

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**YENİ BİR ULUSLARARASI HUKUK İNŞASI MI:
MODERN OTORİTERLİK VE KONFÜÇYÜSÇÜ
KİMLİĞİ DOĞRULTUSUNDA ÇİN'İN
ULUSLARARASI HUKUK YAKLAŞIMI**

Vildan MEYDAN
2502180316

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Burak Samih GÜLBOY

İSTANBUL-2023

ÖZ

YENİ BİR ULUSLARARASI HUKUK İNŞASI MI: MODERN OTORİTERLİK VE KONFÜÇYÜŞÇÜ KİMLİĞİ DOĞRULTUSUNDA ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUK YAKLAŞIMI

VİLDAN MEYDAN

Bu çalışmada, yükselen bir güç olarak uluslararası sistemde ortaya çıkan Çin'in mevcut uluslararası hukuk yapısına uyum mu sağlayacağı yoksa yeni bir uluslararası hukuk inşası arayışı mı amaçladığı sorgulanmıştır. Çalışma, inşacı bir yaklaşım üzerine kurgulanmış olup, Çin ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkiyi yapı-yapan çerçevesinde ele almıştır. Buna göre yapı (uluslararası hukuk) ile yapan (Çin) arasında 1990'lardan itibaren Çin'in uluslararası hukuka tam entegrasyonu sonrasında günümüze dek karşılıklı dönüştürücü ve inşa edici bir ilişki vuku bulmuştur. Bu karşılıklı inşa ile sonuçlanan etkileşim, Çin'in yeni bir kimlik inşasını beraberinde getirmiş, uluslararası hukuk da bazı yönlerden değişim/dönüşümden geçmiştir. Görülmektedir ki uluslararası hukuka entegrasyon sağlanan erken dönemde Çin'in rolü norm içselleştirici/ uluslararası hukuka uyum sağlayıcı şeklinde ve büyük oranda statükocu iken, günümüzde ise inşa ettiği yeni kimliği ile norm şekillendirici çizgiye kaymıştır. Ne var ki çalışmada elde edilen bulgular neticesinde görülmüştür ki bu değişim/dönüşüm, Çin'in salt revizyonist bir güç olduğu ve topyekün bir uluslararası hukuk inşası arayışında olduğu anlamına gelmemektedir. Çin'in mevcut rolü ne tam anlamıyla statükocu, ne revizyonist çizgide değildir. Çalışma, Çin'in uluslararası hukuk rolünün tam anlamıyla bir 'inşa edici güç değil, mevcut uluslararası hukukun bazı açılarından tatminsiz ve çıkar güdümlü bir güç' olduğu sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, uluslararası hukuk, kimlik, inşacı yaklaşım

ABSTRACT

A NEW CONSTRUCTION OF INTERNATIONAL LAW: CHINA'S APPROACH TO INTERNATIONAL LAW IN LINE WITH ITS MODERN AUTHORITARIANISM AND CONFUCIAN IDENTITY

VILDAN MEYDAN

In this study, it is questioned whether China, which has emerged as a rising power in the international system, will adapt to the existing international law structure or seek a new international law construction. The study is based on a constructivist approach and deals with the relationship between China and international law within the framework of the agent-structure. Accordingly, there has been a mutually transformative and constructive relationship between the structure (international law) and the agent (China) since the 1990s, after the full integration of China into international law. The interaction that resulted in this mutual construction brought about the construction of a new identity for China, and international law has also undergone a change/transformation in some ways. It is seen that in the early period of integration with international law, China's role was as norm internalizer/adaptive to international law and largely as a status quo, today it has shifted to a norm-shaping line with its new identity it has built. However, as a result of the findings obtained in the study, it has been seen that this change/transformation does not mean that China is merely a revisionist power and is in search of a total international law construction. China's current role is neither strictly status quo nor revisionist. The study concludes that China's role in international law is 'not exactly a constructive force, but rather an unsatisfied and interest-driven force in some aspects of existing international law'.

Keywords: China, international law, constructivism, identity

ÖNSÖZ

21. yüzyıl, çoğu açıdan uluslararası sistem için ezberlerin bozulduğu, Soğuk Savaş sonrası kurulan düzenin devamının sorgulandığı ve çeşitli açılardan bazı değişim ve dönüşümler tecrübe etmesi muhtemel bir dönem olarak Uluslararası İlişkiler'e damga vurmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD öncülüğünde kurulan hegemonik düzen anlayışının artık iyiden iyiye etkisini yitirdiği görülmekle birlikte, yeni bir uluslararası düzen inşasının muhtemel olup olmadığı, böyle bir inşanın söz konusu olması halinde ise hangi aktörün öncülüğünde gerçekleşeceği sıkça sorulan ve tartışılan sorulardandır.

Tarih boyunca da tecrübe edildiği üzere, uluslararası sistemde yeni bir gücün yükselişi, uluslararası düzende de birtakım değişim ve inşaları beraberinde getirmektedir. 21. yüzyılda uluslararası sistem Çin'in bu anlamda sahneye çıkışına şahit olmakta, bu yüzyıla damgasını vuran kimlik inşasının en önemli Batı dışı örneğini Çin oluşturmaktadır. Uzun ve köklü bir tarihe sahip olan Çin için 21. yüzyılın ikinci yarısı, uluslararası sistemden izole tarihinden farklı olarak uluslararası hukuk ile tam bir entegrasyon içerisinde geçmiştir. Bu tez, bu dönüşümde Konfüçyüsçülük ve modern otoriterlik sentezi üzerine inşa edilen modern Çin kimliğinin tartışmasız bir yeri olduğunu savunmakta ve yeni bir uluslararası hukuk düzeninin Çin tarafından gerçekleşmesi ihtimalini sorgulamaktadır. Uluslararası hukuk ve uluslararası sistemin olası dönüşüm ve inşasında Çin'in rolünün ne olduğu, tezin sorduğu ana sorulardandır. Bu sorulardan hareketle yapılan incelemeler sonucunda tez, Çin'in mevcut uluslararası hukuku ve uluslararası sistemi alaşağı etmek isteyen bir profil çizmekten, diğer bir deyişle yeni bir uluslararası hukuk inşası amacından uzak olduğunu savunmaktadır. Mevcut literatürün ağırlıklı olarak Çin'in yükselen gücü çerçevesinde ABD hegemonyasına oluşturduğu Çin tehdidi çerçevesinde şekillendiği göz önüne alındığında tezin, Çin-uluslararası hukuk arasındaki 2000'lerden itibaren dönüşen ilişkiyi inşacı yaklaşım çerçevesinde sorgulanması açısından, alana önemli bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Doktora gibi üst düzey bir psikolojik yönetim gerektiren süreci, kendi adıma başlangıcından sonuna dek duygusal olarak inişli çıkışlı ve çoğunlukla zorlu bir maceranın ardından bu çalışma ile noktalamak, benim için kendi adıma bir gurur kaynağıdır, umuyorum literatüre de katkı sağlayacak ve geniş bir okur kitlesine ulaşacaktır. Hayatta emek ve özveri sarf etmeden ve başlangıcından sonuna dek aynı motivasyon ile ilerlemeden başarı sağlanmayacağını bir bakıma bu tez ile tecrübe ettim. Bu çalışma, uzun ve zorluklarla dolu bir sürecin meyvesi olup, destekçim olan geniş bir ekibin manevi destekleri ve işbirliği sonucu nihayete ermiştir. Dolayısıyla bu ekibe teşekkürlerin en büyüğünü borçluyum ve tezimin ilk satırlarını da buna ayırmak istiyorum.

Öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. Burak Samih Gülboy'a, tezime danışmanlık yapmayı kabul ederek beni onurlandığı ve tüm süreç boyunca desteğini esirgemediği için çok teşekkür ederim. Tez jürimde yer alarak tüm süreç boyunca çalışmamla yapıcı bir şekilde yakından ilgilenen değerli hocalarım Prof. Dr. Pınar Gedikkaya ve Doç. Dr. Muhammed Hilmi Özev'e teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans eğitimimden bu yana Pınar hocamın öğrencisi olmak ve tezimi de onun desteği ile yazmak benim için gurur vericidir. Ve yıllarca aynı odayı paylaştığım, akademinin bana kazandırdığı değerli dostum Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yazan Koç'a bana verdiği tüm destekten dolayı teşekkür ederim. Her aradığımda telefonun diğer ucunda fikirlerini ve desteğini benden esirgemeyen Ar. Gör. Nurcan Ceyhan'a teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Kuşkusuz bu noktada en büyük teşekkürü aileme borçluyum, zira onların desteği olmasaydı bu uzun ve sancılı süreci tamamlamak benim için çok daha zor olurdu, hepsine ayrı ayrı minnettarım. Yalnızca doktora sürecimde değil, akademik hayatımın başlangıcından beri bir an olsun desteğini esirgemeyen, her yorulduğumda ve motivasyonumu kaybettiğimde güçlü sevgileriyle beni tekrar ayağa kaldıran en büyük destekçim annem Ayla Ercan'a, babam Nihat Ercan'a, ablam Aydan Ercan'a, hayat arkadaşım Burak Meydan'a ve oğluma en büyük teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamı tamamlamamda en büyük motivasyon kaynağım olan oğlum Yavuz Selim, deyim yerindeyse bu tez ile birlikte büyüdü. Umarım ileride çalışmamla o da gurur duyacaktır, çalışmamı bu nedenle oğluma armağan ediyorum.

Vildan MEYDAN

İSTANBUL, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: BİR SOSYAL KURAM OLARAK İNŞACI YAKLAŞIM VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ULUSLARARASI HUKUKTA İNŞACI YAKLAŞIMIN YERİ

1.1.Bir Sosyal Kuram Olarak Sosyal İnşacılık	13
1.1.1 İnşacılığın Tanımı, Kavramsallaştırması ve Kapsamına Yönelik Tartışmalar	14
1.1.2. İnşacılığın Kapsamı, Soruları ve Temel Argümanları	15
1.1.3. İnşacı Kuram İçerisinde Yapı-Yapan İlişkisi	21
1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde İnşacılığın Yeri	24
1.2.1. Alexander Wendt Ve İnşacılık	37
1.2.2. Onuf ve İnşacılık	47
1.2.3. Kratochwill ve İnşacılık	55
1.3. Uluslararası Hukukta İnşacı Yaklaşımın Yeri	61

1.3.1. İnşacı Yaklaşım Bağlamında Bir Norm Yayma Aracı Olarak Uluslararası Hukuk.....	62
1.3.2. Uluslararası Örgütler Bağlamında İnşacı Yaklaşım – Uluslararası Hukuk İlişkisi	68

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİĞİN DEVLETLER ÜZERİNDEKİ İNŞA EDİCİ ROLÜ, MODERN OTORİTERLİK VE KONFÜÇYÜŞCÜLÜK SENTEZİ OLARAK ÇİN KİMLİĞİNİN İNŞASI

2.1. Kimliğin Devletler Üzerindeki İnşa Edici Rolü.....	72
2.1.1. Siyasal Rejimlerin İnşasında Kimliğin Rolü.....	72
2.1.2 Uluslararası Sistemde Devletlerin Kimlik Algısı ve Devletlerarası İlişkilerin İnşası	77
2.1.3. Uluslararası Hukukta Kimlik Algısı ve Kimliğin Tanınma Üzerindeki İnşa Edici Rolü.....	84
2.2. Yeni Bir Kimlik İnşası Olarak Modern Otoriter Rejimlerin Yükselişi ve Çin'in Kimliği.....	91
2.2.1. Modern Otoriter Rejimler ve Temel Nitelikleri	91
2.2.2. Uluslararası Sistemde Modern Otoriter Bir Rejim Olarak Çin'in Kimliği	107
2.2.2.1.Modern Otoriter Bir Rejim Olarak Çin Kimliği Üzerinde Konfüçyüşçülük Etkisi	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELENEKSEL OTORİTERLİKTEN MODERN OTORİTERLİĞE ÇİN'İN EVRİMİ, ÇİN'İN GÜNÜMÜZ ULUSLARARASI SİSTEMİNDEKİ YERİ VE ULUSLARARASI NORMLARA YAKLAŞIMI

3.1. Otoriterlikten Modern Otoriterliğe: Tarihsel Olarak Çin Kimliğinin Evrimi.....	137
3.1.1. Otoriter Bir Rejim Olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Konsolidasyonu: Bir Devrimler Çağı Olarak Mao Zedong Dönemi ve Soğuk Savaşın Çin Politikasına Etkisi	149
3.1.2. Otoriterlikten Modern Otoriterliğe Giden Bir Süreç Olarak Gerçek Devrimler Dönemi: Çin Modernleşmesinden Tiananmen'e Deng Xiaoping Dönemi Çin Politikası	166
3.1.3. Uyum Sağlamak mı Yeniden İnşa Etmek Mi?: Çin Kimliğinin İnşası ve Ulusal Canlanmadan Grand Stratejiye Xi Jinping Dönemi İç ve Dış Politikası	184
3.2. Barışçıl Yükseliş mi? Çin Tehdidi mi?: Kimlik İnşasının Dönüştürücü Etkisi Bağlamında Yükselen Bir Güç Olarak Çin'in Günümüz Uluslararası Sistemindeki Yeri	203
3.3. Konfüçyüsçü Politikada Kırılma ve Marksist İdeolojiye Geçiş mi? : Xi Jinping'in 20. Ulusal Kongre Konuşması Bağlamında Çin Kimliği İnşasında Marksist İdeoloji Etkisi	214
3.4. Norm Alıcı mı? Norm İnşa Edici mi?: Uluslararası Hukukun Oluşumunda Temel Araçlar Olarak Uluslararası Normlara Çin'in Yaklaşımı	218

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KISMİ İZOLASYONDAN TAM ENTEGRASYONA: MODERN ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUKA YAKLAŞIMI VE MEVCUT ULUSLARARASI HUKUK YAPISINDAKİ ROLÜ

4.1. Uluslararası Hukuka Entegrasyon Sürecinde Çin'in Yumuşak Güç Araçları	231

4.1.1. Konfüçyüs Enstitüleri.....	235
4.1.2. Medya.....	237
4.1.3. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi.....	240
4.2. Çin'in Uluslararası Hukuk Pratikleri	245
4.2.1. Çin'in Uluslararası Örgütlerdeki Rolü, Etkinliği ve Konumu	246
4.2.1.1. Çin'in Birleşmiş Milletlerdeki Mevcudiyeti ve Etkinliği	251
4.2.1.2. Çin'in Dünya Sağlık Örgütü'ndeki Konumu	256
4.2.2. Çin'in Ekonomik Örgütler İçerisindeki Rolü ve Etkinliği.....	261
4.2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü	265
4.2.2.2. IMF.....	274
4.2.2.3. Dünya Bankası	280
4.2.2.4. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC).....	288
4.2.3. Çin'in Bölgesel ve Güvenlik Örgütleri İçerisindeki Rolü ve Etkinliği	300
4.2.3.1. Shanghai İşbirliği Örgütü.....	302
4.2.3.2. ASEAN – Güneydoğu Asya Uluslar Birliği	308
4.2.4. Çin'in İhtilaflı Konulardaki Etkinliği ve Rolü	313
4.2.4.1. Güney Çin Denizi Problemi ve Çin'in Bu Konudaki Tutumu.....	313
4.2.4.2. Tayvan'ın Statüsüne Yönelik Olarak Çin'in Tutumu	319
4.2.4.3. Çin-Amerika Ticaret Savaşı.....	325
4.2.4.4. Çin-Hindistan Sınır Anlaşmazlıkları.....	329
4.2.4.5. Çin-Japonya Senkaku Adaları Krizi	332
4.2.5. Çin'in Çevre Güvenliği Konusundaki Tutum ve Yaklaşımı	336
4.2.6. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi ve Silahsızlanma	
Konusunda Çin'in Yaklaşımı.....	343
SONUÇ.....	349
KAYNAKÇA	367
ÖZGEÇMİŞ.....	429

KISALTMALAR LİSTESİ

AB. :	Avrupa Birliği
A.B.D. :	Amerika Birleşik Devletleri
A.e. :	Aynı Eser
APEC:	Asia Pacific Economic Cooperation
ASEAN:	Association of Southeast Asian Nations
Bkz. :	Bakınız
BM :	Birleşmiş Milletler
BMGK :	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BKBY :	Bir Kuşak Bir Yol
BMDHS:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
CCTV:	China Central Television
CRI:	China Radio International
Çev:	Çeviren
ÇHC:	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP:	Çin Komünist Partisi
DB:	Dünya Bankası
DOC:	Declaration on the Conduct of Parties in South China Sea
DSÖ:	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
Ed. :	Editör

GATT: General Agreements on Tariffs and Trade

GDYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IMF: International Monetary Found

MEB: Münhasır Ekonomik Bölge

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

NATO: North Atlantic Treaty Organisations

NPT: Non-Proliferation Treaty

V.d. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

Düşünürler tarafından 21. yüzyılın “bir kimlikler yüzyılı” olarak adlandırılabileceği üzerine görüşler ileri sürülmektedir.¹ En genel haliyle bireylerin kendilerini tanımladıkları ve bu tanım üzerinden sosyal ilişkilerini inşa ettiği niteliklerin tümü olarak adlandırılabilecek kimlik ya da diğer bir deyişle sosyal kimlik, sosyal bilimlerin son zamanlarda üzerine en çok tartışılan ve fikir yürütülen bir o kadar da kompleks bir kavramdır. Kimlik olgusu sosyal ilişkilerde o denli önemlidir ki, bireylerin bulundukları toplum ile ve toplumdaki diğer bireyler ile ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle kimlik, verili ya da içkin değildir, daha ziyade bireylerin içerisinde bulunduğu yapı içerisinde sosyal olarak inşa edilir ve bu inşa süreci yapı ile yapan arasındaki karşılıklı ilişkiyi kapsamaktadır. İnşacılar aynı şekilde tıpkı bireyler gibi devletlerin de kendilerini meydana getiren birer kimlikleri olduğunu ve bu kimlikler yoluyla diğer devletlerle ilişkisini ve Uluslararası İlişkiler’deki konumunu inşa ettiğini savunurlar. Tıpkı sosyal inşacılık gibi, devletler ile uluslararası sistem arasındaki ilişki de karşılıklı ilişkinin bir ürünü olup, sürekli devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu açıdan realist ve liberalist düşünceden ayrılan inşacı yaklaşım, Uluslararası İlişkilerde devletlerin kimliğinin asıl belirleyici unsurlardan biri olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçtığını savunmaktadır. Bununla birlikte devletlerin tek ve sabit bir kimliği olduğunu düşünmek ise doğru değildir, daha ziyade devletler aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabilecekleri gibi, bu kimlikler zaman içerisinde değişiklik geçirebilir ya da tamamen terk edilebilir ve oldukça komplike bir süreci kapsamaktadır.

Uluslararası sistemdeki tüm devletler gibi, Çin de kendisine ait birtakım kimliklere sahiptir ve diğer devletler ile ilişkilerini bu kimlikleri çerçevesinde yürütmektedir. Çin kimliği, 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasından önce ve sonraki dönemi kapsayarak önemli bir dönüşüm geçirmiş olup, bu dönüşüm ise henüz tamamlanmış değildir. Öyle ki Çin’in isimlendirmesine dair literatürdeki tartışmalar oldukça geniş

¹ Karina V. Korostelina, **Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications**, New York: Palgrave Macmillan, 2007, p.15

bir yelpazeyi içerse de konu üzerinde bir görüş birliğine varılamamıştır. Congang Cai bu noktada Çin kimliğinin dönüşmeye devam ettiğini belirtmekte, revizyonist bir devletten bir yükselen güce dek çeşitli şekillerde isimlendirilebileceğini belirtmektedir.² Öte yandan ABD’li yetkililer Çin’i “sorumlu paydaş” (responsible stakeholder) şeklinde nitelendirerek bir anlamda Amerika’nın gözünden Çin kimliğini açığa vurmuş ve Çin’in uluslararası sistemde artan mevcudiyetini kabullenmiştir.

Çin’in bu kimlik inşası ise aslında uzun bir sürecin bir ürünü olup, bir anda gerçekleşmemiş, 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasından günümüze dek geçen süreçte kademeli şekilde bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Hatta Qin Yaqing, Çin’in kimlik inşası sürecini daha da geriye götürmekte, “1840’dan günümüze Çinlilerin yüzyıllık bilmecesini oluşturduğunu” vurgulamaktadır. Yaqing’e göre bu bilmece ise 1979’daki reform ve açılım sürecinin ardından meyvelerini vermeye başlamıştır.³

Barry Buzan, Çin’in 1979’dan günümüze dek uluslararası sisteme ve uluslararası örgütlere aşamalı entegrasyonuna dikkat çekmiş ve bu kapsamda Çin’in rolünün ne yöne doğru evrileceğini sorgulamıştır. Buzan’a göre Çin her ne kadar uluslararası sisteme adaptasyonda ve barışçıl yükselişte başarılı olsa da sonuçta Westfalyan bir demokrasi olmadığı ve otoriter doğasını koruduğu için uluslararası sisteme entegrasyonda bazı sorunlar yaşayacağı açıktır. Dahası Buzan, Çin’in mevcut uluslararası sistemdeki rolünün “reformist revizyonist” olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiasını ise Çin’in “uluslararası toplumun kurumlarını kabul eden.. ancak direnmeye devam ederek muhtemelen statüsünü de değiştirmek isteyen” politikalarına bağlamaktadır.⁴

Öte yandan Louis Henkin’e göre ise ilk zamanlarından bu yana Komünist Çin’in ortaya çıkışı da uluslararası hukuku tehdit etmiyordu. Henkin’e göre bir süre izolasyon içerisinde varlığını sürdüren Çin devleti nihayet uluslararası arenaya çıkmaya karar

² Congyan Cai, **The Rise of China and International Law: Taking Chinese Exceptionalism Seriously**, Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 41

³ Qin Yaqing, “International Society as a Process: Institutions, Identities, And China’s Peaceful Rise”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:3, 2010, p. 130

⁴ Barry Buzan, “China in International Society: Is ‘Peaceful Rise’ Possible?”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:3, 2010, p.18

verdiğinde büyük ölçüde mevcut uluslararası hukuk kuralları ile bir arada varlığını sürdürmeye hazır bulunması gerekiyordu, Çin de bu kapsamda uluslararası hukuku yok etmeye ya da yeniden inşa etmeye çalışmadı. Hatta bölgesel anlaşmazlıklarında da görüldüğü üzere uluslararası hukuka başvurarak uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir.⁵

Rana Mitter'e göre Çin'in uluslararası sistemdeki konumunu revize etmek gibi bir amacı bulunmamakta, daha ziyade Çin mevcut düzenin egemenlik savunmasını güçlendirmek ve düzenin tanımını yeniden şekillendirmek için kendisini mevcut İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenin kurucu ortağı olarak konumlandırmayı seçmektedir. Mitter'e göre bu açılardan bakıldığında Pekin hükümetinin var olan düzen ve yapıdan çoğu oranda memnun olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Öyle ki Çin hükümetinin peşinde olduğu en büyük değişiklik, mevcut düzeni oluşturan normların, Pekin hükümetinin tercih ettiği ekonomik hedeflere, güvenlik kaygılarına ve politik kültüre daha uygun olması gerektiğidir -her zaman katı bir şekilde liberal normlara karşı çıkmayan, ancak kendi başlarına ilgili liberal normların değer taşımadığı bir dünya-.⁶

Tüm bu birbirini yer yer tamamlayan fakat bazı noktalarda birbirinden ayrışan görüşler çerçevesinde net olan bir çıkarım yapmak mümkündür: Xi Jinping yönetimi altında Çin, önceki yönetimlere oranla daha iddialı ve yer yer agresif bir dış politika anlayışı benimsemiş olup, bu anlayışın ise uluslararası hukuku kapsayan uluslararası örgütler ve bölgesel anlaşmazlıklar ve hatta nükleer silahsızlanma gibi alanlara da sirayet ettiği görülmektedir. Öyle ki Xi Jinping'in deyiimiyle uluslararası hukuk, devletler tarafından yanlış kullanılmaya açıktır ve bu nedenle "tüm ülkeler ve uluslararası yargı kurumları, uluslararası hukukun eşit ve yeknesak uygulanmasını sağlamalı, çifte standartları ve uluslararası hukuku seçici bir şekilde uygulanmasını reddetmelidir."⁷

⁵ Louis Henkin, **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, London: The Pall Mall Press, 1968, p. 107-108

⁶ Rana Mitter, "China: Revolutionary or Revisionist", **The Washington Quarterly**, 45(3), 2022

⁷ "Speech by Xi Jinping at the United Nations Office at Geneva", Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Iraq, January 23, 2017, (Çevrimiçi), http://iq.china-embassy.gov.cn/eng/zygx/201701/t20170123_2309166.htm, Erişim: Ağustos 4, 2023

Xi Jinping yönetimi ile birlikte Çin'in uluslararası hukukta ve uluslararası sistemdeki rolünü tekrar tartışmaya açan çok sayıda akademisyen ve politika yapıcılar arasında Çin'in yönelim ve gidişat açısından temelde statükocu veya revizyonist olmadığına dair büyüyen bir görüş mevcuttur. Gerçekten de bu bakış açısı, son yıllarda özellikle Xi'nin yönetimi ile daha gözle görülür bir duruma gelmiş ve birçok analiste göre Xi yönetimi altında daha iddialı, güvenli, Batı'ya karşı kendi alternatif normlarını ve politikalarını benimseyen, hatta ABD'nin liderliğini test etme amacıyla olan bir Çin ortaya çıkmıştır.⁸

Çin'e ilişkin tartışmaların literatürde çoğunlukla ABD hegemonyasına bir tehdit oluşturup oluşturmadığı ve Çin'in yükselişinin, “barışçıl yükseliş” yaklaşımı/iddialarının aksine Çin tehdidi boyutuna ulaşp ulaşmayacağı tartışmaları etrafında şekillendiği görülmektedir. İlgili tartışmaların büyük bir bölümü, Çin'in özellikle 2000'lerden itibaren yakaladığı ekonomik gelişim ivmesi ve nükleer kapasitesi çerçevesinde daha çok “maddi unsurlar” göz önüne alınarak değerlendirilmekte, Çin kimliğinin 1949'dan günümüze dek Çin ulusal politikasını dönüştürmedeki etkisi, kısacası Çin yükselişinin “yapı ve yapan arasındaki inşa edici ilişkiyi temel alan ve Çin kimliğinin temelini oluşturan düşünsel unsurlar” göz ardı edilmiştir ve çoğu oranda da analizlerin dışında tutulmaya devam edilmektedir. Diğer bir deyişle “realist yaklaşımlar, Çin'in ruhu ile değil, gücü ile ilgilenmişlerdir.”⁹ Bu çalışmanın bir amacı da rasyonel teorilerin bu eksiğini inşacı yaklaşım ile kapatmak, Çin yükselişi analizlerinin ağırlıklı olarak göz ardı ettiği Çin'in uluslararası hukuku algılama ve uygulama şekline dikkat çekmek, Çin'in yükselişi tartışmalarını bir anlamda uluslararası hukuk anlayışı ile sentezleyerek yorumlamaktır. Nitekim Çin'in yükselişini ve Çin kimliğini rasyonel teoriler çerçevesinde salt maddi unsurlar düzeyine indirgemek ve Çin tehdidi teorisine bağlamak daha bütüncül bakış açısı sunan inşacı yaklaşımın gözden kaçmasına ve dar bir analiz sunulmasına neden

⁸ Hoo Tiang Boon, **China's Global Identity: Considering the Responsibilities of a Great Power**, Washington DC: Georgetown University Press, 2018

⁹ Robert B. Zoellick, “China: What Engagement Should Mean”, **The National Interest**, No:46, Winter 1996/97, p.14

olacaktır. Diğer bir deyişle modern Çin devleti ile uluslararası hukuk arasında bağ kurmanın bir yolu olarak çalışmada inşacı yaklaşım tercih edilmiştir.

Çin'in uluslararası hukuk ve uluslararası sistem ile ilişkisi çok eskilere dayanmamakta, aslında görece yakın sayılabilecek bir tarihi kapsamaktadır. Tarihsel olarak geleneksel haraç sistemi altında, Çin'in "dünya" kavramı ile Batılı ülkelerin uluslararası hukuk sistemi olan ulus devletler ve egemen eşitlik arasında pek çok fark vardır. 18. Yüzyıla bakıldığında Çin'in sosyal, kültürel ve ekonomik sistemleri kapalı bir nitelik göstermedir. Ortak Krallık (Middle Kingdom) dönemine rastlayan bu dönemde Çin için dünyanın merkezi kendileri olup, dünyanın geri kalanı ise "diğer" kutbunu oluşturduğundan bu kısım ile iletişime geçmenin gerekli olmadığı inanılıyordu. Diğer bir deyişle Çin ile uluslararası sistem arasında karşılıklı etkileşime dayanan bir ilişki mevcut değildi. Ne var ki bu durum, 20. Yüzyılın ilk yarısı ile birlikte değişim göstermeye başlamış, uluslararası sistem ve uluslararası hukuka entegrasyon, Çin için bir zorunluluk haline gelmiştir. Batı merkezli uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka entegrasyon sürecinde mevcut norm ve yapıyı içselleştirme ve uyum sağlamaya ayıran Çin'in bu tutumu 2000'lerden itibaren değişim göstermeye ve yavaş yavaş oyun kurucu rolüne hazırlık yapmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, gelişen bir güç olarak Çin, yalnızca uluslararası hukukun pasif bir alıcısı konumunda değil, daha ziyade uluslararası hukukun geliştirilmesi ve eşit şekilde uygulanması için bazı uluslararası hukuk reformlarının uluslararası düzeyde destekleyicisi rolünde "aktif bir şekillendirici" konumunda olmaya adaydır.

Uluslararası hukuk sisteminin yaratılması ve uygulanması sürecinin uluslararası sistemdeki hegemonik güç önderliğinde büyük güçlerin de etkisi altında gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, Çin'in uluslararası hukuk politikası ve bu politika anlayışının Çin'in yükselen gücü ile arasındaki ilişki incelenmeye değer bir konudur. Özellikle mevcut literatürde hegemonik güç olan ABD'ye karşı Çin tehdidinin iyiden iyiye tartışıldığı son dönemde, Çin tehdidinin uluslararası hukuku kapsayıp kapsamadığı, diğer bir deyişle Çin'in uluslararası hukuk yapısı ve işleyişinde ABD hegemonyasına karşı reform girişimlerinin olup olmadığı, tezin sorguladığı alanlardan bir diğeri olmuştur.

Bu tez, Çin'in kimlik inşası sürecini 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile başlayan ve günümüze dek devam eden bir süreç olarak ele almaktadır. Tezin ana iddiası, 1979 reform ve açılım süreci ile başlayan uluslararası sisteme entegrasyon sürecinin, günümüzde Xi Jinping yönetiminde hız kazandığı ve bu sürecin aktif bir kimlik inşası yoluyla gerçekleştirildiğidir. Diğer bir deyişle kimlikler yüzyılı olmaya aday 21. Yüzyılda uluslararası sistemi yükselen büyük güç Çin'in kimliği meşgul etmektedir. Öyle ki yüzyılın başından bu yana Çin'e ait analizlerde Uluslararası İlişkiler düşünürleri Çin'i yükselen güçten, otoriter süper güce, revizyonist güçten sorumlu güce ve bölgesel ve küresel güce birçok farklı şekilde tanımlamaya çalışmışlardır.¹⁰ Bu tez ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin modern otoriterlik ve Konfüçyüsçülük sentezi üzerine inşa edilen bir kimliğe sahip olduğunu iddia etmektedir.

Çin'in yükselişi ve uluslararası sistemdeki rolüne dair bunca farklı tanımlama ve iddialara karşın fikir birliği varılan bir nokta vardır ki; büyüklüğü, ekonomisi, nüfusu ve birkaç bin yıllık kültürel geçmişi ile Çin'in büyük güç statüsüne giden yolu izlediği açıktır. Burada en önemli nokta, Çin'in karşılaştığı iç ve dış zorluklara yanıt verebilmek için kendisini nasıl dönüştüreceği ve dünya meselelerinde olumlu bir rol oynayıp oynamayacağıdır. Bu noktada Çin'in sorumlu bir büyük güç olarak uluslararası sistemi barışçıl yükselişine ikna etmek için siyasi reformlar, insan haklarının geliştirilmesi, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi gibi bir dizi uluslararası hukuk çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerektiği açıktır.¹¹ İşte bu noktada Çin'in uluslararası hukuka yaklaşımı, mevcut uluslararası hukuk norm ve yapısını olduğu şekliyle uygulama ya da bu norm ve yapıda bazı reformlar gerçekleştirme

¹⁰ Bkz. Azar Gat, "The Return of Authoritarian Great Powers", **Foreign Affairs**, Vol:86, No:4, 2007; Suisheng Zhao, "China as a Rising Power Versus the US-Led Order", **Rising Powers Quarterly**, Vol:1 No:1, 2016.; Feng Huiyun, "Is China a Revisionist Power?", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:2 No:3, 2009; Yun Han Chu, "A Reformist, Not a Revisionist: The Emerging Global Role of China", **The Decline of the Western Centric World and Emerging New Global Order: Contending Views**, Ed.Yun-Han Chu and Yongnian Zheng, New York: Routledge, 2021; Xia Liping, "China: A Responsible Great Power", **Journal of Contemporary China**, Vol:10 No:26, 2001; David Dollar, "China's Rise as a Regional and Global Power", **Horizons**, No:4, 2015

¹¹ Yuwa Wei, **Issues Decisive for China's Rise or Fall: An International Law Perspective**, Singapore: Springer, 2019, p. 186-187

yolundan hangisini seçeceği, bir anlamda uluslararası sistemin güvenlik ve istikrarı için oldukça önemli bir yol ayrımıdır.

Bu noktada Çin, önemli bir karar vermek durumundadır. İç ve dış politikada Pekin hükümetinin başlıca amacı, ülkenin çıkarlarını korumaktır. Öte yandan uluslararası hukuk ilkelerinin kendisine yüklediği sorumluluk ve yükümlülüklerin çıkarları ile çatışması durumunda Çin'in nasıl bir yol izleyeceği, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada çıkarları ile uluslararası hukuk normlarının çatışması durumunda Çin'in stratejisinin ne yönde olacağı, çalışmanın cevap arayacağı bir başka soru olacaktır. Diğer bir deyişle böyle bir durumda Çin hükümeti uluslararası sistem tarafından kınanma ile karşı karşıya kalma ve modern otoriter kimliğin ve barışçıl yükseliş iddiasının zarar görmesini göze alarak kendi çıkarı doğrultusunda mı hareket edecek? Yoksa tercihini uluslararası hukukun uygulanmasından yana mı kullanacak? Bu sorular, çalışmanın aydınlatmayı amaçladığı diğer bir önemli nokta olacaktır.

Kimliğe yönelik farklı yaklaşımlar, günümüz Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve analizlerine yansımaya henüz başlasa da, literatürde Çinli kimliğe dair önemli bir eksiklik mevcuttur. Çin kimliğine dair yapılan çalışmalar çoğunlukla “Merkezi Krallık dönemi”, “Aşağılanma Yüzyılı süreci” çerçevesinde birleşirken daha güncel çalışmaları kapsayan bir kısmı ise Çin kimliğini salt “kültürel” çerçevede ele almaktadır. Bu kısır döngü ise özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında günümüze dek hızlı bir dönüşüm geçiren Çin kimliğinin ve bu kimliğin uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka yansımalarının gözden kaçmasına neden olmaktadır. Bu çalışma, modern otoriterlik ve Konfüçyüsçü düşünceyi sentezleyerek Çin kimliğinin temelini oluşturduğu iddiasında hem kültürel ve düşünsel unsurları hem de somut ve maddi unsurları bir araya getirerek bütüncül bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Çin'in uluslararası hukuk pratiklerini sorgulayarak mevcut uluslararası hukuk yapısına ve ilkelerine yaklaşımının sorgulanacağı ve bu sayede Çin'in yeni bir uluslararası hukuk inşası arayışında olup olmayacağı sorusunun inceleneceği bu çalışmada inşacı yaklaşım kullanılacaktır. Çin'in uluslararası hukuk yaklaşımını anlamlandırmaya yönelik bu çalışmada inşacı yaklaşımın kullanılmasının temel sebebi, Çin'in ve uluslararası sistem/uluslararası hukukun birer sosyal yapı olduğu, her birinin diğerini

karşılıklı olarak inşa ettiği fikrini ortaya koymaktır. Çalışmada vurgulandığı üzere Çin kimliği ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki devam eden ve karşılıklı inşa edici bir ilişki olup, ikisi de birbirini değiştirip dönüştürmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Çin kimliğinin uluslararası hukuku inşa edici etkisine/potansiyeline ışık tutmak, çalışmanın önemli bir amacı ve literatüre katkı yapmayı amaçladığı noktalardandır.

Yine inşacı bir yaklaşım ile, bu çalışmanın bir diğer amacı, Çin'in çıkarları ve kimliğinin ve uluslararası sistem ve uluslararası hukuka yönelik öteki algısının, Uluslararası İlişkilerdeki rasyonel teorileri benimseyen çoğu çalışmada ele alındığı şekilde verili ve içkin olmadığını, sürekli olarak bir dönüşüm ve inşa sürecini kapsadığını ortaya koymaktır. Aynı şekilde uluslararası hukuk ve uluslararası sistemin norm ve yapısı da sabit ve değişmez nitelik göstermemekte, sistemdeki aktörler ile kurulan karşılıklı etkileşime dayanan ilişki neticesinde sürekli olarak kendini yenilemektedir. Dolayısıyla yapı (uluslararası hukuk) ve yapan (aktör-devlet) in sürekli bir değişim ve karşılıklı inşa sürecini tecrübe etmekte olduğu fikrini temel alan bu çalışma, bu açıdan dolaylı olarak rasyonel teorilerin yetersizliğine de dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, uluslararası hukukun sosyal yapısı içinde Çin'in kimliğini ve çıkarlarını nasıl tanımladığı sorusunu soracak, Çin'in bu öznelarası gerçeklikte uluslararası hukuku nasıl algıladığı ve bu algıdan hareketle nasıl bir inşa hedeflediğini araştıracaktır.

Bu tez, dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu kapsamda tezin kuramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümü inşacı yaklaşım üzerinden ele alınmıştır. İnşacı yaklaşımın uluslararası sistemin yapısı, dönüşümü ve aktörlerin karar almaları üzerindeki etkisi araştırılmış olup, ilgili teorik perspektifin özellikle norm ve kurallar üzerine fikirleri incelenmiştir. Bu doğrultuda tezin birinci bölümü üç ana başlık altında ele alınmış olup, ilk olarak bir sosyal kuram olarak inşacı yaklaşımı, inşacılığın tanımı ve kapsamını ele almaktadır. Devam eden ikinci bölümü ise Uluslararası İlişkiler disiplininde inşacı yaklaşımın yeri oluşturmakta olup bölüm üç temel düşünür üzerinden ilerlemektedir. Birinci bölümün son kısmını ise uluslararası hukukta inşacı yaklaşımın yeri başlığı oluşturmakta olup, iki alanın özellikle norm odaklı yapılarına dikkat çekilmiştir.

Bu noktaya kadar tezde inşacılığın kapsamı ve nitelendirilmesine dair tartışmalara yer verilmiştir. İnşacı yaklaşımın savunduğu temel düşünceler ele alındıktan sonra çalışma inşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinine dâhil olması ile devam etmektedir. Bu doğrultuda öncelikle inşacı teorinin genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayrılan noktalarına değinilmiş, aralarındaki farklar ele alınmıştır. Daha sonrasında ise inşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinine kazandırdığı yeni bakış açılarına dikkat çekilmiştir. Tezin teorik kısmını oluşturan ve inşacı yaklaşımın temel olarak ele alındığı birinci bölümün son kısmını ise, inşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk disiplini arasındaki ilişkinin sorgulanması oluşturmaktadır. Buna göre inşacı yaklaşım ve uluslararası hukuk arasında özellikle son on yılda artan bir diyalogun mevcut olduğu tespit edilmiş, bu diyalogun temelini ise iki alanın da norm odaklı yapısından kaynaklandığı anlaşılmıştır. İnşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki ele alınırken çalışmada ayrıca genelgeçer yaklaşımlar ile inşacı yaklaşım arasındaki temel farklılıklara da dikkat çekilmiştir. Buna göre inşacılığın uluslararası hukuka bu denli yakın olmasının başlıca sebebinin norm temelli oldukları vurgulanmıştır. Buna ek olarak başta realizm olmak üzere bazı Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının, uluslararası hukukun “göreceli özerkliği” olarak nitelendirilen yönünü baltalama eğilimi olduğu da söylenebilir. Bu nokta da inşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler ve uluslararası hukuk alanlarına yaptığı katkıyı vurgulaması bakımından çalışma, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Tezin kavramsal altyapısını oluşturan ikinci bölümde kimliğin devletler üzerindeki inşa edici rolü ele alınmış, bölüm iki kısım şeklinde kurgulanmıştır. İlk kısımda kimliğin genel bir tanımının ardından devletler üzerindeki inşa edici rolü üç aşama halinde incelenmiştir. Buna göre öncelikle siyasal sistemlerin içsel dinamikleri bağlamında kimliğin rolü açığa çıkarılmış, bir anlamda mikro düzeyde kimlik-siyasal rejim inşası vurgulanmıştır. Devletlerin iç politikalarında siyasal rejimlerini meşrulaştırmak ve inşa etmek için kullandıkları kimliğin rolü, bu kez bir üst düzeyin, yani devletlerarası ilişkilerin analizinde sorgulanmıştır. Son olarak makro düzeyde ise bu kez uluslararası hukuktaki kimlik algısı ve kimliğin tanınma üzerindeki inşa edici rolüne odaklanılmıştır. Kimliğin kavramsal temelini oluşturulmasının ardından ikinci bölüme modern otoriter rejimler olarak kurgulanan Çin kimliğinin inşasına yer

verilerek devam edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle modern otoriter kavramından kastedilenin ne olduğu açıklanmış, kavramın literatürdeki yerine dikkat çekilmiştir. Modern otoriter rejimlerin kapsamı ve tanımının ortaya konularak sınırlandırılmasının yapılmasının ardından, kavramın 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkisi kurgulanmıştır. İkinci bölümün son kısmını ise Konfüçyüsçülük düşüncesi ve bu felsefi zeminin Çin kimliğinin inşasında kapladığı alan oluşturmaktadır. Tüm bu kurgulama neticesinde çalışmanın ikinci bölümünün temel iddiası, inşa edilen Çin kimliğinin modern otoriterlik ve Konfüçyüsçülük sentezi üzerinde konumlandığıdır.

Tezin kavramsal altyapısını takip eden üçüncü bölümünde Çin kimliğinin hangi kavramlar üzerine inşa edildiği araştırılmıştır. Dolayısıyla bu kapsamda modern Çin devletinin modern otoriterlik ve Konfüçyüsçü düşünce sentezi üzerine yeni bir kimlik inşası arayışında olduğu incelenmiştir. Kuruluşundan bu yana geleneksel otoriterlikten modern otoriterliğe aşamalı bir geçişin yaşandığı Çin devletinin evrimi, tezin üçüncü bölümünün iskeletini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilgili bölümün ilk kısmı, Mao döneminden Xi Jinping yönetimine dek geçen süreçte Çin kimliğinin evrimini ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümün devam eden kısmı ise, inşa edilmiş olan Çin kimliğinin günümüz uluslararası sistemine yansımalarını konu edinen alt başlıklar üzerine kurgulanmıştır. İnşa edilen modern Çin kimliğini uluslararası sisteme yansımaları ve uluslararası yapı ve normlarına yaklaşımı gibi noktalar üzerinden dördüncü ve bölüme geçiş öncesi üçüncü ve dördüncü bölümler arasında bir bağlantı kurulması amaçlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında bu tez, 1949'da kuruluşunu takip eden erken dönem ile günümüze denk gelen geç dönemi Çin devletini birbirinden kesin olarak ayırmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın tıpkı üçüncü bölümünde olduğu gibi son bölümünde de erken dönem Çin devleti ile günümüzdeki Çin devletinin politikaları birbirinden ayrılmaktadır. Bu kapsamda dördüncü bölümde Çin'in uluslararası pratikleri incelenirken de aynı yol izlenmiştir. Uluslararası örgütler bağlamında inceleme yapılırken öncelikle örgütün kurulduğu döneme dikkat çekilmiş, daha sonra tarihsel süreç içerisinde günümüze dek gerek örgüt bağlamında gerekse Çin bağlamında gözlemlenen değişim ve dönüşümler vurgulanmıştır. Bu değişim ve dönüşümler ortaya konulurken ise gerek örgütler içerisinde, gerekse ihtilafı konularda ABD'nin

Çin'e tepkileri atlanmamış, bu sayede uluslararası hukukta bir liderlik çatışmasının doğma ihtimali de sorgulanmıştır. Fakat bu sorgulanma yapılırken hegemonya tartışmaları, bu çerçevenin dışında tutulmuştur.

Tezin son bölümünü oluşturan dördüncü bölümde ise temel sorun çerçevesinde Çin için yeni bir uluslararası hukuk inşası arayışının mevcut olup olmadığı incelenmiştir. İlgili soruya cevap alınması için Çin'in uluslararası hukuk pratikleri sorgulanmıştır. Çin'in uluslararası hukuk pratikleri ise geniş bir yelpazede araştırılmış, uluslararası örgütlerdeki konumundan ihtilafli konulardaki tutumuna dek detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda uluslararası hukuk pratikleri direkt olarak sorgulanmamış, öncelikle uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka entegrasyon sürecinde kullanılan yumuşak güç araçlarının neler olduğu araştırılmıştır. Bu tez, Çin'in uluslararası hukuka entegrasyonunda yumuşak gücü etkin olarak kullandığını savunmakta olup, yapılan literatür taraması çerçevesinde medya, Konfüçyüs Enstitüleri ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, bu araçların başlıcaları olarak dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla çalışma, dördüncü bölümün ilk kısmını oluşturan uluslararası hukuka entegrasyon sürecinde Çin'in yumuşak güç araçlarını inceleyerek, çalışmanın üçüncü bölümü ile dördüncü ve son bölümü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle elde edilen bulgular neticesinde çalışma, Çin'in uluslararası hukuk pratiklerinin seçici adaptasyondan seçici yeniden şekillendirmeye, ya da diğer bir deyişle norm alıcıdan norm şekillendiriciye kaydığını savunmaktadır. Çalışmada şimdiye kadar ele alınan uluslararası örgütlerin neredeyse tamamında kapsamlı ya da dar ölçekte bir reform arayışında olan Çin'in bu reform girişimlerinin yeni bir hegemonya sağlayacak bir etkisinin bulunup bulunmayacağı, çalışmada incelenen bir başka araştırma sorusudur. Öyle ki bu araştırma sorusu çerçevesinde elde edilecek cevap, en nihayetinde Çin'in yeni bir uluslararası hukuk inşası arayışında olup olmadığı sorusuna da cevap sağlayacaktır.

Çalışmada ele alınan tüm bu bölümler doğrultusunda bu tezin iddiası, Çin'in gerek uluslararası örgütler gerek bölgesel anlaşmazlıklar gerekse nükleer silahsızlanma ve çevre güvenliği gibi uluslararası hukukun doğrudan yetki alanına giren her türlü alanda anlaşmazlıkların meşru kanallar aracılığıyla çözülmesi, uluslararası hukuk ilke ve

normlarının eşit ve adil bir şekilde uygulanması konusunda uluslararası sistemde yapıcı bir güç haline geleceğidir. Görülmektedir ki Çin, her ne kadar çok büyük oranda mevcut uluslararası hukuk norm ve kurallarını içselleştirme ve uygulamadan yana olsa da özellikle uluslararası örgütler nezdinde bazı reform girişimlerinde bulunmaktan kaçınmamaktadır. Dolayısıyla şu net bir şekilde görülmektedir ki uluslararası hukuk ve Çin kimliği, karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamakta ve inşa etmektedirler. 1949'dan bu yana uluslararası sistemden izole konumunu sırayla göreceli izolasyon, kısmi katılım ve tam katılıma dönüştüren Çin, bu dönüşümü gerçekleştirirken aşamalı olarak modern Çin kimliğini inşa etmiştir. Uluslararası hukuk ilke ve normları ile tam entegrasyonun ilk dönemlerinde Çin'in norm alıcı/ mevcut normlara uyum sağlayıcı bir rol üstlendiği görülmekte iken, bu rolün zamanla norm şekillendirici/norm inşa ediciye kaydığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma, yapı ile yapan arasındaki bu inşa edici ilişkiyi Çin ve uluslararası hukuk üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: BİR SOSYAL KURAM OLARAK İNŞACI YAKLAŞIM VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ULUSLARARASI HUKUKTA İNŞACI YAKLAŞIMIN YERİ

1.1.Bir Sosyal Kuram Olarak Sosyal İnşacılık

Sosyal inşacılık ya da diğer bir deyişle inşacılık, sınırları net olarak belirlenmemiş olan ve kimlikten fikirlere, Uluslararası İlişkiler'den felsefeye dek geniş bir çerçeveye uzanan bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1989'da Onuf'un Uluslararası İlişkiler disiplinine kazandırdığı kavram, günümüze dek disiplinin birçok analizinde atıfta bulunulan ve çoğu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan bir konuma yükselmiştir. Özellikle genelgeçer rasyonel teorilerin dar çerçevesinin ve düşünsel unsurları dışlayarak yalnızca güç gibi maddi unsurları dikkate alan yapısının aksine inşacı yaklaşım, devletlerarası ilişkilerin tek analiz unsurunun güç olmadığını, karşılıklı etkileşimin ve bu etkileşimin meydana getirdiği düşünsel yapıların da en az maddi unsurlar kadar önemli olduğunu savunmaktadır. Kısacası inşacı yaklaşıma göre, dünya tamamen maddi değil, daha ziyade sosyal bir yapıdır ve aktörlerin kimliği, düşünce yapıları, algılarının karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edilmektedir. Bu çalışma da Uluslararası İlişkiler'in ve uluslararası sistemin salt güç ve çıkar ilişkilerinden meydana geldiğini savunan rasyonel teorilerin aksine inşacı yaklaşımı kullanmakta, Çin'in yükselen gücünü ve uluslararası sistemdeki mevcut konumunu ve rolünü, henüz inşa ettiği kimliği ile ilişkilendirmektedir. Buna göre 1949'dan itibaren aşama aşama inşa ettiği yeni kimliği, Çin'in uluslararası sistemi ve sistemin hukuksal yapısını algılama şeklinin de yeniden ve geçmişten farklı bir şekilde inşa olmasını sağlamıştır. Bu kapsamda çalışmanın bu başlığı altında öncelikle inşacı tanımı ortaya konulacak ve kapsamına yönelik tartışmalar ele alınacaktır. Daha sonra ise Uluslararası İlişkiler disiplininde inşacılığın yeri, üç düşünür altında incelenecek ve son olarak ise inşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk ilişkisi ortaya konacaktır.

1.1.1 İnşacılığın Tanımı, Kavramsallaştırması ve Kapsamına Yönelik Tartışmalar

İnşacılığı ele alırken felsefi inşacılık ile Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki inşacılık olarak ayırım yapmak oldukça yararlı olacaktır.¹² Nitekim Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer almasından önce inşacılığın bir sosyal kuram ya da felsefi yönünün bulunduğunu belirtmek mümkündür. Dolayısıyla inşacılığı spesifik olarak bir disiplin altına yerleştirmek de mümkün görünmemektedir. Bundan dolayıdır ki inşacılığın nasıl adlandırılacağı üzerinde de çeşitli görüşler mevcuttur. Öyle ki inşacılık, metot, ontoloji, epistemoloji, eğilim gibi farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Kratochwill'e göre inşacılık insan eylemlerine dair belirli ontolojik varsayımlar tarafından karakterize edilen bir yaklaşımdır.¹³ Onuf'a göre ise inşacılık bir teori değil, sosyal ilişkileri çalışmanın bir yoludur.¹⁴ İnşacılığın bir teori olmadığını savunan diğer bir isim ise Knud Erik Jorgensen'dir. Jorgensen'e göre bu görüşe karşıt görüşteki beklentiler ise sadece yanlış anlaşılmalara ve dolayısıyla gereksiz derin hayal kırıklıklarına yol açar.¹⁵ Bu sebeple inşacılık, dar bir Uluslararası İlişkiler perspektifinden anlaşılıp yorumlanmamalıdır. Çünkü ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinin aksine inşacılık, geniş ölçüde felsefi geleneklerden yararlanmakta, köklerini buraya dayandırmaktadır.¹⁶

Dolayısıyla, bu kuramın sadece Uluslararası İlişkiler kuramı mı olduğu yoksa ayrıca bir felsefi ve sosyolojik yönünün olup olmadığı da farklı isimler tarafından

¹² K. M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, "Introduction", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001, p. 4

¹³ Friedrich V. Kratochwill, "Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York: Routledge, 2005, p. 15

¹⁴ Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manual", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015, p. 58

¹⁵ Knud Erik Jorgensen, "Four Levels and a Discipline", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001, p. 50

¹⁶ Mathias Albert, "What Systems Theory Can Tell Us About Constructivism", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001, p. 93

tartışılmaktadır.¹⁷ Bu konuda Jorgensen, inşacılığın realizm ya da idealizmle karşılaştırıldığında felsefi bir konumunun bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla inşacılığın felsefi yönünün ilk etapta fark edilmemesi halinde disiplinde yapılacak tartışmaların da çeşitli yanlış anlaşılmalara yol açacağını belirten Jorgensen, bu nedenle Uluslararası İlişkiler disiplinindeki inşacı kampta yer alan düşünürlerin çalışmalarını yürütürken söz konusu felsefi bakış açılarını tercüme etmeleri gerekeceğinin altını çizmektedir.¹⁸ Öte yandan inşacılık, sosyoloji alanındaki entelektüel gelişmelere – özellikle sosyolojik kurumsalcılığa - çok şey borçludur. Buna ek olarak ise eleştirel uluslararası teoriden de beslenmektedir. Öyle ki birçok önde gelen inşacı, dünya siyasetinin farklı boyutlarını ortaya koymak için eleştirel yaklaşımdan yararlanmaktadır.¹⁹ Hatta önde gelen inşacılar kendilerini açıkça eleştirel olarak tanımlamakta ve entelektüel köklerini 1980’lerdeki üçüncü tartışmaya ve eleştirel sosyal teorisinin öncüleri kabul edilen Anthony Giddens, Jurgen Habermas ve Michel Foucault’ya ve onlardan önce gelen Marx ve Nietzsche’ye dayandırmaktadırlar. Bu düşünürlere göre inşacılık, uluslararası eleştirel teorilerin geniş ailesinin bir parçasıdır. Bu aile ise postmodernist, neo-Marxist, feminist ve diğerlerini içeren geniş kapsamlı düşünülmelidir.²⁰ Eleştirel teoristlerin bu yeni jenerasyonunun inşacı olarak da nitelendirilmesinin nedeni, dünya politikasının sosyal inşasıyla ilgili olan karakteristikleri ile ilişkilendirilmeleridir. Modernist ya da postmodernist olsun, inşacılar sosyal hayat ve bunun dünya politikasının değişik yönleri üzerindeki etkisini sorgulamaktadır.²¹

1.1.2. İnşacılığın Kapsamı, Soruları ve Temel Argümanları

İnşacılığın felsefi kökenine dair bu incelemeden sonra temel olarak neyi sorguladığına bakmakta yarar bulunmaktadır. Sosyal bir teori olarak inşacılık, gerçekliğin sosyal inşasını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda insan ilişkileri, maddi koşullar ya da güçler

¹⁷ Maja Zehfuss, **Constructivism in International Relations: The Politics of Reality**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 8

¹⁸ Jorgensen, “Four Levels and a Discipline”, p. 36-42

¹⁹ Richard Price and Christian Reus-Smit, “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”, **European Journal of International Relations**, Vol:4 No:3, 1998, p. 260

²⁰ Reus-Smit, “Constructivism”, s.292

²¹ A.e., p. 266

tarafından değil, düşünce ve fikirlerden oluşmaktadır. Bu nokta inşacılığın felsefi yönünü oluşturmakta olup; bir kuram olarak inşacılığın, pozitivizme ve onun materyalist felsefesine neden ters düştüğünü de açıklamaktadır. Çünkü inşacı felsefeye göre sosyal dünya genel olarak düşünülenin aksine verili değildir, dahası insanların dahil olduğu hiçbir düşünce ya da fikirden bağımsız olarak bir noktada var olmuş bir şey de değildir. Pozitivist ve davranışçıların savunduğunun aksine, bilimsel bir araştırma ile keşfedilecek dışsal bir gerçeklik de değildir. Dolayısıyla sosyal ve politik dünya, doğanın bir parçası değildir.²²

Onuf da inşacılığı ele alırken ilk etapta sosyal teori bağlamında incelemiş, bu bağlamda inşacılığın sosyal ilişkileri – sosyal ilişkilerin her bir yolunu - çalışmanın bir yolu olduğunu belirtmiştir. Aslında inşacılığın bir teori de olmadığını iddia eden Onuf'a göre bunun sebebi ise insanların ne yaptığı, toplumların neden farklılaştığı, dünyanın nasıl değiştiği gibi sorular hakkında genel bir açıklama sunmamasıdır. Bunun yerine inşacılık normalde birbirleri ile alakasız görünen konular hakkında teori oluşturmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla inşacılık, sosyal bilimlerin tüm alanlarına uygulanabilir.²³

Onuf'a göre sosyal inşacılık, temel olarak insanın sosyal bir varlık olduğunu, sosyal ilişkileri olmadan insan da olamayacağını savunmaktadır. Başka bir deyişle sosyal ilişkiler insanları inşa eder, ve onları bugün olduğu haline getirir. Diğer taraftan dünyayı da şu an bulunduğu şekle, doğanın bize sağladığı ham maddeler ile, birbirimize söylediğimizi söyleyerek ve yaptıklarımızı yaparak getiririz. Aslında söylemek yapmaktır. Konuşmak hiç şüphesiz dünyayı şu an olduğu hale getirmek için en önemli yoldur.²⁴

İnşacılıkta konuşmanın önemine gelindiğinde dilin ve dolayısıyla Wittgenstein'in altı çizilmelidir. Nitekim felsefi inşacılıkta dilin önemi Wittgenstein'in²⁵ *Tractatus Logico-Philosophicus* eseriyle başlamış, *Philosophical Investigations* eseriyle zirveye

²² Robert Jackson and Georg Sorensen, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, 5th. Ed. Oxford: Oxford University Press, p. 211-212

²³ Onuf, "Constructivism: A User's Manual", p. 58

²⁴ A.e., p. 59

²⁵ L. Wittgenstein, **Tractatus Logico-Philosophicus**, London: Routledge, 1961; L. Wittgenstein, **Philosophical Investigations**, 3rd Ed., Oxford: Basil Blackwell, 1968

ulaşmıştır. Wittgenstein'in dil felsefesi, kendisinden sonraki filozoflar için – Anthony Giddens, Jurgen Habermas, Thomas Luckmann, Francois Lyotard gibi - bir başlangıç noktası olmuş ve çeşitli modern ve postmodern inşacıları etkilemiştir. Bununla birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki inşacılıkta ise Onuf, Wittgenstein'i başlangıç noktası olarak kabul etmiştir.²⁶

Temel olarak Wittgenstein; dili, gerçek dünya ile uyuşan ya da uyuşmayan bir dizi etiket olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir şeyle karşılaştırmak için dilimizi aramızda bırakamayacağımızı belirten Wittgenstein, dilin dünyayı inşa eden bir niteliği olduğundan söz eder.²⁷ Yani eylemler dil tarafından inşa edilmiş ve sınırlanmış sosyal ortamlarda gerçekleşir, bu süreç Wittgenstein tarafından dil oyunları (language games) olarak da adlandırılır. Bu dil oyunları ise düzenleyici ve kurucu kuralları içermektedir, kimliği şekillendiren ve inşa eden de işte bu kurallardır.

28

Onuf'a göre insanları toplumu, toplum da insanları inşa eder ve bu sürekli devam eden çift taraflı bir süreçtir. İnsanlar ve toplumlar her zaman birbirini inşa etmek ve değişim yaratmak için bir aradadır. Onuf, insanlar ve toplum arasındaki bu süregelen ilişkinin ortasına ise her zaman bunları birbirine bağlayan kuralları yerleştirmektedir. İnsanların ve toplumun birbirlerini sürekli ve karşılıklı olarak oluşturdukları süreci bu sosyal kurallar inşa etmektedir. Çünkü kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyen ifadelerdir. Kurallar, bize toplumda kimin aktif katılımcı olduğunu söyler. İnşacılar işte bu katılımcıları yapan (agent) olarak adlandırır. Buna göre insanlar birer yapandır; fakat kurallar yoluyla ve toplum ölçüsünde birer yapandır ve bize kuralların bulunduğu çeşitli durumlara katılma imkânı sunar.²⁹

Weber'in yüzyılın başında vurguladığı gibi, “insanlar, dünyaya karşı bilinçli bir şekilde hareket etme ve ona anlam kazandırma kapasite ve iradesine sahip kültürel

²⁶ Fierke and Jorgensen, “ Introduction”, **Constructing International Relations...**, p 4-5

²⁷ K.M. Fierke, “ Critical Methodology and Constructivism”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York: Routledge, 2005, p.126

²⁸ Steve Smith, “ Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory”, **Foreign Policy in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, London and New York: Routledge, 2001, p. 49

²⁹ Onuf, “ Constructivism: A User's Manual”, p. 59-60

varlıklardır”.³⁰ Weber’in bu düşüncesinden hareketle Ruggie, inşacıların yalnızca aktörlerin çıkarları ve tercihlerinin sosyal inşası ile değil, aynı zamanda insanın içerisinde yer aldığı diğer tüm düşünsel faktörler ile de ilgilendiğini belirtmektedir. Dolayısıyla sosyal inşacılık, temel olarak aktörlerin kimlik ve çıkarlarını sorgulamaktadır. Bu doğrultuda aktörlerin kimlik ve çıkarlarını tanımladığı kültür, norm ve fikirleri de içeren düşünsel faktörleri göz önünde bulundurmaktadır.³¹

İnşacılığın savunduğu temel düşünceye göre; insanlar ve toplumlar, yapı ve yapanlar, birbirlerini oluşturur ya da inşa eder. İnşacılar, uluslararası yaşamın sosyal olduğunu, dolayısıyla bu sosyal yapıları meydana getiren kural ve normları takip ettiğini düşünürler. Bu yapılar ise yalnızca bilgili yapanın (agents) pratikleri aracılığıyla üretilir. Yapı ve yapan, birbirleri olmadan varlıklarını sürdüremezler: Bu nedenle karşılıklı olarak inşa edicidir. Aktörler günlük rutinlerinde yapıları oluşturan kurallardan faydalanırlar. Bunu yaparak ise bu kuralları yeniden inşa ederler. Aktörlerin, neyi neden yaptıklarını anlama kapasiteleri bulunmaktadır, bu durum ise onlara içinde bulundukları sosyal pratikleri refleks olarak gözleme imkânı verir. Yapılar, zaman ve mekân boyunca benzer sosyal pratikleri mümkün kılar, böylece sosyal yaşamın görece istikrarını sağlar. Bu doğrultuda inşacılar, sosyal yapıların anlaşılması için dili merkeze koyar ve dile sosyal bir pratik olarak bakarlar.³²

İnşacılar için fikirlerin yapısal karakteristik özellikleri vardır. Herşeyden önce fikirler sosyal eylemlerin bir aracı ve itici gücünü oluşturmakta; bireyler için bilişsel olarak neyin imkânsız ve mümkün olduğunu belirlemektedir. Aynı zamanda bilgi temelli (knowledge based) eylemler ise kişisel fikirleri, inançları, yargıları doğrultusunda hareket eden bireylerin etkileşimi sonucu ortaya çıkarlar. Dolayısıyla inşacılığın temel amacı sosyal kurumlar ve sosyal değişimlere dair teorik ve ampirik açıklamalar sunmaktır.³³ Bunu yaparken ise inşacılar, bireylerin sosyal etkileşimleri sonucu ortaya

³⁰ Max Weber, **The Methodology of the Social Sciences**, trans. .Edward A. Shils and Henry A. Finch, Glencoe: Free Press, 1949, p. 81

³¹ John Gerrard Ruggie, **Constructing The World Polity: Essays on International Institutionalization**, London: Routledge, 1998, p. xi-4

³² Elisabeth Prügl, “Feminist Struggle as Social Construction: Changing the Gendered Rules of Home-Based Work”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015, p. 128-129

³³ Emmanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, **European Journal of International Relations**, Vol: 3, No: 3, 1997, p. 325

çıkan eylemleri değil, fikirleri merkeze yerleştirir. Çünkü her ne kadar eylemler sosyal inşayı ve sosyal değişimleri meydana getirirse de, temel olan eylemleri ortaya çıkaran fikirlerdir. Fikirler, bireylerin etkileşimini doğuran itici güçtür. Dolayısıyla sosyal değişimi ve sosyal inşayı tetikleyen de bireylerin çıkarları, inançları doğrultusunda şekillenen fikirlerdir.

Sosyal inşacı teorisinin temel olarak savunduğu düşünceye göre oluşturulan ya da ortaya çıkarılan şey ortak, paylaşılan ve öznelarası – yani mantıklı insanların üzerinde uzlaşacağı- bir nitelik göstermektedir.³⁴ Bu noktada ise ortak, paylaşılan ve öznelarası, inşacı teoride oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, Klotz ve Lynch inşacı teoriyi öznelarası, bağlam ve güç olmak üzere üç bileşen üzerinde ele almıştır. Klotz ve Lynch'e göre öznelarası anlam, yapı ve yapandan oluşur. Buna göre normlar, kurallar, anlamlar, dil, kültür ve ideoloji; kimlikleri oluşturan birer sosyal fenomenadır. Bir kişiden daha fazlasının bu sosyal fenomenaları kabul etmesi gerekir ve insanlar kendilerini bunlara göre tanımlar. Öznelarası anlamlar bireylerin kümelenmiş inançlarından daha fazlasını oluşturur.³⁵ Ruggie'ye göre ise öznelarası anlam insanların ortak olarak tecrübe ettikleri ve dünyayı yorumladıkları inançlar topluluğundan daha fazlasıdır. Daha ziyade, sosyal aktörlerin yaşamlarında, sosyal rutinlerinde ve pratiklerinde yerleşmiş bir şekilde varlığını sürdürür. Dolayısıyla öznelarası anlam sadece aktörleri kısıtlayan ya da yetkilendiren yapısal niteliklere sahip değildir, aynı zamanda bu aktörlerin sosyal gerçekliklerini tanımlar. Bu noktadan hareketle öznelarası gerçeklik sosyal iletişim sayesinde var olur ve varlığını sürdürür. Başka bir deyişle sosyal dünya öznelarasıdır çünkü içerisinde yaşar, birbirimizi anlar ve anlaşıyoruz.³⁶ Klotz ve Lynch'in inşacı teoriyi öznelarası ile birlikte ele aldığı diğer bileşen bağlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bağlam ile kastedilen, öznelarası anlamın bölgeden bölgeye, zaman ve hiyerarşiler içerisinde değişmesinden dolayı, inşacıların araştırma sorularını tarihsel, sosyal bağlamlar içerisine konumlandırmalarıdır. Bir bölgede kabul gören istek ve davranışlar, başka bir bölgede ya da toplumda aynı şekilde kabul göremeyebilir.

³⁴ Zehfuss, **Constructivism in International Relations:...**, p. 261

³⁵ Audie Klotz and Cecelia Lynch, **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, London and New York: M.E. Sharpe, 2007, p. 7-8

³⁶ Adler, "Seizing the Middle Ground:...", p. 327

Örneğin çağdaş ekolojik, insan hakları ya da feminist grupların aktiviteleri bir bölgedeki kurum ve pratikleri değiştirebilirken başka bir bölgede bu grupların çabaları çeşitli engel ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalabilir. Son bileşen güç ise tıpkı Soğuk Savaş döneminde Amerikan ve Sovyet askerlerinin müttefik yerinde düşman olarak tanımlanması gibi, baskın durumdaki öznelerarası anlamların güçlü olarak karakterize edilmesini ifade etmektedir. Çünkü bu baskın öznelerarası anlamlar insanların kimlik ve çıkarlarını inşa etmektedir. Burada kastedilen ise daima materyal kaynakların meydana getirdiği güç olarak anlaşılmamalıdır. Nitekim tüm insanlar güce bir derecede sahiptir. Çünkü insanların eylemleri bir şekilde anlamlara zarar verir ya da onu güçlendirir.³⁷ Dolayısıyla inşacılar için güç, baskın durumdaki öznelerarası anlamların içerisinde gizlidir çünkü insanların bu anlamlar etrafında inşa olmasını sağlar. İnşacı teorinin üzerinde şekillendiği bu üç bileşen; yapı ve yapan olarak insanlar ve toplumlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamaktadır.

İnşacılık disiplininde öznelerarası bilginin yerini vurgulayan bir diğer isim ise Adler olmuştur. Nitekim Adler'e göre inşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplini için önemi ve değeri temel olarak, öznelerarası bilginin ontolojik gerçekliğinde ve bu gerçekliğin epistemolojik ve metodolojik anlamında yatmaktadır. Bu noktadan hareketle Adler, inşacıların, Uluslararası İlişkilerin yalnızca insanların anlaşmasından doğan sosyal gerçekliklerden meydana geldiğini savunduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla Adler'e göre inşacılar aynı zamanda ontolojik realisttirler, yalnızca materyal dünyanın varlığına değil, aynı zamanda ona uygun davranıldığında bu materyal dünyanın bir direnç sunduğuna da inanmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle Adler, inşacılığın bir realizm ya da liberalizm gibi başlı başına bir politik teori olmadığını, daha ziyade sosyal bir teori olduğunu savunmaktadır. Adler bu iddiasına sebep olarak ise inşacılığın, uluslararası politikanın savaş, işbirliği, uluslararası toplum gibi inşacı teoriler üzerine konumlanmış olmasını göstermektedir.³⁸

Düşünürlerin inşacılık içerisinde sıkça atıfta bulunduğu öznelerarası kavramını anlayabilmek için dil ile kaçınılmaz bağını unutmamak gerekir. Dil, iletişimi sağlayan öylesine materyal bir destek konumuna indirgenemez. Öyle ki dil kullanımından

³⁷ Klotz and Lynch, **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, p.9-11

³⁸ Adler, "Seizing the Middle Ground:...", p. 322-323

bağımsız şekilde mevcut değildir, fakat aynı zamanda dilin kuralları bireylerin tercihlerine de indirgenemez. Dil, yalnızca insanların kendisini anlamlandırdığı şekle de indirgenemez; yani özel bir dil yoktur. Dolayısıyla dil, objektif materyalizme ya da sübjektif bireyciliğe indirgenemez; dil öznelerarasıdır. Kullanıcıları tarafından paylaşılan anlamlarda var olur ve pratikleri yoluyla yeniden üretilirler.³⁹

Tüm bu noktalardan hareketle, sosyal bir teori olarak inşacılık için öznelerarası anlam ve materyal dünya merkezi önem taşıyan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayısıdır ki inşacılığı tanımlarken düşünürler bağımsız şekilde var olan fakat sosyal dünyayla sürekli iletişim halinde olarak materyal dünyayı; öznelerarası anlamın merkezi rolünü ve inşacılığın sahip olduğu orta yol pozisyonunun önemini üzerinde sıkça durmaktadırlar.⁴⁰ Dolayısıyla öznelerarası anlamların, sosyal dünya içerisinde kimlikleri ve amaçları inşa edici rolü, inşacılığın iki ana kamp arasında oluşturduğu orta yol pozisyonu ve insan ilişkileri ve iletişimin eklendiği materyal dünya kavramları, bir sosyal teori olarak inşacılığın özgün yanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyayı, sadece var olan materyal bir boyuttan çıkaran inşacılık, mevcut olan bu materyal dünyayı anlamlı kılanın insan ilişkileri ve iletişim olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla halihazırda mevcut olan materyal dünya, insanların etkileşimi ve iletişimi ile anlam kazanır ve inşa olur. Yani dünyayı asıl anlamlı kılan ve inşa eden, fikirler ve bu fikirlerin yayılmasını sağlayan insan ilişkileridir.

1.1.3. İnşacı Kuram İçerisinde Yapı-Yapan İlişkisi

Sosyal bir kuram olarak inşacılığı doğru manada anlayabilmek için dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise yapı-yapan ilişkisidir. Buna göre inşacılar, yapı ve yapan arasında karşılıklı olarak inşa edici bir ilişki olduğuna inanırlar. Özgür irade sahibi insanlar (yapan) toplumsal kuralların yeniden üretilmesinde bilgi sahibi katılımcılar olarak görülürler ve böylelikle maddi olmayan, cansız faktörlerin (yapı) varsayılan

³⁹ Stefano Guzzini, “ A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, **European Journal of International Relations**, Vol:6 No:2, 2000, p. 164

⁴⁰ Zehfuss, **Constructivism in International Relations**:..., p. 252

determinizminden özgür olurlar.⁴¹ Diğer bir deyişle düşünsel yapılar ve aktörler (yapan), birbirlerini ortak olarak oluşturur ve inşa ederler. Yapılar, yapanı yani aktörleri kimlik ve çıkarları bakımından meydana getirirler. Fakat karşılıklı etkileşimli bu süreçte yapılar aynı zamanda yapanın sözsel pratikleri tarafından üretilir, yeniden üretilir veya değiştirilebilirler. Dolayısıyla yapıların yalnızca aktörlerin karşılıklı etkileşimleri yoluyla var olduğu bir ortam söz konusudur.⁴² Yapı ve yapan arasındaki bu ilişkide yalnızca aktörlerin karşılıklı etkileşimleri belirleyici değildir. Karşılıklı kurucu ve inşa edici bu süreçte yapanın kimliği ve çıkarları yapıdan bağımsız değildir, yapı da aynı şekilde yapan üzerinde dönüştürücü etkiye sahiptir.

Uluslararası İlişkiler disiplinde inşacılıktaki yapı-yapan ilişkisine dair Nicholas Onuf ve Alexander Wendt'in katkıları göz ardı edilmemelidir. Nitekim disiplinindeki yapı-yapan ilişkisini ilk kez Wendt incelemiştir. Bu noktada Wendt'in yapı-yapan ilişkisine dair fikirlerinin temelini oluşturan etmenin ise Anthony Giddens'in yapılaşma teorisi (structuration theory) olduğunun da altını çizmek gerekir. Giddens'in yapılaşma teorisine göre sosyal bilimlerin temel çalışma alanı ne bireysel aktörlerin tecrübeleridir, ne de herhangi bir toplumsal bütünlüğün herhangi bir formudur, daha ziyade zaman ve mekan boyunca sıralanmış sosyal pratiklerdir. Buna göre insanların sosyal aktiviteleri, doğadaki birçok kendi kendine çoğalan öğeler gibi kendini tekrarlayan niteliktedir. Bu aktiviteler toplumsal aktörler tarafından var olmazlar, daha ziyade bu kişilerin kendilerini aktör olarak tanımladıkları araçlar yoluyla sürekli olarak tekrar yaratılırlar. Giddens'a göre bu aktörler aynı zamanda amaçları olan yapanlardır. Bu doğrultuda Giddens, yapı ve yapanı birbirinden bağımsız ve verili şekilde var olan olgular olarak değil, bir düalizm (ikilik) olarak ele almaktadır.⁴³ Yine Giddens'a göre sosyal hayatın bu yineleyen doğası, sosyal pratikler içerisinde oluşturulur. Bu doğrultuda yapı, pratiklerin yeniden üretiminin hem aracı hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapı, eşzamanlı olarak yapanın ve

⁴¹ Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, "Constructing Constructivism", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015, p. xi

⁴² Dale C. Copeland, "The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay", **Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics**, Ed. Stefano Guzzini and Anna Leader, London and New York: Routledge, 2006, p.3

⁴³ Anthony Giddens, **The Constitution of Society: Outline of Theory of Structuration**, Cambridge: Polity Press, 1984, p. 2-25

sosyal pratiklerin oluşumuna dahil olmaktadır.⁴⁴ Dolayısıyla Giddens yapan (aktör) ve yapıyı birbirlerinden bağımsız şekilde varlığını sürdüren ve verili ögeler olarak değil, düalist bir yapı ve sürekli etkileşim içerisinde bulunan ve varlığını bu düalist ilişkiye borçlu olan birer unsur olarak ele almaktadır.

Wendt'in yapı-yapan ilişkisine dair fikirleri üzerinde Giddens'in yapılaşma teorisinin azımsanmayacak etkisi bulunmaktadır. Tıpkı Giddens'in yapılaşma kuramındaki gibi, Wendt de yapı ve yapan ilişkisini karşılıklı kurucu/inşa edici olarak tanımlamaktadır. Temel olarak Wendt, yapı-yapan ilişkisini iki temel düşünce üzerinde şekillendirmektedir. İnsanlar ve insanlara ait örgütlenmeler, eylemleri içinde bulundukları toplumu değiştiren ya da yeniden üreten ve bir amaca yönelik olan aktörlerdir. Toplum ise bu belirli bir amaca yönelik olan aktörler arasındaki etkileşimi ve yapıyı meydana getiren sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Bu iki düşünce birlikte ele alındığında insan olan yapan ile sosyal yapılar bir şekilde birbirine bağlı ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen birimlerdir.⁴⁵ Diğer bir deyişle Wendt'in yapı-yapan ilişkisinde yapı daima bir etkileşim içerisinde. İlk olarak yapan (insan) eylemleri ve pratikleri ile etkileşime girer ve bu yol aracılığıyla inşa olur. Daha sonra ise bu inşa olan yapı da yapan ile etkileşime girerek yapının etkiler. Yapı ve yapan arasındaki bu etkileşim, iki birimin de hem inşa olmasını hem de ilerleyen süreçte dönüşüm geçirmelerini sağlar. Dolayısıyla gerek yapı gerekse yapan, bu ilişkide verili ve birbirinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. İlk etapta bireyler ve toplumun üzerine inşa ettiği yapı-yapan ilişkisini Wendt daha sonra Uluslararası İlişkiler ve dolayısıyla devletler ve uluslararası sistem üzerine inşa edecektir. Bu kapsamda ilerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacağı üzere, yapılaşma teorisi yapı-yapan ilişkisi şeklinde Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlandığında yapının yerini devletlerin, yapının yerini ise uluslararası sistemin aldığı görülmektedir. Tıpkı sosyal inşacılıkta olduğu gibi disiplinde de yapı ve yapan; yani devlet ve uluslararası sistem birbirini inşa eden, birbirinden bağımsız şekilde ve verili değil, sürekli etkileşim içerisinde iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Wendt, başlangıçta sosyal bir kuram

⁴⁴ Anthony Giddens, **Central Problems in Social Theory**, Berkeley: University of California Press, 1979, p. 5

⁴⁵ Alexander E. Wendt, " The Agent-Structure Problem in International Relations Theory, **International Organization**, Vol:41 No:3, 1987, p. 338-339

olarak kurguladığı bu ilişkiyi daha sonra uluslararası sistemin analizi ve genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorilerini eleştirileri aracılığıyla disipline taşıyacaktır.

1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde İnşacılığın Yeri

İnşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkışına bakıldığında ise neorealizm ya da neoliberal kurumsalcılığın aksine, Uluslararası İlişkiler teorisinde doğrudan bir öncülünün olmadığı görülmektedir. Bu anlamda inşacılık, kendine özgüdür (sui generis). Farklı Uluslararası İlişkiler düşünürleri inşacılıktan farklı şekillerde etkilense de, Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacılığın asıl yerini alması Nicholas Onuf'un World of Our Making çalışması ile gerçekleşmiştir.⁴⁶

Uluslararası İlişkiler disiplinde gerçekleşen büyük tartışmalara bakıldığında, ilk büyük tartışmanın realistlerin sözde idealistler üzerindeki üstünlüğü üzerine gerçekleştiği görülmektedir. İkinci büyük tartışma ise bilimsel deneyin tarihsel yeniden inşasına olan üstünlüğünün olması gerektiği metodolojik varsayımını doğrulamıştır. Bunun üzerine filozoflar ve sosyal teorisyenler, bu tür tartışmaların tümünde sürdürülen epistemolojik fikir birliğine meydan okumaya başlamıştır. Zamanla bu meydan okuma daha derin, ayrılık yaratan ve 1980'lerde üçüncü büyük tartışmanın oluşmasına zemin hazırlayan bir tartışmaya dönüşmüştür. Çoğu düşünür ortadan tartışılacak bir şey olup olmadığı konusunda dahi kararsız iken, tartışma iki ana kamp oluşturmuş ve inşacıları ortaya çıkarmıştır.⁴⁷

Üçüncü büyük tartışmaya dair bu farklı görüşlere, tartışmanın hangi kamplar etrafında geliştiği konusunda da değişik bakış açıları eklenmiştir. Farklı yazarlar tartışmayı oluşturan kampları farklı şekilde isimlendirmişlerdir. Buna göre bazı düşünürlere göre

⁴⁶ Ruggie, **Constructing The World Polity...**, p.11

⁴⁷ Kubalkova, Onuf and Kowert, "Constructing Constructivism", p.13-14

üçüncü büyük tartışma pozitivist-postpozitivistler arasında gerçekleşmiş iken⁴⁸, bazı düşünürlere göre ise rasyonalistler ile eleştirel teorisyenler arasında gerçekleşmiştir.⁴⁹

Nitekim Phillips'e göre inşacılığın kökenleri, 1980'lerde disiplini domine eden ve rasyonalistler ile eleştirel teorisyenler arasında gerçekleşen üçüncü tartışmaya dek götürülebilmektedir. Rasyonalistlerin Soğuk Savaş döneminin sona ermesine ilişkin iyimser tahminleri; bir anlamda eleştirel teorisyenlerin rasyonalistlere yönelttiği uluslararası sisteme ilişkin geniş kapsamlı değişiklikleri tahmin etme ve açıklamada yetersiz kaldıkları eleştirisini haklı çıkarmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın disiplinde bir dönüm noktası oluşturarak, mevcut yaklaşımların yetersizliğini ortaya çıkarma ve farklı yaklaşımlar için yeni fırsatlar ve alanlar açma konusunda bir dönüm noktası oluşturduğu ortadadır.⁵⁰

Uluslararası İlişkilerde inşacılığın ortaya çıkışında, 1980'lerde Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru teorisyenlerin anaakım Uluslararası İlişkiler teorilerine dair metateorik bir eleştiride bulunmasının ve bu eleştirinin disiplinin üçüncü tartışmasını meydana getirmesinin rol oynadığı görülmektedir.⁵¹ Genel olarak pozitivistler ile postpozitivistler arasında gerçekleşen tartışmada disiplin bu iki ana kamp etrafında yoğunlaşmıştır. İlk kamp çoğunluğu oluşturmakta olup bilimin kendi vasıtasıyla dünyayı artan şekilde daha doğru anlamamızı sağladığını savunmakta iken, azınlığı oluşturan kamp ise kendi dışımızdaki dünyayı açıklamada bilime sözü edilen imtiyazı ve önemi vermeyi reddetmektedir. Dolayısıyla Wendt, Üçüncü Tartışma aracılığıyla, iki kampın uzlaşamayacağını düşünen çoğunluktan farklı olarak iki kamp arasında bir orta yol inşa etmeye çalışma amacıyla olduğunu belirtmektedir.⁵²

Wendt'in tanımladığı şekliyle inşacılığın bir orta yolu bulma çabası olduğunu, çeşitli Uluslararası İlişkiler düşünürleri de onaylamaktadır. Bu doğrultuda Adler, inşacılığın

⁴⁸ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, 2. Bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2016, ; “ Fierke, “Critical Methodology and Constructivism”, **Constructing International Relations...**, Yosef Lapid, “ The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, **International Studies Quarterly**, Vol:33 No:3, 1989

⁴⁹ Andrew Bradley Phillips, “ Constructivism”, **International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction**, Ed. Martin Griffiths, London and New York: Routledge, 2007

⁵⁰ A.e. p. 61-62

⁵¹ Kratochwill, “ Constructivism as an Approach...” p.5-6

⁵² Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, s. 59-60

(realist ya da liberal) akılcı yaklaşımlar ile yorumlayıcı yaklaşımlar (başlıca postmodernist, postyapısalcı ve eleştirel) arasında bir orta yol oluşturduğunu belirtmektedir.⁵³ İnşacılığın bir orta yolu bulma çabası olduğunu kabul eden diğer bir isim ise Checkel olmuştur. Checkel inşacılığın Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin büyük kısmını postmodernistlerden ayıran noktada bir köprü kurma potansiyeli taşıdığını belirterek, iki taraf ile de hatırı sayılır ortak noktaları olduğunu altını çizmiş, dolayısıyla inşacılığın rasyonel seçim teorisyenleri ile postmodern düşünürler arasında bir orta yol oluşturduğunu savunmuştur.⁵⁴ Jehfuss ise başka bir alternatif görüş olarak inşacılığın rasyonalizm ve daha radikal yaklaşımlar arasında bir orta yol oluşturduğunu ve dolayısıyla reflektivist (reflectivist) veya rölativist (relativist) olarak da adlandırılabilirdiğini belirtmektedir.⁵⁵

Uluslararası İlişkiler teorisine inşacılık terimini kazandıran ise “World of Our Making” eseri ile Nicholas Onuf⁵⁶ olmuştur. Başlangıçta Onuf’un eseri Uluslararası İlişkiler Teorisi literatüründe ilk etapta geniş bir yankı uyandırmamış olsa da, Alexander Wendt⁵⁷ ve Friedrich Kratochwil’in⁵⁸ katkılarıyla inşacılık Uluslararası İlişkiler literatüründe günümüzdeki tartışılmaz yerini kazanmıştır.⁵⁹

Uluslararası İlişkiler disiplininde inşacılığın ortaya çıkışına zemin hazırlayan faktörlere bakıldığında, bazı temel etmenler göze çarpmaktadır. Bu etmenlerden başlıcası ise Soğuk Savaş’ın sona erişti olup, bu döneme dair neoliberal ve neorealistlerin açıklayıcı iddialarının yetersiz kaldığının farkedilmesi, inşacılar için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Nitekim iki teori de küresel sistemin dönüşümünü

⁵³ Adler, “Seizing the Middle Ground:...”, p. 319

⁵⁴ Jeffrey T. Checkel, “ The Constructivist Turn in International Relations Theory” **World Politics**, Vol:50 No:2, 1998, p.327

⁵⁵ Zehfuss, **Constructivism in International Relations...** , p. 2

⁵⁶ Nicholas G. Onuf, **World of Our Making**, South Carolina: University of South Carolina Press, 1999

⁵⁷ Friedrich Kratochwill and John Gerard Ruggie, “International Organizations: ..”; Friedrich Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs**, Cambridge: Cambridge University Press, 1989

⁵⁹ Zehfuss, **Constructivism in International Relations...**, p.11

açıklamakta ve sonuçları tahmin etmekte yetersiz kalmış, böylece disiplinde yeni bakış açılarına olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır.⁶⁰

İnşacılığın Uluslararası İlişkiler literatüründeki gelişiminde Soğuk Savaş döneminin ve dolayısıyla çift kutuplu güç dengesinin sona ermesinin de etkisi bulunmaktadır. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile neorealist teorinin güç dengesinin geleceğine yönelik çıkarımları konusundaki yetersizliği ortaya çıkmıştır. Genel olarak neorealistler diğer devletlerin, güvenliklerinin sağlama ihtiyacı ile Amerikan gücüne yaklaşma isteği, çok kutuplu sistemde yeni güçler ortaya çıkmasına zemin hazırlanacağı bir uluslararası sistem dikte etmiş fakat bu gerçekleşmemiştir. İnşacılığın Uluslararası İlişkiler teorisine katkısı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Nitekim inşacılar göre neorealizmin bu belirsizliği fazlasıyla materyalist ve zayıf doğasından kaynaklanmakta olup, düşünce ve fikirler üzerine yoğunlaşmak ise anarşi ve güç dengesi konusunda daha iyi bir teori ortaya koyacaktır. Neorealistlerin eksikliği de bu noktada yatmaktadır.⁶¹ Dolayısıyla inşacılar, eleştirilerinin hatırı sayılır bir kısmını neorealistlere yöneltmekte olup, anarşi ve gücü uluslararası sistemin anlaşılması ve açıklanmasında merkeze alan bu yaklaşıma karşı, kimlik ve aktörlerin çıkarlarını oluşturarak davranışı şekillendiren öznelerarası anlam gibi çok daha belirleyici bir etmeni gözden kaçırdığını savunmaktadır.⁶² İnşacıların Soğuk Savaş dönemine dair neorealistlere yönelttiği eleştiri de tam bu noktada yatmaktadır. Nitekim neorealistler Soğuk Savaş dönemini sadece güç odaklı düşünerek bu doğrultuda öngörülerde bulunmuş fakat sonucu tahmin etmekte yetersiz kalmışlardır.

Wendt'e göre inşacı teori, temellerini Grotious, Kant ve Hegel'in klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden almaktadır. Bununla birlikte Wendt, Uluslararası İlişkiler disiplinine hâkim olan bu teorik yapının iki dünya savaşı arasında, günümüzdeki Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin idealizm olarak nitelendirdiği şekliyle mevcut olduğunu belirtmektedir. Çünkü Soğuk Savaş'ın sonu, Uluslararası İlişkilerin çoğu

⁶⁰ Christian Reus-Smit, "Constructivism", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak vd., Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, 5. Bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, p. 293

⁶¹ Robert Jackson, Georg Sorensen, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, 5. ed., Oxford: Oxford University Press, 2010, p.210

⁶² Copeland, "The Constructivist Challenge to Structural Realism:...", p.1

alanında mevcut olan yetersizliği ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Uluslararası İlişkilerde hâkim teoriler, Soğuk Savaş'ın sonunu ya da uluslararası sistemde meydana gelen değişimleri açıklamakta zorluk yaşamıştır. İdealizmin hâkim ideoloji olduğu bu dönemde, uluslararası politikaya karşı bireysel materyalist ve belirsiz yaklaşımların artık geçerliliğini yitirdiğini belirten Wendt, inşacılığın ortaya çıkışının bu döneme denk geldiğinin altını çizmektedir.⁶³

Üçüncü tartışma Uluslararası İlişkiler disiplinine yalnızca inşacılığı kazandırmamış, aynı zamanda modern ve postmodern inşacıların ortaya çıkışıyla sonuçlanacak olan farklılığın kutlamasını da beraberinde getirmiştir. J. Ann Tickner, V. Spike Peterson ve Christian Sylvester, baskın teorik gelenekleri ve bunların Uluslararası İlişkiler'deki cinsiyetçiliği arasındaki ilişkilerine dair önemli sorular sorarak inşacılık içerisindeki feminist kolu oluşturmuşlardır.⁶⁴ Literatürde inşacılığın alt dalları konusunda farklı görüşler mevcut olmakla birlikte, Wendt genel olarak inşacılığı feminist, modernist ve post modernistler olarak üç kola ayırmıştır. Bu doğrultuda Wendt, J. Ann Tickner, V. Spike Peterson ve Christian Sylvester'ı inşacılığın feminist, Kratochwill ve Ruggie'yi modernist, Richard Ashley ve Rob Walker'ı ise postmodernist koluna yerleştirmiştir.⁶⁵ Wendt'in sınıflandırmasının yanı sıra, Uluslararası İlişkiler disiplinde inşacılığı farklı dallara ayıran düşünürler de oldukça fazladır. Örneğin Adler, inşacılığı modernistler, kurala dayalı olanlar (rule based), anlatı bilgisi (narrative knowing), ve postmodernistler olarak dört alt gruba ayırmaktadır.⁶⁶ Öte yandan Ruggie'nin yaptığı sınıflandırmaya göre ise inşacılar neoklasik, post modernist ve doğacılar (

⁶³ Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, p.17-18

⁶⁴ Kratochwill, "Constructivism as an Approach...", p.6

⁶⁵ Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, p. 18

⁶⁶ Adler temel olarak inşacılığın, ele alındığından çok daha geniş bir alanı kapsadığını ve bu farklılığın başlıca hangi yapı veya birimin ne derece önemli olduğu sorusu üzerine inşa olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen inşacıların tümünün arabulucu yaklaşımı paylaştığının altını çizmektedir. Adler bu sınıflandırmayı oluştururken, modernist grup ile Uluslararası İlişkiler disiplinine sosyolojik duyarlı bir bilimsel yaklaşım yaratmak amacıyla anlama ve açıklamayı harmanlamaktan söz etmektedir. Kurala dayalı olan (rule based) grup ise Onuf ve Kratochwill tarafından temsil edilen ve Uluslararası İlişkilerin muhakeme, ikna ve kurala dayalı anlayış biçimleri üzerindeki etkileri göstermek için uluslararası hukuk anlayışlarını kullanmalarını kapsamaktadır. Üçüncü grubun ise anlatı bilgisini vurguladığını belirten Adler, bilhassa cinsiyet temelli anlatılar, toplumsal hareketler gibi eylemleri ve güvenlik çıkarlarının gelişimini bu grup içerisine dahil etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adler, "Seizing the Middle Ground:...", p. 334-336

naturalistic)olarak üç gruba ayrılmaktadır. ⁶⁷ Katzenstein, Keohane ve Krasner ise inşacılığın geleneksel, eleştirel ve postmodern olmak üzere üç türü olduğunu belirtmiştir. ⁶⁸

Farklı yazarların inşacılığı bu kadar çeşitli isimlere sahip alt dallara ayırması, ilk bakışta tüm bu isimlendirmelerin farklı noktalara işaret ettiğini düşündürse de, Pettman düşünülen şekilde olmadığını yaptığı genelleme ile ortaya koymaktadır. Nitekim Pettman'a göre temel olarak muhafazakar, kural odaklı (rule-oriented), sağduyu (commonsense) ve postmodernist olmak üzere dört inşacılık türü bulunmaktadır. Muhafazakar inşacılar temel olarak hiperrasyonalizmin pozitivizmi mümkün kıldığı fikrini destekler. Pettman bu inşacılığı Adler'in modernist, Ruggie'nin doğacı (naturalistic), Katzenstein, Keohane ve Krasner'in ise geleneksel ya da eleştirel olarak isimlendirdiğini belirtmektedir. Kural odaklı inşacıların hiperrasyonalizmi (pozitivizm) doğrulamadığını fakat hala rasyonalist olduklarını ve rasyonalist olmayan (nonrationalist) olmadıklarını belirten Pettman'a göre bu inşacıları Adler kurala dayalı olanlar, Ruggie neoklasik olarak adlandırmış, Katzenstein, Keohane ve Krasner ise çoğu oranda göz ardı etmiştir. Sağduyu inşacılık

⁶⁷ Ruggie, ilk alt sınıf olarak gösterdiği neo klasik inşacılığın temellerinin Durkheim ve Weber'in klasik geleneğine dayandığını belirtmektedir. Neo klasik inşacılığın analitik araçlarının temel olarak pragmatizmle epistemolojik bir ilişkiyi, öznelarası anlamları anlamak için gerekli analitik araçları kapsadığını vurgulamaktadır. Ruggie'ye göre post modernist inşacılık ise köklerini Friedrich Nietzsche'den almakla birlikte, Michael Foucault ve Jacques Derrida'nın eserleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu alanda öznenin inşasında dilin önemi vurgulanmaktadır. Son inşacı kol olan doğacı inşacılığın ise diğer iki kol arasında konumlandığını belirten Ruggie, neoklasik inşacılık gibi anaakım bir kuram oluşturma konusunda belirli özellikleri paylaştığını, öte yandan post modernist inşacılık gibi bilimsel gerçekliğin felsefi doktrininde konumlandığını vurgulamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ruggie, **Constructing The World Polity....**, p. 35-36

⁶⁸ İlgili yazarlar geleneksel inşacılığın; sosyolojik bakış açısının, rasyonalizme genel bir teorik oryantasyon ve belirli araştırma programları sunduğunu, bu şekilde rasyonalizme rakip olacağını ya da onu tamamlayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla geleneksel inşacılık, düşünsel ya da normatif yapıların nasıl özneyi ve öznenin çıkarlarını şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Eleştirel inşacılar ise geleneksel inşacılar ile ortak olarak aktörlerin ve sistemlerin nasıl oluşturulup birlikte geliştiği ile ilgililerdir. Eleştirel inşacıların araştırma alanları ırk, etnisite, din ve cinsiyet gibi kimlikler üzerine odaklanmaktadır. Rasyonalist analizlerin cevap bulmakta eksik kaldığı dünya siyasetine dair önemli konular üzerinde yeni ve önemli kavramalar geliştirme amacı taşımaktadırlar. Postmodern inşacılar ise hiçbir bilgi için sağlam temel bulunmadığı varsayımından yola çıkarak, postmodern analizlerin tüm bilgi iddiaları içerisinde gizlenmiş güç ilişkilerini açığa çıkarma ile sınırlı olduğunu belirtmektedirler. Özellikle dilin kapsamlı bir analizi ile, postmodernistler dikkatimizi tüm sembolik ve politik düzenlerin içerisinde gizli istikrarsızlığa çekmektedir. Özneler dünyayı sadece dil aracılığı ile anladıkları için ve dilin kontrolü güç anlamına geldiği için, dilsel sunumlar daima politik ve bilişsel süreçlerin istikrarsızlığına açıktır. Postmodern analizler işte bu istikrarsızlığın kaynaklarını sorgular. Ayrıntılı bilgi için bkz. Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane and Stephen D. Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", **International Organizations**, Vol:52 No:4, 1998, p. 675-677

da hiperrasyonalizmi (pozitivizm) onaylamaz, ortada bir noktada yer almak ve kurala dayalı olmakla birlikte hala rasyonalistlerdir. Son olarak postmodernist inşacıların ne hiperrasyonalist (pozitivist) ne de rasyonalist olmadığını belirten Pettman, bu inşacıları radikal fakat aynı zamanda modernist bir şekilde rasyonel olmayan (nonrationalist) olarak tanımlamaktadır. Adler, Ruggie, Katzenstein, Keohane ve Krasner da bu inşacılığı postmodernist olarak tanımlamaktadır. ⁶⁹

Zehfuss’a göre inşacılık bu kadar fazla alt gruba ayrılmış olmasına rağmen, içlerinden yalnızca modernist ve geleneksel inşacılık Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde gerçekten anlaşılmıştır. Hatta inşacı kuramın altındaki tüm eleştirel yaklaşımlar içerisinde sadece orta yolu oluşturan inşacılar gerçek inşacılardır. Bunun yanında sosyal bilimlere imkânsız gören postmodernistler ise kabul edilmekten çok uzaktır. ⁷⁰

İnşacılığın bir derecede anaakım teorilere eleştirel bir alternatif olarak nitelendirilmesinin sebebi, bilimsel oyunun kurallarını kabul etmesinden de kaynaklanmaktadır. Orta bir yol oluşturmaktan hareketle inşacılar bir yandan anaakım teorilerden kendilerini ayırırken, diğer yandan ise bu teorilerden profesyonel bir tanınma da talep etmektedir. Yani bir yandan bilimsel olurken, diğer yandan eleştirel olma amaçları da bulunmaktadır.⁷¹ Bir anlamda inşacılar, Wendt’in başlangıçtaki amacı olan pozitivist ve postpozitivistler arasındaki orta yolu bulma stratejilerini bu yollarla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

İnşacılığı, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran üç temel element bulunmaktadır. İlk olarak küresel siyasette aktörler tarafından oluşturulan değerler, normlar ve öznelerarası paylaşılan fikirler bu aktörlerin eylemlerine rehberlik etmektedir. İnşacılar bilginin öznelerarası boyutuna odaklanırlar, çünkü davranışları şekillendiren ve kısıtlayan bir düşünsel yapı olarak paylaşılan fikirlerin rolünü, başka bir deyişle insan varlığının sosyal yapısını vurgulamayı arzularlar. Bu durum da inşacıları neorealitlerin materyal yapısından ayırmaktadır. İkinci olarak düşünsel

⁶⁹ Ralph Pettman, “ Commonsense Constructivism and Foreign Policy: A Critique of Rule-Oriented Constructivism, **Foreign Policy in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, London and New York: Routledge, 2015, p. 256

⁷⁰ Zehfuss, **Constructivism in International Relations...**, p. 6

⁷¹ A.e., p. 253-254

yapılar aktörler üzerinde sadece düzenleyici değil, inşa edici bir etkiye sahiptir. Yapı, aktörlere çıkarlarını ve kimliklerini yeniden tanımlama imkânı verir. Dolayısıyla gücün ve uluslararası kurumların nedensel rollerini soyutlamak için kimliği ve çıkarları sabit tutan neorealizm ya da neoliberalizm gibi rasyonalist teorilerin aksine inşacı teori düşünsel yapıların aktörlerin kendilerini tanımlama şekillerini – kim oldukları, amaçları, rolleri gibi - nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır. İnşacıları klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran üçüncü nokta ise düşünsel yapıların ve aktörlerin (yapı yapan ilişkisindeki yapan) birbirlerini ortak olarak inşa etme ve belirlemeleridir. Yapılar aktörleri çıkarları ve kimlikleri açısından meydana getirir, yapılar aynı zamanda yapanların söylemsel pratikleri tarafından üretilir, yeniden üretilir ve değiştirilirler. Bu yönü inşacılara, neorealizmin belirliliğine meydan okumasına imkân verir. Yapılar yalnızca aktörlerin karşılıklı etkileşimleri aracılığıyla oluşur.⁷²

Uluslararası İlişkiler’de sosyal inşacı teori, uluslararası yaşamdaki insan bilinci ile yakından ilgilenmektedir. İnşacılara göre uluslararası gerçekliği inşa eden bloklar materyal olduğu kadar düşünsel nitelik de göstermektedir. Bu düşünsel faktörler ise araçsal boyutun yanı sıra normatif bir yapı da sergilerler; yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir amaçlılık da taşırlar. Dolayısıyla düşünsel faktörlerin anlamı ve önemi zaman ve mekândan bağımsız değildir. Yani kişisel aktörler düzeyinde inşacı teori, devletlerin kimlik ve çıkarlarını sorunsallaştırma ve bunların sosyal olarak nasıl inşa edildiklerini gösterme amacındadır. Devletlerin kimlik ve çıkarlarını sabit ve değişmez olarak kabul eden neorealistlerin aksine inşacılar kimliklerin dahi uluslararası etkileşim ile oluşturulduğunu savunurlar. ⁷³

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde inşacı teori, genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayrılarak, disipline farklı bir perspektif ve önemli bir katkı sağlamaktadır. Nitekim genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayrı bir duruş sergileyen inşacı teori, dünyayı anlama ve yorumlamada ilgili literatürden oldukça farklı bir çerçeve sunmaktadır. Devletler, güç dengesi, anarşi gibi olmazsa olmaz Uluslararası İlişkiler

⁷² Copeland, “ The Constructivist Challenge to Structural Realism:...”, p. 3

⁷³ John Gerrard Ruggie, “ What Make the World Hand Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, **International Organization**, Vol:52 No:4, 1998, p. 878-879

terimleri yerine inşacı teori konuşma eylemi, kurallar, pratikler, yapan-yapı, sosyal düzenlemeler gibi tamamen farklı bir dizi terim ile analiz yapmayı tercih eder. İnşacı teorinin uluslararası sistemi anlamak için bu yolu izlemesindeki sebep ise bu terimlerin toplum ve dolayısıyla uluslararası yapıyı inşa eden bloklar olarak görülmesidir. Devletler, güç dengesi, hegemonya ve diğer Uluslararası İlişkiler terimleri ise daha ziyade spesifik terimlerdir. Diğer bir deyişle genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorileri dışarıdan bakarak objektif olarak verili olan ile tek bir dünya görmeye çalışır. Bunu yaparken de ölçülebilir yapısal değişkenlerin insan davranışlarına neden olduğunu ve sosyal pratiklerin istem dışı ve tahmin edilebilir olduğu varsayımından hareket eder. İnşacılar ise insan davranışını ve sosyal yapıları birbirinden ayıramaz, eş zamanlı ve ortak olarak oluştuğunu savunur.⁷⁴ Çin'in yükselen gücü çerçevesinde uluslararası sistemde kendisini nasıl konumlandığı, uluslararası sistemi ve sistemde mevcut aktörleri nasıl algıladığı, sistemi düzenlemek ve yeniden inşa etmek için kullandığı stratejiler ve uluslararası sistem ile entegrasyonu sağlamak amacıyla uluslararası hukuktan nasıl yararlandığı sorunsalı göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın ihtiyacı olan teorik altyapının inşacı yaklaşım olduğu görülmektedir. Nitekim geçmişten bu yana Çin'in uluslararası sistemi algılama ve yorumlama şeklinin nasıl bir dönüşümden geçtiği konusu, güç dengesi gibi klasik Uluslararası İlişkiler terimleri yerine değişen kimlik, çıkar ve algılar ve karşılıklı inşa edilen fikirler, eylemler ve düşünce yapıları ile açıklamak, çalışmada daha net bir çerçeve sunacaktır.

Dolayısıyla temelde sosyal etkileşimi ve sosyal inşayı oluşturan etmenler olarak fikirler, eylemler, kurallar ve pratikler gibi sosyal hayatın her aşamasında varlığını sürdüren etmenler, her türlü analizde önceliği almalıdır. Çünkü inşacı teoriye göre önce bireylerin çıkarları ve düşünce yapıları fikirleri oluşturur. Bu fikirler doğrultusunda hareket eden bireylerin etkileşimleri sonucu sosyal değişim ve sosyal inşa meydana gelir. Bu süreç boyunca fikirler, eylemler, kural ve pratikler belirleyici nitelik göstermektedir. Devletlerin ve aktörlerin eylemlerinde ve dolayısıyla Uluslararası İlişkiler'de de bu terimler ve süreç belirleyici olmakta iken; güç dengesi ve anarşi gibi terimler ise ancak diğer aşamalarda dikkate alınabilir. Bunun yanı sıra genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorileri uluslararası sistemi anlayıp yorumlarken

⁷⁴ Kubalkova, Onuf and Kowert, **International Relations in a Constructed World**, p. xi

herşeyi verili olarak kabul eder. Devletleri, aktörleri, uluslararası sistemi ve bunları ortaya çıkaran süreci, fikirleri ve karşılıklı etkileşimi, kısacası birbirine bağımlı olarak var olan ve karşılıklı etkileşimle inşa olan etmenleri göz ardı eder. İnşacı teori ise tıpkı sosyal alanda olduğu gibi Uluslararası İlişkiler’de de her türlü analizin temeline inşayı yerleştirir. İnşacılık kuramının Uluslararası İlişkiler literatürüne en önemli katkısı bu noktada yatmaktadır.

Phillips’e göre klasik Uluslararası İlişkiler teorisyenleri (rasyonalistler) ile inşacılar üç noktada birbirlerinden ayrılmaktadır. İlk olarak inşacılar, materyalist olmaktan daha ziyade felsefi idealist olarak tanımlanabilirler. Nitekim inşacılar göre materyal yapılar yalnızca özneler arası paylaşılan anlamlar aracılığıyla toplumsal önem kazanırlar. Bu noktadan hareketle örneğin nükleer silahlanma gibi materyal süreçlerin gerçekliğini kabul ederler. Fakat aynı zamanda aktörlerin davranışlarının yalnızca bu materyal süreçlerin algılanıp anlaşıldığı öznelerarası paylaşılan anlamlara başvurularak anlaşılabilceğini de eklerler. Yani nükleer silahlanmanın uluslararası istikrarı tehdit eden bir etmen olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı, daha da genişletilip genişletilmeyeceği ya da uygulanıp uygulanmayacağı aktörlerin kimlik ve çıkarlarına bağlıdır. Bu kimlik ve çıkarlar ise uluslararası sistem içerisindeki yapısal konumdan mantıksal çıkarımlar yapılarak değil, daha ziyade sosyal olarak inşa edilerek oluşturulurlar.⁷⁵

İnşacıları genelgeçer (rasyonalist) Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran diğer nokta ise yapı ve yapan arasında kurduğu karşılıklı inşa edici ilişkidir. Diğer bir deyişle inşacılar için “ben kimim” sorusu, “ben ne istiyorum” sorusundan mantıksal ve ontolojik olarak öncelikli konumdur. Çünkü yapanın kimliği, içerisinde bulunduğu ideolojik yapı tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla yapı da bu yapanın eylemleri yoluyla yeniden inşa olan sosyal pratiklerdir. Bu noktadan hareketle uluslararası sistem inşacılar için stratejik bir alandan ziyade inşa edici bir yapıyı oluşturmaktadır. Tıpkı sosyal inşacı teoride ve dolayısıyla bireysel düzeyde olduğu gibi devletler düzeyinde de devletlerin kim olduklarına ve hangi çıkarlara sahip olduklarına ilişkin görüşleri, öznelerarası paylaşılan anlamlardan elde edilen kimliklerinin doğal bir

⁷⁵ Phillips, “ Constructivism”, p. 62

sonucudur. İnşacıların savunduğu bu görüş ise, yapanı içerisinde bulunduğ ortamdan ayrı ele alan ve uluslararası siyaseti de sosyal etkileşim boyunca sabit çıkarlara sahip olan yapanın eylemlerinden oluşan bir alan olarak kabul eden rasyonalistler ile taban tabana zıt bir niteliktedir.⁷⁶ Nitekim inşacılar gerek bireysel düzeyde gerekse Uluslararası İlişkiler düzeyinde yapıyı, içerisinde bulunduğ ortam ve ideolojik yapı ile içiçe geçmiş, birbirine bağımlı, karşılıklı etkileşim ve inşa edici bir ilişki içerisinde ele almaktadır. Rasyonalist teorilerde ise yapanın daimî sosyal etkileşim içerisinde bulunan ve bu etkileşim süreci sonucu sürekli yeniden inşa olan kimlik ve çıkarları sabit olarak ele alınmakta, bu dinamik doğası göz ardı edilmektedir.

Rasyonalist teoriler ile inşacı teori arasındaki son fark ise yapanın eylemlerini yöneten baskın mantık konusundaki görüşleridir. İnşacı bakışa göre davranış temel olarak norm odaklı olmakla birlikte, devletlerin davranışlarında da önemli etkiye sahiptir. Buna göre normlar ilk etapta devletlerin kimlik ve çıkarlarının oluşumunda, daha sonrasında ise bu çıkarların ilerlemesinde devletlerin eylemlerinin ve stratejilerinin kısıtlanması konusunda devlet davranışları/eylemleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnşacıların bu görüşü; yapanın davranışlarının uygunluk mantığı ile değil, sonuç mantığı ile yönetildiğini savunan rasyonalist görüşler ile ters düşmektedir. Buna göre bu mantıktaki devletler çıkarlarını takip eden rasyonel egoistler olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla inşacıların aksine rasyonalist teoriye göre devletlerin eylemlerini ve davranışlarını şekillendiren ya da onları işbirliği ya da çatışmaya yönlendiren şey herhangi bir normun varlığı ya da yokluğu değil, daha ziyade devletlerin çıkarlarıdır.⁷⁷

İnşacı teoriyi klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran noktalara değinirken sıkça bahsedildiği üzere, tıpkı bireysel düzeyde olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler’de de kimlik ve çıkarın öneminin altını çizmek gerekir. Çünkü kimlikler davranışları ve çıkarları oluşturur. Kimlikler, toplumda üç önemli işlev görmektedir: aktörün kendisine ve diğerlerine aktörün kim olduğunu söyler, aktöre diğerlerinin kim olduğunu söyler. Dolayısıyla devletler arasında da öznelerarası kimlikler, birbirlerinin davranışlarını ölçmek ve öngörebilmek için hayati önem taşımaktadır. Öyle ki,

⁷⁶ A.e., p. 63

⁷⁷ A.e., p. 63

kimlikten yoksun bir dünya kaosu, belirsizliğin ve hatta anarşiden daha tehlikeli bir ortamın bulunduğu bir yer haline gelecektir. ⁷⁸ Aktörler, birbirlerini kimliklerine dayanarak anlayıp bu doğrultuda izleyeceği politikaları belirlediği için, kimliklerin inşa edici rolü göz ardı edilmemelidir. Devletlerin kimlikleri ise sabit ve verili olarak değil, daha ziyade sosyal pratikler yoluyla oluşan, aktif ve dönüşen bir yapıdadır. Bu nedenle inşacılar, kimlikleri ele alışları bakımından realistlerden ayrılmaktadır. Nitekim neorealistler, Uluslararası İlişkiler^de zaman ve mekan boyunca devletleri tek bir sonsuz anlama sahip, kişisel çıkarı dayalı kimliklere sahip birimler olarak ele alırken inşacılar, devletlerin kimliklerini ya da özlerini tarihsel, kültürel, politik ya da sosyal bağlama bağlı değişkenler olarak algılamaktadırlar. ⁷⁹

İnşacılar için kimlik ve çıkarlar kadar önemli bir diğer kavram ise normlardır. Nitekim inşacılara göre devletler yalnızca kendi çıkarları ile örtüştüğü zaman değil, aynı zamanda kimlikleri ile içselleştirdiklerinde de belirli normları takip ederler. Çalışmanın takip eden bölümlerinde görüleceği üzere, Wendt bu normları ortaya çıkış durumlarına göre çeşitli gruplara ayırmaktadır. Bu konuda en net ayrımı yapan isimlerden birisi ise Katzenstein olup, normları düzenleyici (regulatory) ve kurucu (constitutive) olarak ikiye ayırmaktadır. Katzenstein düzenleyici normları, politik aktörlerin davranışlarını koordine etmesine yardım eden ve çıkarlarını şekillendirmesini sağlayan standartlar olarak tanımlamaktadır. Kurucu normlar ise aktörlerin çıkarlarını tanımlamalarını ve bu sayede davranışlarını şekillendirmelerini sağlayan aktörlerin kimliklerini ifade etmektedir. Düzenleyici ve kurucu normlar birbirleri ile yakından ilişkili olup, politik çıkarlar da bu normlar tarafından tanımlanmaktadır. Katzenstein normlara öyle merkezi bir önem atfetmektedir ki, aktörlerin davranışlarında doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduklarını ve yine aktörlerin kimlik ve çıkarlarının, dolayısıyla eylemlerinin oluşmasında direkt etkileri olduğunu savunmaktadır. Katzenstein normlar arasında bu ayrımı yaparken, düzenleyici normları liberalizme, kurucu normları ise inşacı perspektife

⁷⁸ Ted Hopf, “ The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, **International Security**, Vol:23 No:1, 1998, p. 174-175

⁷⁹ A.e., p. 175-176

dayandırmaktadır.⁸⁰ Düzenleyici normlar daha çok düzenleyici ve kısıtlayıcı bir etkiye sahipken kurucu normlar ise yeni aktörlerin, eylemlerin ve çıkarların inşa edilmesini sağlar.⁸¹ Kısacası normlar devletlerin mevcut durumu anlayıp yorumlamasını ve çıkarlarını bu doğrultuda şekillendirmesini sağlar. Dolayısıyla normlar bu doğrultuda inşa edici bir etkiye sahiptir. Diğer bir deyişle devletlerin eylemleri norm odaklıdır; bu sayede devletler kimlikleri doğrultusunda şekillendirdikleri davranışlarına yön verirler. Normlar bu doğrultuda devletlerin eylemlerini inşa ettiği gibi, zaman zaman kısıtlayan bir etkiye de sahiptir.

Devletlerin mantıklı eylemleri yalnızca öznelerarası sosyal bağlam içerisinde mümkündür. Aktörler de birbirleriyle olan ilişkilerini bu norm ve pratikleri yoluyla geliştirmektedirler. Normlar bu bağlamda oldukça merkezi öneme sahiptir; öyle ki normların yokluğunda gücün, eylemin uygulanışının da bir önemi kalmamaktadır. Bu doğrultuda yukarıda tanımlanan kurucu normlar eylemlerin ortaya çıkışını sağlayacak olan kimliğin oluşumunda ve diğer aktörlerin de bu kimliği tanıyarak buna uygun bir karşılık vermesinde inşa edici bir rol oynamaktadır. Öznelerarası normlar ve pratikler olmadan yapının da bir anlamı olmayacağı için, bu kavramlar Uluslararası İlişkiler teorisi ve disiplini içerisinde tartışılmaz bir yere sahiptir.⁸²

İnşacılığın Uluslararası İlişkiler teorisi içerisindeki yerinden ve rasyonalist teorilerden ayrıldığı noktalardan söz ederken güç kavramına da ayrıca değinmek gerekmektedir. Kavram, gerek rasyonalist teoriler, gerekse inşacı teori için merkezi bir öneme sahip olsa da, ilgili teorilerin güç kavramsallaştırması farklılık göstermektedir. Öyle ki rasyonalist teoriler için (askeri ya da ekonomik olsun) materyal güç dünya siyasetinde merkezi öneme sahipken inşacılar daha ziyade bilginin, fikirlerin, kültürün, ideolojinin, dilin, yani kısacası söylemin gücüne inanmaktadırlar. Bu doğrultuda Hopf, Michel Foucault'nun güç/bilgi bağlantısı ya da Antonio Gramsci'nin ideolojik

⁸⁰ Peter J. Katzenstein, **Cultural Norms & National Security: Police and Military in Postwar Japan**, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996, p. 18-96

⁸¹ Martha Finnemore and Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", **International Organization**, Vol:52, No:4, 1998, p. 891

⁸² Hopf, "The Promise of Constructivism...", p. 173

hegemonya teorisinin, inşacılıktaki güç kavramının birer öncülü olduğunu savunmaktadır.⁸³

Kimlik ve çıkarlar, normlar gibi kavramlara atfettiği önem göz önüne alındığında inşacı teori, rasyonalist teorilerden açıkça ayrılmakta; devletler tamamen güç ve çıkar odaklı, egoist ve değişmez yapı olarak değil, daha ziyade doğasında sosyal dinamiklerin inşa edici rol oynadığı, sürekli bir etkileşim ve dönüşüm halinde bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşacı teori, bu yönden rasyonalist teorilerin göz ardı ettiği sosyal dinamikleri, Uluslararası İlişkileri anlamlandırmada kullanarak disipline farklı bir bakış açısı kazandırma amacındadır.

1.2.1. Alexander Wendt Ve İnşacılık

Alexander Wendt, 1999 yılında neo-realizm ve Waltz'un fikirlerine karşı argümanlarını öne sürdüğü Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi eseriyle Uluslararası İlişkiler disiplinine ve Uluslararası İlişkiler teorisi literatürüne tamamen yeni bir perspektif sağlamış, bir anlamda disiplindeki süregelen rasyonalist teori hegemonyasını kırmanın yolunu açmıştır. Genelgeçer Uluslararası İlişkiler teorilerine yönelik eleştirilerini sıraladığı eserinde Wendt, amacının disiplindeki baskın rasyonalist teorilerin dışına çıkarak bir anlamda pozitivist ve post pozitivistler arasında gerçekleşen üçüncü tartışmada orta yolu bulmak, diğer bir deyişle bir köprü inşa etmek olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaş dönemine yönelik tahminlerinde ve küresel siyaseti doğru yorumlamada başarısız olmaları, Wendt'in neo-realistlere yönelttiği başlıca eleştiri noktası olmuştur. Neo-realistlerin fazla materyalist bakış açısına sahip olduğunu savunan Wendt, küresel siyaseti doğru anlayıp yorumlamada farklı bakış açılarına ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Wendt'in disipline yönelik bu eleştirileri ve sunduğu yeni fikirler disiplinde büyük yankı uyandırmış, geniş çevrelerce tartışma konusu olmuştur.

Wendt'in inşacı yaklaşımı, büyük oranda sosyoloji ve sosyal psikoloji alanlarından etkilenmiştir. Wendt, inşacı yaklaşımı kimlik problematiği çerçevesinde ele almayı tercih etmiştir. Kendimizle ve çevremizle ilgili fikirlerimizin, etkileşimlerimizi

⁸³ A.e., p. 178

şekillendirdiği ve aynı şekilde bu etkileşimlerden etkilendiği, bu yolla sosyal gerçekliğin inşa olduğu fikrini benimsemiştir. Giddens'in yapılaşma teorisini bir adım ileriye götüren Wendt, sosyal inşacı teoriyi iki temel ilke etrafında ele almıştır: insanların eylemleri, anlamlara dayalıdır ve bu anlamlar etkileşimlerden ortaya çıkarlar. Dolayısıyla dışarıda, bizim düşüncelerimizden bağımsız bir şekilde sosyal bir gerçeklik bulunmaktadır. Bu sosyal gerçeklik ise yalnızca sosyal eylemler yoluyla inşa olmaktadır.⁸⁴

Wendt'in Uluslararası İlişkiler disiplindeki inşacı teoriye yaptığı en önemli katkılardan birisi de yapı-yapan problemi üzerine olmuştur. Giddens'in yapılaşma teorisinden esinlenerek oluşturduğu yapı-yapan problemi iki nokta açısından önem taşımaktadır. İlk olarak yapı-yapan problemi ile Wendt, yapıyı ve yapanı birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden eşit ontolojik statüye sahip iki birim olarak ele almıştır. İkinci olarak ise Wendt, bilimsel gerçekçiliği yapılaşma teorisinin felsefi temeli olarak kabul etmiştir. Diğer bir deyişle Wendt, dışarıda bir yerde doğal açıdan değil fakat sosyal dünya açısından mevcut olan bir gerçeklik bulunmakta olduğunu savunmaktadır. Dış dünyada bizim düşüncelerimizden bağımsız bir şekilde sosyal bir gerçeklik bulunmakta olduğu fikri Wendt'in inşacılığının temelini oluşturmaktadır. Daha önceden de belirtildiği gibi, yapılaşma teorisi, sosyal bilimlerin sosyal pratiklere de odaklanması ve bu alanda da uygulanması fikrini savunmaktadır. Wendt de bu fikri bir adım daha ileri taşıyarak inşacı yaklaşımını geliştirmiştir.⁸⁵

Wendt'in yapı-yapan sorunu temelde iki fikir üzerinde şekillenmektedir: insanlar ve kurumları, eylemleri içerisinde yaşadıkları toplumu yeniden üretmeyi ve dönüştürmeyi sağlayan amaçlı aktörlerdir. Toplum ise bu amaçlı aktörler arasındaki etkileşimleri şekillendiren sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu iki temel düşünceden hareketle Wendt'e göre, insan yapan ile sosyal yapılar öyle ya da böyle birbirlerine bağımlı ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen birimlerdir. Bu noktadan hareketle farklı yollarla da olsa neorealist teorinin ve dünya sistemi kuramlarının da devletlerin

⁸⁴ Maja Zehfuss, "Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwill", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001, p. 55-56

⁸⁵ Zehfuss, "Constructivisms in International Relations...", p. 56

eylemlerini açıklamak için devletlerin (güç, çıkar) ve sistem yapılarının (kutupluluk gibi) özelliklerini kullandığını belirten Wendt için asıl problem, bu birimleri ve bunlar arasındaki ilişkileri kavramsallaştıracak apaçık bir yöntemle sahip olmamaktır. Yapı ve yapan arasındaki ilişkinin kavramsallaştırmasında mevcut olan tek ve apaçık yöntemin eksikliği ise, sosyal bilimler içerisinde yeni ve farklı kavramsallaştırmalar doğurmuştur. Kavramsallaştırmadaki farklılıklarına rağmen Wendt'in yapı-yapan olarak adlandırdığı fakat bizim aktör-sistem, mikro-makro, parça-bütün olarak da karşımıza çıkan kalıplar aslında temelde aynı meta-teorik yaklaşımı yansıtmaktadır. İsimlendirmeleri her ne kadar farklı olsa da hepsinin amacı sosyal davranışı açıklamak, sosyal aktörler ya da yapanlar ile örgütsel yapılar arasındaki açıklayıcı ilişkiyi açığa çıkarmaktır.⁸⁶ Wendt'in inşacı yaklaşımında ise sosyal aktörler ya da yapanlar ile kastedilen birimler devlet, örgütsel yapılar ile kastedilen birim ise uluslararası sistemdir.

Doty, yapı-yapan sorununda en çok incelenen ve üzerinde durulan noktanın yapı olduğunu belirtmiş, yapanın ne olduğu ve neyi kapsadığının ise halihazırda bilindiği gibi bir algının mevcut olduğuna dikkat çekmiştir. Yapı-yapan sorununda yapana genelde yapı üzerindeki etkisi ve yapı ile ilişkisi çerçevesinde bakıldığını belirten Doty, her iki birimin de ayrıca incelenmeyi hak ettiğini savunmaktadır. Buna göre yapanı ortaya çıkaran şey tamamen yapı değildir ve yapan organik olarak daima yapıya bağlı değildir. Yapılar ise altta yatan düzenleyici ilkeler ve içsel ilişkiler belirli pratikleri oluşturması bakımından üretkendir.⁸⁷ Yapı-yapan sorununda her iki birimin birbirinden bağımsız şekilde ayrı ayrı incelenmeyi hak eden doğaları, Wendt'in eşit ontolojik statüye sahip iki birim olarak ele almasını sağlamıştır.

Wendt yapı-yapan sorununu ele alırken neorealist teoriyi ve dünya sistemi kuramlarını da ayrı ayrı eleştiriye tabi tutmuştur. Buna göre neorealistler; devlet sisteminin yapısını, kurucu unsurunun etkileşimleri ve özellikleri olarak sadece devlete indirgemeleri nedeniyle eleştiriye hak etmektedir. Öte yandan dünya sistemi kuramları

⁸⁶ Wendt, " The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", p. 338

⁸⁷ Roxanne Lynn Doty, " Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory", **European Journal of International Relations**, Vol:3 No:3, 1997, p. 368-372

teorisyenleri de yapan olarak devleti, kapitalist dünya sisteminin yeniden üretim gereksinimlerinin etkilerine indirgemeleri nedeniyle Wendt tarafından eleştirilmiştir. Wendt'in yapı-yapan sorununu ele alırken başlangıç noktası olarak atıfta bulunduğu yapılaşma teorisi (structurationist) ise yapı ve yapana hak ettiği eşit ontolojik statüyü vererek bireycilik (individualism) ve yapısalcılığın (structuralism) negatif sonuçlarından kaçınmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yapılaşma teorisi bizi yapan olarak devletin ve yapı olarak da sistemin temel özelliklerini yeniden düşünmeye sevk etmesi bakımından önemlidir. Nihayetinde, yapı ve yapana birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden birimler olarak ele almamızı sağlamaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla gerek neorealistleri, gerekse dünya sistemi kuramlarını; yapı olarak devleti, yapan olarak ise uluslararası sistemi verili ve sabit olarak ele almaları açısından eleştiren Wendt'in, yapılaşma kuramına ve yapı-yapan sorununa en önemli katkısı da bu birimleri verili değil dinamik ve sürekli etkileşim içerisinde ele almasıdır.

Wendt; neorealistler ile inşacıları, yapıların neyden oluştuklarına dair belirttikleri görüşler açısından ayırmaktadır. Buna göre neorealistlere göre yapılar yalnızca materyal kabiliyetlerin dağılımından oluşmakta iken, inşacılar göre ise yapıları meydana getiren sosyal ilişkilerdir. Bu doğrultuda inşacılar için sosyal yapılar üç önemli elemente sahiptir: paylaşılan bilgi, materyal kaynaklar ve pratikler. Paylaşılan anlamlar, bilgi ya da beklentiler, büyük oranda sosyal yapıları meydana getirmektedir. Çünkü bu elementler, aktörlerin içerisinde bulundukları ilişkiyi işbirlikçi ya da çatışmacı şeklinde tanımlamasına ve bu doğrultuda ilişkiler inşa etmesine yardımcı olur. Dolayısıyla sosyal yapıların fikirler üzerindeki bu bağımlılığı, inşacılığın idealist ya da başka bir deyişle fikirsel (idea-ist) yönünü göstermektedir. Bu fikirleri ve dolayısıyla yapıyı sosyal yapan ise öznelararası yapısıdır. Diğer bir deyişle sosyallik – materyalistlik karşıtı olarak- paylaşılan bilgi ile alakalıdır.⁸⁹

İnşacılar için ikinci önemli element olan materyal kaynaklar ise Wendt'e göre, yalnızca içerisinde gömülü olduğu paylaşılan bilginin yapısı aracılığı ile insan eylemi için anlam kazanır. Örnek vermek gerekirse Amerika için 500 adet İngiliz nükleer

⁸⁸ Wendt, “ The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, p. 339

⁸⁹ Alexander Wendt, “ Constructing International Politics”, **International Security**, Vol:20 No:1, 1995, p. 73

silahı, 5 adet Kuzey Kore nükleer silahından daha az tehdit edicidir. Zira İngilizler Amerika'nın dostu iken, Kore ise düşmanıdır; ve bu dostluk/düşmanlık ayrımı ise paylaşılan anlamların bir sonucudur. Son olarak inşacılar için sosyal yapılar aktörlerin kafalarında ya da materyal kapasitelerinde değil, pratikler içerisinde var olur. Örneğin Soğuk Savaş bu şekilde paylaşılan bilginin bir yapısıydı. Ne zaman devletler bu doğrultuda davranmayı bıraktı, Soğuk Savaş da sona erdi.⁹⁰

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki büyük tartışmaları oluşturan kamplar arasında inşa edici bir yaklaşım hedefleyen Wendt, bunu yaparken ise genelgeçer teorilerin küresel siyaseti anlayıp yorumlamakta kullandıkları anarşi, güç dengesi gibi kavramlara yeni bir dizi kavramlar eklemekte ve sosyal bir kuram olarak ortaya çıkan sosyal inşacılıktan faydalanmaktadır. Sosyal inşacılığın kimlik, öznelarası anlam gibi kavramlarının altını çizen Wendt'e göre küresel siyaseti anlayıp analiz etmede materyal güçlerin yanı sıra paylaşılan fikirler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda devletleri harekete geçiren ve güvenlik önlemleri almaya iten dürtünün anarşi olduğunu savunan neorealistlere karşı çıkan Wendt; çatışmaya eğilimli ya da barışçıl olsun, herhangi bir sistemin anarşi ve gücün meydana getirdiği değil, daha ziyade sözsel sosyal pratikler yoluyla oluşan paylaşılan kültürlerin meydana getirdiği bir yapı olduğunu savunmaktadır. Anarşi bu noktada tek belirleyici etmen değildir. Küresel siyaseti oluşturan aktörlerin benlik algıları, yani kimlik ve çıkarları, diğer aktörlerin işaretlerinin bir sonucudur.⁹¹ Diğer bir deyişle devletlerin kimlik ve çıkarlarını, son olarak ise eylemlerini oluşturan şey, öznelarası anlamlar ile inşa edilen ve karşılıklı etkileşim sürecinde meydana gelen algılarıdır. Bu ise dinamik bir süreç olup değişime açıktır, aktörlerin kimlik ve çıkarları süreç içerisinde değişiklik gösterebilir, aktörler aynı zamanda içinde bulundukları yapıyı da değiştirebilir. Dolayısıyla anarşik uluslararası sistemi ve çıkara dayalı devlet kimliğini her türlü etkileşimden bağımsız şekilde verili kabul eden neorealistleri açıkça eleştiren Wendt'in deyişiyle "anarşi devletler ne anlıyorsa odur."⁹² Devletler arasındaki ilişkileri ve küresel siyaseti güç dengesine, çıkar ilişkilerine ve anarşik yapıya

⁹⁰ A.e., p. 74

⁹¹ Copeland, "The Constructivist Challenge to Structural Realism...", p.1

⁹² Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organizations**, Vol:46, No:2, 1992

indirgeyen neorealist görüşü eleştiren Wendt için fikirler, öznelarası anlam, kimlik ve çıkarlar göz ardı edilmemelidir. Tüm bu kavramlar küresel siyaseti ve devletler arası ilişkileri, devletlerin kimlik ve çıkarlarını inşa eden temel belirleyicilerdir.

Wendt, inşacı teoriyi uluslararası sistemin yapısal teorisi şeklinde tanımlamakta ve 3 maddede özetlemektedir. İnşacı teoriye göre:

“(1)Devletler, uluslararası siyaset teorisinde temel analiz birimidir. (2) devletler sistemindeki anahtar yapılar materyal değil, öznelarasıdır. (3) devlet kimlikleri ve çıkarları, sisteme dışsal olarak insan doğası veya iç politika tarafından verilmek yerine sosyal yapılar tarafından inşa edilir.”⁹³

Görüldüğü gibi Wendt yukarıdaki maddeler ile Uluslararası İlişkiler’de temel analiz biriminin devlet olduğunun altını çizmekte; 2. Madde ile realizme, 3. Madde ile ise görünüşte rasyonalist olan sistemik teorilere karşı çıkmaktadır. Wendt inşacılığı ele alırken, analiz birimi ve seviyesine ayrıca dikkat çekmektedir. Zira Wendt’e göre inşacılık, bir uluslararası siyaset teorisi değildir. Tıpkı rasyonel seçim teorisi gibi önemli ölçüde açık uçlu olup, herhangi bir sosyal forma – kapitalizm, aileler, devletler vb.- uygulanabilir. Dolayısıyla somut bir şey söylemek için öncelikle hangi aktörlerle (analiz birimi) ve yapılarla (analiz seviyesi) ilgilendiğimizi belirlememiz gerekir. Uluslararası İlişkiler disiplini de bu seçimlere bazı geniş sınırlamalar getirmektedir. Bu doğrultuda devletler ve devletler sistemi temel analiz birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Wendt, temel analiz birimi olarak devletleri almasının sebebi olarak ise uluslararası siyasetin temel problemlerinden olan organize şiddetin düzenlenmesinde temel aktörlerin devletler olmasını göstermektedir. Ayrıca bu devletlerin oluşturduğu yapı da modern uluslararası sistemin diğer yapılarından bağımsız nitelik göstermektedir. Dolayısıyla devletleri ve devletler sistemini tam olarak anlamadan dünya politikasını anlamlandırmak da mümkün değildir.⁹⁴

İnşacılığın temel amacının aktörlerin nasıl sosyal olarak inşa olduğunu incelemeye teşvik etmek olduğunu belirten Wendt, hangi aktörlerin incelenmesi gerektiğinin ya

⁹³ Alexander Wendt, “ Collective Identity Formation and the International State“, **The American Political Science Review**, Vol:88 No:2, 1994, p. 385

⁹⁴ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 193

da aktörlerin nerede ve nasıl inşa edildiği gibi sorulara cevap aramadığının altını çizmektedir. Dolayısıyla herhangi bir şey hakkında inşacı bir yaklaşım elde etmek için öncelikle analiz seviyesini ya da birimini, ya da bunların içerisinde yer aldığı yapıları ve yapanları seçmemiz gerektiğini savunmaktadır. Bu noktadan hareketle Wendt, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki inşacı yaklaşımın ise analiz birimini bireyler, toplumsal hareketler ya da uluslararası kuruluşlar değil, devletler olarak belirlemektedir. Analiz birimi olan devletlerin davranışlarını açıklayabilmeyi amaçlayan analiz seviyesi olarak ise uluslararası sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel analiz birimi olarak devletleri işaret eden Wendt, bunun devletler dışındaki aktörlerin uluslararası sistemdeki etkilerinin olmadığı gibi bir düşünceye yol açmaması gerektiğinin de altını çizmektedir. Yine de her ne kadar devlet dışındaki aktörler uluslararası sistemde gittikçe artan oranda önem kazansa da, sistem değişikliği eninde sonunda devletler yoluyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki inşacı yaklaşım “devlet merkezci” bir nitelik göstermektedir.⁹⁵ Bu doğrultuda Wendt, kendi kendine yetme durumunun (self-help) etkileşim sürecinden bağımsız şekilde anarşik yapı tarafından verili olarak bulunduğunu savunan neorealist görüşü de eleştirmektedir. Daha ziyade kendi kendine yetme durumunun ve güç politikalarının uluslararası sistemdeki etkileşimler sonucu meydana gelen kurumlar olduğunu belirten Wendt, yine de çağdaş uluslararası politikanın anarşik karakterini reddetmemektedir. Sadece bu mevcut ortama dair neorealistlerin getirdiği açıklamaları eleştirmekte ve reddetmektedir. ⁹⁶ Kısacası Wendt’e göre uluslararası sistem aktörlerin etkileşimi ile sürekli değişim gösteren bir yapıda olup, sabit ve verili bir doğası yoktur. Aktörlerin kimlikleri karşılıklı etkileşim ile inşa edilmekte ve içerisinde bulunduğu yapıyı da tekrar tekrar meydana getirmektedir.

Wendt’in inşacı yaklaşımının devlet merkezci bir nitelik taşıdığının altını çizdikten ve devleti temel analiz birimi olarak kabul ettikten sonra, kastedilen devletin ne tür özellikler gösterdiğine de ayrıca bakmakta yarar bulunmaktadır. Buna göre Wendt, devletin karakteristik özelliklerini incelerken Weberyen, Plüralist ve Marksist olmak üzere üç farklı kavramsallaştırmadan yararlanmıştır. Üç kavramsallaştırma da devlete

⁹⁵ A.e. , p. 7-9

⁹⁶ Zehfuss, “ Constructivisms in International Relations...”, p. 55

farklı açılardan bakmamızı sağlayacaktır. Bu doğrultuda Weberyana göre devlet, egemenlik sahibi ve meşru şiddet kullanma aracı olan bir örgüttür. Bu tanımdan Wendt, devletin örgütsel bir aktör olduğu ve bu aktörün Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ontolojik olarak bağımsız olduğu görüşlerini almıştır. Weberyana göre devlet, ülkeyi yöneten bireylerden oluşan bir hükümetten fazlası değildir. Marksist devlet görüşü ise bu iki görüşün sentezini oluşturmaktadır, devletin örgütsel bir aktör olduğunu savunan Weberyana göre devlet, Plüralist perspektifi birleştirilerek bu iki görüşü karşılıklı kurucu bir ilişkiyle birleştiren yapıyı vurgulamaktadır. Bu yapıda devlet aktörü ile toplum, birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmektedir. Wendt sırasıyla bu örgütsel, indirgemeci ve yapısal devlet teorilerini sentezleyerek, kendi devlet kavramsallaştırmasını ortaya çıkarmıştır. Buna göre devlet, referans nesnesi olarak içsel olarak yönettiği toplumla bağlantılı, politik bir otorite yapısı gösteren örgütsel bir aktördür.⁹⁷ Dolayısıyla Wendt, devlet kavramsallaştırmasını yaparken referans nesneleri olarak Weberyana göre devlet, Plüralist görüşten toplum, Marksist görüşten ise yapıyı almış, bu nesneleri sentezleyerek ortaya devlet kavramını çıkarmıştır.

Wendt, sosyal inşacı teorisinin temel ilkelerinden birisinin; insanların nesnelere (diğer aktörler de dahil), bu nesnelerin kendileri hakkında sahip olduğu anlamlara dayanarak eylemde bulundukları olduğunu belirtmektedir. Bizim eylemlerimizi düzenleyen yapıları oluşturan şey de işte bu kolektif anlamlardır. Aktörler bu kolektif anlamlara katılım sağlayarak kimlik sahibi olurlar. Yapılar da bu doğrultuda materyal değil, öznelarası nitelik göstermektedir ve bu sayede davranışları şekillendirmektedir. Dolayısıyla Wendt'e göre kimlikler, doğaları gereği ilişkiseldir (relational) ve çıkarların temelidir. Tüm bu fikirler doğrultusunda Wendt kurumları nispeten istikrarlı bir dizi kimlik ve çıkarlar yapısı olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda kendi kendine yetme durumu (self help) de anarşi altında var olabilecek kimlik ve çıkarlardan meydana gelen bu çeşitli yapılardan birisi, bir kurumdur.⁹⁸ Devlet temelli bir inşacı yaklaşım geliştiren Wendt'in bu fikirleri, sosyal inşacı analiz dışında Uluslararası

⁹⁷ Wendt, **Social Theory of International Politics**, p. 199-201

⁹⁸ Wendt, " Anarchy is What States Make of It..", p. 396-399

İlişkiler disiplinine de uygulanabilir. Tıpkı bireyler gibi, devletler de eylemlerini kolektif anlamlara bağlı olarak geliştirirler. Bu doğrultuda diğer devletlerin kendileri hakkındaki algıları, bu devletler ile aralarındaki ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Örneğin Amerikan askeri gücü, benzer yapısal pozisyonlarına rağmen Kanada için farklı, Küba için farklı anlam taşır. Yine aynı şekilde tıpkı bireylerin birçok kimliği olabileceği gibi, devletler de “bağımsız”, “ emperyal güç”, “ özgür dünyanın lideri” gibi birden fazla kimliğe sahip olabilir.⁹⁹

Devletlerin birbirleri hakkındaki algıları, içerisinde bulundukları sistemin işbirlikçi ya da çatışmacı olacağını, diğer bir deyişle nasıl inşa olacağını belirler. Bu fikirden hareketle Wendt güvenlik ikilemi ve güvenlik topluluğu olmak üzere iki farklı kavramsallaştırmayı işaret etmektedir. Buna göre güvenlik ikilemi (security dilemma), devletlerin birbirleri hakkında güvensizlik duydukları ve en kötüyü düşünerek çıkarlarını bu doğrultuda oluşturmalarını sağlayan öznelerarası anlamların oluşturduğu yapıdır. Diğer yandan güvenlik topluluğu (security community) ise devletlerin birbirlerine güven duymalarından hareketle anlaşmazlıkları savaşa varmadan çözmelerini sağlayan paylaşılan bilgilerin meydana getirdiği bir diğer yapıdır.¹⁰⁰ Dolayısıyla sistemin ne yönde inşa olacağını belirleyen temel etmen, devletlerin birbirlerine yönelik algılarıdır. Bu algılar zamanla ortak paylaşılan bilgiyi, öznelerarası anlamları meydana getirir. Öznelerarası anlamlar ise yapıyı oluşturur. Yani uluslararası sistemin karakterini belirleyen şey materyal unsurlardan ziyade sosyal yapılar ve pratiklerdir.

Wendt’çi inşacı yaklaşıma göre, anarşinin mantığı diye bir şey yoktur, devletlerin birbirleriyle nasıl iletişim kuracağı tamamen içerisinde yaşadıkları uluslararası politik kültürün niteliğine bağlıdır. Bu doğrultuda Wendt; Hobbesçu, Lockeçu, ve Kant’çı olmak üzere üç çeşit politik kültürü işaret etmektedir. Her bir kültür devletlerin kimlik ve rollerinin – bunlar ise sırasıyla düşman, rakip ve dost olarak tanımlanabilir – nasıl olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla devletlerin birbirleriyle etkileşimde

⁹⁹ A.e., p. 397

¹⁰⁰ Wendt, “ Constructing International Politics”, p.73

¹⁰¹ Wendt’e göre, başlangıçta devletler kurumsal kısıtlamalardan özgür olarak bir sistem oluştururlar. Bu durum, devletlerin daha agresif, bencil kimlikler benimsemelerini sağlar. Devletleri engelleyecek herhangi bir mekanizma olmadığı için, sistem çıkara dayalı bir nitelik kazanır. Zamanla bir devletin

bulundukları süreçte edindikleri öz ve öteki algıları, kimlik ve çıkarları, öznelerarası anlamları, devletler arası ilişkilerin niteliğini ve sonraki adımda da sistemin niteliğini belirlemektedir.

Wendt, anarşinin bir kendi kendine yetme durumu olduğunu savunan neorealist düşünceyi de sorgulamaya açmıştır. Buna göre birbirleriyle rekabet içerisinde olan devletlerin oluşturduğu kendi kendine yetme (self-help) dünyası, anarşinin tanımlayıcı bir özelliği değildir; anarşinin bir türüdür. Taşıdığı davranışsal dinamikler bakımından farklı nitelikler gösteren diğer anarşi türlerinden farklı bir anarşi türü. Bu noktadan hareketle Wendt'e göre, devletlerin her birinin çıkarlarına göre kimlik saptamasında bulundukları bir sistem, bireysel bir nitelik göstermez, devletler topluluğu olurdu. Ve bu niteliklere sahip bir sistem rekabetçi güç dengesi ile değil, kolektif güvenlik sistemi ile varlığını sürdürürdü. Dolayısıyla Wendt kimlik ve çıkarların değişim göstermeden sabit bulunduğu, etkileşimin varlığını sürdürmediği bir dünyada güç dağılımının da değişim göstereceğini, bu durumun ise yeni dominant güçleri ortaya çıkaracağını öne sürmektedir. Diğer bir deyişle devletler verili, sabit ve bencil aktörler olarak kabul edildiği sürece dünya politikasının rekabetçi karakteri varlığını sürdürecektir. Öte yandan yine Wendt'e göre öznelerarası anlamlar yoluyla oluşan ve gelişen kimlik ve çıkarların mevcut olduğu bir dünyada ise bunun tam tersi bir durum ortaya çıkacaktır.¹⁰² Toparlamak gerekirse, sistemde ne tür bir anarşinin hüküm süreceğini, bir anlamda aktörlerin güvenlik algıları belirlemektedir. Aktörler, sistemde yer alan diğer aktörlere yönelik olarak kimliklerini şekillendirmekte, kimlikleri de davranışlarını inşa etmektedir. Aktörlerin birbirlerine yönelik pozitif

diğer bir devlete karşı bencil ve manipülatif tutumuna diğer devlet aynı tutumla karşılık verecektir. Dolayısıyla sistem içerisinde bu düşmancıl yaklaşımlar devam ettiği sürece, sistem de zamanla düşmanlık niteliği gösterecektir. Bu durum, uluslararası sistemin Hobbesçu politik kültüre nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Eğer devletler arasında bir bağımlılık durumu mevcutsa, fakat aynı zamanda bir sömürü tehdidi de varsa, bu bağımlılık işbirliği ile sonuçlanmayacaktır. Bu atmosferde Hobbesçu kültürde olduğu gibi ciddi bir korku değil, daha çok tehdit unsuru varsa, sistem Lockeçu kültür niteliği gösterecektir. Son olarak eğer sistemde yoğun bir sömürü korkusu da yer almıyor, daha çok birlikte çalışma arzusu bulunuyorsa öz (self) ve öteki (other), birbirlerini aynı grup içerisinde algılamaya başlayacaklardır. Zamanla sistem içerisindeki devletler arasındaki etkileşimde işbirliği ve kolektif kimlik algısı oluşacak, sistem düşmanlık ya da rekabetten ziyade dostluk niteliği gösterecek, diğer bir deyişle Kantçı niteliğe bürünecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hidemi Suganami, "Wendt, IR and Philosophy: A Critique", **Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics**, Ed. Stefano Guzzini and Anna Leader, London and New York: Routledge, 2006, p. 58-59

¹⁰² Alexander Wendt, "Levels of Analysis vs. Agents and Structures: Part III", **Review of International Studies**, Vol:18, No:2, 1992, p. 183

algıları, sistemdeki güvenlik kaygısının azalmasına ve uluslararası sistemin bu doğrultuda şekillenmesine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla aktörlerin öz ve öteki algıları, aşamalı olarak kimliklerinin, çıkarlarının ve sonuçta da uluslararası sistemin inşasını doğrudan etkilemektedir. Aktörlerin kimlikleri ise, karşılıklı etkileşimleri sonucu oluşmakta olup, sabit nitelik göstermemekte, süreç içerisinde sürekli olarak dönüşüm geçirebilmektedir.

1.2.2. Onuf ve İnşacılık

Onuf, ele aldığı bir eserinde inşacılığın tanımı ve kapsamı hakkında oldukça aydınlatıcı bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre inşacılık, aslında bir teori değildir, insanların ne yaptığı, toplumların neden farklılık gösterdiği, dünyanın nasıl değiştiği gibi sorulara genel açıklamalar sunmaz. Bunun yerine inşacı yaklaşım bize birbiri ile alakasız görünen konular hakkında teori oluşturma fırsatı sunar. Kısacası inşacılık her türden sosyal ilişkileri çalışmanın bir yoludur.¹⁰³

İnşacılık terimini World of Our Making eseri ile Uluslararası İlişkiler disiplinine kazandıran Onuf, kitabın amacının da ne yaptığını bilen (self conscious) ve örgütlenmiş bir yapıya sahip olan Uluslararası İlişkiler'i bir çalışma alanı ya da disiplin olarak yeniden inşa etmek olduğunu belirtmektedir. Genel olarak Uluslararası İlişkiler teriminin doğru tanımından eksik anlaşıldığını vurgulayan Onuf, Uluslararası İlişkileri “ geniş ve yaygın bir alanı kapsamasına rağmen tanınabilir bir şekilde politik olan faaliyetler bütünü” olarak nitelendirmiştir. Buna göre sosyal bir birimin üyeleri, faaliyetlerini dikkatlerini çeken en önemli faaliyetler olarak tanımladıklarında bu faaliyetler politik bir nitelik kazanmaktadır. Bu faaliyetler bir süre sonra sosyal birimden çıkıp yerelden uzaklaşarak genişlemeye başlıyorsa, Uluslararası İlişkiler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴Uluslararası İlişkiler'in yeniden inşası ise, Onuf'a göre, disiplinin mevcut iddialarından sıyrılmasını gerektirmektedir.¹⁰⁵

Sosyal bir kuram olarak inşacılığın temel argümanlarına bakıldığında, insanların sosyal varlıklar olduğu, eğer sosyal ilişkilerimiz olmasaydı insan niteliği

¹⁰³ Onuf, “ Constructivism: A User's Manual”, p. 58

¹⁰⁴ Onuf, **World of Our Making**, p.2

¹⁰⁵ A.e., p. 27

kazanamayacağımız fikri karşımıza çıkmaktadır. Bu fikre göre bizi şu an bulunduğumuz kişiye dönüştüren, inşa eden şey sosyal ilişkilerimizdir. Buna göre doğanın bize sağladığı hammaddeleri kullanarak, birbirimize karşı yaptıklarımızı ve söylediklerimizi, kısacası dünyamızı ortaya çıkarır, inşa ederiz. Dolayısıyla söylemek yapmaktır. Konuşmak, hiç şüphesiz dünyamızı şu anki haline dönüştürmek için en önemli yoldur.¹⁰⁶ Onuf, gerek bireysel bazda gerekse içinde bulunduğumuz dünyayı içeren küresel bazda inşa etmenin anahtarı olarak sosyal ilişkileri işaret etmektedir. Sosyal ilişkileri o denli merkezi önem atfetmektedir ki, bunların yokluğunda içerisinde ne içerisinde bulunduğumuz dünya var olurdu, ne de bizler sosyal varlıklar olurduk. Sosyal ilişkilere verdiği bu merkezi rol, Onuf'un inşacı kuramında dile verdiği önemin de zeminini oluşturmaktadır. Onuf için dil, öncelikle kuralları, daha sonra ise sosyal dünyayı anlamak açısından bir anahtar olup bireyler ile sosyal kurallar arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Bireyler bir iddiada bulunarak, sosyal bir şey yapmış olur; fakat bu eylemin sosyal nitelik kazanması için, iddiasını reddedecek ya da kabul edecek bir dinleyicisinin olması gereklidir. Kimsenin duymadığı sözlerin bir etkisinin de olmayacağını savunan Onuf'a göre bir dinleyiciye sahip söz edimi, dünyayı değiştirebilir. Dolayısıyla kelimeler ve sosyal dünya, karşılıklı olarak inşa edicidir.¹⁰⁷

"Dünya bizim icat ettiğimiz bir şey mi?" şeklinde yönelttiği ontolojik soru ile Onuf, inşacı yaklaşımda dilin önemini işaret etmektedir. Buna göre dili, -tıpkı her zaman düşündüğümüz gibi- kendimize yönelik olarak dünyayı temsil etmek için kullanırız. Bununla birlikte dili, dünyaya ilişkin betimlememizi – düşündüğümüz ve olmasını istediğimiz şekilde- ortaya çıkarmak için de oldukça bilinçli olarak da kullanırız. Dolayısıyla Onuf'a göre her bireyin kaçınılmaz şekilde ve daima dahil olduğu bir süregelen eylem olarak dil, sosyal inşa için elimizdeki en güçlü araçtır.¹⁰⁸

Onuf'un inşacı yaklaşımında dile verdiği önem, Wendt ile arasındaki en temel farklardan birisini oluşturmaktadır. Wendt'in inşacı yaklaşımında aktörler birbirleri ile konuşmayan, daha çok birbirlerine işaret veren yapıdadır. Aktörlerin bu yapısı nedeni

¹⁰⁶ Onuf, "Constructivism: A User's Manual", p. 59

¹⁰⁷ Adriana Sinclair, **International Relations Theory and International Law: A Critical Approach**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 8

¹⁰⁸ Kubalkova, Onuf and Kowert, "Constructing Constructivism", p. 19

ile de Wendt'in inşacı kuramında sosyal bir eylem işaretin gönderilmesi, yorumlanması ve bu yorum doğrultusunda işarete bir cevap verilmesi şeklinde cereyan etmektedir. Wendt inşacı yaklaşımında dilin önemini kabul ederken, sosyal eylem sürecindeki rolünü ise sorgulamamaktadır. Dolayısıyla işaretlerin kabul edilmesi ve yorumlanması sürecinde aktörleri halihazırda konuşabilen kişiler olarak ele almaktadır. Onuf ve Wendt inşacı kuramda dile verdikleri önem açısından karşılaştırıldığında, Wendt sadece dipnot olarak dilin önemini kabul ederken, Onuf içinse sosyal gerçekliğin ortaya çıkarılmasında merkezi bir önemde olduğu görülmektedir.¹⁰⁹

Onuf'un inşacı yaklaşımının temeli, eyleme dayanmaktadır. Doğruları, -kabul ettiğimiz şekilde- onlar için sunulan argümanlardan nasıl ayıramıyorsak, sözcükleri, fikirleri, argümanları başlangıç noktası olarak kabul eden kişi de bunların atıfta bulundukları faktörleri verili olarak kabul etmektedir. İnşacılık da eylem ile başlar. Eylemler fiili olabileceği gibi, söz edimlerinden de meydana gelebilir. Onuf'un inşacı yaklaşımında insanlar toplumu, toplumlar ise insanları inşa etmektedir. Bu süreç karşılıklı ve devam eden bir süreç olup, sürekli bir etkileşim içermektedir. İki etmenin birbirlerini inşa ettikleri süreç içerisinde ise aktif olarak kullandıkları yol dil olup, sosyal gerçekliğin inşasında dile merkezi bir önem atfedilmektedir. Onuf'a göre ise inşacılığı çalışmak için sadece bu noktalar yetmez. Onuf, inşacılığı çalışmaya orta noktasından başlamak gerektiğini belirtmektedir. Çünkü toplum ve insanlar zaten halihazırda birbirlerini inşa etmekte olup, bu süreç sürmeye ve değişim göstermeye de devam edecektir. Onuf bu noktada ise belirttiği orta noktaya, yani insanlar ve toplum arasına üçüncü bir elementi, insanları ve toplumu daima birbirine bağlayan kuralları yerleştirmektedir. Bu doğrultuda sosyal kurallar, insanların ve toplumun birbirlerini sürekli ve karşılıklı olarak inşa ettikleri süreci meydana getirmesi bakımından önem taşımaktadır.¹¹⁰

Eylemlerin tek başlarına var olmaları bir anlam ifade etmemektedir. Onuf'un inşacı yaklaşımında eylemler, yalnızca bir anlam taşıdıklarında sosyal gerçeklik meydana getirirler. Eylemlere bu anlamı kazandıran şey ise insanlar ile toplumun arasına, orta

¹⁰⁹ Zehfuss, "Constructivisms in International Relations...", p. 58-69

¹¹⁰ Onuf, "Constructivism: A User's Manual", p. 59

noktaya konumlandırılmış olan kurallardır. Onuf'un genel, kural koyucu ifadeler olarak tanımladığı kurallar, insanları ya da yapanları toplumda aktif katılımcı duruma getirir; yapanların ilişkilerini, toplumu tanınabilir bir kalıba, yani yapıya dönüştüren sabit düzenlemeler olarak yeniden biçimlendirir. Toplumdaki kurallarda meydana gelen herhangi bir değişiklik; yapanları, kurumları ve bunların birbirleri ile ilişkilerini yeniden tanımlamalarına yol açar.¹¹¹ Kısacası sosyal dünya eylemler tarafından inşa edilmekte iken, eylemler ise kelimeler, söz edimleri ve fiiller tarafından inşa edilmektedir. Eylemlerin fiilden ziyade söz edimleri tarafından inşa edildiği durumlar ise söz edimi teorisi olarak nitelendirilmektedir. Onuf, bu teorinin ayırt edici niteliği olarak ise dilin hem temsil eden hem de edimsel olarak faaliyet göstermesini belirtmektedir.¹¹²

Onuf, söz edimini “ başka birinin harekete geçmesini sağlayan bir etki gösteren konuşma eylemi” olarak tanımlamakta ve söz edimi teorisinde kuralların ortaklaşa hem kurucu hem düzenleyici nitelik gösterebildikleri üç çeşidinden söz etmektedir.¹¹³ İddiaya dayalı (assertive), talimata dayalı (directive), ve vaate dayalı (commissive) söz edimlerinin niteliğini ise karşıdaki kişinin, duyduğunda verdiği tepki

¹¹¹ Nicholas Onuf, “ A Constructivist Manifesto”, **Constituting International Political Economy**, Ed. Kurt Burch and Robert A. Denemark, London: Lynne Rienner, 1997, p. 7

¹¹² Zehfuss, “ Constructivisms in International Relations...”, p. 59

¹¹³ Onuf, söz edimlerinin genel bir formu olarak nitelendirdiği kuralların iddiaya dayalı (assertive), talimata dayalı (directive) ve vaate dayalı (commissive) olmak üzere üç çeşidinden bahsetmektedir. Buna göre iddialı kurallar, yapanları dünyaya dair bilgilendirmekte ve bu bilgilerin önemsenmemesi durumunda ortaya çıkabilecek olası sonuçlar hakkında uyardır. Bu tür kurallar oldukça genel terimlerle ifade edilebilmekte olup “ilke” (principle) olarak adlandırılmaktadır. Egemenlik ilkesi bu kurala örnektir. Bu türün diğer bir örneğinde ise kurallar oldukça spesifik terimlerle ifade edilebilir. Aletleri çalıştırma talimatları buna bir örnek olup, bu kategoriye giren kurallar ise talimata dayalı kurallar olarak adlandırılmaktadır. İkinci tür olan talimata dayalı (directive) kurallar, zorunluluk niteliği göstermektedir. Eğer konuşan kişi bize yapmamız gereken şeyi söylüyorsa, onu yapmamız gerektiğine inanmamızı istiyordur. Diğer bir deyişle yapanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyerek, bu kurallar, uygulanmaları gerektiğine dair bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Talimata dayalı kurallar sıklıkla yapana, bu kurallara uyulmaması durumunda ortaya çıkabilecek sonuçlar hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgilere sahip olmak ise, rasyonel bireylere doğru kararı vermelerinde yardımcı olmaktadır. Kuralların son çeşidini oluşturan vaate dayalı (comissive) kurallarda ise söz edimleri, vaatler içermektedir. Konuşmacılar, dinleyicilerin kabul ettiği sözler verirler. Bu vaatler yeterince genelleştirildiğinde, vaate dayalı kurallar halini alırlar. Yapanlar çoğu zaman bu kuralları etkileri kapsamında tanımakta olup, bu etkiler ise hak ve görevler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse konuşmacı dinleyiciye iddia eder, talep eder veya vaat eder. Dolayısıyla söz edimleri de sırasıyla iddiaya dayalı, talimata dayalı ve vaate dayalı olarak adlandırılmaktadır. Söz edimlerinin bu şekilde üç kategoriye ayrılmasının nedeni dinleyiciler ve konuşmacılar için farklı, fakat yalnızca üç şekilde işlev göstermeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Onuf, “ Constructivism: A User's Manual”, p. 67-68; Nicholas Onuf, “ A Constructivist Manifesto”, p. 10

belirlemektedir. Sürekli tekrarlanan söz edimlerinin bir süre sonra “adetleri” oluşturduğu belirten Onuf, bir süre sonra insanların sürekli tekrarlanan kelimelerden sorumlu hissetmeye başladıklarını belirtmektedir. Sürekli tekrarlanan söz edimlerinin oluşturduğu adetler zamanla toplumda kabul görmeye ve yerleşmeye başladıkça “kural” niteliği göstermeye başlarlar. İnsanlar zamanla her zaman davrandıkları gibi davranmaları gerektiğini düşündüklerinde, bu adetler kural niteliği kazanır. Sonuçta yapanlar, kurallara başka bir sebepten değil fakat sadece kural oldukları için uymaları gerektiğini kanıksadıklarında söz edimleri artık kurala dönüşmüştür.¹¹⁴

Dolayısıyla insanların toplumu, toplumun insanları inşa ettiği karşılıklı etkileşim süreci sonucunda ortaya çıkan sosyal gerçeklik ve sosyal ilişkileri düzenleyen elementi atlamamak gerekir. Onuf’un insanlar ve toplumdan sonra sosyal ilişkileri oluşturmada üçüncü sıraya yerleştirdiği kurallar, gerek insanları yapan durumuna getirdiği, gerekse sosyal ilişkileri bir düzen içerisine soktuğu için oldukça merkezi bir önem taşımaktadır. Hatta kuralların sosyal hayat içerisindeki rolü öyle önemlidir ki, bu kurallarda meydana gelebilecek değişiklikler, sosyal hayatı oluşturan etmenlerin yeniden düzenlenmesini gerektirir.

Kısaca kurallar, insanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyen ifadelerdir. İnsanların bu kurallar doğrultusunda nasıl davrandıkları – kurallara uymaları ya da kuralları çiğnemeleri, kuralları değiştirmeleri gibi- ise eylemlerini oluşturur. Çoğu zaman bir kuralın ne söylediğini bilmesek bile, insanların eylemlerine bakarak o kural ile ne kastedildiğini tahmin edebiliriz. İnsanlara ne yapmaları gerektiğini söylemelerine ek olarak kurallar bir toplumdaki aktif katılımcının kim olduğunu da bize söylemektedir. İnsanlar toplumda birer yapandır; fakat yalnızca toplumlar, kuralları aracılığıyla çoğu duruma katılım sağlamamıza olanak verdiği ölçüde bu niteliğe sahiptir. Diğer bir deyişle kurallar, sosyal inşalar adına hareket etmemize olanak tanır, bu sosyal inşalar ise bireylerin kendisi olabileceği gibi diğer bireyler, insan toplulukları da olabilir. Dolayısıyla kurallar insanlara tercih imkânı sağlar. Bu tür seçimleri ise daima kendimiz, diğer insan toplulukları, eylemleri gibi sosyal yapılar adına yaparız.¹¹⁵ Diğer taraftan ise Onuf’a göre kuralları meydana getirmek, kurallara uymak ya da

¹¹⁴ Onuf, “Constructivism: A User’s Manual”, p. 66-67

¹¹⁵ A.e., p. 59-60

kurallar hakkında konuşmak, toplumun çoklu yapısının inşa olmasını sağlamaktadır; bu tür kurallar aracılığıyla toplumlar, insanları yapan olarak inşa etmektedir. Kurallar zamanla içerik, sayı, tür bakımından değişebilse de yapı ve yapan arasındaki inşa edici rolü sabit kalmakta, bu süreçte yapanları yapı açısından, yapıları da yapan açısından tekrar tanımlamaya devam etmektedir. Diğer bir deyişle tüm kurallar inşa edici bir işleve sahip olup, Onuf kuralları da kendi içerisinde inşa edici (constitutive) ve düzenleyici (regulative) olarak ikiye ayırmaktadır. Aslında toplumların kurallar aracılığıyla tıpkı devletler gibi bir tür anayasaya sahip olduğunu belirten Onuf, bu kuralların toplumlara bir yön ve kimlik sağladığını belirtir.¹¹⁶ Başka bir deyişle tıpkı devletlerin anlaşmalar yoluyla taraf olduğu gibi kişiler de kurallar aracılığıyla yapan konumuna gelmektedir. Kurallar, sosyal hayatta topluma ve kişilere bağlayıcılık kazandıran birer düzenleyici işlevi görmektedir.

Kuralların insanları birer yapan ve toplumda aktif katılımcı durumuna getirdiğini vurgulayan ve insanlara tercih imkânı sağladığını belirten Onuf, bu noktada insanların doğasına yönelik de bir parantez açmayı ihmal etmemiştir. Buna göre kurallar doğrultusunda en basit tercih kurala uymak olup, bu doğrultuda ne tepki verileceği kişiye bağlıdır. Yalnızca insanlar eylemlerinin sonucunu tahmin etme ve bu doğrultuda rasyonel tercihler yapma özelliğine sahip canlılar olup, yapan olarak bir eylemde bulunduğumuzda, farkında olmasak da aklımızda bu eylemimize dair hedeflerimiz bulunmaktadır. İnsanlar, kendilerini amaca ulaştıracak araçlar aracılığı ile ellerinden geleni yapma eğiliminde olup, amaca yönelik eylemde bulunmak ise bu bağlamda mantıklı bir davranıştır. Bu doğrultuda kurallar ve kurallar ile ilişkili eylemler, -yapanın niyeti ile paralel olarak- sıklıkla istikrarlı fakat asla sabit olmayan kalıplar oluştururlar. Onuf'un kurumlar olarak tanımladığı bu kalıplar; insanları yapan durumuna getirir ve rasyonel kararlar almalarını sağlayacak bir ortam oluşmasını sağlar.¹¹⁷

¹¹⁶ Nicholas Onuf, “ The Constitution of International Society”, **European Journal of International Law**, Vol:5 No:1, 1994, p.6-7

¹¹⁷ Nicholas Greenwood Onuf, **Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations**, Routledge: London And New York, 2013, p.5

Toparlamak gerekirse, Onuf, inşacılığının başlangıç noktası olarak eylemleri almaktadır. Çünkü eylemler, - özellikle söz edimleri- yapanların sosyal gerçekliği inşa etmesine olanak tanır. Bu söz edimleri ise yapı-yapan etkileşimi ile sosyal dünyada yerleşik bir hale gelerek önce adetlerin, sonrasında ise kuralların inşa olmasını sağlar. Farklı sayıda kurallar ve kurallara bağlı eylemler ise zamanla belirli kalıpları, yani kurumları oluştururlar.

Toplumda yerleşmiş kurallar, zamanla pratikleri meydana getirir. Her bir kurallar bütünü, aslında yapanların bu kurallar çerçevesindeki tercihlerini sonucu oluşan pratikler bütünüdür. Dolayısıyla Onuf'a göre kurallar ve ilişkili pratikler birbirinden ayrılamaz, çünkü kurallara yönelik her bir karşılık, o kuralı ve kuralın bulunduğu ortamı etkiler. Uluslararası İlişkiler disiplininde ise bu kurallar bütünü ve kurallarla ilişkili pratikler rejimler ya da kurumlar olarak adlandırılır; çünkü iki terim kavramsal olarak ayırt edilemez. Buna göre rejimler ilkeler, normlar ve prosedürler tarafından oluşturduğu gibi, sayı olarak ve içerdikleri kuralların yoğunluğu bakımından da farklılık gösterebilirler. Kurumlar da rejimlerden farklı değildir, onlar da aynı şekilde sayı, yoğunluk, genellik, formalite ve düzenleme açısından farklılık gösteren kurallardan oluşmaktadır.¹¹⁸

Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin daha erken dönemlerde rejim yerine kurum terimini kullandıklarını belirten Onuf, uluslararası rejimlerin büyüklük bakımından değişkenlik gösterdiklerini belirtmektedir. Rejimlerin -iddiaya dayalı, talimata dayalı ya da vaate dayalı gibi- farklı içeriklerde kurallara sahip olduğunu savunmaktadır. Onuf'a göre bazı genel kurumlar, içerikleri bakımından benzerlik gösteren küçük sayıda kurallardan oluşmaktadır. Bu kurallar, içerikleri bakımından ilişkili olmakla birlikte diğer kurumlardan yeterli desteği alamamaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde güç dengesi buna bir örnektir. Açıklamaya dayalı kurallar, güç dengesini inşa etmekte ve düzenlemekle kalmaz; büyük güçlere ittifaklarını oluşturduklarında ya da savaşa girdiklerinde muhtemel sonuçların ne olacağını da söyler. Fakat güç dengesi

¹¹⁸ Nicholas Onuf, "A Constructivist Manifesto", p. 12

bir kurum olarak görüldüğü kadar basit değildir, çünkü anlaşmalar müttefiklere hak ve görevler yüklemektedir.¹¹⁹

Onuf'a göre çoğu kurum, işlev ve yapı bakımından farklılıklar gösteren çeşitli ağların, kuruluşların, birliklerin özelliklerini kendisinde bir araya getirir. Bu bağlamda kurumlar, daima yapanın çıkarları için var olmaktadır.¹²⁰ Bu noktadan hareketle kurumlar, daima yapanın çıkarlarını yansıtan sosyal düzenlemelerdir. Dolayısıyla kurumların da amaçları bulunmaktadır. Toplum da bu bağlamda diğer birçok ilişkili kurumun yer aldığı karmaşık bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı toplum gibi, devletlerin nispeten kendi kendine yeten toplumlar olarak işlev gördüğü karmaşık kurumun kendisi de bir toplumdur. Onuf, bu karmaşık toplumu uluslararası toplum olarak adlandırmakta, ve bu yapı içerisinde devletlerin birbirleri ile ilişki içerisinde bulunarak tıpkı yapan gibi işlev gördüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla tıpkı mikro düzeyde bir toplumda olduğu gibi, uluslararası toplum da kendi kendine yeten kurumlar içermektedir.¹²¹

Onuf, rejimler ve toplumlar arasındaki ilişkiyi Uluslararası İlişkiler disiplinine de uyarlamıştır. Toplumların, bir yığın rejimden oluştuğunu belirten Onuf, aynı düşüncenin Uluslararası İlişkiler disiplinine de uyarlanabileceğini savunmaktadır. Buna göre rejimler birbirleri ile karmaşık ilişkilere sahip olup, zamanla bu karmaşık ilişkiler rejimleri oluşturmaktadır. Uluslararası toplum da bu bağlamda kapsayıcı bir rejimden fazlası değildir, bu kapsayıcı rejim ise içerisinde devletlerin birbirleri ile ilişkileri sonucu oluşan tüm uluslararası rejimleri içerisinde barındırmaktadır.¹²²

Onuf'un inşacı yaklaşımını aşamalar halinde ilerleme gösteren bir yapıda incelemek daha doğru olacaktır. Bu sayede en sonunda sistem bizi yapıya götürecektir. Onuf'a göre bu yapının ilk aşamasını sürekli devam eden bir süreç olarak gördüğü insanlar ile toplumun orta noktasına yerleştirdiği *kurallar* oluşturmaktadır. Kurallar insanları toplumda aktif katılımcı, yani *yapan* haline getirmektedir. Yapanların birbirleri ile ilişkileri toplum içerisinde zamanla bazı istikrarlı düzenlemeleri, yani *kurumları*

¹¹⁹ Onuf, "Constructivism: A User's Manual", p. 70

¹²⁰ Nicholas Onuf, "A Constructivist Manifesto", p. 15

¹²¹ Onuf, "Constructivism: A User's Manual", p. 74

¹²² Onuf, "The Constitution of International Society", p. 9

oluşturur. Bu kurumlar ise toplumu tanınabilir bir modele, yani *yapıya* kavuşturur.¹²³ Onuf'un bu modeli öylesine birbirine bağımlı ve etkileşim içindedir ki, ilk aşamayı oluşturan kurallarda meydana gelecek herhangi bir değişim; yaparı, kurumları, en nihayetinde ise yapıyı da dönüştürecektir.

1.2.3. Kratochwill ve İnşacılık

Kratochwill'in inşacı yaklaşımında en temel kavramlardan birisini normlar oluşturmaktadır. Öyle ki Kratochwill inşacı yaklaşımına dair önemli argümanlarını sunduğu "Rules, Norms and Decisions" eserinin girişinde, kitabının amacının uluslararası yaşamdaki normların rolünü sorgulamak olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kitabının içeriğinin, odaklanılan bakış açısına göre farklılık göstereceğini belirten Kratochwill; örneğin uluslararası yapıya odaklanıldığı ölçüde, kitabın Uluslararası İlişkiler üzerine bir içerik kazanacağını, ya da norm ve kurallara sosyal düzenin devamı olarak yaklaşıldığı ölçüde ise kitabın sosyal teori üzerine bir içeriğe bürüneceğini belirtmektedir. Disiplinlerarası yaklaşımın olası yararlarına da dikkat çeken Kratochwill, Uluslararası İlişkiler disiplininde bazı epistemolojik eksikliklere dikkat çekmektedir. Kratochwill'e göre disiplindeki mevcut rejim tartışmaları, her ne kadar uluslararası arenada normların rolünün araştırılmasına yönelik ilgiyi alevlendirse ve yeni araştırma türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlasa da disiplinin normlara yaklaşımında bazı epistemolojik eksiklikler bulunmaktadır.¹²⁴

Kratochwill'e göre toplumumuzu ve dünya anlayışımızı karakterize eden artan uzmanlaşmanın, interdisipliner çalışmaların önünü açması ve bu çalışmalar arasında köprü kurması şaşırtıcı değildir. Bu noktadan hareketle Kratochwill, giderek yayılma eğilimi gösteren interdisipliner çalışmaların Uluslararası İlişkiler uzmanları ve uluslararası hukukçular arasında da yeni ve verimli bir işbirliğinin temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Tüm bu varsayımlardan hareketle Kratochwill inşacılığı, insan eylemiyle ilişkili belirli ontolojik varsayımlarla karakterize edilen bir yaklaşım olarak nitelendirmektedir.¹²⁵

¹²³ Nicholas Onuf, "A Constructivist Manifesto", p. 7

¹²⁴ Friedrich V. Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p.1

¹²⁵ Kratochwill, "Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study", p. 13-15

İnşacılığı, norm ve kurallara dayalı olan eylemler aracılığı ile tanımlayan Kratochwill, norm ve kurallara yönelik üç varsayım geliştirmiştir. Buna göre inşacı yaklaşımını geliştirirken; analiz birimi olarak özdeş olmayan tercihlere sahip, kendi çıkarlarına dayalı ve kıtlığın mevcut olduğu bir ortamda tercih yapmak zorunda kalan aktörlerin oluşturduğu bir dünyayı ele almaktadır. Böyle bir dünyada norm ve kuralların en önemli fonksiyonunun, aktörlerin içerisinde bulundukları seçim durumlarının karmaşık yapısının azaltılması olacağını belirten Kratochwill, bu bağlamda norm ve kuralları karar verici aktörlerin dikkate almaları gereken faktörleri betimleyerek seçimleri daha basit bir hale getirmek ve durumlara rasyonellik kazandırmak için tasarlanan rehberlik araçları olarak nitelendirmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla Kratochwill için norm ve kurallar, birden fazla seçeneğe sahip olan ve karmaşık bir seçim durumunda bulunan aktörlerin seçimlerini mevcut kompleks yapısından sıyrıp daha basit hale getirmek için oluşturulmuş birer yol haritalarıdır. Kratochwill'in norm ve kurallara dair ikinci varsayımına göre ise insan eylemi kuralla yönetilen (rule governed) bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle bir eylem, eyleme anlam kazandıran kurallar ve sözleşmelerde somutlaşan normlar aracılığıyla anlaşılabilir hale gelir. Bu da demektir ki yalnızca bir tercih yapma durumunda olan aktör ilgili norm ve kurallara atıfta bulunmak zorunda değildir, aynı zamanda bu aktörlerin yanı sıra izleyici de bu tercihleri yorumlamak ve değerlendirmek için ilgili eylemin altında yatan normatif yapıyı anlamalıdır. Dolayısıyla normlar yalnızca yol haritaları değildir; aynı zamanda insanların amaçlarını takip etmeleri, anlamları paylaşmaları, birbirleriyle iletişim kurmaları, iddiaları eleştirmeleri ve eylemlerini savunmaları için birer araçtır.¹²⁷

Norm ve kurallar yönelik varsayımlarından hareketle Kratochwill'e göre normların davranışları etkileme ya da şekillendirme işlevleri bulunmaktadır; fakat bu ifadeden, normların davranışlara sebep olduğu gibi bir çıkarım yapılmamalıdır. Normlar; aktörlerin algılarını ve bir konuyu veya tartışmayı tanımlamalarını sağlayan tartışmacı mantığı şekillendirerek etkiler. Kısacası normlar çevremizdeki dünyayı, farkında olmadığımız şekillerde etkiler ve şekillendirir.¹²⁸

¹²⁶ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p. 10-11

¹²⁷ A.e., p. 11

¹²⁸ Sinclair, **International Relations Theory and International Law...**, p. 22

İnsan eylemini nasıl anlamlandırdığımız ve normların bu süreçte nasıl bir rol oynadığı sorusuna Kratochwill bizim bilgi kavramımıza bağlı olduğu cevabını vermektedir. Diğer bir deyişle bilgi kavramımız, içerisinde yaşadığımız dünya hakkındaki fikirlerimiz tarafından inşa olmaktadır. Bu noktada Kratochwill, sahip olduğumuz olası dünyalara ait çerçeveleri, yani üç farklı dünya görüşü ileri sürmekte, ve bu görüşlere ait bilgi kavramlarını incelemektedir: gözlemsel gerçekler dünyası (the world of observational facts), zihinsel gerçekler dünyası (the world of mental facts) ve kurumsal gerçekler dünyası (the world of institutional facts). Bu dünya görüşleri ölçülemez olduğu gibi aynı zamanda her biri farklı referanslar kurarak farklı bilgi kavramlarını vurgularlar.¹²⁹

Norm ve kuralların insan eylemleri üzerindeki etkisinin yanı sıra, ilgili norm rehberli eylemlerin başarısı ise, önemli oranda dilin ve söz ediminin başarısı ile ilişkilidir. Söz edimi, insanların yalnızca bir uyarana yanıt vermek yerine seçimler yapmasına da olanak tanır. Söz edimi ile eylemlerin ve olayların ortak değerler açısından, hatırlama ve karşılaştırma yoluyla değerlendirilmesi mümkün hale gelir. Bu sayede yalnızca kendi deneyimlerimizden değil, diğer insanların deneyimlerinden de birşeyler öğreniriz. Dolayısıyla insan dünyası yapaydır, fakat kendine özgü ya da öznel bir evren de değildir. Daha ziyade, dilin öznelerarasılığı ve ortak anlamları yoluyla toplumsal düzen yaratılır.¹³⁰ İnsanlar amaçlarının peşinden giderken birbirleriyle iletişim kurarlar. Birden iletişim kurmayı kesmediğimiz sürece, çeşitli iletişimsel eylemler kullanırız: amaçlarımızın peşinden gitmek için talep eder, tehdit eder, uyarır, iddia eder, eleştirir, ileri sürer, razı olur, önerir, özür diler, baskı yapar, ikna eder, söz verimiz. Bu eylem içeren kelimeler listesi daha da uzayıp gidebilir, dolayısıyla tüm bu kelimeleri tek tek sıralamak mümkün olmayacağı için Kratochwill, işlevleri bakımından hepsini “ söz edimi teorisi” kavramsallaştırması altında genellemektedir. Söz edimi teorisinin, eylemleri anlamamıza nasıl yardımcı olduğu sorusuna ise Kratochwill, her bir eylem içeren kelimenin ayrı bir türü temsil ettiği cevabını verir. Söz edimi teorisine dair ikinci önemli nokta ise eylem içeren her bir kelimenin normatif bir içeriğe sahip olduğudur. Örneğin bir yetki verdiğimizde, ya da

¹²⁹ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions..**, p. 21

¹³⁰ Kratochwill, “ Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study”, p. 19

görevlendirdiğimizde içeriklerine dair anlam sağlayan normlar olmasaydı, bu eylemler pek bir anlam ifade etmezdi. Kratochwill, tüm norm ve kuralların, çatışma ve işbirliği gibi sosyal hayatın tekrar eden sorunlarıyla başa çıkmak için birer problem çözme aracı olduğunun da altını çizmektedir.¹³¹

Norm ve kuralların başarısının büyük oranda dilin ve söz ediminin başarısı ile ilintili olduğunu savunan Kratochwill'in inşacı yaklaşımında öznelerarasılığı atlamamak gerekir. Zira bir eylemin anlamlı olabilmesi için öznelerarası bir bağlama yerleşmiş olmalıdır. Öznelerarası bağlam, bizim dünyamızdır ve aynı zamanda herşeye anlamını veren araçtır. Kratochwill de bu bağlamda insanların tercihlerini neden ve nasıl yaptıklarını anlamak için öncelikle öznelerarası bağlama bakmamız gerektiğini söyler. Bunun ise insanların kafalarının içine girmeye çalışmak yoluyla değil, daha ziyade dil aracılığıyla yapılabileceğini belirten Kratochwill'in deyişiyle sosyal dünya, özünde dile bağlıdır. Diğer bir deyişle öznelerarasılık, bireysel eylemlerin ve kararların topluca analiz edilip ele alınabileceği anlamına gelir.¹³²

Kratochwill için dil öylesine önemlidir ki, mevcut durumun ötesine geçme fırsatı yaratır. Aynı zamanda dil, kuralların öznelerarası bağlamının insan davranışı üzerindeki etkisini mümkün kılan araçtır. Diğer bir deyişle, normların altında yatan bağlamları sosyal birer eyleme çeviren yorumlama ve akıl yürütme süreçleri, dilin kullanımına dayanır.¹³³ Dolayısıyla Onuf'tan sonra Kratochwill de dili, inşacı yaklaşımının merkezine yerleştirmektedir. İnşacı yaklaşımında dile kimlik bağlamında yer veren Wendt'in aksine gerek Onuf gerekse Kratochwill, dili norm ve kuralların oluşmasının bir ön koşulu, öznelerarası bağlamın vazgeçilmez bir parçası, dolayısıyla inşacı yaklaşımın temeli olarak kabul etmektedir.

Kratochwill için politika, insan olmakla ve her bireyin dünyayı nasıl algıladığı ve anladığı ile ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla sosyal dünyayı anlamak, bireylerin nasıl geçindiklerini anlamakla ilgilidir. Bu noktadan hareketle, toplum çelişkiye değil, rızaya dayalı bir nitelik göstermektedir. Kratochwill'in inşacı yaklaşımında bireyler,

¹³¹ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p. 7

¹³² Sinclair, **International Relations Theory and International Law...**, p. 19-20

¹³³ Zehfuss, "Constructivisms in International Relations:...", p. 70

bireysel sosyal normları ayırt edebilir, tanımlayabilir ya da onları göz ardı etmeyi tercih edebilir. Bizler bireyler olarak, kuralları ve normları bilinçli şekilde deneyimleriz. Dolayısıyla bireyler bu bilinçten hareketle, kendilerini çevreleyen normatif yapının da farkındadır. Özetle tüm bu sosyal kural ve normlardan oluşan öznelerarası bağlam, bireylerin dünyasının şekillenmesini sağlar.¹³⁴ Dolayısıyla politikayı ilk olarak bireyler temelinde ele alan Kratochwill, bireylerin sosyal dünyayı anlamlandırmalarında öznelerarası bağlama dikkat çekmektedir. Norm ve kurallar öznelerarası bağlamı oluşturmakta, öznelerarası bağlam ise bireylerin dünyayı algılayışlarını sağlamaktadır. Aşamalı olarak politikayı da aynı süreç dahilinde ele alan Kratochwill, bireyler arası ilişkilerde ve sosyal dünyada kurucu rol oynayan norm ve kurallara, politika için de aynı görevi atfetmektedir.

Kratochwill'in inşacı yaklaşımı sosyal bir kuram olarak ele aldıktan sonra, politika konusundaki fikirlerine bakıldığında, neorealistlere bir eleştiri yönelttiği görülmektedir. Buna göre Kenneth Waltz'un uluslararası siyaseti bir güç, mücadele ve uzlaşma alanı olarak ele aldığı neorealist yaklaşımını eleştiren Kratochwill, bu görüşün garip bir siyaset anlayışı olduğunu savunmaktadır. Kratochwill'e göre politikanın özü, onu ancak bize tanıdık gelen herşeyden soyut ele aldığımızda, tüm pratik deneyimlerimize kesin bir şüpheyile yaklaştığımızda kavranabilir.¹³⁵ Dolayısıyla Kratochwill, genelgeçer Uluslararası İlişkiler disiplindeki güç ve mücadele kavramlarının hegemonyasına karşı çıkmakta, artık eskimekte olan bu kavramların yerine inşa edici rolü olan norm ve kuralların analiz birimi olarak alınması gerektiğini savunmaktadır.

Sosyal bir kuram olarak inşacılıkta norm ve kuralların kapladığı yeri vurguladıktan sonra, Kratochwill'in inşacı yaklaşımının uluslararası yönüne de bakmakta yarar bulunmaktadır. Zira Kratochwill'e göre normların politik hayattaki, özellikle de Uluslararası İlişkiler analizlerindeki yeri daima tartışmalı olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki kavramsal boyutun yetersizliğine dikkat çeken Kratochwill'e göre bu eksiklik o kadar özümsemiştir ki, geleneksel olarak

¹³⁴ Sinclair, **International Relations Theory and International Law...**, p. 25-26

¹³⁵ Friedrich V. Kratochwill, "Politics, Norms and Peaceful Change", **Review of International Studies**, Vol:24 No:5, 1998, p. 199

Uluslararası İlişkiler çalışmasına ilgi duyan kişiler kendilerini iki ayrı grup içerisinde gruplandırmak zorunda kalmışlardır. Bu gruplardan ilki normların uluslararası etkileşim için önemini inkâr eden realistler olarak adlandırılmakta iken, ikinci grubu ise normlar ile daha ilgili olan idealistler oluşturmaktadır.¹³⁶ Kratochwill'in eleştirileri dikkate alındığında, kavramsal boyutun bu kadar geri plana itildiği bir disiplinde, normlarla daha ilişkili bir tutum sergileyen idealistlerin dahi gerçekçi ve kapsamlı bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla Kratochwill, inşacı yaklaşımı ile Uluslararası İlişkiler disiplinindeki bu eksikliği gidermek amacıyla norm ve kuralların gerek iç politikada gerekse Uluslararası İlişkiler'deki inşa edici rollerine dikkat çekmeyi amaçlamıştır.

Genel olarak bakıldığında, Kratochwill'in Uluslararası İlişkiler disiplinindeki inşacı yaklaşımına dair temel argümanı; iç ve dış olmak üzere her türlü siyasette aktörlerin, eylemleri aracılığıyla sistemi değiştirme veya yeniden inşa etme özelliğine sahip olduğudur. Bu noktada Kratochwill'e göre sabit yapıları nedeniyle herhangi bir verili uluslararası sistem mevcut değildir, daha ziyade yeniden üretilmeleri için aktörlerin eylemlerine bağlı olan yapıların bulunduğu bir ortam söz konusudur. Uluslararası sistemdeki temel değişimler ise, aktörler, eylemleri aracılığıyla uluslararası etkileşimi inşa eden norm ve kuralları değiştirdiklerinde gerçekleşmektedir. Dahası, uluslararası aktörlerin (devletler) eylemlerinin yeniden inşası, içsel aktörlerin (kişiler ve gruplar) eylemlerinin yeniden inşasına bağlıdır. İçsel aktörlerin inanç ve kimlikleri değiştiğinde aynı zamanda bu aktörlerin politik eylemlerinin inşasında etkili olan norm ve kuralları da değişir. Dolayısıyla uluslararası politikadaki temel değişiklikler de tam da bu noktada gerçekleşmektedir.¹³⁷ Kratochwill'e göre gerek mikro düzeyde bireyler ve gruplar, gerekse makro düzeyde devletler olsun, tüm aktörlerin eylemleri yoluyla sistemi değiştirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu eylemler inşa edici bir yapıya sahip olabileceği gibi, sistemi değiştiren bir rol de oynayabilirler. Bu ise halihazırda mevcut olan sistemde geçerli norm ve kuralların değişimi ile mümkün olabilir. Kratochwill'in Uluslararası İlişkiler'de temel unsur olarak ele aldığı norm ve kurallar, sistemin

¹³⁶ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p. 45

¹³⁷ Rey Koslowski and Friedrich V. Kratochwill, " Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and International System", **International Organization**, Vol:48 No:2, 1998, p. 216

dönüşümünde de başat rol oynayacaktır. Aktörler gerek kimlikleri, gerekse eylemleri ile bu norm ve kuralları değiştirebilirler. Bu değişen norm ve kurallar ise nihayetinde içerisinde bulunduğu yapıyı da dönüştürür.

Kratochwill, Uluslararası İlişkiler disiplinine dair iki temel soru yöneltmektedir: norm ve kurallar genel olarak kararları etkileyerek sosyal düzeni nasıl yaratır ve Uluslararası İlişkiler'in anarşik yapısında düzen nasıl mümkün olabilir? Bu soruların cevaplanması için disiplindeki rejim kavramını başlangıç noktası olarak kullanmayı tercih eden Kratochwill, rejim kavramına odaklanmanın, Uluslararası İlişkiler'deki normların işlevleri konusunda faydalı bir yaklaşım olacağını savunmaktadır.¹³⁸ Rejimleri genel olarak, kendi beklentilerini koordine etmek ve çeşitli konularda uluslararası tutumlarına dair bakış açılarını düzenlemek için devletler tarafından inşa edilen yönetici düzenlemeler olarak tanımlayan Kratochwill, bu noktadan hareketle rejimlerin normatif bir nitelik gösterdiğinin altını çizmektedir.¹³⁹ Buna göre bir rejimin gücünü, geleneksel olarak ya bir hegemonun varlığı ve gücü ya da rejimin ilkeleri, normları ve kurallarının tutarlılığı belirlemektedir.¹⁴⁰

1.3. Uluslararası Hukukta İnşacı Yaklaşımın Yeri

Uluslararası İlişkiler disiplini ve Uluslararası İlişkiler teorisinde anaakım rasyonalist yaklaşımların yerini farklı bakış açılarına bırakması, analizlerde yeni kavramların kullanımını da beraberinde getirmiştir. Buna rağmen devlet merkezilik ve güç kavramının disiplinde kapladığı alana bakıldığında, rasyonalist yaklaşımların hala büyük bir etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Fakat diğer yandan disiplin, yeni bakış açılarının da eklenmesiyle özellikle son on yılda kuralların, normların ve ilkelerin çıkar arayışlarını nasıl şekillendirdiğine tanık olmaktadır. Dahası, disiplinde inşacı teorinin gelişmesi ile birlikte çıkarların verili ve değişmez olduğu fikrine, devlet kimliklerinin ve çıkarlarının normlar tarafından oluşturulduğu iddiası ile meydan okunmuştur. Uluslararası toplum analizlerinde meydana gelen bu

¹³⁸ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p. 45-46

¹³⁹ Friedrich Kratochwill and John Gerrard Ruggie, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", **International Organization**, Vol:40 No:4, 1986, p. 759

¹⁴⁰ Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions...**, p. 60

değişiklik ise disiplinde daha önceden dışlanan yeni ve farklı eylem olasılıklarının da önünü açmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinde inşacı yaklaşımı benimseyen düşünürler, değişen normların uluslararası toplumu nasıl daha dayanışmacı bir yöne ittiğini ampirik olarak göstermiştir. Bu durum ise uluslararası hukukun öneminin ve merkeziliğinin anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.¹⁴¹ Uluslararası sistemin anlaşılması ve yorumlanmasında normlar, kimlikler, çıkarlar gibi yeni kavramların kullanılması, bu alanlar arasında yeni bir ilişkinin doğmasını sağlamıştır.

1.3.1. İnşacı Yaklaşım Bağlamında Bir Norm Yayma Aracı Olarak Uluslararası Hukuk

Uluslararası İlişkiler ile uluslararası hukuk arasında özellikle son on yılda artan bu diyalog, iki alanın da norm odaklı yapılarından kaynaklanmaktadır. Uluslararası İlişkiler düşünürleri arasında inşacı olarak nitelendirilen ve kimliğin sosyal inşası ve norm odaklı yaklaşım benimseyen kesimi ile doğası gereği norm odaklı bir yapı niteliği gösteren uluslararası hukuk arasında kaçınılmaz bir köprü bulunmaktadır.¹⁴² Diğer bir deyişle, inşacılık son on yılda Uluslararası İlişkiler disiplini içinde giderek artan bir şekilde önemli bir rol üstlenen bir perspektif iken, günümüzde uluslararası hukuk alanında da yer edinmeye başlamıştır. Bundan dolayıdır ki, küresel etkileşimi anlama ve yorumlamada artan bir şekilde “kuralların” önemi, “kültürün” etkisi ve “fikirlerin” rolü bulunmaktadır. Tüm bu yeni kavramların disipline kazandırılmasıyla birlikte, disiplinin devlet merkezci ve anarşik nitelik gösteren yapısı, inşacı yaklaşımın düzenleyici ve inşa edici kuralları ile birlikte dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Özellikle inşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler’i çok fazla sayıda aktörün farklı motivasyonlarla eylemde bulundukları karmaşık bir sosyal sistem olarak yorumlayan açıklayıcı gücü, disiplinin geçirdiği değişim ve dönüşümde önemli rol oynamıştır.¹⁴³ Dolayısıyla bir sosyal kuram olarak inşacılık, içerdiği çok sayıda sosyal kavram ve bu

¹⁴¹ Gerry Simpson and Nicholas J. Wheeler, “Preemption and Exception: International Law and The Revolutionary Power”, **International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice**, Ed. Thomas J. Biersteker v.d., London and New York: Routledge, 2007, p. 114

¹⁴² Jutta Brunnee and Stephen J. Toope, “Constructivism and International Law”, **Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations: The State of The Art**, Ed. Jeffrey L. Dunoff and Mark A. Pollack, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 119

¹⁴³ Phillip A. Karber, “Constructivism as a Method in International Law”, **American Society of International Law**, Vol:94, 2000, p. 189

kavramlar sayesinde kapsadığı geniş analiz alanı ile, önce Uluslararası İlişkiler disiplinine, sonra da norm odaklı bir nitelik gösteren uluslararası hukuka ilham kaynağı olmuştur.

İnşacılığın uluslararası hukuka bu denli yakın olmasının başlıca sebebinin norm temelli oldukları vurgulanmıştı. Buna ek olarak bazı Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının, uluslararası hukukun “göreceli özerkliği” olarak nitelendirilen yönünü baltalama eğilimi olduğu da söylenebilir. Örneğin realist yaklaşımlar, uluslararası toplumdaki normların rolünü değersizleştirme ve hukukun işleyişi için oldukça az alan bırakma eğilimindedir. Her ne kadar bu duruma istisna olarak Hans Morgenthau gibi klasik realistler hukuku Uluslararası İlişkiler’deki belirsizliği ele almanın bir yolu olarak görse de, tüm realistler güç ve çıkar hesaplarının, hukuku gölgede bırakacağına inanmaktadır. Öte yandan neo-liberal kurumsalcıların bakış açısına bakıldığında ise, normların rolüne önemli derecede atıf yapmakla birlikte, uluslararası hukukun çıkarların açık müzakere yoluyla algılanmasını sağlayan araçsal bir işlevinin olduğuna inanılmaktadır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler’in genelgeçer kuramlarına bakıldığında normların rolünün büyük oranda göz ardı edilerek uluslararası sistemde güç ve anarşiye odaklanıldığı görülmektedir. Normların önemini kısıtlı bir şekilde de olsa kabul eden liberalist kuram dahi, bunların uluslararası sistemi ve uluslararası hukuku nasıl şekillendirdiği üzerinde durmamaktadır.

Genelgeçer Uluslararası İlişkiler kuramlarının aksine inşacı kuram ise uluslararası hukukun nasıl var olabileceğini ve davranışları nasıl etkileyebileceğini açıklamaya yardımcı olur. Dahası, uluslararası toplumdaki farklı norm kategorilerinin belirli rollerinin daha zengin bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Tıpkı bir sosyal kuram olarak inşacılıkta olduğu gibi uluslararası hukukta da inşacı yaklaşım, etkileşim yoluyla sosyal normların inşasına ve bu normların aktörleri etkilemek için geldikleri yollara odaklanmaktadır.¹⁴⁵ Dahası, inşacı yaklaşıma göre uluslararası hukuku da içeren uluslararası sistem, yapısal olarak yatay bir düzlemedir. Diğer bir deyişle sistem

¹⁴⁴ Brunnee and Toope, “Constructivism and International Law”, p. 120

¹⁴⁵ A.e., p. 120

içerisinde yasama veya yürütme açısından bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Sistemde yer alan normlar yapanların etkileşimleri sonucu ortaya çıkar.¹⁴⁶

Uluslararası İlişkiler teorisinin uluslararası hukuka yönelttiği başlıca soru, ülkelerin uluslararası hukuku neden yarattığı üzerine olmuştur. Janina Dill, devletler için bağlayıcı olduğu varsayılan, ancak büyük ölçüde uygulanamaz kuralların yine devletler tarafından benimsenmesinin, yapı ve yapana dair anaakım Uluslararası İlişkiler teorisinin altında yatan iki temel varsayımla çatıştığını belirtir: Uluslararası İlişkiler anarşi koşullarında yürütülmektedir ve devletler rasyonel fayda maksimize eden aktörlerdir. Dill'e göre devletlerin uluslararası hukuku neden oluşturduğu sorusu ise bu varsayımlar göz önüne alınarak farklı kuramlar tarafından farklı şekillerde yanıtlanmaktadır. Realist yaklaşıma göre devletlerin bağlayıcı olmasına rağmen neden uluslararası hukuk oluşturmaya çalıştıkları sorusunun cevabı, zaman zaman bunu yapmanın kendi çıkarlarına olacağını öngörmeleridir. Uluslararası hukukun ve araçlarının, uluslararası meseleleri büyük ölçüde kendi amaçları doğrultusunda yönetmek için kullanan güçlü devletlerin politikalarını rasyonelleştirmeye hizmet ettiği görüşü de bu yaklaşımın diğer bir sonucudur. Güç ve güvenlik elde etmede çıkarları merkeze koyan realist yaklaşıma göre hukukun yapımı da devletlerin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiğinden uluslararası hukuk, uluslararası sistemdeki maddi gücün dağılımını yansıtır.¹⁴⁷

Realist yaklaşımın uluslararası hukuka yaklaşımını sorgulayan diğer bir isim ise Shirley Scott olup, Uluslararası İlişkiler disiplindeki savaş sonrası baskın paradigmanın realist yaklaşım olduğunu ve bu yaklaşımın uluslararası hukuku birincil önceliğe sahip politik meselelerden (high politics) neredeyse alakasız şekilde ele aldığını belirtmektedir. Realist yaklaşımda baskın olan hukuk/güç dikotomisinin uluslararası hukukun uluslararası politika için arzettiği önemin anlaşılmasının önüne geçtiğini belirten Scott, realist yaklaşımın uluslararası hukuku, en güçlülerin emrinde bir araç olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu noktadan hareketle realist yaklaşım,

¹⁴⁶ Jutta Brune and Stephen J. Toope, "International Law and Constructivism: Elements of an Interactional Theory of International Law, *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol:39 No:1, 2000, p. 21

¹⁴⁷ Janina Dill, *Legitimate Targets? : Social Construction, International Law and US Bombing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 20

güçlü devletlerin çıkarları ile çatışma durumlarında dahi uluslararası hukuka bağlılık gösterdikleri durumlar ile aynı şekilde zayıf devletlerin uluslararası hukuka bağlılığını sorgulamaktadır. Tıpkı Dill gibi Scott da devletlerin uluslararası hukukun bağlayıcılığını neden tercih ettikleri sorusuna realizmin devletlerin güç çıkarları ile hukukun paralellik göstermesi şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir.¹⁴⁸ Dolayısıyla realizmin güç/hukuk dikotomisi, modern uluslararası sistemin karmaşık yapısı ve çok etmenli yapısı göz önüne alındığında oldukça yüzeysel ve genelgeçer bir analiz sunmaktadır. Mevcut uluslararası sistemin ve aktörlerin ilişkilerinin yalnızca güç/hukuk dikotomisi çerçevesinde ele alınmayacağı, kimlik ve çıkarların ve sosyal etkileşimin inşa edici rolünün göz ardı edilemeyeceği bir gerçektir.

Devletlerin özerklikleri kurumsal düzenlemelerden kaçınmaları durumunda daha az kısıtlanacakken, neden sözü edilen kurumsal düzenlemeler aracılığı ile yükümlülük altına girmeyi kabul ettikleri sorusuna liberal kurumsalcı yaklaşım daha sofistike bir yanıt sunmaktadır. Buna göre hukuk temelli etkileşimler, aktörlerin itibarlarını korumalarına olanak sağlar ve aynı zamanda pozitif toplamı bir işbirliği oluşturmalarına izin verir. Kısacası devletlerin uluslararası hukuku oluşturmalarında çıkarlarının olduğu ve hukukun her zaman güç ve çıkara dayandığı fikrine liberal kurumsalcı yaklaşım, realist yaklaşıma nazaran daha iyimser bakmaktadır.¹⁴⁹

İnşacı teori, anaakım/genelgeçer Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarına nazaran devletlerin neden uluslararası hukuku oluşturdıkları sorusuna alternatif bir yanıt sunmaktadır. Zira inşacı kuram, aktörlerin uygun veya düzgün davranış kalıplarını içeren ve paylaşılan fikirler olarak tanımlanan normlara odaklanmaktadır. İnşacı bakış açısından uluslararası hukukun neden yaratıldığını açıklamak, aktörlerin neden bazı kurumsal düzenlemeler yoluyla normatif fikir birliğini güçlendirmeyi tercih ettiklerini araştırmakla aynı anlama gelmektedir. Diğer bir deyişle inşacı bakış açısından uluslararası hukuk; normların hukuka dönüştürülmesi yoluyla bir norm içselleştirme ürünü ya da norm yayma aracı olarak tanımlanabilir.¹⁵⁰ Dolayısıyla normlar gerek

¹⁴⁸ Shirley V. Scott, “ International Law as Ideology: Theorizing Relationship Between International Law and International Politics”, **European Journal of International Law**, Vol:5 No:3, 1994, p.12

¹⁴⁹ Dill, **Legitimate Targets?...** , p. 20-21

¹⁵⁰ A.e., p. 21

Uluslararası İlişkiler için gerekse uluslararası hukuk için tartışılmaz bir öneme sahiptir. Özellikle Uluslararası İlişkiler disiplininde norm kavramından ve normatif analizlerden uzak rasyonel yaklaşımlar uzun yıllar disiplini domine etse de, Soğuk Savaş sonrası Wendt, Kratochwill, Ruggie gibi inşacı düşünürlerin de katkısıyla inşacı yaklaşım hak ettiği yeri kazanmıştır. Uluslararası İlişkiler ve uluslararası hukuk alanlarını inşacı yaklaşım konusunda orta noktada birleştiren başlıca kavram ise normlar olmaktadır. Çoğu uluslararası norm başlangıçta iç (domestic) norm olarak vücut bulmakla birlikte, zamanla aktörlerin bu normları içselleştirip yaygınlaştırmasıyla uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla inşacı bakış açısından uluslararası bir sistemde, normlar sistem dönüşümünde temel araçlar olarak yer almaktadır. Devletlerin neden uluslararası hukuku oluşturduğu ve dolayısıyla kendilerini normlar aracılığıyla kısıtladığı sorusuna gelince ise kendilerini uluslararası toplumun bir üyesi olarak kabul ettirme ve diğer devletler tarafından bu kimlikle tanınma arzusunun yattığı görülmektedir.¹⁵¹

Devletlerin uluslararası hukuka uymaları konusunda Koh itaat etme teorisini işaret etmekte, buna göre devletlerin bir normu içselleştirerek zaman içerisinde kendi değer sistemine dahil etmesiyle ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu noktadan hareketle devletler zamanla içselleştirdikleri normlara uyum sağlama/itaat etme eğilimi göstermektedir. Buna göre ortak bir anlaşma yoluyla oluşturulan yasal bir söylem ve uluslararası bir kurum bünyesinde geliştirilen ortak bir dil, zamanla uluslararası problemlerin ve uyum sorunlarının çözümüne katkıda bulunacaktır.¹⁵² Bu ortak çıkarların çözümüne yönelik mekanizmaların inşası ise devletler tarafından ortak olarak kabul edilip içselleştirilen normlar aracılığıyla gerçekleşecektir. Uluslararası hukuk ile inşacılığı birleştiren ortak payda bu noktada yatmaktadır.

Kısacası normatif ve fikirsel yapılar, aktörlerin eylemlerinin inşasında belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin soykırım ve insanlığa karşı korkunç suçları önlemeye yönelik olarak oluşturulan uluslararası insani normlar, uluslararası aktörler olarak devletlerin

¹⁵¹ Finnemore and Sikkink, “ International Norm Dynamics and Political Change”, p. 893-902

¹⁵² Kal Raustiala and Anne Marie Slaughter, “ International Law, International Relations and Compliance” **Handbook of International Relations**, Ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, p. 544-546

birbirleri ile etkileşimlerinde ve eylemlerinde kurucu role sahiptir. Dolayısıyla inşacı yaklaşım uluslararası hukukun politikasını anlamlandırmada uluslararası politikaya stratejinin yanı sıra kimliği de önemli bir unsur olarak kazandırarak; kurallar, normlar ve fikirlere kısıtlayıcı değil aynı zamanda inşa edici roller vererek; aktörlerin davranışlarında söylem, iletişim ve toplumsallaştırmanın önemini vurgulayarak rasyonalist yaklaşımlarda bulunmayan alternatif kaynaklar sunmaktadır.¹⁵³ Disiplindeki anaakım yaklaşımların uluslararası sistemi analizlerinde yalnızca materyal yapılara odaklanması, aktörlerin eylemleri üzerinde belirleyici etkiye sahip farklı etmenlerin gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Tıpkı sosyal bir kuram olarak inşacı yaklaşımda olduğu gibi, uluslararası sistemdeki inşacı yaklaşımlar da aktörlerin kimlik ve eylemleri üzerinde inşa edici etkiye sahip fikirsel yapıların, öznelarası anlamların, paylaşılan bilgilerin varlığını kabul etmekte ve bu etmenlerin uluslararası sistemdeki belirleyici niteliklerine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla devletlerin kimlikleri ve eylemleri üzerinde sözü edilen normatif ve fikirsel yapılar da en az materyal yapılar kadar belirleyici rol oynamaktadır.

Yapanın materyalist bir bakış açısına sahip olması fikrine, inşacılığın düşünsel yapısı tarafından karşı bir argüman sunulmaktadır. Buna göre çıkarların içsel, yerleşik ve sosyal etkileşim ve kimlik yoluyla değişken nitelik gösterdiği ve aktörlerin materyal gerçekliklere, fikirleri aracılığıyla anlam verdikleri fikri inşacı yaklaşımda hakimdir. Aktörlerin inançları, dünyayı algılama şekillerinde inşa edici role sahiptir. Bu fikirleri, ise normlar takip etmekte, tüm bu unsurlar aktörlerin inançları ve kimliğini inşa etmektedir. Aynı anlayışın uluslararası hukukta da mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre aktörler uluslararası hukuk normlarına yalnızca sonuçlarının yaratacağı zarardan korktukları için değil (itibar kaybı ya da yaptırım gibi), aynı zamanda ilgili normları içselleştirdikleri ve kendilerini belirli normlara dayalı şekilde uluslararası toplumun saygın bir üyesi olarak algıladıkları için de uymaktadırlar. Dolayısıyla inşacıların bakış açısına göre uluslararası sistem “ ortak anlayışlar, kurallar, normlar ve karşılıklı beklentilerin tarihsel olarak yaratılan ve gelişmekte olan yapısını” ifade etmektedir. Uluslararası sistemin meydana getirdiği bu yapı, aktörlerin,

¹⁵³ Christian Reus-Smit, “The Politics of International Law”, **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 22-23

yani yapanların eylemleri yoluyla oluşturulup yeniden üretilmektedir.¹⁵⁴ İnşacı yaklaşımın, anaakım Uluslararası İlişkiler teorilerinin uluslararası hukuka yaklaşımını aşp, disipline yeni bir soluk kazandırdığını söylemek mümkündür. Öznelerarası paylaşılan normların, kuralların ve sosyal etkileşimin, devletlerin eylemlerinde ve uluslararası sistemin inşasında oynadığı potansiyel rolü ortaya çıkarması bakımından inşacı yaklaşım anaakım yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

Slaughter, Tulumello ve Wood da benzer şekilde rasyonalist rejim teorisinin, aktörlerin çıkarlarını sabit ve verili olarak alarak uluslararası örgütlerin ve güç ilişkilerinin bu sabit çıkarları nasıl etkilediği ve dolayısıyla daha çok “araçsal” yönlerine odaklandığına dikkat çekmektedir. Buna göre inşacı yaklaşım normların, uluslararası sistemin yapısının ve aktörlerin kimlik ve çıkarlarının oluşumunda inşa edici bir role sahip olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Slaughter, Tulumello ve Wood’a göre, rasyonalist rejim teorilerine karşı inşacı yaklaşım, basit hukuk/güç dikotomisini reddederek disipline daha derin bir bakış açısı sunmaktadır. Diğer bir deyişle aktörlerin kimlik ve çıkarları verili olarak değil etkileşim yoluyla ortaya çıkmakta olup, bu etkileşim ise uluslararası hukuk, egemenlik ve anarşi gibi paylaşılan normlar yoluyla inşa olmaktadır.¹⁵⁵

1.3.2. Uluslararası Örgütler Bağlamında İnşacı Yaklaşım – Uluslararası Hukuk İlişkisi

İnşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk ilişkisini ele alırken uluslararası örgütleri de bu bağlamda incelemek yararlı olacaktır. İnşacı yaklaşımın uluslararası sistemde yapı-yapan ilişkisi ile yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Uluslararası hukuk göz önüne alındığında ise devletlerin yapan, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin de yapı olduğu bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Bu birimler arasındaki ilişki ise karşılıklı olarak inşa edicidir. Devletler uluslararası örgütleri yaratırken, karşılığında uluslararası örgütler de devlet kimliğini ve çıkarlarını şekillendirmektedir. Bu süreç oldukça interaktif bir nitelik göstermekte olup, çekişme ve işbirliğini de içeren geniş

¹⁵⁴ Dill, **Legitimate Targets?** ..., p. 24-27

¹⁵⁵ Anne-Marie Slaughter, Andrew S. Tulumello and Stepan Wood, “ International Law and International Relations Theory: A New Generation of Interdisciplinary Scholarship”, **American Journal of International Law**, Vol:92 No:3, 1998, p. 373-381

bir yelpazede vuku bulmaktadır. Dolayısıyla inşacı yaklaşımın, hukukun yapımı (law making) sürecine dahil olan aktörlerin çeşitliliğini tanıması açısından diğer yaklaşımlardan daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca hükümetler değil, aynı zamanda sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları, hatta girişimci bireyleri dahi karşılıklı etkileşim sürecine dahil etmesi bakımından inşacı yaklaşımın uluslararası sistem analizlerinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir.¹⁵⁶

Barnett ve Finnemore, uluslararası hukukun norm yayma aracı olarak nitelendirilmesinde en büyük payı uluslararası örgütlere vermektedir. Buna göre Birleşmiş Milletler sözleşmesi, dünyanın yarısından fazlası bir tür sömürge yönetimi altındayken devletler toplumunun kurucu bir ilkesi olarak egemenlik ilkesini evrenselleştirme amacını açıklamış ve bu doğrultuda bazı kurumsal mekanizmalar oluşturmuştur (Sömürgecilik Özel Komitesi gibi). Tüm bu adımlar zaman içerisinde sömürge karşıtı normların devletler tarafından içselleştirilmesine zemin hazırlamış ve bu yönde hareket eden devletlerin eylemlerinin yasadışı olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Nihayetinde Birleşmiş Milletler, toprak bütünlüğü olarak egemenlik normunun kabul edilmesini teşvik etmiş ve uluslararası sistemin aktörleri olarak devletlerin kimlik ve çıkarlarının bu doğrultuda inşa olmasını sağlamıştır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, NATO da norm yayma aracı olarak uluslararası örgütlerin yalnızca birkaçıdır.¹⁵⁷

Uluslararası örgütlerin işlevlerine dair rasyonalist teoriler ile inşacı yaklaşım farklı görüşler taşımaktadır. Buna göre realistler uluslararası örgütleri güçlü devletlerin çıkarlarını uygulamak için kullandıkları araçlar olarak görürken, Beth Simmons gibi neoliberal kurumsalcı bakış açısına sahip düşünürler ise IMF gibi uluslararası örgütleri, devletlerin parasal işlerin yürütülmesi amacıyla birbirleri ile işbirliği yapmalarını sağlamak üzere oluşturulan yasal rejimler olarak nitelendirmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ian Johnstone, “ Law-Making by International Organizations: Perspectives from IL/IR Theory”, **Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations: The State of The Art**, Ed. Jeffrey L. Dunoff and Mark A. Pollack, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 279-280

¹⁵⁷ Michael N. Barnett and Martha Finnemore, “ The Politics, Power and Pathologies of International Organizations”, **International Organization**, Vol:53, No:4, 1999, p. 713-714

¹⁵⁸ Anthony Angie, “ International Financial Institutions”, **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 217

¹⁵⁸ Dill, **Legitimate Targets? ...**, p. 24-27

Finnemore ve Barnett gibi inşacı yaklaşımı benimseyen düşünürlere göre ise uluslararası örgütler kural ve normlar oluşturur, fakat aynı zamanda sosyal bilgiler de yaratırlar. Bu bağlamda uluslararası örgütler yeni tip aktörlerin (mülteciler gibi) oluşmasına ve tanımlanmasına, aktörler için yeni çıkarların tanımlanmasına (insan haklarının desteklenmesi) ve bazı siyasi örgütlenme modellerinin dünyaya tanıtılmasına (piyasa ve ekonomi gibi) zemin hazırlar. ¹⁵⁹

Finnemore ve Barnett'e göre, uluslararası örgütler, dünya politikasının ve aktörlerin kimlik ve çıkarlarının inşa edilmesinde önemli ve bağımsız birer aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası örgütlerin sosyal dünyayı oluşturmak ve inşa etmek için bazı kurallar geliştirdiklerini belirten Finnemore ve Barnett, örgütlerin bu kurallar/normlar aracılığıyla yeni aktörlerin oluşmasını, bu aktörlerin belirli çıkarlar geliştirmelerini ve nihayetinde küresel düzeyde yeni tip sosyal organizasyonların oluşmasını sağladığını belirtmektedir. Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finansal örgütler ya da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) gibi diğer uluslararası örgütler bu yeni tip sosyal organizasyonların ya da diğer bir deyişle yeni tip aktörlerin yalnızca ikisidir.¹⁶⁰ Kısacası inşacı yaklaşım, belirli norm ve kuralların sistemde yer alan aktörlerce benimsenmesini ve devamında uluslararası örgütler aracılığıyla yasal bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Bu açıdan da inşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk kaçınılmaz şekilde iç içe geçmektedir.

Inşacı yaklaşıma göre herhangi bir siyasi toplulukta paylaşılan fikirler, zaman içinde zorlama, kişisel çıkar veya meşruiyet yoluyla yeniden üretilebilen bir sosyal yapı oluşturur. Bu doğrultuda örneğin uluslararası iklim değişikliği görüşmeleri, Avrupa Birliği üyelerinin kimliklerini iyi birer bölgesel ve uluslararası vatandaş olarak genişletmelerine olanak tanımıştır. Dolayısıyla aktörlerin kimlik ve çıkarlarının sosyal etkileşim yoluyla şekillendiği fikrine geri döndüğümüzde, aktörlerin uluslararası sistemde birçok kimlikle yer alabileceğini de söyleyebiliriz. Tıpkı iklim değişikliği konusunda olduğu gibi, örneğin Fransa'nın çoklu kimliğini göz önüne aldığımızda

¹⁵⁹ Barnett and Finnemore, “ The Politics, Power and Pathologies of International Organizations”, p. 699

¹⁶⁰ Michael Barnett and Martha Finnemore, **Rules for the World: International Organizations in Global Politics**, Ithaca and London: Cornell University Press, 2004, p. 3

aynı anda bir Avrupalı, bir büyük güç, Güvenlik Konseyi'nin bir üyesi olarak aktörlerin uluslararası normlar tarafından şekillendirilen birçok kimliği olabileceği çıkarımı yapmak mümkündür.¹⁶¹ Tüm bu kimliklerin inşasında ise karşılıklı etkileşim önemli rol oynamaktadır. Tıpkı bireyler ve toplum arasındaki karşılıklı inşâ gibi, uluslararası hukuk ve uluslararası sistem/aktörler arasında da sürekli olarak karşılıklı bir inşâ süreci bulunmaktadır.

Dolayısıyla anaakım uluslararası İlişkiler teorileri ile karşılaştırıldığında inşacı yaklaşım uluslararası hukukun, aktörlerin nasıl sosyalleştiklerini ve çıkar ve tercihlerini nasıl şekillendirdiğini göstermesi açısından ne derece önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası hukuka temel oluşturan legal normlar, yalnızca paylaşılan anlamlara dayalı sosyal normlar bağlamında oluşabilir. Özetle, hukuk paylaşılan anlamlar üreten sosyal pratiklere dayanmaktadır. Ve bu paylaşılan anlamları daha da derinleştirmenin yolu daha fazla etkileşimden geçmektedir.¹⁶² Dolayısıyla tıpkı insan ve toplum ya da yapı ve yapan arasında olduğu gibi hukuk ve uluslararası toplum da karşılıklı olarak inşâ olmaktadır. Diğer bir deyişle, insanlar toplumda hukuktan bağımsız şekilde var olabilir, fakat devletler yalnızca normatif bir çerçevede varlığını sürdürebilir, günümüzde bu normatif çerçeveyi oluşturan mekanizma ise uluslararası hukuktur. İnsandan farklı olarak devletler tamamen etkileşimle var olan birimlerdir.¹⁶³ Bu etkileşimler ise günümüzde yalnızca devletler arasında vuku bulmamakta, uluslararası örgütleri de kapsayan geniş bir uluslararası sistemi içermektedir. Dolayısıyla uluslararası hukuk, devletleri canlı tutan yegâne mekanizmadır.

¹⁶¹ Jutta Bruneel and Stephen J. Toope, **Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p.14; Robyn Eckersley "Soft Law, Hard Politics and the Climate Change Treaty", **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 104

¹⁶² Bruneel and Toope, **Legitimacy and Legality in International Law....** 12-33

¹⁶³ A.e., p. 36

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİĞİN DEVLETLER ÜZERİNDEKİ İNŞA EDİCİ ROLÜ, MODERN OTORİTERLİK VE KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK SENTEZİ OLARAK ÇİN KİMLİĞİNİN İNŞASI

2.1. Kimliğin Devletler Üzerindeki İnşa Edici Rolü

Kimlik, son yıllarda sosyal bilimler alanında sıkça atıf yapılan ve tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu terim, terminolojik açıdan kullanıldığı disiplinler içerisinde birden çok tanıma sahiptir. Uluslararası İlişkiler disiplininde de son yıllarda hatırı sayılır bir yer edinen kimlik problemi, özellikle inşacı yaklaşım içerisinde çeşitli analizlerin temel birimi olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki, kimlik olgusu, özellikle devlet kimliği, Uluslararası İlişkiler tartışmalarının başı çeken unsuru olmaya başlamıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde kimlik olgusu üç aşama halinde incelenecek olup; ilk olarak kimlik olgusunun, devletlerin siyasal rejim inşalarında nasıl kurucu bir rol oynadığı araştırılacaktır. Daha sonraki aşamada ise kimliğin, devletlerin dış politikalarını ve dolayısıyla Uluslararası İlişkiler’ini nasıl etkilediği araştırılacak, son aşamada ise uluslararası hukukta kimliğin rolü sorgulanacaktır. Bu sayede kimliğin Uluslararası İlişkiler’de üstlendiği inşa edici rolü açığa çıkartılacaktır.

2.1.1. Siyasal Rejimlerin İnşasında Kimliğin Rolü

Kimlik olgusu, özün doğası ve kişiliğin anlamı çerçevesinde Plato’dan bu yana üzerinde düşünülen ve tartışılan bir kavram olsa da, sosyal bilimlerde yer alması Erik Erikson’un çalışmaları ile 1950’lere denk gelmektedir. 1960’lara gelindiğinde ise kimlik kavramının psikoloji dışında, antropoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarına da yayıldığı bilinmektedir.¹⁶⁴

Kimlik kelimesinin anlamına bakıldığında ise Philip Gleason, kelimenin kökeninin

¹⁶⁴ Felix Berenskoetter, “ Identity in International Relations”, **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, (Çevrimiçi), 22.12.2017, <https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-218> Erişim: 08 Eylül 21

Latin kökenli idem kelimesinden geldiğini belirtmektedir. Kimliğin sıkça düşünüldüğü üzere kişilik anlamındaki kullanımı ise David Hume ve Locke aracılığı ile gerçekleşmiştir. Genel olarak kavram, çoğu zaman kişilik ve bireysellik bağlamında düşünülse de, günümüzde göç ve etnisite gibi konular hakkında konuşurken dahi atıfta bulunulan ve geniş bir anlam yelpazesine sahip olan bir nitelik göstermektedir.¹⁶⁵ Dolayısıyla içerisinde bulunduğu ortama, birlikte ele alındığı kavrama ve bağlama göre değişkenlik gösterdiği düşünüldüğünde, kimliğin değişmez ve net bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Genel bir kavram olarak kimliğin bu denli geniş bir yelpazeye hitap etmesi, kimliğin bir anlamda dinamik yapısı ile ilişkilidir. Nitekim kimlik durağan ve sabit bir nitelik göstermekten ziyade, ele alındığı alana ve ortama uyarlanabilen, dinamik bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle, kimliği sonu olan bir kavram değil, daha ziyade değişime açık ve sonu olmayan bir bağlamda düşünmek daha doğru olacaktır.

Kimliğin hitap ettiği alanların bu kadar yaygın olduğu düşünüldüğünde, Uluslararası İlişkiler disiplini için de kapsadığı önem şaşırtıcı olmayacaktır. Özellikle psikolojinin Uluslararası İlişkiler disiplini ile birlikte ele alınmaya başladığı son dönemlerde kimlik, Uluslararası İlişkiler analizlerinde hatırı sayılır bir pay edinmektedir. Kimliğin Uluslararası İlişkiler disiplini ile ilişkisini inceleyen William Bloom'a göre, bireyler ve devletler bir şekilde birbirleriyle ilişkilidir. Bloom bu iddiasına gerekçe olarak ise ulus devletlerin, birbirlerine bireysel kişilikler olarak tepki veren ve bu doğrultuda hareket eden kişilikler olmasını göstermektedir.¹⁶⁶ Diğer bir deyişle ulus devletlerin tıpkı bireyler gibi bir kimliğe sahip oldukları kabul edilmekte, bu bağlamda ulus devletler arasındaki ilişkiler de tıpkı bireyler arasındaki ilişkiler gibi vuku bulmaktadır. William Bloom'un bu düşüncelerine paralel şekilde realistler, neoliberal kurumsalcılar inşacılar ve hatta Marksistler olmak üzere Uluslararası İlişkiler teorisyenleri de devletleri tıpkı bireyler gibi algıları, istekleri, amaçları gibi kişiliği oluşturan nitelikleri

¹⁶⁵ Philip Gleason, "Identifying Identity: A Semantic History", **The Journal of American History**, Vol: 69 No:4, 1983, p. 910-912

¹⁶⁶ William Bloom, **Personal Identity, National Identity and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 10

taşıyan ‘bir büyük insan’ olarak kabul etmektedirler.¹⁶⁷

Devlet – kimlik ilişkisini diğer yaklaşımlara kıyasla oldukça kapsamlı ele alan inşacı yaklaşım ise bu ilişkiyi ele alırken devleti ve bireyi benzer düzlemde ele almaktadır. İnşacı yaklaşıma göre devletlerin çıkarlarını şekillendiren şey kimlikleridir; aynı zamanda devletlerin kimlikleri ise etkileşim sürecinin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Dolayısıyla inşacı yaklaşım, tıpkı bireyler gibi devletlerin de karşılıklı etkileşim sonucu kimliklerini inşa ettiklerini savunmaktadır. Bu durum Wendt’in inşacı yaklaşımında da görülmektedir. Wendt’e göre insanlara ait rasyonellik, kimlikler, ilgi alanları, inançlar gibi özelliklerini devlete atfederek bir anlamda devletlerin aktörler veya kişiler olduğunu kabul etmiş oluyoruz.¹⁶⁸ Bir anlamda bu sayede inşacılar kimliği tüm analizlerin merkezine koyarak, devlet kimliğini, inşacı yaklaşımın temel kavramlarından birisi olarak kabul etmektedirler.

Devlet ile kimlik arasındaki ilişkiyi ele alırken, ulusal kimlik kavramını göz ardı etmemek gerekir. Nitekim çoğunlukla ulusal kimlik ile devlet kimliğinin hemen hemen aynı anlamı ifade ettiği kabul edilmektedir.¹⁶⁹ Buna göre devletlerin, vatandaşları ile oluşturduğu dinamik bir kimikleştirme/özdeşleşme süreci bulunmaktadır. Kısacası ulusal kimlik inşası, bireylerin devletle özdeşleşmesini gerektirir. Öyle ki çağdaş dünyada herhangi bir milliyete sahip olmayan, bir anlamda kimiksiz kabul edilmektedir. Şu durum açıktır ki, çağdaş dünyada biz/onlar ayrılığı yaratmaya yönelik uluslararası siyasi rekabet dinamiği bulunmaktadır. Bu dinamik, içsel bir dinamik olup, öncelikle ulusal kimlik şeklinde devlet ve vatandaşları arasında oluşturulmaktadır. Devletlerin uluslararası siyasetteki kimliğini oluşturan ve diğer devletlerle olan ilişkilerini şekillendiren de ulusal kimlikleridir.¹⁷⁰

Genel olarak devletlerin egemenlik, bağımsızlık gibi olmazsa olmaz amaçları olmakla birlikte, bunun yanı sıra bir de içsel dinamikleri bulunmaktadır. Diğer bir deyişle,

¹⁶⁷ Patrick Thaddeus Jackson, “ Forum Introduction: Is The State A Person? Why Should We Care?”, **Review of International Studies**, Vol:30, 2004, p. 255

¹⁶⁸ Alexander Wendt, “ The State as Person in International Theory”, **Review of International Studies**, Vol:30 No:2, 2004, p. 289

¹⁶⁹ Maxym Alexandrov, “ The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis”, **Journal of Development and Cooperation**, Vol:10 No:1, 2003, p. 36

¹⁷⁰ Bloom, Personal Identity, National Identity and International Relations, p. 61-74

devletler iç siyasal rejimlerini, kimlikleri doğrultusunda inşa ederler. Devletlerin kimlikleri ile paralel olarak inşa ettikleri siyasal rejimleri, daha sonraki süreçte dış politikasını da etkileyecektir. Bu durum, özellikle otoriter rejimlerin iç siyasette meşruluklarını sağlamak için oldukça önemli olup, bu rejimlerin istikrarını da garanti altına almaktadır.

Tıpkı liberal bir yönetimin inşa ettiği siyasal rejimlerde sahip olduğu kimlik ile otoriter rejimlerin kimliğinin farklılık göstermesi gibi, otoriter rejimler de kendi aralarında farklı kategorilere ayrılabilir. Klasik/geleneksel otoriter rejimlerde inşa edilen kimlik genellikle lider ve ideoloji ağırlıklı olmakta olup, karizmatik otorite ve ideolojiye bağlılık başlıca kimlik unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da başka bir örnek vermek gerekirse, seçimsel otoriter rejimler, sözde demokratik seçim kurumlarının varlığıyla karakterize edilirken ve -en azından resmi olarak- siyasi çekişmeye bir dereceye kadar izin verirken, kapalı rejimler -örneğin tek parti rejimleri- bu kamusal mücadeleyi engeller.¹⁷¹ Dolayısıyla otoriter rejimlerin kimlikleri de kendi içlerinde farklılıklar göstermekte olup, her biri farklı unsurlar ile karakterize edilmektedir.

Çalışmanın takip eden bölümünde detaylı olarak ele alınacağı üzere modern otoriter rejimler ise (diğer adıyla neo otoriter rejimler) kendine özgü bir kimlik inşası oluşturma amacındadır. Bu doğrultuda modern otoriter rejimlerin kimliği sorgulandığında; iç politikada sivil toplumun, siyasette, toplumda ve basında muhalefetin kısıtlanması, öte yandan iktidara geçişin ve yönetimin meşruluğunu sağlayan sözde demokratik, gizliden gizliye kontrol altında seçim mekanizması, kilit siyasi kurumlar üzerindeki devlet kontrolünü maskeleyen bir çoğulculuk yanılsaması, ulusal ekonomide devlet kontrolü, uluslararası ekonomide ise küresel sisteme açık ve entegre olma durumu göze çarpmaktadır. Kısacası modern otoriter rejimler iç politikada kontrol altında ve baskıcı, fakat iktidara gelme şekli açısından meşru ve adil yönetim iddiası; dış politikada ise gerek küresel ekonomik sisteme entegrasyon, gerekse uluslararası sisteme ve örgütlere uyum sağlayan bir kimlik inşası amaçlamaktadırlar. Bu tür rejimlerde, geleneksel otoriter rejimlerdeki gibi ideolojiye

¹⁷¹ Christian von Soest & Julia Grauvogel, “ Identity, Procedures and Performance: How Authoritarian Regimes Legitimize Their Rule”, **Contemporary Politics**, Vol:23 No:3, 2017, p. 292

bağıllık daha az önem taşımakta olup, uluslararası sisteme entegrasyon ve uluslararası sistem tarafından meşru olarak algılanma amacı, başlıca amaçlarını oluşturmaktadır.

Modern otoriter rejimlerin başlıca örneği olarak Çin ele alındığında ise, yukarıda belirtilen kimlik inşasının Çin için de geçerli olduğu görülecektir. Marksist köklere ve sosyalist fikirlere bağıllık – diğer bir deyişle ideolojiye bağıllık-, Çin’in meşruiyet arayışının temelini oluşturmamaktadır. Daha ziyade günümüzde Çin’in kimliğini, Konfüçyüsçülük, Xi Jinping’in yeni yönetim felsefesi ve modern otoritelik oluşturmaktadır.¹⁷²

Dolayısıyla kimlik, siyasal rejimlerin inşasında oldukça önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidar için iki temel amaç vardır: iç politikada rejimin meşruluğunu ve sürdürülebilirliğini sağlamak, dış politikada ise uluslararası sistem tarafından meşru bir yönetim olarak tanınma isteği ve uluslararası sisteme entegrasyon. Bu meşruluğun sağlanması için her rejim, bir kimlik inşasına ihtiyaç duyar. Siyasal rejimlerin inşa ettikleri kimlik, rejim tipine ve niteliklerine bağılı olarak değişmekte ve kendine özgü bir hal almaktadır. Demokrasiler ile otoriter rejimlerin kurdukları kimlikler ne kadar farklılık gösteriyor ise, otoriter rejimlerin farklı tipleri de farklı kimlikler inşa etmektedir. Geleneksel otoriter rejimlerden farklı olarak modern otoriter rejimlerin inşa ettiği kimlik ise ideoloji temelli olmaktan ziyade iç politikada daha kontrollü bir yönetimi, dış politikada ise tanınma ve meşruluk arzusu ile paralel olarak uluslararası sistemde aktif bir katılımı amaçlayan bir niteliktedir. Çin de 21. Yüzyılın önemli bir modern otoriter rejimi olarak Xi Jinping önderliğinde ekonomik büyüme odaklı ve küresel sistemde aktif katılımı öngören bir kimlik oluşturma gayretinde olan bir siyasal rejim olarak dikkat çekmektedir. Bu noktada bahsedilen kimlik olgusu iç siyasal rejimlerin inşasındaki rolü çerçevesinde incelenmiş olup, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde iç sistemde halihazırda bir kimlik inşa etmiş olan siyasal rejimlerin bu kimliği uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka nasıl yansıttığı ele alınacaktır.

¹⁷² Marianne Kneuer, “Legitimation Beyond Ideology: Authoritarian Regimes and the Construction of Missions”, *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, Vol:11 No:2, 2017, p. 201

2.1.2 Uluslararası Sistemde Devletlerin Kimlik Algısı ve Devletlerarası İlişkilerin İnşası

Kimlik olgusu, Uluslararası İlişkiler disiplininde gittikçe daha fazla yer almaya başlamakta, çeşitli analizlerin temel unsuru olarak atıf almaktadır. Kimlik olgusu ile birlikte özellikle devlet kimliği kavramı ise Uluslararası İlişkiler disiplininin, özellikle inşacı düşünürlerin söylemlerinde yerleşik bir konum kazanmıştır. Genel olarak inşacı yaklaşım, devletlerin çıkarlarının, devlet kimliği tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Buna göre kimlikler, devlet kimlikleri ve çıkarlar bir etkileşim sürecine tabi olup, yine bu etkileşim süreci tarafından değişime uğramaktadır. Bu doğrultuda rasyonel yaklaşımların aksine kimliğe hak ettiği değeri verdiğini savunan inşacılar göre bu yaklaşım, Uluslararası İlişkiler'deki çoğu değişim ve dönüşümü açıklamakta daha başarılıdır. Buna ek olarak inşacı yaklaşıma göre devletler yalnızca çıkarlarına uyduğu için normları takip etmezler, aynı zamanda kimlikleri yoluyla bu normları içselleştirmişlerdir.¹⁷³ Dolayısıyla devlet kimliği, devletlerin uluslararası sistemdeki etkileşimlerinin ve dış politikalarının temelini oluşturmakta, bir anlamda Uluslararası İlişkiler'e yön vermektedir.

Felsefede, siyaset biliminde ya da politikada olsun, kimlik inşası bir “öteki” yaratılmasını gerektirmektedir. Aslında biz ve öteki ikiliği uzun ve ayırt edilebilir bir geçmişe sahip olmakla birlikte ilk olarak 18. yüzyılda Batı Avrupa hükümetlerinin dış çatışmalara karşı iç uyumu ve kalkınmayı teşvik etme çabaları sırasında kavramsallaştırılmıştır. Bu fikre yönelik verilebilecek en uç örnek ise, Carl Schmitt'in siyasi kimliklerin en iyi düşmanlara karşı şiddetli mücadeleler sırasında oluşabileceği iddiasıdır. Daha yakın zamana ait ve göze çarpan örnek ise Huntington'un Latin göçmenleri asimile edilemeyen öteki olarak nitelendirdiği Medeniyetler Çatışması adlı çalışmasıdır.¹⁷⁴ Bu düşüncelerden hareketle devletlerin rejimlerinin istikrarını sağlamak ve dış tehditlerden kendilerini korumak adına biz ve öteki inşası

¹⁷³ Alexandrov, “The Concept of State Identity in International Relations:...”, p. 33-34

¹⁷⁴ Richard Lebow, “Identity and International Relations”, **International Relations**, Vol:22 No:4, 2008, p. 474-475 İlgili bölümde sözü edilen Carl Schmitt ve Samuel Huntington'un çalışmaları için ise bkz: Carl Schmitt, **The Concept of the Political**, New Brunswick: Rutgers University Press, 1976; Samuel Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**, New York: Simon and Schuster, 1996

oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu sayede devletler egemenliklerini garanti altına aldıkları gibi, dış politikadaki eylemlerini de yasal bir zemine oturtma amacı içerisine girmektedirler.

Devletlerin tıpkı bireyler gibi kimlik ve çıkarlar atfedilebilecek birimler olduğunu iddia eden Wendt'e göre kimlik, aktörlerin kendi kendini anlama biçimlerinde gizli ve öznel bir nitelik göstermektedir. Diğer bir deyişle kim olduğumuzu bizim bilmemiz yeterli değildir, aynı zamanda bu kimliğimizin diğerleri tarafından da aynı şekilde tanınması gerekmektedir. Dolayısıyla kimlikler aynı zamanda hem iç hem de dış yapılar tarafından inşa edilmektedir. Diğer bir deyişle devletlerin kendilerini tanımladıkları kimlikleri, diğer devletler tarafından da tanınmadıkça bir anlam ifade etmemektedir.¹⁷⁵

Sözü edilen iç ve dış yapılar tarafından inşa edilen kimlikleri Wendt dört farklı kategoriye ayırmaktadır. Buna göre ilk kategoriye kişisel ya da diğer adıyla tüzel (personal or corporate) kimlikler oluşturmaktadır. Buna göre insanlar biyolojik açıdan farklı birimler olmakla birlikte, bilinç ve hafızaları, diğer bir deyişle bir ben algıları olmadan yapan (agent) değildirler, hatta insan bile değildirler. Aynı şekilde devletler de, üyelerinin kendileriyle ilgili ortak bir anlatıları yoksa bir bedenleri olamayacağı, yani var olamayacağı birimlerdir. Kısacası bu tip kimlikler, aktörleri farklı varlıklar haline getiren, kendi kendini organize eden homeostatik yapılardan oluşur. İkinci olarak tip (type) kimlikler ise görünüşte tutumlar, değerler, beceriler (dil gibi), bilgi, görüş, deneyim gibi bazı benzer karakteristikleri ya da özellikleri paylaşan insanları nitelendirmektedir. Devletler bazında bu tip kimliklere örnek olarak rejim tipleri ya da devlet türleri (kapitalist devletler, faşist devletler gibi) gösterilebilir. Üçüncü tip olan rol kimlikler ise kimliğe bağlı olup, modern devletin egemenliğinin diğer devletler tarafından tanınması, bu devletin artık önemli haklara ve davranışsal normlara sahip bir rol kimlik olduğu anlamına gelmektedir. Fakat rol kimlikten söz edilirken sabit ve tüm devletler için değişmez bir niteliği olduğu düşünülmemelidir. Nitekim paylaşılan fikirler işbirlikçi ya da çatışmacı olabilir, bu da demektir ki düşman kimliği aynı zamanda düşman kadar dost rol kimliğini de ifade edebilir. Burada önemli olan nokta,

¹⁷⁵ Wendt, Social Theory of International Politics, p. 224

öz ve öteki arasındaki yakınlıktır. Bu durumda bir devlet, rol kimliğini terketme arzusunda olsa da, bazı durumlarda bu mümkün değildir, zira “öteki”, bu devletin sözü edilen rol kimliğini sürdürmesi konusunda ısrarcı olabilir.¹⁷⁶

Wendt’in kimlik kategorizasyonunda yer alan son tip ise kolektif kimlik olup, öz ve öteki arasında gerçekleşen bir özdeşimi (identification) içermektedir. Sözü edilen özdeşim, bilişsel bir süreci ifade etmekte olup, bu aşamada öz ve öteki arasındaki ayrılık bulanıklaşmaya başlar ve nihayetinde birbirlerine geçmeleri, özün öteki olarak kategorize edilmesi ile nihayete varır. Diğer bir deyişle kolektif kimlik, rol ve tip kimliklerin kombinasyonunu içermektedir. Tüm bu kimliklerden hareketle Wendt, devletlerin; çıkarları kurumsal, kolektif, rol ve tip kimliklerine dayanan ve bu doğrultuda davranışları çeşitli çıkarlar tarafından motive edilen aktörler olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla devletler, tüzel kimlikleri dolayısıyla bazı temel özellikleri paylaşırlar. Wendt bu özellikleri ulusal çıkar olarak nitelendirmekte ve ulusal çıkarların devletlere içkin olduğuna dikkat çekmektedir. Tüm bu noktalardan hareketle Wendt, devletlerin üzerine herhangi bir şey yazılabilecek bir tabula rasa olmadığını, çoğu devlet çıkarlarının uluslararası sistemin inşası olduğuna dikkat çekmektedir. Sözü edilen tüm kimlikleri bir örnekte toplamak gerekirse; Amerika Birleşik Devletleri meşru şiddet tekeline sahip olmadan bir devlet olamaz (tüzel), özel mülkiyet haklarına yönelik zorlama uygulamazsa kapitalist bir devlet olamaz (tip), kendisine bağımlı ülkeler olmadan hegemon olamaz (rol), diğer Batı ülkeleriyle dayanışma içerisinde olmazsa bir Batı üyesi olamaz (kolektif).¹⁷⁷

Wendt’in uluslararası politikaya dair fikirlerini ele alırken, anarşi konusundaki görüşlerini de atlamamak gerekir. Zira Wendt uluslararası politika ve anarşiyi, kimlik ile bağlantılı şekilde ele alır. Buna göre anarşinin yapısı materyalden daha ziyade, fikişel, kimlikşel bir nitelik göstermektedir. Bu doğrultuda farklı anarşi türleri, devletlerin kendini ve diğerlerini temsil ettikleri rol türleri açısından farklı temellere dayanır. Bu rolleri rakip, düşman ve dost olarak üç grupta ele alan Wendt’e göre bu rollerin her biri uluslararası politikanın üç farklı, makro düzeyde kültürünü oluşturmakta ve aynı zamanda bu kültürler tarafından oluşmaktadır. Buna göre

¹⁷⁶ A.e., p. 224-228

¹⁷⁷ A.e., p. 229- 234

anarşinin ya da uluslararası politikanın üç kültürü, sırasıyla Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı olarak isimlendirilmektedir. Bu kültürlerin tümü farklı yükümlülükler, farklı etkileşim mantığı ve sistemik eğilimler içermektedir.¹⁷⁸

Kısacası uluslararası politikada devletler, taşıdıkları kimlikler ve diğer devletlerin kimlik algıları doğrultusunda hareket etmektedir. Devlet kimliğinin öz ve öteki algısı bir anlamda uluslararası politikaya yön vermekte, uluslararası sistemin anarşik yapısı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Sistemin işbirlikçi ya da çatışmacı bir nitelik göstermesi, tamamen devletlerin sahip olduğu kimlikler ve diğer devletlere dair taşıdıkları kimlik algılarına bağlı olmaktadır. Diğer bir deyişle bir devlet bir başka devlet tarafından dost olarak algılanmakta iken, farklı bir devlet tarafından düşman olarak da görülebilmektedir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası politikada sahip olduğu kimlikler birden fazla olabilir ve diğer devletlerin algısına göre değişkenlik gösterebilir.

Wendt'e göre uluslararası sistemde düşmanlık durumu, sistemdeki ötekinin, özün bağımsız bir varlık olarak var olma hakkını tanımaz ve bu nedenle kendi isteğiyle öze yönelik şiddeti sınırlamaz. Gerek düşmanlık gerekse rakiplik durumunda öteki, özü tam anlamıyla tanıma yoluna gitmemekte, dolayısıyla öze karşı revizyonist bir tarzda hareket edebilmektedir. Buna karşılık düşmanlık ve rakiplikte tanınmadan kastedilen durum farklılık göstermektedir. Buna göre bir düşman, özün var olma hakkını tanımazken, rakip ise yaşama ve özgürlük hakkını tanımakla birlikte, yalnızca davranışlarını gözden geçirmektedir. Dolayısıyla düşmanlar arasında şiddetin bir sınırı yoktur, sınır yalnızca yetersizlikten kaynaklanan durumlarda (güç dengesi ya da yok olma gibi) ya da dışsal bir kısıtlama (Leviathan) ortaya çıkması durumunda mevcuttur. Dolayısıyla Wendt'in tanımladığı şekilde anarşinin düşmanlık niteliği gösterdiği şekli, Hobbesçu ya da doğa durumu olarak nitelendirilebilir.¹⁷⁹

Wendt'in tarif ettiği şekliyle rakiplik durumunda ise tıpkı düşmanlıktaki gibi öz ve öteki arasındaki şiddet mevcut olmakla birlikte, daha az tehdit edicidir, en azından rakipler birbirlerine, egemenliklerini tanıdıklarını düşünerek davranırlar. Bu

¹⁷⁸ A.e., p. 43

¹⁷⁹ A.e., p. 261

doğrultuda rakiplerinin yaşam ve özgürlüklerini bir hak olarak tanımak ve bu nedenle onları fethetmeye ya da onlara hükmetmeye çalışmamak şeklinde bir tutum içerisindeyler. Bununla birlikte uluslararası sistemdeki dostluk durumunun aksine, rakipler arasındaki tanınma, herhangi bir anlaşmazlık durumunda şiddetten uzak olunacağı anlamına da gelmemektedir. Rakiplik durumunun, devletlerin dış politikası üzerindeki etkisine bakıldığında ise, çatışmanın içeriği ve derecesi ne olursa olsun, devletlerin birbirlerinin egemenliklerine yönelik statükocu bir anlayış içerisinde olmaları durumunun mevcut olduğu görülmektedir. Kısacası Hobbesçu anarşik dünyada uluslararası politikaya yön veren tek unsur askeri güç iken, Wendt'in Lockeçu olarak isimlendirdiği rakiplik durumunda ise uluslararası politikada tek gerçek askeri güç değildir.¹⁸⁰

Dolayısıyla Hobbesçu anarşide doğa durumu mevcutken, Lockeçu anarşide daha ziyade Westfalyan sistemin devletlerin egemenliklerini öne çıkaran doğası görülmektedir. Son olarak Kantçı kültürde ise Wendt, devletlerin arkadaş rolü içerisinde bulundukları bir sistemi işaret etmekte, bu nedenle bu tür anarşinin isimlendirilmesinde ise Kant'ın Ebedi Barış eserinden ilham aldığını belirtmektedir. Buna göre arkadaşlığın hakim olduğu uluslararası politikada devletler aralarındaki anlaşmazlıkları savaşa varmadan çözme yaklaşımı içerisindeyler. Bir üçüncü taraftan herhangi bir tehdit gelmesi durumunda ise bir takım halinde savaşma anlayışı gelişmiştir. Küresel düzeyde Kantçı anarşik kültürün somutlaşmış halini ise Avrupa Birliği, NATO gibi oluşumlarda görmek mümkündür.¹⁸¹

Dolayısıyla bir ülke aynı dönemde birden fazla kimliğe sahip olabilmekte, sahip olduğu farklı kimliklerin bazıları ülke içerisinde siyasal rejimin inşasında etkili olmaktadır, farklı diğer kimlikleri ise aynı ülkenin dış politikası üzerinde belirleyici olabilmektedir. Ülkelerin sahip oldukları kimlik türlerine göre, birden fazla öteki varlığı da bulunmaktadır. Dolayısıyla iç siyasette “öteki”, iktidarın karşısında yer alan muhalefet ve ülke içerisindeki muhalif kesimler iken, dış politikadaki öteki ise ülkenin kimlik ve çıkarlarına aykırı politikalar izleyen bir başka ülke olacaktır. Dolayısıyla bir ülkenin kimliğinden bahsederken rasyonalistler gibi kimliği tek ve değişmez olarak

¹⁸⁰ A.e., p. 279-281

¹⁸¹ A.e., p. 297-298

kabul etmekten ziyade inşacı yaklaşım, ülkelerin içerisinde bulunduğu koşullara göre değişkenlik gösterebilen birden fazla kimliğe sahip oldukları fikrini savunmaktadır. Buna göre uluslararası politikayı ve uluslararası sistemin yapısını dahi, devletlerin çıkarları doğrultusunda geliştirdikleri kimlikleri ve buna paralel olarak yaratıkları “öteki” varlığı belirlemektedir. Wendt de bu doğrultuda devletlerin, uluslararası sistemde birbirleri ile olan ilişkilerinde sürekli olarak bazı kimlikler ürettiklerini ve bu kimlikler doğrultusunda hareket ettiklerini savunmaktadır. Buna göre devletlerin aktif olarak ürettikleri kimliklere diğer devletler tarafından karşıt kimlikler oluşturularak cevap verilmekte, bu döngü ise nihayetinde uluslararası politikayı inşa etmektedir.

İnşacı yaklaşımın öne sürdüğü şekilde, kimliklerin ve çıkarların etkileşiminin ülkelerin siyasal sistemlerini ve devletlerarası ilişkileri meydana getirdiği düşüncesi, Çin’in uluslararası sistemdeki yükselişi çerçevesinde de ayrıca ele alınmalıdır. Wang’a göre kimlik, modern Çin devletinin Uluslararası İlişkiler’i incelenirken başvurulması gereken en temel özelliklerinin başında gelmektedir.¹⁸² Uluslararası sistem ve Uluslararası İlişkiler ile geçmiş tecrübesi olumsuz tecrübelerle dayansa da, 1990’lardan itibaren Çin’in Uluslararası İlişkilerdeki yükselen gücü, ülkenin kimliğinin yanı sıra devletlerarası ilişkilerini de yeniden inşa etmesini de beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda modern Çin devletinin kurulmasından önce özellikle Afyon Savaşları ve Aşağılanma Yüzyılı süreci boyunca uluslararası sistemi ve bu sistemi meydana getiren devletleri “dosttan” ziyade “rakip” olarak algılama eğiliminde olan Çin için uluslararası sisteme entegrasyon öncelikli hedef olarak yer almamaktadır.

Tarihi boyunca karşılaştığı olumsuz tecrübelerden bağımsız şekilde günümüz Çin devleti ele alındığında ise geçmiş kimliği ile tamamen zıt yeni bir kimlik inşası ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Nitekim uluslararası sistemde yükselen bir güç olarak ortaya çıkmasının ardından Çin’in Uluslararası İlişkiler’i algılama şekli ve sisteme yönelik çıkarlarının da tamamen değiştiği görülmektedir. Diğer bir deyişle Çinli Uluslararası İlişkiler düşünürleri, Çin’i dışarıda bir yerde keşfedilmeyi bekleyen bir nesne olarak görmemekte olup daha ziyade Çin’e ait, Çin karakteristiğine dayalı bir kimlik ve bu kimlik çerçevesinde inşa edilmiş bir Uluslararası İlişkiler

¹⁸² Hung-Jen Wang, *The Rise of China and Chinese International Relations Scholarship*, London: Lexington Books, 2013, p. 2

öngörmektedir.¹⁸³ Dolayısıyla sistemde yer alan büyük güçler, Çin için artık birer rakip ya da düşman etiketi ile “öteki” kutbu oluşturmamaktadır. Özellikle ekonomik kalkınmayı başlıca hedefi olarak belirleyen Çin’in çıkarları, uluslararası sisteme tam entegrasyonu gerektirmekte olup 1949 öncesi ve sonrası Çin kimliği de bu anlamda bir dönüşüm geçirmiştir. Buna göre 1949 öncesi Çin algısına göre uluslararası sistem Batılı ve Batılı olmayan şeklinde gruplandırılmakta ve sistemi oluşturan ülkeler birer potansiyel rakip ve hatta düşman olarak algılanmakta iken, günümüzde uluslararası barış ve istikrarın sağlanması yolunda artık birer ittifak, hatta dost kimliğine evrilmişlerdir.

1949 yılında kuruluşundan bu yana aşamalı olarak bir kimlik dönüşümü içerisinde olan Çin devleti, 1990’lardan itibaren barışçıl yükseliş hedefi çerçevesinde yepyeni bir kimlik ve uluslararası sistem algısı inşa etmiştir. Öyle ki 1949 sonrası dönemde Çin’in Uluslararası İlişkiler algısı Lenin’in teorisi çerçevesinde şekillenmekte ve uluslararası sistemin sosyalist ve kapitalist kamplar tarafından temsil edilen iki kutup tarafından meydana geldiğine inanılmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde Çinli liderler için bir dünya savaşı kaçınılmaz olup, uluslararası sistem çatışma ve ülkelerin çıkar mücadelelerinin alanı olarak görülmektedir. Yine bu dönemde Çin kimliği proleter bir devrimci olarak etiketlenmekte olup, böyle bir kimlik de Batı egemenliğindeki uluslararası toplum ve kapitalist dünyaya kendisini adamayı tercih etmemiştir.¹⁸⁴

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere Çin siyasal hayatında oldukça önemli dönüşümlere öncülük eden Devrimler Dönemi ile birlikte Çin’in yukarıdaki kimliği ve uluslararası sistem algısı da değişiklik göstermiştir. Buna göre ekonomik gelişmenin temel hedef olarak belirlenmesi ile birlikte, dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi olmanın uluslararası sistemden izole bir şekilde gerçekleşmeyeceğinin bilincinde olan Çinli liderler, Çin’in yeni bir kimlik inşasının kaçınılmaz olduğunun farkına varmışlardır. Bu dönemle birlikte değişen Çin çıkarları, Çin kimliğinin yeniden oluşmasını sağlamış, inşacı yaklaşımın da altını çizdiği şekilde

¹⁸³ A.e., p.5

¹⁸⁴ Yaqing Qin, “Development of International Relations Theory in China: Progress Through Debates”, **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol:11, 2011, p. 235

Çin'in kimlik-çıkar etkileşimi karşılıklı olarak birbirlerini etkilemiş ve inşa etmiştir.

Bu noktada şuna da dikkat çekmek gerekmektedir ki, uluslararası sistemde hedeflenen barış ve güvenliğe erişim ise Çin'in kimlik ve çıkarlarının tek taraflı olarak inşa edilmesi ile gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Bu noktada Çin'in uluslararası sisteme ve sistemdeki büyük güçlere dair olumsuz algılarının yıkılıp yerine yeni çıkarları doğrultusunda yeni ve yapıcı bir algı inşa etmesi, Batı tarafından da karşılık bulmalı, diğer bir deyişle gerek Çin, gerekse uluslararası sistem birer öznelarası bağlam olarak birbirlerini inşa etmelidir. Bu karşılıklı inşa süreci ise uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun yapısında önemli değişikliklere yol açabilir.

Pan'ın da işaret ettiği şekilde tıpkı “Sovyet tehdidinin” Batı tarafından inşasının uluslararası sistemi bir anda Soğuk Savaş ile karşı karşıya bırakması senaryosunun Çin özelinde gerçekleşmemesi için karşılıklı olarak bir inşa sürecine girilmesi ve geçmişten beri süregelen biz-öteki dikotomisinin terk edilmesi gerekmektedir.¹⁸⁵

2.1.3. Uluslararası Hukukta Kimlik Algısı ve Kimliğin Tanınma Üzerindeki İnşa Edici Rolü

Kimlik olgusunun sosyal bilimlerde ve sonrasında Uluslararası İlişkiler disiplinde kapsadığı alan ve taşıdığı önem vurgulanırken, uluslararası hukuk boyutunu da atlamamak gerekir. Nitekim gerek iç politikada gerekse dış politikada devletlerin eylemlerini belirleyici bir etkiye sahip olan kimliğin uluslararası hukuk alanında bir etki yaratmaması düşünülemez. Dolayısıyla kimlik olgusu, bireyler için de kolektif birimler için de önem arz etmektedir. Öyle ki, bir kimliği bir araya getirmek genellikle mücadele gerektiren bir iştir. Birey olarak bizi tanımlayan bir kimliğe sahip olmak kadar, bu kimliği çevremizdeki insanlara da kabul ettirme ihtiyacı duyarız. Kısacası her birey, tanınma ihtiyacı taşımaktadır. Bireyler düzeyindeki bu kimlik yaratma ve tanınma ihtiyacı ve mantığını, dünya siyasetini inşa eden devletlere de uyarlamak mümkündür. Tıpkı bireyler gibi devletler de kendi tanım ve kimliklerini oluşturma amacı taşımakta ve diğer devletler tarafından tanınma elde etmek için mücadele

¹⁸⁵ Chengxin Pan, “Understanding Chinese Identity in International Relations: A Critique of Western Approaches”, **Political Science**, Vol: 51, No:2, 1999, p. 147-148

etmektedir. Aslında günümüzde devletler hatırı sayılır vakit ve kaynaklarını, bu tanınma mücadelesi için harcamakta olup, bu süreç de kendi içerisinde bir etkileşim ve inşa içermektedir. Sonuç olarak, rasyonalist görüşlerin ihmal ettiği bu boyut, sömürgecilik ve silahlı çatışmalar da dahil olmak üzere uluslararası hukuku ilgilendiren birçok uluslararası olayın yanlış yorumlanmasına ve yetersiz analiz edilmesine sebep olmuştur.¹⁸⁶

Christian Reus-Smit'e göre, modern bir kurum olarak uluslararası hukukun doğası da yine kimliğe dayanmaktadır. Buna göre uluslararası toplumlar, egemen devletliğin karşılıklı tanınmasına eşlik eden kimlik politikaları tarafından üretilen, yeniden üretilen ve yeniden yapılandırılan derin anayasalara sahiptir. 19. Yüzyılın erken dönemlerinden itibaren uluslararası toplumda yeni ve farklı modern anayasal bir yapı ortaya çıkmış olup, bu yapıyı meydana getiren ise, uluslararası sistemde egemen olarak tanınan devletlerin kimlikleridir. Kimlikler yoluyla üretilen bu yeni anayasal yapı ise günümüzde uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir.¹⁸⁷

Wendt, makro düzeyde devletlerin tanınma ihtiyacının ve bu doğrultudaki tanınma mücadelesinin kökeninin mikro düzeyde bireylerin tanınma ihtiyacında bulunduğunun altını çizmektedir. Bu doğrultuda tanınma konusundaki fikirlerinin başlangıç noktası olarak Hegelyan tanınma¹⁸⁸'yı işaret eden Wendt'e göre, tıpkı tüm insanların diğer

¹⁸⁶ Erik Ringmar, "Introduction: The International Politics of Recognition", **The International Politics of Recognition**, Ed. Thomas Lindemann and Erik Ringmar, London and New York: Routledge, 2016, p. 3

¹⁸⁷ Reus-Smit, "The Politics of International Law", p.32

¹⁸⁸ Hegel'in Tinin Görüngübilimi'nde ele aldığı üzere bireyin tanınma mücadelesindeki temeli ve başlangıç noktası özbilinç olup, özbilinci tinin kendi bilgisine erişme yolculuğu olarak tanımlamak mümkündür. Buna göre özbilinç, tinin kendini tamamlaması ve kendi bilgisine erişmesi aşamasını içermektedir ve bu sürecin sonunda bireyin tanınma arzusu açığa çıkar. Bu noktadan hareketle insan, zaten var olan doğal bir varlığı istemekle yetinmez ve bu aşamada hayvanlardan ayrılır. Özbilinç yoluyla kendi bilgisine erişimini tamamlayan ve kendini tanıyan insan bir müddet sonra bir başkası tarafından bilinip tanınmak ve kabullenilmek ister. Bu tanınma için bir başkası ile giriştiği ölümüne mücadele sonunda tanınan artık bir efendi, tanıyan ise bir köle olarak kendi varoluşlarını tamamlar. Efendinin sonuna kadar mücadele edip köle tarafından tanınması, köleyi bilip tanımamasını doğurur. Yani bu mücadele sonunda tanıyan yalnızca köle olup, efendi köleyi tanımamaktadır. Fakat bu zafer sonunda gelen tanınma bir müddet sonra efendiyi tatmin etmeyecektir, zira bilinip tanınmayan bir insan tarafından bilinip tanınmak tam anlamıyla insansal değildir. Bu durum içerisindeki efendi ise ne kadar güçlü olsa da kendi içinde donup kalmış ve varoluşsal bir çıkmaza girmiştir. Nitekim insanın kendisini tamı tamına gerçekleştirmesi ve tam anlamıyla doyuma ulaştırması ancak evrensel bir bilinip tanınma ile gerçekleşebilecektir. Yani efendi, kendisinden başka, ama kendisi gibi olan bir kişi, yani bir "insan" tarafından bilinip tanınmak istemektedir. Diğer bir deyişle eğer insan olmak tanınmayı gerektiriyorsa yani efendi olmaksızın, köle insan değildir ve kendisinin bir köle tarafından bilinip tanınması da aslında

insanlar tarafından tanınmaya ihtiyaç duymaları gibi, devletler de varlığını kabul ettirmek ve uluslararası politikada egemen bir birim olarak tanınmak isterler. Devletlerin bu amaç doğrultusunda giriştikleri mücadeleyi tanınma mücadelesi olarak tanımlayan Wendt'e göre, devletler arasındaki bu mücadele sonunda kolektif bir kimlik ortaya çıkacaktır. Karşılıklı tanınma gerçekleştiğinde iki öz artık bir, yani biz olacak, kolektif bir kimlik ortaya çıkacaktır. Buna göre mikro düzeyde ayrı ayrı kimliklere sahip olan devletler, uluslararası politika yoluyla kimliklerini küresel düzeye taşıyabilecektir. Hatta Wendt'e göre bu süreç en nihayetinde kolektif kimliğin oluşması sonucunda Dünya Devleti'ne ulaşılması ile nihayete erecektir. Yine Wendt'e göre bu tanınma süreci nihayete erdiğinde, yani devletler birbirlerinin egemenliklerini tanıdıklarında, egemenlikten yalnızca devletlerin tek tek sahip oldukları bir mülkiyet olarak değil, birçok devlet tarafından paylaşılan bir kurum olarak bahsedebiliriz. Westfalyan sistemde bu kurum ise uluslararası hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁹

Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekmektedir ki, devletlerin tanınma arzusunu salt Hegelyan bir öz üzerinden psikolojik ya da diğer devletler üzerinde üstünlük yaratacak bir güç mücadelesi çerçevesinde ele almak yeterli değildir. Nitekim tanınma konusu, devletlerin yalnızca uluslararası sistemdeki meşruiyetlerini içermemekte, aynı zamanda devlet kimlik ve çıkarları ile içiçe geçmiş bir görüntü çizmektedir. Wendt'in de işaret ettiği şekilde, devletlerin birbirlerinin egemenliklerini tanımaları, birbirlerinin kimliklerini dost ya da rakip olarak algılamaları gibi faktörler temelde öznelerarası bir niteliğe sahip olmakta ve devletlerin güvenlik ve çıkarlarını,

tam anlamıyla bir tanınma olmayacaktır. Dolayısıyla Hegel'in felsefesinde efendi-köle diyalektiğinin doğurduğu tarihsel mücadeleler aşama aşama önce bilinçlerin birbirini bilip-tanınması ve böylece gerçek anlamda bireyin, yani vatandaşın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Alexandre Kojève, **Hegel Felsefesine Giriş**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001. Birbirleri tarafından bilinip tanınan vatandaşların bulunduğu devlet ise tıpkı bireyler gibi bir kimliğe sahip olduklarından, makro düzeyde yani uluslararası sistemde diğer devletler tarafından tanınma arzusu taşıyacaktır. Nitekim yasal anlamda uluslararası sistemde devlet olarak yer alan birimler tarafından tanınmadan, devlet olmanın da bir anlamı kalmayacaktır. Devletler ancak meşru bir devlet olarak uluslararası sistemde tanındıkları ve diğer meşru devletlerle bir ilişki kurdukları takdirde gerçek anlamda devlet olmuşlardır. Wendt'in tanınma konusundaki fikirlerinin başlangıç noktası olarak işaret ettiği Hegelyan tanınmaya dair daha detaylı bilgi için bkz. Friedrich Hegel, **Phenomenology of Spirit**, Oxford: Clarendon Press, 1977

¹⁸⁹ Alexander Wendt, "Why a World State is Inevitable", **European Journal of International Relations**, Vol:9 No:4, 2003, 491-512; Wendt, *Social Theory of International Politics*, p. 280

dolayısıyla da kimliklerini etkilemektedir.¹⁹⁰ Diğer bir deyişle tanınmayan devletler, uluslararası sistemde çıkarlarını gerçekleştirme konusunda sıkıntı yaşamakta olup, beka sorunun aşmakta da güçlük çekmektedir. Bu noktada ise devletlerin tanınmaları üzerinde kimlik-çıkarcı etkileşiminin etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. Dolayısıyla tanınmayı devletlerin uluslararası sistemde yasallığını sağlayacak ve devletlere belirli bir güç/statü kazandıracak salt sembolik bir çerçevede ele almak yeterli olmayacaktır. Daha ziyade devletlerin uluslararası sistemdeki kimlik ve çıkarlarının gerçekleşmesi yolunda önemli bir araç olarak nitelendirmek, tanınmanın öznelerarası inşa üzerindeki etkisini görmek açısından oldukça önemlidir.

Kısacası her devlet kendi iç siyasal sistemlerinde birer kimliğe sahiptir. Devletlerin mevcut kimlikleri ise uluslararası sistemdeki eylemlerine ve diğer devletlerle ilişkilerine yön veren başlıca etmen olup, bir anlamda uluslararası sistemin yapısını etkilemektedir. İç politikada kimliğini oluşturmuş olan devletler, dış politikada ise aynı kimliklerinin diğer devletler tarafından tanınmasını isterler. Dolayısıyla zamanla bir tanınma mücadelesine sahne olan uluslararası sistem, anarşik bir yapıya bürünecek olup, devletlerin kimliğini kolektif bir kimliğe dönüştürecek, uluslararası sistemde istikrarı ve devletlerin ayrı ayrı egemen birimler olarak tanınmasını sağlayacak bir mekanizma oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu mekanizma ise uluslararası hukuk olup, tıpkı iç siyasal sistem gibi uluslararası hukuku da farklı kimlikler yoluyla üretilen yeni anayasal yapı olarak tanımlamak mümkündür.

Genel olarak ifade etmek gerekirse tanınma, devletlerin sistem içinde birer aktör olarak var oldukları ve bu sistem içinde belirli bir kimliğe büründükleri süreci temsil etmesi bakımından uluslararası politika için önem taşımaktadır. Dolayısıyla kimlik politikaları 1990’larda iç siyasette oldukça önem kazanmakla birlikte, aynı mantık uluslararası düzeyde kimlik temelli çatışmalarda görülmektedir.¹⁹¹ Bu tarz çatışmaların görülmesi durumunda ise her zaman devletler ya da aktörler düzeyinde analizler yeterli olmamaktadır. Bu durumda ise bu boşluklar devletler dışında çeşitli aktörler tarafından doldurulabilmektedir. İnşacılar göre uluslararası düzeyde

¹⁹⁰ Wendt, “ Anarchy is What States Make of It..”, p. 396

¹⁹¹ Brian Greenhill, “ Recognition and Collective Identity Formation in International Politics”, **European Journal of International Relations**, Vol:14 No:2, 2008, p. 344

gerçekleşen ve aktörler ya da devletler düzeyinde açıklanamayan kimlik temelli çatışmaların analizinde uluslararası kurumların rolünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Buna göre uluslararası kurumlar, üyelerin kimlik ve çıkarlarının oluşumunda ve şekillendirilmesinde azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda NATO üye devletleri, eylemlerini rasyonelleştirme ve haklı çıkarmada demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan bir grup kimliğini kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁹²

Devletlerin uluslararası sistemde giriştiği tanınma mücadelesini sadece egemen birer birim olarak algılamamak gerekmektedir. Nitekim devletlerin uluslararası sistemde asıl istediği, kimliklerinin tanınmasıdır. Bu konuda Çin'i örnek olarak ele almak mümkündür. Nitekim son zamanlarda Uluslararası İlişkiler disipliniinde Çin'in küresel bir hegemon olup olmayacağı bir tartışma konusu oluştursa da bu konuyu anlamak için öncelikle Çin'in ulusal kimliğine göz atmak gerekmektedir. Buna göre Çin'in ulusal kimliği büyük oranda Batılı güçlerin genişleme politikası ve bu doğrultuda Japonya'yı işgali dönemini kapsayan "Aşağılanma Yüzyılı"¹⁹³ tarafından şekillenmiştir. Buna ek olarak Çin'in komünist devrimi de Aşağılanma Yüzyılı'nın pekiştirdiği Çin milliyetçiliğinin bir ürünüdür. Dolayısıyla tüm bu noktalardan bakıldığında Çin'in nihai olarak istediği şey, aşağılanmanın üstesinden gelmek ve orta krallık olarak ulusal gurunu ve prestijini yeniden kazanmak ve nihayet Batıdan üstün olarak tanınmaktır. Rasyonalistlerin düşündüğünün aksine, zenginlik ve güç birikimi Çin için bir amaç

¹⁹² Reus-Smit, "The Politics of International Law", p. 27

¹⁹³ Aşağılanma Yüzyılı, İngiliz hükümetinin Çin'i limanlarını afyon ticaretine açmaya zorlamasıyla 1839 yılında başlayan ve Çin Komünist Partisi'nin 1949 yılında gerçekleşen iç savaşı kazanıp Çin'in iç düzenini ve uluslararası itibarını yeniden inşa etmeye karar vermesine dek uzanan sürece verilen addır. Bu süreç doğrultusunda Çin, 1849'lardan itibaren silah zoruyla yarı sömürge durumuna gelmeye zorlanmış ve topraklarının büyük bölümü ve kıyıdaki limanlar ile Mançurya, Hong Kong, Tayvan'ı Batılı uluslara ve Japonya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. 1910 ve 1920'lerde Tibet ve Moğolistan'daki bağımsızlık hareketleri ile Mançurya'ya yapılan Japonya saldırıları altındaki Çin, etkin kontrol topraklarının yaklaşık üçte birini kaybetmiştir. 19. Yüzyıl boyunca Çin devleti, yoğun halk muhalefeti ile körüklenen kitlesel isyanlar ve ayaklanmalarla parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Tüm bu politik sürecin Çin'in günümüzdeki imajının inşası üzerindeki etkisi ile yadsınamaz. Nitekim Afyon Savaşı ve ardından takip eden süreç, modern Çin devletinin tarihsel yörüngesinde geri dönülemez bir kırılmanın işareti olarak görülmektedir. Tüm bu süreç, günümüzdeki güçlü, gururlu ve birleşik bir devlet olarak modern Çin'in inşasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda Çinli devlet adamları daha önceleri uluslararası arenaya dair oldukça kısıtlı bir tecrübeye sahipken günümüzde ise küresel bir güç sisteminin var olduğu düşüncesinden hareketle uluslararası arenaya entegre bir görünüm çizme eğilimi göstermektedirler. Çin'in Aşağılanma Yüzyılı dönemine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Adcock Kaufman, Alison, "The "Century of Humiliation," Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order". *Pacific Focus*, Vol:25 No:1, 2010, p.4,5

değil, aksine yalnızca birer araçtır. Kısacası Çin'in nihayetinde peşinde olduğu şey aşağılanmanın üstesinden gelmek ve tanınmaktır.¹⁹⁴

Dolayısıyla bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacağı üzere, tarihsel sürece bakıldığında Batı kimliği, Çin kimliği için bir düşman görüntüsü çizmekte iken, günümüzde gitgide bu kimliğin rakip kimliğine evrildiğini söylemek mümkündür. Özellikle Çin-Amerika ilişkileri dikkate alındığında Çin'in bazı yönlerden Amerika'nın bir rakibi, hatta bazen ortağı olabileceği, fakat düşman olması ihtimalinin oldukça düşük olduğu söylenmektedir. Sağduyu, diplomasi ve basit dost/düşman dikotomisinin reddiyle milyonlarca insanın hayatına mal olabilecek ya da uluslararası sistemde ters etki yaratacak düşmanlıklardan kaçınmanın gerek Çin, gerekse Batı açısından bu kimlik evriminin başlıca nedeni olduğu ortadadır.¹⁹⁵

Başka bir açıdan bakmak gerekirse, Doğu Asya'nın Uluslararası İlişkiler'i yüzyıllardır alternatif ve belirgin bir biçimde Avrupa dışı bir tarzda örgütlenmişti. Bölgede Çin, her şeye egemen güç olmakla birlikte çevresindeki devletlerle ilişkileri de sorunsuzdu. Bununla birlikte bu ilişki hiyerarşik ve açıkça eşitlikçi olmayan bir şekilde kurgulanmıştı. Bu eşitliksiz güç dengesini bozan ise, 1842 yılında Birinci Afyon Savaşı'nı sona erdiren Nanjing Anlaşması olmuş, anlaşma İngiltere ile Çin arasında tam bir eşitlik sağlamıştı. Bu durum Çinliler için olduğu kadar İngiltere için de alışılması güç bir durumdu. Çin her ne kadar Avrupalı uluslararası sistemin bir parçası olmak istemese de bu durum Çin pazarlarına erişim isteyen Avrupalılar için kabul edilemezdi. Avrupalılar için Çin, barbar olduğu ve uygar olmadığı için, ülkenin onların eşiti olarak tanınması da mümkün değildi. Anlaşma Çin'in egemenliğini tanıdı, fakat Çin bu noktadaki egemenliğin, ülkenin Avrupa'nın talimatlarına göre dönüştürülmesi anlamına geldiğine inanıyordu. Ülkenin Uluslararası İlişkiler'de üstleneceği kimlik Çinliler için uygun değildi, nitekim Çin, egemenliğin ülkenin giderek daha fazla Avrupa'ya ve daha az kendine benzemesi anlamına geldiğine inanıyordu.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ji Young Choi, "Rationality, Norms and Identity in International Relations", **International Politics**, Vol:52, No:1, 2015, p. 118

¹⁹⁵ Bonnie Kristian, "China is a Rival, Not an Enemy", **The Hill**, (Çevrimiçi), 08/12/2019, <https://thehill.com/opinion/international/457098-china-is-a-rival-not-an-enemy>, Erişim: 01 Mart 22

¹⁹⁶ Ringmar, "Introduction: The International Politics of Recognition", p. 12

Dolayısıyla uluslararası sistemde sahip olacağı kimlik ve bu kimliğin uluslararası sistemde yer alan diğer güçler tarafından tanınması, Çin için yalnızca günümüzde değil, uzun yıllardır önemli bir noktadır. Mevcut uluslararası sistemde daha entegre bir görünüm çiziyor olsa da uluslararası sistemde sahip olduğu kimlik, Çin için hala önem arz etmektedir. Çin bu doğrultuda Konfüçyen köklerini de eklemlendirdiği modern otoriter bir rejim olarak kimliğini inşa etme amacıyla bir görünüm çizmektedir. Sözü edilen modern otoriter kimliğinin uluslararası sistemdeki devletler tarafından tanınması, Çin'in uluslararası hukuk eylemlerinin ve uluslararası sisteme entegrasyonunun başlıca motivasyonunu oluşturmaktadır.

Değişen Çin çıkarları, Çin'in uluslararası sisteme entegre olmasını ve kendisini uluslararası toplumun bir üyesi olarak tanımlamasını da beraberinde getirmiştir.¹⁹⁷ Uluslararası sistemi daha fazla savaş ve devrimler çağı olarak görmeyen Çin için artık dönem barış ve kalkınma dönemi olup, ülkeler arası işbirliği ve uyum ise kaçınılmazdır. Çin'in değişen kimliği ve çıkarları çerçevesinde yeniden belirlenen ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşmasının en etkili yolu ise uluslararası örgütlere katılımdan geçmektedir. Çin'e küreselleşmeden yararlanmak için en iyi fırsatı sağlayacak olan uluslararası örgütler, uluslararası sisteme entegrasyonu da beraberinde getirecektir. Kısacası uluslararası hukuk, Çin'in yalnızca uluslararası entegrasyondan faydalanmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Çin'in uluslararası normları ve kurumları kabul etmesine de izin vermiştir. Diğer bir deyişle kimlik-çıkar etkileşimi çerçevesinde değişen Çin kimliği, Çin'in uluslararası hukuku algılama ve kullanma tarzını da değiştirmiş, daha çatışmalı ve askeri odaklı bir perspektiften daha işbirlikçi bir perspektife kaymasını sağlamıştır.¹⁹⁸ Modern Çin devleti, değişen çıkarları çerçevesinde uluslararası hukuku daha işlevsel kullanma yoluna gitmiş, uluslararası sistemi meydana getiren ülkeler ile yeni ilişkiler ve kimlikler inşa etmenin kaçınılmaz olduğunu farketmiştir. Bundan dolayıdır ki Konfüçyüsçü düşünce, Çin'in uluslararası hukuk yapım tarzına azımsanmayacak katkıda bulunmuştur. Çinli liderler başta Amerika olmak üzere Batılı güçleri daha fazla rakip ya da düşman olarak

¹⁹⁷ Yaqing Qin, "Why There is no Chinese International Relations Theory", **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol:7, 2007, p. 333

¹⁹⁸ Qin, "Development of International Relations Theory..", p. 247

algılamamakta, daha ziyade uluslararası sistemin barış ve güvenliği için işbirliği içinde olunacak birer müttefik olarak kabul etmektedir. Bu düşünce doğrultusunda Çin devleti, inşacı yaklaşımın savunduğu şekilde uluslararası sistemdeki devletler ile karşılıklı olarak kolektif ve paylaşılan kimliklerinin inşasının sisteme getireceği katkıyı vurgulamakta, Konfüçyüsçü uyum ilkesinin bu noktada gerekliliğini savunmaktadır. Çalışmanın son bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere değişen kimlik ve çıkarları çerçevesinde Çin'in küresel politikada kendini nasıl konumlandığı, uluslararası sistemi ve aktörleri nasıl algıladığı ve bu aktörlerle ilişkileri, tüm bunları yeniden düzenlemek ve inşa etmek için geliştirdiği stratejilerin tümü, Çin'in uluslararası hukuk düzenini algılama ve kullanma şeklini tamamen dönüştürmüş ve çatışmadan işbirlikçi çizgiye kaymasını sağlamıştır.

2.2. Yeni Bir Kimlik İnşası Olarak Modern Otoriter Rejimlerin Yükselişi ve Çin'in Kimliği

2.2.1. Modern Otoriter Rejimler ve Temel Nitelikleri

Otoriter rejimleri en genel tanımıyla Linz şu şekilde ifade etmektedir:

“ Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemler.”¹⁹⁹

Otoriter rejimler genel olarak yukarıda ifade edildiği şekilde ele alınıyor olsa da, zamanla küreselleşen uluslararası sistemde bu rejimlerde de bazı yönlerden değişimler olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra küresel sistemde yükselen diktatörlükten uzaklaşma ve demokratikleşme eğilimi görülmüş, Huntington bu demokratikleşme trendini demokrasinin üçüncü dalgası olarak nitelendirmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁹ Juan J. Linz, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, 4. Baskı, Liberte Yayınları, 2017, s. 161

²⁰⁰ Samuel P. Huntington, **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Norman: Univesity of Oklahoma Press, 1991

Demokratikleşme trendine nispeten geç giren bu yeni rejimler ise liberal demokratik kriterleri eksiksiz bir şekilde yerine getirememiş, dolayısıyla bu sistemler ile otoriter sistemler arasında gri bir rejim türü ortaya çıkarmıştır. Carothers de bu noktadan hareketle demokrasinin bir günde inşa edilemeyeceğini, dolayısıyla son 20 yılda demokratikleşme eğilimine giren ülkeler hakkında böyle bir nitelendirme yapılabilmesi için çok erken olduğunu belirtmektedir. Bu ülkelerin çoğunun ne diktatörlük ne de demokrasi olmadığına, dolayısıyla gri bir siyasal bölge oluşturduklarına dikkat çekmektedir.²⁰¹ Huntington'un "üçüncü dalga" olarak nitelendirdiği 1970'lerde başlayan ve yaklaşık olarak 2000'lerin başlarına dek süren demokratikleşme eğilimi, aslında yukarıda sözü edilen liberal demokratik ile otoriterlik arasında kalan rejimlerin ortaya çıkışını ifade etmektedir. Bu dönemde otoriter yönetimden demokrasiye geçiş yapan ülkelerin önemli bir kısmı demokratikleşmeyi yakalayamamış ya da sadece seçimlerin yapılması aşamasında kalmış, liberal demokratik sistemin yerleşmesini sağlayamamışlardır. Dolayısıyla bu ülkeler otoriterlik ile demokrasi arasında sıkışmışlardır. Bu noktada ise üçüncü dalganın ne kadar başarılı olduğu gibi bir soru karşımıza çıkmaktadır. Larry Diamond da aynı noktaya dikkat çekmiş, küresel sistemdeki liberal demokrasilerin duraklama gösterdiği, çoğu üçüncü dalga ülkesinin demokrasi performansının kötüye gittiği, insan hakları ihlallerinin sürekli hale geldiği, son on yılda dünya üzerinde bağımsız ülkelerde yaşayan insan sayısının gittikçe düştüğü ve dünyanın en etkili otoriter devletlerinin – Çin, Endonezya, İran, Suudi Arabistan- ufak bir demokratikleşme belirtisi göstermediği bir dünyada üçüncü dalganın sona erip ermediğini sorgulamıştır.²⁰² Liberalizmin etkinliğinin artık sorgulandığı ve yeni tip otoriter rejimlerin küresel sistemde iyiden iyiye etkisini artırdığı, Çin ve Rusya başta olmak üzere Amerikan hegemonyasının tehdit altında olduğu günümüz sistemine bakıldığında üçüncü dalganın başarısına yönelik soruların yersiz olmadığı ortadadır.

2000'lerin ortalarında uluslararası sistem bir otoriter dalga ile karşı karşıya bulunmuş olup, bu dönemde ortaya çıkan otoriter sistemler ise geleneksel otoriter sistemlerden

²⁰¹ Thomas Carothers, "The End of The Transition Paradigm", **Journal of Democracy**, Vol:13, No:1, 2002, p.10

²⁰² Larry Diamond, "Is the Third Wave Over?" **Journal of Democracy**, Vol:7, No:3, 1996, p.30-31

bazı açılardan farklılıklar göstermektedir. Liberalizmin düşüşü de yine bu zamana rastlamaktadır. Tam olarak demokratik olmayı başaramayan fakat klasik tek parti ya da kişisel diktatörlük rejimine de sahip olmayan geçiş ülkeleri, yeni bir otoriterlik türünü oluşturmuşlardır. Sözü edilen yeni tip otoriter rejimleri farklı yazarlar farklı şekilde nitelendirmişlerdir. Bu tip rejimleri Larry Diamond melez ve gri bölge; Steven Levitsky ve Lucan Way rekabetçi; Marina Ottaway yarı otoriter; Fareed Zakaria illiberal rejimler²⁰³; Andreas Schedler ise seçimsel otoriterizm olarak nitelendirmektedir.²⁰⁴ Schedler, bu yeni tip otoriter rejimlerin düzenli seçimler yaptığını ve bir dereceye kadar partiler arası rekabet ve çoğulculuğa yer verdiğini, fakat aynı zamanda da bazı asgari demokratik normları ciddi ve sistematik şekilde ihlal ettiği için bunları demokratik rejimler içerisine dahil etmenin bir anlamı olmadığını; çünkü demokrasinin limitli, eksik ya da kusurlu türlerini temsil etmediğini belirtmektedir. Bu noktadan hareketle Schedler, bu rejimlerin otoriterliğin bir türü olduğunu belirtmekte, yanıltıcı isimlendirmeleri bir yana bırakarak demokratik olmayan doğalarının ciddiye alınması gerektiğinin de altını çizmektedir.²⁰⁵ Sözü edilen değişik adlandırmaların hepsi aslında Soğuk Savaş sonrası dönemde ve

²⁰³ Modern otoriter rejimlerin mevcut uluslararası sistemdeki yükselişinden bahsederken illiberalizm kavramına da değinmek gerekmektedir. Nitekim modern otoriter rejimlerin liberalizm karşısında yükselişe geçmesi, illiberalizmin yükselişi ile bir anlamda çakışmakta, özellikle Avrupa’da illiberalizm dalgasının hızla yayılmaya başladığı görülmektedir. Dünya üzerinde yer alan demokratik ülkelerin sayısı hızla artış göstermeye devam etmektedir. Fakat demokrasinin nüfuz ettiği ülkeler, demokrasiyi tüm yönleriyle özümseyerek, tam anlamıyla uygulayabilmekte ne derecede başarılı olmuşlardır? Fareed Zakaria da tam bu noktaya değinerek liberal demokrasinin son dönemde yaşadığı açmazı ele almış, bu noktadan hareketle illiberalizm kavramını literatüre kazandırmıştır. Kendilerini demokratik olarak nitelendiren ülkelerin önemli bir kısmı demokrasinin önemli bir yapıtaşı olan seçimleri uygulamaktan çekinmezken, göreve geldikten sonraki süreç ve politikalar için aynı demokratik yolu takip etmekten imtina etmektedirler. Diğer bir ifadeyle demokratik seçimlerle demokratik olmayan yönetimlerin de seçilebilme fırsatına sahip olması, hatta bazı ülkelerde bunu başarması, günümüz uluslararası sistemine “illiberal yönetimleri” kazandırmıştır. Zakaria, 2000’li yıllara yaklaşırken dünya üzerindeki 193 ülkenin 118’inin demokratik olarak nitelendirildiğine de dikkat çekmiştir. Amerikalı Diplomat Richard Holbrooke da aynı noktaya değinerek 1996 yılında Bosna’da gerçekleştirilen seçimleri ele almış; yapılan seçimin açık ve adil olduğunu, fakat seçilenlerin ırkçı, faşist, ayrılıkçı, toplumda yeniden birliğin ve barışın sağlanmasına karşı olduklarını; bu durumun ise bir çelişki yarattığını belirtmiştir. Fareed Zakaria’nın illiberalizm ve illiberal rejimlere dair düşüncelerine yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Fareed Zakaria, “The Rise of Illiberal Democracy”, **Foreign Affairs**, Vol:76, No:6, 1997, p. 22

²⁰⁴ Larry J. Diamond, “Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002; Stephen Levitsky and Lucan A. Way, “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002; Marina Ottaway, *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*, **Carnegie Endowment for International Peace**, 2003; Andreas Schedler (Ed), **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**, Lynne Rienner Publishers, 2006

²⁰⁵ Andreas Schedler, “Elections Without Democracy: The Menu of Manipulation”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002, p.36

2000'lerin ortalarından itibaren uluslararası sistemdeki otoriterleşme dalgası ile ortaya çıkan rejimleri işaret etmekte olup, genel olarak modern otoriter rejimler şeklinde nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. Bu rejimler, arada kalmış olduklarından dolayı liberal demokratik normlar ile otoriter eğilimleri harmanlayan bir yapı üzerinde şekillenmektedir. Bir taraftan muhalefete siyasette yer verilmesi, düzenli seçimlerin yapılması gibi demokratik niteliklere sahipken, diğer yandan ise çoğulculuğa yer verme eğiliminin neredeyse hiç olmaması, basın ya da eleştiri özgürlüğüne yer verilmemesi, muhalefet ve medyanın kontrol altında tutulması gibi etmenleri içermesi bakımından da otoriter bir görünüm sergilemektedirler.

İsimlendirmeleri ne kadar farklılaşsa da özünde nitelikleri aynı olan modern otoriter rejimler ile demokrasi arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Levitsky ve Way, demokrasilerde temel olarak dört kriterin bulunduğunu belirtmektedir. Yasama ve yürütmenin özgür ve adil seçimler yoluyla belirlendiği; tüm yetişkinlerin eşit olarak oy verme hakkına sahip olduğu; basın, örgütlenme, herhangi bir müdahale olmadan yönetimi eleştirebilme özgürlüğü de dahil olmak üzere siyasal haklar ve sivil özgürlüklerin korunduğu; seçilenlerin herhangi bir askeri kontrole tabi olmadan yönetme hakkını elinde bulundurduğu yönetimleri demokratik olarak nitelendirmektedirler. Bu kriterleri tam olarak karşılayan demokratik rejimlerde dahi zaman zaman bir ya da daha fazla kriterin ihlal edildiği durumların gerçekleşmesi ihtimal dahilinde olsa da bu ihlaller mevcut hükümete ciddi derecede zarar vermek maksatlı ve yeterince ciddi ve geniş kapsamlı olmamaktadır. Öte yandan Levitsky ve Way'in rekabetçi otoriter olarak da nitelendirdiği modern otoriter rejimlerde ise söz konusu demokratik kriterlerin ihlali son derece sistematik ve geniş kapsamlı olup; mevcut hükümet tarafından rejimin devamı için devlet kaynakları kullanılarak seçimlerin manipüle edilmesi, muhalefetin sindirilmesi, haksız medya erişimi, farklı derecelerde taciz ve şiddet gibi rekabetin mevcut fakat haksız olduğu yöntemleri kapsamaktadır. Ayrıca bu rejimler aynı zamanda klasik otoriter rejimlerden de ayrılmaktadır. Rekabetçi ya da diğer bir deyişle modern otoriter rejimler demokratik

kriterleri ihlal etse de tam olarak ortadan kaldırmaları mümkün olmamaktadır.²⁰⁶ Bu noktadan hareketle her ne kadar seçimler düzenli olarak yapılsa da rejimler varlığını sürdürmek için ellerindeki tüm gücü kullanma ve rejime karşı herhangi bir unsuru baskılama eğilimi göstermektedirler. Gerek medya kontrolü gerekse sivil toplum ve muhalefetin baskılanması, bu unsurları ülke içerisinde tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Dolayısıyla klasik otoriter rejimler ile modern otoriter rejimler arasındaki en önemli fark burada yatmaktadır.

Genel olarak eski çağlardan bu yana ele alınan otoriter rejimlerle modern otoriter rejimler arasında üç temel farklılık olduğu ileri sürülmektedir. İlk olarak modern otoriter rejimler (diğer bir deyişle neo-otoriter rejimler) küresel kapitalist ekonomiye daha entegre olmuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ticaret ve yatırım akışına daha fazla bel bağlama eğilimleri göstermektedirler. İkinci olarak modern otoriter rejimlerin, klasik otoriter rejimlerin tipik özelliği olan ideolojik yönlerinin görece düşüşte olduğu göze çarpmaktadır. Bu rejimlerin günümüzde ideolojik kaygılardan daha ziyade kendi politik varlığını sürdürme kaygısı ile hareket etme güdüsü doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. Modern otoriter rejimlerin klasik otoriter rejimlerden farklılık gösteren son özelliği ise bu rejimlerin günümüzde demokrasinin farklı araçlarını, anti demokratik amaçlar için kullanma eğiliminde olmalarıdır. Diğer bir ifadeyle modern otoriter rejimlerin anayasalarında çoğunlukla yer alan hakların çoğu demokratik sayılabilecek niteliktedir. Öte yandan bu rejimlerin demokratik araçları, ülkede demokrasinin yerleşmesinden ziyade, liderlerinin politik yaşamlarının devamı için kullandıkları görülmektedir.²⁰⁷ Bu duruma en somut örnek olarak seçimler verilebilir. Zira otoriter rejimlerde seçimler düzenli olarak yapılmakla birlikte çoğu zaman sembolik bir anlam taşımaktadır. Nitekim modern otoriter rejimler seçim sürecinin çok önemli bir kısmını kontrol altında tutmayı ve bu sayede seçimleri yönetime geçmek için bir basamak olarak kullanmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla demokratik ülkelerdeki eşit ve adil seçimler ve yarışmacı-çoğulcu seçim sürecinin

²⁰⁶ Levitsky and Way, “ The Rise of Competitive Authoritarianism”, p. 53; Steven Levitsky and Lucan A. Way, **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 3

²⁰⁷ Tom Ginsburg, “Authoritarian International Law”, **The American Society of International Law**, Vol:114, Issue:2, 2020, p. 222

aksine modern otoriter rejimlerde seçimler bir tür araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Otoriter liderlerin, seçimlerden beklentilerinin ülkede çoğulculuğu sağlamaktan ziyade kendilerine meşruiyet kazandıracak bir aracı olduğunu söylemek mümkündür.

Modern otoriter sistemlerin önemli bir özelliği de dominant parti politikasıdır. Carothers gri bölge olarak belirttiği modern otoriter sistemlerin bir siyasal grubun – bir hareket, parti geniş bir aile ya da tek bir lider – sistemi domine ettiği bir sistem mevcuttur. Çoğulculuğun hakim olduğu ülkelerin aksine dominant parti ülkelerinin önemli bir problemi, devlet ile yöneten parti arasındaki çizginin bulanık olmasıdır. Devletin temel varlıkları – devlet hazinesi, polis gücü gibi- yöneten partinin direkt hizmeti altındadır.²⁰⁸Sözü edilen dominant parti politikası ise çoğu zaman medya yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Genel olarak modern otoriter sistemlere bakıldığında, bazı ayırt edici özellikler göze çarpmaktadır. İlk olarak modern otoriter rejimler; anahtar siyasi kurumlar üzerindeki devlet kontrolünü maskeleyen bir çoğulculuk illüzyonuna sahiptir. Demokratik ülkelerin sahip olduğu ve devlet yönetiminin her alanında aktif olarak uyguladığı çoğulculuk, modern otoriter sistemlerde sadece bir görünümünden ibarettir. Devlet yönetimi, özellikle seçim sürecinin hemen her alanında müdahaleci bir yapıya sahip olup, muhalefetin varlığına izin verilmekle birlikte etkinlikleri bulunmamaktadır. İkinci olarak ise belirli siyasi konular ve medyanın anahtar sektörlerine dair bilgiler üzerinde devlet kontrolü bulunmaktadır. Diğer taraftan sivil toplum örgütlerinin de aynı kontrol ve baskı ile karşı karşıya olduğu bir ortam söz konusudur. Bu örgütlerin özellikle siyasi reform ve insan hakları gibi konularda aktif çalışma amacı içerisinde olanlara yönelik ciddi bir baskı söz konusuyken; hükümet yanlısı ya da halk sağlığı, eğitim gibi gelişime yönelik alanlarda faaliyet gösteren apolitik kuruluşlara ise devlet toleransı mevcut olup bu kuruluşlara destek verilmektedir. Uluslararası sistemden gelebilecek herhangi bir demokratikleşme baskısı ya da yönetim değişikliği ve ülke içinde adalet ve insan haklarının sağlanmasına yönelik olası müdahalelere karşı diğer otoriter sistemlerle işbirliği eğilimi mevcuttur.²⁰⁹

²⁰⁸ Thomas Carothers, “ The End of The Transition Paradigm”, p. 12

²⁰⁹ Puddington, “ Breaking Down Democracy...”, p.6

Geleneksel otoriter rejimler ile modern otoriter rejimler arasındaki bir diğer önemli ayrım ise, gücün merkezileşmesinin ne derecede sergilendiği konusunda gerçekleşmektedir. Nitekim geleneksel otoriter rejimler, gücün tek bir otorite üzerinde toplandığı ve asıl amacın tek elde toplanan bu kontrolün saklanmasıdan ziyade, ortaya çıkarılmasının olduğu siyasal oluşumlardır. Modern otoriter rejimlerin bazılarında tıpkı geleneksel rejimlerde olduğu gibi güç tek bir kişide toplanıyorken, bir elit grup arasında paylaştırıldığı örnekleri de mevcuttur. Öte yandan modern otoriter rejimlerde ise tek elde toplanan bu gücün sergilenmesinden ziyade gizlenmesi eğilimi mevcuttur. Zira modern otoriter rejimlerde, küresel dünyaya entegre olma kaygısından da hareketle demokratik yönetimi bazı açılardan taklit etme eğilimi mevcuttur. Demokratik görünümlü siyasal kurumlar buna bir örnektir. Sivil toplum örgütlerinin varlığına ve faaliyetlerine izin verirken bir yandan da bu kurumların hükümet ile paralel çalışmaları için teşvik etmek ve seçim izleme komiteleri oluşturup bu komitelerin gizliden gizliye seçim sonuçlarını hükümetin uygun gördüğü şekilde raporlaması için yönlendirmek de diğer örnekler arasındadır.²¹⁰ Dolayısıyla geleneksel otoriter rejimlerdeki gücü tek elde toplama ve bir güç gösterisi olarak olabildiğince sergileme arzusu, modern otoriter rejimlerde tam tersine dönmüştür. Modern otoriter rejimler, gücün tek elde toplanmasını ve otoriter doğalarını olabildiğince gizleme arzusunda bulunmakta, hatta rejimleri içerisinde sözde-görünürde demokratik kurumlar oluşturarak bu arzularını pekiştirmektedirler. Otoriter rejimlerin karakterindeki bu önemli değişikliğin en önemli sebeplerinden birisi ise, günümüz küresel sisteminde ülkelerin geçmiştekinden farklı olarak uluslararası toplumla daha iç içe ve entegre bir pozisyonda bulunmalarıdır. Ayrıca otoriter doğasını gizleyerek demokratik bir görünüm kazanmaya çalışan modern otoriter rejimler, bu sayede uluslararası toplumdan gelebilecek olası tepki ve müdahalelerden de kaçınmayı amaçlamaktadır. Ülkeler ister demokratik ister otoriter nitelikler taşıyın, kendilerini uluslararası toplumdan izole ederek varlıklarını sürdürmeleri, büyüme göstermeleri ve dünya siyasetinde söz sahibi olmaları mümkün görünmemektedir. Günümüz otoriter

²¹⁰ Erica Frantz, **Authoritarianism: What Everyone Needs to Know**, Oxford, Oxford University Press, 2018, p.7-66

rejimlerinin özellikle ekonomik alanda gösterdikleri gelişme de göz önüne alındığında bu farklılığın ortaya çıkması hiç de şaşırtıcı değildir.

Modern otoriter sistemlerin, ülke içerisinde yönetimlerini güçlendirmek, muhalefeti olabildiğince sindirerek görev sürelerini uzatmak amacı içerisindeyken uluslararası sistemde daha entegre bir görünüm sağlama eğilimi içerisinde oldukları ortadadır. Ülke içerisinde sınırlı bir çoğulculuk ortamı mevcutken, uluslararası sisteme daha entegre görünüm çizen modern otoriter sistemler, bu doğrultuda iç politikada belirli stratejiler uygulamaktadırlar. Seçimler, -yukarıda ifade edildiği üzere- bu stratejilerin başlıcasını oluşturmakta olup, otoriter liderlerin göreve gelmelerinde, muhalefetin sindirilmesinde ve görev süresinin mümkün olduğunda uzatılmasında en etkili yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu noktada seçimlerin modern otoriter rejimlerde dönüştürücü bir etkide bulunacağı düşünülmemelidir. Zira modern otoriter liderlerin çağrıda bulunduğu seçimler temel nitelikte değildir, daha ziyade geçişken bir niteliğe sahiptir. Bu sayede otoriter liderler yeni bir demokratik rejimi inşa etmekten ziyade demokrasi ile mücadelede yeni bir safhaya geçmektedirler. Schedler'in deyimiyle "seçim manipülasyonu menüsü", hile, baskı ve haksızlık gibi eski yöntemlere ek olarak aktörlerin manipüle edilmesi, bölünme/ayrılma ve rekabet kuralları gibi yeni yöntemleri de içermektedir. Kısacası otoriter liderler bu yöntemler ile sahip oldukları güç tekeliyi yasallaştırmak için liberalleşmekten ziyade demokratikleşmektedirler.²¹¹ Nitekim dünya çapında hatırı sayılır ülkede gerçek seçim sonuçlarına ulaşmak amacıyla seçim izleme mekanizmaları uygulanmaya ve yaygınlaşmaya başlamışken, otoriter rejimler bu mekanizmayı asıl amacından saptırma ve düzmece seçim izleme mekanizmaları oluşturma yoluna gitmişlerdir. Tıpkı devlet medyası ve devlet destekli oluşturulan sivil toplum örgütleri (GONGOs²¹²) gibi bu "zombi" seçim izleme mekanizması da otoriter rejimler tarafından daha geniş sivil toplum çevrelerini gölgelemek ve gerçekte manipüle edilen seçim sonuçlarını dışarıya tozpembe ve olduğundan farklı göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Seçim manipülasyonlarının daha sorunsuz yapılabilmesi için gerek iç gerekse dış seçim izleme kurumlarının

²¹¹ Andreas Schedler, " The Nested Game of Democratization by Elections", **International Political Science Review**, Vol: 23 No:1, 2002, p. 104

²¹² Government-organized non governmental organisations

engellenmesi önemli bir nokta olup, bu grupların önemli raporlara ulaşmasının önü kesilip aktif çalışmaları engellenebilmektedir. Hatta bazı durumlarda devlet yetkilileri, hükümetler arası kurumları, uluslararası seçim izleme gruplarını göndermesi için davet etmeyi reddetmektedir. ²¹³Dolayısıyla devlet medyası, devlet destekli sivil toplum örgütleri (GONGOs) ve zombi seçim izleme mekanizmaları; otoriter rejimlerin seçim sonuçlarını kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etme ve bağımsız iç ve dış seçim izleme mekanizmalarını engelleme yolunda aktif kullandıkları üç araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasinin farklı araçları, modern otoriter rejimlerin hayatta kalmasında önemli birer araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Moisés Naím bu durumu “demokrasinin araçlarının ülke içerisinde kurnazlıkla demokrasiye zarar vermek amacıyla kullanımı” şeklinde özetlemiştir. ²¹⁴ Brumberg ise bu araçların tümünü “hayatta kalma stratejileri” olarak nitelendirmektedir. ²¹⁵

Otoriter rejimlerin seçim sürecini yönetme ve manipüle etmedeki bu gücü, zaten zor olan yarışı muhalefet için daha da imkânsız hale getirmektedir. Nitekim devlet medyası ve devlet destekli sivil toplum örgütleri yoluyla otoriter rejimler, seçim sürecini tamamen tek taraflı bir formaliteye dönüştürmekte, gelecek seçimler için muhalefetin gücünü daha da kırarak gücü iyiden iyiye kendi elinde toplamayı başarmaktadırlar.

Otoriter rejimlerin iç politikada güçlü olduğu ve yönettiği diğer araçlar ise medya ve internet olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle medya yönetimi, otoriter rejimlerin yönetime geçmesi ve gücünü sürdürmesi için hayati bir önem taşımaktadır. Nitekim seçim süreci ve sonuçları da büyük oranda medya aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Devlet medyası yoluyla seçim sonuçları yanlış ya da taraflı bilgi vererek ülkede otoriter rejimin ideolojisini yayma ve bağımsız bilgi ve raporları görmezden gelme işlevi görmektedirler. Özellikle içinde bulunulan küresel çağın getirdiği sınırsız bilgi

²¹³ Patrick Merloe, “ Election Monitoring vs. Disinformation”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy** Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, , Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p. 143-144

²¹⁴ Moisés Naím, “Democracy’s Dangerous Impostors”, **Washington Post**, (Çevrimiçi), 21 Nisan 2007, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/20/AR2007042001594.html>, Erişim: 13 Nisan 21

²¹⁵ Daniel Brumberg, “Is Iran Democratizing: A Comparative’s Perspective”, **Journal of Democracy**, Vol:11 No:4, 2000, p.130

erişimi ve imkânı modern otoriter rejimleri bu alanda ek tedbirler almaya ve değişik stratejiler izlemeye itmektedir. Bu doğrultuda otoriter liderler için devlet medyası, rejimin siyasi çıkarlarının ve ideolojisinin teşvik edilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Öte yandan az sayıda bağımsız medyanın varlığı tolere edilirken, bu kanalların politik konulardan olabildiğince bağımsız olmasına ve sınırlı bir kitleye hitap etmesine ayrıca dikkat edilmektedir. Kısacası devlet medyası, otoriter rejimlerin ülke içerisindeki başlıca propaganda aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası günümüzde ortaya çıkan modern otoriter rejimlerin; siyasal yönetimleri hesap verebilir, sorumluluk sahibi ve daha az yozlaşmış olma noktasında zorlayan demokratik güçlere karşı bir duruş sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda demokrasiye karşı bir meydan okuma sergileyen otoriter rejimler, bu meydan okumayı ise ülke içerisinde sivil toplum grupları ve medyayı da içerecek şekilde bağımsız sesleri ve kurumları kısıtlama yoluna giderek gerçekleştirmektedir.²¹⁶

Modern otoriter sistemlerin önemli bir özelliği de dominant parti politikasıdır. Carothers gri bölge olarak belirttiği modern otoriter sistemlerin bir siyasal grubun – bir hareket, parti geniş bir aile ya da tek bir lider – sistemi domine ettiği bir sistem mevcuttur. Çoğulculuğun hâkim olduğu ülkelerin aksine dominant parti ülkelerinin önemli bir problemi, devlet ile yöneten parti arasındaki çizginin bulanık olmasıdır. Devletin temel varlıkları – devlet hazinesi, polis gücü gibi- yöneten partinin direkt hizmeti altındadır.²¹⁷ Sözü edilen dominant parti politikası ise çoğu zaman yine medya yoluyla gerçekleştirilmektedir.

İnsanların bilgi erişiminin küresel ölçekte çok daha kolay olduğu günümüz dünyasında modern otoriter rejimler, özellikle ekonomik olarak dış dünyaya daha entegre olmayı amaçlarken, bir yandan da ülke içerisinde medyayı bir şekilde kontrol altında tutmak ve yönetmek ikilemiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu noktada devlet medyası modern otoriter rejimler için oldukça işlevsel olsa da, muhalefet medyası ve internet kontrolü bu rejimler için problem yaratmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda modern otoriter rejimler, geleneksel diktatörlüklerden bazı noktalarda ayrılarak ülke içerisinde

²¹⁶ Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p.3

²¹⁷ Thomas Carothers, “The End of The Transition Paradigm”, p. 12

kullanımını tamamen yasaklamadan internet kontrolünü sağlamak için bazı stratejiler geliştirmiştir. Başlıca diktatörlüklerde rejimin varlığına ve ideolojisine ve bilgiye erişim noktasındaki devlet monopolüne potansiyel bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle internet erişimi oldukça geniş ölçüde engellenmektedir. Modern otoriter rejimler ise yüksek oranda internet erişiminin, küresel ekonomiye katılım noktasında temel bir öneme sahip olduklarının farkındadır. Öte yandan geleneksel haber kanallarına bir alternatif ve siyasal mobilizasyon için önemli bir araç olarak çevrimiçi medyanın gittikçe artan etkisi, modern otoriter rejimleri bu noktada daha müdahaleci olmaları için teşvik etmektedir. Dolayısıyla çoğu genellikle batılı şirketler tarafından sağlanan modern teknolojinin imkanlarından ticari ölçüde faydalanırken, rejime yönelebilecek olası tehditler konusunda ise kontrolcü ve yasaklayıcı bir tutum içerisine girmektedirler. Çin, 640 milyon insana internet erişimi sağlarken bir yandan da politik alanda etkili bir kontrol sağlayarak önemli bir örnek oluşturmaktadır.²¹⁸

Genel olarak sivil toplum, Larry Diamond tarafından “açık, gönüllü, kendi kendini üreten, en azından kısmen kendi kendine yeten, devletten bağımsız, ortak bir takım kurallar ya da yasal bir düzen tarafından sınırlandırılmış organize bir sosyal hayat alanı” olarak nitelendirilmektedir ve devletin gücünün sınırlandırılması, kontrol edilmesi ve izlenmesinde ve “halka karşı hesap verebilir durumda bulunmasını sağlama konusunda hayati bir rol oynadığı” belirtilmektedir.²¹⁹ Dolayısıyla gerçek ve özgür bir sivil toplumun var olması için en uygun siyasal rejimin demokrasi olduğu fikri kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim devletten bağımsız ve halka hesap verilebilirliği sağlama gibi işlevlerinin otoriter rejimlerde yerine getirilmesinin oldukça güç olacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

Sivil toplum, günümüz uluslararası sisteminde gittikçe artan etkisi ile karşımıza çıkmakta olup, çok geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Özellikle demokratik ülkelerde sivil toplum; insanların politikadan eğitime, sağlıktan ekonomiye çok geniş

²¹⁸ Puddington, “Breaking Down Democracy...”, p. 7; Christopher Walker, “Dealing with the Authoritarian Resurgence” Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p. 223

²¹⁹ Larry Diamond, **Developing Democracy: Toward Consolidation**, Baltimore: John Hopkins University Press, 1999, p. 221-239

bir alanda faaliyet gösteren, demokrasinin önemli bir yapıtaşı olarak görülmektedir. Modern otoriter rejimlerde de sivil toplumun ortaya çıkması kaçınılmaz olup, bu ülkelerde söz konusu kurumların işleyişi ise demokrasilerden farklılık göstermektedir. Nitekim özellikle politik alanda aktif bir sivil toplumun, otoriter rejimler tarafından tehdit olarak algılanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla modern otoriter rejimlerde sivil toplum, demokrasilerdeki benzerlerinden farklılıklar göstermekte, Frolic'in deyiimiyle daha çok "devlet tarafından yönetilen" bir yapıya bürünmektedir. Frolic devlet tarafından yönetilen sivil toplum ile temel olarak yönetimde devlete yardım etmesi için yine devlet tarafından oluşturulan, özellikle ekonomik alanda bir nevi devlete destek mekanizması görmesi amaçlanan, kısaca devlete karşı değil, daha ziyade devletin bir parçası olan yapıları kastetmektedir.²²⁰ Modern otoriter rejimlerde faaliyet gösteren sivil toplum ise, bu rejimlerin yapısı gereği taşıdığı hegemonya arzusu ve kontrol etme güdüsü nedeniyle genellikle özerkliklerinden feragat etmek zorunda kalarak kısıtlamaları kabul etme eğilimi göstermektedirler.²²¹ Bu örgütlerin modern otoriter rejimlerde politik alandan uzak kalarak daha ağırlıklı olarak eğitim, sağlık gibi bağımsız alanlarda faaliyet gösterdikleri söylenebilir.

Freedom in the World tarafından yayınlanan rapora bakıldığında ise, küresel sistemde liberalizm ve demokrasinin görece düşüşü ve modern otoriter dalganın yükselişinin sivil toplum üzerindeki negatif etkisi görülmektedir. Nitekim raporda, sivil toplum kurumlarının son dönemde devletten özerk olarak faaliyet gösterme kabiliyetlerinin azaldığına dikkat çekilmiş, özellikle insan hakları, demokratik reform, yozlaşma karşıtı önlemler gibi politik alanlarda tehdit altında olduğu işaret edilmiştir. Aktif bir sivil toplumun, baskıcı ve illiberal yönetime karşı kaçınılmaz bir tehdit olarak görüldüğü de raporun bir diğer dikkat çekici noktasıdır.²²² Dolayısıyla otoriter rejimlerin sivil toplum üzerindeki etkisi genellikle politik alanlar dışındaki faaliyetlere

²²⁰ B. Michael Frolic, "State-Led Civil Society", **Civil Society in China**,. Ed Timothy Brook and B. Michael Frolic, New York: East Gate Books, 1997, p.56-58

²²¹ Kenneth W. Foster, "Association in the Embrace of an Authoritarian State: State Domination of Society", **Studies in Comparative International Development**, Vol:35 No:4, 2001, p.85

²²² The Global Assault on Civil Society, **Freedom House**, (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/article/global-assault-civil-society>, Erişim: 26 Ekim 20

bir derecede tolerans göstermek iken, politik konularda bu kurumların üzerinde bazı kısıtlama ve baskılar uygulanması şeklinde görülmektedir.

Modern otoriter rejimlerin, sivil toplum üzerinde uyguladığı kısıtlama ve baskıların sebeplerine yönelik olarak ortaya sunduğu argümanlar temel olarak 4 kategoriye ayrılır: otoriter rejimler devlet egemenliğini korunması; şeffaflık ve hesap verilebilirliğin teşvik edilmesi; yardımların etkinliğinin ve koordinasyonun sağlanması; ulusal güvenlik, terörle mücadele, kara para aklamanın önlenmesi gibi amaçların izlenmesi.²²³ Modern otoriter rejimlerin en önemli amaçları iç siyasette rejimi güçlendirmek ve yönetimlerine yönelebilecek olası tehditlerin önlenmesi iken, bu kaygıları dış politikalarını da şekillendirmektedir. Nitekim devlet egemenliği, otoriter rejimler için en önemli ilkelerin başında gelmekte olup, uluslararası sistemden rejimlerine yönelik herhangi bir müdahaleyi iç işlerine karışma ve devlet egemenliğine tehdit olarak algılama eğilimleri oldukça yüksektir. Dolayısıyla ülke içerisinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına uluslararası fon sağlanması, bu rejimler için olası bir tehdit olup, engellenmektedir. Bu konudaki en etkili savunmaları ise devlet egemenliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde, ülkedeki sivil toplum kuruluşlarına uluslararası fon sağlanmasının önlenmesine dair otoriter rejimlerin kullandığı savunma, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması olmuştur. Tüm bu argümanlar ile birlikte modern otoriter rejimlerin, sivil toplum kuruluşlarını rejimlerine yönelik potansiyel tehdit olarak gördükleri ve çok sınırlı alanlar dışında faaliyetlerinin ciddi ölçüde kısıtlanması yoluna gittikleri görülmektedir.

Modern otoriter rejimler için iç politikada başlıca amaç rejimin sürdürülebilirliğini sağlamak olup, yukarıda da bahsedildiği şekilde, bu yolda çeşitli stratejiler uygulanmaktadır. Seçim sürecine müdahale ve seçim manipülasyonu, bu stratejilerin ilkinin oluşturmakta olup, bu rejimlerin yönetime gelmesini ve muhalefeti engelleme yolunda oldukça hayati bir araçtır. İnternetin kısıtlanması ve sivil topluma müdahale ise, bu rejimlerin kullandığı diğer önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet içerisinde kendi yönetimlerine herhangi bir tehdit oluşturacak ya da yönetimlerini

²²³ Douglas Rutzen, "Civil Society Under Assault", **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p. 163

kısıtlayacak her türlü mekanizmayı aktif olarak engelleme ya da kontrol altında tutma eğiliminde olan modern otoriter rejimler, küresel sisteme ayak uydurmakta ise daha istekli bir görüntü çizmektedirler. Öyle ki modern otoriter sistemlerin özellikle ekonomik alanda küresel sisteme daha entegre bir görünüm sergileme çabası içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Otoriter rejimlerin ekonomik alanda küresel sisteme ayak uydurmakta daha istekli oldukları, istatistiklerde de ortaya konmaktadır. Nitekim 1990 yılında Freedom House tarafından yayınlanan raporda, demokratik olarak nitelendirilmeyen ülkelerin yıllık küresel gelirin yalnızca yüzde 12'sini oluşturdukları görülürken, günümüzde ise bu rakamın yüzde 33'e çıktığı belirtilmektedir. Freedom House tarafından yayınlanan raporda belirtilen bu rakamların tesadüf olmadığı, gelecek beş yıl içerisinde Çin, Rusya, Suudi Arabistan başta olmak üzere otoriter rejimlerin küresel gelirdeki payının, Batılı liberal demokrasilerin payını geçeceği tahminleri yapılmaktadır.²²⁴ Dolayısıyla, küresel ekonomik gelir açısından otoriter ülkelerin gittikçe daha fazla pay sahibi olmaları da, sözü edilen küresel entegrasyon eğiliminin önemli bir göstergesidir.

2008 ekonomik krizi ile Avrupa Birliği'nin yaşadığı entegrasyon problemleri, uluslararası sistemin karşı karşıya bulunduğu illiberal ve modern otoriter dalgalar, modern otoriter rejimlerin geleneksel otoriter rejimlerden farklı olarak küresel entegrasyona daha eğilimli olmaları, bu ülkelerin son yıllarda ekonomik olarak önemli bir ivme kazanması, son dönemde liberalizm krizini derinleştirmekte iken, illiberal ve otoriter rejimleri ise farklı bir konuma yerleştirmiştir. Liberalizmin küresel sistemdeki sürdürülebilirliği ve düşüşünün iyiden iyiye dillendirilmeye başlandığı bu dönemde, modern otoriter rejimler önemli bir karşı güç olarak uluslararası sistemde yerini almıştır. Sadece ekonomik alanda değil, ideolojik olarak da liberalizme önemli bir rakip olarak gittikçe güç kazanan modern otoriter rejimler, çeşitli açılardan liberalizme bir meydan okuma içerisine girmektedirler. Bu sayede alternatif değerler ve kurumlar yaratma gibi farklı stratejiler geliştirme eğilimi göstermektedirler. Günümüzün önde gelen otoriter rejimleri, demokrasi kavramını tekrar yorumlama ve şekillendirme

²²⁴ Yascha Mounk and Roberto Stefan Foa, “ The End of the Democratic Century: Autocracy’s Global Ascendance”, **Foreign Affairs**, Vol:97 No:3, 2018, p.30

arayışına girmekte ve bu amaçları doğrultusunda ise medyayı etkin şekilde kullanmayı tercih etmektedirler. Medya aracılığıyla rejimlerinin başarısını vurgularken, demokrasinin temel kurumlarına “Batılı” adı altında bir mesafe koyarak küçümseme eğiliminde bulunmaktadırlar. Bunun yanı sıra modern otoriter rejimler, gelecek nesilleri demokrasi karşıtı ve dış dünyaya ve liberal değerlere kuşkuyla bakan bir eğitim vererek yetiştirme politikası yürütmektedirler. Örneğin Çin, ders kitapları aracılığıyla insan haklarının genişletilmesi çağrısının, “Çin’i aşağı çekmek” için kullanılan bir araç olduğu fikrini gelecek kuşaklara aşılama amacı içerisindedir.²²⁵

Ülke içerisindeki muhalif seslere karşı gitgide azalan bir askeri güç kullanma eğilimi gösteren modern otoriter rejimler, günümüzde daha çok demokratik araçları kullanma eğiliminde bulunmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği şekilde artan medya kullanımı, sivil toplum kuruluşları, demokratik seçimler gibi demokratik araçları kullanarak rejimlerini güçlendiren modern otoriter rejimler için askeri güç artık birincil öneme sahip görünmemektedir.²²⁶ Soğuk Savaş’ın bitiminden günümüze dek süregelen Batılı demokratik normların üstünlüğü algısı, artık yerini liberal demokrasiye karşı yükselen eleştirilere bırakmıştır. Özellikle son on yılda otoriter rejimler, dış politikadan gelebilecek eleştirilere karşı kendilerini korumak amacıyla yeni araçlar, kurumlar ve pratikler geliştirmişlerdir. Liberal demokratik araçları kendi amaçları doğrultusunda kullanan modern otoriter rejimler, uluslararası arenada gittikçe artan bir şekilde liberal demokratik normlara karşı normlar üretme ve bu normları aşılama eğilimi göstermeye başlamışlardır. Liberal demokratik normlara karşı norm üretme, modern otoriter rejimlerin uluslararası sistemde Amerika başta olmak üzere Batılı ülkelere hegemonik tehdit oluşturma bakımından oldukça önem arz etmektedir. Liberal demokrasinin küreselliği, -diğer bir deyişle insan yönetiminin tek yasal temsilcisi olduğu fikri – Amerikan ve Batılı jeopolitik çıkarların gizlenmesi yolunda kullanılan bir söylem olduğu fikriyle başlayan meydan okuma; temel olarak medeniyet çeşitliliğine saygı, geleneksel değerler ve son olarak devlet egemenliği ve güvenliğinin önceliği olmak üzere üç karşı norm üzerinde şekillenmektedir. Medeniyet çeşitliliği ve devletlerin

²²⁵ “Undermining Democracy: 21st Century Authoritarians” **Freedom House**, June 2009, (Çevrimiçi), <https://www.refworld.org/docid/4a6d62352.html>, Erişim: 30 Ekim 20

²²⁶ Walker, “Dealing with the Authoritarian Resurgence..”, p. 217

egemenliğine ve içişlerine karışmama (devlet egemenliği ve güvenliğinin önceliği) ilkesinin savunucusunun Çin olduğu görülmektedir. Çin bu konuda başı çeken ülke olup, liberal demokrasinin evrenselliğini eleştirmektedir.²²⁷

Medeniyet çeşitliliğine saygı ilkesi bağlamında ise Şangay İşbirliği Örgütü karşı norm olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda örgüt, kendisini normatif bir organizasyon olarak tanımlamamakta, iç işlerine karışmama ilkesine yaptığı açık vurguyla göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda Rusya ve daha ağırlıklı olarak Çin Şangay ruhu olarak da nitelendirilen normlara sahip olmakta olup, kendilerini Amerika ve benzeri güçlerden farklı olarak konumlandırmaktadırlar. Dolayısıyla örgüt sözleşmesi; devletlerin egemen eşitliği, Uluslararası İlişkiler’de hegemonya ve zorlamanın reddi gibi uluslararası hukukun çeşitli temel ilkelerini içermektedir.²²⁸ Diğer bir deyişle askeri güç kullanma konusunda artan isteksizlik, sivil toplum gibi araçların daha sık kullanılması ve uluslararası örgütler aracılığıyla karşı norm inşa etme, modern otoriter rejimlerin değişen küresel sistem doğrultusunda kendi stratejilerinin de değiştiğini ve sert güçten yumuşak güce²²⁹ geçiş yapma eğiliminin arttığını göstermektedir.

Rusya ve Çin başta olmak üzere sayıları gittikçe artan otoriter rejimler, küresel

²²⁷ Alexander Cooley, “Authoritarianism Goes Global: Countering Democratic Norms”, **Journal of Democracy**, Vol:26 No:3, 2015, p. 50-52

²²⁸ Alyson J.K. Bailes et.al., “Shanghai Cooperation Organization”, **SIPRI Policy Paper** No:17, 2007, p.6

²²⁹ Tarihten bu yana uluslararası sistem ve politikayı yönlendiren ve politika ile ilgili olan herkesin aşına olduğu güç sert güç olmakta, askeri kudretin çoğu zaman diğerlerinin tutumlarını değiştirmesini sağladığı bilinmektedir. Genel olarak teşvik (havuç) veya tehdide (sopa) dayanan sert güç kavramı her ne kadar daha kolay yol olarak görünse de bazen devletler istenilen sonuçlara somut bir tehdit ya da ödül söz konusu olmadan da ulaşabilmektedirler. Gücün bu yönü ise “gücün ikinci yönü” olarak adlandırılmakta ve sadece askeri güç veya ekonomik yaptırım tehdidiyle değil, dünya siyasetinde gündemi belirlemenin ve diğerlerini cezbedebilmenin de aslında çok etkili bir yöntem olduğunu savunmaktadır. Kısacası yumuşak güç olarak adlandırılan gücün ikinci boyutu, diğerlerinin sizin istediğiniz sonuçları istemelerini sağlamak, insanları zorlamak yerine ikna etmek olarak nitelendirilebilir. Diğerlerinin tercihlerini şekillendirme becerisine dayanan yumuşak güç, devletler arasında işbirliğini sağlamak için baskı ya da para değil, ortak değerlerin cazibesini kullanır. Dolayısıyla sert güç komuta gücüne (zorlama veya teşvik etme gibi) dayanırken, yumuşak güç daha çok davranış yelpazesinin ikna etme tarafıyla ilişkilendirilmektedir. İkna etme yolları ise geniş bir yelpazede vuku bulmakta olup, ekonomik güç, uluslararası kurumlar, ortak değerleri inşası gibi araçları içermektedir. Bir ülkenin yumuşak gücü ise kültür, siyasi değerler ve dış politikaları olarak üç unsur üzerinde inşa olmaktadır. Bilgi devrimi ve ekonominin küreselleşmesi ise dünyayı değiştirmekte ve uluslararası sistemi de dönüştürmektedir. Artık siyaset; kısmi olarak cazibe, meşruiyet ve güvenilirlik kazanmaya yönelik bir yarış halini almakta olup, bu tür siyasetin hâkim olduğu küresel sistemde ise askeri güç cazibesini gitgide kaybetmektedir. Yumuşak güç ve küresel sistemin değişen yapısına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, 2. Bs., Çev. Rayhan İnan-Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017, s. 24-56

sistemde Amerika ve Batı'nın süregelen hegemonyasını kırmak ve bu güçlere karşı hegemonik tehdit oluşturmak için öncelikle ideolojik olarak meydan okuma arayışı içerisinde bulunmaktadırlar. Küresel sistemde bir hegemonya oluşturma yolu, tıpkı Soğuk Savaş'ın bitiminde Amerika'nın yaptığı gibi bir ideolojiye sahip olmak ve bu ideolojiyi diğer ülkelere empoze etmekten geçmektedir. Bu nedenle Rusya ve Çin'in liberalizme meydan okumasının ve liberal değerlere karşı normlar oluşturmalarının nedeninin de küresel sistemde hegemonik bir güç olarak ortaya çıkma amacı olarak yorumlanması yanlış olmayacaktır. ABD'nin hegemonyasının ve hâkim ideoloji olan liberalizmin sorgulanır olduğu bu dönemde önemli yükselen güç ve otoriter ülke olarak Çin ve Rusya'nın bu meydan okuması, küresel sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru evrilmesine zemin hazırlamaktadır.

2.2.2. Uluslararası Sistemde Modern Otoriter Bir Rejim Olarak Çin'in Kimliği

Modern otoriterlik, geniş anlamıyla aydınlanmış bir otokrasiye atıfta bulunan bir kavramdır. Bu doğrultuda yönetimde bulunan güçlü bir lider, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için demokratik olmayan önlemleri benimseme yolunu tercih etmektedir.

²³⁰Genel olarak modern otoriterlik bu yüzyılın başında etkisini kaybetmiş bir görüntü çizse de, Çin Komünist Partisi (CCP)'nin ve dolayısıyla Xi Jinping'in Çin'de iktidara gelişinin ardından tekrar gündeme gelmiş, özellikle 1980'lerin sonundan itibaren Çinli düşünürler başta olmak üzere farklı çevreler tarafından tartışma konusu olmaya başlamıştır. Modern otoriterlik Xi Jinping yönetiminden önce, Deng Xiaoping iktidarında tartışılmaya başlanmış, hatta çeşitli çevreler tarafından Çin'in geleneksel otoriterlikten modernliğe geçişte ve liberal demokrasi karşısında alternatif oluşturan bir yol olarak da nitelendirilmiştir. Diğer bir deyişle çağdaş Çin'in mimarlarından olan Deng Xiaoping dönemi ve sonrasında modern otoriterlik bir anlamda Çin'in kimliği haline gelmiştir. ²³¹

²³⁰ He Li, **Political Thought and China's Transformation: Ideas Shaping Reform in Post-Mao China**, London and New York: Palgrave Macmillan, 2015, p. 31

²³¹ Barry Sautman, "Sirens of the Strongman: Neo-Authoritarianism in Recent Chinese Political Theory," **The China Quarterly**, No: 129, 1992, p. 72; Li, **Political Thought and China's Transformation..**, p. 31

Modern otoriterliği geleneksel otoriterlikten ayıran özelliklerinden başlıcasının iç politikada istikrar ve düzen ve iktidarın devamının sağlanması iken uluslararası sistemde daha entegre bir görünüm sağlama eğilimi içerisinde oldukları belirtilmişti. Çinli modern otoriterliğin savunucuları ise ülke içerisindeki iktidarın güçlendirilmesini ve devamını sağlama politikalarını Samuel Huntington ile ilişkilendirmektedirler. Buna göre Huntington'un yerel yönetimler üzerindeki merkezi kontrolün azalmasının, hükümetin politika uygulama kabiliyetinin aşınması ve toplumsal huzursuzluğun artması ve nihayetinde siyasi düzen üzerinde doğrudan etkisi olduğu üzerine yaptığı vurgular, Çin modern otoriterliğini doğrudan etkilemiştir. Bu kapsamda Çinli düşünürler, Çin'in geleneksellikten modernliğe geçiş aşamasında bir ülke olarak siyasal istikrarın oldukça önemli olduğunu savunmakta, rejimin iç politikada uyguladığı istikrar ve düzen politikasını bu şekilde meşrulaştırmaktadırlar.

232

İç politikada istikrarın modern otoriter rejimler için hayati önemi olup, rejimler bu doğrultuda çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Bir önceki bölümde detaylı şekilde ele alındığı üzere, muhalefetin ve sivil toplumun ülke içerisinde baskılanması, mevcut sivil toplumun önemli bir bölümünün devlet kontrolünde olması bu stratejilerden yalnızca bir tanesiydi. Andrew Nathan'a göre Xi Jinping yönetiminden sonra tipik bir modern otoriter rejim olarak Çin de benzer şekilde belli başlı stratejiler uygulamaya başlamıştır. Tüm bu stratejiler aslında modern otoriter bir rejim olarak Çin'in kimliğini meydana getirmekte, aynı zamanda da iç politikada rejimin istikrarını sağlamaktadır. Baskı, bu doğrultuda en etkili silahlardan biri olup, en tehlikeli muhalefeti bile korkutma ve direnişini kırma işlevi görmektedir. Aynı zamanda vatandaşların da geleneksel olarak liderlerine bağlılıklarında etkili bir silahtır. Bu kapsamda Çin Komünist Partisi baskı stratejilerini modern bir doğrultuda güncelleyerek geniş bir orta sınıf yaratma bu sınıfla politik olarak işbirliği yapma eğilimindedir. Xi Jinping bu kapsamda geniş bir orta sınıfın yaratılmasının ardından bir hukuk devleti çerçevesi oluşturulmasını tercih etmiştir. Ve bu doğrultuda oluşturulan kurumlar, gerçek sivil toplumu, siyasi muhalefeti ve bağımsız dini faaliyetleri yasaklamak için

²³² Ma Shu Yun, "The Rise and Fall of Neo-Authoritarianism in China", **China Information**, Vol:5 No:3, 1990, p. 4

kullanmışlardır. Çeşitli alanlara dağılmış profesyonel bir medya kurulması ve bu medya üzerinde etkili bir sansür uygulanması diğer bir baskı aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum örgütlerinden gelen yardımları kabul ederken, rejim için tehlike arz eden sivil toplum örgütleri ve kuruluşlarının ise meşruluğunu bozma ve illegal ilan etme, Çin Komünist Partisi'nin stratejilerinden bir diğerini oluşturmaktadır.²³³

Çin, 2016 yılında hızla genişlemekte olan sivil toplum sektörünü düzenlemeye yönelik olarak ilk resmi yasasını kabul etmiştir. Daha önce ticari işletme olarak kayıtlı yabancı sivil toplum kuruluşları, çalışmalarını kayıt dışı yürütmekte iken, yeni yasaya göre yabancı sivil toplum kuruluşları bir dizi ek bürokratik engele maruz kalmakta, bu durum ise örgütlerin çalışmalarına ciddi anlamda ket vurmaktadır. Yabancı sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının sürekli kontrol altında olması için hükümet, bu kuruluşların Çinli bir kuruluşla ortaklık yürütmesi şartını getirmiş, uygulama ile hukukun üstünlüğü gibi hassas konularda çalışan sivil toplum örgütlerinin çalışmasının zorlaştırılması amaçlanmıştır. Dahası, uluslararası sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapma ihtimaline karşın yetkililer; insan hakları avukatları, azınlık hakları savunucuları ve din özgürlüğü ve kadın hakları savunucuları gibi bağımsız fikirli eylemcilere yönelik bir dizi operasyon gerçekleştirmişlerdir. Sivil toplum örgütlerine yönelik baskı politikası, yalnızca uluslararası sivil toplum örgütleri ile sınırlı kalmamakta, siyasal istikrar yönelik başlıca tehdit unsuru olarak algılanan ve politik değişim yanlılarını barındıran tüm sivil toplum örgütlerine yönelik de baskı ve yıldırma politikaları uygulanmaktadır. Bu doğrultuda Xi Jinping, yeni çıkarılan yasa ile bağımsız politik eyleme yönelik tüm olası yolları kapatma kararlılığını da sergilemektedir.²³⁴

Modern otoriterliğin önemli bir ayırt edici özelliğinin, çoğulculuğun hâkim olduğu sistemlerin aksine, devlet ile yöneten parti arasındaki çizginin bulanık olması olduğu belirtilmişti. Bu durumun Çin Komünist Partisi yönetimindeki Çin'de de gözlemlenmek mümkündür. Öyle ki Çin, Çin Komünist Partisi liderliği altında tek parti sisteminin

²³³ Andrew J. Nathan, "The Authoritarian Resurgence: China's Challenge", **Journal of Democracy**, Vol:26 No:1, 2015, p. 158-159

²³⁴ Puddington, "Breaking Down Democracy...", p. 26-27

hâkim olduğu bir ülke olarak parti devleti şeklinde karakterize edilmektedir. Buna göre, Çin parti devleti, parti sistemi ile devlet hükümet sistemi arasındaki çizginin bulanık olduğu bir yapıdadır. Dolayısıyla Çin Komünist Partisi'nin ideolojisine göre parti, halkın temsilcisi olup, devlet ve toplum arasında gerçek bir ayrılık bulunmamaktadır. Bundan dolayı devlet, sivil toplum örgütlerini çoğunlukla halktan iktidara dair görüşleri konusunda geri bildirim almak amacıyla kullanma eğilimindedir.²³⁵ Dolayısıyla Çin Komünist Partisi yönetimi, sivil toplum örgütlerinin devletle işbirliği içerisinde olduğu durumlarda desteklenmesini sağlarken, bağımsız ya da muhalif fikir ve eylemleri içeren, kısacası rejimin varlığına yönelik bir tehdit içerdiğini düşündüğü sivil toplum örgütlerine yönelik ise çeşitli baskı ve yıldırma politikaları uygulama eğilimi içerisinde.

Rejimin hayatta kalması ve istikrarının modern otoriter sistemlerin başlıca amacı olduğu düşünüldüğünde, bu doğrultuda çeşitli stratejilerin uygulandığı görülmektedir. Seçimler rejimler için iktidarı ele geçirmek ve sürdürmek için gerekli olan meşruiyeti sağlayan başlıca mekanizma olup, seçimlerin kazanılmasının garanti altına alınması da bu kapsamda zaruridir. Dolayısıyla gerek devlet destekli sivil toplum örgütleri (GONGOs) ve zombi seçim izleme mekanizmaları, gerekse devlet medyası, modern otoriter rejimlerin seçimleri garanti altına almak için kullandıkları başlıca araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Xi Jinping yönetimi altında Çin Komünist Partisi de bu araçları aktif olarak kullanmayı tercih etmiş, bu doğrultuda GONGO'ları gerek seçimlerde, gerek kültürel, ekonomik alanlarda olsun iç politikayı ilgilendiren tüm konularda yönetime daha geniş bir kontrol alanı sağlamak amacıyla kullanmıştır. Hatta GONGO kavramını bir adım daha ileriye taşıyarak PONGO (parti destekli sivil toplum örgütleri) örgütlenmeleri oluşturmaya başlamıştır. Xi Jinping, devlet destekli bu sivil toplum örgütlerinin kullanımına o denli önem vermektedir ki, bu “zombi demokrasi” iç politikadan dış politikaya dahi taşınmış, Çin'in devlet destekli sivil toplum örgütleri artan bir şekilde kendilerini bölgesel ve uluslararası örgütlere eklemlendirmeye

²³⁵ Marielle Stigum Gleiss and Elin Sæther, “Approaches to Civil Society in Authoritarian States: The Case of China”, **Sociology Compass**, 2017, p. 3

başlamışlardır.²³⁶

Özellikle ekonomik olarak uluslararası sisteme daha entegre bir görünüm çizme hedefinde olan modern otoriter rejimler için iç siyasette istikrarın önemi yadsınamaz. Bu doğrultuda halkın çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duyan modern otoriter rejimler için muhalif medya ve internet ise rejim varlığı için başlı başına bir tehlike arz etmektedir. Tıpkı sivil toplum örgütlerine yönelik olduğu gibi internete yönelik de belirli kısıtlamalar getiren modern otoriter rejimler, halkın internete erişimini tam anlamıyla engellemese de, ulaşabilecekleri alanları önemli ölçüde kısıtlama yoluna gitmektedir.

Çin modern bir otoriter rejim olarak yeni bir kimlik inşa ederken, bu kimliğinin uluslararası sisteme de bir şekilde tanıtımını yapma ihtiyacı duymaktadır. Diğer bir deyişle, otoriter yönetimi sürdürürken ekonomik büyümenin teşvik edilmesini arzulayan illiberal rejimler arasında mükemmel bir örnek oluşturan Çin, bu imajını çeşitli stratejilerle uluslararası sisteme taşıma amacı içerisindedir. Özellikle Xi Jinping yönetimi altında Çin, geniş bir erişim ağına sahip devasa medya araçları inşa etmekte ve bu sayede uluslararası düzeyde propaganda stratejisi geliştirmektedir. Medya bu doğrultuda en etkili silah olup, Çin'in bu alanda milyar dolarlık yatırım yaptığı ifade edilmektedir. Özellikle Xi Jinping'in 2014'te yeni bir küresel medya stratejisi başlattığını açıklamasının ardından Çin'in dış propaganda çabaları yeni bir atılganlık ve hırs düzeyine ulaşmıştır.²³⁷

Uzun yıllardır zayıf ve negatif bir uluslararası imajdan şikayetçi olan Çin, Çin Komünist Partisi yönetimi altında yükselen bir güç olarak ortaya çıkışının ardından bu negatif imajını bir nebze de olsa düzeltmeyi başarmıştır. Çin Komünist Partisi, ülkeye uluslararası arenada yeni bir yüz kazandırma amacıyla bu alana hatırı sayılır bir yatırım yapmaktadır. Çin Komünist Partisi yönetimi, Batı medyasındaki yanlış tanıtım nedeniyle dış dünyanın çağdaş Çin hakkında gerçeklerden çarpık bir bakış açısına sahip olduğuna inanmakta, dolayısıyla Çin Komünist Partisi merkezi propaganda departmanı kurarak bu alanda çalışmalar yapılmasını amaçlamaktadır. Hükümetin dış

²³⁶ Walker, "Dealing with the Authoritarian Resurgence" p. 224

²³⁷ Diamond, Plattner and Walker, *Authoritarianism Goes Global.*, p. 7-15

propaganda stratejilerini hayata geçirmek için kullandığı başlıca yöntemler ikna ve bilgi yönetimi olup, bu doğrultuda propaganda girişimleri için ciddi bir kaynak ayrılmaktadır. Özellikle son 20 yılda dış propagandanın temel amacını ise Çin'in sosyal, ekonomik ve politik istikrarı konusunda farkındalık yaratmak oluşturmaktadır. Xi Jinping yönetimi ile birlikte yeni bir atılganlık ve hırs düzeyine ulaşan Çin'in dış propagandasını ise çeşitli yeni temalar domine etmektedir. “iyi bir Çin hikayesi anlat”, “Çin rüyası” ve “zengin ülke, güçlü ordu” bu temalardan yalnızca birkaçıdır.²³⁸

Modern bir otoriter rejim olarak inşa ettiği kimliğinin uluslararası sistemde tanıtımını ve propagandasını yapması için Çin, çeşitli araçlar kullanmakta olup, medya bu araçlar arasında en etkilisi olarak karşımıza çıkmaktadır. China Central Television (CCTV), Çin Komünist Partisi yönetiminin bu doğrultuda kullandığı başlıca uluslararası medya kuruluşu olmakla birlikte, kapasitesi gittikçe artırılmakta ve küresel ölçekte yeni medya ofisleri açılarak kanalın küresel olarak daha fazla seyirciye ulaşması planlanmaktadır. CCTV'ye ek olarak Xinhua New Agency, Xinhua TV, China Radio International gibi medya kuruluşlarına ek olarak yabancı üniversite ve diğer kurumlarda sayıları 500'e yakın Konfüçyüs Enstitüleri de Çin'in diğer propaganda araçlarını oluşturmaktadır. Çin'in uluslararası propagandasına bakıldığında ise Çin'in bir kültür, uygarlık ve uluslararası partner olarak cömertliğine odaklanmaktadır. Çin uluslararası propagandasının diğer önemli bir noktası ise çeşitli Konfüçyen değerlerle uyumlu hale getirilmiş Çin Komünist Partisi yönetiminin tanımlamak olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Çinli yayın organları, Batı medyasından kendilerine yönelik gelen eleştirilere aynı şekilde karşılık vermeyi de tercih etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'deki insan haklarına yönelik Çin'e yönelttiği eleştirilere karşılık Amerika'daki insan hakları ihlalleri konusunda bir rapor yayınlamışlardır. Bununla birlikte Çin'in uluslararası propagandası demokratik ülkelerin otoriter kurumları benimsemesini dayatmak üzerine kurulu değildir, daha ziyade kendi kimlik ve imajının uluslararası sistemde propagandasını yapmak üzerine

²³⁸ Anne-Marie Brady, “China's Foreign Propaganda Machine”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p. 187

kuruludur.²³⁹

Çin, inşa etmekte olduğu kimliğini sergilemek için önemli bir araç olarak kullandığı medyayı sadece Batı'ya yönelik olarak kullanmamakta, küresel bir erişim hedeflemektedir. Buna göre CCTV Arapça, Fransızca, Rusça ve İspanyolca yayınlar yaparken devletin haber ajansı olan Xinhua ise dünya çapında hizmet vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de Çin medyası etkisini gittikçe artırmakta olup, sadece Latin Amerika bölgesinde 20 şubesi bulunmaktadır. Aynı zamanda Sahra altı Afrika'da da muazzam bir medya kanalı oluşturma çabaları devam etmektedir. Dier bir devlet medyası olan China Radio International (CRI) ise devlet destekli bir radyo kanalı olup, içeriğinin büyük bir kısmını devlet tarafından oluşturulmakta ve küresel bir istasyon ağının arkasında gizli bir el gibi çalışmaktadır. Toplam 14 ülkede 33 istasyonda hizmet veren radyo kanalı, Çin hükümetinin önemli bir propaganda aracıdır.²⁴⁰

Çin Komünist Partisi rejimi için devlet propagandası o denli önemlidir ki, Xi Jinping bu amaç doğrultusunda çeşitli stratejiler geliştirme yoluna gitmiştir. Buna göre 8 Ağustos 2014'te Xi Jinping, Çin'in yeni tip anaakım medyasını yaratacağını açıklamış, bu yeni tip medyanın ise güçlü, etkili ve inandırıcı olacağını altını çizmiştir. Jinping'in işaret ettiği yeni akımda, medya ve uluslararası propagandanın büyük medya holdingleri oluşturularak finanse edilmesi planlanmıştır.²⁴¹

Dolayısıyla yeni tip Çin devletinin inşa ettiği kimliğinin uluslararası tanıtım ve propagandasını yapması, en az iç politikadaki istikrar kadar önem arz etmektedir. Nitekim Çin Komünist Partisi'nin hedeflediği ekonomik olarak güçlü ve uluslararası sisteme entegre bir Çin Devleti, ancak uluslararası tanınma ile mümkün olabilecek olup, bu noktada Çin'e dair özellikle Batı dünyasının sahip olduğu negatif algının yıkılması son derece önem arz etmektedir. Modern otoriter bir rejim olarak Çin devleti, hedeflediği ekonomik büyümeyi ancak uluslararası sisteme katılım ile sağlayabilecek olup, bu doğrultuda yeni stratejiler geliştirilmiştir. İnşa edilen kimliğinin tanıtımını

²³⁹ Nathan, "The Authoritarian Resurgence..", p. 156-161

²⁴⁰ Walker, "Dealing with the Authoritarian Resurgence", p. 228

²⁴¹ Brady, "China's Foreign Propaganda Machine", p. 192

yapmak, uluslararası sistemin kendilerine yönelik algısını pozitif yöne evrilmesini sağlamak, Çin hükümetinin amaçları olup, medya bu doğrultuda en önemli araçtır. Medya yoluyla gerekli algıyı küresel ölçekte sağlayabilme imkanına sahip olan Xi Jinping, bu alanda önemli bir yatırım yapmış, Çin'in yeni tip medyasının güçlü, etkili ve güvenilir; uluslararası propagandasının ise hırslı, iddialı ve kendinden emin olacağının altını çizmiştir.

Klasik otoriter rejimlerin günümüzün hızlı medya ortamıyla uyum sağlamadığı varsayılsa da, özellikle modern otoriter rejimlerin sayıca artmasıyla birlikte bu algı da değişime uğramaya başlamış, otoriter yönetim sistemi sadece esneklik göstermekle kalmamış, aynı zamanda özellikle medya ve internet alanında yeniden canlanma kapasitesi de göstermeye başlamıştır. Medya sektöründe olduğu kadar internet alanında da değişim göstermekte olan modern otoriter rejimler, artık siber uzayı kendi stratejik avantajları doğrultusunda aktif olarak şekillendirme eğilimi göstermektedir. Bu şekillendirme ise yalnızca teknolojik değil, yasal, yasal olmayan ya da daha başka hedeflenen bilgi kontrolünü içermektedir. Siber uzay alanındaki otoriter kontrolden bahsedildiğinde yalnızca basit internet kontrolü düşünülmemelidir, nitekim otoriter rejimler teknik önlemlerden yasalara, politikalara, düzenlemelere dek uzanan gizli ve saldırgan tekniklere sahip bir dizi strateji geliştirmiştir. Örneğin Çin özelinde 2011 yılının Şubat ayında gerçekleşen Çin Büyük Güvenlik Duvarı, Çin'in internetini sansürlemek ve ülke içindeki bilgisayar kullanıcılarının internet üzerinde neleri görüntüleyeceği konusunda kısıtlamalar getirmek için kullandığı yollardan sadece birisidir.²⁴²

Çin Komünist Partisi yönetimindeki Çin'in internet politikası ise, hükümetin hassas ya da diğer bir deyişle kendileri için tehlikeli içerik olarak algıladığı bilgi, haber ya da sayfalara giriş yapılmasını engellemek olmuştur. özellikle Xi Jinping liderliğinden sonra hükümet, yönetimin internet içeriklerini engelleme hakkı üzerine tartışmalara daha açık bir görüntü çizse de, bu durum ülkedeki baskı politikasını değiştirmemiştir. Buna göre interneti ve internet platformlarını hükümete ve hükümetin politikalarına

²⁴² Ron Deibert, “ Cyberspace Under Siege”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, p. 198-199

yönelik eleştiriler yapmak amacıyla kullanan ya da rahatsız edici ve hükümet için tehlike arz edecek içerikler üreten kişilere direkt olarak baskı ve engelleme politikası uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra ekonomiye yönelik olumsuz haberler içeren içerikler yayınlayan gazeteciler cezalandırılmakta olup; ekonomi 2015 yılında en fazla engellenen içerikler arasında ikinci sıraya yerleşmiştir. Hükümet tarafından en fazla engellenen diğer içerikler ise askeri bütçe, uluslararası insan haklarına uygunluk, hava kirliliği gibi konular olmuştur.²⁴³

Modern otoriter rejimlerin başlıca motivasyonunun iç politikada rejimlerin hayatta kalmasının ve devamlılığının sağlanması olduğu düşünüldüğünde, internet alanında uyguladığı politikalar şaşırtıcı değildir. Nitekim her ne kadar uluslararası itibar ve propaganda Çin Komünist Partisi hükümeti için önem arz etse de iç politikada istikrar her zaman öncelikli olmuştur. Dolayısıyla gerek sivil toplum örgütlerine gerekse muhalefete yönelik uygulanan baskı, engelleme ve cezalandırma gibi, internet de hükümetin kontrol altında tutmak istediği diğer bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke içerisindeki bilgisayar kullanıcılarının erişimi hükümetin izin verdiği ölçüde ve izin verdiği içeriklere yönelik gerçekleşmekte olup, tıpkı medyada olduğu gibi bu içeriklerin çoğunun da yine devlet destekli olması şaşırtıcı değildir.

2.2.2.1.Modern Otoriter Bir Rejim Olarak Çin Kimliği Üzerinde Konfüçyüsçülük Etkisi

Çin'in modern bir rejim olarak kimlik inşasını incelerken bu kimliğin üzerindeki Konfüçyüs kökenlerine ayrıca değinmek gerekmektedir. Zira çağdaş Çin kimliği yalnızca modern otoriterlikten oluşmamakta; Konfüçyüsçü düşüncenin Çin kimliği, Çin dış politikası ve modern otoriterliğe geçişinde azımsanmayacak etkileri bulunmaktadır.

Konfüçyüsçülük, genel olarak Çinli filozof Konfüçyüs'ün öğretilerinden doğmuş etik, sosyal ve politik bir felsefe olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla sosyal bir felsefe olarak bireylerin düşünce ve davranış kalıplarını etkilemesi ile birlikte, politik olarak da güçlü bir yönü bulunmaktadır. Konfüçyüsçü düşüncenin politik olarak güçlü bir yönünün

²⁴³ Puddington, “ Breaking Down Democracy...”, p. 18

bulunmasının nedeni Konfüçyüs'ün yaşadığı dönemin içinde bulunduğu politik atmosferdir. Konfüçyüs'ün Çin tarihinde “Savaşan Devletler Çağı” olarak bilinen ve ahlaksızlık, anarşi ve savaşın hâkim olduğu bir dönemde yaşadığı düşünüldüğünde, öğretilerinin politik bir yönünün bulunmama ihtimali de yok denecek kadar azdır. Nitekim bu dönem, imparatorun gücünün devlet yöneticileri tarafından, devlet yöneticilerinin gücünün ise başbakan tarafından gasp edildiği, kısacası gücün kimin elinde toplanacağı konusunda tam bir kaosu hâkim olduğu bir atmosferi içermektedir.²⁴⁴ Tüm bu kaos ortamı Konfüçyüsçü düşüncenin gelişmesine zemin hazırlamış; bu doğrultuda Konfüçyüs tüm sorunların genel çözüm için ahlaki işaret etmiştir.

Genel olarak Konfüçyüsçü düşüncenin temelini jen ve li kavramları oluşturmaktadır. Çeşitli şekillerde tercüme edilebilecek olan jen kavramını kabaca aşk, iyilik ya da hümanizm olarak çevirmek mümkündür. Bununla birlikte kaynakların önemli bir kısmında ise jen kavramı yardımseverlik (benevolence) şeklinde nitelendirilmekte olup Konfüçyüs kavramı insanları sevmek olarak da özetlemiştir. Yine de ilgili çevirilerin hiçbiri, kelimenin tam anlamını karşılamamaktadır. Doğruluk/dürüstlük (propriety) olarak tercüme edilebilecek olan li kavramı ise sosyal hayatta öz disiplini ve karşılıklı saygıyı temsil etmektedir. Konfüçyüs'ün, düşüncelerini derlediği eseri olan The Analects'de tekrar tekrar belirttiği gibi, jen her türlü siyasi veya sosyal tercihin ya da kararın yol gösterici gücü olmalıdır. Diğer bir deyişle bireylerin sosyal hayatlarında insanları sevmek, karşılıklı saygı gibi ilkelerin yol gösterici olması gerekirken, politik hayatta da jen kavramı her türlü politik kararın dayanak noktası olmalıdır.²⁴⁵

Konfüçyüs'ün öğretilerinin başlıca odak noktasını sadakat (loyalty) ve hoşgörü (forbearance) oluşturmakta olup; sadakat ile kastedilen, diğer insanlara kazanmak istediklerini ya da başarmak istediklerini elde etmelerinde yardımcı olmak olarak özetlenebilir. Hoşgörü ilkesini ise kimsenin kendi istemeyeceği hiçbir şeyi ya da

²⁴⁴ Shaohua Hu, “Confucianism and Western Democracy”, **Journal of Contemporary China**, Vol:6 No:15, 1997, p. 348-349

²⁴⁵ Cho-yun Hsu, “Applying Confucian Ethics to International Relations”, **Ethics & International Relations**, Vol:5, 1991, p. 19; Hu, “Confucianism and Western Democracy”, p. 352

durumu başkalarına dayatmaması olarak ifade etmek mümkündür. Bu temel öğretilerden yola çıkan Konfüçyüs, “Ritler Klasığı” (The Book of Rites) adlı eserinde ise sadakat ve hoşgörüye sahip bireylerin oluşturduğu bir toplum öngörmüş ve tüm üyelerinin genel halkın yararına çalıştığı bir toplum ve mükemmellik dünyası geliştirmiştir.²⁴⁶ Dolayısıyla toplumu oluşturan her bir bireyin sadakat ve hoşgörüye sahip olduğu durumda gerek içerisinde yaşadıkları toplum gerekse dünyanın da kusursuz bir işleyişe sahip olacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Konfüçyüsçü düşüncenin etkilerini iki aşamada incelemek daha doğru olacaktır. Buna göre mikro düzeyde toplumdaki bireyler arası ilişkileri düzenleyen ve bu ilişkiler üzerinde kurucu etkiye sahip bir öğreti olan Konfüçyüsçü düşünce, makro düzeyde ise devletler arası ilişkilerde direkt olarak etkide bulunmaktadır. Çin toplumunda bireyler arası ilişkilere ve bireylerin kimliğine dair direkt etkisi olmasının yanı sıra Konfüçyüsçü düşünce Çin toplumu ile Çin devleti arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir. Buna göre öncelikle Çin toplumundaki tüm sosyal etkileşimlere nüfus eden öğreti; baba ile oğul, karı ve koca, genç ve yaşlı bireyler gibi yöneten ve yönetilen şeklinde var olan ilişkilerde katı bir hiyerarşi yaratmaktadır. Bu doğrultuda Konfüçyüsçü düşüncenin temel düşüncesi kendinden yaşça büyük bireylere, özellikle ebeveynlere saygı ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konfüçyüsçü düşünceye göre ahlaki bir yaşam sürmenin gerekli koşulu, toplumsal olarak onaylanmış rollerin içerdiği görev ve yükümlülöklere uygun davranmaktır. Buna göre gerektiğı gibi bir prens prens gibi, bakan bakan gibi, baba da baba gibi olmalıdır. Bu noktada toplum içerisinde Konfüçyüs etiğinde açık ara en önemli ilişki bağı ailede kurulmaktadır. Nitekim aile bağlamında öğrenilen uygun davranış kalıpları sadece etik ve günlük sosyal yaşam için değıl, aynı zamanda siyaset açısından da bireyler üzerine önemli etkileri vardır. Örneğın otoriteye bağılılık ve saygı gibi aile içerisinde öğrenilen erdemleri kazanan bireyler, aynı zamanda iyi bir vatandaş da olacak ve olumlu örnekleriyle başkalarını olumlu yönde etkileyebilecek, böylece iyi bir politik toplum oluşmasına katkı sağlayabilecektir. Hatta Konfüçyüsçü düşünceye göre aile o kadar önemli bir yer tutmaktadır ki, yöneticiler gücün iyi niyetli kullanımını

²⁴⁶ Anja Lahtinen, “China’s Soft Power: Challenges of Confucianism and Confucius Institutes”, **Journal of Comparative Asian Development**, Vol:14 No:2, 2015, p.209

destekleyen eğilimleri ve alışkanlıkları aileden öğrenirler. Dolayısıyla Konfüçyüsçü düşüncede aile, sadece bireyin yaşamını sürdürdüğü ve temel alışkanlıkları öğrendiği kurum değildir, aynı zamanda içerisinde öğrenilen etik ve erdemlerin sosyal ve politik hayata uyarlandığı bir alandır.²⁴⁷ Dolayısıyla Çin toplumunda yöneten ile yönetilen, anne ile baba, karı ile koca arasında katı bir şekilde mevcut olan hiyerarşi kültürünün temeli, aile içerisinde oluşmaktadır. Bu kültürün ise aşamalı olarak toplum ve politika içerisinde de yerleşmiş olması şaşırtmamaktadır.

Konfüçyüsçü düşüncenin bireyler arası ilişkiler ve aile içerisindeki yerinden sonra, politika üzerindeki etkilerini de ele almak gerekmektedir. Buna göre bireylerin aile ve toplum içerisindeki konumlarını ve birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen öğreti, aynı zamanda bireyler ve devlet arasındaki ilişkide de inşa edici rol oynamaktadır. Konfüçyüs felsefesinde müzakere oldukça derin ve çok katmanlı bir kavram olmakla birlikte minben (insan merkezilik), Konfüçyüsçü müzakerenin politik merkezini oluşturmaktadır. Hatta müzakere (deliberation), Konfüçyüsçü politik düşüncede o kadar önemlidir ki, hukukçu (legalist) düşünceyle diplomatik düşüncenin arasında orta noktada konumlanmaktadır. Buna göre hukukçu düşünce, askeri güç kullanımı ve ceza karşısında konuşma merkezli politikayı inkâr etme eğilimindedir. Diplomatik düşünce ise müzakerenin önemini kabul etmekle birlikte, bunu başkalarını ikna etme hatta aldatmak için kullanan bir düşünce biçimidir. Konfüçyüsçü düşünce ise dengeli bir müzakere teorisini savunmaktadır. Buna göre bir toplumun daha çok konuşma merkezli siyasete ihtiyacı olduğu düşünülse de buna ek olarak pragmatik otoriter bir disiplin ve kontrol biçimi de en az konuşma merkezli politika kadar gereklidir.

²⁴⁸Dolayısıyla Konfüçyüsçü politik düşünce, müzakerenin ve konuşmanın önemini kabul etmekle birlikte otorite ve kontrolün de en az bu etmenler kadar önemli olduğunu savunmaktadır. Politika gibi hayati bir alanda, kontrolsüz ve otoritesiz müzakerenin bir etkisi de olmayacağını düşünen Konfüçyüs, politik düzen ve istikrarın sağlanması için bu şartların hayati olduğunu savunmaktadır.

²⁴⁷ Daniel A. Bell, "Democracy in Confucian Societies: The Challenge of Justification", **Towards Illiberal Democracy in Pacific Asia** Ed. Daniel A. Bell v.d., London: Palgrave Macmillan, 1995, p. 19-24

²⁴⁸ Baogang He, "Deliberative Culture and Politics: The Persistence of Authoritarian Deliberation in China", **Political Theory**, Vol:42 No:1, 2014, p. 62

Konfüçyüsçü felsefe hiyerarşiyi kabul etmekte ve hiyerarşi – eşitlik ikiliğinde hiyerarşiyi üst noktada konumlandırmaktadır. Buna göre tıpkı demokrasi gibi Konfüçyüsçü düşünce de insanın farklı özelliklerini kabul ederken; insanların eşitliğini savunmakta olan demokrasinin aksine eşitlikten ziyade hiyerarşiyi kabul etmekte ve övmektedir. Tıpkı anne-baba, kadın-erkek ve genç-yaşlı arasında olduğu gibi, toplumun genelinde hiyerarşiyi savunan Konfüçyüse göre tüm bu dikotomilerde baştaki, sondakine itaat etmelidir.²⁴⁹

Konfüçyüsün toplumun tüm katmanlarında ve insanlar arasındaki her türlü ilişkide öngördüğü hiyerarşiyi, Çin toplumunda birey ile devlet arasındaki ilişkide de görmek mümkündür. Buna göre Konfüçyüsçü siyasi düzen, otoritenin hizmeti anlayışına dayanır ve bu doğrultuda otoriter bir siyasi ilişki, hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin karşılıklı taahhüdü ile inşa edilir. Dolayısıyla yönetenler halka hizmet etmeye, yönetilenler ise kendilerini yöneticilerine teslim etmeye razıdır.²⁵⁰

Çin toplumunda devlet ve birey arasında hiyerarşik bir ilişki mevcut olup, bu ilişki her iki tarafın da rızası ile inşa edilir. Bu hiyerarşik ilişkide yönetilen, yönetenin otoritesine itaat etmekle yükümlüdür. Devletin otoriter yönetimi, halk tarafından kabul edilmiş ve özümsemiştir. Halkın devlet otoritesine rıza göstermesindeki motivasyon ise, Çin aile yaşamında ve toplumun her kesiminde mevcut olan hiyerarşi kavramına aşina olmalarından kaynaklanmaktadır. Konfüçyüsçü düşüncenin savunduğu şekilde Çin toplumunda her türlü ikili ilişkide yerleşmiş olan hiyerarşi, zamanla halk ve devlet arasındaki ilişkide de vuku bulmuştur. Diğer bir deyişle Konfüçyüsçü düşüncenin mikro düzeydeki etkisi, zamanla makro düzeyde devlet ve toplum arasındaki ilişkide de inşa olmuştur.

Devletin toplum tarafından benimsenmesi ve kabul edilmesi, çoğu oranda liderin kişiliği ile doğru orantılıdır. Buna göre Çin toplumunda devletin otoriter yönetiminin halk tarafından benimsenmesi de devlet lideri aracılığıyla gerçekleştiğinden, Konfüçyüs’e göre devlet liderinin sahip olması gereken belirli nitelikler vardır. Tıpkı

²⁴⁹ Hu, “Confucianism and Western Democracy”, p. 354

²⁵⁰ Yi-Huah Jiang, “Confucian Political Theory in Contemporary China”, **Annual Review of Political Science**, Vol:21, 2018, p. 158

Çin toplumunu oluşturan bireylerde olduğu gibi, devlet liderinin de yardımsever ve centilmen olması gerekir. Bunun dışında bir liderin sahip olması gereken belli başlı özellikler ise sadakat, nezaket, doğruluk, samimiyet, güvenilirlik, çalışkanlık, azim, saygı şeklinde sıralanabilir. Konfüçyüs, hükümete liderlik etmek ve bir devlet yönetmek arzusunda olan bir kişinin sahip olması gereken özellikleri ise şu şekilde sıralamaktadır: cömertlik, tutumluluk, dürüstlük, kararlılık, yüce gönüllülük, düşüncelilik, bağışlayıcılık. Tüm bu erdemlerden hareketle Konfüçyüsçü düşünce, iyi bir liderin otomatik olarak halkı tarafından takip edileceğini savunur ve eğer halk liderin erdemli davranışlarından ahlaki olarak etkilenirse, yönetim de bir anlamda liderin kendi karakterini yansıttığı bir alan haline gelir.²⁵¹

Konfüçyüsçü düşüncede uyum kavramının önemine de değinmek gerekmektedir. Buna göre uyum, gerek bireysel düzeyde, gerekse toplumsal düzeyde erişilmesi gereken bir amaçtır. ed. Diğer bir deyişle Konfüçyüsçü düşünceye göre uyumlu dünya, çeşitlilik içeren bir dünya olmalıdır. Bu düşünceden hareketle ülke yöneticileri arasında da bir uyum öngören Konfüçyüs, farklı düşüncelerinin uyumuna dayanan bir yönetimi işaret etmektedir. Buna göre iyi bir devlet yönetimi, yalnızca uyumlu bir toplumla mümkün olacaktır.²⁵²

Uyum kavramından bahsederken yalnızca ülke yönetimi çerçevesinde ele almak, dar bir çerçeveden bakmak olacaktır. Nitekim Konfüçyüsçü düşüncenin işaret ettiği uyum kavramı, farklı seviyelerde vuku bulmaktadır. Mikro olarak bireysel düzeyde gerçekleşeceği gibi, makro olarak ise toplumlar ve devletler arası düzeyde de inşa olabilmektedir. En nihayetinde ise küresel düzeyde bir uyum öngörülmektedir. Buna göre bireysel düzeye bakıldığında uyum, insan vücudunu meydana getiren parçalar arasında ve insanın aklı ile vücudu arasında gerçekleşeceği gibi, aile içerisinde uyum da mikro düzeyde ele alınmaktadır. Farklı toplumlar arasında veya bir toplumu oluşturan farklı etnik gruplar arasındaki uyum da dikkat çekilmesi gereken bir diğer düzeydir. Uyum kavramının nihai amacı evren boyunca büyük bir uyuma ulaşmaktır.

²⁵¹ A.e., p. 159

²⁵² Chengyang Li, "The Confucian Ideal of Harmony", **Philosophy East and West**, Vol:56 No:4, 2006, p. 585-587

²⁵³ Bu denli geniş ölçekte bir uyuma erişilmesinin ise yolu, mikro düzeyden başlayarak aşama aşama bireyden aileye, sonrasında topluma, devlete ve küresel düzeye erişen bir yelpazede uyumun inşa edilmesidir. Tüm bu düzeyler boyunca inşa edilecek uyum, nihayetinde küresel düzeyde de düzen ve istikrarı getirecektir.

Yukarıda ele alındığı üzere Konfüçyüs, bir devlet adamının sahip olması gerektiği bazı erdemleri işaret etmektedir. Bu erdemlere ek olarak uyuma kendi içerisinde ulaşmış bir lider, aynı zamanda ailesinde uyumu, ülkesinde istikrarı ve dünyada da barışı gözetken bir karaktere sahip olacaktır. Konfüçyüsçü düşünceye göre yalnızca bu erdeme sahip bir lider halkı tarafından desteklenecek, şiddetten kaçınacak ve düzen ve istikrarı gözetecektir. Buna göre yalnızca bu erdemlere sahip bireyler toplumun her kesiminde ahlaki bir düzen yaratacak, hatta Çin'in merkezinde olduğu ahlaki bir dünya inşa edecektir. ²⁵⁴

Toplumsal ve küresel düzeyde uyumun barış ve istikrarı getireceğini savunan Konfüçyüsçü düşünce, devlet yönetiminde şiddet kullanımını kötüler ve bunun karşısına devletler arası ilişkilerde barışı ve uyumu yerleştirir. Buna göre savaş anormaldir, kaba kuvvet ise kaosu doğurur. Güç kullanımının gereksiz, beyhude ve verimsiz olduğunu savunan Konfüçyüsçü düşünce, ulusal güvenliğin anahtarının ahlaki eğitim üzerine inşa edilmiş iyi bir iç yönetim olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda Konfüçyüsçü ilkeleri takip eden zengin ve güçlü bir Çin devleti, tarihsel olarak başkalarına hükmetmeye meyilli yayılmacı bir güç değil, iyi huylu bir devlet olacaktır. ²⁵⁵

Tüm bu düşüncelerden hareketle Konfüçyüsçü düşünce, dünyada düzene uyum yoluyla erişilebileceğini savunmaktadır. Buna göre küresel düzeyde yaşanan problemlerde elemenden (elimination) ziyade uyumlu hale getirme öncelikli tercih olmalıdır. Uyum kavramı, küresel ölçekte ülkeleri müzakereye katılma konusunda daha istekli, ihtilaf ya da işgal konusunda ise daha az istekli duruma getirmektedir.

²⁵³ A.e., p. 588

²⁵⁴ Huiyun Feng, **Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War**, London And New York: Routledge, 2007, p. 19

²⁵⁵ Yuan-Kang Wang, **Harmony and War: Confucian Culture and Chinese Power Politics**, New York: Columbia University Press, 2011, p. 4

Uyum kavramı aynı zamanda tarafların bir problemi ele alırken resmin tamamını dikkate almalarına da olanak vermektedir. Bu yönleri göz önünde bulundurulduğunda uyum kavramı, dünyanın sorunlarına barışçıl çözümler sunma konusunda daha elverişlidir.²⁵⁶ Dolayısıyla küresel ölçekte bir düzen ve istikrarın sağlanması için, devletlerin her birinin birbirleriyle ilişki kurmalarında uyum kavramını ve uyumlu hale getirme ilkesini göz önünde bulundurması, küresel ölçekte bir düzen ve istikrarın inşasının da yolunu açacaktır.

Genel olarak küresel düzeyde barış ve istikrarın sağlanması için uyumu öngören Konfüçyüsçü düşünce, dünya düzeni için ise *ping* hedeflemektedir. Ping genel olarak barışı ifade etmekte olup, uyum, eşitlik, adalet gibi kavramları öne çıkarmaktadır. Bu noktadan hareketle pinge ulaşmış bir dünya, Büyük Uyum dünyası olarak adlandırılmaktadır. Büyük Uyumun inşa edildiği bir dünya ise, dünya topluluğunun tüm devletler tarafından eşit olarak paylaşıldığı ideal bir düzeni işaret etmektedir. Dolayısıyla pingin kelime anlamından ve ideal dünya düzeninin yukarıdaki portresinden hareketle, iki merkezi temanın ping kavramını karakterize ettiği görülmektedir: barış ve huzur anlamında bir minimum düzen ve bolluk, paylaşım ve genel memnuniyet anlamında maksimum düzen. Maksimum ve minimum düzen yoluyla ping aşamasına ulaşmış bir dünya ise huzurlu ve mutlu bir dünya olarak karakterize edilebilir.²⁵⁷

Konfüçyüsçü düşüncenin işaret ettiği uyum kavramından bahsederken, çatışmayı tamamen dışlamak yanlış olacaktır. Buna göre Konfüçyüsçü uyum kavramı, ne pahasına olursa olsun barışı korumak anlamına gelmemektedir. Uyum, uyumlu hale getirmektir, gerçek uyum ise dinamik bir süreçtir. Çatışmayı tamamen dışlamaz, daha ziyade daha yüksek bir uyuma erişmek için kullanır. Uyum, uyumlaştırma yoluyla gerçekleşir ve bir eylem gerektirir.²⁵⁸ Diğer bir deyişle uyum kavramını, salt uzlaşma ve uyumlu hale getirmeden ibaret olarak ele almak, dar bir bakış açısı kazandıracaktır. Nitekim Konfüçyüsçü düşünce her ne kadar çatışmayı dışlayarak barışı çatışmanın

²⁵⁶ Li, “The Confucian Ideal of Harmony”, p. 595

²⁵⁷ Frederick Tse-shyang Chen, “ The Confucian View of World Order”, **Religion and International Law**, Ed. Mark W. Janis and Carolyn Evans, Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1999, p. 28-29

²⁵⁸ Li, “The Confucian Ideal of Harmony”, p. 592

üstünde bir noktada konumlandırırsa da, çatışmayı tamamen devre dışı bırakmayı tercih etmemektedir. Zira uyumlaştırma ya da farklılıkların uyumlu hale getirilmesi, dinamik bir süreçtir.

Gerekli durumlarda kuvvet kullanımının başvurulabilecek bir yol olduğunu savunan Konfüçyüsçü düşünce, kuvvet kullanımı için devleti yetkilendirmektedir. Buna göre güç kullanımı kaçınılmaz hale geldiğinde, adil standartlara göre kullanıldığından emin olunmalıdır. Diğer bir deyişle savaşın amacının, savaş koşullarını yaratan taraf ile mücadele etmek ya da savaş (işgal) durumunu yaratan ve zayıfa karşı zorbalıkta bulunan güçlüyü durdurmak olduğundan emin olunmalıdır. Konfüçyüs'e göre güç kullanımının adil kullanımı, kitlesel destek almanın da temeli olduğundan son derece önemlidir.²⁵⁹

Konfüçyüsçü düşüncenin işaret ettiği minimum düzen iki temel fikri işaret etmektedir: yetkilendirilmemiş şiddet ve zorlamanın yokluğu ve yetkilendirilmiş güç kullanımı. Bu noktada Konfüçyüsçü düşüncenin güç kullanımında yetkilendirdiği birimin devlet olduğuna yukarıda değinilmişti. Devletlerarası ilişkilerde yetkilendirilmemiş güç kullanımını yasaklayan Konfüçyüs, bu durumun daha çok çatışmayı ve dolayısıyla savaşı beraberinde getireceğinin altını çizmiştir. Yetkilendirilmiş güç kullanımını ise yalnızca meşru müdafaa (self-defense) ve insani müdahale gibi durumlarda meşru gören Konfüçyüsçü düşünce, her durumda ulusal güvenliğin sağlanmasını göz önünde bulundurmıştır.²⁶⁰

Bu noktada önemli bir soru akla gelmektedir. Düşmanın sana saldırdığında, uyum nasıl sağlanır? Konfüçyüsçü düşünce bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: “ düşmanın sana saldırdığında kendini korumalısın, eğer sağ yanağına tokat atarsa ona sol yanağını dönmemelisin.” Daha önce de belirtildiği gibi, uyumlu hale getirme uyumsuz unsurların üstesinden gelmek için eylem ve kararlılık gerektirir. Ancak bu noktada şunu atlamamak gerekir ki, her devlet kendisine bir düşman yaratmasına sebep olacak aşırı davranışlardan kaçınmalıdır. Eğer son çare olarak düşman ile savaşma yoluna gidildiyse dahi, savaşırken çatışmayı uyumlu hale getirmek gerekir. Zira baskı ve

²⁵⁹ Feng, *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making...*, p. 26

²⁶⁰ Chen, “ The Confucian View of World Order”, p. 33-35

zorlama ile ulaşılan barış geçici bir barış olup gerçek barışı ifade etmemektedir, dolayısıyla uzun sürmesi de beklenemez. Küresel düzeyde gerçek anlamda bir barış elde etmek için ise Konfüçyüsçü uyum kavramını idrak etmek, içselleştirmek ve uygulamak gerekmektedir.²⁶¹

Konfüçyüsçü düşüncenin farklılıkların uyumuna verdiği önem, Çin dış politikasının inşasında belirleyici bir etmen olmuştur. Johnstone bu noktada Çin dış politikasının Konfüçyüsçü düşüncelerden ne derece etkilendiği üzerinde durmuştur. Johnstone'un belirttiği üzere Çin stratejik kültüründe savaş uğursuzdur ve kaçınılması gereken bir şeydir, düşman ise yok edilmese ya da ortadan kaldırılamasa da kültürlenebilir ya da sakinleştirilebilir. şiddet, devlet tarafından dış tehditler ile başa çıkmak için kullanıldığında genellikle defansif olarak uygulanır ve sınırlıdır. Kısacası Çin stratejik kültüründe savaş ve silahlar uğursuz bir araçtır ve yalnızca kaçınılmaz durumlarda kullanılmalıdır. Dolayısıyla Çin'in stratejik eğilimleri, savunmaya ve güç kullanmaya eğilimli olup, yok etmek üzerine gerçekleştirilen ofansif savaşların tarihsel olaeak nadiren gerçekleştiği de belirtilmektedir. Konfüçyüsçü düşünce doğrultusunda dış politikalarını şekillendiren Çinli siyasi ve askeri liderler, genellikle yabancı devletlerin topraklarını işgal etmek, bir düşman devletin halkını öldürmek gibi yok etmek üzerine kurulu eylemlerden kaçınmışlardır.²⁶² Konfüçyüsçü felsefenin Çin dış politikasındaki etkisini yalnızca eski Çin devletinde değil, modern Çin devletinde de görmek mümkündür. Buna göre Çin'in stratejik davranışına ilişkin Konfüçyüsçü görüş, Çin'in genel olarak güç kullanma isteksizliğini göstermektedir. Güvenlik tehditleri altında dahi diplomatik yolları ve müzakereleri tercih eden Çin için barışçıl yollar önceliği oluşurmaktadır. Ancak bu durum Çin devletinin hiçbir durumda güç kullanma eğilimleri olmadığı anlamına da gelmemelidir, zira yabancı devletler tarafından yönelecek herhangi bir işgal durumu ya da milli güvenliğe yönelik herhangi bir tehdit durumunda tıpkı Konfüçyüsçü düşüncenin öne sürdüğü gibi, Çin devleti son are olarak güç kullanımını tercih edebilir.²⁶³

²⁶¹ Li, "The Confucian Ideal of Harmony", p. 600

²⁶² Alastar Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, Princeton: Princeton University Press, 1995, p. 62-66

²⁶³ Feng, Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making..., p. 25

Konfüçyüsçü düşüncenin küresel düzeyde ortaya çıkabilecek problemler konusunda öncelikli yol olarak müzakere ve diplomatik araçları tercih etmesi, “Konfüçyüsçü Barış” teriminin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bir anlamda Konfüçyüsçü yönetimler arasında açık bir savaşın yokluğu anlamına gelen terimi kazandıran Phillips, tarihsel dönemde dahi Çin devleti uygar Çinliler tarafından yönetildiği dönemde Çin’in Konfüçyüsçü komşularının istekleri dahilinde ve kolektik uygar kimlikleri çerçevesinde Çin’e boyun eğdiklerinin altını çizmiştir. Bu noktadan hareketle Konfüçyüsçü Barış Tezi’ni ortaya çıkaran Phillips, bu tezin Konfüçyüsçü yönetim biçimleri arasında yakınlık ve karşılıklı özdeşleşme ve buna uygun olarak bir otorite ve saygı hiyerarşisini stabilize eden uyumlu meşruiyet anlayışlarına dayandığı da belirtmektedir.²⁶⁴ Diğer bir deyişle Çin ve Çin’in Konfüçyüsçü yönetimi benimseyen komşuları arasında uzun süreli bir barış inşası mevcut olup, bu barışı meydana getiren ve uzun sürmesini sağlayan etmen ise gerek Çin’in gerekse komşularının Konfüçyüsçü düşünce temelinde paralel kimlikleri benimsemeleridir. Konfüçyüsçü düşüncenin öngördüğü hiyerarşi, Çin ve komşuları arasında benimsenmiş olup Çin’in otoritesi kabul edilmiştir, ülkeler arasında çıkabilecek sorunlarda ise öncelikli yol olarak müzakere ve diplomatik araçlar tercih edileceğinden bölgede açık bir savaştan ziyade barışın hâkim olduğu bir atmosfer mevcut olacaktır.

Çin merkezli Doğu Asya’da, uluslararası sistemin örgütlenme ilkesi olarak Batı merkezli anarşiden ziyade hiyerarşinin hüküm sürdüğü bir atmosfer mevcuttur. Dolayısıyla bu atmosferde bölge ülkeleri arasında ortak bir anlayışla desteklenen istikrarlı bir otorite ve saygı ilişkisinin bulunması da tesadüf değildir. Bu noktadan hareketle Konfüçyüsçü hiyerarşi, şiddet içeren Westfalyan anarşisine barışçıl bir alternatif olarak da gösterilmektedir. Bu görüşü savunan düşünürler, Doğu Asya’nın barışçıl geçmişini Konfüçyüsçü hiyerarşi kültürü ile bağdaştırmakta, uzun bir savaş geçmişi olan ve zayıfın güçlüler tarafından şiddet kullanılarak ortadan kaldırıldığı Batıya kıyasla uzun bir barış geçmişine sahip olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla fetih yoluyla ölümün çok az yaşandığı ya da hiç yaşanmadığı Doğu Asya’da Çin merkezli Konfüçyüs hiyerarşisinin bölgesel barışı koruduğu iddia edilmekte, bu

²⁶⁴ Andrew Phillips, “ Contesting the Confucian Peace: Civilization, Barbarism and International Hierarchy in East Asia”, **European Journal of International Relations**, Vol:24 No:4, 2018, p. 741

durumun ise Çin'in rakipsiz üstünlüğü nedeniyle değil, daha ziyade ülkeler arası ilişkilere aracılık eden normlar ve kurumlar aracılığıyla gerçekleştiği savunulmaktadır.²⁶⁵ Bu normların önemli bir kısmını ise Konfüçyüsçü düşünce oluşturmakta olup, Konfüçyüsçü düşünce ve bu düşüncenin öne çıkardığı hiyerarşi kültürü, Westfalyan anarşi kültürünün üstünde konumlandırılmakta ve barışa Batı merkezli ideolojilerden daha etkili bir katkı yaptığının altı çizilmektedir.

Konfüçyüsçü politik anlayış, bölgesel devletlerarası ilişkilerde rekabetçi (veya gerçekçi) bir anlayıştan daha ziyade ataerkil bir anlayışı teşvik etmektedir. Buna göre Çin, bölgede en eski ve kültürel açıdan en ileri düzeyde devlet olarak Kore, Japonya ve Vietnam gibi ülkeler karşısında resmi bir üstünlüğe sahip olmanın ayrıcalığını elinde bulundurmaktadır. Buna göre bölgedeki ülkelerin kıdemli veya patrik devlete (Çin) saygısızlık göstererek uyum ve düzeni ihlal etmesi bölgede bir savaşa yol açabilir. Dolayısıyla Konfüçyüsçü Barış Tezi, bu durumda Doğu Asya bölgesinde sosyal inşacılığa da uygun düşecektir. Nitekim neredeyse 5 asır boyunca Çin, Kore, Vietnam, Japonya arasında sadece 2 savaş yaşanması, bölgedeki barış inşasında Konfüçyüsçü Barış Tezi'nin ne derece etkili olduğuna da işarettir. Diğer bir deyişle Doğu Asya bölgesindeki Konfüçyüsçü ülkeler arasında inşa edilmiş olan hiyerarşik ilişki, Çin ve bölge ülkeleri arasındaki Konfüçyüsçü Barışın temelini oluşturmaktadır. Bu barış ise bölge ülkeleri arasındaki kültürel uzlaşmaya, ortak pratiklere, karşılıklı özdeşleşmeye ve merkezinde Çin hegemonyasının konumlandığı hükümdar-vassal ilişkilerinin meşruiyetinin ortak bir şekilde tanınmasına dayalıdır.²⁶⁶ Tüm bu noktalardan hareketle, Konfüçyüsçü düşüncenin ve bu düşünce temelinde inşa olmuş Doğu Asya bölgesindeki hiyerarşiye dayalı ilişkinin, Batı merkezli Westfalyan anarşisine dayalı siyasete göre barışı teşvik etmede daha başarılı olduğu fikri, çeşitli düşünürler tarafından savunulmaktadır. Bu fikre kanıt olarak ise Çin hegemonyasındaki Doğu Asya bölgesinde yaşanan uzun süreli barışı gösteren düşünürler, Konfüçyüsçü bölge ülkelerinin bölgedeki hiyerarşik ilişkiyi kabul etmesini de yine bu ortak kültürel bağa bağlamaktadır. Buna göre Çin'in komşu ülkeleriyle ılımlı ilişkiler geliştirmesi ve

²⁶⁵ A.e., p. 743-744

²⁶⁶ Robert E. Kelly, " A 'Confucian Long Peace' in Pre-Western East-Asia?", **European Journal of International Relations**, Vol:18 No:3, 2011, p.410-413; Phillips, " Contesting the Confucian Peace...", p. 759

bölgedeki uzun süredir mevcut olan barış Konfüçyüsçü Barış Tezi'ni de bir anlamda doğrulamaktadır.

Konfüçyüsçü politik düşüncenin Çin'in gerek iç gerekse dış politikasını nasıl etkilediği sorusuna kapsayıcı bir bakış ile bakmak gerekmektedir. Buna göre Zhang, Konfüçyüsçü politik düşüncenin, Çin politikasını kapsayıcılık (inclusivism) ve dışlayıcılık (exclusivism) olarak iki şekilde etkilediğini savunmaktadır. Buna göre kapsayıcılık ve dışlayıcılık ile kastedilen şey; Çin ne kadar güçlü olursa iç politikada karar vermede yürütme otoritesi de o denli güçlü olacaktır.²⁶⁷ Ya da bir diğer deyişle iç politikada ne kadar otoriter ve güçlü bir yönetim inşa ederse, dış politikada da bir o kadar açık ve uluslararası sisteme entegre bir Çin ortaya çıkacaktır. İç politikada hiyerarşiyi ve otoriter bir yönetimi tercih eden Çin devleti, dış politikada ise tam tersi bir duruş sergileyerek kapsayıcı bir görüntü çizecektir.

Kapsayıcılık ve dışlayıcılık politikasına bir diğer bakış açısı ise, herhangi bir yabancı tehdit olmadığında, Konfüçyüsçülüğü daha fazla yansıtan açık ve kapsayıcı yönü ortaya çıkma eğilimindedir. Diğer taraftan dış tehditlerin ciddi ve planlı bir hale gelmesi durumunda ise Konfüçyüsçülüğün dışlayıcı yönü ile karşılaşmak daha olası bir hale gelecektir. Dolayısıyla Çin dış politikasına bakıldığında günümüzde Çinmerkezciliğin (Sinocentrism) modasının artık geçmekte olduğu ve Konfüçyüsçü politik düşüncenin kapsayıcılık ve dışlayıcılık yönünün baskın olduğunu söylemek mümkündür. Konfüçyüsçü düşüncenin gücü de tam olarak bu noktada yatmaktadır; zira kapsayıcılık yönü ile Konfüçyüsçü düşünce, modern Çin devletinin Uluslararası İlişkiler vizyonunu genişletme ve derinletme görevi görebilir. Konfüçyüsçü düşünce temelinde şekillenen kapsayıcı ilişkilcilik (inclusive relationalism) ise modern Çin devletinin dış politikasının inşasında tamamlayıcı bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapsayıcı ilişkilciligi dış politikasının merkezine alan modern Çin devleti, gerek kendisine gerekse küresel politikaya daha fazla yarar sağlayacaktır. Buna göre kapsayıcı ilişkilcilik temelde iki seviye üzerinde inşa olmakta olup, ilk seviye olan daha pratik düzeyde temel strateji dünyadaki tüm ülkelerle karşılıklı yarar ve güven ilişkileri kurmayı amaçlamaktadır. İkinci ve daha vizyoner olan seviyede ise

²⁶⁷ Feng Zhang, "Confucian Foreign Policy Traditions in Chinese History", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:8 No:2, 2015, p. 211

Uluslararası İlişkiler'in temel ahlaki amacı olarak insanlığın inşası öngörülmekte olup, böylece insancıl bir uluslararası devletler topluluğu yaratılabilecektir. Bu formülasyondaki anahtar kavramlar ise ilişki, karşılıklı yarar, güven ve insancılıktır.²⁶⁸ Bu noktada şuna dikkat çekilmelidir ki burada altı çizilen noktaların tümü, Çin bakış açısıyla oluşturulmuş ve Çin merkezli bir söylemdir. Bununla birlikte hedeflenen karşılıklı yarar, güven ve insancılık söylemlerinin uluslararası sistemde muhatap aktörlerce kabul edilmesinin ne derece mümkün olduğu ise önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle inşacı bakış açısıyla burada sunulan “ütopya” inşa edilebilir bir olgu mudur? Bu sorunun cevabı ise uluslararası hukuk bağlamında Çin'in tutum ve davranışları ile uluslararası sistemin bu tutuma nasıl bir yanıt verdiğinin inceleneceği üçüncü bölüm itibarıyla daha net görülecektir.

Uzun tarihsel geçmişi boyunca Çin devleti dönem dönem Konfüçyüsçü düşüncenin etkisinde kalmış, bazı dönemlerde ise bu felsefi düşünce etkisini kaybetmiştir. Buna göre Konfüçyüsçülük, 2000 yıldan daha uzun bir süre boyunca Çin uygarlığının birincil kültürel geleneğiydi. Han hanedanlığı döneminden sonra (MÖ 206- MS 220), Konfüçyüsçülük imparatorlara egemenlik meşruiyeti sağlayan ve hükümdarın tebaasına karşı davranışlarını düzenleyen başlıca siyasi söylem olarak karşımıza çıkmıştır. Modern öncesi Çin devletinin siyasi kurumlarının da Konfüçyüsçü bir yapıya sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde hükümet yapısından, devlet memurlarının işe alınmasına dek geniş bir çerçevede Konfüçyüsçülük yol gösterici ilkeydi. Tüm bunlara rağmen Konfüçyüsçülük Qing Hanedanlığının çöküşü (1644-1911) ile etkisini yitirmeye başladı. Konfüçyüsçülük için daha yıkıcı olan dönem ise Kültür Devrimi (1966-1977) olup, bu dönemde Mao Zedong tüm Konfüçyüsçüleri yok ederek Konfüçyüs'e acımasız bir saldırı başlattı. Mao'nun bu yıkıcı saldırısına karşın Konfüçyüsçülük, modern Çin devletinde önemli etkilerde bulunmuştur. Konfüçyüsçülüğün modern Çin devletinde tekrar eski gücüne kavuşması genel olarak 1949'da Çin Komünist Partisi'nin iktidara geliş dönemine rastlamaktadır. Bu canlanmanın başlıca nedeni ise Komünistlerin iktidara yükselişinin arkasındaki ideoloji değil, aynı zamanda Çin'in gelenekçiliğin esaretinden kurtulması ve bilim ve demokrasiyi takip etmesi gerektiğini savunan 1919'daki Dört Mayıs

²⁶⁸ A.e., p. 211-215

Hareketi'nin felsefesine güçlü bir reaksiyon göstermektir.²⁶⁹

Konfüçyüsçülük, uzun ve köklü Çin tarihi boyunca farklı iktidarlar döneminde iniş ve çıkışlara sahip olmuştur. Buna göre Han Hanedanlığı döneminde bir devlet ideolojisi olarak Çin devletinin inşasında etkili bir düşünce olmuş, bundan dolayıdır ki bu dönemde barışçıl bir dış politika uygulanmıştır. Emperyal Çin'in dış politikasının temeli olarak barışın tercih edilmesi, Doğu Asya'da uyumlu bir düzenin sürmesini de sağlamıştır. Mao Zedong döneminde ise Konfüçyüsçülük tamamen devre dışı bırakılmış, Marksizm ve Leninizm sentezinden oluşan bir devlet ideolojisi tercih edilmiştir. Bu dönemde Konfüçyüsçülük, Budizm, Taoizm gibi düşünceler ise marjinalleştirilmiş ve ötekileştirilmiştir. 1978'den günümüze dek süregelen reform döneminde ise Jiang Zemin'den günümüze dek Çinli liderler modern Çin devletinin dış politika inşasında Konfüçyüsçü düşünceyi temel almışlardır. Kısacası Konfüçyüsçü düşünce akademik bir konu, politik bir söylem ve popüler bir sosyal hareket olarak 1990'lardan bu yana Çin anakarasında yeniden canlanmaktadır.²⁷⁰ Nitekim Modern Çin devletinin dış politikası bu ideolojinin temel düşünceleri etrafında şekillendirilmiştir. Konfüçyüsçü düşüncenin son yıllarda Çin devletindeki bu yükselişinin başlıca nedeni ise tarihten bu yana Çin devletinin deyim yerindeyse etiketi haline gelen gelenekselci ve otoriter imajından kurtularak yeni bir kimlik inşa edilmesidir. Bu kimlikte Konfüçyüsçü düşünce de başlıca bileşen olarak yer alacak olup, modern Çin devletinin yeni imajının uluslararası arenada yer alması başlıca hedef olmuştur.

4 Mayıs Hareketi döneminde (1919) saldırılarak marjinalleştirilen, 1949 sonrası dönemde ise Çin Komünist Partisi tarafından Çin kültüründen etkisi yok edilmeye çalışılan ve feodal ve gerici olarak nitelendirilerek kınanan Konfüçyüsçülük, 1980 ortaları ve 1990'larda yeni bir yükselişe geçmiş, diğer bir deyişle "Yeni Konfüçyüs" ya da "Neo-Konfüçyüs" adı altında Çin anakarasında kendini göstermiştir. Bu yeni model Konfüçyüsçülük, başlıca olarak Doğu Asya'daki hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Xi Jinping dönemi sonrası Çin

²⁶⁹ Jiang, "Confucian Political Theory in Contemporary China", p. 156

²⁷⁰ Zhang, "Confucian Foreign Policy Traditions in Chinese History", p. 197-200; Jiang, "Confucian Political Theory in Contemporary China", p. 156

Komünist Partisi yönetimi Konfüçyüsçülüğü devlet politikalarında aktif olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu ideolojik kaymanın sebebi ise halkın Marksizme olan inancının arkasında kalan ideolojik boşluğu doldurma ihtiyacı olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Çin hükümeti Konfüçyüsçü ideolojinin Batılı modernite modeline bir alternatif oluşturabileceği ve ülkeyi komünizmden uzak tutabileceğine olan inancı da diğer önemli sebeplerdir. Kısacası modern Çin devletinde Konfüçyüsçülüğün yükselişi, Marksizmin düşüşü ve Çin milliyetçiliğinin yükselişi dönemine denk gelmektedir. ²⁷¹ Dolayısıyla tıpkı modern otoriterlikte olduğu gibi, Yeni Konfüçyüsçülüğün ayırt edici noktası da ekonomik gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hatırlanacağı üzere modern otoriter rejimlerin iç politikada otoriter bir yönetim sergilerken dış politikada uluslararası sistemle daha entegre bir görüntü çizmesi, ekonomik büyüme hedefinin de bir parçasıydı. Tıpkı modern otoriterlikte olduğu gibi, Konfüçyüsçülükte de bu canlanmanın, hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Çin'in bu hızlı ekonomik büyümeyi sürdürebilmesi için Konfüçyüsçü ilkeler doğrultusunda bir dış politika izlemesi şaşırtıcı değildir. Bu noktada modern otoriterlik ve Yeni Konfüçyüsçülük, paralel bir çizgi üzerinde inşa olmakta ve birbirlerini tamamlamaktadır.

2000'lerin başlarında Çin, daha sonra barışçıl kalkınma olarak yeniden adlandıracağı barışçıl yükseliş sloganını tanıtmış, bu doğrultuda bütün ülkelerin halklarının el ele vererek küresel barış ve refahın inşası için uyumlu ve kalıcı dünya inşa etmeye çalışmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda dönemin başbakan yardımcısı Xi Jinping, “yeni tip büyük güç ilişkileri” kavramını tanıtarak bu kavram doğrultusunda ülkelerden hakimiyet peşinde koşmadan birbirlerinin temel çıkarlarına saygı duymalarının beklendiğini belirtmiştir. Tüm bu söylemler, Amerika ve Batı tarafından Çin'in yurtiçinde ve yurtdışındaki istikrarını zedeleme ihtimaline karşı uluslararası sistemdeki tüm devletlerin eşit olduğunu vurgulamak amacıyla ortaya konulmuştur.

²⁷¹ Li, **Political Thought and China's Transformation..**, p. 80-81; Shufang Wu, “The Revival of Confucianism and the CCP's Struggle for Cultural Leadership: A Content Analysis of the People's Daily, 2000-2009”, **Journal of Contemporary China**, Vol:23 No:89, 2014, p. 972

Bu doğrultuda Xi Jinping döneminde diplomasi etkin olarak kullanılmıştır. ²⁷²

Xi Jinping yönetimi altındaki Çin Komünist Partisi hükümeti, kültürel liderliğinin güvenliğini sağlamak amacıyla ideolojik aracının bir tamamlayıcısı olarak Konfüçyüsçülüğü benimseme yoluna gitmiştir. Bir diğer deyişle Konfüçyüsçü düşüncenin destekçisi gibi görünerek ÇKP yönetimi, askeri güce dayalı bir diktatörlük imajından kurtulup yeni kimliğini halka ve uluslararası sisteme kabul ettirme eğilimi göstermektedir. ²⁷³ Modern Çin devletinin bu yeni kimliğinin gerek kendi halkına, gerekse uluslararası sisteme tanıtımını yapmak ve bu çevreler tarafından kabul edilmesini sağlamak için Xi Jinping, söylemlerini etkin bir şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Buna göre 2013 yılında düzenlenen Dünya Barış Forumu'nda (World Peace Forum) yaptığı konuşmada Jinping, günümüzde tüm devletlerin güvenlik, çıkar ve gelişimleri açısından birbirlerine bağımlı olduğunu, küresel düzeyde bir barış ve istikrar ortamının sağlanmasının yolunun ortak kalkınmadan geçtiğini, dolayısıyla küresel sistemin işbirlikçi bir akla, sorumlu bir tutuma ve kazan-kazan işbirliği mantığına ihtiyacı olduğunu, yalnızca bu şekilde uyumlu ve istikrarlı bir uluslararası sistem yaratılacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma ve refahın, güvenliğin sağlanması için önemli bir garanti olduğunu vurgulayan Xi Jinping, güvenliğin sağlanmasının yolunun ise eşitlik olduğunun altını çizmiş, tüm bu amaçlar doğrultusunda en etkili araç olarak ise Konfüçyüsçü düşünce doğrultusunda diyalog, işbirliği ve diplomasi olarak işaret etmiştir. ²⁷⁴

2017 yılında gerçekleşen 19. Parti Kongresi ise, modern Çin devletinin dış politikası hakkında en kapsamlı bakış açısını sunmaktadır. Buna göre ana temasını Çin'in uluslararası sistem içerisindeki artan yeri ve öneminin oluşturduğu kongrede Çin'in “dünya barışını korumaya, küresel gelişime destek olmaya ve uluslararası sistemi desteklemeye devam edeceğinin” altı çizilmiştir. Tüm bu noktalara ek olarak Çin'in diğer ülkelerle barışçıl ve işbirliğine dayanan ilişkilerine devam edeceği de

²⁷² Andrew J. Nathan and Boshu Zhang, “‘A Shared Future for Mankind’: Rhetoric and Reality in Chinese Foreign Policy Under Xi Jinping”, **Journal of Contemporary China**, Vol:31 No:133, 2021, p. 59-60

²⁷³ Wu, The Revival of Confucianism..., p. 972

²⁷⁴ Xi Jinping, “Opening Remarks to the World Peace Forum”, **People.cn**, 7 Temmuz 2012, <http://politics.people.com.cn/n/2012/0707/c70731-18465827.html>, Erişim: 9 Mayıs 2022

vurgulanmıştır. Xi Jinping tüm bu hedefler doğrultusunda Çin'in bölgesel ve küresel düzeyde diplomatik yolları ne derece etkin kullandığını, içerisinde bulundukları BM, G-20, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, BRICS gibi örgütleri işaret ederek hatırlatmıştır. Xi Jinping tüm bu araçlar ile Çin'in küreselleşmeyi teşvik ederek açık bir ekonomi geliştirme yolunda öncülük edeceği konusunda söz vermiş, Çin Rüyası'nın ancak "stabil bir uluslararası düzen altında barışçıl bir uluslararası ortamda gerçekleşebileceğini" belirtmiştir.²⁷⁵

Küresel düzeyde bir barış ve istikrarın sağlanması için ülkeler arasında karşılıklı işbirliği ve güvenin inşa edilmesi gerektiğini savunan Xi Jinping, bu doğrultuda Çin dış politikasında bazı yeni stratejilerin hayata geçirilmesini sağlamıştır. Önümüzdeki 10 yıl içerisinde uluslararası düzende önemli değişiklikler yaratacak bu stratejiler çerçevesinde Çin, uluslararası düzenin ihtiyaçlarına daha uygun olduğunu düşündüğü bir dizi değer, ilke ve normu teşvik etmektedir. Bu normlar, ilkeler ve değerler ise "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi" olarak adlandırılmakta ve her devletin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirlerinin iç işlerine karşılıklı karışmama, karşılıklı yarar için eşitlik ve işbirliği, barış içinde bir arada yaşama gibi küresel sistemin düzen ve istikrarının inşasında önemli yer tutacak ilkeleri içermektedir.²⁷⁶ Dolayısıyla Xi Jinping yönetimi altındaki Çin dış politikasının temel hedef ve stratejilerine bakıldığında Konfüçyüsçü felsefeden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Tıpkı Konfüçyüsçü düşüncenin işaret ettiği küresel sistemde uyum ya da farklılıkların uyumlu hale getirilmesi, küresel anlaşmazlıklarda öncelikle müzakere ve diplomatik yolların tercih edilmesi gibi ilkeler, Çin dış politikasının temelini oluşturmuş ve Çin Rüyası ve "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi" şeklinde somutluk kazanmıştır.

Konfüçyüsçü düşüncenin modern Çin devletinin inşasındaki etkisini yalnızca dış politikada değil, iç politikada da görmek mümkündür. Dolayısıyla Konfüçyüsçü düşüncenin Çin politikasındaki etkisini mikro düzeyde ve makro düzeyde olmak üzere iki şekilde ele alma daha doğru olacaktır. Buna göre mikro düzey iç politikayı işaret

²⁷⁵ Michael J. Mazarr, Timothy R. Heath and Astrid Stuth Cevallos, **China and the International Order**, California:Rand Corporation, 2018, p. 18-19

²⁷⁶ A.e., p. 80-81

etmekte olup, tıpkı Konfüçyüsçü düşüncenin savunduğu gibi iç politikada otorite ve hiyerarşiyi üst noktada konumlandırmaktadır. Bunu Xi Jinping'in Çin iç politikasında uyguladığı stratejiler aracılığıyla da görmek mümkündür. Nitekim Xi Jinping modern Çin devletinin yeni kimliğini inşa etme çerçevesinde iktidar partisinin yolsuzlukla mücadelesinde iç politikada otoriter bir tutum sergileme yoluna gitmiştir.²⁷⁷ Aynı zamanda bu otoriter tutum, modern Çin devletinin yeni kimliğinin Çin toplumu tarafından benimsenmesini de kolaylaştıracak ve devlet ile toplum arasında hiyerarşik bir ilişkinin inşasına da zemin hazırlayacaktır. Tüm bunlara ek olarak ülkenin temel amacı olan ekonomik büyüme de ancak içeride otoriter bir yönetimin sergilenmesi ile mümkün olabilir. Zira iç politikada otoriter ve hiyerarşiye dayalı yönetim rejimin istikrarını da sağlayacaktır.

Konfüçyüsçü düşüncenin Çin siyasetindeki etkisi makro düzeyde ele incelendiğinde ise dış politika boyutu ile karşı karşıya kalınmaktadır. 1980'lerin ortalarında Deng Xiaoping iktidarı ile başlayan yeni dış politika inşası, Xi Jinping dönemi ile günümüze kadar aşama aşama gerçekleştirilmiştir. Buna göre modern Çin devletinin kurulmasından hemen önce Mao Zedong o dönemki dünyayı “yeni bir savaşlar ve devrimler çağı” olarak nitelendirmiş, bu tespiti ise 1960'lar ve 1970'lerde Sovyetler Birliği'nin askeri güçleri ile karşı karşıya gelerek bir anlamda doğrulamıştır. Buna ek olarak 11. Çin Komünist Partisi Ulusal Kongresi'nde “savaşın kaçınılmaz olduğunu” belirterek Çin'in askeri güce ve çatışmaya dayalı dış politika anlayışını yansıtmıştır. Deng Xiaoping döneminden bu yana ise modern Çin devletinin ilk adımları atılmaya başlanmış, bu doğrultuda ekonomik gelişme temel hedef olarak benimsenmiş, dış politikada askeri güce dayalı ve çatışma merkezli stratejik düşünce yerini zamanla mücadelenin ikincil konuma indirildiği ve işbirliği odaklı düşüncenin geliştiği yeni dış politikaya bırakmıştır. Savaşlardan kaçınmak, rakiplerle işbirliği yapmak ve şiddet kullanımını azaltmak böylece yeni bir stratejik kültürün temelini oluşturmuştur. “Çin'in barışçıl yükselişi” terimi de zamanla evrim geçiren Çin dış politikasının yukarıdaki niteliklerinden hareketle ortaya çıkmış olup, yeni Çin kimliğini ifade

²⁷⁷ Quansheng Zhao, “The Influence of Confucianism on Chinese Politics and Foreign Policy”, **Asian Education and Development Studies**, 2018, p. 7

etmektedir.²⁷⁸

Bu noktalardan hareketle kimliğin bir ülkenin iç ve dış politikasında nasıl inşa edici bir rol oynadığını somut bir şekilde görmek mümkündür. Kısa bir süre içerisinde farklı kimliklere sahip aynı devlet, birbirlerine tamamen zıt yeni kimlikler edinebilmekte ve bu kimlikleri ise devletlerin uluslararası sistemde diğer devletler tarafından nasıl algılanacağına tartışmasız bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla modern Çin devleti, Konfüçyüsçü düşünce etkisi altında yeni inşa edilmekte olan kimliğinden hareketle barış ve hoşgörüye dayalı, farklılıkların uyumunu temel ilke edinen bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Modern Çin devletinin gerek bölgesel düzeyde komşu ülkeleriyle, gerekse küresel düzeyde uluslararası sistemi oluşturan tüm ülkelerle yapıcı ve işbirliğine yönelik bir anlayış geliştirmesi ve uluslararası sistemi tanımlama şekli de bu değişen kimliğinin bir yansımasıdır.

Tüm bu noktalardan hareketle, Deng Xiaoping döneminden bu yana inşa edilmekte olan modern Çin devletinin kimliği, Konfüçyüsçülük ve modern otoriterlik olarak iki düşüncenin sentezi üzerinde inşa edilmektedir. Bu doğrultuda Konfüçyüsçü düşünce ve modern otoriterliğin birlikte ele alınması şaşırtıcı değildir, zira her iki düşünce de oldukça paralel düşünceler içermektedir. Buna göre gerek modern otoriterlik gerekse Konfüçyüsçü düşünce, iç politikada güçlü ve otoriter bir yönetimi ve devlet ile toplum arasında hiyerarşik bir ilişkiyi öngörmektedir. Modern Çin devletinin de temel hedefini oluşturan ekonomik gelişme ve kalkınmanın öncelikle iç politikada istikrar ve güçlü yönetim ile mümkün olacağını savunan iki düşünce de bu doğrultuda rejim istikrarı için otoriter bir yönetimi işaret etmektedir. Devlet ile vatandaşları arasındaki hiyerarşik ilişki ise halkın devlet yönetimini ve devletin yeni kimliğini benimsemelerini kolaylaştıracak, bu durum da yine rejimin istikrarını sağlayacaktır.

Modern otoriterlik ve Konfüçyüsçü düşünce sentezi üzerinde inşa edilen modern Çin kimliği, bu değişikliği iç politikaya olduğu kadar dış politikaya da yansıtmıştır. Bu doğrultuda Mao Zedong döneminden itibaren tamamen yeni bir anlayış doğrultusunda evrim geçiren Çin dış politikası, savaş ve çatışmalara dayalı ilişkilerden farklılıkların

²⁷⁸ Honghua Men, **China's Grand Strategy: A Framework Analysis**, Pekin: Pekin University Press & Springer, 2020, p. 91-105

uyumu, barış ve işbirliğine dayalı yeni bir anlayış edinmiştir. Temel hedefinin ekonomik kalkınma ve gelişme olduğu hatırlandığında, modern Çin devletinin barışçıl bir dış politika anlayışı geliştirmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Zira uluslararası sistemi oluşturan ülkelerin birbirlerine bu denli bağımlı oldukları mevcut küresel sistemde izole ve çatışmaya dayalı bir dış politika anlayışının sürmeyeceği ortadadır. Çin devleti ise planladığı ekonomik gelişmeye yalnızca ülke içerisinde ulaşamayacağı bilincinden hareketle, mümkün olduğunca işbirliğine dayalı bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Gerek modern otoriterliğin, gerekse Konfüçyüsçü düşüncenin ayırt edici noktasının ekonomik gelişim olduğu düşünüldüğünde bu iki düşüncenin, modern Çin devletinin yeni kimliğini inşa etmesi şaşırtıcı değildir. Zira modern otoriter düşüncenin klasik otoriterlikten başlıca farklı ekonomik gelişim hedefi doğrultusunda dış politikada uluslararası sisteme uyumlu ve sistemle entegre bir görüntü çizmesidir. Öte yandan 1980 ortaları ve 1990’larda, “Yeni Konfüçyüs” ya da “Neo-Konfüçyüs” adı altında Çin anakarasında yükselişe geçen yeni model Konfüçyüsçülük, başlıca olarak Doğu Asya’daki hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla başlıca hedefi ekonomik büyüme olan ve bunu küreselleşen yeni uluslararası sistemde yapmak isteyen modern Çin devletinin, Konfüçyüsçülük ve modern otoriterlik sentezinden oluşan yeni bir kimlik inşa etmesi oldukça stratejik bir hamledir.

Uzun tarihsel geçmişi boyunca üzerine yapışan klasik askeri güce ve çatışmaya dayalı geleneksel otoriter rejim imajından kurtulmak isteyen modern Çin devleti, inşa etmekte olduğu yeni kimliğini ve bu doğrultuda değişen Uluslararası İlişkiler anlayışını ise uluslararası sisteme duyurma ihtiyacı hissetmektedir. Zira uluslararası toplum tarafından tanınmayan ve kabul görmeyen kimliğin, modern Çin devletine ve ekonomik kalkınma hedefine bir katkısı olmayacaktır. Dolayısıyla Deng Xiaoping döneminden bu yana Çinli liderler her fırsatta Çin’in yeni Uluslararası İlişkiler anlayışını dile getirmekte ve bu sayede uluslararası toplum ile yapıcı ilişkiler kurma amacı taşımaktadırlar. Özellikle Xi Jinping uluslararası toplumun yer aldığı hemen her konuşmasında Çin’in yeni imajından bahsetmekte ve bu yeni Çin’in uluslararası bir hegemon kurma amacı taşımadan uluslararası sistemin barış, düzen ve istikrarında Çin devletinin aktif rol almaya hazır bulunduğunu belirtmektedir. Bu amacı doğrultusunda

modern Çin devleti, uluslararası hukuku aktif bir araç olarak kullanmakta, gerek bölgesel gerekse küresel örgütlenmelerde aktif bir tutum sergilemektedir.

Tüm bu noktalardan hareketle kimliğin, bir ülkenin iç ve dış politikasını ne derece şekillendirdiğini, uluslararası sistemi ve Uluslararası İlişkiler'i algılama ve tanımlama şekli üzerinde dahi ne derece inşa edici bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Bu saptamaya günümüz uluslararası sisteminde verilecek en önemli örneklerden birisi de modern Çin devletidir. Yeni Konfüçyüsçülük ve modern otoriterlik düşüncelerinin sentezi üzerine inşa edilmiş yeni kimliği ile modern Çin devleti, tarihten bu yana üzerine yapışmış geleneksel otoriter kimliğine tamamen zıt bir görüntü çizmektedir. Uluslararası hukuk da yeni kimliğe sahip bu modern Çin devletinin yeni imajını uluslararası sisteme kabul ettirmesi ve dış politika stratejilerini gerçekleştirmesi yolundaki en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELENEKSEL OTORİTERLİKTEN MODERN OTORİTERLİĞE ÇİN'İN EVRİMİ, ÇİN'İN GÜNÜMÜZ ULUSLARARASI SİSTEMİNDEKİ YERİ VE ULUSLARARASI NORMLARA YAKLAŞIMI

3.1. Otoriterlikten Modern Otoriterliğe: Tarihsel Olarak Çin Kimliğinin Evrimi

Henry Kissinger'in deyimiyle, toplumlar ve uluslar içgüdüsel olarak sonsuza dek süreceklerini düşünme eğilimi taşımaktadır ve Çin uygarlığının en önemli ve ayırt edici özelliği ise bir başlangıcı yokmuş gibi görünmesidir. Diğer bir deyişle oldukça uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Çin devleti sanki ezelden beri varolmuş gibi görünmekte, tarihte yer alan diğer ulus devletlerin aksine doğal bir olguymuşçasına tarihte bulunmuş gibi algılanmaktadır. Çin tarihi de tıpkı varoluşu gibi sayısız iç savaş, kaos ve karışıklıklarla dolu olmasına rağmen, her çöküşün ardından Çin devleti kendini yeniden oluşturmayı başarmıştır.²⁷⁹ Bu yönü ile diğer ulus devletlerden kendisini ayıran Çin devleti, sahip olduğu ayrıcalıklı durumun farkında olarak, zamanla kendisini dünyanın geri kalan bölgelerinden ayırmaya başlamıştır. Zhongguo ya da Türkçe karşılığı ile Conguo kavramı da bu noktadan hareketle ortaya çıkmış olup, merkez ülke anlamına gelmektedir. Bu kavram aracılığı ile Çinliler kendilerini kültürel ve ekonomik açıdan dünyanın merkezi olarak kabul etmekte iken, geride kalan bölgeleri ise barbar olarak nitelendirmekteydi.²⁸⁰ Bu algının doğal bir sonucu olarak dış dünyadaki gelişmelerle ilgilenmemeyi tercih eden Çin devleti için bu dönemi “Çin üstünlüğü dönemi” olarak nitelendirmek mümkündür.

Çin devletinin kendisini dış dünyadan üstün görmesi ve izole etmesi şeklinde geçen süreç, İngiltere ile gerçekleşen Afyon savaşlarını ve savaşın hemen sonrasında gelen aşağılanma yüzyılını beraberinde getirmiştir. 1839 Afyon Savaşları ile başlayıp 1949 Çin Komünist Partisi'nin iç savaşı kazanarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmasına dek

²⁷⁹ Henry Kissinger, **Çin: Düünden Bugüne Yeni Çin**, Çev. Nalan Işık Çeper, 3. Bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2020, p. 25-27

²⁸⁰ Fatih Oktay, **Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri**, 4. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, p. 39

geçen süreç içerisinde Çin, tarihten beri inandığı Çin üstünlüğünün artık mevcut olmadığının ve dünyadan izole geçen bu süreçte özellikle Batı dünyasından birçok konuda geri kalındığının farkına varmıştır. Dolayısıyla yeni kurulan Çin devleti bu doğrultuda yeni bir kimlik de inşa edilmesi gerektiği gerçeğiyle yüzleşmiştir.

Tüm bu noktalardan hareketle “modern Çin devleti” ile kastedilen, Mao Zedong tarafından 1949 yılında Çin Komünist Partisi’nin zaferinin ardından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti devletidir. Ne var ki sözü edilen modern Çin devleti kimliği de günümüze dek önemli değişiklikler geçirmiş olup, bu değişiklikler ise devlet başkanlarının izlediği politikalar ve benimsediği ideolojiler açısından da farklılıklar göstermektedir. Yine de yeni Çin ya da diğer bir deyişle modern Çin terimi, Çin Komünist Partisi döneminde Mao’nun yönetimindeki değişen politik ve sosyal sistemi ifade etmekte olup; eski, feodal, geleneksel Çin’in karşısında konumlandırılmaktadır.²⁸¹ Dolayısıyla eski Çin devletini geleneksel otoriter olarak nitelendirmek mümkün iken, yeni kurulan Çin devletinin ise bu gelenekselci ve modası geçmiş otoriter çizginin dışında daha modern bir çizgide inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşunu takip eden ilk dönemlerde Çin Komünist Partisi, radikal değişikliklerde bulunmaktan daha ziyade mevcut pozisyonunu sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda her ne kadar devrimci amaçlara bağlı kalınsa da ilk etapta daha çok ekonomik istikrarın sağlanması ve parti yayılmasının sağlanması için çalışılmıştır.²⁸²

Genel olarak bakıldığında Çin devletinin geleneksel otoriterlikten modern otoriterliğe geçişi bir anda gerçekleşmemiş olup, bu dönüşümde birçok etmen inşa edici rol oynamıştır. Buna göre gerek uluslararası sistemin geçirdiği dönüşüm, gerek Soğuk Savaş dönemi, gerekse 1949 yılında Komünist Parti liderliğindeki Çin devletinin kuruluşundan günümüze dek liderlik eden devlet başkanlarının taşıdığı ideolojilerin tümü, bu dönüşümde önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti daha geleneksel bir otoriter çizgide inşa edilmiş iken, günümüzdeki Çin

²⁸¹ Rana Mitter, **Modern China: A Very Short Introduction**, Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 11

²⁸² David S. G. Goodman, **Deng Xiaoping and the Chinese Revolution: A Political Bibliography**, London and New York: Routledge, 1994, p. 11

devletinin ise modern otoriterlik nitelikleri taşıdığı görülmektedir. Bu durumda her yeni kurulan ülkede sıklıkla görüldüğü gibi gerek yeni rejimin güvenlik ve istikrarının sağlanması, gerekse bu dönemde ekonomik büyümenin devam edebilmesi için daha otoriter bir yönetim sergilenmesinin gerekmesi şaşırtıcı değildir.

Tüm bu noktalardan hareketle, erken dönem Çin Komünist Partisi dış politikasını, Mao Zedong'dan bağımsız düşünmek mümkün görünmemektedir. Nitekim Mao dönemi Çin politikası da kendi içerisinde bir dönüşüm geçirmiştir. Buna göre erken dönem Çin dış politikası çerçevesinde Sovyet Rusya ile daha yakın ilişkiler içerisinde bulunulmuşsa da, ileriki dönemlerde Sovyet Rusya'dan uzaklaşan ve 1949 öncesi izolasyonu kırmaya ve kısmi izolasyon politikası izlemeye başlayan bir strateji uygulanmıştır. Genel olarak bakıldığında Mao liderliği döneminde Çin'de merkezi planlamaya ek olarak devlet kontrolünün sağlanması, endüstrinin kontrolü ve dış dünya ile sınırlı temas stratejilerinin izlendiği görülmektedir.²⁸³ Dolayısıyla yeni kurulan bir ülkenin gereksinim duyduğu iç politikada güvenlik ve istikrarın sağlanmasının yolunun ekonomik kalkınma olduğu fikrini savunan Mao da stratejilerini bu doğrultuda oluşturmuştur. Bu stratejinin doğal bir sonucu olarak da merkezi planlamaya ağırlık verilmiş ve bu doğrultuda güçlü bir devlet kontrolüne ihtiyaç duyulmuştur. Devlet kontrolünün artmasının, beraberinde otoriter eğilimleri de getirmesi ise bu noktada şaşırtıcı değildir. Nitekim ekonomik kalkınma için öncelikli olarak dış politikadan ziyade iç politika istikrarı gerekmekte, bu durum da dış dünya ile sınırlı teması ve iç politikada daha otoriter bir karakter sergilenmesini beraberinde getirmektedir.

Mao Zedong döneminin ardından Deng Xiaoping dönemine tanıklık eden Çin politik hayatını ise yeni bir reform dönemi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu dönemde, Mao'nun başlattığı ekonomik kalkınma hedefini devam ettiren Deng Xiaoping, buna ek olarak çok sayıda iç ve dış politika stratejileri yürütmüştür. Bu kapsamda Deng, Marksist/Maoist politik dogmaların hâkim olduğu ekonomiden ölçülebilir ve pragmatik ekonomiye; eski ideologların yönetiminden eğitilmiş

²⁸³ Terry Cannon and Alan Jenkins, “ Introduction: A Basic Guide to Developments From 1949 to 1989”, **The Geography of Contemporary China: The Impact of Deng Xiaoping's Decade**, Ed. Terry Cannon and Alan Jenkins, London and New York: Routledge, 1990, p. 1

teknokratların yönetimine; entelektüel olarak dış dünyaya kapalı bir sistemden, en iyi öğrencilerini eğitim için yurtdışına gönderen ve bilgiye daha fazla doymuş bir topluma geçişi hedefleyen, kısacası ekonomiden sosyal hayata dek her alanda değişime açık bir tutum sergilemiştir. Bunun dışında şu noktaya da dikkat çekilmelidir ki, tıpkı Mao döneminde olduğu gibi Deng döneminde de iç politikada devlet kontrolünün sağlanması stratejisi devam etmiş, Çin Komünist Partisi siyasi güç üzerindeki tekeli korumuş ve mevcut parti sisteminin yükselişinin sürmesi için neredeyse hiçbir parti dışı çekişmeye izin vermemiştir.²⁸⁴

Deng dönemi Çin dış politikası incelendiğinde ise “barış ve kalkınma” hedefi çerçevesinde “bağımsız bir dış politika” yürütülmesinin amaçlandığı söylenebilir. Başlıca örneğini Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesinin oluşturduğu dış politika çerçevesinde yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte aktif bir tutum sergilendiği görülmektedir. Temel olarak “pragmatik” şeklinde nitelendirilebilecek Deng dönemi dış politikası çerçevesinde sıkça kullanılan “barış” vurgusu ise tarihsel Çin’in üzerine yapışan saldırgan imajını ortadan kaldırmak için kullanılmıştır.²⁸⁵ Dolayısıyla Mao döneminden Deng dönemine dek Çin politikasına bakıldığında, iç politikadaki otoriter devlet yönetiminin sürdüğü dikkat çekmekte, dış politikada ise dış dünya ile sınırlı temas stratejisinin terkedilerek daha aktif ve uluslararası sistemle entegre bir tutum içerisine girildiği görülmektedir. Deng Mao’nun aksine, ekonomik kalkınma hedefine sadece ülke içerisinde uygulanan stratejilerle ulaşmaktan ziyade; uluslararası ticaret ve dolayısıyla küresel temasın daha aktif yürütüldüğü dış politika aracılığıyla daha kısa zamanda ulaşılabileceğini savunmuştur. Kısacası Deng döneminde iç politikada otoriter eğilimleri sürdüren fakat dış politikada bu otoriterliği kırarak barış ve kalkınma amacı çerçevesinde daha aktif bir tutum içerisinde bir Çin devleti karşımıza çıkmaktadır.

Deng Xiaoping dönemi ile Xi Jinping liderliğindeki yeni Çin devletini oluşturan dönemler arasında bir geçiş dönemi niteliği taşıyan Jiang Zemin ve Hu Jintao

²⁸⁴ David M. Lampton, **Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping**, California: University of California Press, 2014, p. 5-6

²⁸⁵ Ronald C. Keith, **Deng Xiaoping and China’s Foreign Policy**, London and New York: Routledge, 2018, p. 1-5

başkanlığı dönemi Çin politikalarına da kısaca değinmek gerekmektedir. Nitekim Mao ve Deng dönemi ardından gelen Jiang Zemin, Hu Jintao ve Xi Jinping dönemleri, taşıdıkları ideoloji nedeniyle de birbirlerinden ayrılmaktadır. Buna göre 1949 devriminden sonra Çin’de etkili olmuş Marksizm, Maoizm gibi ideolojilerin düşüşe geçtiği görülmektedir. Buna ek olarak Mao, görevde bulunduğu dönemde “sürekli devrim” i savunmakta ve Deng de “modernleşme” yanlısı olarak ortaya çıkmakta olup her iki terimin de Batı merkezli terimler olduğu dikkat çekmektedir. Son yıllarda Çin’e liderlik eden isimlerin ise daha çok Çin geleneksel kültürünü yansıtan ideolojileri benimsediği görülmektedir. Buna göre Jiang Zemin’in xiaokang (well-off society – iyi toplum), Hu Jintao’nun hexie (uyumlu toplum) ve Xi Jinping’in ise zhongguomeng (Çin Rüyası) terimlerini politikalarını oluştururken benimsedikleri görülmektedir.²⁸⁶

Genel olarak bakıldığında gerek Jiang Zemin’in, gerekse Hu Jintao’nun temel hedeflerinin Çin halkının iyi ve refaha sahip bir şekilde uyumlu bir toplum içerisinde yaşamalarının hedeflendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Jiang Zemin, Çin’in uluslararası örgütlere katılımını hızlandırarak ekonomik gelişimin de hızlı bir şekilde devam etmesini sağlamıştır. Buna ek olarak kendisinden önceki dönemlerden farklı bir şekilde Jiang Zemin, medya ve bilgi teknolojilerinin günümüz dünyasında ve Uluslararası İlişkiler’deki önemini kavrayan lider olmuştur.²⁸⁷

Hu Jintao da, tıpkı Jiang Zemin gibi öncelikle iç politikada Çin halkının iyi ve adil bir yönetime sahip olması gerektiği fikrinden hareketle stratejiler geliştirmiştir. Bu doğrultuda “demokratik merkeziyetçilik” ilkesini temel alan Hu, toplumda ortaya çıkabilecek hoşnutsuzlukların daha büyük bir istikrarsızlık kaynağına dönüşmeden önlenmesi için Çin Komünist Partisi’nin sosyal adaleti sağlaması gerektiğini düşünmekteydi. Bu noktadan hareketle partinin “ toplum tarafından, toplum için” yönetilmesi için bir hükümet kurması gerektiğini savunan Hu, her bir Çinlinin, ekonomik gelişmeden payına düşeni alması gerektiğinin de altını çizmiştir. Tüm bu fikirlerden hareketle Hu’ya göre parti için en büyük tehlike kitlelere temasın

²⁸⁶ Li, **Political Thought and China’s Transformation...**, p. 83

²⁸⁷ Lampton, **Following the Leader...**, p. 67-93

kaybedilmesi olacaktır.²⁸⁸

Hu dönemi Çin dış politikasına bakıldığında ise bu dönemin “barışçıl yükseliş” hedefi altında Çin’in uluslararası sistemde geçirdiği kaydadeğer değişimler ile birlikte mevcut statüsünün olgunlaşmaya başladığı ve daha aktivist bir yönde evrildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 2003 yılı itibariyle Hu’nun dış politikada Konfüçyüsçü bir kavram olan “uyumu” kullanmaya başladığı ve Çin dış politikasını bu kavram üzerinde inşa etmeye çalıştığı bir dönem söz konusudur. Bu doğrultuda iç ve dış politikanın sentezini Çin politikasına yansıtan Hu, aynı zamanda Deng Xiaoping’in “bağımsız dış politika” sloganını ve “barış ve kalkınma” stratejisini de Çin politikasına yansıtmaya devam etmiştir. Hu, Deng döneminin yalnızca bu iki ilkesini miras almamış, aynı zamanda Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesini de Çin dış politikasında benimsemeyi sürdürmüştür.²⁸⁹

Dolayısıyla Xi Jinping döneminin iki temel hedefi olarak nitelendirilen 2021 yılı itibariyle müreffeh bir toplum kurulması ve kuruluşundan tam 100 yıl sonra, 2049 yılına kadar ulusal canlanma²⁹⁰’nın tamamlanması, aslında Xi Jinping döneminden öncesine, Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerine dek uzanmaktadır. Buna ek olarak Çin’in ekonomik, politik ve askeri alanlarda etkinliğinin artması ve Bir Kuşak Bir Yol

²⁸⁸ Steve Tsang, “Consolidating Political and Governance Strength”, Ed., Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 24

²⁸⁹ Ronald C. Keith, “New History Inside Hu Jintao’s Foreign Policy: Harmony Versus Hegemony”, **China: A New Stage of Development for an Emerging Superpower**, Ed. Yoseph Y. S. Cheng, Hong Kong: City University of Hong Kong Press, 2012, p. 235-237

²⁹⁰ Ulusal canlanma (national rejuvenation), Xi Jinping’in sıklıkla kullandığı bir kavram olup, temel olarak Çin Rüyası kapsamında ele alınmaktadır. Ulusal canlanma ve Çin Rüyası kavramları ile Xi Jinping, Çin’in uluslararası sistemdeki artan etkisine vurgu yaparken, 1840 Afyon Savaşları sonrasında Batılı güçlerin müdahalesinin ardından nasıl zayıf ve güçsüz düşürüldüğünü hatırlatmaktadır. Bu tarihten bağımsızlık dönemine dek Çin halkının büyük sıkıntılar çektiğini ve Çin medeniyetinin karanlığa gömüldüğünü belirten Xi Jinping, bu tarihten sonra bu süreçlerin tekrar yaşanmaması için ulusal gençleşmenin Çin halkının en büyük amacı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Çin halkının tekrar eski gücüne kavuşmasının ve dış müdahalelerden etkilenmemesinin yolunun uluslararası sistemde yükselen güçlü bir Çin devletinden geçtiğinin farkında olarak Xi Jinping, başlıca dış politika hedeflerini de bu doğrultuda “Çin Rüyası” ve “ulusal canlanma” stratejileri üzerine inşa etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Xi Jinping: Speech at a Meeting Marking the 110th Anniversary of the Revolution of 1911”, **Ministry of Foreign Affairs**, October 10, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.cn/ce/cebb/eng/sgxw/t1913995.htm> , Erişim: 13 Ağustos 22

Projesi²⁹¹ de yine Hu Jintao döneminde temeli atılan politikalandı.²⁹² Bu noktadan hareketle, Çin'in modernleşme sürecinin bir lider ya da bir dönemde bir anda gerçekleşen bir durumdan ziyade, aşamalı şekilde her bir liderin, kendisinden önceki yönetimin stratejilerini ve hedeflerini miras alarak ve kendi bakış açısı çerçevesinde yeni politikalar ekleyerek bugünkü şeklini aldığı söylenebilir.

Xi Jinping, modern Çin devletinin mevcut lideri olarak tarihten günümüze Çin kimliğinin yeniden inşasında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu katkılar yalnızca dış politika çerçevesinde gerçekleşmemiş, felsefi anlamda da Çin kimliğinin tamamlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Xi Jinping Mao döneminde rafa kaldırılan ve ciddi saldırı başlatılan Konfüçyüsçü felsefeyi tekrar canlandırma amacı içerisine girmiştir. Öyle ki, Mao döneminde 1973 yılında başlayan yoğun Anti-Konfüçyüsçülük kampanyası, 1975 yılından Mao'nun ölümüne yani 1976 yılı sonuna dek devam etmiştir. Kampanyanın temel amaçları ise yeni kurulmuş olan Çin devletinin iç siyasette merkezileşme, kurumsallaşma, ideolojik birliğin sağlanması ve ekonomik üretime önem verilmesi olarak ifade edilmekte olup²⁹³, bu hedeflerin gerçekleşmesi

²⁹¹ Her ne kadar Bir Kuşak Bir Yol Projesi Xi Jinping dönemi ile ilişkilendirilse de, projenin temeli aslen Xi Jinping'den önceki lider Hu Jintao yönetiminde geliştirilen bir dizi bölgesel diplomatik taahhütlere dayanmaktadır. Temelde Xi Jinping'in "Uluslararası İlişkiler'in yeni bir türü" olarak nitelendirdiği proje, 2017 yılında gerçekleştirilen Kuşak ve Yol Forumu'nda Xi'nin cumhurbaşkanı olarak ilk döneminin diplomatik bir başarısı olarak önce çıkmıştır. Genel olarak ekonomik bağlara dayalı bir dizi ortaklık amacıyla oluşturulan proje kapsamında Doğu Afrika'dan Kuzey Afrika'ya ve Pasifik'in bir kısmı ile birlikte Avrasya'nın büyük bir kısmı yer almakta olup, temel amaç Çin'in altyapılarına yatırım yaparken ve devlet-devlet ve devlet-özel sektör bağlarını güçlendirirken bu alandaki ülkelerle ortaklıklarını genişletmektir. Diğer bir ifadeyle Bir Kuşak Bir Yol projesi, Çin'in ekonomik kalkınma stratejisinin bir parçası olarak dünyanın geniş bir alanında altyapı gelişimini teşvik etmektedir. Bu kapsamda Hu Jintao döneminde atılan başlangıç adımları, Şangay İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi uluslararası örgütleri içeren geniş bir grup ile işbirliği çerçevelerinin oluşturulması gibi yapıcı sonuçlar getirmiştir. Dolayısıyla Xi Jinping yönetiminden önce Hu Jintao yönetimindeki Pekin, küresel yönetişimin şekillenmesinde ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin temellerinin atılmasında aktif rol oynamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kawashima Shin, "The Belt and Road Initiative: Responding to Beijing's Ambitions", **Nippon**, Jun 13, 2018, (Çevrimiçi), <https://www.nippon.com/en/in-depth/a05801/>, Erişim: 17 Ağustos 22

²⁹² Rush Doshi, Hu's to Blame for China's Foreign Assertiveness, **Brookings**, 22 Ocak 2019 (Çevrimiçi), <https://www.brookings.edu/articles/hu-to-blame-for-chinas-foreign-assertiveness/>, Erişim: 12 Ağustos 22

²⁹³ İfade edilen tüm hedefler Mao döneminde gerçekleşen Kültür Devriminin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu dönemde Anti Konfüçyüsçülük kampanyası, Mao ve Mao'nun ideolojisini ve Kültür Devrimi'ni destekleyen politikaların yürütülmesini sağlayan Dörtlü Çete (Gang of Four)'nin önemli bir politik alan kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemde Deng Xiaoping ikinci kez görevinden alındığında kendisine yöneltilen suçlamalar başlıca "Konfüçyüsçü eğitime olan bağlılığı" ve bununla birlikte disiplini ve sert öğretmenlere saygısı" ve "bilginin her şeyden üstün tutulması" idi. Öte yandan Goldman ise Anti-Konfüçyüsçülük kampanyasını farklı bir açıdan yorumlamış, Kültür Devrimi'nin radikal politikalarından kasıtlı bir geri çekilme politikası olarak da değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

için Konfüçyüsçü düşünce ikinci plana atılmış, bunun yerine siyasi istikrarın sağlanması için merkezi devlet stratejilerine ağırlık vermiştir. Mao'dan Xi Jinping dönemine kadar geçen sürede ise Çin politikası evrimini sürdürmüş olup, Konfüçyüsçü düşüncenin Çin siyasetinde tekrar hak ettiği yeri alması hedeflenmiştir. Özellikle 1980'lerin başlarındaki reform döneminde Çin Komünist Partisi liderleri, Konfüçyüs'ün otoriteye itaat ve uyum hakkındaki fikirlerinin, siyasi statükoyu destekleyebilecek özgün bir Çin doktrini sunduğuna inanmalarından hareketle, Konfüçyüsçü düşüncüyü yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Görünüşe göre Xi Jinping de bu çabayı tamamen yeni bir seviyeye taşımakta; Konfüçyüsçü düşüncüyü, Çin Komünist Partisi'ni yeniden şekillendirmek ve içerideki güç yapısını yeniden düzenlemek için daha geniş bir programın parçası olarak kullanmaktadır.²⁹⁴

Xi Jinping Konfüçyüsçü düşüncüyü yalnızca iç politika hedefleri için kullanmamakta, aynı zamanda modern Çin kimliğinin bir yansıması olarak dış politikaya taşımayı da hedeflemektedir. Buna göre “Çin’in barışçıl yükselişi” hedefinden “Çin Rüyası’na” ve “ulusal canlanmaya” dek Xi Jinping, başlıca dış politika hedeflerinin hayata geçirilmesinde Konfüçyüsçü düşüncüyü etkin olarak kullanmaktadır. Konfüçyüsçü felsefenin uyum ilkesi başta olmak üzere çeşitli ilke ve düşüncelerini uluslararası arenada gerçekleştirdiği çoğu konuşmasında vurgulayan Xi, bu sayede uluslararası sisteme hem yeni ve modern Çin kimliğinin tanıtımını yapmakta, hem de Çin’in barışçıl yükselişini vurgulamaktadır.

Kısacası Xi Jinping’in “Konfüçyüs Canlanması (Confucious Revitalization)” Çin geleneksel kültürünü uluslararası arenaya yeniden tanıtmak için daha geniş bir girişimin parçasıdır. Bu konuda da Mao’dan ayrılan Xi, günümüzün siyasi kullanımı için Çin’e ait eski kültürleri ve değerleri canlandırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda

Yine de Goldman’ın bu yorumu eleştiriye açıktır, nitekim kampanyada yer alan isimlerden neredeyse tamamı, ilgili kampanyayı bir “geri çekilme” olarak nitelendirmemekte, daha ziyade “ Kültür Devrimiyle başlayan mücadelenin bir devamı ve sağlamlaştırması” olarak görmektedirler. Tüm bu karşıt görüşler çerçevesinde oldukça açık görünmektedir ki, Anti-Konfüçyüsçülük, Kültür Devrimi ile kendisini açıkça göstermiş olup, bu anlamda belirli bir tema ve kavramsal süreklilik bu iki süreci birbirine bağlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. James Gregor and Maria Hsia Chang, “ Anti-Confucianism: Mao’s Last Campaign”, *Asian Survey*, Vol:19 No:11, 1979, p. 1073-1078 ; Merle Goldman, “ China’s Anti-Confucian Campaign, 1973-74, *The China Quarterly*, Vol:63, 1975

²⁹⁴ Michael Schuman, “ The Chinese President’s Love Affair With Confucius Could Backfire on Him”, *Time*, October 30, 2014, Çevrimiçi, <https://time.com/3547467/china-beijing-xi-jinping-confucius-communism/>, Erişim: 16 Ağustos 22

Çin geleneksel kültürü, yüzyılın başından beri bir canlanma geçirmekteydi fakat bu sürecin Xi Jinping döneminde daha da hızlandığı görülmektedir. Çin geleneksel kültürünü “eski toplum” olarak nitelendiren Mao’nun aksine Xi bu kültürü “Çin ulusunun ruhu” olarak görmektedir. Bu doğrultuda Xi Jinping, oluşturduğu bölgesel ve ekonomik hedefler doğrultusunda modern Çin devletinin “ulusal canlanmayı” gerçekleştirmesini hedeflemektedir. “Çin Rüyası” da yine bu doğrultuda Xi Jinping’in geleneksel değerleri yeniden tanıtarak Çin’deki otoriterliğin evrilmesine ve yeni bir boyut kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Kısacası Xi Jinping, 21. Yüzyılda kendi Konfüçyüsçü düşünce versiyonunu tanıtarak yalnızca Çin kimliğini modern bir zemin üzerine inşa etmekle kalmamakta, aynı zamanda kendisini Çin’in ahlaki hocası olarak konumlandırarak Çin siyasal hayatı içerisindeki gücünü pekiştirmektedir.²⁹⁵

Modern Çin devletinin 1949 yılında kuruluşu ve Mao döneminden Xi Jinping dönemine dek aşamalı olarak bir evrim geçirdiği görülmektedir. Buna göre Mao dönemi Çin politikası, yeni kurulan bir siyasal sistemin tipik özelliklerini taşımakta olup, sistem daha otoriter bir yapı formundadır. Bu kapsamda her yeni siyasal sistemde olduğu gibi başlıca hedef iç politikada istikrar ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu kapsamda ideolojik yanın görece biraz daha göz ardı edilip, önceliğin ekonomik gelişme ve üretim ve merkezîyetçi devlet politikasının ağırlık kazandığı bir süreç söz konusudur. Mao ve yandaşlarından meydana gelen dörtlü çete için bu dönemde başlıca öncelik iç politikada Çin Komünist Partisi rejiminin istikrarı ve güvenliği üzerinedir. Dolayısıyla bu dönemde ekonomik gelişme hedefinin de ön planda olduğu göz önünde bulundurulduğunda erken dönem Çin siyasal sisteminin, dış politika ve uluslararası sistemden izole fakat iç politikada etkin klasik bir modern rejim niteliği taşıdığı görülmektedir.

Mao döneminin ardından Çin siyasal hayatı bu kez Deng Xiaoping dönemine tanıklık etmiş, sistemin iç ve dış politika stratejileri de bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir. Xiaoping dönemini “reform dönemi” olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır zira gerek iç politikada gerekse dış politikada çok sayıda politika oluşturularak

²⁹⁵ Kate Clayton, “Confucius Technology and Power Consolidation Under Xi Jinping”, **The China Story**, July 3, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.thechinastory.org/confucius-technology-and-power-consolidation-under-xi-jinping/>, Erişim: 16 Ağustos 22

uygulanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Mao döneminden farklı şekilde Deng Xiaoping, uluslararası sistemle kısıtlı da olsa bir etkileşim içerisine girmiş, bu doğrultuda ekonomide “open door” politikasının uygulanmasını sağlamıştır. Mao dönemi ile paralel şekilde ekonomik gelişme hedefinin aynen sürdürüldüğü bu dönemde bu hedefe yalnızca iç politika yoluyla ulaşmanın daha fazla zaman alacağı gerçeğinden hareketle bu dönemde Çinli lider, yeni Çin devletinin sınırlı da olsa uluslararası sistemde yer almasını desteklemiş, bağımsız dış politika stratejisini benimsemiştir. Çoğu yönden modernleşme yanlısı bir dönem olan Xiaoping döneminde, iç politikada parti dışı çekişmelere izin verilmemekle birlikte klasik otoriterliğin bazı yönlerden terk edilse de hala baskın olduğu görülmektedir.

Deng Xiaoping ve Xi Jinping dönemleri arasında bir geçiş dönemi niteliği taşıyan Jiang Zemin ve Hu Jintao yönetimlerinde ise Çin devletinin modernleşme süreci devam etmiştir. İki liderin başlıca amaçlarının Çin halkının refahı ve sosyal adalet olarak ortaya çıktığı bu dönemde, dış politikada da oldukça aktif bir siyaset yürütülmeye çalışılmıştır. “İyi toplum- uyumlu toplum” gibi ilkeler doğrultusunda hareket edilen bu dönemde iç politikada Çin Komünist Partisi’nin kitlelerle teması kaybetmemesi hükümetin en büyük hassasiyetlerinden olmuştur. Dış politikada ise uluslararası örgütlere katılımın hızlandığı bu dönemde uluslararası sistemle entegrasyon “kısmi”den uzaklaşılarak daha da hız kazanmıştır. Çin’in barışçıl yükselişinin ortaya çıktığı bu dönemde, Konfüçyüsçülük eski önemini tekrar kazanmaya başlamış, uluslararası sistemde Konfüçyüsçü uyum ilkesi daha sık kullanılır olmuştur. Tüm bu modernleşme çabaları çerçevesinde “Çin’in barışçıl yükselişi”, “Çin Rüyası” projelerinin de bu dönemde ortaya çıktığı ve Xi Jinping döneminde devralındığı görülmektedir. Kısacası Çin politik sisteminin modernleşme süreci açısından Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemleri oldukça kayda değer bir gelişmeye tanıklık etmektedir. Mao dönemindeki klasik otoriter sistemin gittikçe modern otoriter nitelikleri gösterdiği bir süreç söz konusudur.

Xi Jinping dönemi ise Çin’in kimliğinin gerçek anlamda dönüşüm geçirdiği ve dış politikada tamamen uluslararası sisteme entegre olmuş bir süreç söz konusudur. Jinping bu kapsamda gerçekleştirdiği her konuşmada Çin’in inşa edilen yeni kimliğine vurgu yapmakta, “Çin’in barışçıl yükselişi”ne dikkat çekmektedir. Modern otoriterlik

ve Konfüçyüsçü düşüncenin sentezi üzerine inşa edilen yeni Çin kimliğinin gerek iç gerekse dış politikada bu doğrultuda yeni stratejiler geliştirmesi ise kaçınılmazdır. Bu doğrultuda iç politikada Çin Komünist Partisi'nin istikrarını ve güvenliğine öncelik veren Xi Jinping, hem iç hem dış politikada kendisini Çin'in yeni lideri olarak tanıtmaktadır. Ekonomik gelişme hedefinin aynen devralındığı modern otoriter Çin devletinin dış politika hedeflerine bu kez “Çin Rüyası”, “Ulusal Canlanma”, (Bir Kuşak Bir Yol” “Çin'in Barışçıl Yükselişi” gibi uluslararası sistemin güvenliği ve istikrarına da vurgu yapan ilkeler eklenmiştir. Dolayısıyla modern otoriterliğin tipik bir özelliği olarak iç politikada rejim istikrarı, dış politikada ise etkin bir konum ve uluslararası sisteme entegre bir duruş, Xi Jinping döneminde aynen görülmektedir. Kısacası öyle görünüyor ki Xi Jinping yalnızca Konfüçyüsçü düşünce üzerine inşa edilen bir yönetim arzulamamakta, aynı zamanda “Çin özelliklerine sahip bir otoriterlik” yaratmak istediği anlaşılmaktadır.²⁹⁶ Bu Çin özelliklerine sahip otoriterlik türü ise Konfüçyüsçü felsefenin temel fikirleri ile harmanlanmış modern otoriter bir siyasal sistemi işaret etmekte, modern Çin devleti bu kimlik üzerine inşa olmaktadır. Dolayısıyla 1949 yılında kurulmasından günümüze dek modern Çin devleti, halihazırda inşa etmekte olduğu kimliğe ulaşana dek aşamalı bir şekilde dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümde siyasal rejime liderlik eden başkanın kişisel özellikleri ve taşıdığı ideoloji de etkili olmakla birlikte, uluslararası sistemin dönüşümünün de göz ardı edilmeyecek bir etkisi bulunmaktadır. Öyle ki Soğuk Savaş dönemi sonrasında sistemin iki kutupluluktan çok kutupluluğa doğru evrilmesi, uluslararası kurumsallaşmanın iyiden iyiye artması, küreselleşmenin zirve noktasına ulaşması, Çin devletinin daha fazla dış dünyadan izole bir şekilde yükselen güç olamayacağını fark etmesini sağlamıştır. Bu nedenledir ki her yeni gelen lider, uluslararası sistem ile entegre olma konusunda bir önceki isimden daha aktif bir siyaset izlemiş, tüm bu etmenler günümüzde Çin'in yükselen bir güç olarak nitelendirmesine zemin hazırlamıştır.

21. yüzyılın başından bu yana Çin'in henüz devam eden iki dönüşüm içerisinde olduğu görülmektedir: “Çin'in dünyayı algılama biçimi”nden, “dünyanın Çin'i algılama biçimine” ve uluslararası sisteme yalnızca gözlemci sıfatıyla katılım sağlayan Çin'den

²⁹⁶ Schuman, “The Chinese President's Love Affair With Confucius...”

sistemin katılımcısı Çin'e. İki dönüşüm sürecinde de ülkenin 19. Ve 20. Yüzyıl boyunca içerisinde geçtiği süreçler ve 1949 yılı itibariyle başlayan modernleşme süreci dönüm noktaları olmuştur.²⁹⁷ Nitekim özellikle aşağılanma yüzyılı öncesinde kendisini dünyanın geri kalanından üstün, dünyanın geri kalanını ise barbar olarak gören Çin için bu dönem uluslararası sistemden izole şekilde geçtiğinden, dünyanın kendilerini nasıl algıladıklarının bir önemi de bulunmamaktaydı. Bu dönemde Çin için yalnızca kendilerinin dünyayı algılama biçimi önem taşımaktaydı. Aşağılanma yüzyılı ve Afyon Savaşları ile devam eden süreçte ise dış dünya ile temasta bulunmak zorunda kalan Çin için gerçeklerle yüzleşme ve eksikliklerini fark etme imkânı doğmuş, böylece dünyanın Çin'i algılama biçimi önem taşımaya başlamıştır. Sözü edilen süreç uluslararası sistemin kuruluşu ve uluslararası toplumun kurumsallaşmasına da denk geldiğinden Çin, bölgesel olduğu kadar küresel boyutta da bir dönüşüme ihtiyacı olduğunun farkına varmıştır.

Genel olarak bakıldığında bağımsızlık öncesi dönem ile bağımsızlık sonrası ve 21. Yüzyıl dönemi Çin devleti birbirinden kesin olarak ayrılmaktadır. Bağımsızlık öncesi dönemde tam bir izolasyon içerisinde, yabancı devletlerin müdahalelerine açık ve zayıf bir ülke iken, bağımsızlık sonrası dönemde iç politikada istikrar ve güvenliğini sağlamış, dış politikada ise izolasyonunu kırarak uluslararası sisteme aşamalı şekilde entegre olmuş bir Çin devleti karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu klasik otoriterlikten modern otoriterliğe geçiş bir anda gerçekleşmiş bir devrim gibi düşünülmemelidir. Bu örnekte daha ziyade uluslararası sistemin, Soğuk Savaş dönemi şartlarının ve Çinli liderlerin etkisinde aşamalı olarak modernliğe geçişin sağlandığı bir sistem söz konusudur. Zira Mao dönemi dahi kendi içerisinde aşamalı bir değişim içermekte iken, Çin devletinin kuruluşundan günümüze dek geçirdiği evrimi tek bir aşama olarak ele almak mümkün görünmemektedir. Nitekim günümüz modern otoriter Çin'i, kuruluşundan bugüne dek tecrübe ettiği iç ve dış politik olayların sentezi üzerine inşa olmuştur. Dolayısıyla çalışmanın takip eden bölümünde sırasıyla Mao Zedong, Deng Xiaoping ve Xi Jinping dönemleri, uluslararası sistemin geçirdiği değişim ve dönüşümler de göz önünde bulundurularak ele alınacak, bu sayede Çin devletinin 1949 yılında kuruluşundan günümüze “modern otoriter” sıfatını nasıl kazandığı daha somut

²⁹⁷ Men, *China's Grand Strategy*, p. 133

bir şekilde görülecektir.

3.1.1. Otoriter Bir Rejim Olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Konsolidasyonu: Bir Devrimler Çağı Olarak Mao Zedong Dönemi ve Soğuk Savaşın Çin Politikasına Etkisi

Keith Scoppa'nın dikkat çektiği üzere çoğu analist ve fütüristler, 21. Yüzyılın Çin'in yüzyılı olacağına inanmaktalar. Bu inancın temel sebebi ise bir zamanlar dünyanın dört bir yanından ülkelerin hayranlıkla baktığı ülkenin, günümüzde uluslararası alanda yeni bir lider olarak yeniden ortaya çıkmaya hazırlanmasıdır. Eğer bu tahminler gerçekleşir ise Çin'in bu başarısının temeli, geçirdiği kanlı ve trajik yirminci yüzyıl olarak gösterilecektir. Nitekim 20. Yüzyıl Çin için tam anlamıyla bir "Devrimler Yüzyılı" olmuş, gerek 1920'lerdeki Çin Milliyetçilerinin siyasi devrimi, gerekse yirminci yüzyılın son yarısında (1950'ler) Komünistlerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ayaklanmaları bu devrimlerin yalnızca bir kısmıdır. Bununla birlikte şu noktaya da dikkat çekilmelidir ki, Aşağılanma Yüzyılı'ndan, 1949 Devrimine, yani 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla dek Çin'in devletinin ve Çin toplumunun karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, içerisinde bulunan bağlamlar ve durumlar değiştikçe, buna uygun bir politik, sosyal, kültürel ve ekonomik kimlik inşası gereksinimidir.²⁹⁸ Diğer bir deyişle Lucien Bianco ve Graham Beck, Çin'in bu durumunu " Çin gibi bir toplumda devrim, yaşamın temel ve tamamen doğal bir gerçeği olabilir" diyerek özetlemektedir.²⁹⁹ Dolayısıyla 19 ve 20. Yüzyıllar boyu devam eden ve günümüzde de süren evrimi boyunca Çin devletinin geçirdiği devrimler, işte bu kimlik arayışının ve kimlik inşası ihtiyacının bir yansımasıdır. Dolayısıyla modern Çin devletinin kuruluşunu işaret eden Mao dönemini incelemeyen önce, ülkeyi politik anlamda bu sürece sürükleyen ve sonucunda Komünist devriminin gerçekleştiği Çin devrimine kısaca bir göz atmak gerekmektedir.

²⁹⁸ R. Keith Schoppa, **Twentieth Century China: A History in Documents**, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 11

²⁹⁹ Lucien Branco, **Origins of the Chinese Revolution: 1915-1949**, Trans. Muriell Bell, Stanford: Stanford University Press, 1971, p. ix

Çin devriminin günümüz modern Çin devleti açısından taşıdığı önemin anlaşılması için, Aşağılanma Yüzyılı ve 1949 devrimine kadar geçen süreye dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim Aşağılanma Yüzyılı öncesi Çin'in diğer devletler karşısındaki benzersiz ve üstün pozisyonu, 1839-1916 yılları arasında bozulmuş olup, bu dönemde yaşayan Çinliler bir tarihin, bir medeniyetin dağılmasına, Konfüçyüsçü dünya görüşünün yıkılmasına tanıklık etmişlerdir.³⁰⁰

1911 yılında Çin'de gerçekleşen devrim, Çin'in son emperyal hanedanlığı olan Manchu başkanlığındaki Qing hanedanlığının yıkılmasına ve SunYat-Sen liderliğinde Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Yeni kurulan Çin Cumhuriyeti'nin politik atmosferi ise milliyetçilikten sosyalizm ve feminizme dek değişik ideolojiler üzerine şiddetli tartışmaları içermekteydi. Bununla birlikte her ne kadar yeni kurulan cumhuriyetin bağımsız, egemen ve modern bir devlet olması hedeflense de yabancı devletlerin, Çin'in iç ve dış politikası üzerinde veto veya kontrol hakkına sahip olduğu bir politik atmosfer mevcuttu.³⁰¹ Bu mevcut politik atmosferde ise karşıt fikirlerin ortaya çıkmaması mümkün görünmemekle birlikte Çin örneğinde bu karşıt kamp ise Mao'yu da içeren Yeni Gençlik hareketinde vücut bulmuştur.

Yeni Gençliğin savunduğu temel düşünceye göre tam anlamıyla bir kültürel ve ahlaki dönüşüm, anlamlı bir sosyal reform ve siyasi eylem için birinci önkoşuldur. Geleneksel Çin geçmişinin çoğunda korumaya değer hiçbir şey ya da çok az şey gören Yeni Gençliğin asıl istediği geleneksel kültürün yenilenmesi değil, daha ziyade geçmişin tüm değerleri, gelenekleri, adetlerinin topluca yok edilmesidir. Bu düşünce doğrultusunda Konfüçyüsçülük de etkilenmiş olup, Konfüçyüsçü düşünceye yoğun bir saldırı başlatılmıştır. Yeni Gençlik'in geçmişe bu denli sert tepkisinin altında ise genç Çin nüfusuna olan ateşli inançlarıdır. Bu doğrultuda gençlik, yeni kültürün ve dolayısıyla yeni ve genç Çin toplumunun taşıyıcıları olarak görülmekte olup, gerçekleştirilecek kültürel dönüşümün birer öznesi olacaktır. Yeni Gençlik'e bağlı

³⁰⁰ A.e., p. 1

³⁰¹ Mitter, **Modern China...**, p. 31-32

düşünürlerin ortak noktası ise, sosyal gerçekliği değiştirme konusunda düşüncelerin gücüne olan olağanüstü bağlılıklarıdır.³⁰²

1920'lerdeki milliyetçi devrim ise Çin halkına, yüzyılın kalanı boyunca kullanabilecekleri bir politik seçim hakkı vermiştir: Milliyetçi Parti üyesi olarak Sun Yat-Sen ve Çan Kay Şek'e bağlı bir kimlik veya Komünist Parti üyesi olarak Mao Zedong ve Deng Xiaoping'e bağlı bir kimlik. 1920'ler ile 1940'lar arasında her bir parti yeni politika ve yapılara sahip olduğundan dolayı bu seçim oldukça önemliydi. 1940'ların sonlarına dek Nanjing'de iktidarın başındaki isim Çan Kay Şek ve Milliyetçi Parti elinde bulunmakla birlikte bu durum 1949'da meydana gelen iç savaş ile değişmiştir. 1949'da iç savaşı kazanarak iktidarı ele geçiren Komünist Parti, günümüz Çin devletinde de iktidarı elinde bulundurmaktadır.³⁰³ Dolayısıyla 1921 yılında Çin Komünist Partisi'nin kurulmasından 1949 yılında gerçekleşen devrime kadar Çin siyasal hayatı Milliyetçiler ve Komünistler arasındaki gerilime sahne olmuştur. Emperyalizm karşıtı bir ideoloji benimseyen Komünist Parti üyeleri ve Karl Marx'ın ideolojisini benimseyen Mao, Çin'de mevcut olan dış ülkeler tarafından müdahalenin ve ekonomik sömürünün temel sebebinin emperyalizm olduğu fikrini savunmaktaydılar. Çin Komünist Partisi'nin savunduğu bu düşünce, iktidarın ele geçirilmesinin ardından Mao'nun liderliğindeki ilk yıllarda Çin-Sovyet yakınlaşmasının da temelini oluşturmaktadır.

Kısacası bugünün modern Çin devletini inşa eden çatışma, Çan Kay Şek önderliğindeki Milliyetçiler ile Mao Zedong önderliğindeki Komünistler arasında gerçekleşmiştir. Her ne kadar gerek Milliyetçiler gerekse Komünistler güçlü, bağımsız, egemen, dış etkilerden ve emperyalizmden kurtulmuş ve merkezileşmiş bir Çin yaratma hayali taşısa da, çatışmanın galibi Komünistler ve onların ideolojisi, günümüz Çin devletinin temelini oluşturmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ve Mao yönetiminin ilk yıllarında Çin, gerek toplumsal gerekse ekonomik açıdan zor bir durumdaydı. Toplum ve devlet yapısı

³⁰² Maurice Meisner, **Mao's China And After: A History of the People's Republic**, 3. Ed. New York: Free Press, 1999, p. 14-15

³⁰³ Schoppa, **Twentieth Century China...**, p. 12

parçalanmış, dış müdahalelerin getirdiği savaşlar ve uzun süren iç savaş sonucunda kamu düzeni ve morali bozulmuş olup, savaşın harap ettiği bir ekonomi sonucunda şiddetli bir enflasyon ve işsizliğin hâkim olduğu bir ekonomik yapı mevcuttu. Kısacası Çin'in temel ekonomik ve askeri geri kalmışlığı, yeni kurulan devletin temel hedefi olan ekonomik gelişimin önündeki en büyük engellerdir. Mao, henüz kurulan devletin eksiklerinin ve hedeflerinin farkında olarak, yönetiminin önemli bir kısmını devrimlere ayırmıştır, öyle ki 1957 yılında Çin Komünist Partisi liderleri geriye dönüp baktıklarında eski kopuk Çin'in yerine, sanayileşmeye ve etkileyici bir ekonomik büyüme oranına ulaşmış, halkının yaşam standartlarında gözle görülür bir ilerlemenin görüldüğü güçlü ve merkezi bir devlet görmekteydiler.³⁰⁴

Peki kuruluşundan bu kadar kısa süre içerisinde Çin'de görülen ekonomik ve toplumsal iyileşmenin anahtarı nedir? Bu soruyu cevaplamak için Mao dönemi politikalarını erken dönem ve geç dönem olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Nitekim yeni Çin devletinin ilk yılları ile yönetiminin son dönemleri arasında Mao'nun uyguladığı stratejiler bazı farklılıklar göstermektedir. Erken dönem Mao yönetimi, hedeflenen ekonomik kalkınmanın ve toplumsal iyileşmenin sağlanması amacıyla merkezi bir devlet yönetimi izlemiş, bu doğrultuda klasik otoriter çizgiye daha yakın bir görünüm sergilemiştir. Bu noktada şunu da vurgulamak gerekir ki, yeni Çin devletinin ilk kuruluş yıllarında Çin Komünist Partisi'nin en büyük kaygısı, rejimin yasallığının sağlanması ve rejim güvenliği ve istikrarının korunmasıdır. Bu kaygılardan hareketle erken dönem Mao yönetiminin merkezi devlet yönetimi stratejisi izleyerek daha otoriter bir görünüm çizmesi şaşırtıcı değildir.

Çin Komünist Partisi ve Mao için şanslı bir durum varsa o da şudur ki, yönetimin ilk yılları modern ulaşım ve haberleşmenin ve ateş gücü ve polis ağlarının küresel düzeyde gelişimi dönemine denk gelmiş olup, bu sayede yeni kurulan Çin devleti hükümeti, devlet ve toplumu daha kolay kontrol edebilmiştir. Öte yandan en önemlisi ise bu maddi olanaklar yeni bir dünya görüşünü de beraberinde getirmiştir. Buna göre yeni hükümet, Çin'in diğer büyük ulus devletler gibi olması gerektiği fikrinden hareketle,

³⁰⁴ Frederick C. Teiwes, “ The Establishment and Consolidation of the New Regime”, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, Ed. Roderick MacFarquhar, 2. Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 6

miras kalan kültürün büyük ölçüde gözden geçirilerek birçok unsuru sentezleyecek yeni bir forma bürünmesi gerekliliğini fark etmişlerdir.³⁰⁵ Diğer bir deyişle Çin Komünist Partisi yöneticileri, modern uluslararası sistemin yeni ihtiyaçlarının farkında olarak Çin'in miras kalan kültürü üzerinde inşa edilecek modern bir kimlik yaratılması gerektiğini kavramışlardır.

Tüm bu noktalardan hareketle Mao dönemi Çin politik sistemini ele alırken iç ve dış politika stratejileri olarak ayrı ayrı ele almak daha doğru olacaktır. Buna göre erken dönem yönetiminde Mao ülkede politika yapımında önceliklerin belirlenmesinden sorumlu otorite olarak kesin bir rol oynamış, zamanla bu kesin rolü ise provokatif bir çizgiye kaymaya başlamıştır. Yönetiminin ilk yıllarında yönetim tekniklerini mükemmelleştirme hedefi izleyen Mao, toplumdaki gerçek gerilimleri tespit ederek kısa vadeli hedefler belirlemek ile ilgilenmiştir. 1960'ların ortalarına gelindiğinde ise politbüro³⁰⁶dan etkilenmiş ve sanayileşmiş, katılımcı ve bir o kadar kontrollü, düzenli ve devrimci bir toplum inşa etmeye çalışmıştır. Mao'nun başarısı ile ilişkilendirilebilecek başlıca özellikleri ise toplumda Çin Komünist Partisi ve onun yönetimini meşrulaştırıcı semboller üzerindeki kontrolü, vizyonu, bilgisi ve domine eden kişiliği, inisiyatifi elinde tutma isteği ve bu doğrultuda kullandığı taktiklerdir.³⁰⁷

³⁰⁵ John K. Fairbank, "The Reunification of China", **The Cambridge History of China: Volume 14, The People's Republic, Part 1, The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965**, Ed. Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank, Cambridge: Cambridge University Press, p. 22-23

³⁰⁶ Tarihsel olarak bakıldığında Sovyetler Dönemine denk gelen Politbüro terimi, Sovyetler Birliği'nin Komünist partisinin başlıca karar alma organı olarak nitelendirilebilir. Sovyetler Birliği'nin yönetimi boyunca hükümete devlet yönetimi üzerinde sıkı bir denetim kurma olanağı veren Politbüro, 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından dağılmışsa da, birçok komünist ülkeye ilham olmuştur. Çin Komünist Partisi'nin Çin'deki sivil savaşı kazanmasının ardından yönetime gelen Mao da yeni rejime uyum sağlanması için Politbüroyu kurmuştur. Sosyalist ekonomilerin temel özelliklerinin planlama ve hırs olduğu fikrinden hareketle Politbüro, ekonomik kalkınma ve dış politika reformlarının başlatılması için "Beş Yıllık Plan" olarak da bilinen stratejiyi oluşturmuştur. Bu sayede Sovyet tarzı bir sistemden Çin özelliklerine sahip sosyalist bir hükümete geçiş öngörülmüştür. Dolayısıyla Mao dönemi Çin politikasında Politbüro hem merkezi devlet yönetiminin yerleşmesinde hem de rejimin yasallığının ve istikrarının sağlanmasında devlete sıkı bir denetim imkânı vermiş, aynı zamanda ekonomik kalkınma hedefinin gerçekleşmesi için çeşitli stratejiler de yaratmıştır. Çin Komünist Partisi'nin Politbüroyu bu denli etkin kullanması, Mao'nun erken dönem yönetiminde etkisi Sovyet modelinin etkisi altında olmasının bir kanıtı olarak görülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "9th Politburo of the Communist Party of China" University of Toronto Model United Nations (UTMUN), (Çevrimiçi), https://static1.squarespace.com/static/533e6b7de4b0d84a3bd7c4be/t/5a70e5dd652dea149f49353a/1517348320179/Chinese_Politburo_Background_Guide.pdf , Erişim: 18 Ağustos 22

³⁰⁷ Michel C. Oksenberg, "Policy Making Under Mao Tse-Tung, 1949-1968", **Comparative Politics**, Vol:3 No:3, 1971, p. 352-353

Mao Zedong dönemi Çin dış politikasına göz atmadan önce, Mao Zedong düşüncesini de ele almak yararlı olacaktır. Nitekim bu dönem Çin siyasal hayatı, gerek iç gerekse dış politikada Mao Zedong düşüncesinden etkilenmiş, bu düşünce üzerine inşa olmuştur. Buna göre Mao Zedong Düşüncesi, temel olarak parti içi mücadelelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve bu noktada Stalin çizgisine kaymaktadır.³⁰⁸ Kısacası Çin iç politikası, kuruluşunun ilk yıllarında rejimin istikrarını, yasallığını ve güvenliğini sağlamak üzerine kurulmuş olup, Politbüro uygulaması bunun somut örneklerindendir. Dolayısıyla erken dönem Mao Zedong Düşüncesinin gerek Politbüro uygulaması dolayısıyla, gerekse iç politikada Çin Komünist Partisi'nin istikrarının sağlanması amacı ile otoriter bir yönde ilerlemesi, erken dönem Mao yönetiminin Sovyetler Birliği - Stalin çizgisini takip ettiğini göstermektedir.

Erken dönem Mao yönetiminin Sovyetler Birliği ve Komünist ideoloji eğilimi, Soğuk Savaş dönemi Çin dış politikasına da yansımıştır. Nitekim iki ülke arasındaki yakınlık, 1950 yılının Şubat ayında iki ülke arasında 30 yıllık bir Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma anlaşması imzalanmasında belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaşın erken dönemlerinde iki önemli devlet ittifak oluşturarak sosyalist bir blok inşa etmişlerdir. Daha da önemlisi, bu Çin-Sovyet ilişkisi, Soğuk Savaş döneminde uluslararası politik atmosferi doğrudan etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu durumun en önemli örneği ise Amerika'nın Uzakdoğu politikasını Soğuk Savaş şartlarında yeniden şekillendirmesi ve Kore Savaşı'nın patlaması olarak gösterilebilir.³⁰⁹

İlk olarak 1949 yılında People's Daily'de yayınlanan Mao'ya ait “ Halkın Demokratik Diktatörlüğü Üzerine” makalesinde Mao, resmi olarak dış politikada Sovyetler Birliği'ne “yaslandığını”³¹⁰ ilan etmiştir. Bu doğrultuda Çin Komünist Partisi'nin

³⁰⁸ Wang Fanxi, **Mao Zedong Thought**, Ed. And Trans. Gregor Benton, Leiden, Boston: Brill, 2020, p. 86

³⁰⁹ Zhihua Shen and Yafeng Xia, **Mao and The Sino-Soviet Partnership, 1945-1959: A New History**, London: Lexington Books, 2015, p. 1

³¹⁰ Mao'nun erken dönem Çin yönetiminde Sovyetler Birliği ile içerisinde bulunduğu bu yakınlaşma, “tek tarafa yaslanma stratejisi” (leaning to one-side policy) ya da tek taraf politikası (one sided) olarak da adlandırılmaktadır. Terim yalnızca Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya karşılık gelmemekte, aynı zamanda Sovyetler Birliği aracılığıyla Amerika önderliğindeki emperyalist ve kapitalist blok karşısında sosyalist blokta yer alınması ve dış politikasını bu doğrultuda şekillendirilmesini ifade etmektedir. Mao'nun 1949 yılında yaptığı konuşmada açıkça belirttiği şekilde yeni kurulan Çin devletinin sosyalist kampta yer almayı tercih etmesi üzerine erken dönem Mao yönetimi dış politikası da bu ilke üzerine inşa edilmiş olup, 1950 Kore Savaşı'nda sosyalist kampta yer alması, bu stratejinin en somut

Amerika tarafından tanınma ihtiyacı hissetmediğini belirten Mao'nun bu anti Amerikan duruşu nedeniyle erken dönem Mao yönetiminde yeni kurulan Çin devleti ile Amerika arasındaki ilişkilerde bir iyileşme öngörülmemiştir. Stalin'in Çin Komünist Partisi'ni desteklemesi üzerine Sovyetler Birliği'ne yaslanma stratejisinde daha kararlı bir duruş sergileyen Mao, Stalin'in tepkisini çekmemek amacıyla Amerika karşıtı duruşunu sürdürmüştür. Hatta bu tutumunu dış politikaya yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda söylemlerine de eklemiştir. Mao, içeriğinde Amerika'nın Çin politikasını tarihsel ve güncel perspektiften eleştiren ve dahası Amerika'yı "Çin halkının tehlikeli bir düşmanı" olarak nitelendiren beş makale yayınlamıştır.³¹¹ Gerek dış politikada gerekse ekonomik yapıda Sovyet modelini örnek alan Mao, kendisine yöneltilen Sovyetler Birliği'ne yaslanma eleştirilerine ise şu şekilde cevap vermiştir³¹²:

" 'Tek tarafa yaslanıyorsun.' Aynen öyle. Kırk yıllık Sun Yat-Sen dönemi tecrübesi ve Komünist Parti'nin 28 yıllık geçmişi bize bir tarafa yaslanmayı öğretti ve zaferi kazanmak ve onu pekiştirmek için buna kesinlikle inanıyoruz. Bu kırk yılda ve yirmi sekiz yılda birikmiş tecrübeler ışığında anlaşılmaktadır ki istisnasız tüm Çinliler ya emperyalizme ya da sosyalizme yaslanmak zorundadır."

Görünen o ki Mao, bu iki seçim arasından sosyalizmi tercih etmiş ve dolayısıyla erken dönem Çin devleti siyasal hayatını ve dış politikasını sosyalist ideoloji belirlemiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği kampında yer almayı tercih eden Mao dönemi Çin politikası ise 1970'lere dek evrim geçiren bir süreçten geçmiştir. Buna göre erken dönem Mao yönetiminin aksine geç dönem Mao yönetiminin Sovyetler Birliği ile ilişkileri kademeli şekilde bozulmaya başlamıştır. Zamanla dağılmaya başlayan Çin-Sovyetler ittifakı sonucunda Mao, dış politikada farklı stratejilere yönelmiştir.

çıkıtlarındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Priscilla C. Yu, "Leaning to One-Side: The Impact of the Cold War on Chinese Library Collection", **Libraries&Culture**, Vol:36 No:1 2001

³¹¹ Zhihua Shen, "The Political and Economic Foundations of the Sino-Soviet Alliance 1948-1949", Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 116-118

³¹² Mineo Nakajima, "Foreign Relations: From the Korean War to the Bandung Line", Ed. Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank, **The Cambridge History of China: Volume 14, The People's Republic, Part 1, The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965**, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, p. 264

Yeni Çin devletinin kuruluşundan 1960'ların başlarına dek Mao ve Çin Komünist Partisi yönetimi için öncelikli alan iç politikada rejimin yasallığının sağlanması olup gerek iç gerekse dış politikada Çin'in modern kimliğinin inşası başlıca amaç olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu doğrultuda dış politikada tanınma yeni Çin devletinin ve Çin Komünist Partisi yönetiminin yasallığının sağlanması yolunda oldukça önemli olup Mao yönetimi buna Sovyetler Birliği'ne ve dolayısıyla sosyalist bloğa yaslanarak ulaşmayı tercih etmiş, Amerika'nın ve Batı bloğunun tanınmasını ikinci plana bırakmıştır. Dolayısıyla erken dönem Çin dış politikası sosyalist devletler bloğu üzerinden ilerlemiş olup bu dönemde Çin kimliği daha otoriter bir eğilim sergilemiştir.

Çin'in Sovyet bloğundan aşamalı uzaklaşmasında, 1953 yılında Stalin'in ölümü oldukça etkili olmuş, bu tarihten itibaren Çin-Sovyet ilişkileri aşamalı parçalanmaya doğru ilerlemiştir. Öyle ki, Stalin'in varlığı politik otoritenin ve ideolojik otoritenin vücut bulmuş hali iken yokluğu sosyalist blok liderliğinde tam anlamıyla bir güç boşluğu yaratmış, uluslararası sistemde komünist ideoloji hareketinde yeni bir dönem başlatmıştır. Dolayısıyla Stalin'in ölümü sonrası ortaya çıkan güç boşluğu, yeni Çin devletinin uluslararası sistemde liderlik rolü olmasa da anahtar bir rol oynaması gerektiğini düşünen Mao için kaçınılmaz bir fırsattı. Kısacası 1949 yılında Çin devletinin kuruluşundan 1953 yılındaki Stalin'in ölümüne dek sosyalist bloğu hiyerarşisinde Sovyetler Birliği'nin tartışılmaz ve blok ülkeleri tarafından kabul edilmiş bir üstünlüğü varken, 1953'de Stalin'in ölümünden sonra sosyalist blok ülkeleri arasındaki bu hiyerarşik ilişki göreceli eşitliğe doğru kaymaya başlamıştır.³¹³

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kurulmasından 1950'lerin ortalarına dek Çin-Sovyet işbirliği aktif bir şekilde devam etmiş olup, ittifak Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminde sosyalist bloğun temelini oluşturmaktaydı. Aynı zamanda ittifak, yeni kurulmuş olan Çin devletinin ihtiyaç duyduğu tanınmayı Sovyet tarafından sağlamakta ve Çin'in temel hedefi olan ekonomik kalkınma için Sovyetlerle ekonomik işbirliğini de içerdiğinden Çin için oldukça karlıydı. Öte yandan Sovyetler de Soğuk Savaş döneminin yarattığı iki kutuplu uluslararası sistemde Çin ile kurulan ittifak, Amerika'ya karşı Sovyetler Birliği'nin elini güçlendirmesi ve sosyalist bloğu tek çatı

³¹³ Mercy A. Kuo, **China's Policy Toward Soviet Eastern Europe and the Origins of the Sino-Soviet Split, 1953-1960**, London: Lexington Books, 2001, p. 18-28

altında toplanması bakımından mantıklıydı. Dolayısıyla iki tarafın da kazandığı bir ittifak durumu söz konusudur. Fakat bu ittifak, Stalin'in ölümü ile birlikte 1950'lerin ortalarından itibaren ivmesini kaybetmeye, 1960'ların başından itibaren ise aşamalı olarak parçalanmaya başlamıştır.

Destalinizasyonun³¹⁴ da etkisiyle sosyalist modelin uluslararası sistemdeki yerini sorgulamaya başlayan Çin Komünist Partisi ve Mao, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin hatalarını açıkça eleştirmeye başlamış, bu durum ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin prestijinin düşmesine ve sosyalist kampın liderliğinin sarsılmasına neden olmuştur. Destalinizasyon süreci, Çin Komünist Partisi'nin iç politikasını da etkilemiş, "Mao Zedong Düşüncesi"³¹⁵ nin yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak destalinizasyon sürecinin yarattığı ideolojik kaostan

³¹⁴ Literatürde de-Stalinization olarak yer alan destalinizasyon terimi, genel olarak Stalin'in ölümünün ardından takip eden süreci ifade etmekte olup, bu tarihten itibaren gerek yayın organlarında gerekse politikada Stalin döneminin uygulamaları eleştirilmeye başlanmıştır. Nitekim Sovyet basını, Mart 1953'te Stalin döneminin karakteristik özelliği olan "tek adam kararlarının" zararlılığına dikkat çekmiş, bu doğrultuda Stalin'in bir halefinin ortaya çıkmasını engellemek ve otokrasiyi ortadan kaldırmak, dönemin politik gerçekliği olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda "tek adam" ilkesi yerine "kolektif liderlik" modelinin konuşulmaya başladığı Sovyetler Birliği'nde destalinizasyon sürecinin temel amacı yeni bir Stalin'in ortaya çıkmaması ve hiçbir bireyin otokratik bir yönetim benimseyip Sovyet sisteminin komuta ve kontrolünü ele geçirmesine izin verilmemesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert C. Tucker, "The Politics of De-Stalinization", **World Politics**, Vol:9 No:4, 1957, p. 569

³¹⁵ Mao Zedong Düşüncesi, temelde tek bir ideolojiden oluşmamakta, dönem dönem Çin iç ve dış politikasının geçirdiği değişim ve dönüşümler çerçevesinde kendisini güncellemektedir. Bununla birlikte temelde Marksizm-Leninizm karışımı bir ideolojinin Mao Zedong Düşüncesi'nde ağırlıklı olduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak Mark Zedong Düşüncesi'nin, Çin toplumunun bir yansıması olduğu da vurgulanmalıdır. Maoizm, kendisini Sovyet tipi Marksizmden ayırmak amacıyla bir dizi karşıt görüşün sentezinden oluşmaktadır. Batılı olmayan, sömürgecilik karşıtı bir gündeme önem veren Mao, gelişmekte olan ülkelerdeki radikallere Sovyet tipi komünizmin yerine yerel, ulusal koşulların benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Mao döneminde uygulanan Üçüncü Dünya Teorisi de Mao Düşüncesi'nin bir ürünüdür. Bu sayede devrimci bir lider olarak öne çıkan Mao, Üçüncü Dünya ile Çin'i sömürgecilik ve kapitalizmden ayırtmıştır. Bu sayede kendisini hem Batıdan hem de Sovyetler Birliği'nden bağlantısız ilan etmiş, anti hegemoni duruşunu sürdürmüş, aynı zamanda Üçüncü Dünya ülkelerinin lideri olmayı hedeflemiştir. Mao Zedong Düşüncesi, Mao yönetimi boyunca farklı zamanlarda iniş ve çıkışlara sahiptir, özellikle Stalin döneminde daha az referans verilmekte iken Stalin'in ölümü sonrası ve Kültür Devrimi sırasında daha güçlü şekilde geri dönmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Dirlik, "Mao Zedong Thought and the Third World/Global South", **Interventions**, Vol:16, No:2, 2014, p.235; Julia Lowell, "Maoism Marches On: The Revolutionary Idea That Still Shape The World", **The Guardian**, March 16, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/books/2019/mar/16/onward-march-maoism-julia-lovell>, Erişim: 25 Ağustos 22

çıkış yolu için çözümler aramaya başlayan Çin Komünist Partisi, nüfuzunu artırmıştır.³¹⁶

Genel olarak bakıldığında Stalin'in ölümünün ardından yönetime gelen Kruşçev ile Mao'nun fikir ayrılığı yaşadığı başlıca konu, Mao'nun "Büyük İleri Atılım" (Great Leap Forward) stratejisi olmuştur. En genel tabiriyle kuruluşundan beri hedeflenen Çin'in büyük ekonomik atılımının gerçekleşmesi için Çin Komünist Partisi tarafından gerçekleştirilen Büyük İleri Atılım stratejisi, Çin'de hızlı bir sanayileşme ve bu sayede de kısa sürede büyük ekonomik kalkınma öngörmekte olup, Kruşçev tarafından açıkça eleştirilmiştir. Öyle ki Kruşçev Çin Komünist Partisi yönetimini yalnızca eleştirmekle kalmamış, çok geç olmadan bu stratejiyi sonlandırması için uyarmıştır. Aslına bakıldığında, Mao'nun Büyük İleri Atılım stratejisi ile asıl hedefi, takip eden birkaç yılda, uluslararası sistemin en güçlü kapitalist devletlerini yakalamaktır.³¹⁷ Bu doğrultuda "İngiltere'yi geçmek ve Amerika Birleşik Devletleri'ni yakalamak", Büyük İleri Atılım stratejisinin başlıca motivasyonunu oluşturmaktadır.³¹⁸

Genel olarak bakıldığında 1960'ların başında başlayan Sovyet-Çin ittifakının dağılma süreci hakkında birçok sebep ortaya sürülse de³¹⁹, temel nedenin ideolojik anlaşmazlık

³¹⁶ Zhihua Shen, "The Twentieth CPSU Congress and the Eighth CCP Congress, 1956", Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 173

³¹⁷ Mao dönemi Çin Komünist Partisi yönetimi altında büyük umutlarla gerçekleştirilen Büyük İleri Atılım'ın en büyük hedefi kısa sürede Sovyetler Birliği'ni geçip komünizmin ideal şekline kavuşmak iken, proje Çin devleti ve halkı için tam bir hayal kırıklığı ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Öyle ki Çin tarım ve ekonomisi daha da kötüleşmiş, Çin Komünist Partisi de bu başarısızlığın nedenlerini sorgulamak için çeşitli toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda Mao'nun kullandığı ifadelerden anlaşılmaktadır ki, Mao proje süresince kendisinin ve partisinin yanlışlarını kabul etse de, daha verimli bir kalkınma yoluna girmek için ve sosyalizmin inşasını eninde sonunda hızlandıracak ve Mao'nun sosyalist blokta Kruşçev'den daha akıllı ve donanımlı bir lider olduğunu kanıtlayacak olan bu sürecin getirdiği bu yıkıcı sonucun Çin'in ödemek zorunda olduğu bir bedel olduğunu da eklemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Danhui Li, "The Collapse of Party Relations and the Deterioration of State Relations, October 1921-July 1964", Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 256

³¹⁸ Shen and Xia, **Mao and The Sino-Soviet Partnership....**, p. 283-285

³¹⁹ Çin-Sovyet ittifakının dağılmasının sebeplerinden başlıcası olarak iki tarafın ideolojik üstünlük çekişmesi gösterilse de, bunun dışında farklı sebepler de gösterilmektedir. Yeni dönem Sovyet dış politikası ve küresel devrimci stratejiden hareketle Kruşçev, 20. Parti kongresinde üç yeni aksiyom açıklamıştır. İlk olarak barış içinde birarada yaşama ilkesinin yalnızca taktiksel bir tedbir değil, daha çok Sovyet dış politikasının temel bir ilkesi olduğunu açıklayan Kruşçev, bu ilkenin herhangi bir alternatifi olmadığını, bundan başka tek yolun savaş olduğunu da altını çizmiştir. İkinci olarak Marksist-Leninist bir dogma olan kapitalizm sürdüğü sürece savaşların kaçınılmaz olduğu fikrini savaş kadereci bir kaçınılmazlık değildir olarak değiştiren Kruşçev, bu değişikliğin ise güçlü sosyal ve politik güçlerin ortaya çıkışından kaynaklandığını eklemiştir. Son olarak ise Kruşçev, bir dizi kapitalist ülkede

olduğu söylenebilir. Nitekim bu süreçte iki tarafın da aklındaki temel soru şudur: hangi parti (Çin Komünist Partisi veya Sovyetler Birliği Komünist Partisi) Marksizmi temsil etmektedir? Hangi parti Uluslararası Komünist harekete rehberlik etme potansiyeline sahiptir ya da komünist hareketin lideri hangi parti olmalıdır? Bu tartışmaların temelinde ise gerek Çin Komünist Partisi, gerekse Sovyetler Birliği Komünist Partisi Marksizm-Leninizm ilkelerini uyguladığını savunsa da her bir tarafın bu konuda farklı yollar izlemesi yatmaktadır.³²⁰

1960-1970 yılları arası ise Çin için gerek iç politikada gerekse dış politikada kaydadeğer değişimlerin yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu nedenle çalışma, Mao dönemini erken dönem ve geç dönem olarak iki sürece ayırmaktadır. Buna göre uluslararası sistemden izole ve Sovyetler Birliği ittifakı çerçevesinde sosyalist blok içerisinde geçen erken dönem dış politikasının aksine geç dönem Mao yönetimi, stratejilerinde önemli değişikliklere gitmiştir. İç politikada Tayvan meselesinin çözülmemesi ve rejime hala ciddi bir tehdit olması, dış politikada ise Sovyetlerle aşamalı şekilde dağılan ittifak, sosyalist bloğun dağılması, Çin'in Sovyetleri Amerika'dan sonra ikinci bir tehdit olarak algılamaya başlaması geç dönem Mao yönetiminin Çin politikasını revize etmeye yönlendirmiştir.

Gerek iç gerekse dış politikada tüm bu değişen şartlar, Çin'in yaslanma politikasını terk ederek sırayla “iki ortak payda” (Two Middle Ground) teorisi, anti-hegemoni ve üçüncü dünya teorilerini hayata geçirmeye itmiş olup, tüm bu stratejiler geç dönem Mao yönetimi dış politikasının ürünleridir. İki ortak payda teorisi ve anti-hegemoni teorisi ile ülke, hegemonyaya ve onun inşa ettiği uluslararası kurumlara meydan okumak amacıyla her iki cephe ile mücadele etmeyi seçmiş, bir diğer ifadeyle ne sosyalist kampta ne de kapitalist kampta yer almak istememiştir.³²¹ Buna rağmen Çin,

sosyalizme şiddet içermeyen bir geçiş olasılığının arttığını vurgulamıştır. Kruşçev'in bu doktrinel değişiklikleri ise Mao tarafından eleştirilmiş, Kruşçev'in bu açıklama öncesi Çin ve diğer sosyalist blok ülkelerine bilgilendirme yapılmaması tepki toplamıştır. Buna ek olarak Mao, bu açıklamaları Stalin'e yapılmış bir saldırı olarak nitelendirmiş, bu konuşmadan sonra iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar artık açık bir çatışmaya evrilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Donald S. Zakoria, **The Sino-Soviet Conflict, 1956-1961**, London: Oxford University Press, 1962, p. 40-43

³²⁰ Danhui Li, “Open Struggles and a Temporary Truce, 1959-1961”, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 229-230

³²¹ Two Middle Ground teorisi kapsamında Çin, son dönemdeki sarsılmaz anti-Sovyet politikasına ek olarak, Batı ile de temaslarını genişletmeye çalışmıştır. “Amerika Çin'in ana düşmanıdır” sloganını revize eden Çin, artık Sovyetler Birliği'nin de en az Amerika kadar Çin'in düşmanı olduğunu

uluslararası toplumda tanınma elde etmek için başlıca uluslararası örgütlerdeki (Bm, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Para Fonu gibi) meşru koltuğunu geri kazanma arayışına girmiş, ayrıca 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı başta olmak üzere bağımsızlığına yeni kavuşan devletler tarafından düzenlenen uluslararası konferanslarda aktif rol almaya çalışmıştır.³²²

1964 yılının ortalarından itibaren Mao, Çin dış politikası ve ulusal savunması stratejilerinde bazı önemli değişikliklerde bulunmuştur. İlk olarak Çin'in ulusal savunma stratejisi anti emperyalist duruştan anti emperyalist ve anti revizyonist duruşa kaymıştır. İkinci olarak ise bu anti revizyonist duruştan hareketle Mao, Kültür Devrimi'ni başlatmıştır.³²³ Dolayısıyla her ne kadar 1949 öncesi dönemdeki uluslararası sistemden izole duruştan uzaklaşıp aşamalı izolasyon sürecine geçilmeye başlansa da, Kültür Devrimi Mao'nun iç politikada otoriter duruşunu sergilemeye devam ettiğinin bir göstergesidir. Nitekim 1970'ler boyunca dış politikada "anti hegemonik teori", "üçüncü dünya teorisi" ve açık kapı politikası uygulanmaya başlansa da iç politikada revizyonist karşıtı bir duruş ve bu duruşun getirdiği Kültür Devrimi'nin gölgesinde bir Çin politik sistemi bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle geç dönem Mao yönetiminin dış politika stratejileri ve Amerika ile yakınlaşma dönemi ele alınmadan önce 1960'ların ortalarından itibaren Çin iç politikasını domine eden Kültür Devrimi sürecini ele almak gerekmektedir.

Kruşçev dönemi Sovyetler Birliği'nin revizyonist politikasını eleştiren Mao, bu dönem Sovyetler Birliği'nin yansıttığı Marksist ideolojinin doğru olmadığını savunmuş, Çin Komünist Partisi ve kendisini Komünist hareketin doğru savunucusu ve lideri olarak görmeye başlamış olup, bu inanç Mao'yu Kültür Devrimi'ni başlatmaya itmiştir. Dolayısıyla Kültür Devrimi'ne giden sürecin temelinde, Mao'nun eleştirdiği revizyonizmin Çin iç politikasına da yansımaları engellemek ve rejimin güvenlik ve

belirtmiştir. Bu doğrultuda artık Çin'in iki ayrılmaz görevi Amerika'nın başını çektiği emperyalizme ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği "modern revizyonizme" karşı mücadele etmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Danhui Li, "The Breakdown of State Relations and the Sino-Soviet Military Confrontation, 1966-1973, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 309

³²² Men, **China's Grand Strategy**, p. 140

³²³ Danhui Li, "Mao's Changing Perceptions of Internal Disturbances and External Threats, Mid-1963 to the End of 1964", Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016, p. 267

istikrarını sağlamak yatmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda Mao ve Çin Komünist Partisi'nin iç politika stratejisi ekonomik kalkınmadan sınıf çatışmasına ve revizyonizme karşı mücadeleye kaymış olup, Mao'nun başlıca kaygısı uluslararası revizyonist hareketin Çin iç politikasında bir sınıf çatışmasını körüklemesidir. Kısacası 1960'ların ortalarında patlak veren Çin-Sovyet polemikleri, Çin Büyük Kültür Devrimi'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kuramsal ve politik altyapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.³²⁴

Harding'in deyiimiyle Kültür Devrimi gerek onu başlatan gerekse buna maruz kalan toplum için tam bir trajedydi. Nitekim Kültür Devrimi'nin Çin'de uygulanabilmesi, o dönemdeki Çin siyasal sisteminin taşıdığı otoriter yapıdan kaynaklanmaktaydı. Mao'nun Çin Komünist Partisi lideri olarak sahip olduğu karizmatik otoritesi ve sahip olduğu güç, toplumdaki ve siyasal ortamdaki potansiyel tehlikeleri kontrol etmesini ve baskılamasını sağlamıştır.³²⁵ Nick Knight ise erken dönem Mao yönetiminden Kültür Devrimi'ne dek olan süreci, optimizmden karamsarlığa, daimî barışa olan inançtan yinelenen kültürel devrimlere, kısacası uyumdan çatışmaya bir geçiş olarak nitelendirmektedir. Öyle ki Mao'ya göre Kültür Devrim'i gerekliydi, çünkü komünizme geçiş ancak çok uzak bir gelecekte görülmekteydi ve bu uzun süreç devrimin zor kazanılan zaferini kolayca tersine çevirebilecek düşmanlar tarafından tehlikeye atılabılırdi. Dolayısıyla Mao'ya göre Kültür Devrimi kusurlu şimdiyi gelecekteki ideal ve kusursuz bir devlete bağlayan tutarlı bir stratejiden ziyade günümüzde başarılmış olanı savunmak için "devam eden bir eylem"dir.³²⁶

Mao'nun tüm bu argümanlarına rağmen Kültür Devrimi, henüz kurulan Çin devletinin siyasal yapısını, Çin toplumunu, Çin iç ve dış politikasını sekteye uğratmış ve hedeflenen büyümeye ulaşılmasını geciktirmiştir. Dolayısıyla 1960'ların ortalarından Mao yönetiminin son dönemlerine dek Çin dış politikası bazı değişim ve dönüşümler geçirmeye devam etse de, Çin iç politikası otoriter bir eğilim göstermeye devam etmiştir. Kısacası yeni Çin devletinin kurulmasını sağlayan Çin Devrimi ne kadar

³²⁴ Li, "Mao's Changing Perceptions", p. 273-274

³²⁵ Harry Harding, "The Chinese State in Crisis 1966-69", Ed. Roderick MacFarquhar, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 148

³²⁶ Nick Knight, "From Harmony to Struggle, From Perpetual Peace to Cultural Revolution: Changing Futures in Mao Zedong's Thought", **China Information**, Vol:11 No:2/3, 1994, p. 192

başarılı olduysa, Kültür Devrimi de bir o kadar başarısız olmuş olup, bu durum da geç dönem Mao yönetiminin rasyonelliğini kaybettiğini ve ütöpik bir nitelik kazandığını göstermektedir.³²⁷

Geç dönem Mao yönetiminin 1960'ların sonlarından itibaren uyguladığı Çin Dış politikasına bakıldığında ise bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Nitekim 1960'ların ortalarında dağılmaya başlayan Çin-Sovyet ilişkileri, 1969 yılındaki sınır anlaşmazlığı ile çatışma ihtimaline evrilmiştir. Uluslararası sistemin en büyük iki komünist ülkesini karşı karşıya getiren sınır anlaşmazlığı sorunu, çatışmaya varmadan sonuçlansa da, bu olayın en büyük çıktısı Çin-Amerika yakınlaşmasını beraberinde getirmesidir. Buna göre Sovyet tehdidi çerçevesinde Çin'in ulusal güvenlik çıkarları, Amerika ile yakınlaşmasının temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar Kültür Devrimi döneminde Mao'nun Amerika düşmanlığı ve revizyonist karşıtlığı devam etse ve bu doğrultuda Mao anti hegemonik teori uygulasa da, 1969 Çin-Sovyet gerilimi, Çin'in ulusal güvenliğini yeniden ele almasına neden olmuştur. Ne var ki erken dönem Mao yönetimi, emperyalizmi sosyalist ülkelerde ortaya çıkan revizyonist eğilimlerin kaynağı olarak görmekte, Amerika'nın Çin'in ve dünyadaki devrimci insanların baş düşmanı olarak nitelendirmektedirken durum değişmiş, Mao kendisine sorulan Amerika'nın mı yoksa Sovyetler Birliği'nin mi Çin'in düşmanı olduğu sorusuna "durumun değiştiği ve beklemek gerektiği" cevabını vermiştir.³²⁸ 1970'lerin başında gerçekleşen Amerika-Çin yakınlaşması ise Mao'nun bu soruya cevabının Sovyetler Birliği olduğunu göstermektedir.

Çin'in Amerika'ya dair düşman algısının etkinliğini kaybetmesi ve dış politikasında gerçekleştirdiği değişiklikler, Amerika tarafından da karşılık bulmuştur. Nitekim gerek Sovyet tehdidi karşısında önemli bir güç olması, gerekse Pekin'in nükleer kapasitesi tehdit edecek bir noktaya ulaşmadan iki ülke arasında diyalogu geliştirmek, olası saldırganlığı önleyecek ve Çin'i hukuka dahil edecektir.³²⁹ Çin'in Amerika tarafından elde edeceği tanınma da göz önüne alındığında gerek Çin, gerekse Amerika

³²⁷ A.e., p. 192

³²⁸ Y. Kuisong, "The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement", **Cold War History**, Vol:1 No:1, 1969, p.43

³²⁹ W. Burr, "Sino-American Relations, 1969: The Sino-Soviet Border War and Steps Toward Rapprochement", **Cold War History**, Vol:1 No:3, 1969, p.76

için karşılıklı kazancın olduğu bir durum söz konusudur. Dolayısıyla bakıldığında Çin'in Amerika'ya dair düşman algısının etkinliğini kaybetmesi, inşacı teorinin kimlik-çıkarcı etkileşimi kavramsallaştırması çerçevesinden bakıldığında daha net anlaşılacaktır. Zira inşacı yaklaşımın öne sürdüğü şekilde, değişen çıkarlar devletlerin diğer devletlere yönelik algılarını değiştirmiş, dost kimlikleri rakip ya da düşman kimliğine dönüştürmüştür. Yine bu dönemde Çin'in Sovyetler Birliği'ne yönelik değişen algısını da bu çerçevede okumak gerekmektedir. Zira Çin'in bölgesel ve küresel çıkarlarının yeniden şekillenmesi ile birlikte bir anda Amerika düşman iken dost kimliğine, Sovyetler Birliği ise dost iken rakip kimliğine evrilmiştir.

Çin-Amerika arasındaki bu yakınlaşma süreci, iki ülkenin gelecekteki ilişkilerini de şekillendirecek olan 1972'de Şangay Bildirisi (Shanghai Communiqué) ile somutluk kazanmış olup, en dikkat çekici yanı her iki ülkeyi de Asya-Pasifik bölgesinde hegemonya kurma arayışında olmamak ve herhangi başka bir veya bir grup ülkenin böyle bir hegemonya kurmasına karşı olmak ilkesini içermesidir. Nixon ile Mao'nun uzlaşması sonucu imzalanan anlaşma ilk defa hegemonya terimini içeren ikili anlaşma olması yönüyle dikkat çekmektedir.³³⁰ Anlaşma aynı zamanda Çin'in 1960'ların başından bu yana uyguladığı anti hegemon teorisini de desteklemektedir.

Geç dönem Mao yönetiminin dış politika stratejileri ise yalnızca Sovyetler ve Amerika'yla sınırlandırılmamış, Mao döneminin sonlarına doğru Çin dış politikasının üçüncü dünya teorisini uygulamaya başladığı görülmüştür. Mao'nun öne sürdüğü şekilde teori, dünyayı temel olarak üç bölgeye ayırmaktadır: iki süper güç olarak Amerika ve Sovyetler Birliği Birinci Dünya'yı; Asya, Afrika, Latin Amerika ve diğer bölgelerdeki gelişmekte olan ülkeler Üçüncü Dünya'yı oluşturmakta iken bu iki dünya arasındaki gelişmiş ülkeler ise İkinci Dünya'yı oluşturmaktadır. Temel olarak Mao'nun Üçüncü Dünya teorisinin amacı, gelişen Üçüncü Dünya ülkelerini birleştirmek, "orta" İkinci Dünya ülkelerini kazanmak ve dünyanın iki gerici süper gücünü yani Birinci Dünya'yı izole etmektir. Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekmektedir ki Mao Çin'i Üçüncü Dünya'nın bir üyesi olarak tanımlayarak bir anlamda kendisini iki süpergücün genişlemesine karşı gerçekleştirilecek savunmanın

³³⁰ Joachim Glaubitz, "Anti-Hegemony Formulas in Chinese Foreign Policy", **Asian Survey**, Vol:16 No:3, 1976, p. 205

ön saflarında yer alacak lider olarak atamaktadır.³³¹ Aşağılanma Yüzyılı'ndan bu yana emperyalizmin tehlikelerinin farkında olarak ve savaş sonrası dünya politikasını çelişkilerin ve mücadelelerin sahnesi olarak ele alan Mao, emperyalist ve anti hegemonist duruşu çerçevesinde oluşturduğu Üçüncü Dünya teorisi ile emperyalizm ve hegemonyaya karşı ortak çıkarlar çerçevesinde birleşik bir cephe oluşturmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası uzlaşma ve amaç ve araçların birliğini sağlamak, uluslararası siyasi çıkar anlaşmazlıklarını aşmak için yeni düşünme biçimleri oluşturmak, Mao'nun Üçüncü Dünya teorisinin başlıca amacıdır.³³²

Çin devletinin kuruluşundan 1970'lerin ortalarına dek Mao yönetiminin uyguladığı iç ve dış politikalara genel olarak bakıldığında oldukça evrim geçiren bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada Mao politikaları, erken dönem ve geç dönem olarak iki kısımda ele alınmıştır. Erken dönem Mao yönetimi, her yeni kurulan ülkede olduğu gibi genel olarak ekonomik kalkınma hedefine odaklanmış, iç politikada ise Çin Komünist Partisi'nin yasallığını sağlamak, rejimin güvenliği ve istikrarı başlıca hedefleri olmuştur. Bu doğrultuda iç politikada merkezi devlet politikaları uygulanmış, devletin uluslararası tanınma arayışından ziyade politik sistemin oturtulmasına öncelik verilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde uluslararası sistemde ve dış politikada izole bir Çin karşımıza çıkmaktadır.

Geç dönem Mao yönetimi ise hem iç hem dış politikada daha aktif bir sürecin içerisine girmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş dönemi, Mao yönetiminin dış politikası üzerinde oldukça belirleyici bir etkide bulunmuştur. 1950'lerin başında başlayan ve 1960'ların ortalarına dek geçen süreçte dış politikada Sovyetler Birliği ile meydana gelen yakınlaşma, uluslararası sistemle sınırlı bir temasın olduğu bir dönem söz konusu olup, emperyalist Amerika en büyük düşmandır. Ne var ki bu durum, Stalin'in ölümü sonrası sosyalist blokta oluşan güç boşluğunun yarattığı ideolojik anlaşmazlıklar ile değişmiş, Kruşçev yönetimi ile Mao yönetimi arasındaki gerilim,

³³¹ Herbert S. Yee, "Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy", **International Affairs**, Vol:59 No:2, 1983, p. 240-241

³³² Jiang An, "Mao Zedong's "Three World Theory: Political Considerations and Value for the Times", **Social Sciences in China**, Vol:34, No:1, 2013, p. 46

ittifakın bozulmasına sebep olmuştur. Artık yalnızca Amerika değil, Sovyetler Birliği de Çin'in düşmanı ve anti hegemonik duruşunun öznelidir.

Mao'nun Sovyetler Birliği'nin revizyonist politikasına karşı yönelttiği sert eleştiriler, Çin iç politikasına da yansımış, Mao Sovyetler Birliği revizyonizminin Çin iç politikasına yansımından ve Çin Komünist Partisi rejiminin güvenliğini tehlikeye atmasından endişe ederek iç politikada güç kullanımı, kontrolü ve otoriter eğilimi artırmış, bu süreç de Çin Kültür Devrimi'ni beraberinde getirmiştir. Çin Kültür Devrimi dönemi ise gerek Çin iç politikasını, gerekse Çin toplumunu oldukça yıpratmış olup, 1969 yılında Sovyetler Birliği ile yaşanan sınır krizinin iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmesi, Mao yönetiminin dış politika stratejilerini yeniden ele almalarına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği ile yaşanan sınır krizi³³³ sonucunda iki ülke arasında zaten dağılan ittifak, kalan düzelme umudunu da yitirmiş, artık Çin için Sovyetler Birliği ve Sovyetler Birliği'nin genişlemesi öncelikli tehdit haline gelmiştir. Aynı korku ve tehdidi yaşayan Amerika için de Çin bu dönem önemli bir ittifak olarak ortaya çıkmış, sonuç olarak Sovyetler Birliği tehdidi iki ülkenin 1970'lerdeki yakınlaşmasının temelini oluşturmuştur. Geç dönem Mao yönetiminde Çin dış politikası yalnızca Amerika ve Sovyetler Birliği ile sınırlandırılmamış, farklı bölgelerde de aktif siyaset yürütülmüştür. Buna göre Mao, dış politikada anti hegemonist duruşunu sürdürürken,

³³³ 1950'lerin ortalarından itibaren kötüleşmeye ve 1960'larda dağılmaya başlayan Sino-Sovyet ittifakı ve iki ülke arasındaki zaten gergin olan ilişkiler, 1969 yılında Zhenbao adasında yaşanan sınır çatışmasının bir habercisi niteliğindedir. Anlaşmazlık aslen 1960'ların başlarına dek giden bir tarihe sahip olmakta olup, 1959 yılında Çin-Hindistan arasında yaşanan sınır anlaşmazlığında Sovyetler'in Hindistan'ın yanına yer almasına dek uzanmaktadır. Bu tarihten itibaren iki ülke birbirini diğerinin sınırlarına müdahale etmekle suçlamış, bu karşılıklı suçlamalar ise süreci 1964 yılında iki ülke arasında yaşanan sınır anlaşmazlığına ve askeri gerilime götürmüştür. Mao, Kruşçev'i ve Sovyetler Birliği'ni, eski Çin devletinin elindeki 1.5 milyon metrekare toprağı ele geçirmekle suçlamış, karşılıklı suçlamalar iki ülkenin de diğerine dair tehdit ve saldırı algısını güçlendirmiştir. Bir süredir iki ülke arasında artan bu gerilim, 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve Zhenbao adasına birlik göndermesiyle 1969 yılında çarpışmaya dönüşmüş, uluslararası sistem bir anda iki önemli sosyalist ülkenin savaşması ihtimali ile yüzyüze gelmiştir. İki ülke arasında gittikçe artan çarpışmalar bir süre sonra iki ülkenin ve bölgenin güvenlik tehdididen, uluslararası sistemin güvenliğinin tehdidine varmış olup, bir anda nükleer savaş ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki gerginlik nükleer bir savaşa dönmeden Amerika başta olmak üzere Batılı devletlerin diplomatik girişimleriyle büyümeden çözülmüş, bu süreç de Çin-Amerikan yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuisong, "The Sino-Soviet Border Clash of 1969.."; Burr, "Sino-American Relations, 1969...", Li, "The Breakdown of State Relations..."

Üçüncü Dünya teorisi ile de kendisini bu dünyanın lideri olarak ilan etmekte, bu sayede yeni Çin devleti ideolojisini uluslararası sisteme tanıtmayı amaçlamaktadır.

1949'da yeni Çin devletinin kurulmasından 1976'da Mao yönetiminin sonuna dek geçen süreçte Çin politikası aşamalı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu nedenle Mao dönemini devrimler ve dönüşümler ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. 1949 öncesi uluslararası sistemden tamamen izole geçen süreç geride kalmış, iç politikada otoriter eğilimlerin sürdüğü fakat dış politikada göreceli izolasyon politikasının izlendiği bir süreç söz konusudur. Dolayısıyla Mao döneminde henüz modern otoriterliğe geçişin gerçekleşmediği ve klasik otoriter eğilimlerin ağır bastığı bir siyasal yapı mevcuttur.

3.1.2. Otoriterlikten Modern Otoriterliğe Giden Bir Süreç Olarak Gerçek Devrimler Dönemi: Çin Modernleşmesinden Tiananmen'e Deng Xiaoping Dönemi Çin Politikası

Lucian Pye'nin de belirttiği şekilde, insanlık tarihinde belki de hiçbir zaman hiçbir toplum, Çin'deki gibi Mao Zedong'un saltanatının sona ermesinin ardından Deng Xiaoping'in olağanüstü hükümdar olarak ortaya çıkışı ile birlikte şiddetli bir devrim ve ekonomik bir çöküş olmadan ve savaşız bir topyekün dönüşüm yaşamamıştır. Nitekim Mao dönemi Çin devletinin ana motifi katı bir inanç ile birlikte uyum ve izolasyondur, öyle ki bu dönem tüm Çinliler sorgulamaksızın birbiri ardına tekrarlanan sloganlar etrafında bir eşitlikçi otarşik bir devlette birleşmiş durumdaydılar. Mao dönemi ile inanılmaz bir karşıtlık gösteren Deng dönemi ise kurulmasından bu yana sayısız devrime şahitlik eden modern Çin devletinin tam anlamıyla gerçek bir devrimi tecrübe ettiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu kapsamda yeni dönemde Çin devletinde görünür bir lider, bir orkestra şefi yoktu, daha ziyade herkesin liderin adını bildiği ancak nadiren kamuoyuna çıkan, bunun yerine gerçek bir ekonomik ilerlemeyi gerçekleştiren kısacası “ perde arkasından liderlik eden” bir Deng yönetimi mevcuttu. Kısacası Deng dönemi ile birlikte Çin, sonunda modern bir toplumun bazı görünümelerini yansıtmaya başlamış, kuruluşundan bu yana devrim adı altında yalnızca

mütevazi bir ilerleme veya değişiklik geçiren bu yeni devlette bu dönem, gerçek devrimler dönemi olmaya yaklaşmıştır.³³⁴

1978 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Çin Komünist Partisi'nin 11. Merkez Komitesi 3.Genel Kurulu, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Deng Xiaoping döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte her ne kadar resmi olarak partinin ve devletin başına geçmesi 1978 yılında gerçekleşse de, Deng aslında bu döneme kadar Çin politik hayatında en etkili figürlerden birisiydi. Öyle ki Mao Zedong ile birlikte Deng Xiaoping, Çin Komünizminin evrimindeki en etkili isimlerden biri olarak gösterilmektedir.³³⁵

Deng döneminin başlaması ile birlikte Mao dönemi ve 10 yıllık Kültür Devrimi sona ermiş, arkasında ise ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan yıpranmış bir sistem bırakmıştır. Bununla birlikte bu yıkıcı sonucun iyi bir sonucu da olmuştur ki bu da Çin devletine ve Komünist Parti yönetimine önemli dersler vermiş olmasıdır. Kültür Devrimi'nin başarısızlığının ardından gerek parti yöneticileri gerekse halk, Çin devletinin hedeflenen başarıya ulaşması için bazı reformlar gerçekleştirmesi gerektiğinin farkına varmış, bu nedenle Deng Xiaoping dönemi önemli reformlara tanıklık etmiştir.

Deng döneminden önce Mao dönemine tanıklık eden Çin politik sistemi, bu süreç boyunca çeşitli devrimlere ve devrim denemelerine ev sahipliği yapmış olup, Sovyet modelinin takip edildiği bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mao'nun, liderliğinin son dönemlerinde takip ettiği ekonomik reformların başarısızlığı ve yönetimdeki kişisel otoritenin artırılması politikaları, Çin toplumunu olumsuz yönde etkilemiş, Deng yönetimi bu şartlar altında yönetimi devralmıştır. Tüm bu olumsuz tecrübeler doğrultusunda Deng, yönetimi boyunca Çin iç ve dış politikasında uyguladığı stratejileri yeniden şekillendirmiş, daha gerçekçi bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Mao döneminin ekonomik kalkınma hedefini aynen devam ettiren Deng, önceki yönetimin “on yıllık korku” sürecine son vermiş, daha gerçekçi bir

³³⁴ Lucian W. Pye, “An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China's Political Culture”, **The China Quarterly**, Vol:135, 1993, p. 412-415

³³⁵ Goodman, **Deng Xiaoping and the Chinese Revolution..** p. 1

ekonomik kalkınma modeli ışığı çerçevesinde kırsal kalkınmayı, serbest pazarlamayı, ağır sanayi gelişiminde rasyonel planlamayı amaçlamıştır.³³⁶ Kısacası Mao dönemi sonrası Deng yönetiminin daha milliyetçi ve modernleşme yanlısı olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Deng yönetiminin öncelikli hedefi Çin devletini ekonomik olarak güçlü bir hale getirmek iken, politik olarak ise Çin Komünist Partisi yönetiminin istikrarı ve güvenliğinin sağlanmasıdır.

Deng Rong'un da belirttiği üzere her devletin tarihi, içerisinde çeşitli iniş ve çıkışları, görkemleri ve utanç dönemlerini barındıran ve daima süren bir süreci kapsar. Ve bu süreç bir kişinin isteği ile değiştirilemeyecek kadar komplikedir. Bu gerçeğin farkında olan Deng, yönetime geldikten sonra “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Bu Yana Partimizin Tarihindeki Bazı Sorunlara İlişkin Karar” başlıklı kararı yayınlamış, ilgili belgede devletin tarihi kısaca özetlenmiş ve gerek partinin, gerekse halkın manevi ruhunun yeni bir aşamaya girmesi için gerekli ideolojik temeli sağlamıştır.³³⁷ Bu noktada Deng'in ilgili karar yoluyla ideolojik temeli sağlama amacının, sahip olduğu milliyetçi çizgi doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir.

Deng Xiaoping'in Mao ile benzer yönleri olduğu kadar Mao'nun ideolojisini ve politikalarını eleştirdiği noktalar da mevcut olup, Mao dönemi ile benzerlikler ve farklılıklar taşıyan stratejiler inşa etmesinde bu benzerlik ve farklılıkların etkisi büyüktür. Buna göre her iki lider de tüm ülkelerin güçlü noktalarının incelenmesinin, Çin'e fayda sağlayabilecek birşeyler öğrenmek açısından yararlı olacağına inanmaktadır. Buna ek olarak her iki lider de dış dünyadan öğrenmenin çok önemli olduğuna inanmakla birlikte, Marksizmin bir ideoloji ve aynı zamanda bir bilim olduğunu düşünmektedirler. Fakat tüm bunlara ek olarak Deng ideolojik olarak Mao ile benzer fikirlere sahip olmakla birlikte “boş icraatten” nefret etmektedir. 1966-76 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi Çin'in geleneğini kasten yok etmeye çalışması ve kelimeler ve eylemler arasındaki ilişkiyi koparması ve sorunları çözmede başarısız olması nedeniyle Deng'e göre “boş bir icraattir”. Deng, bu boş konuşma ve

³³⁶ David Wen-Wei Chang, **China Under Deng Xiaoping: Political and Economic Reform**, London: Palgrave Macmillan, 1998, p. 6

³³⁷ Deng Rong, **Deng Xiaoping and The New Cultural Revolution: A Daughter Recalls The Critical Years**, Trans. Sidney Shapiro, Beijing: Foreign Language Press, 2002, p. 451

politik yalancılığa karşı çözüm olarak ise Mao Zedong Düşüncesi'nin bilimsel temelini göstermektedir.³³⁸

Kısacası Deng, Mao'nun dış politikasını önemli ölçüde revize etmekle birlikte, Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi'ni dayanak noktası olarak almıştır. Bununla birlikte Kültür Devrimi'nin aşırılıkçı ideolojisini reddetmekten de geri kalmamıştır.³³⁹ Dolayısıyla Deng'in Mao'yu eleştirdiği ve desteklediği yönleri bakıldığında, Çin iç ve dış politika hedeflerinin de bu doğrultuda şekillendirilerek yeniden inşa edildiği görülmektedir. Mao'nun Sovyet modeli ekonomik kalkınma girişimlerinin başarısızlığını gören Deng, yönetimi boyunca ekonomik kalkınma hedefini aynen devam ettirmekle birlikte Sovyet ya da herhangi başka bir modeli temel almaktan ziyade daha gerçekçi ve milliyetçi bir çizgide ilerlemiştir. Bununla birlikte modernleşmeye ağırlık veren Deng, dış politikada ise aktif bir tutum içerisine girmiştir.

Tüm bu noktalardan hareketle Deng dönemini ele alırken, iç politika ve dış politika stratejileri olarak iki başlık altında incelemek daha doğru olacaktır. Nitekim iç politikada ekonomik kalkınma hedefine ek olarak “Çin karakteristiğine sahip bir sosyalizm” ilkesi benimsenmiş ve iç politika stratejileri bu doğrultuda inşa edilmiştir. Dış politikada ise pragmatist bir anlayış temelinde, “bağımsız dış politika”, “barış içinde birarada yaşama”, bir ülke iki sistem” gibi stratejilerin uygulandığı bir dönem söz konusudur.

Deng dönemi Çin iç politika stratejilerine bakıldığında, Deng'in ilk tercihinin parti inşası olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Deng'in göreve gelişinin ardından üst düzey parti yetkililerinin çoğu, Kültür Devrimi ile birlikte göreve gelen askerlerin ve radikallerin yerine görevlerine geri dönmüş ve kilit pozisyonlara yerleşmiştir. Çin politik sisteminde parti içi mücadelenin kazananı olan liderler, parti üyeleri seçmek konusunda çeşitli tercihlere sahip olmuşlardır (devrimci, asker, radikal gibi).³⁴⁰ Deng

³³⁸ Ronald C. Keith, **Deng Xiaoping and China's Foreign Policy**, London and New York: Routledge, 2018, p. 5-6

³³⁹ A.e., p. 12-13

³⁴⁰ Ezra F. Vogel, **Deng Xiaoping and the Transformation of China**, Cambridge and Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011, p. 352

ise bu tercihi Dört Modernizasyon hedefine katkıda bulunabilecek kişilerden yana kullanmış olup, üst düzey yetkilileri göreve getirmesinin sebebi budur. Mao dönemi sonrasında Çin'in içerisinde bulunduğu sıkıntılı dönemden çıkarak daha hızlı bir büyüme dönemine girmesi için tarım, endüstri, bilim ve teknoloji ve savunma olmak üzere dört alanda modernleşme öngörülmüştür. Bu ilerlemenin sağlanabilmesi ve parti içi mücadelelerin önlenerek rejimin güvenliğinin ve istikrarının sağlanması için ise Deng'in ilk işi parti inşasını gerçekleştirmek olmuştur.

Parti inşası, Mao ve Deng'in ayrıldığı noktalardan bir diğeridir. Öyle ki Mao döneminde "kıızıl olmak", "uzman" olmaktan daha fazla önem taşımakta olup liderlik pozisyonları da işçi ve köylü kökenli olanlardan çoğunlukla "kıızıl" olanlara, verilmekteydi. 1949 öncesi eğitilmiş uzmanlar ise burjuvazi olarak etiketlenmekteydi. Deng ise önceki dönemlerden farklı şekilde bu eski sınıfların ortadan kalktığını, parti içi pozisyonlara yerleştireceği kişilerin aile geçmişine bakmaksızın nitelikli ve eğitilmiş uzman kişiler olmasını istediğini belirtmiştir. Bu görüşünü, Politbüro içindeki muhafazakâr politikaları ile bilinen üyeleri görevden uzaklaştırarak eyleme geçiren Deng, bu kişilerin görevden alınarak yerine yeni ve uzman kişilerin gelmesinin, Çin'in modernleşmeye ulaşması için gerekli olduğunu savunmuştur.³⁴¹

Bu noktada Deng'in Dört Modernizasyona verdiği önem üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Öyle ki Deng için Dört Modernizasyon, ekonomik yapının inşasından ulusal güvenliğin sağlanmasına dek Çin modernleşmesinin yapıtaşısıdır. Deng Dört Modernizasyona verdiği önemi şu sözleriyle açıklamaktadır:

"Ekonomik inşayı hızlandırmalıyız; yani Çin'in Dört Modernizasyonu için çalışmayı artıracaktır. Meseleyi özetlemek gerekirse, dört modernizasyon ekonomik yapı demektir. Sağlam ekonomik temeller olmadan milli savunmamızı modernize etmek imkânsız olacaktır. Bununla birlikte bilim ve teknoloji de öncelikli olarak ekonomik yapının inşasına hizmet etmelidir."³⁴²

Deng Dört Modernleşmeyi sadece ekonomik yapının inşası olarak değil, aynı zamanda Çin devletinin gerek iç gerekse dış problemlerinin çözümü için hayati bir koşul olarak

³⁴¹ A.e., p. 353

³⁴² Deng Xiaoping, **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume II (1975-1982)**, Beijing: Foreign Language Press, 1994, p. 225-226

görmüştür. Bu noktadan hareketle herşeyin ülkede işini iyi yapmaya bağlı olduğunu ifade eden Deng, Uluslararası İlişkiler’de içerisinde bulunulan rolün ekonomik büyümenin kapsamına göre belirleneceğinin altını çizmiştir. Öyle ki Deng için Çin daha gelişmiş ve refaha erişmiş olursa uluslararası alanda daha büyük bir rol oynayacak konuma erişileceğini işaret etmiştir. Halihazırda Çin’in uluslararası rolünün önemsiz olmadığını savunan Deng, daha güçlü bir altyapı ile bu rolü geliştirebileceklerine inanmaktadır. Deng’in planladığı Dört Modernleşmeye ulaşıldığı takdirde Tayvan’ın anavatana yeniden dönüşü bile mümkün olabilecektir. Halihazırda Çin’in Tayvan’dan siyasi ve ekonomik açıdan üstünlüğünün tartışılmaz olduğunu belirten Deng, elde edilecek ekonomik kalkınmanın yeniden birleşmeyi mümkün kılacağını savunmaktadır.³⁴³ Görülmektedir ki Deng Dört Modernleşme stratejisini bu kapsamda öyle kapsamlı planlamıştır ki, belirtilen dört alandaki gelişme ve büyüme Çin devletini aşama aşama tekrar inşa edecek, elde edilen güçlü ekonomik temel mikro ölçekte iç politikada, makro ölçekte ise dış politikada Çin’i söz sahibi bir ülke haline getirecektir.

Deng’in iç politika stratejileri ile yönetimi boyunca sahip olduğu ideolojiyi birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. İdeolojik olarak Deng ekonomiyi temel alan klasik Marksizmi benimsemiş olup, Dört Modernleşme stratejisini bu ideoloji ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Radikal Maoist düşünceyi ve Mao döneminin başarısız politikalarını geride bırakmak isteyen Deng, Çin devletinin genel kabul görmüş yeni ve birleştirici bir teori inşa edilmesi gerektiğini savunmuş, bu gereksinim sonucu ise “Çin karakteristiğine dayalı sosyalizm” ortaya çıkmıştır. Deng’e göre böyle bir yenilik olmadan Çin’in hedeflediği modernleşme programı ve sosyalist ilkesi başarısız olacaktır. Kültür Devrimi’nin sonucunda Deng’in ulaştığı sonuç ise Çin sosyalizminin yeni temelini ancak hem bir araç hem de toplumu birleştirebilecek ve partinin otoritesini yeniden inşa edebilecek bir süreç olarak modernleşme

³⁴³ A.e., p. 225-226

olabileceğidir.³⁴⁴ Çin karakteristiğine dayalı sosyalizm fikrini ise Deng, kendi sözleri ile şu şekilde açıklamaktadır.³⁴⁵

“Modernleşme programımızı uygularken Çin gerçeklerinden yola çıkmalıyız. Marksizmin evrensel gerçeği ile Çin’in somut gerçekliklerini entegre etmeliyiz. Kendi yolumuzu aydınlatmalı ve Çin karakteristiğine sahip bir sosyalizm inşa etmeliyiz.”

Görülmektedir ki her ne kadar Deng’in Mao düşüncesine yönelttiği eleştiriler ve Batı düşüncesine yakın bazı düşünceleri nedeniyle Deng’in kapitalist ideolojiyi benimsemeye başladığı gibi yanlış bir kanı bulunsa da, bu kanıyı destekleyebilecek bir veri bulunmamakta olup, hatta aksini bir durumu güçlendirecek kaynaklar mevcuttur.³⁴⁶ Deng’in eylem ve söylemlerine bakıldığında ise Çin politikasını temel amacı Çin ekonomisinin ve halkın yaşılan standartlarının geliştirilmesi için Çin’e ve Komünist Parti’ye özgü birleşik bir yönetim sistemi kurmaktır.³⁴⁷ Dolayısıyla Deng’in yapmaya çalıştığı daha ziyade Çin gerçeklerinden ve politik yapısından uzaklaşmadan kendine özgü niteliklerini barındıran bir sosyalizm inşa etmektir.

Dolayısıyla Deng dönemi Çin iç politikasına bakıldığında, Mao yönetimini eleştirdiği ve desteklediği yönlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Öyle ki Mao dönemi Kültür Devrimi’ni reddeden Deng, parti içi mücadeleleri engellemek için parti inşasında yoğunlaşmıştır. Bu şekilde rejimin güvenliği ve istikrarını da garantiye alan Deng, Mao’dan farklı olarak karizmatik bir otoriterlik sergilememiş, daha çok perde

³⁴⁴ Wei-Wei Zhang, **Ideology and Economic Reform Under Deng Xiaoping 1978-1993**, London and New York: Routledge, 1996, p. 22-26

³⁴⁵ Deng Xiaoping, **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume III (1982-1992)**, Beijing: Foreign Language Press, p.14-15

³⁴⁶ Her ne kadar günümüz uluslararası sistemini açık bir dünya olarak nitelendirse ve uluslararası sisteme entegre bir görünüm sergilemek amacıyla hayata geçirdiği açık kapı politikası yoluyla Batı ile temasları sıkılaştırırsa da, Deng bu konuda bazı çelişkiler ile de karşı karşıya kalmıştır. Yönetimi boyunca Çin dış politikası çerçevesinde dış dünyadan olabildiğince birşeyler öğrenmek, uluslararası işbölümüne katılmak ve bu sayede Çin’in ekonomik kalkınmasının desteklenmesi amaçlansa da, bu entegrasyonu bir noktada sınırlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Açık kapı politikası aracılığıyla burjuva liberalizminin yayılmasını kontrol etmek istemiş, açık kapı politikası aracılığıyla sosyalist modernleşme programına karşı kullanılabilecek istenmeyen bazı yabancı etkilerden korumayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda karşılıklı bağımlılığı kabul etse de Deng Batı destekli “barışçıl evrime” ve “çözölmeye” karşıydı. Tüm bu nedenlerden dolayı Deng, yönetimi boyunca Çin karakteristiğine sahip sosyalizmi ve Marksist-Leninist çizgiyi takip etmeye devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Keith, **Deng Xiaoping and China’s Foreign Policy**, p. 204

³⁴⁷ Vine Cable, “Deng: Architect of the Chinese Superpower”, Ed. Dr. Yu Jie, **From Deng to Xi: Economic Reform, The Silk Road and the Return of the Middle Kingdom**, London: IDEAS Reports, 2017, p. 2

arkasından liderlik etmeyi, diğer bir deyişle kolektif liderliği tercih etmiştir. İdeolojik olarak klasik Marksist düşünceden etkilenen Deng, bu kapsamda ekonomik gelişme hedefini ülkenin modernleşmesinin temeline yerleştirmiştir. Çin modernleşmesini hedeflerken ülkenin gerçekliklerinden kopmayan ve Mao'nun yaptığı gibi ütöpik hayallere kapılmak yerine daha gerçekçi bir politika izleyen Deng, ülkenin modernleşme yolundaki ihtiyaç duyduğu ideolojinin Çin karakteristiğine sahip sosyalizm olduğunu savunmuş, buna ulaşmanın yolu olarak da işaret ettiği dört alanda bir modernleşmenin gerektiğini belirtmiştir. Kısacası mikro düzeyde yani iç politikada başarıya ulaşacak modernleşme ve ekonomik kalkınma, ülkenin Uluslararası İlişkiler'deki konumunu da değiştirecek, makro düzeyde bir modernleşmeyi de beraberinde getirecektir.

Deng dönemi dış politikasına bakıldığında ise Mao dönemindeki izole duruşun yavaş yavaş terk edildiği görülmektedir. Nitekim Mao dönemi dış politikasına göreceli izolasyonizm hâkim iken, Deng döneminde bu izolasyon kısmen kırılmış, uluslararası sistemde bazı müttefikler kurmanın gerekliliği anlaşılmıştır. Mevcut uluslararası sistemin bu gerçekliğinin farkında olan Deng, ayrıca Çin'in Sovyetler Birliği'nin amansız düşmanı olarak kalması ve Amerika ile ilişkilerini normalleşmeyi başaramaması durumunda amaçladığı modernleşme stratejisinin başarısız olacağını da bilincindeydi. Uluslararası politik atmosferin bu koşullarının bilincinde olan Deng, normalleşmenin aynı zamanda Batı'nın Çin için bir finans ve ticaret kaynağı olması sebebiyle de elzem olduğunu savunmaktadır.³⁴⁸

Amerika ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri normalleştirme amacına ek olarak Deng dönemi dış politikasını tarif eden strateji ise “bağımsız dış politika”dır. Hatta öyle ki Ronald Keith Deng'in bağımsız dış politika ilkesini 20. Yüzyılın en başarılı dış politikalarından biri olarak nitelendirmiştir. Keith'in bu nitelendirmesinin en büyük sebebi ise ilgili politikanın 1980 ile 2000 yılları arasında bölgesel ve küresel sistemde barışçıl ortamın sağlanmasına olanak vermesi ve Çin'in bir yandan değişen dünya ile meşgul olurken bir yandan da ekonomik kalkınma hedefini sağlamasıdır. Burada şu noktaya da dikkat çekilmelidir ki Deng kişisel olarak bu döneme şahitlik etmesine

³⁴⁸ Michael E. Marti, **China and the Legacy of Deng Xiaoping: From Communist Revolution to Capitalist Evolution**, Washington: Brassery's Inc, 2002, p. 11-12

rağmen Mao'nun aksine de-Stalinizasyondan etkilenmemiş, bu doğrultuda Mao'nun izlediği dış politikanın izlenmeyeceğinin altını çizmiştir.³⁴⁹

Deng dönemi Çin dış politika stratejileri incelenirken, Deng'in uluslararası sistemi tanımlama ve algılama biçimi öncelikli olarak ele alınmalıdır. Ardından bu algıdan hareketle Çin dış politikasının uluslararası sisteme yönelik uyguladığı dış politikanın incelenmesi, konunun daha somut bir şekilde ortaya konmasını sağlayacaktır.

Deng dönemi Çin politikasında hakim olan uluslararası sistem algısının, anti hegemonist, anti emperyalist, süper güç arayışında olmayan bir duruşun sentezi üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bu çıkarıma, Deng'in uluslararası sistemde bizzat gerçekleştirdiği konuşmalardan ulaşılmaktadır. Buna göre Deng şu noktanın altını çizmektedir ki;

“Çin sosyalist bir ülke ve aynı zamanda gelişmekte olan bir ülke olarak üçüncü dünyaya aittir. Başkan Mao'nun öğretilerini tutarlı bir şekilde takip eden Çin hükümeti ve halkı; ulusal bağımsızlığı kazanmak veya savunmak, ulusal ekonomiyi geliştirmek için çalışan ve sömürgecilğe, emperyalizme ve hegemonyacılığa karşı mücadele içerisinde bulunan tüm ezilen halkları ve ezilen ulusları sıkı bir şekilde desteklemektedir. bu bizim sınırlanmış enternasyonalist görevimizdir. Çin bir süper güç değildir ve asla öyle olmaya çalışmayacaktır. Süper güç nedir? Süper güç, her yerde diğer ülkeleri saldırganlığına, müdahalesine, denetimine, yıkımına veya yağmalamasına maruz bırakan ve dünya hegemonyası için çabalayan emperyalist bir ülkedir. Büyük bir sosyalist ülkede kapitalizm restore edilirse, o ülke kaçınılmaz olarak bir süper güç haline gelecektir.”³⁵⁰

Deng anti hegemonik ve süper güç karşıtı duruşunu, Mao döneminden beri Çin dış politikasında takip edilen üçüncü dünya teorisi ile de ilişkilendirmektedir. Öyle ki Deng'e göre 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası sistemde gerçek bir barıştan söz edilmesi mümkün değildir. Her ne kadar büyük savaşlar yaşanmasa da, uygulama alanı üçüncü dünya ülkeleri olan küçük savaşlar devam etmekte olup, bu savaşların başlıca sorumlusu da yine hegemonya arayışında olan emperyalist ülkelerdir. Dolayısıyla hegemonya kurbanları da bizzat Üçüncü dünya ülkeleri olup, gerek

³⁴⁹ Keith, **Deng Xiaoping and Chinas's Foreign Policy..** p. 1-12

³⁵⁰ King C. Chen, **China and the Three Worlds: A Foreign Policy Reader**, New York: Routledge, 2019

Sovyetler Birliği gerekse Amerika kurban değil, aksine hegemonya uygulayan iki süper güçtür.³⁵¹

Dolayısıyla Deng, uluslararası sistemi Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından sürdürülen hegemonya mücadelesinin bir uygulama alanı olarak görmekte olup, henüz sağlanmış ve garanti altına alınmış bir barıştan söz etmenin mümkün olmadığını savunmaktadır. Uluslararası sistemi devam etmekte olan mücadelelerden hareketle her an bir çatışmayı ve dolayısıyla savaşı tetikleme potansiyeli olan bir arena olarak algılayan Deng, bu nedenle Çin'in askeri yatırımlarına devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Mao dönemi dış politikasının dikkat çekici bir karakteristiği olan Üçüncü Dünya stratejisini aynen benimseyen Deng, Çin'i Üçüncü Dünya ülkelerinin bir savunucusu olarak nitelendirmekle kalmamış, aynı zamanda Üçüncü Dünya'nın bir parçası kabul etmiştir. Tüm bu noktalardan hareketle emperyalist ve hegemonik hırslara sahip ülkeler olarak tanımladığı süper güçlerin, beraberinde kaçınılmaz şekilde kapitalizmi de getireceğine inanan Deng, Çin'in asla bir süper güç olmayacağını da iddia etmektedir. Tüm bu eleştirilerine rağmen Deng, Çin'in hedeflediği büyümeyi sağlayabilmesi için uluslararası sisteme olan bağımlılığın da farkında olarak Mao dönemi izolasyonunu savunmamış, aksine dış politikada Amerika ve Sovyetler Birliği başta olmak üzere uluslararası sisteme entegre bir görünüm sergilemiştir.

Tüm bu noktalardan hareketle Deng dönemi Çin dış politikasına bağımsız dış politika stratejisinin hâkim olduğu söylenebilir. Bu strateji doğrultusunda Deng'in amacı başta Amerika ve Sovyetler Birliği olmak üzere uluslararası sistemle ilişkileri geliştirmek, başka bir ülke üzerinde güç savaşına girmemek ve başka bir ülkenin Çin iç işlerine karışmasına izin vermemek olarak ortaya çıkmakta olup, bu duruş Çin'in uluslararası sistemdeki etkinliğinin artmasını da beraberinde getirecektir.

Deng dönemi Çin dış politikasının tüm bu karakteristik özelliklerini göz önünde bulunduran Ronald Keith, bu dönemi "pragmatik" olarak nitelendirmektedir. Öyle ki Keith'in belirttiği üzere Deng, modernizasyon ve ekonomik kalkınma hedeflerini sentezleyen pragmatik politikası konusunda Batı'da da bir üne sahiptir. Deng dönemi

³⁵¹ Xiaoping, **Selected Works of Deng Xiaoping...**, p. 298

Çin dış politikasına bu ünü veren karakteristiği ise temel dış politika hedefi olan “barış ve kalkınmayı”, “teori ve pratiğin birliği” temelinde ve bağımsız dış politika çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmasıdır.³⁵²

Deng dönemi dış politikasını ele alırken, “bir ülke iki sistem” ilkesini de ayrıca ele almak gerekmektedir. Söz konusu ilke, dönemin Çin dış politikasına o denli etkilidir ki Çin’in barışçıl yükselişi sürecinde uluslararası hukukun gelişimi hedefinin dayanak noktası olarak kabul edilmektedir.³⁵³ Dolayısıyla ilke çağdaş Çin devletinin uluslararası hukuk inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Kısacası Deng, çağdaş Çin devletinin uluslararası sistemden izole duruşunu kırarak dış dünyaya açılmasının ve reform döneminin yanı sıra, bir ülke iki sistem stratejisinin de mimarıdır. Tayvan sorunun çözümü konusunda Çin’in uluslararası sistemdeki barışçıl yükselişi imajını da bozmadan ve uluslararası hukukun Çin’deki gelişimi göz önüne alındığında Deng, bu strateji ile önemli çözüm yolları sunmaya çalışmıştır.

Deng bu noktada şuna dikkat çekmektedir ki, Tayvan’ın Çin ile birleşmesinin yolu ve stratejinin çıkış noktası çatışma odaklı değildir. Deng bu doğrultuda tüm vatandaşların Çin’in yeniden birleştiğini görmek istemek istediğini, sadece tek bir Çin’in bulunduğunu ve Tayvan’ın ise Çin’in bir parçası olduğunu, dolayısıyla tek ve güçlü Çin’in bölünmesine ya da “iki Çin” veya “bir Çin bir Tayvan” kurulmasına izin verilemeyeceğini belirterek anlaşmanın ise barışçıl ve barışçıl olmayan olmak üzere iki yolu bulunduğunu belirtmektedir. Tayvan sorunun nasıl çözüleceğinin tamamen Çin’in iç işleri olduğunu ve hiçbir dış müdahaleye tahammülü olmadığını belirten Deng, birleşmenin ise barışçıl yollarla gerçekleşmesinden yana olduklarının da altını çizmektedir.³⁵⁴

Bu noktada şuna da dikkat çekmek gerekmektedir ki, Deng’in bir devlet iki sistem stratejisi, tıpkı Deng dönemi Çin siyasal hayatında olduğu gibi Çin gerçeklerine göre formüle edilen pragmatik bir nitelik göstermektedir. Bunun yanı sıra bir devlet iki sistem projesi sadece Tayvan ile sınırlı olarak tasarlanmamış olup, Hong Kong ve

³⁵² Keith, **Deng Xiaoping and China's Foreign Policy**, p. 1-8

³⁵³ Lingliang Zeng, **Contemporary International Law and China's Peaceful Development**, Singapore: Springer, 2021, p. 268

³⁵⁴ Lu Wen, **ABC of the Taiwan Question**, Beijing: China Intercontinental Press, 2002, p. 127-128

Macau'ya da uyarlanabilir şekilde formüle edilmiştir.³⁵⁵ Stratejinin temel noktasının ise Tayvan'ın Çin anakarasıyla birleşmesini sağlamak olup, ülkenin temel kısmı sosyalist sisteme bağlı kalırken Tayvan'ın ise mevcut sistemini kullanmaya devam etmesi olduğu söylenebilir. Yine Deng'in dikkat çektiği üzere yeniden birleşme, anakara olan Çin'in Tayvan'ı yutacağı ya da Tayvan'ın Çin'i yutacağı anlamına gelmeyeceği gibi, tam tersi Tayvan'ın anakarayla yeniden birleşmesinden sonra sosyal ve ekonomik sistemlerinde, yaşam biçimlerinde veya Uluslararası İlişkilerinde hiçbir değişiklik olmayacak ve özel bir idari bölge olarak Tayvan, yasama ve yargı açısından bağımsız bir konumda olacaktır.³⁵⁶

Kısacası bir devlet iki sistem stratejisi ile Çin'in asıl istediği, birleşmenin gerçekleşmesi durumunda demokratik kapitalist ideolojinin hâkim olduğu üç ülkede de, mevcut sosyoekonomik ve politik sistemin kapitalist doğasına rağmen korunması olup, Çin'in özellikle Tayvan'dan tek istediği uluslararası arenada tek bir Çin adına konuşma hakkına sahip olmaktır.³⁵⁷

Her ne kadar tasarlanma amacı ve stratejinin gerçekleştirilme yolu zararsız ve barışçıl olsa da, bir devlet iki sistem stratejisi ne yazık ki Tayvan özelinde kabul edilmemiş ve hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Strateji kapsamında planlanan adımların Hong Kong özelinde uygulanması ise 1997 yılını bulmuştur. Dolayısıyla Hong Kong örneği ele alındığında, her ne kadar belirli kesimlerden eleştiriler gelse de geçen 25 yılda stratejinin kısmi bir başarıya ulaştığını söylemek mümkündür. Anavatanla birleşmesinden sonra özellikle ekonomik olarak önemli bir gelişme göstermesi Hong Kong için önemli bir avantajken, strateji aynı zamanda Çin'in uluslararası sistemdeki imajını ve sürekli vurgu yaptığı yumuşak güç ve barışçıl yükseliş hedefine bağlılığını da güçlendirmiştir.

Tayvan özelinde uygulamaya geçememesine rağmen Deng dönemi dış politikasının önemli bir karakteristiğini oluşturan bir devlet iki sistem stratejisinin Çin'in barışçıl yükselişi sürecinde uluslararası hukukun gelişimi hedefinin dayanak noktası olarak

³⁵⁵ Keith, **Deng Xiaoping and Chinas's Foreign Policy...**, p. 163

³⁵⁶ Schoppa, **Twentieth Century China**, p. 197-198

³⁵⁷ Alexander V. Pantson and Steven I. Levine, **Deng Xiaoping: A Revolutionary Life**, Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 392

kabul edilmesinin sebebi ise, ekonomik ve teknolojik işbirliği hedefi doğrultusunda dışarıdan ve içeriden dünyanın diğer bölgelerine açılarak yatay bağların güçlendirilmesi, bu doğrultuda ortak kalkınma için uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gibi sadece Çin'i ilgilendiren değil, küresel boyutta bir kapsama sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra strateji, Deng dönemi ideolojisini oluşturan 4 temel ilkeye³⁵⁸ bağlılığı savunurken, hedeflediği reform ve dış dünyaya açılma politikasını ise Çin karakteristiğine dayalı sosyalist sisteme dayandırmaktadır. Yine Deng dönemi dış politikasının temel stratejilerinden olan Barış İçinde Birarada Yaşama İlkesi ve bu ilkeye dayalı kurulması amaçlanan yeni dünya düzenine duyulan ihtiyaç da bir devlet iki sistem stratejisinin temelidir.³⁵⁹ Kısacası Deng, göreve geldiğinden beri belirli bir reform ve dönüşümden geçirdiği Çin iç ve dış politika stratejilerinden ve yeni Çin devletinin barışçıl yükseliş hedefinden hareketle bir devlet iki sistem stratejisini oluşturmuştur.

Tüm bu noktalar açısından değerlendirildiğinde görülmektedir ki bir devlet iki sistem stratejisi, görüldüğünden çok daha derin amaçlara ve etki alanına sahiptir. Dolayısıyla

³⁵⁸ 4 temel ilke, Çin halkını güvence altına alarak birleştirmek için politik ve ideolojik olarak inşa edilmiş bir stratejidir. Mao'nun ardından yönetime gelen Deng, Çin'in artık ideolojik olarak 4 temel ilkeye bağlı kalacağını belirtmiştir: sosyalist düşünceye bağlılık, proletarya diktatörlüğünün ayakta tutulması, Çin Komünist Partisi liderliği ve Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi sentezi. 4 temel ilkenin benimsenmesinin temel nedeni olarak Deng, nüfus ve toprak bakımından Çin büyüklüğünde bir ülkede halkı bir arada tutmak için birleştirici bir ideolojiye duyulan ihtiyacı göstermiştir. Tamamen yeni bir kimlik üzerine inşa edilmiş çağdaş Çin devletinin modern otoriter hükümetinin iç politikadaki rejimin meşruluğunu sağlaması amacı da göz önünde bulundurulduğunda Deng döneminde bu meşruluğun ideolojik temelinin 4 temel ilke ile sağlandığı görülmektedir. Öyle ki Deng'e göre 4 temel ilkenin benimsenmemesi durumunda ülkede birliği sağlamak mümkün görünmemekte olup, 4 modernleşmenin amacına ulaşması dahi bu ilkelerin benimsenmesi ile mümkündür. Deng yönetimi boyunca Çin politikasının temel stratejileri olan ulusal bağımsızlık, dışarıya doğru açık politika, ekonomik büyüme ve canlılık hedeflerinin temeli, 4 ana ilkeye bağlılık olup, aksi takdirde toplumun düzensizleşeceğini ve reform ve gençleşme bir yana, istikrar ve birliğin dahi sağlanamayacağını da belirtmiştir. Tüm bu noktalar göz önüne alındığında, Çin Komünist Partisi 4 temel ilkenin toplum tarafından benimsenmesi için hükümet kontrolündeki medyayı etkin şekilde kullanmaktan da çekinmemiştir. Medya yoluyla hükümet, halka en nihayetinde komünizmin galip geleceği ve sosyalist demokrasinin ve yasallığının Batılı liberal değerlerden ve kapitalizmden üstün olduğu, güçlü bir Çin'in ancak sosyalizmin uygulanması halinde mümkün olabileceği fikirlerinin aşılmasını amaçlamış, bu yönden de modern otoriter rejim örneği sergilemiştir. Her ne kadar Çin modernleşmesi, dış dünyaya açılması ve reform süreci kapsamında inşa edilse de, eleştiri kabul etmemesi ve bazı yönlerden otoriter eğilimler göstermesi nedeniyle tam olarak başarıya ulaşmadığı, aksine Çin Komünist Partisi rejiminin gizli otoriter eğilimlerini açığa çıkardığı söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Chang, **China Under Deng Xiaoping**; Richard Baum, "The Road to Tiananmen: Chinese Politics in the 1980s, Ed. Roderick MacFarquhar, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997

³⁵⁹ Wu Jie, **On Deng Xiaoping Thought**, Beijing: Foreign Language Press, 1992, p. 25

bir devlet iki sistem stratejisini yalnızca anakaradan ayrılan birimlerin tekrar birleştirilmesi amacından ibaret düşünmekten ziyade, çağdaş Çin devletinin ve iç ve dış politikaların geçirdiği değişim ve dönüşümün yansıtıldığı ve barışçıl yükseliş hedefi ve bu doğrultuda inşa edilen yeni kimliğin uluslararası sistemdeki yansımaları içeren bir kapsamda ele almak son derece önemlidir.

Bu noktadan hareketle bir devlet iki sistem stratejisi, günümüz Uluslararası İlişkiler'inin barış, kalkınma, işbirliği gibi temel sorunlarına değinmekte ve farklı sosyal sistem ve ırktan çeşitli ülkelerin birbirlerini yok etmekten ziyade ortak amaç için birlikte çalışmalarını amaçlamakta olup, "bir devlet, farklı sistemler" ya da "bir devlet, iki sistem" olarak değişik şekillerde de adlandırılabilir. Tüm bu yönleri ele alındığında bir ülke iki sistem stratejisi, savaş sonrası dönem Uluslararası İlişkiler'in genel evrimi ışığında barış ve işbirliğini teşvik etmesi açısından "iki temel kamp teorisi", "dünya sosyalist cumhuriyeti" teorisi ve "uluslararası diktatörlük" teorisinden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Bir devlet iki sistem stratejisi savaş sonrası sistemin yapısı ve uluslararası sistemin geçirdiği dönüşüm ve küresel ölçekte ihtiyaç duyulan değişiklikler göz önüne alınarak inşa edilmiş olup, "tek küre iki sistem", "bir bölge iki sistem" ve "bir küre çoklu sistemler" gibi kavramların gelişmesini de sağlamıştır. Kısacası bir ülke iki sistem stratejisi, uluslararası politikanın tanıklık ettiği iki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde karşılaşılan yeni zorlukların üstesinden gelmek için öne sürülen çağdaş uluslararası politikadaki stratejik doktrinler arasında oluşturulan en orijinal ve etkili stratejilerden birisidir.³⁶⁰

Bir ülke iki sistem stratejisi ile Deng, farklı sosyal sistem ve yönetime, hatta farklı ırklara sahip birimler arasında bir işbirliğini öngörmektedir. Deng'in bu amacını mikro ölçekte kapitalist bir yönetime sahip olan Hong Kong ve Tayvan'ın komünist Çin altında yönetilmesi örnek gösterilebilirken, makro ölçekte ise yine farklı din, ırk, yönetim ve ideolojiye sahip Doğu-Batı ülkelerinin barış içinde birarada yaşaması gösterilebilir. Kısacası bir ülke iki sistem stratejisi, farklılıklara rağmen bölgesel ve küresel düzeyde ülkeler arası işbirliği ve barışı teşvik etmektedir.

³⁶⁰ A.e., p. 33-88

Mao döneminden bu yana gergin olan Çin-Amerikan ilişkilerinin düzelmesi de Deng dönemine tekabül etmektedir. Nitekim 1978 yılı, gerek Çin-Amerika, gerekse Çin-Japonya ilişkilerinin düzelmeye başladığı ve aynı yıl Çin ile Japonya arasında gerçekleşen barış anlaşması sonucu ülkeler arası diplomatik ilişkilerin kurulduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki 1979 yılında Pekin'e yaptığı ziyarette başkan yardımcısı Walter Mondale, Çin'i Uluslararası İlişkilerde zayıflatma veya tecrit etme girişiminde olacak herhangi bir ülkenin, Amerika çıkarlarına aykırı bir pozisyonda konumlandırılacağını belirtmiştir. Yine de iki ülke arasındaki en büyük problem, Tayvan problemi olmaya devam etmiş, Amerika bu konuda Deng'in eleştirilerine maruz kalmıştır. Öyle ki Deng Amerika'yı Sovyetler Birliği'ne karşı takındığı tutumun çok yumuşak olması ve halihazırda Çin'e ait olan Tayvan topraklarında asker bulundurması nedeniyle eleştirmiş, ilerleyen dönemde Reagan yönetiminden Tayvan'a Amerikan silah tedarikinin sona erdirilmesine ilişkin bir zaman çizelgesi talep etmiştir.³⁶¹

Deng dönemi Çin politikası, her ne kadar modernleşme ile karakterize edilse ve devrimler dönemi olarak adlandırılrsa da bazı yönlerden otoriterlik eğilimi göstermeye devam ettiği söylenebilir. Özellikle 1989 yılında gerçekleşen Tiananmen Olayları ve parti içi güç tekelinin korunmaya çalışılması. Bu iki olay, Deng'in yönetiminin sicilinin bozulmasına neden olmuş, Çin devletinin modern otoriterlik eğilimleri taşımaya devam ettiğini göstermiştir. Deng'in kısmi otoriter yönetimi altında Çin devleti özellikle ekonomik ve sosyal ilerlemeler göstermeye devam ettiyse de, birçok Çinli tarafından kişisel özgürlükler konusunda memnuniyetsizlik ve huzursuzluğun baş göstermesine engel olamamıştır. Yine de tüm bunlara rağmen Deng'in siyasi yaklaşımını klasik bir otoriterlik olarak adlandırmak doğru değildir. Nitekim Deng kişisel zenginliklerle veya övgü ile ilgilenmekten ziyade, kolektif liderliği tercih eden ve Batılılara benzeyen güçlü bir görüşe sahipti.³⁶²

³⁶¹ Joseph Y. S. Cheng, "The Evolution of China's Foreign Policy in the Post-Mao Era: From Anti-Hegemony to Modernization Diplomacy, Ed. Joseph Y. S. Cheng, **China: Modernization in the 1980s**, Hong Kong: The Chinese University Press, 1989, p. 61-63 ; Vogel, **Deng Xiaoping and the Transformation of China...** p. 313-314

³⁶² Jie, **From Deng to Xi..** p. 6-7

Deng yönetimi Çin politikasının yukarıda belirtilen tüm karakteristik özelliklerine bakıldığında Deng Xiaoping'in Batı'da hâkim olan birbirinden tamamen farklı iki imajının bulunduğu görülmektedir. Biri kapitalist dünya tarafından kabul edilebilir bir modernleştirici komünist görünüm iken diğeri Batıya daha az uyum sağlayan 1989 dönemi sonrası görünümüdür.³⁶³ Bu doğrultuda ilk görünüm erken dönem Deng yönetimine tekabül etmekte ve Deng yönetiminin modernleşme ve politik reform stratejilerini içermekte olup, büyük oranda ekonomik gelişme üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde dış politikada da oldukça aktif bir tutum sergileyen Çin devleti, uluslararası sistemdeki imajını yeniden inşa etme arayışındadır. Geç dönem Deng yönetimi ise erken dönemin aksine modernleşme ve Batılılaşmadan daha uzak, otoriter çizgiye daha yakın bir görüntü sergilemekte olup, Tiananmen Olayları ile sembolize edilmektedir. Bu dönemde Çin iç politikası halktan gelen talep ve eleştirilere karşı daha otoriter önlemler almış, rejimin istikrarı ve güvenliğinin sağlanması kaygısı ön plana çıkmıştır. Erken dönem Deng yönetiminin amaçladığı halk ile temas halinde olma ilkesinden uzaklaşarak, halk ve devletin iki ayrı tarafı oluşturmaya evrilen bir süreç söz konusudur.

1989 yılında Çin Komünist Partisi yönetiminin tecrübe ettiği Tiananmen olayları, modern Çin devletinin tarihinde, Çin'in iki kültürünün – yönetici sınıfa ait ayrıcalıklı kültür ve halkın sıradan kültürü – biraraya geldiği bir dönüm noktasıdır. Göstericilerin gerçek bir demokrasi, sivil haklar ve yolsuzluğun ortadan kaldırılmasının talep edildiği ve devlet destekli medyanın ağır eleştiriler yönelttiği gösteriler “ülkeyi kaosa sürüklemek için planlı bir komplo” olarak nitelendirilmiş olup, Deng rejimin istikrarı ve güvenliğini sağlamak amacıyla gösterilere karşı sert önlemler alınmasında öncülük etmiştir. Tüm bu düşüncelerden hareketle Çin Komünist Partisi rejimi, otoriter bir rejim karakteristiği göstererek rejim güvenliğine bir tehdit olarak gördüğü gösteriyi ve göstericileri şiddetli önlemler ile bastırmış, birçok göstericinin ölümüne ve yaralanmasına neden olmuştur. Bu sert önlemlerin başlıca nedeni ise Deng'in gösterilerin görüldüğü şekilden daha büyük bir amacın tezahürü, öğrencileri perde

³⁶³ Goodman, **Deng Xiaoping and the Chinese Revolution..** p. 1-2

arkasından manipüle eden düşman güçlerin bir planı olarak görmesidir.³⁶⁴ Nitekim Deng için rejimin güvenlik ve istikrarının tehlikede olması ile Çin'in modernleşme sürecinin tehlikede olması aynı anlama gelmektedir.

Tiananmen olaylarının ardından Deng ve Çin politikası, içsel ve dışsal olarak istikrarsız ve birtakım problemlerin baş gösterdiği bir dönemden geçmiştir. İç politikada çoğu kentte siyasal istikrarın korunmasında zorluklarla karşılaşmış, dış politikada büyük Batılı güçler başta olmak üzere uluslararası sistem ile ilişkilerini yeniden tanımlamak ve inşa etmek zorunda kalmıştır. Zira Tiananmen olaylarının ardından Çin, insan hakları ihlali nedeniyle G7 ülkelerinin ekonomik yaptırımı ile karşı karşıya kalmış, Çin ise bu yaptırımı “hegemonyanın” başka bir versiyonu olarak nitelendirmiş, burada başlıca amacın Çin'in egemenliğini baltalamak için hegemonya aramak ve güç politikası oyunları oynamak olduğunu belirtmiştir. Tüm bunlara rağmen bu dönemde Çin dış politikasında Deng Batı ile dostane ilişkileri sürdürmeye çalışmaya devam etmiştir. Bu dönemde Deng'in dış politika hedefleri “bağımsızlık ve inisiyatifi kendi elinde bulundurma” ile “her alanda arkadaş arayışında olmak” şeklinde belirlenmiştir. Tiananmen olayları sonrası Çin politikasının yeniden düzenleme politikasına ihtiyaç duyduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle Deng, Çin'in hedeflenen reformu gerçekleştirmesi ve ekonomi büyümeye ulaşması için ekonomik reform ve açık politika hedeflerini benimseyip uygulamayı da sürdürmüştür.³⁶⁵ Kısacası Deng, bu dönemde Çin politika ve stratejilerini yeniden inşa etmek ya da mevcut stratejileri düzenleyerek sürdürme arasında seçim yapma durumunda kalmış, seçimini de mevcut politikaları sürdürmekten yana kullanmıştır.

Kısacası Tiananmen olayları, Çin Komünist Partisi'nin, modern Çin devletinin kurulmasından beri inşa etmeye çalıştığı kimliğinin olumsuz şekilde damgalanmasına neden olmuş, Batı tarafından Çin'in barışçıl yükseliş ve reform sürecine olan bağlılığının sorgulanmasına yol açmıştır.

³⁶⁴ Goodman, **Deng Xiaoping and The Chinese Revolution**, p. 108-110; Pantsov and Levine, **Deng Xiaoping**, p. 2

³⁶⁵ Zhang, **Ideology and Economic Reform**, p. 177; Keith, **Deng Xiaoping and China's Foreign Policy**, p. 85-194; Goodman, **Deng Xiaoping and The Chinese Revolution**, p. 112

Tüm bu bilgiler ışığında, Mao döneminde olduğu gibi, Deng dönemini de erken dönem ve geç dönem olarak iki kısımda ele almak, bu dönemde Çin politik yapısının yaşamış olduğu dönüşümün daha net görülmesi açısından daha faydalı olacaktır. Nitekim Deng dönemi, Mao döneminden gerek lider özellikleri, gerekse uygulanan stratejiler bakımından büyük oranda farklılıklar göstermektedir. Bireysel olarak Mao'nun karizmatik otoritesinin aksine Deng, kolektif liderliği tercih etmiş, bir anlamda perde arkasından yönetmeyi seçmiştir. Bu kapsamda iç politikada Deng'in başlıca amacı parti içi mücadeleleri engellemek ve partinin istikrarını sağlamak olup, bunda başarıya ulaştığı söylenebilir. Buna ek olarak Deng, Mao'nun ekonomik gelişim hedefini aynen benimsemiş, Dört Modernleşme stratejisini bu kapsamda ortaya atmıştır. Deng dönemi Çin dış politikası da en az iç politika kadar etkin bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik gelişme için dış politikada güçlü ve uluslararası sistemle entegre bir Çin'in elzem olduğunu savunan Deng, bağımsız dış politika stratejisini benimsemiş ve uygulamıştır. Deng emperyalist ve hegemon karşıtı, süper güç arayışı içerisinde olmayan bir Çin'in Üçüncü Dünya ülkelerinin savunucusu olacağını, bu imajın ise Çin için oldukça kazançlı olacağını belirtmiştir. Ne var ki erken dönem Deng yönetimini karakterize eden modernleşme ve reform ile karakterize edilen imajı, geç 1980'lerden itibaren değişmeye ve daha otoriter bir çizgiye kaymaya başlamıştır. Tiananmen olayları geç Deng döneminin otoriter eğilimlerinin başlıca somut örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısacası Mao ile başlayan değişim ve dönüşüm hareketlerinin Deng ile devam ettiği bir süreç söz konusu olup, Deng günümüz dünyasının açık bir dünya olduğunu ve bu dış dünyaya açılmanın kolay bir süreç olmadığını³⁶⁶ savunmuştur. Çin devletinin tarihten bugüne dek içerisinde bulunduğu koşullar göz önüne alınarak oluşturulan Çin karakteristiğine sahip sosyalist bir yönetim anlayışı ve dış politikada barışçıl yükseliş, Deng dönemini karakterize eden başlıca politika stratejileridir. Tüm bu reformist eğilimlerine rağmen Deng döneminde Çin kimliğinin hedeflenen dönüşümü tam olarak gerçekleştiremediği ve özellikle geç dönem Deng yönetiminin otoriter bir eğilim gösterdiği söylenebilir.

³⁶⁶ Xiaoping, **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume III**, p. 199

3.1.3. Uyum Sağlamak mı Yeniden İnşa Etmek Mi?: Çin Kimliğinin İnşası ve Ulusal Canlanmadan Grand Stratejiye Xi Jinping Dönemi İç ve Dış Politikası

Toplumların farklı gelişim aşamalarında, farklı gelişim görevleri, temaları ve öncelikleri bulunmaktadır. Çin'in izlediği yola ilişkin olarak, sosyalist modernleşmenin gelişiminin tarihi ise ne düz, ne de önceden tasarlanmış bir yol olarak görülmelidir, aksine sürekli bir keşif, arayış ve değişim yolu olarak ele alınmalıdır. Yeni Çin devletinin de kuruluşundan bu yana Mao'dan, Hu Jintao dönemine ve sonrasına dek üç neslin politik sisteminden de anlaşılacağı üzere, her nesil arasında bir bağlantı bulunmakta olup, bu bağlantı ise kendisinden önceki ve sonraki dönemi temsil etmekte, sürekli dönüşüm geçirerek kendisini yenilemekte ve Çin'in farklı zamanlardaki karakteristiğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda liderlerin zorluklara, modernleşme ve küreselleşmeye verdikleri tepkiler arasında da farklılıkların olacağını tahmin etmek zor olmayacaktır. Liderlerin ideolojileri ve yönetimleri açısından farklılık taşısa da Çin karakteristiğine dayalı sosyalist modernleşmenin sürdürülmesi amacı ortaktır ve uygulamalar geliştikçe kavram sürekli değişen, gelişen ve güncel kalan doğasını da korumakta, Çin'in sürekli ilerlemesine imkân sağlamaktadır.³⁶⁷

Modern Çin devletinin kurulmasından bu yana Mao Zedong ile başlayan ve sırasıyla Deng Xiaoping, Hu Jintao, Jiang Zemin ile devam eden ve halihazırda Xi Jinping yönetimine şahitlik eden Çin politik hayatı, bu süreç boyunca tecrübe ettiği dönüşümde bazı farklılıklar da taşımaktadır. Öyle ki, Mao ve Deng dönemlerinin her biri bir "geleneksel" ve "karizmatik" otoritenin sentezi üzerine inşa edilmiş, Jiang Zemin ve Hu Jintao ise Deng Xiaoping tarafından atanan halefler olarak göreve gelmişlerdir. Tüm bu liderler arasından sadece Xi Jinping döneminde bir liderin zirveye yükselmesi söz konusu olup, bu yükselme ise kolektif bir siyasi sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası Xi Jinping, yönetimi seleflerinden çok farklı bir meşruiyet temelinde ele geçirmiş, Xi'nin otoritesi, birçok kişinin seçici olarak seçim sürecine dahil olduğu bir sürece dayanmaktadır. Geçmiş yönetimlere bakıldığında Mao Zedong'un Çin halkını ve temel toplumsal örgütlenmesini değiştirmek yoluyla Çin'i değiştirmeye çalıştığı görülürken, Deng Xiaoping döneminin ise Çin'in dış dünyaya

³⁶⁷ Angang Hu et al. *Xi Jinping's New Development Philosophy*, Singapore: Springer, 2018, p. 1-5

ve dış bilgilere radikal olarak açıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Deng'in halefi Jiang Zemin'in de bu açık politikayı devam ettirdiği görülmektedir. Hatta öyle ki reform döneminde, özellikle Deng Xiaoping'den sonra Çin siyasi sisteminin dengeleyici bir "duyarlı otoriterlik"³⁶⁸ tecrübesi yaşadığı da tartışılmıştır.³⁶⁹

Tüm bu bilgiler ışığında genel olarak bakıldığında Mao döneminden Xi Jinping dönemini de kapsayan süreç boyunca Çin politik sisteminin düz bir çizgide ilerlemeyen, daha ziyade inişli çıkışlı bir grafiği olduğu söylenebilir. Buna göre Mao ve Deng döneminin gücü elinde tutan otoritesine karşılık, Hu Jintao ve Jiang Zemin dönemlerinin kolektif liderlik çizgisine kaydığı görülmektedir. Ne var ki Xi Jinping'in 2012'de göreve gelmesinin ardından kolektif liderliğe yönelik eğilimin daha az belirgin hale geldiği, hatta tersine dönebileceğini ifade eden bazı gözlemciler Xi'nin liderliğinin "kolektif liderliğin sonunu" getirebileceğinin ve bu dönemin "güçlü adam siyasetinin yeniden ortaya çıkışını" temsil ettiğinin altını çizmektedir.³⁷⁰

Xi Jinping'in kolektif liderlikten uzak görüntüsü ve parti içi disiplini sağlama çabaları, sadece kolektif liderliğin sonunu getirebileceği görüşü doğurmamış, aynı zamanda Xi'nin Mao'dan bu yana Çin'in en güçlü lideri olabileceği görüşlerini de doğurmuştur. Nitekim ileride nasıl nitelendirileceği, elinde önemli bir güç bulunduran Xi'nin bu

³⁶⁸ Literatürde "Responsive Authoritarianism" olarak geçen duyarlı otoriterlik, devletin vatandaşların devlet politikalarına karşı muhalefetini proaktif olarak izlediği ve bu muhalefetin yaygınlık kazanması durumunda politika değişimine kadar gidebildiği bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Bu tarz otoriter sistemlerde otoriter devlet, vatandaşların taleplerine cevap vermede ve ihtiyaçlarını karşılamakta etkin olabilmektedir. Fakat bu noktada şuna da dikkat çekmek gerekir ki, bu sürecin demokratikleşme süreci ya da devlet zayıflığı olarak algılanması yanlış olacaktır zira devlet karar verme sürecinde hala önemli ölçüde özerklik ve toplum üzerinde yüksek düzeyde kontrol sağlamaya devam etmektedir. Ancak söz konusu kontrol, maliyetli olabilecek salt zorlamadan daha yumuşak stratejilere dönüştürülmektedir. Çin özelinde ele almak gerekirse, bazı kaynaklarda Deng dönemi sonrası Çin politikasını duyarlı otoriterliğin hâkim olduğu bir dönem olarak nitelendirmekte, özellikle Hu Jintao döneminin sivil toplum örgütlerine daha fazla özerklik tanınması ve halkın katılımı için kurumsal kanallar oluşturulması açısından duyarlı otoriterlik niteliği gösterdiği savunulmaktadır. Bununla birlikte yine aynı kaynaklar Xi Jinping döneminin söz konusu duyarlı otoriterliği kapsamadığını savunmakta iken, buna kanıt olarak göreve geldiği 2012'den sonra siyasi kontrolün daha merkezi ve ideolojik hale geldiğini, disiplinin arttığını ve devletin yurttaş katılımına daha az açık hale geldiğini göstermektedir. Duyarlı otoriterlik ve Çin özelinde daha ayrıntılı bilgi için bkz. Runya Qiaoan and Jessica C. Teets, "Responsive Authoritarianism in China: A Review of Responsiveness in Xi and Hu Administrations", **Journal of Chinese Political Science**, Vol:25 No:139, 2019; Christopher Heurlin, **Responsive Authoritarianism in China: Land, Protests, and Policy Making**, Cambridge: Cambridge University Press, 2016

³⁶⁹ Lampton, **Following the Leader...** p. 62-70

³⁷⁰ Cheng Li, **Chinese Politics in the Xi Jinping Era: Reassessing Collective Leadership**, Washington: Brookings Institution Press, 2016, p. 8

gücü ne yönde kullanacağına bağlı görünmektedir.³⁷¹ Xi Jinping dönemine ait farklı görüşler ve değerlendirmeler olsa da şu kesindir ki Xi Jinping dönemi yalnızca ekonomik kalkınmanın hedeflendiği bir dönem değil, aynı zamanda reformların derinleştiği ve Çin'in uluslararası sistemde oynayacağı rolün inşa edilmeye çalışıldığı, kısacası “Çin'in ulusal canlanmasının” hedeflendiği bir dönem olarak iz bırakacaktır. Nitekim Mao döneminden bu yana adım adım ekonomik kalkınma hedefinin izlendiği Çin politik sisteminde, artık Çin'in uluslararası sistemde oynayacağı rol de en az ekonomik kalkınma kadar önem taşımaktadır.

Xi Jinping dönemi Çin iç ve dış politika hedeflerine ve bu doğrultuda inşa edilen stratejilere geçmeden önce, Xi Jinping'in Mao'dan sonraki en güçlü adam olarak nitelendirilmesine yol açan iç siyasetteki konjonktüre göz atmakta yarar bulunmaktadır. Buna göre Xi Jinping döneminde Çin, Deng dönemine kıyasla tamamen yeni bir ortam ile karşı karşıya bulunmaktadır. Xi liderliğinin karşı karşıya kaldığı sorunlar kötüleşen çevresel sorunlardan ekonomideki dengesizliklere, finansal istikrarsızlıktan siyasi yolsuzluğa, yükselen işsizlikten sosyal istikrarsızlığa, büyüyen internet erişimi oranı ve bunun ortaya çıkardığı sosyal huzursuzluğa kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Tüm bu koşullar altında şu açıktır ki bu sorunların hiçbirinin çözümü kolay olmadığı gibi, tüm bunların çözümü için ise güçlü bir liderlik gerekmektedir.³⁷² Bu nedenledir ki, Xi Jinping yönetimi kolektiften uzak bir yönetim anlayışı çerçevesinde parti içi yönetimi sağlama hedefi doğrultusunda hareket etmiştir.

Xi Jinping dönemi iç ve dış politika stratejilerini ele almadan, Xi Jinping'in yönetimi boyunca sahip olduğu ideolojiye göz atmak, uyguladığı politikaları anlamlandırmak açısından daha faydalı olacaktır. Buna göre günümüzün hızla değişen dünyasında felsefenin ve sosyal bilimlerin yerinin tartışılmaz olduğunu savunan Xi Jinping, buna yön verecek ideolojinin ise Marksizm olması gerektiğini belirtmektedir. Buna gerekçe

³⁷¹ Yu Jie, “From Deng to Xi: Leadership, Foreign Affairs, and Who Decides Chinese Foreign Policy?”, Yu Jie, **From Deng to Xi: Economic Reform, The Silk Road and the Return of the Middle Kingdom**, London: IDEAS Reports, 2017, p. 38; “Xi must be obeyed”, The Economist, September 18, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.economist.com/leaders/2014/09/18/xi-who-must-be-obeyed> , Erişim: 27 Eylül 22

³⁷² Zheng Yongnian and Weng Cuifen, “The Development of China's Formal Political Structures”, Ed. Robert S. Ross and Jo Inge Bekkevold, **China in the Era of Xi Jinping: Domestic and Foreign Challenges**, Washington: Georgetown University Press, 2016, p. 33

olarak ise “Marksizmin yalnızca dünyayı açıklamaya değil, aynı zamanda aktif olarak dünyayı değiştirmeye kararlı olan pratik ve kendine özgü bir karakter olduğunu” göstermiştir. Tüm bunlara ek olarak Xi, Marksizmin temel ilke ve yöntemlerinin Çin’in zengin tarihi ile bütünleşmesine ve dünyadaki olumlu gelişmelerden yararlanmanın yanı sıra derin yenilik ve atılımlara duyulan ihtiyacı karşılamaya yeterli olduğunu da savunmaktadır. Tüm bu noktalar ışığında, Marksist ideoloji, Çin’in tarihsel gelişimin iyi anlaşılması, böylece Çin karakteristiğine sahip sosyalizm sistemi ve teorisine olan güvenin güçlendirilmesi yolunda ayrılmaz bir ideolojidir.³⁷³ Bu bilgiler doğrultusunda şu anlaşılmaktadır ki Xi Jinping yönetimi iç ve dış politika stratejilerini Marksizm ve Çin karakteristiğine dayalı sosyalizm sentezi üzerine inşa etmişlerdir.

Tüm bu ideolojik temel doğrultusunda Xi Jinping’in iç politikada başlıca amacı “Çin Rüyası” olarak adlandırdığı ve temelde ülkeyi orta derecede müreffeh bir topluma dönüştürerek, şaşırtıcı derecede hızlı bir ekonomik büyüme ve ülkeyi bölgesel bir güçten bir süper güce veya en azından önde gelen bir küresel güce dönüştürmek olup; kısaca orta derecede varlıklı, sağlıklı ve barışçıl bir ülke (xiaokang) elde etmek ve ardından güçlü, sosyalist olarak modernize edilmiş bir ülke inşa etmektir.³⁷⁴ Xi yönetimi Çin devletinin bu belirlenen amaca ulaşması için ise ülkenin kurulmasından bu yana tecrübe ettiği reform sürecinin derinleştirilmesi gerektiğinden hareket etmiş, öncelikle iç politikada reformu başarıya ulaştıracak adımları atmaya odaklanmıştır.

Çin siyasal sistemini potansiyel olarak savunmasız hale getiren zayıflıklarının farkında olan Xi, diğer komünist devletleri takip etmeleri durumunda ortaya çıkabilecek risklerin de bilincinde olarak Çin’in sahip olduğu yapı dikkate alınarak oluşturulmuş ve Çin’e özgü bir sistem inşa etmenin gerekliliğini görmüştür. Öyle ki Xi’ye göre sistem temel olarak zayıf ve hatalı değildir, daha ziyade iyi bir köklü değişikliğe ve bu köklü değişimi hayata geçirerek taahhüt ettiği ulusal canlanmayı sağlayacak ve etkili bir yönetim mekanizması olarak işlev görecektir güçlü bir liderliğe ihtiyacı

³⁷³ Roland Boer, **Socialism with Chinese Characteristics: A Guide For Foreigners**, Singapore: Springer, 2021, p. 4-18

³⁷⁴ Honghua Men and Steve Tsang, “Genesis of a Pivotal Decade”, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 2; Boer, **Socialism with Chinese Characteristics**, p. 4

bulunmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda Xi yönetimi süresince bir yandan modernleşme ve reform hareketlerini sürdürürken, diğer yandan ise Parti elinde etkili bir güç tekeli bulundurmaktaydı. Öyle ki bu güç tekeli Xi'ye, rejime yönelik meydan okumaları tespit eder etmez ortadan kaldırmak veya etkisiz hale getirmek için baskı ve teşvik politikaları da yürütme imkânı sağlamıştır.³⁷⁵

Xi yönetiminin sıklıkla üzerinde durduğu modernleşmeyi Çin'in politik yapısında ve sahip olduğu siyasal sistemde meydana gelecek köklü bir değişiklik olarak algılamak ise doğru olmayacaktır. Burada Xi'nin modernleşme ile kastettiği şey komünizmden liberalizme ya da başka bir siyasal sisteme geçiş değil, daha ziyade Çin karakteristiğine dayalı sosyalizm ve Marksizm sentezi üzerinde inşa edilmiş bir sistemdir. Dolayısıyla bu iyi ve köklü değişikliklerin hayata geçebilmesinin en önemli koşulunun güçlü bir liderlik olduğunun farkında olan Xi, öncelikle yolsuzluğa karşı ve parti içi disiplini sağlamaya yönelik bir iç politika uygulamış, tüm bunlar ise yukarıda da değinildiği gibi Xi'nin kolektif lider karşısı ve Mao'dan sonraki en güçlü lider olarak etiketlenmesine neden olmuştur.

2012'de gerçekleştirilen 18. Çin Komünist Partisi Ulusal Kongresi, Xi Jinping'in Çin halkının büyük ulusal canlanmasını hedefleyen Çin Rüyası vizyonunu paylaşması açısından son derece önemlidir. Hiç şüphesiz zengin içeriği sayesinde bu vizyon, Çin'in daha yüksek seviyede bir modernleşme aşamasına ulaşması yolunda ülkeye rehberlik etmesi ve halkı mobilize etmesine yardımcı olacaktır. Bu vizyona ve hedeflenen modernleşmeye ulaşmak için Çin'de hukukun üstünlüğünün ve adaletin hüküm sürdüğü uyumlu bir sosyalist toplum kurmak için iç politikada güvenlik ve istikrarı sağlamanın gerekliliğinin farkında olan Xi, insanların birbirlerine karşı dürüst olduğu, yaşamlarının istikrarlı ve düzen içerisinde sürdüğü bir toplum inşası hedeflemektedir. İç politikada uyum ve istikrara ek olarak Xi için aynı zamanda uyumlu bir uluslararası toplumun inşası için de sağlam bir temel oluşturulması elzemdir.³⁷⁶

³⁷⁵ Steve Stang, "Consolidating Political and Governance Strength", Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 18-22

³⁷⁶ Xi Xiao, "Defining and Safeguarding Priorities in China's National Security, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 263

Xi Jinping'in Çin Rüyası stratejisi ile ilişkilendirdiği ulusal canlanmadan bahsederken bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Bu noktada ulusal canlanma ile temel politika hedefini ilişkilendirerek Xi, milliyetçilik duygusunu öne çıkarmayı amaçlamıştır. Bir ülkede reform ve modernleşme sürecinden bahsediliyorsa bu sürecin başarıya ulaşmasında yalnızca devlet rejimi tarafından benimsenmesinin yeterli olmayacağını bilincinde olan Xi, “ulusal canlanma” ifadesi ile Çin toplumunun milliyetçilik duygularını harekete geçirerek toplumun da reform sürecinin aktif katılımcısı olmasını amaçlamıştır. Bu sayede Xi, rejim ile toplumun bütünleşmesini sağlarken aynı zamanda toplumun rejim ideolojisini benimseyerek rejime bir tehdit oluşturmamasının da önüne geçmeye çalışmıştır.

İç politikada hedeflenen bu stratejilerin gerçekleşmesinde Xi yönetiminin bir diğer ayırıcı yönü ise hukuka dayalı bir kamu yönetimi inşa etmeyi amaçlamalarıdır. Nitekim kendisinden önceki yönetimlerde hukukun üstünlüğünün eksikliğinin yol açtığı sıkıntıların bilincinde olan Xi, doğabilecek toplumsal hareketleri kontrol altına almak ve vatandaşların devlet kararlarının yerleşik hukuka göre alınması noktasında güvenlerini kazanmak için hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemiştir. Öyle ki Xi Jinping için hukukun üstünlüğü ilkesi yalnızca sosyal adaleti ve uyumu teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda Çin'in tüm ulusal canlanma ve sosyalist modernleşme sürecinin de ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Kısacası Jinping'in temel amacı ülkeyi hukuka göre yönetmek (yifazhiguo) ve “hukukun üstünlüğüne dayalı sosyalist bir sistem” kurmaktır.³⁷⁷ Bu noktada Xi Jinping'in hukukun üstünlüğü ilkesi konusundaki görüşlerine ayrıca değinmek gerekmektedir. Nitekim Xi Jinping'e göre³⁷⁸:

“Hukukun ve kişinin üstünlüğü, siyasi uygarlık tarihindeki ve aynı zamanda modernleşme sürecinde tüm ülkelerin karşılaşmış ve çözmeleri gereken büyük bir temel problemdir. Dünyanın modern tarihine bakıldığında, hukukun ve kişinin üstünlüğü problemlerini çözmeden modernleşmeyi başarıyla gerçekleştirebilmiş bir ülke yoktur. Aksine, bazı ülkeler kısa bir süre için hızlı bir kalkınmaya ulaşırlar da, modernleşmenin eşğine sorunsuz bir şekilde ulaşamamışlardır. Ancak bir şekilde ekonomik ve sosyal kalkınmada durgunluk ve hatta

³⁷⁷ Zheng Yongnian and Weng Cuifen, “The Development of China's Formal Political Structures”, Ed. Robert S. Ross and Jo Inge Bekkevold, **China in the Era of Xi Jinping: Domestic and Foreign Challenges**, Washington: Georgetown University Press, 2016, p. 50; Boer, **Socialism with Chinese Characteristics**, p. 214-215

³⁷⁸ Boer, **Socialism with Chinese Characteristics**, p. 213

gerileme ile sonuçlanan bir tuzağa düşmüşlerdir. İkinci durum ise büyük ölçüde hukukun üstünlüğünün olmamasıyla ilgilidir.”

Xi Jinping’in hukukun üstünlüğüne verdiği önemden, ideolojik olarak Batılı norm ve fikirleri benimsediği gibi bir düşünceye kapılmak ise doğru olmayacaktır. Zira aslında Xi yönetimi altında Çin Komünist Partisi, Batılı norm ve fikirlere karşı savaşını keskinleştirmekte, bu amaçla Parti ile Marksist-Komünist ideolojiyi birleştirmektedir. Bu yolla toplumda hiyerarşi ve düzeni destekleyen Çin geleneksel değerlerinin Batılı liberal ideallere karşı galip gelmesi için çalışmaya devam etmektedir.³⁷⁹ Dolayısıyla Xi’nin hukukun üstünlüğüne verdiği önemin bu noktada sosyalist bir karakteristiğe dayalı olması oldukça önemli olup, Çin halkının ulusal canlanmanın getirdiği refah içerisinde yaşaması için etkili bir bileşendir.

Dolayısıyla Çin modernleşmesi ve ulusal canlanma amacı çerçevesinde Çin Rüyası stratejisini oluşturan Xi Jinping dönemi iç politikası, “Dört Yönlü Kapsamlı Strateji” ismiyle genelleştirilmekte olup; orta derecede müreffeh bir toplum inşa etmeyi tamamlamak için kapsamlı önlemler almak, reformu derinleştirmek, Çin’in hukuka dayalı yönetimini ilerletmek ve Parti öz disiplini güçlendirmek olarak 4 adımı içermektedir.³⁸⁰

Goldstein, Xi döneminin sözü edilen kapsamlı stratejisini ise grand strateji olarak genelleştirmekte olup, grand stratejinin ise yalnızca Xi dönemine özgü olmadığını savunmaktadır. Öyle ki Goldstein’e göre 1949 yılında kurulmasından bu yana modern Çin devletinin “ulusal canlanma” hedefi her zaman mevcuttu fakat bu hedefin iç ve dış politikalara yansıma şekli yönetimdeki liderlerin ideolojilerine ve dönemin şartlarına göre değişiklik göstermekteydi. Ortak olan bir yön varsa o da Mao’dan günümüze dek Çinli liderlerin grand strateji³⁸¹leri ülkenin nüfusu ve toprakları gibi yalnızca fiziksel

³⁷⁹ Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, “ ‘National Rejuvenation as Panacea for China’s Domestic and External Challenges’”, Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China’s Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020, p. 8

³⁸⁰ James C. Hsiung, **The Xi Jinping Era: His Comprehensive Strategy Toward The China Dream**, Beijing: CN Times Books, 2015, p.197

³⁸¹ Çinli liderlerin grand stratejileri konusunda farklı görüşler bulunmakta olup, Sulmaan Wasif Khan’a göre Mao dönemi grand stratejisi güç dengesi ve yeniden birleşme üzerine kurulmuştur. Buna göre yeni kurulan Çin devletinin uluslararası sistemde güç dengesine ihtiyacı olabileceği gibi, anakaradan ayrılmış olan toprakların yeniden kazanılması da diğer bir temel hedeftir. Deng Xiaoping dönemi grand stratejisinin reform ve açık politika olduğunu belirten Khan’a göre bir ülke iki sistem, ortak kalkınma

güvenliğini sağlamak değil, aynı zamanda rejimin siyasi güvenliği, Komünist Parti başkanlığındaki tek parti devletinin korunmasıdır. Görüldüğü üzere 1949'dan 1989'a kadar olan süreçte grand strateji rejimin hayatta kalması ve dış tehditlere karşı savunma iken, 1989'dan sonra ise ulusal canlanmaya evrilmiştir. Buna karşılık liderler, grand stratejinin uygulamaya geçmesi noktasında ayrılmışlar, Deng Xiaoping döneminde grand strateji "saklan ve doğru zamanın gelmesini bekle" şeklinde de ifade edilebilen ve temelde uluslararası sistemde karşıt bir görünüm çizmekten düşük bir profil sürdürerek uluslararası sisteme uyum sağlamak şeklinde iken Hu Jintao ve Jiang Zemin döneminde barışçıl yükseliş olarak ifade edilen ve uluslararası sisteme daha entegre Çin'i hedefleyen bir duruma evrilmiştir. Son olarak Xi Jinping döneminde ise grand strateji, Çin Rüyası olarak tanımlanmaktadır.³⁸²

Niv Horesh ise Goldstein'e ek olarak Çin devletinin tarihi boyunca grand stratejilerinin sürekli bir değişim ve dönüşümden geçtiğini belirtirken, Xi döneminde küresel bir düzeye ulaştığına dikkat çekmektedir. Öyle ki, Horesh'e göre bu döneme kadar barışçıl kalkınmanın baskın olduğu grand stratejinin, Xi dönemi altında daha saldırgan bir görünüme büründüğü de bir diğer tartışma konusudur.³⁸³ Dolayısıyla iç politikayı olduğu kadar dış politikayı da hatırı sayılır derecede şekillendirdiği göz önüne alındığında Xi dönemi dış politikasının, grand strateji çerçevesinde ele alınması, Xi dönemi politikasının bir bütün olarak daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Xi Jinping dönemi Çin dış politikası ele alınmadan önce, Xi Jinping'in dış politikayı ve Uluslararası İlişkiler'i nasıl algıladığı sorusu önem kazanmaktadır. Zira her devlet başkanı, yönetimi boyunca dış politika stratejilerini bu algıya göre inşa etmektedir. Xi Jinping'in dış politika algısına bakıldığında ise etkili bir diplomasinin hem iç hem de dış politika koşullarını göz önünde bulundurmaktan geçtiği gibi bir düşünceye sahip

stratejileri bunun bir parçasıdır. Hu Jintao ve Jiang Zemin dönemi grand stratejileri ise politikanın ağırlıklı olarak diplomatik denge ve politik ekonomi üzerine inşa edildiği dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak Xi Jinping dönemi grand stratejisinin ise Çin karakteristiğine dayalı bir güç dengesinden oluştuğu da tartışılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sulmaan Wasıf Khan, **Haunted By Khaos: China's Grand Strategy From Mao Zedong to Xi Jinping**, Cambridge and London: Harvard University Press, 2018

³⁸² Avery Goldstein, "China's Grand Strategy Under Xi Jinping: Reassurance, Reform and Resistance", **International Security**, Vol:45 No:1, 2020, p.165-172

³⁸³ Niv Horesh, **China's Grand Strategy Under Xi Jinping: How History Complicates Beijing's Global Outreach**, New York: Routledge, 2021

olduğu ve dış politikanın giderek ekonomik kalkınma ve Çin ulusunun canlanması gibi iç politika hedeflerinin hizmetine sunduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle Xi Jinping için dış politika, mikro ölçekte Çin'in hedeflediği reform, kalkınma ve istikrarın ve Çin'in güvenliğinin sağlanması yolunda, makro ölçekte ise dünya barışı ve istikrarının sağlanması ve ortak kalkınmanın teşvik edilmesi yolunda önemli bir araçtır.³⁸⁴

Xi Jinping'in dış politikası, kendisinden önceki liderle karşılaştırıldığında daha iddialı olarak nitelendirilebilir. Öyle ki Deng Xiaoping dönemi grand stratejisinin saklan ve doğru zamanın gelmesini bekle olduğu ve kapasitenin gizli tutularak pasif bir dış politika sürdürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, Xi Jinping dönemi grand stratejisinin ulusal canlanmayı hedefleyen “Çin Rüyası” olarak karakterize edilmesi, Xi'nin Çin'i artık uluslararası sistemde söz sahibi ve saygı duyulan bir ülke haline getirme amacının bir tezahürü olarak nitelendirilebilir.

Kendisinden önceki yönetimlerden ayrılan Xi Jinping, dünyanın geri kalanının değiştiğini ve Çin'in süpergüç rolünü daha iyi yansıtmaya gerektiği fikrinden hareketle yeni bir kimlik inşası amaçlamaktadır. Tüm bu hedefler doğrultusunda aktif diplomasinin olmazsa olmaz olduğunu düşünen Xi, Çin'in çıkarlarının korunması için uluslararası sistemde daha iyi temsil edilmesinin sağlanması gerektiğine ve “yumuşak güç” imajını dünyanın geri kalanına iletmenin bir zorunluluk olduğuna inanmıştır. Bu kapsamda Deng Xiaoping dönemi düşük profilli dış politikasından ayrılan “Xi Stili diploması”, uluslararası sistemde küresel bir ortaklar ağının kurulması ve karşılıklı kazan-kazan işbirliği kapsamında yeni tür süper güç ilişkileri kurulmasını savunmuştur.³⁸⁵

5000 yılı aşkın devasa tarihi göz önünde bulundurulduğunda aşağılanma yüzyılından süper güç statüsüne yükselme konumuna gelen Çin'in önemli bir dönüşüm ve reform süreci geçirdiği ve bu süreç boyunca geleneksel bir büyük güçten modern bir güce, geniş ve kapalı bir güçten açık bir güce ve küçük bir uluslararası role sahip güçten

³⁸⁴ Christopher R. Hughes, “China as a Leading State in the International System”, **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 290-291

³⁸⁵ Stig Stenslie and Chen Gang, “Xi Jinping's Grand Strategy: From Vision to Implementation”, **China in the Era of Xi Jinping: Domestic and Foreign Challenges**, Ed. Robert S. Ross and Jo Inge Bekkevold, Washington: Georgetown University Press, 2016, p. 126; Hsiung, **The Xi Jinping Era...**, p. 533

büyük bir güce dönüştüğü görülmektedir. Çin'in bu büyük atılımının uluslararası sistemde kaygı ve endişe ile karşılandığı, hatta “Çin riski”, “Çin tehdidi” gibi etiketlerle somutlaştığı da görülmektedir. Uluslararası sistemin bu endişelerinden hareketle Xi Jinping, Çin'in hegemonya sağlama amacı taşımadığını uluslararası sistemdeki söylemleri aracılığıyla ifade etmiş, bu anlamda bir söylemsel güç inşa etmeye çalışmıştır. Yine bu doğrultuda Kasım 2014'te yaptığı konuşmada Xi, “Çin'in uluslararası sistemi ve küresel yönetişimi reforme etmek için çalışacağı ancak lider bir rol oynamaktan ise kaçınacağını” ifade etmiştir.³⁸⁶ İnşacı teorisinin vurguladığı üzere söylemin devlet kimliğinin inşasındaki inşa edici rolü göz önünde bulundurulduğunda, Xi'nin söylemsel güç inşa etme çabaları, yeni Çin kimliğinin uluslararası sistemdeki tanıtımının yapılması açısından oldukça önemlidir. Bu sayede Çin yönetimi, Çin tehdidi gibi olumsuz etiketlerden sıyrılarak yeni inşa edilen kimliğin uluslararası sistemde daha olumlu bir etki yaratmasını da amaçlamışlardır.

Tüm bu noktalardan hareketle Xi Jinping dönemi dış politikasının başlıca amacı Çin'in uluslararası sistemde üzerine yapışan negatif imajın ve diplomatik barajın kaldırılarak yerine karşılıklı kazanmaya ve işbirliğine odaklı ve yeni Çin kimliğinin karakteristiğini taşıyan bir dış politika anlayışı inşa etmektir. Bu doğrultuda öncelikle Amerika'nın Çin'e yönelik taşıdığı dünyanın yeni baskın gücü olarak mevcut süper güç Amerika'ya meydan okuyacağı endişesini yok etmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda iki ülkenin karşılıklı saygı ve güvence çerçevesinde “yeni tip bir büyük güç ilişkisi”

³⁸⁶ Honghua Men, “China's Position in the World and Orientation of Its Grand Strategy”, **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016, p.300; Yi Edward Yang, “China's Strategic Narratives in Global Governance Under Xi Jinping”, **Journal of Contemporary China**, Vol:30 No:128, 2021, 233-234

kurmaları ve bu sayede olası bir “Tukidides tuzağına”³⁸⁷ düşmekten kurtulmalarını sağlamaya çalışmıştır.³⁸⁸

Xi Jinping açısından kısaca “çatışma ve karşı karşıya gelmenin olmadığı ve karşılıklı saygı, işbirliği ve çıkarların söz konusu olduğu” şeklinde özetlenebilecek yeni tip büyük güç ilişkisinin; iki devletin nesnel ve rasyonel olarak birbirlerinin stratejik niyetlerini göz önünde bulundurarak, birer rakip yerine ortak olarak çalışmaya devam etmesi, ve olası çelişkileri karşılıklı diyalog yoluyla çözümlemeye çalışmak amaçları çerçevesinde inşa edildiği de söylenebilir. Tüm bu noktaları, oluşturulma amacı ve Çin dış politikasına genel olarak etkilerine bakıldığında, yeni tip büyük güç ilişkisi stratejisinin, Çin yönetiminin en dikkat çekici diplomatik girişimi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.³⁸⁹

Her ne kadar Amerika ile iyi ilişkilerin inşa edilmesine öncelik verse de, Xi Jinping dönemi dış politikasının bir diğer üzerinde durduğu konu ise bölgesel politikalar olmuştur. Nitekim bu dönemde Çin, Kuzey Kore de dahil olmak üzere bölge

³⁸⁷ Tukidides Tuzağı, adını Tukidides’in Atina ve Sparta arasında gerçekleşen savaşın anlatıldığı eseri Peloponez Savaşları’ndan almakta olup, eser temel olarak savaşı hegemonya kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Buna göre Antik Yunanistan’da MÖ 400’lü yıllarda gerçekleşen ve 27 yıl süren savaş, zamanın iki süper gücü Atina ile Sparta arasında gerçekleşmiş, Atina’nın mevcut hegemon güç Sparta’ya karşı yükselen güç tehdidi oluşturmaya ve hegemonik güç dengesini bozmaya başlaması üzerine kaçınılmaz duruma gelmiştir. Atina’nın mevcut güç dengesini bozmasından ve hegemon güç konumunu elde etmesinden endişe eden Sparta, savaşa girmeyi göze alsada da savaş sonunda her iki güç de önemli bir güç kaybına uğramış, uzun vadede asıl kazanan ise Persler olmuştur. Bir yanda yükselen gücün artan yetkisi, aynı zamanda öneminin de arttığı algısı, daha fazla hakimiyet ve söz talebi varken diğer tarafta ise kurulu gücün üzerinde bu gücün doğurduğu statükoyu savunma korkusu, güvensizliği ve kararlılığı mevcuttur. İşte Tukidides tuzağı da bu noktada ortaya çıkmakta olup, yükselen gücün karşı tarafa bu gücü kabul ettirmeye çalışması, egemen gücün ise yükselen güce fırsat vermeden mevcut gücünü ve statükoyu koruma çabası iki tarafı da birbirlerine saldırmaya ve sonuçta savaşa itmekte, bu çelişki ise Tukidides tuzağı olarak adlandırılmaktadır. Aradan geçen asırlara rağmen Uluslararası İlişkiler disiplini aynı mantıkla ilerlemeye devam etmekte, Atina ile Sparta arasındaki gerilimin günümüzde Amerika ile Çin arasında yaşanma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Buna göre Çin’in ekonomik ve politik olarak uluslararası sistemde artan gücü, Amerika’nın güvenlik algısını ciddi şekilde sarsmakta, uzun vadede hegemon güç olan Amerika’ya karşı bir Çin tehdidi yaşanıp yaşanmayacağından endişe edilmesine neden olmaktadır. Her ne kadar Xi Jinping yönetimi altında Çin, bir hegemon güç arayışında olmadıklarını vurgulasa da Uluslararası İlişkiler’de asıl önemli olan algılardır. Dolayısıyla uzun vadede Çin’in yükselen gücünün uluslararası sistemi ne şekilde etkileyeceği önemli bir sorundur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Graham Allison, “The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?”, **The Atlantic**, September 24, 2015, (Çevrimiçi), <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> Erişim: 6 Ekim 22

³⁸⁸ Goldstein, “China’s Grand Strategy Under Xi Jinping...”, p. 180

³⁸⁹ Hsiung, **The Xi Jinping Era...**, p. 593; Qi Hao, “China Debates the ‘New Type of Great Power Relations’”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:8 No:4, 2015, p. 349

lkeleriyle iyi ilişkiler inşa etmeye odaklanmış, bu kapsamda çeşitli stratejiler uygulamıştır.

Bölgesel diplomasiye yönelik dış politika stratejilerini de söylemsel g inşa etmede kullanan Xi, Ekim 2013'te Endonezya'da gerçekleştirilen bir toplantıda "evre diplomasisi" (peripheral diplomacy) zerine önemli konuşmalarda bulunmuş, bölge ülkelerinin Çin'in yükselişi ile ilgili endişelerini gidermek için Çin'in bölgesel komşularıyla iyi ilişkiler inşa etmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Aynı yıl gerçekleştirdiği bir başka konuşmada evre diplomasisini geliştirmeye yönelik "dostluk, samimiyet, karşılıklılık ve kapsayıcılık"tan oluşan kapsamlı bir bakış açısı ortaya atmıştır. Özellikle Doğu Asya lkelerinin Çin'in uluslararası sistemde iddialı bir konuma gelmesinin ardından Pekin'in uzun vadedeki niyetlerini sorguladığı, Çin'in revizyonist bir güce dönüşmesinden endişe duydukları göz önüne alındığında Xi Jinping'in bölgesel diplomasiye ağırlık vermesi şaşırtıcı olmayacaktır.³⁹⁰

Xi Jinping göreve geldiğinde Asya bölgesinde işler Çin'in umduğu şekilde gitmemekle birlikte Amerika lehine gelişmekte olduğu görülmektedir. Öyle ki Güney Kore, Japonya, Filipinler ve Tayland'da konuşlanmış Amerikan birlikleri mevcut olmakla birlikte Tayvan da Amerikan savunma taahhüdü altındaydı. Japonya ise bir yandan Çin iddialarını reddederek Diaoyu/Senkaku Adaları'nı elinde tutmaya devam etmekte olup³⁹¹, Güney Çin Denizi'nin tartışmalı durumu çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylı şekilde ele alınacaktır. Dolayısıyla bölgenin durumu göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in bölgede bir g dengesi oluşturma motivasyonu daha iyi anlaşılmaktadır. Tüm bu bölgesel diplomasi hedefi çerçevesinde Xi Jinping karşılıklı eşitliğin hâkim olduğu bir çevreleme politikası benimsemiş ve bölge ülkelerine daha fazla toplantı ve ziyaretlerde bulunarak bölgede bir g dengesi oluşturmaya çalışmıştır.

Çin'i dünyanın politik merkezine ulaştırma amacındaki bir lider olarak Xi Jinping'in evre diplomasisi, bölgesel kurumların inşa edilmesi ile somutluk kazanmış olup,

³⁹⁰ Goldstein, "China's Grand Strategy Under Xi Jinping...", p. 180; Stenslie and Gang, "Xi Jinping's Grand Strategy: From Vision to Implementation", p. 132; Hsiung, **The Xi Jinping Era...**, p. 579

³⁹¹ Khan, **Haunted By Khaos..** p. 217-218

Asya Altyapı Yatırım Bankası bunlardan birisidir. Bölgesel anlaşmazlıklara rağmen Vietnam ve Filipinlerin de dahil olduğu kuruluş, Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesinin planlanmasında olduğu kadar bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına ve entegrasyonuna katkı sağlayacaktır.³⁹² Burada şu noktaya da dikkat çekmek gerekir ki, Asya Altyapı Yatırım Bankası, görüldüğünden çok daha geniş kapsamlı bir amaca hizmet etmektedir. Yalnızca bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma ve entegrasyonunu sağlamaktan ziyade bu kuruluş aracılığı ile Xi, halihazırda Amerika ve Batı ülkelerinin kontrolünde olan ekonomik yapıyı değiştirme amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda Xi Jinping, yeni kurumlar inşa ederek mevcut uluslararası sistemde hâkim olan Batı dominasyonuna meydan okumaktadır.

Xi Jinping'in uluslararası sistemde Çin'in barışçıl yükselişini öngören bir diğer önemli projesi ise Bir Kuşak Bir Yol projesi olarak karşımıza çıkmakta olup, proje Çin'in uluslararası alanda daha fazla söz hakkı istediğinin bir tezahürü niteliğindedir. Öyle ki temelde ekonomik bir girişim olan Bir Kuşak Bir Yol projesi, Çin'deki aşırı kapasite ve pazar doygunluğu sorununun üstesinden gelinmesi ve Çin ekonomisinin ihracata dayalı olmaktan çıkarılarak denizaşırı yatırımlara yönlendirilmesi hedeflenerek oluşturulmuş, kısacası Çin'in halihazırda elinde tuttuğu ekonomik gücünü uluslararası sisteme entegrasyonu yoluyla uluslararası sistemdeki rolünü artırmak amacıyla Xi Jinping tarafından inşa edilmiştir.³⁹³ Kısacası Bir Kuşak Bir Yol projesi de tıpkı Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi görüldüğünden daha kapsamlı bir amaca hizmet etmesi için tasarlanmış stratejilerdir. Xi Jinping Bir Kuşak Bir Yol projesi ile yalnızca küresel ölçekte bir etki amaçlamamakta, aynı zamanda projenin Çin'e bölge ülkeleriyle gerek ekonomik gerekse politik ilişkilerinin çatışmadan işbirliği ve güvenliğe evrilen bir niteliğe bürünmesini de sağlaması öngörülmektedir.

Xi Jinping yönetimi altında Çin dış politikasının kendisinden önceki dönemlerden ayrılarak daha iddialı olmasının en büyük nedenlerinden birisi, Xi Jinping'in amaçladığı ulusal canlanmanın gerçekleşmesi ve Çin'in uluslararası sistemde daha söz

³⁹² Hsiung, *The Xi Jinping Era...*, p. 417-422

³⁹³ Prashant Kumar Singh, "Key Markers and Trends in Chinese Foreign Policy in South Asia", Ed. Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China's Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020, p. 99-103

sahibi bir konuma gelmesi hedeflerinin gerçekleştirilmesi için küresel ve bölgesel ölçekte etki yaratması beklenen farklı dış politika stratejileri inşa etmesidir. Öyle ki Bir Kuşak Bir Yol projesi, Çin'in dünyanın en büyük ikinci ekonomisi geldiğinden bu yana Çin'in bölgesel ve küresel konumunu ve etkisini pekiştirmek amacıyla inşa edilen bir araç olup projenin uygulanabilmesi için Çin ve diğer ülkeler arasında beş alanda bağlantılar kurulması teşvik edilmektedir: politika koordinasyonu, fiziksel bağlantı, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve kişiler arası değiş-tokuşlar. Projenin Çin'e en büyük katkısı ise, ASEAN ülkeleri ve Güney Çin Denizi problemini kapsayan devletler ile birçok alanda işbirliği kurulması için fırsatlar sunmasıdır.³⁹⁴

Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylı olarak ele alınacağı üzere Xi Jinping uluslararası örgütlere katılım ve aktif olarak kullanma konusunda da girişken bir liderdir. Öyle ki Şangay İşbirliği Örgütü “Şangay ruhunu” canlandırması ve bölge ülkeleriyle çevre diplomasisi kurulması açısından da Xi Jinping için faydalı bir platformdur. Bu noktada şuna da dikkat çekmek gerekmektedir ki, Xi Jinping yönetimi altında Çin yalnızca kendi örgütlerini kurmakla kalmamış, mevcut uluslararası kurumlara katılım sağlamayı da ihmal etmemiştir. Öyle ki Xi Jinping bir konuşmasında Batı merkezli uluslararası örgütlerden biri olan Dünya Ticaret Örgütü ile ilgili şu konuşmayı gerçekleştirmiştir³⁹⁵:

“ Bir zamanlar Çin'in ekonomik küreselleşme konusunda şüpheleri vardı ve Dünya Ticaret Örgütü'ne katılıp katılmama konusunda emin değildi. Ancak küresel ekonomide entegrasyonun tarihsel bir eğilim olduğu sonucuna vardık. Ekonomisini büyütmek için Çin, küresel pazarın uçsuz bucaksız okyanusunda yüzecek cesarete sahip olmalı. Beğenseniz de beğenmeseniz de küresel ekonomi büyük ve kaçamayacağın bir okyanus.”

Xi'nin bu konuşması her ne kadar Dünya Ticaret Örgütü özelinde yapılmış olsa da, Çin'in mevcut uluslararası sistemde yer alan örgütlere bakış açısının adeta bir yansımasıdır. Öyle ki Xi'nin bu açıklaması, Çin'in hegemonya kurma amacında olmadığını ve barışçıl yükselişi sürdüreceğini destekler niteliktedir.

³⁹⁴ Hoang The Anh, “ The BRI and the East Asia Disputes in China's Ties with Southeast Asia”, Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China's Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020, p. 115-116

³⁹⁵ Khan, **Haunted By Khaos..** p. 229-230

Yine de tüm bu noktalardan hareketle, Xi Jinping yönetiminde Çin'in askeri gücünü artırmak için çalışmalar yapmayı ihmal etmediği göz ardı edilmemelidir. Göreve geldiğinden itibaren askeri modernleşmeye yatırım yapmaya devam eden Xi, bu sayede Çin'in özellikle Doğu Asya'daki olası beklenmedik durumlar karşısında hazır olacağını garanti altına almayı amaçlamaktadır. Xi'ye göre ülkenin istikrarının sağlanması için Çin ordusunun dönüşümü bir zorunluluk olup, 2035 yılına kadar temel olarak tamamlanması beklenen Çin'in dünya çapında bir askeri güç olacağı hedefi bulunmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle Xi döneminde Çin'in egemenlik iddialarını ve deniz haklarını savunma yaklaşımını yumuşatmak yerine daha da sertleştirdiği görülmektedir.³⁹⁶ Hughes de bu noktadan hareketle, Xi Jinping'in "Çin Rüyası" sloganını anlamının zor olduğunu, nitekim bir yandan 'barışçıl yükseliş' ve 'uyumlu dünya' (harmonious world) bildirilerini öne sürerken, diğer yandan ise Japonya ya da başka bir Doğu Asya ülkesinden gelebilecek tehditlere karşı güçlü bir ordu ve iddialı eylemleri savunmasının birbirleri ile çeliştiğinin altını çizmektedir.³⁹⁷

Dolayısıyla görülmektedir ki, her ne kadar barışçıl yükseliş ve Konfüçyüsçü uyumun hâkim olduğu bir bölgesel ve uluslararası sistem hedeflense de, söz konusu Çin'in ulusal çıkarlarına aykırı bir durum olduğu takdirde asker gücünü kullanma ihtimaline karşı Xi Jinping, askeri modernleşmeyi hedeflemektedir. Tıpkı Konfüçyüsçü düşüncenin de belirttiği gibi, kendisine yönelen bir tehdit olmaması durumunda barışçıl ve uyumlu bir uluslararası sistemin inşası, Çin'in önceliği olduğu gibi, askeri güç kullanma ise tamamen ihtimal dışı bırakılmış bir durum da değildir. Bu durum da çevresel diplomasiye zarar verebileceği gibi bölge ülkelerinde Çin'e yönelik oluşan endişe ve kaygının daha da artmasına ve bu ülkelerin hedeflendiği gibi Çin ile yakınlaşmaktansa Amerika'nın askeri korumasını tercih etmesine ve bölgedeki güç dengesinin uzun vadede Amerika lehinde değişmesine neden olabilir.

Her ne kadar Çinli ve Amerikalı liderlerin yeni tip büyük güç ilişkisi inşa etme ve bu doğrultuda bir Tukidides Tuzağı'na düşmeme konusunda anlaştığı düşünülse de, iki ülke açısından da özellikle güvenlik konularında bazı anlaşmazlıklar ya da çatışmaların yaşanması için önemli sebepler bulunmaktadır. Nitekim Çin'in Güney

³⁹⁶ Goldstein, "China's Grand Strategy Under Xi Jinping...", p. 187-188

³⁹⁷ Hughes, "China as a Leading State...", p. 187-188

Çin Denizi'ndeki adalar üzerindeki iddiaları ve Amerika'nın probleme taraf ülkelere verdiği/vereceği destek, iki ülke arasındaki ilişkileri bir anda gerginleştirebilir. Kısacası iki ülke arasındaki olası bir gerginliğin en büyük sebebi gücün yeniden dağılımı ve kural koymaya ilişkin olup, diğer bir deyişle Amerika'nın egemen devlet statüsüne bir meydan okuma olduğu söylenebilir. Yine de 2012'de gerçekleştirilen bir buluşmada Obama, Xi Jinping'e Amerika'nın Çin'in barışçıl yükselişini memnuniyetle karşıladıklarını ve müreffeh ve istikrarlı bir Çin'in bölgedeki refah ve istikrar için oldukça önemli olduğunu belirtmiş, bir anlamda yeni tip büyük güç ilişkisi inşasını desteklemiştir.³⁹⁸

Tüm bu noktalardan hareketle inşa ettiği iç ve dış politika stratejilerine bakıldığında Xi'nin kendisinden önceki liderlerden daha vizyoner bir profil çizdiği görülmektedir. Bu kanıyı destekler nitelikte kendine ait doktrinler (Çin Rüyası, Asya-Pasifik Rüyası, Bir Kuşak Bir Yol projesi) benimsemesi ve ulusal canlanma hedefini Çin Rüyası doktrini ile ve “grand strateji” ile ilişkilendirerek Çin'in uluslararası sistemdeki rolünü süper güçlü bir ekonomiye ve askeri güce sahip bir dünyanın dominant güçlerinden biri olma seviyesine çıkarma isteği, Xi'nin vizyonerliğini kanıtlar niteliktedir.³⁹⁹ İlgili iç ve dış politika hedefleri göz önüne alındığında Xi'nin Mao'yla karşılaştırılmaktan ziyade Mao'yu geride bırakabilecek bir lider profili çizdiği dahi söylenebilir.

Goldstein, Xi Jinping dönemi Çin dış politikasının, Çin çıkarlarına göre değişkenlik gösterdiğini ve güvence vermekten reform yapmak ve direnç göstermeye varan bir çizgiyi takip ettiğini belirtmektedir⁴⁰⁰. Goldstein'in bu çıkarımından yola çıkarak Xi Jinping dönemi Çin dış politikasının, ülkenin güvenlik ve tehdit algısı ile uluslararası sistemi algılayış biçimine göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim Çin'in barışçıl yükselişi, Amerika ile iyi ilişkiler kurulması amacıyla inşa edilen yeni tip büyük güç ilişkisi, Çin'in bir hegemonya kurma amacı taşımadığını vurgulaması, bölgesel-çevresel diplomasiye önem vermesi ve uyumun hüküm sürdüğü bir

³⁹⁸ Hao, China Debates the 'New Type of..', p. 368; Hsiung, **The Xi Jinping Era...**, p. 608

³⁹⁹ Stenslie and Gang, “Xi Jinping's Grand Strategy: From Vision to Implementation”, p. 121

⁴⁰⁰ Goldstein, “China's Grand Strategy Under Xi Jinping...”,

uluslararası sistem öngörmesi ve tüm bunları söylemsel güç inşa ederek gerçekleştirmesi güvence vermek altında listenebilir.

Xi Jinping yönetimi altındaki Çin'in mevcut uluslararası sistemin kurumlarına entegre olmakla kalmayıp, bölgesel ve küresel işbirliğini ve ekonomik kalkınmayı sağlaması hedeflenen yeni kurumlar geliştirmesi ise Çin'in dış politika stratejilerinden reform çizgisine kaydığı söylenebilir. Asya Altyapı Kalkınma Bankası, Bir Kuşak Bir Yol projesi, Çin'in uluslararası sistemde gerçekleştirmek istediği reformlar için inşa edilen birer araç olup, tıpkı Amerika gibi Çin de kendi kimliğini uluslararası sisteme inşa ettiği kurumlar aracılığıyla entegre etmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak Xi Jinping dönemi Çin dış politikasının direnç göstermeye kayan eylemlerine bakıldığında ise askeri güç inşasının sürdürülmesi ilk olarak göze çarpmaktadır. Öyle ki Xi Jinping'in bir yandan uzun yıllardır bölge ülkeleriyle Çin arasında süregelen çatışma ve anlaşmazlıklara son verip karşılıklı işbirliğine varan iyi ilişkiler inşa etme amacı kurarken, diğer yandan askeri modernleşme ve inşaya ayrıca önem vermesi, gerek bölge ülkeleri gerekse Amerika açısından Çin'in taahhüt ettiği gibi statükocu mu yoksa aksine revizyonist bir güç⁴⁰¹ mü olduğu gibi endişe

⁴⁰¹ Son zamanlarda Uluslararası İlişkiler düşünürleri, uluslararası sistemde yer alan devletleri revizyonist ya da statükocu amaçlara sahip olmaları bakımından kategorize etme eğilimi göstermektedir. Buna göre revizyonist devletler uluslararası siyasette sistemin ve işleyişin gidişatını değiştirmeye çalışırken, statükocu devletler ise mevcut yapıyı olduğu gibi koruma eğilimi göstermektedir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki devletlerin statükocu ya da revizyonist olmalarında belirleyici olan unsur ise uluslararası sistemde hangi güç kategorisinde yer aldıklarıdır. Öyle ki yükselen güç niteliği gösteren devletler revizyonist eğilimler göstermeye daha yatkın iken, elindeki güç azalan ya da yükselme eğilimi göstermeyen devletler ise statükocu bir nitelik kazanmaktadır. Uluslararası İlişkiler ve büyük güçlerin tarihine bakıldığında da barış ve savaşların revizyonist ve statükocu devletler arasındaki çatışmaların sonucunda gerçekleştiği görülmektedir. Öyle ki yükselen güçler sistemde mevcut hegemon güce meydan okuyarak uluslararası sistemi kendi ideolojisi doğrultusunda tekrar şekillendirerek inşa etme eğiliminde olduklarından, revizyonist olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan sistemin anarşik yapısı, yükselen güç iddiası olmayan devletlerin güvenlik algılarını harekete geçirerek statükocu olmaya zorlamaktadır. Çin'in son yıllarda artan ekonomik ve politik gücü ve uluslararası sistemdeki artan rolü, ilerleyen yıllarda revizyonist mi yoksa statükocu mu bir karaktere bürüneceği sorusunu akıllara getirmektedir. Her ne kadar mevcut düşünürlerin büyük bir kısmı Çin'in bölgesel bir güçten küresel bir güce dönüşme aşamasında Çin'i şimdiden en güçlü ikinci ülke olarak görüyor olsa ve dünya meselelerinde daha proaktif ve yapıcı bir rol oynayacağını savunsun da, bir yandan artan askeri inşa çalışmaları ise akıllara yeni bir revizyonist güç mü doğacağı sorusunu da getirmektedir. Bu sorunun yanıtı ise Xi Jinping'in yönetimi boyunca uygulayacağı Çin dış politikası stratejileri doğrultusunda yanıt bulacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jason W. Davidson, **The Origins of Revisionist and Status-Quo States**, New York: Palgrave Macmillan, 2006; Alastair Iain Johnston, "Is China a Status Quo Power?", **International Security**, Vol:27 No:4, 2003

doğurmaktadır. Nitekim Xi Jinping'in özellikle Güney Çin Denizi'nde Çin çıkarlarına aykırı bir durum olması halinde özellikle egemenlik ve deniz hakları özelinde eylemlerini yumuşak güçten sert güce kaydırma potansiyeli yüksek olup, bu eylemler ise direnç göstermek altında kategorize edilebilir.

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında Xi Jinping'in kişisel olarak bazı çevrelerce Mao'dan daha güçlü, dış politika açısından ise kendisinden önceki dönemlere göre daha iddialı bir duruş izlediği görüşlerinin haklılık payı olduğu söylenebilir. Zira Xi Jinping, iç politikada bir modern otoriter rejim olarak parti disiplini ve yolsuzluğa karşı mücadeleye öncelik vermiş, öncelikle rejimin istikrarı ve güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Dış politika ise Xi Jinping'in neden Mao ile birlikte en güçlü lider olarak nitelendirildiğinin kanıtı niteliğinde olup, bu alanda Xi kendisinden önceki liderlerden keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Buna göre Xi Jinping dönemi Çin dış politikası, uluslararası sisteme tam entegrasyonu hedeflemiş, Çin'in uluslararası sistemde hakettiği konumu ve rolü alması için yeni grand stratejiler inşa etmiştir. Men'in deyimiyle Çin artık genel bir dışa açılma ve tüm alanlarda bir dönüşüm ve gelişim politikasını takip eden 'yeni bir sosyalist büyük güç' olmayı amaçlamaktadır. Bu amacı takip ederken ise geleneksel Çin kültürünün yeniden canlanmasına dayanan ve 'yeni bir sistem oluşturma ve geliştirmeye adanmış' yeni küresel bir kültür inşa etmeyi hedeflemektedir.⁴⁰²

Xi Jinping'in dış politika stratejilerine bakıldığında ise tamamen Çin'in çıkarları doğrultusunda bir politika inşası uygulandığı görülmektedir. Buna göre ekonomik gelişme ve bölge ülkeleriyle çevre diplomasisini geliştirme doğrultusunda ekonomik kurumlar inşa etmeye çalışan Xi Jinping'in bir anlamda uluslararası ekonomik yapıda bir reform ve dönüşüm hedeflediği söylenebilir. Öte yandan mevcut uluslararası sistemden kopuk ve izole olmanın Çin'in büyümesi yolunda yaratacağı dezavantajların da farkında olan Xi, mevcut uluslararası örgütlere katılım konusunda da son derece istekli olup, bu noktada uluslararası sisteme tam uyum sağlama eğilimi

⁴⁰² Steve Tsang and Honghua Men, "Megatrends of the Xi Decade", **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016, p.341

göstermektedir. Bununla birlikte Konfüçyüsçü uyumu bölgesel ve küresel düzeyde de gerçekleştirmeyi hedefleyen Xi, özellikle Amerika ile yeni tip büyük güç ilişkisi kurmayı amaçlamış, bu anlamda yapıcı bir rol üstlenmiştir. Tüm bu eylemlerinin yanı sıra modern Çin devletinin yeni kimliğinin uluslararası sistemde tanıtımını hedefleyen Xi için söylem, oldukça önemli bir araç olmuştur. Öyle ki uluslararası seviyede gerçekleştirilen birçok toplantıda gerçekleştirdiği konuşmalar yoluyla Xi, Çin'in hegemon bir güç olmadığı ve olmayacağını vurgulamış⁴⁰³, bu sayede Çin'in barışçıl yükselişi hedefini uluslararası düzeyde söylemsel güç inşası ile tekrar tekrar vurgulamıştır.

Ne var ki tüm bu yapıcı dış politika stratejisine rağmen, kendisinden önceki Çinli liderler için olduğu gibi Xi için de egemenlik ve bölgesel çıkarlar her şeyden önce gelmekte olup, askeri güç inşası asla ihmal edilmemesi gereken bir konudur. Bu bakış açısı doğrultusunda Xi, yönetimi boyunca askeri modernleşmeyi ihmal etmemiş, 2035 itibarıyla Çin'in dünya çapında bir askeri güç olmasını hedeflemesi bölge ülkelerini ve Amerika'yı endişelendirmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylı olarak ele alınacağı üzere özellikle Güney Çin Denizi'ndeki tutumunu sürdüren Çin, gerekirse yumuşak gücünü sert güce dönüştürmekten geri kalmayacağını da

⁴⁰³ Aslında Çin dış politikasının hegemonya karşıtı duruşu Deng Xiaoping döneminden itibaren açıkça liderlerin söylemlerinde yer bulmaya başlamıştır. Nitekim Deng Xiaoping yabancı konuklarıyla gerçekleştirdiği bir buluşmada 'Çin'in üçüncü dünyaya ait olduğunu ve mevcut sosyalist duruşu sürdürükçe üçüncü dünyaya ait olmaya devam edeceğini ve hegemonya peşinde olmayacağını' belirtmiştir. 'Çin'in hegemonya arayışında olması halinde üçüncü dünyadan dışlanacağını' söyleyen Deng, bu durumda da sosyalist özünü kaybedeceğini de eklemiştir. Deng'in bu görüşlerine paralel olarak Xi Jinping de anti hegemonik tutumu sürdürmüş, bu tutumu ise söylemsel güç inşası aracılığı ile uluslararası sisteme de taşımıştır. Buna göre Xi farklı platformlarda farklı şekillerde Çin'in hegemonya arayışında olmadığını ifade etmiştir. 76. Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nda Xi'nin belirttiği şekilde: "ülkeler arasındaki kaçınılmaz zor olan farklılıklar ve sorunlar, eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde diyalog ve işbirliği yoluyla ele alınmalıdır. Bir ülkenin başarısı, başka bir ülkenin başarısızlığı anlamına gelmek zorunda değildir ve dünya, tüm ülkelerin ortak kalkınmasını ve ilerlemesini barındıracak kadar büyüktür... Çin asla başkalarını istila etmemiş, zorbalık yapmamış veya hegemonya peşinde koşmamıştır". Yine Çin'in piyasa reformlarının 40. Yıl kutlamalarında gerçekleştirdiği konuşmada da benzer şekilde: "Çin, diğer ülkelerin zararı pahasına gelişmeyecektir... Çin'in gelişimi hiçbir ülke için tehdit oluşturmamakta olup, Çin ne kadar gelişirse gelişsin, asla hegemonya peşinde olmayacak" şeklinde konuşarak Çin'in barışçıl yükselişini vurgulamış, bir yandan da Konfüçyüsçü uyumun ve uluslararası sistemin mevcut yapısına bağlılığın tekrar altını çizmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hsiung, **The Xi Jinping Era...**, p. 627; "China Will Never Seek Hegemony: Xi Jinping After Biden's 'New Cold War' Reference", **NDTV**, September 22, 2021, Çevrimiçi, <https://www.ndtv.com/world-news/china-will-never-seek-hegemony-xi-jinping-after-bidens-new-cold-war-reference-2549066>, Erişim: 6 Ekim 22; Yanan Wang, "China Will 'Never Seek Hegemony', Xi Says in Reform Speech", **AP News**, December 18, 2018, (Çevrimiçi), <https://apnews.com/article/4c9476378e184f238845337ba442715c>, Erişim: 6 Ekim 22

sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla tüm bu noktalara bakıldığında Xi Jinping dönemi itibarıyla Çin'in 1949 yılında kuruluşundan bu yana geçirmekte olduğu dönüşüm ve modernleşme artık en üst noktaya ulaşmış olup, Çin kimliği tam anlamıyla modern otoriterlik ile Konfüçyüsçü düşünce sentezi üzerine inşa edilmektedir. Fakat bu inşa süreci, sonu gelmeyen bir süreç olup, kendi içerisinde sürekli bir değişim ve dönüşümlerden geçmekte, Çin çıkarlarına göre kendini tekrar tekrar güncellemektedir.

3.2. Barışçıl Yükseliş mi? Çin Tehdidi mi?: Kimlik İnşasının Dönüştürücü Etkisi Bağlamında Yükselen Bir Güç Olarak Çin'in Günümüz Uluslararası Sistemindeki Yeri

Henry Kissinger'a göre sanki bir doğa yasasıymışçasına (law of nature), her yüzyıl bir ülkenin yükselişine, iradesine, ahlaki gücüne şahitlik etmekte olup, söz konusu ülke ise uluslararası sistemi kendi değerlerine göre yeniden şekillendirme niyeti taşımaktadır. 17. yüzyılda Fransa'nın ulus devletin en yüce amaç olduğu fikrinden hareketle Uluslararası İlişkiler'e modern bir yaklaşım kazandırdığı uluslararası sistem, 18. Yüzyılda Büyük Britanya'nın, 19. Yüzyılda Avusturya ve Almanya'nın yükselişine tanıklık etmiş olup, 20. Yüzyıla ise Amerika'nın hegemonyası damga vurmuştur. ⁴⁰⁴

21. yüzyıl ile birlikte değişim ve dönüşüm sürecinin içinden geçen uluslararası sistem, Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapısından çok kutuplu yapıya doğru bir geçiş yaşamaktadır. Bununla birlikte günümüz uluslararası sistemine dair en önemli tartışma konusu ise yeni yüzyılın beraberinde hangi ülkenin yükselişine şahitlik edeceği olup, Çin bu adaylar arasındaki en tartışılan ülkelerin başında gelmektedir.⁴⁰⁵ Öyle ki,

⁴⁰⁴ Henry Kissinger, **Diplomacy**, New York: Simon & Schuster Paperbacks, 1994, p. 17

⁴⁰⁵ Çin'in uluslararası sistemde yükselişine dair oldukça kapsamlı ve birbirinden farklı görüşler belirten geniş bir literatür bulunmaktadır. Düşünürlerin bazıları Çin'in barışçıl yükseliş hedefinin gerçekçi olmadığını ve Amerikan hegemonyasını devirerek kendi dominasyonunu inşa etmek gibi gizli bir amacının bulunduğunu iddia etmektedir. Bkz. Michael Pillsbury, **The Hundred Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower**, New York: Henry Holt and Co., 2015; Steven Mosher, **Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and the World**, New York: Encounter Books, 2002; Rush Doshi, **The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order**, Oxford: Oxford University Press, 2021. Öte yandan Çin'in yükselişinin hegemonik amacının bulunmadığını, daha ziyade mevcut uluslararası sistemi tamamen değiştirip dönüştürmektense belirli konularda reformize etme amacı bulunduğunu savunan kapsamlı bir literatür de bulunmaktadır. Bkz. Michael Swaine, "Chinese Views on Global Governance Since 2008-9: Not Much New", **China Leadership Monitor**, No:49, 2016; Yuyan Zhang, **Reform, Opening-Up and China's Changing Role**

yükselen ekonomik gücü ile birlikte uluslararası sisteme entegrasyonunu da artıran Çin, Xi Jinping yönetimi altında uluslararası sistemde daha söz sahibi ve hak ettiği konumu elde etmek isteyen bir ülke görüntüsü çizmektedir. Modern Çin devletinin günümüz uluslararası sistemindeki konumunu ele almadan önce Çin'in Uluslararası İlişkiler ve uluslararası sistem algısına kısaca göz atmak, modern Çin devletinin dönüşümünün daha somut görülmesini sağlayacaktır.

Uzun tarihinden günümüze dek geçen süreç içerisinde Çin'in dış dünyayı ve Batı merkezli uluslararası sistemi algılama biçimi ve ilişkileri değişmekle birlikte bu inşa süreci tek taraflı yaşanmamış, aynı zamanda dünyanın Çin'e karşı algısının ve ilişkilerinin de yeniden inşa olmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreç ise oldukça uzun bir dönüşümü içermekte olup, Aşağılanma Yüzyılı öncesinden günümüze dek uzanmaktadır. Bu noktada Jonathan Spence'in ifade ettiği şekilde 'Çin'in geçmişi, geleceğinin habercisi olabilir mi?' sorusu gündeme gelmekte, Spence modern Çin'in tecrübe etmekte olduğu bu inanılmaz değişiminde, geçmişin yankılarının kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.⁴⁰⁶ Kısacası Çin ile uluslararası sistem arasındaki ilişki, uzun ve inişli çıkışlı bir süreci kapsamaktadır. Öyle ki Deng Yong bu ilişkiyi 'oldukça problematik' olarak nitelendirmektedir.⁴⁰⁷

Tarihinin çok büyük bir bölümü boyunca Çin, Doğu Asya'da hegemon bir gücü ve dünyanın bu bölümü ile ilişkileri, Çin algısı ve Çin terimleri çerçevesinde şekillenmekteydi. Öyle ki Erik Ringmar Çin'in merkezinde bulunduğu ve Doğu

in **Global Governance**, Singapore: Springer, 2021. Diğer yandan, Çin'in yükselişinin uluslararası sistem açısından bir meydan okuma olup olmayacağının, Çin'in uygulayacağı politikalara bağlı olup, uzun vadede belli olabileceğini savunan kaynaklar da mevcuttur. Bkz. Huiyun Feng and Kai He, **China's Challenges and International Order Transition: Beyond Thucydides Trap**, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2020; Barry Buzan, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:3, 2010. Son olarak ise Çin'in yükselişinin hegemon amacı içermediğini ve barışçıl olduğunu savunan literatür için ise bkz. Christopher Herrick, Zheyi Gai and Surain Subramaniam, **China's Peaceful Rise: Perceptions, Policy and Misperceptions**, Manchester: Manchester University Press, 2016; Suijan Guo, **China's 'Peaceful Rise' in the 21st Century: Domestic and International Conditions**, Farnham: Ashgate Publishing, 2006.

⁴⁰⁶ Jonathan Spence, "The Once and Future China: What of China's Past Could be a Harbinger for IT's Future?", **Foreign Policy**, Çevrimiçi, October 21, 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/21/the-once-and-future-china/> Erişim: 11 Ekim 22

⁴⁰⁷ Yong Deng, "Escaping the Periphery: China's National Identity in World Politics", **China's International Relations in the 21st Century: Dynamics of Paradigm Shifts**, Ed. Wixing R. Hu, Gerald Chan and Deoijong Zha, Maryland and Oxford: University Press of America, 2000, p. 42

Asya'nın Çin'in Uluslararası İlişkiler'ini oluşturduğu uluslararası sistemi, güneş sistemi olarak nitelendirmektedir. Bu kapsamda Çin, etrafındaki diğer ve çok daha küçük olan birimler arasında merkezde konumlanmaktadır.⁴⁰⁸

Aşağılanma Yüzyılı sürecini beraberinde getiren Batı müdahalesinin Doğu Asya'ya sirayet etmesinden önce Çin'in Merkezi Krallık (Middle Kingdom) olarak bölgede kesin bir üstünlüğü bulunmaktaydı. Öyle ki Çin, elinde bulundurduğu politik ve kültürel üstünlüğü bölge ile ilişkilerinde işgal edici değil, daha ziyade bir ara bulucu bir rol çerçevesinde, askeri gücü kullanarak sert güç uygulamaktan ziyade yumuşak güç yanlısı bir büyük güç konumundaydı.⁴⁰⁹ Çin'in bu konumunun Merkezi Krallık olarak nitelendirilmesinin sebebi ise, tıpkı Erik Ringmar'ın güneş sistemi benzetmesi gibi Çin'in kendisini her açıdan merkezde ve çevreden üstün şekilde algılamasından kaynaklanmaktadır. Bu dönem boyunca Çin'in Uluslararası İlişkiler'i, bölge ülkeleri ile ilişkilerinden oluşmakta olup, henüz uluslararası sisteme entegre bir görünüm sağlanmamıştır.

Birinci Afyon Savaşları'ndan Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen süreci kapsayan Aşağılanma Yüzyılı'nın yarattığı yıkım o denli büyük olmuştur ki, Çin'in modernleşme sürecinde bu denli atıfta bulunulması tesadüf değildir. Öyle ki, Fairbank'ın ifade ettiği şekilde “bölgedeki gücü ve üstünlüğü bir anda zarar görüp yıkılmış Çin için geriye dönüp bakıldığında 19. Yüzyıl keskin bir trajedi, öngörülemeyen ve büyük çapta bir düşüş” anlamına gelmektedir.⁴¹⁰ Kısacası Aşağılanma Yüzyılı süreci Merkezi Krallık ile kesin bir karşıtlık içermekte olup, Çin'in dış dünya algısının negatif yönde evrilmesine ve Batı merkezli uluslararası sistemi bir tehdit olarak algılamasına neden olmuş, tüm bu negatif algı inşası süreci sonucunda Çin'in kendisini uluslararası sistemden tamamen izole etmesini beraberinde getirmiştir.

⁴⁰⁸ Erik Ringmar, **History of International Relations: A Non-European Perspective**, Cambridge: Open Book Publisher, 2019, p. 13

⁴⁰⁹ David Scott, **China Stands Up: The PRC and the International System**, London and New York: Routledge, 2007, p. 8

⁴¹⁰ John K. Fairbank, “Introduction: The Old Order”, **The Cambridge History of China: Vol:10 Late Ch'ing, 1800-1911, Part 1**, Ed. Denis Twitchett and John K. Fairbank, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 3

Aşağılanma Yüzyılı'nın yıkıcı etkilerini ve negatif sistem algısını tek yönlü düşünmek ise doğru değildir. Nitekim bu süreç boyunca Çin'in varlığı, uluslararası sistem için de bir anlamda meydan okumaydı. Öyle ki bu süreç boyunca Çin, uluslararası sistem tarafından 'uyuyan bir dev' olarak görülmekteydi.⁴¹¹ Aşağılanma Yüzyılı boyunca Çin, herhangi bir Batılı güç tarafından sömürgeleştirilemese de askeri ve politik başta olmak üzere birçok açıdan zarar görmüş ve bu süreç boyunca uluslararası sistemden izole bir duruş sergilemiştir. Fakat Çin'in bu 'yarı-sömürge' durumu, 20. Yüzyılın ortalarında Birleşmiş Milletler'e katılımının ardından değişmeye başlamıştır. Nitekim bu katılım ile Güvenlik Konseyi'nde Çin'e sağlanan daimî koltuk ve eşit şartlarda üyelik, bir anlamda Çin'e resmi olarak büyük bir güç statüsü kazandırmıştır.⁴¹²

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Çin'in kendi başına hareket etme yeteneği çok az olan bir anlamda 'Uluslararası İlişkiler'in nesnesi' statüsü sona ermiş, Çin Komünist Partisi, aşağılanma tarihine nokta koyarak Çin ulusunu dış dünyaya ve uluslararası sisteme karşı 'ayağa kaldırmıştır'.⁴¹³ Mao'nun ikonik 'ayağa kalkma' konuşması, modern Çin tarihinin en belirleyici anlarından birisi olup, güçlü ve gelişen bir Çin'in ortaya çıkmasını sağlayarak dünyayı kendi şartlarında ele almaya hazır olduğunun bir göstergesidir.⁴¹⁴

Mao döneminden bu yana modern Çin devletinin günümüz uluslararası sistemindeki yerini anlayabilmek için Çin'in uluslararası sistemi ve sistemin getirdiği kavramları algılayış şekline de göz atmak gerekmektedir. Nitekim geleneksel Çin kültürü ile Konfüçyüsçü düşünce sentezi, uzun tarihi boyunca Çin'in dış dünyayı algılama şekli ve dış ilişkilerinin inşasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna göre günümüz uluslararası sistemi ve sistemin barındırdığı ulus, ulus-devlet, egemenlik gibi kavramlar yer almamakla birlikte, geleneksel Çin kültüründe *Tianxia* (all under heaven)⁴¹⁵ şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Aynı şekilde güç kavramı da daima ahlak

⁴¹¹ David Scott, **China and the International System, 1840-1949: Power Presence and Perceptions in a Century of Humiliation**, New York: State University of New York Press, 2008, p. 2-3

⁴¹² Buzan, "China in International Society..", p. 9

⁴¹³ Yong Deng, "Escaping the Periphery..." p. 41; Scott, **China Stands Up..**, p. 3-8

⁴¹⁴ Scott, **China Stands Up..**, p.167

⁴¹⁵ Özüde *Tianxia*, dünya düzenine ilişkin geleneksel Çin vizyonundan bahsetmenin özlü bir yolu olarak nitelendirilebilir. *Tianxia*, ulus devlet fikrinin aksine tüm insanları ve tüm ülkeleri kapsar, dünyayı fiziksel (bölge) ve kurumsal (bir dünya kurumu) olarak algılamaktadır. Buna uygun olarak kavram, dünyayı aile modeline göre inşa edecek ve onu tüm insanlar için bir yuva haline getirecektir.

ile ilişkilendirilmekte olup Konfüçyüsçü düşünceden fazlasıyla etkilenmiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak Konfüçyüsçü modele dayanan Çin kültürü, Batı'nın güç kavramı ile tamamen bir zıtlık içermektedir. Bu noktadan hareketle Çin'in mevcut uluslararası sisteme önerebileceği herhangi bir konsept Batı tarafından yanlış anlaşılma ya açık olacaktır. Yani modern Çin devletinin uluslararası sistemde kendi kültürünü yansıtan kendine özgü bir Uluslararası İlişkiler teorisi inşa etmeye de ihtiyacı vardır. Bu yanlış anlaşılmanın olası sonuçlarından biri de şudur ki, Çinli politikacıların barışçıl yükseliş retoriğini kullanması, yükselen statüsünü dış dünyaya kabul ettirmeye çalıştığı gibi bir algının ortaya çıkmasına yol açabilir.⁴¹⁶

Modern Çin devletinin Uluslararası İlişkiler'inde Konfüçyüsçü uyumun oldukça önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Uyumlu toplum (harmonious society) ve uyumlu dünya (harmonious world) da Çin devletinin iç ve dış politika stratejilerinden biri olarak karşımıza çıkmakta olup, uyumlu dünya stratejisi küresel ölçekte etkin ve dönüştürücü bir ilkedir. Buna göre strateji, herşeye rağmen barış için güvenlik işbirliği, refah için ekonomik işbirliği, karşılıklı saygı için medeniyetler arası diyalog ve küresel yönetim alanında işbirliğini savunmaktadır. Konfüçyüsçü uyum ilkesi modern Çin devleti dış politikasında o denli önemlidir ki, barışçıl yükseliş sloganının da temeli kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu sentezden hareketle barış, işbirliği, kalkınma,

Bu model küresel erişime sahip en yüksek otorite olarak dünya kurumu, uyum, işbirliği ve hiçbir biçimde hegemonyanın olmadığı bir dünya öngörmektedir. Günümüzdeki anlamıyla tianxia, çeşitli kültürlerin karşılıklı saygı ve kabulünü ve daha iyi bir son için bunların gönüllü olarak kaynaşmasını savunmaktadır. Hiçbir birimin ya da gücün sistemin hâkimi olmadığı modelde amaçlanan şey Çin kültürünü yayma girişimi de değildir. Daha ziyade kavram, çağdaş Çin'in dünya düzeni kavramını taçlandırmak ve ülkenin dünyaya ve Uluslararası İlişkiler'e genel yaklaşımı için bir öncül, bir temel oluşturmakta olup, ulus devletin bütünlüğüne saygı gösterirken tek bir ulusla değil, bir bütün olarak insanlıkla başlamakta ve bitmektedir. Bu nokta ise Batı teorilerinden sapması bakımından oldukça önemlidir. Son dönemlerde tekrar tartışılmaya başlanan tianxia kavramı artık Çin'de "yükselen Çin'in dünyada oynaması gereken rol" hakkındaki tartışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre pek çok Çinli düşünür ise bu rolün kabul ettiği ne tamamen Batı normları tarafından tanımlanan ne de yönlendirilen bir rol olmaması gerektiğinde hemfikirdirler. Xi Jinping yönetimi, Çin Rüyası stratejisine ulaşmak için tianxia'yı etkili olarak kullanma yoluna gitmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Rigby, "Tianxia", **The China Story**, Çevrimiçi, <https://www.thechinastory.org/yearbooks/yearbook-2013/forum-politics-and-society/tianxia-%E5%A4%A9%E4%B8%8B/>, Erişim: 20 Ekim 22; Shiu Sin Por, "Tianxia: China's Concept of International Order", **Global Asia**, Çevrimiçi, https://www.globalasia.org/v15no2/cover/tianxia-chinas-concept-of-international-order_shiu-sin-por, Erişim: 20 Ekim 22

⁴¹⁶ Dominik Mierzejewski, "The Quandary of China's Soft Power Rhetoric: The 'Peaceful-Rise' Concept and Internal Debate", **China's Soft Power and International Relations**, Ed. Hongyi Lai and Yiyi Lu, London and New York: Routledge, 2012, p. 66-78

ilerleme gibi kavramlar da barışçıl yükselişin özü olarak işaret edilmektedir. Tüm bu noktalardan hareketle barışçıl yükseliş kavramı, kültürler arası diyalogu teşvik ederek Soğuk Savaş düşüncesi ve güç siyasetinin terk edilmesini teşvik eder.⁴¹⁷

Dolayısıyla uyum diplomasisi, özünde Çin’de gelenekselden kopuşu ve yeni bir stratejiyi temsil ederek, Çin dış politikasında “barış içinde birarada yaşamayı” savunmaktadır. Bu doğrultuda uyum diplomasisi, uzun bir süreye yayılan kazan-kazan stratejisini benimseyerek güç odaklı veya ulusal çıkar temelli perspektiften uzaklaşmaktadır. Zira uyumlu bir diplomasinin anahtarı, ilişkiler ve karşılıklı uyum kurmaktır. Özellikle son 10 yılda Uluslararası İlişkiler’de meydana gelen çatışmaları barışçıl yöntemler kullanarak çözüme ve bu sayede karşı tarafa verilen zararı en aza indirme amacıyla Çin, tam anlamıyla geleneksel görüntüsünden kopuş yaşamaktadır.

Öte yandan Çin’in uygulamakta olduğu ılımlı dış politika stratejileri sonrası, bazı düşünürler tarafından Çin teorisinin yerini Çin katkısına bırakıp bırakmayacağının sorgulamasına neden olmuştur. Öyle ki Çin’in bir süredir dış politikasında uyguladığı uyum ilkesi, benimsenen yeni diplomasinin daha az çatışmacı, daha sofistike, daha özgüvenli ve daha yapıcı olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Bu noktadan hareketle Çin’in inşa ettiği yeni kimliği ve yeni sistemin yarattığı barış ve refah ortamının Çin tehdidi teorisinden Çin katkısı teorisine geçilmesini sağladığı da savunulmaktadır.⁴¹⁸ Çin’in barışçıl yükselişi kavramının Çin’in barışçıl kalkınmasına, son olarak ise uyumlu dünyaya evrilmesinin nedeni de bu yapıcı rolü pekiştirerek uluslararası sistemde katkı sağlayan bir pozisyona geçmektir.

Her ne kadar uluslararası sistemde barışı, istikrarı ve işbirliğini vurgulamayı hedeflese de klasik Çin kültürünün Batı düşüncesinden farklı olması, kavramın negatif yönde algılanmasına neden olabileceğinden zaman içerisinde aşamalı olarak değişiklik yapılması ihtiyacı hissedilmiştir. Buna göre uluslararası sistemde meydana gelebilecek korkuları gidermek ve yükselen Çin’in tehlike arz edebileceği fikrine yol açmamak

⁴¹⁷ Rosita Dellios and R. James Ferguson, **China’s Quest for Global Order: From Peaceful Rise to Harmonious World**, Maryland: Lexington Books, 2013, p. 7; Mierzejewski, “The Quandary of China’s Soft Power Rhetoric..”, p. 67

⁴¹⁸ Cheng (Jason) Qian, “Challenges for China’s Harmonious Diplomacy”, **China’s Soft Power and International Relations**, Ed. Hongyi Lai and Yiyi Lu, London and New York: Routledge, 2012, p. 123

için kavram 2003 yılında daha az tehdit edici ve daha sakin bir görünüm çizen ‘barışçıl kalkınma’ sloganı ile, 2005 yılında ise ‘uyumlu dünya’ sloganı ile değiştirilmiş olup, barışçıl yükseliş ile karşılaştırıldığında uyumlu dünya sloganının Çin’in uluslararası sisteme daha fazla katkı yapmak istediğini çağrıştırdığı düşünülmüştür. Aynı zamanda Çince yükseliş kavramı, Amerika tarafından kurulu düzene bir meydan okuma olarak algılanabilir ve dolayısıyla ters etki yapabiliirdi.⁴¹⁹ Tüm bunların nedeni ise geleneksel Çin kültürü ile Batı kültürünün ve uluslararası sisteme kazandırdığı kavramların büyük oranda ters düşmesidir.

Mao’nun Çin devletini ayağa kaldırması, uluslararası sistemde bir ölçüde endişe ile karşılanmış olup, bu endişenin temelinde ise Çin’in geçmişten günümüze üzerine yapışan geleneksel otoriterlik etiketi ve uluslararası sistemin yeni hegemon gücünün bu otoriter devletin eline geçmesi ihtimali yatmaktadır. Fakat burada uluslararası sistemin gözden kaçırdığı nokta, 1949 yılında kurulan modern Çin devletinin, geleneksel otoriterlikten koparak daha modern bir çizgiye kayması ve bu doğrultuda kendisine yeni bir kimlik inşa etmesidir. İnşa edilen kimliğin ise Konfüçyüsçü düşünce ve modern otoriterlik sentezi üzerine yerleştirildiği ve uluslararası sistemde uyumu ilke edindiği göz önüne alındığında, Çin’in Sovyetler Birliği benzeri bir tehdit oluşturmayacağı yorumları da yapılmaktadır. Öyle ki Bernstein ve Munro Çin’in yükselen gücünün Sovyetler Birliği’nden farkını şu şekilde özetlemektedir:

“Çin, Amerika için bir tehdit olarak Sovyetler Birliği’nin yerini almıyor. Daha ziyade ayrı ve farklı bir meydan okuma olarak ve kendi yolunda başa çıkması daha zor bir biçimde ortaya çıkıyor. Çünkü Sovyetler Birliği’nin tam aksine Çin, zayıf bir ekonomi üzerine kurulu güçlü bir askeri güç değil, güvenilir bir ordu yaratan güçlü bir ekonomi. Burada kilit nokta, Çin’in gücünün sadece kendi içinde mevcut olması değil, tüm Asya’da ve dünyanın başka yerlerinde de Çin gücünün istikrarlı olmasıdır.”⁴²⁰

Çin yükselişi sloganının gerek Doğu Asya ülkeleri, gerekse hegemon güç Amerika tarafından negatif şekilde algılanması ve uluslararası sistemde yeni bir hegemonik güç

⁴¹⁹ Dellios and Ferguson, **China’s Quest for Global Order..** p. 7-78

⁴²⁰ Richard Bernstein and Ross H. Munro, **The Coming Conflict With China**, New York: Alfred A.Kropf, 1997, p.19

olarak Amerika'nın yerini alma olasılığı Çin tehdidi / Çin riski teorisinin⁴²¹ ortaya atılmasına zemin hazırlamıştır. Ian Storey ve Herbert Yee, Çin tehdidi teorisinin kökenlerinin tarihsel yaklaşım, realist düşünce ve kültürel-kurumsal perspektif olmak üzere üç alt başlıktan oluştuğunu savunmaktadır. Buna göre tarihsel yaklaşım ile kastedilen, Westfalyan düzenden bu yana düzenli aralıklarla bir gücün hegemonyasına tanıklık eden uluslararası sistemin tarihsel yapısı olup, 21. Yüzyılda ise yükselen büyük gücün Çin olduğu ve Amerika'nın dominant gücünün aşınarak Çin tarafından devralınacağı inancı kastedilmektedir. Klasik realist okulun daima savunduğu şekilde, uluslararası politikanın bir güç mücadelesi sahnesi olduğu düşüncesinden hareketle, Çin tehdidi teorisi de Çin Komünist Partisi rejiminin uluslararası arenada gücünü kanıtlama ve artırma peşine düşeceği ve nihayetinde mevcut küresel güç yapısından tatmin olmayarak bölgesel ve küresel hegemonya peşine düşeceğini savunmaktadır. Son olarak kurumsal-kültürel perspektif ise uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler üzerinde devletlerin kültürleri ve kurumsal yapıları ile kültürün ve kurumsal yapının inşa edici rolüne odaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle Çin'in stratejik kültürünün doğasının yayılmacı olduğu savunulmakta ve bu noktada

⁴²¹ Çin tehdidi teorisi, Çin'in 21. Yüzyıl itibarı ile elde ettiği büyük ekonomik büyüme ve bu büyümenin beraberinde ülkeye bölgesel ve küresel güç kazandırması doğrultusunda ortaya çıkmış olup, Çin'in yükselişinin statükoya ne derece tehdit oluşturduğu sorusu ile ilintilidir ve Çin'in barışçıl yükselişi teorisi ile tam bir karşıtlık içerisindedir. Nitekim gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde önemli bir politik ve ekonomik güç kazanan modern Çin devletinin yükselişi, bazı çevrelerce Amerikan hegemonyası ve Asya-Pasifik bölgesinin güvenliği için bir tehdit olarak algılanmış, elde edilen ekonomik ve politik gücün, askeri süper güç statüsünü de beraberinde getirebileceği ihtimali tartışılmaya başlanmıştır. Çin tehdidi teorisini ideolojik, ekonomik ve stratejik (askeri) olarak üç ayrı başlık altında incelemek mümkündür. Çin'in ideolojik olarak Sovyetler Birliği'nin yerini alarak komünist kampın yeni lideri olduğu ve kapitalist Amerika'nın küresel dominasyonuna meydan okuyacağı görüşleri yankı bulmaya başlamıştır. Çin tehdidi teorisi savunucuları Çin'in yükselen ekonomik gücünün, ona güçlü bir pozisyon vereceğini, barışı ve güvenliği tehdit ederek Amerika'ya meydan okuyabileceğini savunmaktadır. Hızla büyüyen ekonomisi ve dünya pazarına entegrasyonunun Amerikan pazarlarının güvenliğini tehdit edebileceği, teorisinin ekonomik altyapısını oluşturmaktadır. Yine de teorisinin dikkat çektiği en önemli nokta ise Çin'in askeri ve stratejik tehdidi olup, bölgede egemen bir güç olarak Amerika'nın yerini almak isteyebileceği ihtimalinin oldukça yüksek olduğu savunulmaktadır. Askeri modernizasyon çalışmaları bu konuda verilen en somut örnek olup, Amerika ile yaşanan Tayvan, Tibet, Güney Çin Denizi gibi problemler, Çin'in arzu ettiği sonuçlara ulaşmak için gücünü göstermeye giderek daha istekli bir profil çizdiğini göstermektedir. Tüm bu noktalardan hareketle Çin tehdidi teorisi savunucuları, Çin'in uluslararası sistemde olumlu ve sorumlu bir rol oynayabileceğine yönelik görüşleri kesin olarak reddetmekte, Çin'in uluslararası sistemden memnun olmadığını ve bu sistemin normlarını kabul etmesinin de mümkün olmadığını, kısacası Çin'in statükocu değil, revizyonist bir güç olduğunu savunmaktadır. Çin tehdidi teorisine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Emma V. Broomfield, "Perceptions of Danger: The China Threat Theory", **Journal of Contemporary China**, Vol:12 No:35, 2003

Konfüçyüsçülük ile tam bir karşıtlık içerdiği belirtilmektedir.⁴²² Bu dört faktörün bir araya geldiğinde ise Çin tehdidi algısının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Uluslararası sistemde gerek söylemler gerekse uyguladığı politikalar aracılığı ile ılımlı ve yapıcı bir görüntü çizse de Çin'in uyguladığı dış politikanın, Çin tehdidi algılarının doğmasına neden olan yönlerinin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Öyle ki yükselen bir güç olarak Çin, mevcut uluslararası sistemde eşitlikçi sosyalist ideolojinin ötesine geçen ve Aşağılanma Yüzyılı dönemine dayanan tarihsel nedenlerden ötürü hegemonik sistemi desteklememektedir. Bunun yanı sıra yapısal ve ekonomik olarak Batılı dünya düzeninin bir parçası olsa da siyasi, stratejik ve kültürel açıdan bu sistemin dışında kalmakta, Batılı beklentilerin dışında bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanı sıra Çinli liderler, dünyayı Çin'i kuralları şekillendirmekten alıkoyan ve Çin üzerinde kötü kurallar empoze eden bir sistem olarak görme eğilimindedir.⁴²³

Çin'in vadettiği barışçıl yükseliş hedefini gerçekleştirmesinin önünde ise gerek uyguladığı bazı iç ve dış politikalar açısından, gerekse uluslararası sistemin kendisine yönelik algıları açısından ciddi engeller olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre Deng Xiaoping'in yönetiminin son dönemlerinde Çin iç politikasında meydana gelen Tiananmen Olayları, modern Çin'in politik tarihinin talihsiz olaylarından olup, ülkenin yakaladığı ivmeyi ve inşa etmekte olduğu prestiji ciddi şekilde baltalamıştır. Tayvan sorunu ise temelde Çin iç politikasını ilgilendirse de, Çin'in anavatana katılım iddialarını devam ettirmesi, bölgedeki tansiyonun yüksek kalmasına ve Çin'in Amerika ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra özellikle Xi Jinping döneminde artan ordu inşası çalışmaları, uluslararası sistemin dikkatini çeken bir başka konu olup, bazı düşünürler ise Çin'in izlediği bu yolun Almanya ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı döneminde izlediği yol ile aynı olduğunu, ülkenin hızlı ekonomik büyümesinin kaçınılmaz olarak askeri gücünü de artırmasına yol açarak zamanla mevcut uluslararası güçlere meydan

⁴²² Herbert Yee and Ian Storey, "Introduction", **The China Threat: Perceptions, Myths and Reality**, Ed. Ian Storey and Herbert Yee, London: Routledge Curzon, 2002, p. 6-9

⁴²³ Dellios and Ferguson, **China's Quest for Global Order..** p. 97; Edward Friedman, "Power Transition Theory: A Challenge to the Peaceful Rise of World Power China, **China's Rise-Threat or Opportunity**, Ed. Herbert S. Yee, London and New York: Routledge, 2011, p. 32

okuyacağını iddia etmişlerdir.⁴²⁴ Çin'in askeri inşası, uluslararası sistemin gözünde barışçıl yükseliş sloganının şüpheyile karşılanmasının ve Amerika karşısındaki en önemli tehdit haline gelmesinin en büyük nedenlerindendir. Bununla birlikte Çin tehdidi teorisi, Çin'in Doğu Asya'da bölgesel ittifaklar kurarak ılımlı bir bölgesel politika inşa etmesinin önüne geçebilir. Merkezi Krallık algısının Çin dış politikasına hâkim olduğu döneme dair negatif tecrübelerle sahip bölge halkının, Çin'in barışçıl yükselişine kuşkuyla yaklaşması oldukça muhtemeldir.

Yine de tüm bu tehlikelere rağmen Amerika'nın Çin'e yönelik tutumu bu süreçte oldukça önem kazanmakta olup, uluslararası sistemin hangi yöne evrileceğini belirleyecektir. Öyle ki bu süreç, büyük ölçüde Amerikalı politikacıların Uluslararası İlişkiler'de uyguladığı "sıfır toplamli oyun" zihniyetini ve Çin'i potansiyel bir meydan okuyucu ve hatta rakip olarak algılamalarını bir kenara bırakıp karşılıklı kazancın temel olduğu politikaya geçiş yapmalarını sağlayacaktır.⁴²⁵ Bu politik gerçekliğin farkında olan Amerika da yükselen Çin gerçeğiyle yaşamaya başlamış, hatta Obama bir konuşmasında yükselen Çin'i açıkça kabul ederek "yükselen Çin'in diğer ülkeleri tehdit etmeyeceğini ve Amerika'yı sınırlandırmaya çalışmayacağını" belirtmiş "güçlü ve müreffeh bir Çin'in uluslar topluluğu için bir güç kaynağı olabileceğini" de eklemiştir.⁴²⁶ Nitekim Joseph Nye'in de belirttiği gibi "Çin'e düşman olarak yaklaşmak, gelecekteki düşmanlığı garanti altına alacak ve böylece daha ılımlı bir sonuç olasılığını gereksiz yere göz ardı edecektir."⁴²⁷

Dolayısıyla tüm bu noktalar göz önüne alındığında Tayvan problemi, Tiananmen Olayları, askeri inşa sürecinin devam etmesi gibi konular, Çin'in barışçıl yükseliş ve uyumlu dünya sloganları ile çelişmesine ve uygulanabilirliklerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Modern Çin devletinin yeni kimliği ile uluslararası sistemde nasıl bir rol oynayacağı sorusu önemli ve zaman içerisinde Çin'in eylemleri sonucu yanıt

⁴²⁴ Wang Gungwu and Zheng Yongnian, "Introduction", **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2007, p. 2-3

⁴²⁵ Qian, "Challenges for China's Harmonious Diplomacy", p. 133

⁴²⁶ Herbert Yee, "Introduction", Ed. Herbert S. Yee, **China's Rise-Threat or Opportunity**, London and New York: Routledge, 2011, p. 22

⁴²⁷ Joseph S. Nye, "Advancing U.S. Strategy for East Asian Security", **Belfer Center**, May 05, 2005, (Çevrimiçi), <https://www.belfercenter.org/publication/advancing-us-strategy-east-asian-security> , Erişim: 13 Ekim 22

bulacak olsa da, Çin'in nasıl bir uluslararası sistem amaçlamadığının ise yanıtı mevcuttur. Buna göre Çin, Sovyetler Birliği'nden, Çin merkezli bir dünya düzeni kurmaya çalışmaması gerektiğini öğrenmiş, uluslararası sisteme mevcut haliyle katılmaya karar vermiştir.⁴²⁸ Dolayısıyla uluslararası sistemde gitgide yayılan Çin tehdidi teorisinin kökeninde büyük oranda devletler arası ilişkilerin algısı devreye girerken, en büyük soru ise Çin'in yükselişinin Sovyetler Birliği ile aynı yolu takip edip etmeyeceği ve uluslararası sistemi tekrar iki kutuplu bir sisteme dönüştürüp dönüştürmeyeceği olup, devletlerin bu konudaki yargılarında ise Çin'in uzun süredir taşıdığı otoriterlik etiketi ve bölgesel büyük güç rolü oldukça etkili olmuştur. Uluslararası sistemde yerleşen bu negatif algıyı pozitif yöne çevirmek ise Xi Jinping'in Çin'in inşa edilen yeni kimliğinin uluslararası sisteme yansıtmakta ne kadar başarılı olduğuna bağlı olacaktır. Nitekim bu inşa süreci, Çin'in tek taraflı olarak gerçekleştirebileceği bir süreç değil, daha ziyade uluslararası sistemin Çin'e yönelik algılarının da yeniden inşa olmasını gerektirecek karşılıklı bir süreçtir.

Kısacası uluslararası sistemin işleyişi ve Uluslararası İlişkiler'in inşasında en belirleyici etmenlerden olan 'algı', Çin'in gerek geçmişte gerekse günümüz Uluslararası İlişkiler'ini doğrudan etkilemekte, aynı şekilde sistemin de kendisi hakkında belirli bir algıya sahip olmasını sağlamaktadır. Gerek Aşağılanma Yüzyılı gerekse Merkezi Krallık dönemleri, Çin'in günümüz ve sonrası Uluslararası İlişkiler'ini inşa etmeye devam edecek gibi görünmektedir. Nitekim modern Çin devletinin kurulması ve bu kapsamda Komünist Partinin inşa ettiği yeni kimlik, aynı zamanda geçmiş tecrübe ve travmaların bir yansımasıdır. O halde modern Çin, uzun tarihi boyunca çeşitli iniş-çıkışları, yükseliş ve çöküşleri tecrübe etmiş eski Çin'in 'bir aynasıdır'. Fakat modern Çin, artık uluslararası sistemde kendisini en üst seviyede konumlandırmakta, bu açıdan yeni kimliği ile uluslararası sistemde kendisinden söz ettirerek dış dünyanın Çin'e yönelik algılarının yeniden şekillendirilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

⁴²⁸Gungwu and Yongnian, "Introduction" p. 6

3.3. Konfüçyüsçü Politikada Kırılma ve Marksist İdeolojiye Geçiş mi? : Xi Jinping’in 20. Ulusal Kongre Konuşması Bağlamında Çin Kimliği İnşasında Marksist İdeoloji Etkisi

Çin Parti Kongrelerinde gerçekleştirilen konuşmalar, kongreyi takip eden 5 yıl içerisinde liderin iç ve dış politikada öncelik vereceği alanlar, izleyeceği politikanın seyri ve benimseyeceği ideoloji hakkında fikir sahibi olmak için en ideal araçlardır. Öyle ki, Çinli liderlerin, dönemleri ile özdeşleşen temel hedefleri ve bu doğrultuda geliştirdikleri politikalar, sıklıkla parti kongrelerindeki konuşmalarında değindikleri noktalar olmuştur. Örneğin Kevin Rudd’un altını çizdiği şekilde, reform ve uluslararası sisteme açılma ile karakterize edilen Deng dönemi, 1992 yılında gerçekleşen 14. Parti Kongresi’nde Deng’in konuşmasında sinyallerini vermiş, konuşmada 54 kez “reform ve açılım” vurgulanırken, dönemin bir diğer hedefi ekonomik gelişme doğrultusunda ekonomi ise tam 60 kez kullanılmıştır. Öte yandan aynı konuşmada Deng’in, dönemin politikaları arasında öncelikli konumda olmayan ulusal güvenlikten sadece bir kez bahsetmesi de tesadüf değildir.⁴²⁹ Dolayısıyla parti kongrelerinde liderlerin gerçekleştirdiği konuşmalar, söylemsel gücün ve takip eden 5 yıl boyunca benimsenecek politikaların bir özetidir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde detaylı şekilde ele alındığı üzere Xi Jinping dönemi dış politikasının genel olarak dünya barışı ve istikrarının sağlanması, ortak kalkınmanın teşvik edilmesi, hegemon güç Amerika ile karşılıklı diyalog ve kazanç odaklı yeni tip büyük güç ilişkisinin kurulması, Çin’in barışçıl yükselişi gibi küresel sistemin barış ve kalkınmasını sağlayacak belli başlı stratejiler; iç politikasının ise Çin Rüyası, ulusal canlanma, Konfüçyüs canlanması gibi genel olarak Xi Jinping dönemi Çin politikasının olumlu bir karaktere bürünmesini sağlayan ve Konfüçyüsçü uyum ilkesi ile paralel bir karakteristiği bulunmaktadır. Bu politika stratejisi ise, 2017 yılında gerçekleştirilen 19. Parti Kongresi’nde de açıkça gözlemlenmektedir. Haliyle 2017-2022 yılları arasında Çin devletinin iç ve dış politikasını, yukarıda sıralanan stratejiler belirlemiştir. Bu durum kongre konuşmasına da yansımış olup, istikrar kelimesi

⁴²⁹ Kevin Rudd, “The Return of Red China: Xi Jinping Brings Back Marxism”, **Foreign Affairs**, November 9, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/china/return-red-china>, Erişim: 19 Aralık 22

konuşmada 19 kez, barışçıl vurgusu ise 13 kez kullanılmış olup, Çin karakteristiğine sahip sosyalizm tam 59 kez, ulusal canlanma da 31 kez kullanılmıştır.⁴³⁰

Çinli liderlerin ideolojilerini ve hedeflerini uluslararası sisteme iletmek için söylem inşasını etkili bir şekilde kullandıkları göz önüne alındığında, 20. Parti Kongresi, Xi Jinping yönetiminin yeni dönemi konusunda önemli bir haberci niteliği taşımaktadır. Ekim 2022’de gerçekleştirilen 20. Parti Kongresi ise, Xi Jinping dönemi politikasında önemli ideolojik kırılmaların habercisi niteliğindedir. Özellikle 2017 yılında gerçekleştirilen 19. Parti Kongresi ile karşılaştırıldığında, erken dönem Xi Jinping yönetimi ile geç dönem Xi Jinping yönetimi arasındaki özellikle ideolojik değişimin-farklılığın daha net görülebileceği söylenebilir. Nitekim Xi Jinping’in 19. Kongredeki konuşmasında baskın kavramlar barış ve kalkınma, uyumun yerine 20. Parti Kongresi’nde milliyetçilik ve ulusal güvenlik gibi uluslararası sistemin anlaşmazlık ve çatışmaya açık konularının hâkim olduğu görülmektedir.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde Xi Jinping’in Mao’dan sonra en etkili liderlerden birisi olduğuna yönelik yorumların altı çizilmiş olmakla birlikte 20. Parti Kongresi, Xi Jinping’in maksimum güce eriştiği bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. Öyle ki, Xi başta olmak üzere üst düzey Politbüro üyelerinin Kongreye -ve dolayısıyla gelecek 5 yıla- tam, eksiksiz ve yankı uyandıran bir şekilde hâkim oldukları yorumları da yapılmıştır.⁴³¹ 20. Parti Kongresi’nin ardından Xi Jinping dönemine dair bu iddialı yorumların başlıca dayanak noktası ise hiç kuşkusuz Xi’nin Kongrede gerçekleştirdiği konuşmada vurguladığı noktalardır. Nitekim konuşma incelendiğinde, gelecek 5 yıl Xi dönemi Çin politikalarının, erken dönem Xi yönetimi politikalarından bazı yönlerden değişiklik gösterme olasılığının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Konuşmada başlıca dikkat çeken kısımlar ise, aşağıda

⁴³⁰ “Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive For the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era”, **Xinhuanet**, November 3, 2017, (Çevrimiçi), http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm, Erişim: 20 Aralık 22

⁴³¹ Ragi Agrawal, “China Has Entered ‘Maximum Xi’: Three Experts Offer Takeaways From the 20th Party Congress” **Foreign Policy**, October 24, 2022, (Çevrimiçi), <https://foreignpolicy.com/2022/10/24/china-maximum-xi-jinping-party-congress/> Erişim: 20 Aralık 22

görülebileceği üzere askeri güç inşasının artarak devam edeceğine yapılan vurgu ve devamında Tayvan problemine ilişkin yorumlar olmuştur:

“Halkımızın silahlı kuvvetlerinin savaşp kazanabileceğini görmek için birlik eğitimini yoğunlaştıracakız ve genel olarak muharebe hazırlığını artıracakız. Bilişime dayalı ve akıllı savaşın özelliklerini ve onu yöneten yasaları inceleyip iyi bir kavrayış elde edeceğiz, yeni askeri stratejik rehberlik sağlayacağız ve bir halk savaşı için stratejiler ve taktikler geliştireceğiz.”⁴³²

Konuşmanın devamında daha da artan bir vurgu ile askeri inşa hedefinin altını çizen Xi, savaş ihtimali üzerinde de durmayı ihmal etmemiştir:

“Ortak eğitim, kuvvet eğitimi ve yüksek teknoloji eğitime ağırlık vererek, muharebe koşullarında askeri eğitimi yoğunlaştıracakız. Askeri güçlerimizi düzenli ve çeşitli şekillerde konuşlandırma konusunda daha ustalaşacağız ve ordumuz operasyonlarını yürütürken hem kararlı hem de esnek kalacaktır. Bu, güvenlik duruşumuzu şekillendirmemize, krizleri ve çatışmaları caydırıp yönetmemize ve yerel savaşları kazanmamıza olanak sağlayacaktır.”⁴³³

Xi Jinping’in bu noktada “yerel savaş” ile kastettiğinin Tayvan problemine yönelik olup olmadığı kesin olmamakla birlikte, Xi Jinping’in yeni dönem yönetimine yönelik bu çekincelerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Aşağıdaki ifade, bu çekincelerin altının boş olmadığını da göstermektedir. Öyle ki Xi Jinping’in kongrede belirttiği şekilde:

“Tayvan, Çin’in Tayvan’ıdır. Tayvan sorununu çözmek, Çin’in meselesidir, Çinliler tarafından çözülmesi gereken bir meseledir. Barışçıl bir yeniden birleşme için tüm samimiyetimiz ve azami çabamızla çabalamaya devam edeceğiz, ancak güç kullanmaktan asla vazgeçme sözü vermeyeceğiz ve gerekli tüm önlemleri alma seçeneğimizi saklı tutuyoruz. Bu, yalnızca dış güçlerin ve “Tayvan’ın bağımsızlığını” arayan birkaç ayrılıkçının ve onların ayrılıkçı faaliyetlerinin müdahalesine yöneliktir; hiçbir şekilde Tayvanlı yurttaşlarımızı hedef almamaktadır.”⁴³⁴

⁴³² “Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects”, **The Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China**, October 25, 2022, (Çevrimiçi), https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202210/t20221025_10791908.html, Erişim: 20 Aralık 22

⁴³³ A.e.

⁴³⁴ A.e.

Tüm bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda, 20. Parti Kongresi'nin ve takip eden 5 sene içerisinde Çin devletinin öncelikli hedefi, Çin devletinin egemenliği ve ulusal güvenlik olup, askeri inşa ve Tayvan problemi konusunda gerekirse güç kullanımı imasının konuşmada bu denli vurgulanması tesadüf değildir. Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki, Kongre konuşması boyunca Xi'nin özellikle vurguladığı bir diğer nokta tüm bu dönemin “Çin Marksizmi” ile taçlandırılarak 21. Yüzyıla damga vurma hedefidir.

Ne var ki tüm bu iddialı açıklamalardan, Çin'in Barışçıl Yükseliş hedefini bırakıp hegemonya arayışı peşine düşeceği sonucunu çıkarmak ise doğru olmayacaktır. Uluslararası sistemde doğabilecek söz konusu kaygıları önlemek amacıyla Xi, bu konuya dair bir açıklama yapmayı da ihmal etmemiştir. Buna göre:

“Çin, her türlü hegemonya ve güç politikasına, Soğuk Savaş zihniyetine, başka ülkelerin iç işlerine karışmaya ve çifte standarda karşıdır. Çin, savunmacı bir ulusal politika izliyor ve gelişimi dünya barışı güçlerini güçlendiriyor. Çin, hangi aşamada olursa olsun, asla hegemonya peşinde koşmayacak ve yayılmacılığa girmeyecektir.”⁴³⁵

Öte yandan 20. Kongreye dair altı çizilmesi gereken noktalardan bir diğeri ise Çin Komünist Partisi'nin küresel sistemde uyumu, karşılıklı fayda ve işbirliğini geliştirmek için Küresel Kalkınma Girişimi (Global Development Initiative) ve Küresel Güvenlik Girişimi (Global Security Initiative) projelerini açıklaması, büyük güçler ile ilişkiler konusunda ise başlıca motivasyonun “eşgüdüm ve yapıcı etkileşim” olması gerektiğini vurgulamasıdır.⁴³⁶ Tüm bu girişim ve hedeflerden anlaşılan o ki Çin, ulusal güvenliği sadece sert güç çerçevesinde gerçekleştirme hedefinde değildir, daha ziyade bölgesel ve küresel güce erişimde yumuşak güç araçlarını aktif olarak kullanmaya devam edecektir. Dolayısıyla yukarıda detaylıca ele alınan askeri inşa ve Tayvan'a yönelik iddialı açıklamalardan doğabilecek hegemonya arayışı kaygılarına karşı ise süper güç ilişkilerinin inşacı bir yaklaşımla yapıcı etkileşim çerçevesinde sürdürme vurgusu ile bir anlamda önlem almayı amaçlamıştır.

⁴³⁵ A.e.

⁴³⁶ Byford Tsang, Belinda Schäpe, Alexandra Hackbarth, “ The 20th Chinese Communist Party Congress: What It Means for China's Climate Policy”, **E3G**, October 31, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.e3g.org/news/the-20th-chinese-communist-party-congress-what-it-means-for-china-s-climate-policy/>, Erişim: 21 Aralık 22

Genel olarak bakıldığında ve önceki dönemler ile karşılaştırıldığında, Xi Jinping'in 20. Kongre ile başlayan 3. Döneminde siyasi açıdan farklı bir tutum içerisine girip girmeyeceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında görünen o ki, Marksizmin bu denli altını çizmesi ve diğer dönemlerine nazaran Konfüçyüs'e ve Konfüçyüsçü değerlere -uyum başta olmak üzere- atıf yapılmaması, gelecek 5 yıl içerisinde Çin dış politikasının daha iddialı (assertive) bir çizgi takip etmesi olasıdır.

Tüm bu noktalar çerçevesinde Kevin Rudd önemli bir soru ile karşımıza çıkmakta, 20. Kongre'nin "Kızıl Çin'in" ya da diğer bir deyişle Marksist ideoloji etkisindeki Çin'in geri gelmesinin bir habercisi olup olmadığını sormaktadır.⁴³⁷ Ne var ki bu soru, kısa sürede yanıt bulacak bir soru olmayıp, önümüzdeki beş yıl içerisinde Çin'in sergileyeceği iç ve dış siyasetlerin genel bir analizi sonucu cevaplanabilecektir. Yine de Xi Jinping yönetiminin yeni döneminin, geçmiş 2 döneme kıyasla daha iddialı bir niteliğe bürüneceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

3.4. Norm Alıcı mı? Norm İnşa Edici mi?: Uluslararası Hukukun Oluşumunda Temel Araçlar Olarak Uluslararası Normlara Çin'in Yaklaşımı

Uluslararası hukukun; uluslararası toplumun bir kuralı, Uluslararası İlişkiler'in bir parçası ve normatif düzeyi olduğu⁴³⁸ göz önüne alındığında, uluslararası sistem ve uluslararası hukukla entegre bir görünüm sergilemek isteyen bir devletin bunu uluslararası normları reddederek gerçekleştirmesi mümkün görünmemektedir.

1949 yılında modern Çin devletinin kurulması ile yeni bir kimlik inşası sürecine giren Çin, özellikle Deng Xiaoping döneminden itibaren uluslararası sistemden izole duruşunu terk ederek uluslararası sisteme aşamalı bir entegrasyon sürecine girmiştir. Nitekim 1971 yılında Birleşmiş Milletler'e resmi olarak katılım sağlamasının ardından geçmişteki Batıya yönelik travmalarını ve Aşağılanma Yüzyılı sürecini tamamen geride bırakmış, yepyeni bir uluslararası sistem algısı inşa etmiştir. Bu süreç içerisinde uluslararası örgütler başta olmak üzere uluslararası sistemdeki etkinliği büyük bir ivme

⁴³⁷ Rudd, "The Return of Red China: Xi Jinping Brings Back Marxism"

⁴³⁸ Zhipeng Le and Lu Sun, **A Chinese Theory of International Law**, Singapore: Springer Nature, 2020, p. 11

kazanan Çin'in süreç boyunca uluslararası örgütlere, normlara ve uluslararası topluma nasıl uyum sağladığı sorusu, Çin'in uluslararası hukuk yaklaşımının geçirdiği dönüşümün de temelini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle Çin'in uluslararası hukuk algısını ve pratiklerini ele alan çalışmanın bir sonraki bölümüne geçmeden önce uluslararası normlara yaklaşımının incelenmesi, çerçevenin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Çin'in uluslararası normlara yaklaşımı o denli önemlidir ki, Çin'in yükselişine dair tartışılan statükocu mu yoksa revizyonist bir güce mi evrileceği sorusu ile yakından ilişkilidir. Nitekim Çin'in uluslararası normlara yaklaşımı, kabulü ya da reddi, Çin'in yükselişinin doğası hakkında da bir ipucu verecektir. Öyle ki, Çin'in uluslararası normları kabulü ve bu normlara uyum sağlamasından, aynı zamanda uluslararası sistemdeki Batı hegemonyasını da kabul ettiği, dolayısıyla revizyonist bir güçten ziyade statükocu bir güç çizgisini takip ettiği sonucu çıkarılacaktır. Öte yandan Çin'in mevcut normları reddetmesi ya da yeni normlar inşa etme girişimleri ise, mevcut uluslararası sistem ve uluslararası hukuk yapısına ve Batı hegemonyasına da bir meydan okuma olarak kabul edilecek ve Çin'i revizyonist bir güç sınıflandırmasına sokacaktır. Kısacası uluslararası hukukun, Uluslararası İlişkiler'in normatif bir düzeyi olduğu ve düzenleyici norm olarak nitelendirildiği göz önüne alındığında, Çin'in inşa ettiği yeni kimliği çerçevesinde öngördüğü uluslararası hukuk yapısını incelerken, mevcut normlara olan yaklaşımını ele almak oldukça faydalı olacaktır.

Çin'in uluslararası normları kabul etme süreci, “uygarlık standardı” kavramı ile birlikte ele alınmalıdır. Nitekim 1912'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce kendisini uygarlık standardı seviyesinde bir Orta Krallık olarak adlandıran ve bunun dışındaki uluslararası sistemi barbar olarak nitelendiren Çin için uluslararası anlaşmalar da “eşit olmayan anlaşmalar”dır (unequal treaties). Temelde Çin, bu eşit olmayan anlaşmaların Çin dünya düzenine, kültürel kimliği ve medeniyet standardına geleneklerine meydan okuduğu, kısacası Çin uygarlık standardını tehdit ettiği için itiraz etmiştir. 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde ise bu standart algısı değişmeye ve artık Orta Krallık Çin devletini değil, uluslararası toplumu ifade etmeye başlamıştır. Çin gibi Avrupalı olmayan bir ülkenin tam ve uygar uluslararası toplumda uygar statüsü edinebilmesi, yeni uygarlık standardı olarak nitelendirilmekte olup, eşit

olmayan anlaşmalar da Çin'in uluslararası topluma kademeli olarak entegre olmasının bir aracı haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, dönemin uluslararası normları olan uluslararası anlaşmalara olan yaklaşımında meydana gelen bu değişiklik, Çin'in uluslararası sistemde artan rolünün de bir yansımasıdır.⁴³⁹

Çin'in kendi uygarlık standardını bırakıp Batı hakimiyetindeki uluslararası sisteme ve dolayısıyla Batılı uygarlık standardına geçiş yapması, Batı tarafından artık uygar olarak nitelendirildiği anlamına gelmemelidir. Nitekim 1943 yılına kadar Milletler Cemiyeti'nde tam tanınma ve üyelik elde edemeyen Çin, 1945 yılında Birleşmiş Milletler'deki beş daimî ülkeden birisi olabilmıştır. Tüm bu uluslararası örgütlerdeki artan etkinliği dahi, Çin'i 1970'lere kadar Batı tarafından 'uluslararası toplumda devrimci bir devlet' olarak tanımlanmaktan kurtaramamıştır.⁴⁴⁰

Modern Çin devletinin, uzun Çin tarihi boyunca üzerine yapışmış klasik otoriter, saldırgan, askeri güce dayalı ve devrimci bir devlet kimliğinden kurtulması için kuruluşundan bu yana bir kimlik inşası içerisinde olmasının en önemli sebebi, uluslararası toplum tarafından kabul görmesi ve geçmiş negatif önyargıların kırılmasıdır. Bu doğrultuda uluslararası toplum tarafından kabul edilmenin yolunun uluslararası kurum ve normların kabulünden geçtiği fikrinden hareketle Çin, uluslararası sistemdeki rolünü artırma amacındadır. Çin'in yükselişi de bu doğrultuda mevcut normlara yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmekte olup, en ufak bir norm inşası girişimi de bu kapsamda uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka bir meydan okuma olarak yorumlanmaktadır.

Aslında Soğuk Savaş sonrası dönem itibariyle Çin'in uluslararası sistemdeki durumunu Zhang "ne tam anlamıyla sistemin içinde, ne de dışında" olarak nitelendirmektedir. Bu noktadan hareketle Zhang, Çin'in uluslararası topluma entegrasyonunun birden fazla kimliği içereceğinin altını çizmekte ve uluslararası

⁴³⁹ Gerrit W. Gong, **The Standard of 'Civilization' in International Society**, Oxford: Clarendon Press, 1984, p. 145-147; Gerrit W. Gong, "China's Entry into International Society", **The Expansion of International Society**, Ed. Hedley Bull and Adam Watson, Oxford: Clarendon Press, 1984, p. 179-183

⁴⁴⁰ Xiaoming Zhang, "A Rising China and the Normative Changes in International Society, **East Asia**, Vol:28, 2011, p. 240

toplumun kurallarının, normlarının ve ilkelerinin evriminin de Çin'in daha derin entegrasyonu için kimlik dönüşümünün de elzem olduğunu savunmaktadır.⁴⁴¹

Çin'in günümüz uluslararası sisteminde ara bir noktada yer almasından hareketle Ian Clark yükselen Çin'in aslında önemli bir paradoksla karşı karşıya olduğunu savunmaktadır: uluslararası toplumun normları üzerinde daha fazla etki sahibi olmak için, mevcut normların daha fazla özümsemesi gerekmektedir. Bu noktada ise Clark önemli bir soru ile karşımıza daha sormaktadır: Uluslararası sistemdeki yükselişi dikkate alındığında Çin mevcut uluslararası normları uluslararası sistemdeki çıkarları önünde önemli bir engel olarak mı görmektedir? Eğer bu yönde algılıyorsa uluslararası normlarda ve uluslararası hukukta önemli reformlar ve yeniden inşa görölme ihtimali nedir? ⁴⁴²

Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay'ın melez çağ olarak nitelendirdiği günümüz uluslararası sisteminin önemli bir yönü de baskın bir dizi normun yokluğu ile birarada var olan ve birbirlerine meydan okuyan normların varlığının sentezi üzerinde yükselmesi olup, başta Çin olmak üzere Batılı olmayan güçlerin de bu anlamda önemli katkıları bulunmaktadır. Bu kapsamda Çin'e uluslararası sistemde önemli roller atfeden Öniş ve Kutlay, Çin'in uluslararası sistemdeki artan rolünün, küresel politik ekonomi üzerinde derin bir etki yaratmasının oldukça muhtemel olduğunu ve çok taraflılığı teşvik ettiğini savunmaktadır.⁴⁴³

Modern Çin devletinin kurulmasından günümüze dek Çinli liderlerin ortak hedefi olan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için uluslararası sistemle entegrasyonun elzem olduğunu fark eden Çin, bu amaç kapsamında ilk etapta uluslararası topluma üyeliğiyle ilgili süregiden belirsizlikleri çözmesi gerektiği gerçeğinden hareket etmiş

⁴⁴¹ Yongjin Zhang, "Conclusion: China in the Post-Cold War International Society", **China in International Society since 1949: Alienation and Beyond**, Oxford: Palgrave Publishers, 1998, p. 251-252

⁴⁴² Ian Clark, "International Society and China: The Power of Norms and the Norms of Power", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:7 No:3, 2014, p. 315-318

⁴⁴³ Ziya Öniş and Mustafa Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order", **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol:45 No:3, 2020, p. 124-131

olup, öncelikle uygun bir “norm alıcı” (norm-taker) pozisyonunda büyük oranda sistemle bütünleşmiş bir görüntü çizme yoluna gitmiştir.⁴⁴⁴

Burada şu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir ki, norm alıcı pozisyonunda bulunmak ya da normlara uyum sağlamak, normların özüksendiğı ya da normlarla işbirliğı yoluna gidildiğı anlamına gelmemelidir. Nitekim uyum sağlama ile işbirliğinin birbirlerinden farklı stratejiler olduğunu savunan Ann Kent’e göre, “derin uyum” kavramı dahi, uluslararası siyasetin ve uluslararası sistemin etkileşimli doğasını yeterince kapsamamaktadır. Bu noktadan hareketle Kent’e göre yükselen Çin normalde uluslararası normlara ve kurallara uyum sağlamakta iken, genel olarak bu normlarla işbirliğı yapmamıştır.⁴⁴⁵

Uluslararası normlara uyum sağlama ile işbirliğı yapma arasındaki ayrıma dikkat çektikten sonra, Çin’in uluslararası normlara yaklaşımını da bu kapsamda değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda Çin’in mevcut uluslararası normlara yaklaşımının uyum sağlama, reform-yeniden inşa etme ve meydan okumadirenç gösterme çizgisinde değışkenlik gösterdiği görölmektedir. Çin’in yükselişinin ve uluslararası normların değışiminin devam ettiğı göz önüne alındığında, yükselen Çin de uluslararası toplumdaki normatif değışiklikler ile ilişkilendirilmektedir. Bir yanda yükselen Çin bazı alanlarda bu normatif değışiklikleri kabul etme-uyum sağlama yoluna gitmekte iken, bazı alanlarda ise normlara uyum sağlamayı reddetme ve bu normları yeniden inşa etmek için mücadele etmeyi tercih etmektedir. Uzun tarihi geçmişin, Çin’e “devrimci bir devlet” olmanın uluslararası sistemde izole edilme-yabancılaşmayı getirdiğı gibi bir ders almasından hareketle Çin için büyük oranda bu normlara adapte bir görünüm çizmek, uzun vadede daha kazançlı görünmektedir.⁴⁴⁶ Yine de tüm bu noktalar, Çin’in bazı alanlarda bir norm inşası-norm değışimini tercih etmeyeceğı ya da uluslararası normları tümüyle kabul edeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim yükselen Çin’in uluslararası sisteme ve uluslararası normlara

⁴⁴⁴ A.e., p. 315 (Ian Clark)

⁴⁴⁵ Ann Kent, **Beyond Compliance: China, International Organizations and Global Security**, Stanford: Stanford University Press, 2007, p. 5

⁴⁴⁶ Zhang, “A Rising China and..”, p. 243-244

inşa ettiği yeni kimliğinden hiçbir katkı yapmaması, yükselen güç kavramının doğasına aykırıdır.

Andrew Hurrell'in işaret ettiği üzere, günümüz uluslararası sisteminde yükselen güçler, ikili bir strateji izlemekte olup, bu stratejilerden ilki diplomatik aktivizmi temel almakta ve mevcut kurumlar içerisinde daha etkin bir temsil ve normlara uyumu içermektedir. İkinci stratejinin ise alternatif işbirliği biçimlerinin inşası ile ilgili olduğunu belirten Hurrell,⁴⁴⁷ Çin'in BRICS Yeni Kalkınma Bankası, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Tek Kuşak Tek Yol Girişimlerini de bu ikinci kategorinin altına yerleştirmektedir.

Özellikle Xi Jinping döneminden itibaren uluslararası sisteme entegrasyonunu ve uluslararası normlara uyumu artıran Çin'in bu konudaki başlıca motivasyonu, bir yandan kendine özgü kimliğini inşa etmeyi sürdürürken Batılı normların ve kapitalist sistemin kabulü aracılığı ile uluslararası sistemde pozitif bir imaj yaratmaktır. Larson ve Shevchenko'ya göre ise Çin, diğer devletlerin Çin kimliğine ilişkin algılarını olumlu anlamda etkilemekte dikkate değer bir başarı elde etmiş olup⁴⁴⁸, uluslararası normlara uyum sağlama stratejisinin, bu başarıdaki payının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Çin'in uluslararası normları kabul ettiği – uyum sağladığı alanlarda söylemsel gücü etkili bir şekilde kullanma yoluna gittiği görülmektedir. Bu söylemsel gücü kullanırken de Xi Jinping, uluslararası normlar-kavramlar ile geleneksel Çin kültürü ve Konfüçyüsçü düşünce arasındaki benzer noktaları da vurgulama amacı içerisindedir. Öyle ki BM Genel Kurulu 67. Oturumunda Xi Jinping “Çin her zaman olduğu gibi barışçıl kalkınma, kazan-kazan işbirliği ve dünyada adaletin tesisi için Birleşmiş Milletlerle ve diğer tüm ülkelerle çalışmaya devam edecektir” sözleriyle aynı zamanda Konfüçyüsçü yardımseverlik, adalet, doğruluk gibi kavramların Batılı normlarla ne kadar yakın olduklarını da göstermek istemiştir. Bu noktadan hareketle Çin'in savunduğu uluslararası normlar ile ülke içerisinde uygulanan sosyal normlar

⁴⁴⁷ Andrew Hurrell, “Beyond The BRICS: Power, Pluralism, and the Future of Global Order”, **Ethics&International Affairs**, Vol:32 No:1, 2018, p. 89-90

⁴⁴⁸ Deborah Welch Larson and Alexei Shevchenko, “Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy”, **International Security**, Vol:34 No:4, 2010, p. 64

arasında bir dereceye kadar bir tutarlılık olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum da Çin'in iç politikada uyguladığı Konfüçyüsçü değerlerden hareketle dış politikasına da zemin hazırlamakta olup, adil bir uluslararası normlar sistemi savunuculuğunu da beraberinde getirmektedir.⁴⁴⁹

Konfüçyüsçü değerler ile uluslararası normlar arasındaki ilişkiye değinmişken, uyumlu dünya ilkesinin uluslararası hukuk ve normlar ile ilişkisini de vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Çin'in Konfüçyüsçü düşünceden hareketle dış politikasında amaçladığı uyumlu dünya inşası, devletlerin birlikte hareket etmesi gerektiğini içeren BM Sözleşmesi ile ve demokrasi, uyum, koordinasyon ve kazan-kazan işbirliği gibi uluslararası normlar ile paralellik göstermektedir. Öyle ki uyumlu dünya kavramı siyasi olarak devletlerin birbirine saygı duymaları, eşit temelde istişareyi ve demokratikleşmeyi teşvik etmekte iken, ekonomik olarak devletlerin birbirleri ile işbirliği doğrultusunda ortaklaşa ekonomik küreselleşmeye doğru ilerlemelerini vurgulamakta, güvenlik açısından ise devletlerin birbirlerine güvenmeleri ve uluslararası anlaşmazlıkları savaş yerine barışçıl yollarla çözmeleri, bu sayede ortaklaşa dünya barışını ve istikrarını korumayı sağlamayı amaçlamaktadır.⁴⁵⁰ Kısacası uyumlu dünya kavramı, uluslararası normları teşvik etmesi bakımından, çağdaş uluslararası hukuk ile iç içe geçmiş durumdadır. Dolayısıyla bu noktadan şu sonuca varmak mümkündür ki Çin'in iç politikada benimsediği Konfüçyüsçü değerler ile uluslararası normlar arasındaki tutarlılık, Çin'in uluslararası sistemdeki yumuşak gücünü artırmasına da zemin hazırlamaktadır.⁴⁵¹

Haziran 2016'da Rusya ile yayınladıkları ortak bir bildiride Çin, uluslararası hukuka ve uluslararası normlara olan yaklaşımını yansıtan insan hakları ve demokratik katılım gibi ilkelerden ziyade devlet egemenliği, egemen eşitlik, toprak bütünlüğü, ve müdahale etmeme (non-intervention) gibi başlıca Westfalyan kavramları vurgulamıştır.⁴⁵² Nitekim uluslararası hukuku şekillendirmede ve devlet dışı aktörleri

⁴⁴⁹ Yan Xuetong, "New Values for New International Norms", **China International Studies**, 2013, p. 18-28

⁴⁵⁰ Zeng, **Contemporary International Law**., p. 254

⁴⁵¹ Xuetong, "New Values for New International Norms", p. 28

⁴⁵² Anthea Roberts, **Is International Law International?**, Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 15

kısıtlamada devletlerin merkezi önemini vurgulayan bu ilkeler, Çin için öncelikli konumdadır. 1950’lerde oluşturulan Barış İçinde Bir Arada Yaşamamanın Beş İlkesi’nin içerdiği karşılıklı toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı olarak devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemesi, eşitlik, karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama ilkeleri de göz önüne alındığında, Çin’in uluslararası sistemde barışı ve istikrarı tesis edecek ve karşılıklı kazan-kazan işbirliğini sağlayacak olan uluslararası normları kabul ettiği ve bu normlara uyum sağladığı görülmektedir. Nitekim ilgili normlar, büyük oranda Konfüçyüsçü uyumlu dünya ilkesi ile de uyuşmakta olup, Çin’in geleneksel kültürüne yabancı kavramlar değildir.

Çin’in uyum sağladığı-kabul ettiği uluslararası normları ele aldıktan sonra, yeni normlar inşa etme-reform çizgisinde reaksiyon gösterdiği uluslararası normları da ele almak gerekmektedir. Çin için yeni normlar inşa etmek, mevcut normlara uyum sağlamak kadar önemlidir, öyle ki Çin yeni kimliğini Uluslararası İlişkiler ve uluslararası hukuka yansıtırken, inşa ettiği ya da edeceği normatif yapıdan güç almaktadır. Dolayısıyla ekonomik gelişme hedefi başta olmak üzere bazı alanlarda norm inşası ya da mevcut normlarda düzenleme, Çin’in başvuracağı bir strateji olacaktır. Xi de bu görüş doğrultusunda yeni bir normatif yapı inşa ederken söylemsel gücü kullanmaktan çekinmemiş, “Çin’in Uluslararası İlişkiler’de yeni oyun alanları inşa edebilme ve mevcut oyunun kurallarını belirleyebilme kapasitesine sahip olması gerektiğini”⁴⁵³ belirtmiştir.

Xi Jinping’in vurguladığı yeni oyun alanları inşa etme stratejisini ise, Çin’in ekonomik kalkınma hedefi çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Buna göre Çin’in uluslararası normlar inşa ettiği alanın daha çok ekonomik kapsamlı olduğu ve uluslararası örgütler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda Çin’in uluslararası örgütlere ve bu örgütlerin uluslararası normlarına yaklaşımının mevcut olanlara bağlılıktan ziyade kendi bölgesel ve uluslararası örgütlerini inşa etme ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bunun en somut örnekleri ise Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve bu proje kapsamında yine Çin liderliğindeki Asya Altyapı Yatırım Bankası’nın kurulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Bretton Woods kurumlarını

⁴⁵³ Yong-Soo Eun, “Alternative Order Without Alternative Norms”, **Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences**, Vol:15, 2022, p. 228

reformize etme arayışları ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulması da⁴⁵⁴, Çin'in uluslararası kurum ve normlarda reform arayışında olması ve yeni kurum ve normlar inşa etme çizgisine kayan girişimleri olarak gösterilebilir.

Dünya Ticaret Örgütü başta olmak üzere, Çin'in özellikle ekonomik temelli uluslararası örgütlerle ve örgütlerin normları ile ilişkisinin büyük oranda yüzleşme-yemeydan okumadan çok işbirliğine dayandığını söylemek mümkündür. Bu işbirliğine dayanan ilişkinin temel sebebi ise Çin hükümetinin temel çıkarlarının çoğunlukla mevcut DTÖ normları ile paralellik göstermesidir. Yine de bu durumun, Çin'in uluslararası ekonomik örgütler bazında yeni norm ve kurallar inşa etme çabası taşımadığı anlamına gelmediğinin de altını çizmek gerekmektedir. Öyle ki Çin, mevcut örgütler ve normlarına uyum sağlama eğilimi göstermekte iken, aynı zamanda iki taraflı olarak bazı norm ve kurallar oluşturmayı ihmal etmemektedir. Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, ilgili girişimlerin önemli bir örneğini oluşturmakta olup, Trans-Pasifik Ortaklığı'nın karşıtı olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Amerika liderliğindeki Trans Pasifik Ortaklığı'nın karşısına Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklığı'nı oluşturarak, Çin'in uluslararası sistemde aktif bir oyuncu ve potansiyel bir liderlik inşası arayışında olduğu dahi düşünülebilir.⁴⁵⁵

Dolayısıyla Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Şangay İşbirliği Örgütü, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık gibi girişimleri göz önüne alındığında tüm bu inşa çabalarının küresel ekonomik ve finansal yapı üzerindeki azalan Amerikan etkisini yansıttığı, tüm bu kurumların ve normlarının Çin çıkarları için bir araç oluşturarak Orta ve Güney Asya'da Çin etkisini artırıp uluslararası sistemin reformunda ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamasını sağladığı yorumları yapılmaktadır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Eun, "Alternative Order Without Alternative Norms", p. 228; Öniş and Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms..", p. 132

⁴⁵⁵ Qingjiang Kong and Li Chen, "Will China Redefine International Trade Norms?", **Asian Journal of WTO and International Health Law and Policy**, Vol:16 No:2, 2021, p. 230-238

⁴⁵⁶ Maj Daniel W. McLaughlin, "Rewriting the Rules: Analyzing the People's Republic of China's Efforts to Establish New International Norms", **Air University**, March 8, 2021, (Çevrimiçi), <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2528526/rewriting-the-rules-analyzing-the-peoples-republic-of-chinas-efforts-to-establi/>, Erişim: Aralık 1, 2022

Çin'in uyum sağladığı ve reform-yeniden inşa ederek katkıda bulunduğu uluslararası normlardan sonra, meydan okuma-direnç göstermeye eğilimli alanları da incelemek gerekmektedir. Buna göre Çin yönetimi, her ne kadar liberalist sistem normlarını takip ediyor gibi görünse de, bazı konularda Batılı normlarla işbirliği yaptığını söylemek zordur. Öyle ki Çin hükümetinin diğer devletlerin iç işlerine karışmama ve egemenlik gibi geleneksel uluslararası normları benimseme ve uyum sağlama yoluna gitmekte iken; bireycilik, insan hakları, şeffaflık, demokrasinin teşviki veya insani müdahale gibi rejimin ülke içindeki güvenlik ve istikrarına tehdit oluşturabilecek nitelikteki normlara karşı meydan okuduğu ve direnç gösterdiği söylenebilir.⁴⁵⁷

Allen Carlson, Çin hükümetinin özellikle egemenlik konusundaki tutumunun ekonomik, politik (otorite), bölgesel (territorial) alanlardaki çıkarlarına, kar-zarar durumuna ve dışsal baskılara göre değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre Çin hükümeti için iç politikada rejimin yasallığının ve güvenliğinin sağlanması, dış politikada ise uluslararası sistemde kendisini sorumlu (responsible) bir ülke olarak tasvir etmeye ilişkin kaygılar, egemenlik konusunda Çin'in tutumunu yeniden ele almasını sağlamıştır. Diğer bir taraftan Tayvan ve Tibet'in statüleri ve bölgelerin Çin'e katılması konusunda Çin'in daha iddialı ve talepkâr olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Çin'in egemenlik konusundaki yaklaşımının bir yanda ekonomik ve ticari konularda daha işbirlikçi – uyum sağlamaya yakın iken, diğer yanda politik otorite ve güvenlikle ilgili konularda ise daha meydan okuma – direnç gösterme çizgisine yaklaştığı, dolayısıyla statik değil, daha ziyade dinamik ve süreç içerisinde şekillendirilebilir olduğu söylenebilir.⁴⁵⁸

Çin'in uluslararası liberal normlara meydan okuduğu diğer bir örnek ise Pekin Uzlaşısı olup, Washington Uzlaşısı ile taban tabana zıt bir anlayış içermektedir. Öyle ki, Washington Uzlaşısı'nı kabul etmeyerek Batı finans kuruluşları tarafından desteklenen neoliberal ekonomik ilkeler yerine, bir ülkenin ekonomik ve siyasi politikalarının ulusal koşullara uyarlanması gerektiği fikrinden hareketle Pekin

⁴⁵⁷ Larson and Shevchenko, "Chinese and Russian Responses...", p. 84

⁴⁵⁸ Allen Carlson, **Unifying China, Integrating With the World: Securing Chinese Sovereignty in the Reform Era**, Singapore: NUS Press, 2008, p.2-3; Lai Ha Chan, Pak K. Lee and Gerald Chan, "Rethinking Global Governance: A China Model in the Making?", **Contemporary Politics**, Vol:14 No:1, 2008, 7-8

Uzlaşısı'na bağlı kalmayı tercih etmiştir. Çin'in Pekin Uzlaşısı'na bağlı kalması ise, Batılı sanayileşmiş devletlerin aksine ticari anlaşmaları şeffaflık, hesap verilebilirlik, çevre standartları veya yolsuzluğun önlenmesi gibi koşullar empoze etmemesi anlamına gelmektedir.⁴⁵⁹

Çin'in iç ve dış politika uygulamalarında farklılık gösterdiği diğer bir alan ise insan hakları olup, Andrew Nathan Çin'in iç ve dış politikası arasındaki bu farklılığı "Çin'in ikinci yüzü" olarak nitelendirmektedir. Öyle ki Çin Komünist Partisi rejimi ilk günlerinden itibaren dış politikada egemenlik haklarını ve sömürgeciliğe karşı self determinasyonu savunmak için insan hakları argümanını kullanmış, Birleşmiş Milletler'de bu konuda aktif bir katılımcı olması ise 1980'leri bulmuştur.⁴⁶⁰ İç politikaya gelindiğinde ise rejim güvenliği ve istikrarının sağlanması kaygısı, insan hakları normlarının ülke içerisinde uygulanmasının bir şekilde önüne geçmiştir. Bu noktada ülkelerin uluslararası normlara yaklaşımında belirleyici olan noktanın daima ülkelerin çıkarları olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası normlara uyumun kabulünde ülkelerin çıkarları ve kar-zarar durumlarının etkisine değinmişken, Zhu'nun işaret ettiği bir noktaya da dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim Zhu'ya göre ekonomik ve güvenlik alanlarına ilişkin normlara kıyasla Çin'in çıkarının en az olduğu alan insan hakları olup, insan hakları normlarına uyum sağlamanın Çin'e bariz bir fayda kazandırmaması, bu alandaki normlar ile işbirliğine gidilememesinin başlıca nedenini oluşturmaktadır.⁴⁶¹ Diğer bir deyişle ekonomik, ya da güvenliğe ilişkin normlar, Çin için insan hakları normlarından daha önce gelmektedir. Zhu'nun bu görüşünü Ann Kent de desteklemekte olup, Kent'e göre Çin'in insan hakları rejimi normlarına uyup uymaması, uluslararası vatandaşlığının en zor sınavını oluşturmaktadır. Öyle ki, insan hakları normları, devlet egemenliği ilkesine bir meydan okuma sunmakta olup, uluslararası ekonomi politik rejiminden farklı olarak, normları Çin rejiminin hedefleri ile paralellik göstermeyen 'ahlaki' bir

⁴⁵⁹ Öniş and Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms..", p. 133

⁴⁶⁰ Andrew J. Nathan, "Human Rights in Chinese Foreign Policy", **The China Quarterly**, No:139, 1994, p. 622-627

⁴⁶¹ Yuchao Zhu, "China and International 'Human Rights Diplomacy'", **China: An International Journal**, Vol:9 No:2, 2011, p. 220

rejimdir.⁴⁶² Dolayısıyla Nathan'a göre insan hakları, Çin diplomasisinin zayıf olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmakta olup Çin, bu alanda bir norm şekillendiricisi değil, norm alıcı olarak uluslararası sistemde yer alacak bir görüntü çizmektedir.⁴⁶³

Devletlerin norm alıcı mı yoksa norm inşa edici mi sorusunun, küresel normlarla davranışsal tutarlılık düzeylerinin paralel olması ile doğrudan ilişkisi bulunduğu göz önüne alındığında,⁴⁶⁴ Çin için iç ve dış politika stratejileri ile uluslararası normlara yaklaşımın tutarlı olması karşılaşılan önemli uluslararası çıkmazlardan birisi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla uluslararası normlar, devletlerin uluslararası sistemdeki rollerinin ve sistem için nasıl bir işleve (revizyonist ya da statükocu) sahip olacakları konusunda önemli birer araçtır. Devletler, normları uluslararası sistemdeki amaçları ve çıkarları doğrultusunda stratejik olarak kullanabilirler. Çin de yeni inşa ettiği kimliği aracılığı ile uluslararası imajını düzeltmek ve iç ve dış politikalarına meşruluk kazandırmak amacı ile uluslararası normları etkin bir şekilde kullanmaktadır. Özellikle de Çin'in, uluslararası hukukun tüm devletler için geçerli olan ve nesnel standart ve kriterlere dayalı normatif düzenini kabul ettiği göz önüne alındığında⁴⁶⁵, hedeflediği ekonomik gelişimi uluslararası düzeyde de yakalayabilmek için normatif düzenden bağımsız bir duruş sergilemesi mümkün görünmemektedir.

Yine de tüm bu entegrasyon sürecinden, Çin'in uluslararası normlara yaklaşımının sabit ve salt normların kabulünden ibaret olduğu çıkarımını yapmak doğru olmayacaktır. Nitekim Çin'in normlara yaklaşımı, ülke çıkarları ve bu çıkarlardan hareketle öncelik verdiği alanlara göre değişkenlik göstermektedir. Buna göre Çin'in uluslararası norm inşası hedeflediği başlıca alan ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda uluslararası ekonomik örgütler olup, bu hedef ile birlikte uluslararası ticarete ilişkin normlarda da reform-inşa arayışında olduğu bir duruş söz konusudur. Bununla birlikte rejim istikrarı ve güvenliğini sağlama yolunda önemli potansiyeli

⁴⁶² Ann Kent, **China, The United Nations and Human Rights: The Limits of Compliance**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, p. 2

⁴⁶³ Nathan, "Human Rights in Chinese Foreign Policy", p. 643

⁴⁶⁴ Rosemary Foot and Andrew Walter, "Global Norms and Major State Behaviour: The Cases of China and the United States", **European Journal of International Relations**, Vol:19 No:2, 2011, p. 346

⁴⁶⁵ Xue Hanqin, "Chinese Contemporary Perspectives on International Law: History, Culture and International Law", **The Pocket Books of the Hague Academy of International Law**, Vol:15, 2012, p. 35-36

bulunan devlet egemenliği, egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve müdahale etmeme gibi normlarla sıkı bir ilişki ve işbirliği içerisinde olduğu görölmektedir. Öte yandan bölgesel güvenlik ve ihtilaflı toprakların ülkeye tekrar katılması gibi durumlarda ise daha meydan okuma çizgisine yaklaştığı görölmektedir.

Dolayısıyla Çin hükümetinin uluslararası normlara yaklaşımı, genel olarak bakıldığında tamamen süreç içerisinde şekillenmekte olup, sabit ve değişmez bir tutumu içermemekte, ekonomik, politik (otorite), bölgesel (territorial) alanlardaki çıkarlarına, kar-zarar durumuna ve dışsal baskılara göre yeniden gözden geçirilebilmektedir. Burada şu noktanın da ayrıca altı çizilmelidir ki, normlara uyum sağlama ile normlarla tam bir işbirliği içerisinde bulunulduğu kastedilmemektedir. Zira ekonomik alan başta olmak üzere bazı alanlarda Çin, hedeflediği gelişimin kısa vadede elde edilebilmesi ve uluslararası sistemde “sorumlu” bir ülke olarak etiketlenmek için bazı normlarla uyum içerisinde bir görüntü çizebilir, fakat ilgili alanda yeni norm inşası arayışı içerisinde de bulunabilir. Nitekim Çin’in bu stratejiyi özellikle ekonomi alanında uyguladığı görölmektedir. Tüm bu norm yaklaşımına ilişkin tartışmalar, aslında Çin’in uluslararası sistemdeki konumunun doğası ve uluslararası sistemdeki güç tartışmalarının da bir anlamda temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümünü, tüm bu norm yaklaşımı çerçevesi ele alındığında, Çin’in uluslararası hukuk algısı ve uluslararası hukuk pratiklerinin niteliği oluşturacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KISMİ İZOLASYONDAN TAM ENTEGRASYONA: MODERN ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUKA YAKLAŞIMI VE MEVCUT ULUSLARARASI HUKUK YAPISINDAKİ ROLÜ

4.1. Uluslararası Hukuka Entegrasyon Sürecinde Çin'in Yumuşak Güç Araçları

Çin'in yükselişine ilişkin literatürün büyük bir kısmı her ne kadar Çin'in sert gücüne odaklansa da⁴⁶⁶, yumuşak güç stratejisi inşası arayışından hareketle Çin'in yumuşak gücü üzerine yapılan çalışmaların sayısı da gittikçe artmaktadır. Çin'de yumuşak güç kavramına dair tartışmalar, 2000'li yılların ortalarından itibaren ivme kazanmış, ilgili tartışmalarda Çin'in kapsamlı ulusal gücünün (ekonomik, diplomatik ve siyasi gücünün) inşası için yumuşak gücün gerekli olduğu üzerinde anlaşılmıştır.⁴⁶⁷ Aslında Çin'in yumuşak gücünün küresel uluslararası sistemdeki öneminin kabulü, Çin'in yükselişi ile doğrudan bağlantılıdır. Öyle ki Çin; yumuşak gücün, bir devletin uluslararası statüsünün ve etkisinin önemli bir göstergesi olduğunun farkında olarak uluslararası politikada ve rekabette avantajlı konumda kalmak ve uluslararası sisteme entegrasyonu artırmak amacıyla yumuşak güç kavramının, Çin'in yükselişinden ayrılamayacağını bilincindedir.⁴⁶⁸

Modern Çin devletinin kuruluşundan bu yana inşa ettiği yeni kimliğini uluslararası sisteme kabul ettirmek, geçmişten bu yana üzerine yapışan negatif imajı tersine çevirme amacı çerçevesinde, Çin'in yükselişi tartışmaları ile birlikte artan Çin tehdidi algısına son vermek ve yeni kimliği çerçevesinde benimsediği Uyumlu Toplum ve Barışçıl Kalkınma gibi kavramların yalnızca teoride kalmayarak pratikte de

⁴⁶⁶ Sanjaya Baru and Rahul Sharma, **A New Cold War: Hendry Kissinger and the Rise of China**, India: HarperCollins Publishers, 2021; Edward Timperlake and William C. Triplet II, **Red Dragon Rising: Communist China's Military Threat to America**, Washington: Regnery Publishing, 2002, Roger Cliff, **China's Military Power: Assessing Current and Future Capabilities**, Cambridge: Cambridge University Press, 2015

⁴⁶⁷ Bonnie S. Glaser and Melissa E. Murphy, "Soft Power With Chinese Characteristics: The Ongoing Debate", **Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World**, Ed. C. McGiffert, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2009

⁴⁶⁸ Li Mingjiang, "China Debates Soft Power", **Chinese Journal of International Politics**, Vol:2, 2008, p. 297

benimsendiğinin bir kanıtı olarak yumuşak güç, Çin devletinin başlıca hedeflerinden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Burada şu noktaya da dikkat çekmek gerekmektedir ki, yumuşak güç kavramının yalnızca dış politika bağlamında düşünülmesi yeterli olmayıp, kavram iç politika ile de oldukça bağlantılıdır. Bu kapsamda Çin'in yumuşak gücü, aynı zamanda değerlerini ve stratejilerini iç politikada nasıl uyguladığına da bağlıdır.⁴⁶⁹ Öyle ki, siyasal bir rejim olarak otoriter görünüm çizen ülkeler, yumuşak gücü uluslararası sistemde olduğu kadar iç politikada da kullanma eğilimi göstermektedir. Callahan'ın da altını çizdiği üzere, yumuşak güç, öncelikle bir iç politika meselesidir; Çin'in gelecekteki yönünü belirlemekte olan uluslararası politika ise ikincil konumdadır. Bu kapsamda yumuşak güç söylemi; Çinli politikacıların, rejimin meşruiyetini desteklemek için aktif olarak bir Çin ve bir dünya inşa etmesi çerçevesinde önemli bir araçtır.⁴⁷⁰ Yine Edney'in de vurguladığı şekilde yumuşak güç, otoriter bir devlet olan Çin'in parti devletinin mevcut propaganda sisteminde merkezi bir konumda yer aldığını belirtmekte, bu sayede iç politikada rejimin güvenliğinin ve istikrarının sağlandığının altını çizmektedir. Dolayısıyla iç politikada propaganda, dış politikada ise kamu diplomasisi Çin devletinin yumuşak güç araçları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷¹ Çin Komünist Partisi rejiminin iç politikadaki en önemli ve başlıca propaganda aracı ise medya olup, rejimin bu sayede tipik bir otoriter rejim olarak iç politikada halkı mobilize etmeyi amaçladığı ve muhalefeti baştan engelleyerek rejim istikrarı ve güvenliğini sağladığı söylenebilir.

Bazı düşünürlerce yumuşak güç, modern Çin devletinin stratejik planlamasındaki zayıf halka olarak kabul edilmektedir. Öyle ki düşünürler, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler ile Çin arasındaki temel uçurumun ekonomik ya da askeri güçten ziyade yumuşak güç olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁷² Bunda ise Çin'in 2000'lerin başlarına kadar uyguladığı politika etkili olmuş olup, Henry Kissinger'ın da

⁴⁶⁹ Bates Gill and Yanzhong Huang, "Sources and Limits of Chinese 'Soft Power'", **Survival**, Vol:48 No:2, 2006, p. 19

⁴⁷⁰ William A. Callahan, "Identity and Security in China: The Negative Soft Power of the China Dream", **Politics**, Vol:35, 2015, p. 219

⁴⁷¹ Kingsley Edney, "Soft Power and the Chinese Propaganda System", **Journal of Contemporary China**, Vol:21 No:78, 2012

⁴⁷² Mingjiang, "China Debates Soft Power", p. 299

vurguladığı şekilde “Çin modeli istisnacılıkta⁴⁷³ Çin kendi fikirlerini ihraç etmemiş, başkalarının onları aramasına izin vermiştir.⁴⁷⁴” Kissinger’ın altını çizdiği bu politika zamanla Çin modeli sosyalist sistemin uluslararası sistemde negatif algılanması ve Çin’in yükselişine bölgesel ve küresel anlamda zarar verdiği fikrinden hareketle zamanla dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Uluslararası sistemin dönüşen mevcut yapısının bilincinde bir yükselen güç olarak Çin, gelişmiş ülkeler ile arasındaki bu uçurumu kapatmak için uluslararası hukuka ve uluslararası sisteme entegrasyonunu artırmış, bu kapsamda Çin diplomasisini de yeniden inşa etmiştir. Nye’in de altını çizdiği şekilde, bundan 10 yıl önce çok taraflılığa karşı oldukça temkinli olan ve komşularının çoğu ile zıt amaçlar içerisinde bulunan Çin, günümüzde ise DTÖ’ye katılım sağlayan, BM barışı koruma operasyonlarına 3000’den fazla asker ile katkıda bulunan, silahsızlanma (ya da silahlanmanın yayılması - non-proliferation) konusunda yardımcı olmak amacıyla yeni bir diplomasi anlayışı benimsemiştir.⁴⁷⁵

Dolayısıyla modern bir Çin devletinin yumuşak gücünü artırma görevi, bir anlamda uluslararası toplumun Çin’e güvenmeyi öğrenmesine veya Çin tehdidine yönelik şüpheleri ortadan kaldırmasına yardımcı olacak olan yeni bir kamu diplomasisi inşası ile iç içe geçmiş durumdadır. Öyle ki, uluslararası imajını ve yumuşak gücünü artırmak için ciddi bir çaba sarf eden Çin, imajını iyileştirmede birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Çin’in uluslararası imajını güçlendirmede karşılaştığı sorunlar ise,

⁴⁷³ Kelime anlamı olarak spesifik bir türün, ülkenin, toplumun vs. istisnai olduğu ve diğer birimlerden bu şekilde ayrılarak üstün olduğu imasını taşıyan istisnacılık, Henry Kissinger’ın uluslararası sisteme ve sistemin iki büyük gücü olan Amerika ve Çin’in küresel politikalarına dair analizlerinde sıklıkla kullandığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Kissinger Çin Üzerine (On China) isimli eserinde istisnacılık kavramı açısından Çin ve Amerika’nın nasıl farklılaştığına dikkat çekmektedir. Buna göre her iki devlet de benzersiz değerleri temsil ettiklerine inanmakla birlikte, uyguladıkları istisnacılık stratejileri ise keskin bir karşıtlık göstermektedir. Amerikan istisnacılığının doğasında misyonerliğin yattığını savunan Kissinger, değerlerini dünyanın her bölgesine yaymakla yükümlü olduğu inancı taşıdığını belirtmektedir. Öte yandan Çin’in istisnacılığı ise kültürel olup, kendisini Orta Krallık geleneğinin varisi olarak tanımlamakta, bu açıdan bölgesindeki diğer tüm devletleri Çin’den aşağıda ve Çin’in kolları olarak algılamaktadır. Yine de tüm bu üstünlük iddialarına rağmen Çin kendi fikirlerini ihraç etme amacı taşımamakta, daha ziyade diğerlerinin gelip onları aramalarına izin vermekte, bu açıdan Amerika ile keskin bir karşıtlık içerisinde bulunmaktadır. Bununla birlikte 2010’lardan itibaren Çin’in uyguladığı yumuşak güç stratejilerine bakıldığında ise, Çin’in Kissinger’ın bahsettiği Çin modeli istisnacılığı terk etme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Çin ve Amerika istisnacılığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Henry Kissinger, **On China**, New York: Penguin Books, 2011

⁴⁷⁴ A.e., p. 17

⁴⁷⁵ Joseph S. Nye, “China and Soft Power”, **South African Journal of International Affairs**, Vol:19 No:2, 2012, p.154

Çin hükümetinin kamuoyunu etkili bir şekilde ele almasını ve kamu diplomasisi inşasını ulusal stratejinin merkezine yerleştirmesini gerektirmektedir. Tüm bu noktalardan hareketle, sempatik ve uyumlu (harmonious) bir uluslararası ortam oluşturmak ve yumuşak gücünü inşa ederek Çin'in yükselişini sert bir yükselişten yumuşak bir yükselişe çevirmek için Çin, kamu diplomasisini ve uluslararası hukuku etkili bir şekilde kullanma yoluna gitmektedir.⁴⁷⁶

Çin'in yumuşak güç kavramına politika inşasında bu denli yer vermesinin tek nedeni ise uluslararası sistemdeki imajını düzeltmek ve başta Amerika olmak üzere Batılı ülkelerle aradaki uçurumu kapatmak değildir. Çin'in yumuşak güç inşasının en önemli nedenlerinden bir diğeri ise Çin modelinin uluslararası sisteme tanıtılması ve ihraç edilmesi gerektiği inancı olup, benimsenen sosyalist piyasa ekonomisi modeli, uluslararası toplumda Çin'i diğer ülkelerin de takip etmesi için alternatif bir model haline getirebilme potansiyeli taşımaktadır.⁴⁷⁷ Diğer bir deyişle, Çin'in uluslararası sisteme sunabileceği potansiyel katkıların vurgulanması açısından da yumuşak güç en etkili araçlardan birisidir. Bunun yanı sıra Amerikan kültürünün ve Batılı liberal siyasi ideolojinin Çin toplumunu derinden etkilemesi ve Çin rejiminin meşruiyetini ve henüz inşa edilen Çin kimliğini zayıflatabileceği çekincesi, Çin'in yumuşak güç stratejilerinin diğeri bir motivasyonunu oluşturmaktadır.⁴⁷⁸

Genel olarak bakıldığında, iç politikada medya başta olmak üzere bazı faaliyet ve stratejiler aracılığı ile kültürel hegemonya, dış politikada ise Çin'i pozitif ve kabul edilebilir bir şekilde, bu sayede yükselen Çin'i Çin tehdidinden ayrı barışçıl bir bağlamda yansıtmak, modern Çin devletinin başlıca iç ve dış politika stratejileri olmuştur. Tüm bu yeni iç ve dış politika stratejileri ise Konfüçyüsçü ve modern otoriterlik sentezi ile inşa edilen yeni Çinli kimliğinin bir sonucu olup bu yeni Çinli kimlik; devletin iç politikadaki propaganda faaliyetleri ve son kertede uluslararası hukuk bağlamındaki davranışlarını da şekillendirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde medya, Konfüçyüs Enstitüleri, Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, Çin'in yumuşak güç

⁴⁷⁶ Jan P. Voon and Xinpeng Xu, "Impact of Belt and Road Initiative on Chinese Soft Power: Preliminary Evidence", *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, Vol:27 No:1, 2020, p. 120-121

⁴⁷⁷ Glaser and Murphy, "Soft Power With Chinese Characteristics..", p. 23

⁴⁷⁸ Mingjiang, "China Debates Soft Power", p. 303

araçları olarak ayrı ayrı ele alınacaktır. Bu sayede uluslararası hukuka entegrasyon sürecinde modern Çin devletinin yumuşak gücü nasıl araçsallaştırdığı daha net görülecektir.

4.1.1. Konfüçyüs Enstitüleri

2000'lerin başlarında Çin'in yumuşak güç ve kamu diplomasisi girişimlerini artırması ile birlikte, ülke dışında eğitimsel yumuşak gücün yayılması amacıyla⁴⁷⁹ açılan Konfüçyüs Enstitüleri'nin de sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Öyle ki, Çin hükümetinin Çin kültürünü ve dilini dünyaya tanıtmak ve yaymak amacıyla başlattığı Konfüçyüs Enstitüleri, ilk olarak 2004 yılında Özbekistan'da açılmış olup, dünya üzerindeki sayısı ise 2005 yılında 23 ülkede toplam 32'ye ulaşmıştır. 2007 yılında 128 olan Konfüçyüs Enstitülerinin sayısı, 2009 yılında ise ikiye katlanarak 81 ülkede 256'ya ulaşmıştır. Son olarak 2013 sonunda ise 115 ülkede toplamda 440 adet Konfüçyüs Enstitüsü olduğu bilinmektedir.⁴⁸⁰

Konfüçyüs Enstitülerinin kısa sürede bu hızla yayılmasının en önemli motivasyonu ise, Çin'in yumuşak güç açısından gelişmiş ülkelere geri kalmasının başlıca nedenlerinden birisi olarak Konfüçyüsçülük tarafından temsil edilen geleneksel Çin kültürünü uluslararası düzeyde tanıtmak genel bir stratejiden yoksun olduğu düşüncesidir.⁴⁸¹ Bunun yanı sıra 1949 yılında kuruluşundan bu yana öncelikli hedefin ekonomik gelişme olduğu ve bu kapsamda uluslararası teması çoğunlukla ekonomik alanda gerçekleştiren Çin hükümeti, bu stratejinin Çin kültürünün uluslararası sistemde tanınmasını önüne geçtiğini fark etmiş, eğitimsel ve kültürel yumuşak güce de en az ekonomik ilişkiler kadar öncelik verilmesi gerektiğini anlamıştır.

Çin'in küresel ekonomik büyümesi ve uluslararası sistem ile artan entegrasyonu, Çince öğrenmek için uluslararası talebin artmasına da neden olmuş olup tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda Çin Milli Eğitim Bakanlığı, "Çince'yi geliştirmek, dil ve kültür

⁴⁷⁹ David Shambaugh, "China's Soft-Power Push: The Search for Respect", **Foreign Affairs**, Vol:94 No:4, 2015, p. 105

⁴⁸⁰ R.S. Zharna, "China's Confucius Institutes: Understanding the Relational Structure & Relational Dynamics of Network Collaboration", **Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014, p. 9

⁴⁸¹ Xin Li and Verner Worm, "Building China's Soft Power for a Peaceful Rise", **Journal of Chinese Political Science**, Vol:16, 2010, p. 76

öğretimi kaynakları ve hizmetlerinin dünya çapında kullanılabilir hale getirilmesi de denizaşırı Çinli öğrencilerin taleplerini en üst düzeyde karşılamak ve küresel kültürel çeşitliliğe ve uyuma katkıda bulunmak amacıyla” Konfüçyüs Enstitüleri projesini başlatmıştır.⁴⁸² Zamanla Konfüçyüs Enstitüleri farklı ülkelerde yayıldıkça, -başlangıç amacı her ne kadar korunsu da- daha geniş kapsamlı faaliyetler sürdürmeye başlamış, Çin’in kültürünü yayma amacından Uluslararası İlişkiler ve dış politikasına uzanan daha geniş bir kapsama ulaşmıştır.

Karşılıklı bağımlılığın arttığı ve işbirliğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu günümüz dünyasında Konfüçyüs Enstitüleri, uluslararası işbirliği için “uyuma” (harmony) değer veren Çin kültürünü sunması bakımından Çin için oldukça önemli bir araçtır. Konfüçyüsçü Çin kültürünün “farklılıkları bastırmadan uyum” üzerindeki vurgusu, uluslararası sistemde devletler arasında yeni ve taze düşünciyi ve işbirliğini teşvik etmesi açısından Uluslararası İlişkiler’e yeni bir yaklaşım kazandırmayı hedeflemektedir. Bu sayede sadece Çin kültürünün karşılaştırmalı avantajları vurgulanmakla kalmayacak, kendine özgü Çin kültürünün evrensel değerlerinin dışarıya sunulmasına da olanak sağlayacaktır.⁴⁸³ Tüm bu amaçlar doğrultusunda Konfüçyüs Enstitüleri ile asıl amaçlanan, Çin tehdidi problemini ortadan kaldırırken, aynı zamanda Çin’i bir arzu nesnesi haline getirmektir. Diğer bir deyişle Enstitüler, Çin devletini sorunlu bir birim olmaktan çıkararak Çin’e cazibe yaratacak yumuşak güç inşa etme mekanizmaları olarak işlevselleştirilmektedir.⁴⁸⁴

Dünyanın Konfüçyüs Enstitüleri’ne yaklaşımına bakıldığında ise çok olumlu bir profil çizdiği söylenemez. Öyle ki, Amerika ve Kanada’da bazı akademisyenlerin, üniversitelere mevcut Konfüçyüs Enstitülerini kapatmaları çağrısında bulunduğu görülmekte olup, bu talebin başlıca sebebi olarak ise akademik özgürlüğün baltalanması gösterilmektedir.⁴⁸⁵ Uluslararası sistemden gelen bazı negatif yaklaşım ve eleştirilere rağmen Konfüçyüs Enstitüleri, yurt dışında çoğalmaya devam etmekte

⁴⁸² Su-Yan Pan, “Confucius Institute Project: China’s Cultural Diplomacy and Soft Power Projection”, **Asian Education and Development Studies**, Vol:2 No:1, 2013, p.25

⁴⁸³ Mingjiang, “China Debates Soft Power”, p. 298

⁴⁸⁴ Jennifer Hubbert, “Authenticating the Nation: Confucius Institutes and Soft Power”, **Confucius Institutes and the Globalization of China’s Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014, p. 34-35

⁴⁸⁵ Shambaugh, “China’s Soft-Power Push...” p. 105

olup, bu durum Çin hükümetinin yumuşak güç inşasında eğitim ve kültür aktivitelerinin ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Konfüçyüs Enstitüleri'nin Çin kültürünü yayma görevini tek yönlü olarak düşünmemek gerekmektedir. Öyle ki Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dili ve kültürünün uluslararası sistemde tanıtımı yapılmakla birlikte, birçok yabancı öğrencinin Çin'de eğitim alması için önemli girişimlerde bulunmaktadır. Bu kapsamda Çin hükümeti, sadece 2009 yılında 11.185 yabancı öğrenciye Çin'de eğitim görmeleri için burs imkânı sağlamış olup,⁴⁸⁶ bu sayının ilerleyen yıllarda daha da artacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında her ne kadar Konfüçyüs Enstitüleri olarak isimlendirilse de asıl amacının Konfüçyüsçü düşünceyi ve Çin kültürünü tanıtmaktan ziyade Çin hükümetinin gündemini yansıttığını ve akademik gelişim fikri ile çeliştiğini içeren hatırı sayılır eleştiriler olsa da Konfüçyüs Enstitüleri, Çin hükümetinin yumuşak güç inşasında önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Çin hükümeti, uluslararası hukuka entegrasyonu derinleştirmek ve bu kapsamda yumuşak güç inşasını hızlandırmak için Konfüçyüs Enstitüleri'ne ek olarak medya ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'ni aktif olarak kullanmaktadır.

4.1.2. Medya

Medya, Çin Komünist Partisi rejimi için iç ve dış propaganda olmak üzere çift taraflı bir işlev görmektedir. 1949'da kuruluşundan 1990'lara dek uluslararası sistemden izole fakat iç sistemde güçlü ve merkezileşmiş bir devlet inşası arayışında olan Çin'de, bu kapsamda iç propagandanın oldukça güçlü olduğu bir sistem mevcuttu. Ne var ki, 2000'leri başlarında uluslararası imajını tekrar ve pozitif bir yönde inşa etmek için Çin istisnacılığını bırakıp yumuşak güç ağırlıklı bir strateji benimsenmesi ile birlikte zayıf olan kamu diplomasisi gelişmeye başlamıştır.

Bu kapsamda Pekin'in uluslararası entegrasyonu genişletmek için “dışarıya açılma” stratejisinin büyük bir kısmı, “Batı medyası tekelini” kırmak için kendi küresel medya

⁴⁸⁶ Falk Hartig, “The Globalization of Chinese Soft Power: Confucius Institutes in South Africa”, **Confucious Institutes and the Globalization of China's Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014, p. 52

imparatorluğunu inşa ederek denizaşırı medya varlığının genişlemesini gerektirmektedir. Bu zorunluluk çerçevesinde Pekin'in medya gücünün başlıca öne çıkanlarından birisi resmi devlet kanalı olan Xinhua Haber Ajansı olup, yaklaşık 3000 gazeteci istihdam eden bu büyük medya organında yaklaşık 400 gazeteci yurtdışında görev yapmaktadır.⁴⁸⁷ Bu kapsamda Xinhua Haber Ajansı, Çin Komünist Partisi'nin uluslararası sistemdeki propagandasını gerçekleştirmekte olup, rejimin yasallığını sağlayacak ve pozitif imaj çizecek haberler yaymakla görevlidir. Buna ek olarak CCTV (China Central Television), CCTV International, China Daily, China Radio International küresel ölçekte yayınlar gerçekleştirerek Çin hükümetinin dış propagandasına hizmet etmeye devam etmektedir. Tüm bu medya kanalları aracılığıyla Çin hükümeti, Çin gelişimini tanıtmayı ve yabancıların Çin'i anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. South China Morning Post'un tahminlerine göre Çin hükümeti medyaya 45 milyar yuan ayırmış olup, halihazırda uluslararası yayın yapan kanalların hitap ettiği ülkeleri artırmayı hedeflemektedir.⁴⁸⁸ Öte yandan şu noktaya da dikkat çekilmelidir ki, oldukça geniş kaynak ve çabaya rağmen Çin merkezli uluslararası medya kuruluşları, CNN ve BBC gibi Batı merkezli uluslararası kuruluşlara oranla çok küçük bir izleyici kitlesini cezbedebilmiştir.⁴⁸⁹

Çin hükümetinin iç ve dış propaganda stratejileri konusunda ise iş bölümü Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin Tanıtımı (Propaganda) Uluslararası İletişim Bürosu, Kültür Bakanlığı Dış İlişkiler Bürosu, Dışişleri Bakanlığı Haber Müdürlüğü arasında gerçekleştirilmekte olup, Çin'de kamu diplomasisinin tek bir organı bulunmamaktadır. Bu kapsamda her bir kurum, belirli bir alandaki propaganda stratejilerine odaklanmakta olup, örneğin Kültür Bakanlığı kültürel diplomasiye odaklanırken Danıştay ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı büro ise medya diplomasisine odaklanmaktadır. Aynı şekilde Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Uluslararası

⁴⁸⁷ Shambaugh, "China's Soft-Power Push..." p. 102

⁴⁸⁸ Yiwei Wang, "Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power", **The Annals of the American Academy**, 2008, p. 265; Glaser and Murphy, "Soft Power With Chinese Characteristics..", p.17

⁴⁸⁹ Colin Sparks, "China, Soft Power and Imperialism", **Routledge Handbook of Chinese Media**, Ed. Gary D. Rawnsley, Ming-yeh T. Rawnsley, London: Routledge, 2015, p. 33

Departmanı sosyalist ülkelere yönelik kamu diplomasisi üzerinde çalışırken Çin Dili Ofisi, dünya çapında Konfüçyüs Enstitüleri inşa etmekten sorumludur. ⁴⁹⁰

Çin'in merkezileşmiş güçlü bir devlete ve bir o kadar da zayıf bir toplum örgütlenmesine sahip olduğu göz önüne alındığında, ülkede sivil toplum kuruluşlarının gelişiminin önemli ölçüde geri kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Çin'in yumuşak güç inşasında sivil toplum örgütlerinin her ne kadar sayıları artsa da somut katkılarının az olduğu ve yumuşak güç inşasının önemli bir kısmının otoriter bir devlet kontrolünde ve medya yoluyla gerçekleştirildiği söylenebilir.⁴⁹¹ Başka bir açıdan ise medya, uzun süredir Batı dominasyonu ve İngilizce medyanın hakimiyeti altındaki uluslararası sistemde deyim yerindeyse bir "söylem hegemonyası" ile karşı karşıya olup, ekonomik ve kültürel gücü elinde tutmasına rağmen Çin kimliğinin Batı medyasında nasıl yansıtıldığını kontrol edememektedir. Medya yoluyla Çin, bu söylem hegemonyasını kırmayı amaçlamakta, Batı ile bir "söylem savaşı" içerisine girmektedir. Bu savaş çerçevesinde Çin'in propaganda aygıtları küreselleşmekte olup, Çin hükümeti bu söylem savaşı kapsamında bazı büyük medya kuruluşlarını cezalandırmıştır. Tüm bu amaçlar doğrultusunda Çin hükümetinin dış propagandaya harcadığı bütçe ise tam olarak bilinmemekle birlikte, yılda yaklaşık 10 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. ⁴⁹²

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında Çin hükümetinin medyayı iki yönlü ve aktif olarak kullandığı görülmektedir. İç politikada kültürel hegemonyanın sağlanması ve rejim istikrarının garanti altına alınması için modern otoriter bir ülke olarak Çin, medyayı bu amaç çerçevesinde araçsallaştırmaktadır. Öte yandan dış politikada ise ekonomik gelişim ve Çin'in barışçıl yükselişi stratejilerinin uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka entegre olmadan gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinden hareketle Çin, yeni inşa ettiği Çinli kimliğini dış politika ve uluslararası hukuk bağlamındaki davranışlarına yansıtmak ve Çin'i kabul edilebilir ve pozitif bir imaj çerçevesinde resmetmek için medyayı dış propaganda inşasında etkili şekilde kullanmaktadır. Bu kapsamda medya tek araç değildir, Konfüçyüs Enstitüleri ve Bir Kuşak Bir Yol

⁴⁹⁰ Wang, "Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power",. 260-265

⁴⁹¹ Sparks, "China, Soft Power and Imperialism", p. 40

⁴⁹² Shambaugh, "China's Soft-Power Push..." p. 103

Girişimi ile birlikte ele alındığında tüm bu kültürel faaliyetler, Çin kimliğinin uluslararasılaşması için birer köprü vazifesi görmektedir. Tüm bu araçlar vasıtasıyla Çin kimliği mikro düzeyde iç politikaya, makro düzeyde ise Uluslararası İlişkiler ve uluslararası hukuka yansıtılmaktadır.

4.1.3. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi

Çin'in uluslararası diplomasisinin uzun bir süredir ekonomik kalkınma hedeflerinin yanında ikinci planda kaldığı ve Deng Xiaoping döneminde başlatılan dışa açılım sürecinde dahi (opening up reform) sosyo ekonomik gelişimin küresel siyasete tercih edildiği göz önüne alındığında, Çin hükümetinin modern Çin devletinin uluslararası arenadaki konumunu yeniden tesis edecek bir slogana ihtiyacı olduğu açıktır.⁴⁹³ Bu ihtiyaç doğrultusunda Çin'den ortaya çıkan en başarılı iki modern fikir ise Çin Rüyası ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi olup, her iki fikir de Çin hükümeti tarafından Amerikan Rüyası ve Batılı kalkınma yöntemlerine potansiyel birer alternatif olarak yaratılmıştır. Öyle ki Çin'in milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarmadaki başarısı, Çin hükümeti aracılığıyla yumuşak güç araçlarıyla başarılı bir şekilde dışa aktararak Çin modelini ve yaşam tarzını güvenli ve istikrarlı bir alternatif olarak resmetmeyi hedeflemektedir.⁴⁹⁴

Proje amaç ve kapsamlarına bakıldığında Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, dünyanın gelişmekte olan bölgelerindeki altyapı boşluğunu doldurmayı hedeflemekte olup, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu olarak iki kısımdan oluşmaktadır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ise 6 kara güzergahı koridorunu içermekte olup, bu koridorlar Orta Asya'dan Avrasya'ya uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Temel olarak Girişim, bu altı koridor üzerinden demiryolları, gaz ve petrol boru hatları, limanlar ve ekonomik yatırımların artırılmasını amaçlamaktadır, fakat bunlarla sınırlı değildir. Halihazırda farklı bölgelerde birçok projenin devam etmekte olduğu girişimin önemli bir maddi sponsora ihtiyacı olduğu açıktır. Bu kapsamda Bir Kuşak Bir Yol Girişimi

⁴⁹³ Julie T. Miao, "Understanding the Soft Power of China's Belt and Road Initiative Through a Discourse Analysis in Europe", **Regional Studies**, Vol:8 No:1, 2021

⁴⁹⁴ Bryan Herbert, Nicole Kroeger and Li (Janet) Zhengjing, "China's Soft Power & Digital Trade: Reshaping Global Image Through Digital Media & Entertainment", **Middlebury Institute of International Studies Working Paper Series**, 2021, p.2

kapsamındaki projeler 60 ülkede 890 milyar dolardan fazla değere sahip olup, Bank of China ve Çin Endüstri ve Ticaret Bankası (Industrial and Commercial Bank of China) bu kapsamda başlıca finansman kuruluşları olarak ön plana çıkmaktadır.⁴⁹⁵

Çin'in BKBY Girişimi'nin arkasında hem jeopolitik hem de ekonomik motivasyonların bulunduğunu söylemek mümkündür. Yine de projenin en temel motivasyonu Çin ile Amerika rekabeti çerçevesinde mevcut olup, Çin'in uluslararası ticaretinin büyük bir kısmının Amerika'nın önemli bir müttefiki olan Singapur kıyılarındaki Malacca boğazından deniz yoluyla geçmesi, Çin'in kendi daha güvenli ticaret yollarını inşa etmesi ihtiyacını doğurmuştur.⁴⁹⁶ Bu kapsamda Xi'nin vizyonu, hem batıya – eski dağlık Sovyet cumhuriyetleri üzerinden- hem de güneye -Pakistan, Hindistan ve Güneydoğu Asya'nın geri kalanına- uzanan geniş bir demiryolları, enerji boru hatları, otoyollar ve aerodinamik sınır kapıları ağı oluşturmayı içermektedir. Öyle ki Xi'ye göre böyle bir ağ, Çin para birimi Reminbi'nin uluslararası kullanımını genişletecek ve “Asya bağlantısındaki darboğazı kıracaktır”. Bunun yanı sıra Xi için BRBY, ABD'nin çokça sözü edilen “Asya'ya dönüşü”ne karşı itici bir güç olması açısından da oldukça önemlidir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla genel olarak bakıldığında her ne kadar ekonomik motivasyonların ağır bastığı düşünülse de, BRBY Girişimi aracılığıyla belirlenen hedeflerin tam anlamıyla uygulanması halinde elde edilecek küresel politik kazançlar, Girişimin görüldüğünden çok daha geniş kapsamlı olduğu fikrini desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında BRBY Girişimi'nin önemli derecede politik kazanımlar sağlayacak bir ekonomik girişim olduğu tanınımı yapmak mümkündür.

BRBY Girişimi, Çin hükümetinin bölgedeki varlığının ekonomik açıdan olduğu kadar ideolojik açıdan da güçlendirilmesini hedeflemektedir. Proje vasıtası ile Çin hükümeti bir anlamda modern otoriter hükümetlerin korunarak güçlendirilmesi için de önemli bir adım atmayı hedeflemektedir. Çin hükümeti proje çerçevesinde hayata geçirilecek

⁴⁹⁵ Mustafa Yağcı, “Rethinking Soft Power in Light of China's Belt and Road Initiative”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol:15 No:57, 2018, p.75

⁴⁹⁶ Yu Jie and Jon Wallace, “What is China's Belt and Road Initiative?”, **Chatham House**, (Çevrimiçi), September 13, 2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/09/what-chinas-belt-and-road-initiative-bri>, Erişim: Şubat 15, 2023

⁴⁹⁷ James McBride, Noah Berman and Andrew Chatzky, “China's Massive Belt and Road Initiative”, **Council on Foreign Relations**, February 2, 2023 (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/background/chinas-massive-belt-and-road-initiative>, Erişim: Şubat 15, 2023

karayolları, demiryolları aracılığı ile bölge ülkeleri ile ticari ilişkileri artırarak, otoriter hükümetleri bir anlamda güvenliğini artırmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sayede bölgedeki modern otoriter rejimler, Çin hükümetinin yabancı ülkeler tarafından etkilenmesi ve halk hoşnutsuzluğu yaratması endişesini paylaşmakta, rejimlerinin istikrarı ve güvenliğini sağlamayı öncelik haline getirmektedir.⁴⁹⁸ BRBY Girişimi yoluyla Çin hükümeti, otoriter komşularına ekonomik büyümenin yanı sıra siyasi güç ve rejim güvenliği sağlamayı amaçlamakta, bu sayede ideolojik anlamda da girişime önemli bir misyon yüklemektedir.

Hiç kuşkusuz ki BRBY Girişimi, küresel ölçekte ekonomik işbirliğinin sağlanması açısından da önemli bir araç olma potansiyeline sahiptir. Girişim kapsamında ulaşılmaya hedeflenen oldukça geniş ölçekli alan dikkate alındığında, tasarlanan projelerin uygulanabilmesi için gelişmekte olan ülkeler ile yapılacak ticari anlaşmalar ve ekonomik işbirlikleri, uluslararası mekanizmaların da devreye girmesini sağlayacaktır. Tüm bu potansiyel sonuçları kapsamında değerlendirildiğinde, girişimin tam anlamıyla hayata geçirilmesi halinde Çin'in küresel ölçekte önemli bir ağırlığa sahip bir güce evrilmesinin ihtimal dahilinde olduğu söylenebilir.

Tüm bu olası sonuçlar dikkate alındığında, BRBY Girişimi'ne Amerika'nın nasıl bir yaklaşım sergilediği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki girişim, ABD ve müttefiki Batılı ülkeler tarafından büyük ölçüde bir borç tuzağı diplomasisi, yağmacı ve anlaşılmaz bir girişim olarak nitelendirilmekte ve büyük bir şüpheyile karşılanmaktadır. Tüm bu sert eleştirilere rağmen demokrasilerin BRBY'ye yanıtı ise yavaş ve koordinasyonsuz olup, alternatif olarak nitelendirilebilecek bir girişim Covid-19 küresel salgınının ardından Batılı ülkeler tarafından "Daha İyi Bir Dünyayı Tekrar İnşa Et- Build Back Better World (B3W)⁴⁹⁹" bildirisinin dile getirildiği 2021

⁴⁹⁸ Nadège Rolland, "China's Belt and Road Initiative: Underwhelming or Game-Changer?", **The Washington Quarterly**, Vol:40 No:1, 2017, p. 132-133

⁴⁹⁹ İlk olarak Haziran 2021'de Cornwall'deki G7 zirvesinde Joe Biden ve G7 liderleri tarafından duyurulan B3W Girişimi, 2035 yılına kadar Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinin kalkınması için 40 milyar dolarlık altyapı ve kaynak ayırmayı hedeflemektedir. ABD hükümeti tarafından tanımlandığı şekliyle B3W, genel hedefi düşük ve orta gelirli ülkelerde altyapı gelişimine yatırım yapmak olan ve dört ana alana odaklanan "değer odaklı, yüksek standartlı ve şeffaf bir altyapı ortaklığı"dır. Bu açıdan bakıldığında B3W, BRBY Girişimi'ne oldukça paralel yapı ve amaçlara sahip olmakta olup, BRBY Girişimi'nin olası bir küresel sistem inşası hedefine bir önlem olarak tasarlandığı söylenebilir. Tüm bu benzerliklerine rağmen B3W'nin ilk hedefleri eğitim, çevre, sağlık gibi soft altyapı odaklı iken, BRBY

G7 zirvesinde önerilmiştir. Yine de tüm bu girişimlere rağmen BRBY Projesi, Çin liderliğindeki yeni bir dünya düzeninin kaçınılmaz olarak kurulmasını sembolize ettiğine dair korkuları harekete geçirmeye devam etmektedir.⁵⁰⁰

BRBY Projesi'nin küresel sistem ve Batılı ülkelere yönelik taşıdığı tüm bu potansiyel tehlikeler karşısında ABD Başkanı Joe Biden, ABD'nin Çin ile "aşırı rekabet (extreme competition)" olarak nitelendirdiği bir "uzun vadeli stratejik rekabet içinde olduğunu" vurgulamıştır. Bu kapsamda hiç şüphesiz ki B3W Girişimi, Biden yönetiminin Çin ile girdiği rekabette çok önemli bir stratejik adım olarak görülmektedir. ABD, Çin'in ABD çıkarlarına dünya çapında bir meydan okuma sergileyeceğinden ve ABD hegemonyasını baltalayacağından giderek daha fazla endişe duymaktadır. Öyle ki Biden ve ABD yönetimi BRBY'nin Çin liderliğindeki bölgesel kalkınma ve askeri inşa için bir "Truva atı" rolü oynayabileceğine dair bazı çekincelere de sahiptir.⁵⁰¹ Dolayısıyla Çin'in grand stratejisinin önemli bir ayağı olan BRBY Projesi, ABD'nin Çin'i "büyüyen bir tehdit" olarak algılamasını sağlayan önemli bir faktördür. Zhao tüm bu noktalar çerçevesinde Çin-ABD ilişkisinin "büyük güç rekabeti ile karakterize edilen bir paradigma değişikliğinden geçtiğini" belirtmekte, BRBY Girişiminin bu paradigma değişikliğinin ve Çin-ABD stratejik rekabetinin odak noktası olacağını öngörmektedir.⁵⁰²

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında literatürün BRBY Girişimi'ne yaklaşımının iki zıt kutupta ele almak mümkündür. Callahan başta olmak üzere literatürde önemli bir kesim, BRBY Girişimini Çin merkezli bir düzenin inşasının bir aracı olarak

ise limanlar, yollar, demiryolları gibi sert altyapı projeleri odaklı olması açısından farklılık göstermektedir. Daha da önemlisi, B3W Projesi ile G7 ülkeleri, BRBY'ye somut bir alternatif sunmadan onu tekrarlayan bir model önermiştir. Bu nedenle birçok analist, B3W'nin, BRBY ile olası bir "stratejik rekabet" çerçevesinde Batı ile gelişmekte olan ülkeler arasında yeni bir ilişki arayışı olduğunu belirtmektedir. Tüm bu noktalar çerçevesinde B3W, Batı'nın küresel satranç tahtasında daha aktif varlığına geri dönmesi, Çin'in BRBY Girişimi'ne yönelik eleştirel tutumunu yansıtmaları ve gelişmekte olan ülkelere somut seçeneklerle bir alternatif sunmaları açısından önemli olup, Çin-ABD rekabetinin somutlaşmış bir örneği olarak nitelendirilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sergio Skobalski, "Can the G-7's B3W Initiative Compete With China in Latin America?", **The Diplomat**, December 23, 2021, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2021/12/can-the-g-7s-b3w-initiative-compete-with-china-in-latin-america/>, Erişim: Şubat 20, 2023

⁵⁰⁰ Jie and Wallace, "What is China's Belt and Road Initiative?"

⁵⁰¹ McBride, Berman and Chatzky, "China's Massive Belt and Road Initiative"

⁵⁰² Minghao Zhao, "The Belt and Road Initiative and China-US Strategic Competition", **China International Strategy Review**, Vol:3, 2021, p. 248-249

nitelendirmektedir.⁵⁰³ Öyle ki Callahan’a göre Xi’nin tanımlayıcı fikirleri (Çin Rüyası), kurumları (Asya Altyapı Yatırım Bankası) ve projeleri (BRBY) birlikte ele alındığında Çin merkezli bölgesel ve dünya düzeninin inşasına giden grand stratejiyi oluşturmaktadır. ⁵⁰⁴ Bu kapsamda BRBY Girişimi, 21. Yüzyılda Çin’in küresel sistemde elde edeceği normatif gücünün anahtarı olarak görülmekte, Çin önderliğinde kurulacak yeni dünya düzeninin araçlarından birisi olarak kabul edilmektedir.

Tüm bu eleştirel ve kaygı dolu yaklaşımlara ek olarak BRBY Girişimi’ne farklı bir yaklaşım da Çinliler tarafından dillendirilmektedir. Buna göre BRBY Girişimi, Amerikan hegemonyasına barışçıl bir alternatif olarak sunulmakta, çeşitlilik ve çoğulluğa saygı duyulduğu, böylece Konfüçyüsçü uyum ilkesinin temel alındığı savunulmaktadır. Bu yenilenmiş Konfüçyüsçü uyum kavramı, ülkelerin birbirleriyle uyumlu ilişkiler yürütmesini ve birbirlerinin iç işlerine karışmamasını öngören bir içeriğe sahip olup, Çinli liderler de bu ilkeler doğrultusunda BRBY’nin “insanlık için ortak kader topluluğunu (community of common destiny⁵⁰⁵)” teşvik edeceğinin altını

⁵⁰³ Wenhua Shan, Kimmo Nuotio and Kangle Zhang, **Normative Readings of the Belt and Road Initiative: Road to New Paradigms**, Cham: Springer International Publishing, 2018; Astrid H. M. Nordin and Mikael Weissmann, “Will Trump Make China Grat Again?: The Belt and Road Initiative and International Order, **International Affairs**, Vol:94 No:2, 2018, William A. Callahan, “China’s “Asia Dream”: The Belt and Road Initiative and The New Regional Order, **Asian Journal of Contemporative Politics**, Vol:1 No:3, 2016

⁵⁰⁴ Callahan, “China’s “Asia Dream”” ..., p.228

⁵⁰⁵ İlk olarak 2012 yılında Hu Jintao tarafından tanıtılan insanlık için ortak kader topluluğu, kendisinden sonra göreve gelen Xi Jinping tarafından da benimsenerek Çin dış politikasında etkili bir şekilde yer almıştır. Temel olarak dünyadaki tüm insanları küresel olarak birbiriyle bağlantılı büyük bir aile şeklinde algılamaya dayalı olan ilke, karşılıklı işbirliği ile tanımlanan bir dünya öngörmektedir. Konsept aynı zamanda, Uluslararası İlişkiler’de Batı ile ilişkilendirilen “modası geçmiş” modelin yerini alması hedeflenen yeni bir yaklaşımı tanımlaması açısından oldukça önem arz etmekte olup, BRBY Girişimi’nin de nihai hedefi olarak nitelendirilmektedir. Modası geçmiş model ile kastedilen sıfır toplamlı eski model olup Soğuk Savaş zihniyeti iken, Çin’in yeni konsepti ise karşılıklı kazancı savunmakta ve ekonomik olarak birbirini tamamlamayı amaçlamaktadır. Tüm bu yönleri açısından Xi Jinping yönetimi Çin dış politikasında etkili şekilde kullanılan kavram, Xi tarafından BM İnsan Hakları Konseyi Konuşmalarında da sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Konseptin içeriği ile paralel olarak BRBY Girişimi de ortak kadere sahip olmak için ulusların birlikte çalışmalarını amaçlamakta olup, gelişmekte olan ülkelerde altyapı ve yatırımı artırarak ticari ilişkilerin artırılmasını, nihai olarak da “ekonomik olarak birbirini tamamlayan bir ortak çıkarlar topluluğunu inşa etmeyi” amaçlamaktadır. Kısacası BRBY, insanlık için ortak kader topluluğu konsepti inşasının lokomotifleri olarak nitelendirilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jacob Mardell, “The Community of Common Destiny in Xi Jinping’s New Era”, **The Diplomat**, October 25, 2017, Çevrimiçi, <https://thediplomat.com/2017/10/the-community-of-common-destiny-in-xi-jinpings-new-era/>, Erişim: Şubat 20, 2023; Vanessa Quintal, “The Belt and Road Initiative: Its Common Destiny and Criticism”, **Peace for Asia**, May 23, 2021, (Çevrimiçi), <https://peaceforasia.org/the-belt-and-road-initiative-its-common-destiny-and-criticism/>, Erişim: Şubat 20, 2023

çizmektedir.⁵⁰⁶ Aynı şekilde Bunskoek ve Shih de BRBY Girişiminin Konfüçyüsçü değerlerin birleşiminden destek bulduğunu ve barış ve uyumu teşvik edeceğini savunmaktadır.⁵⁰⁷ Kısacası BRBY Girişimi'ni salt ticari ve ekonomik ilişkilerin küresel düzeyde derinleştirilmesi çerçevesinde ele almaktan ziyade, Çin'in küresel uluslararası sistemdeki değişen ve yükselen rolü çerçevesinde makro ölçekte ele almak daha doğru olacaktır.

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında BRBY Girişimi'nin Çin hükümeti için anlamının görünenden çok daha derin olduğu açıktır. Öte yandan Girişimin küresel uluslararası sistemin yapısına ve Amerikan hegemonyasına bir tehdit içerip içermediğine yönelik tartışmalar ise sürmekte olup, genelde bu tartışmaların iki zıt kutupta şekillendiği görülmektedir. Bir kesim BRBY Girişimi'ni Çin'in uluslararası sistem inşasının bir aracı, dolayısıyla Amerikan hegemonyasına bir başkaldırı ve Çin tehdidinin bir tezahürü olarak nitelendirmekte iken, çoğunluğunu Çinlilerin oluşturduğu bir başka kesim ise Girişimin uluslararası uyum, kalkınma ve barışı tesis etmek için önemli bir araç olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Girişimin hala nispeten yeni ve tamamlanmamış olması, tartışmanın hangi kutbunun haklı olduğu sorusunu henüz cevapsız bırakmaktadır.

4.2. Çin'in Uluslararası Hukuk Pratikleri

Uluslararası sistemin istikrarını sağlamak ve sistemdeki çok sesliliği yakalamak için mevcut uluslararası hukuk yapısının çok sesli bir platform olma yoluna doğru ilerlemesi gerekmektedir. Böylesi bir çoksesli yapıda Çin'in yeri ise hiç şüphesiz tartışılmaz bir önemde olup, Çin'in bulunmadığı bir uluslararası sistemin “uyumlu dünya” idealinden de oldukça uzak kalacağı ortadadır. Tüm bu açılardan Çin'in uluslararası hukuk yaklaşımı incelenmeye değer bir nokta olup, Çin'in uluslararası hukuk yaklaşımının yapıcı ve inşa edici bir zemine oturması, nihayetinde uluslararası hukukun daha dengeli ve çok taraflı bir niteliğe bürünmesini de sağlayacaktır.

⁵⁰⁶ Rolland, , “China's Belt and Road Initiative:...”, p. 135

⁵⁰⁷ Raoul Bunskoek and Chih-yu Shih, “ ‘Community of Common Destiny’ as Post-Western Regionalism: Rethinking China's Belt and Road Initiative from a Confucian Perspective”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol:18 No:70, 2021

Bu bölümde çalışma, uluslararası hukuka yaklaşımını sorgulamak amacıyla Çin'in uluslararası hukuk pratiklerini ele alacaktır. Bunu yaparken de uluslararası örgütlerden ihtilaflı konulara, çevresel güvenlikten nükleer silahlanmaya dek oldukça geniş bir çerçeveye değinilecek, tüm bu incelemeler ışığında Çin'in uluslararası hukuk yaklaşımının niteliği açığa çıkarılacaktır.

4.2.1. Çin'in Uluslararası Örgütlerdeki Rolü, Etkinliği ve Konumu

Alvarez'in de altını çizdiği üzere uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler bir 21. yüzyıl olgusu olup, savaş kaosunun “kurumlara başvurulması” yoluyla aşmaya çalışılması üzerine oluşmuştur.⁵⁰⁸ Dolayısıyla hızla küreselleşen dünyada devletlerin uluslararası sistemle girdiği kaçınılmaz etkileşim ve karşılıklı bağımlılık durumu göz önüne alındığında devletler ile uluslararası eylemleri arasındaki ilişkiyi düzenleyecek kurumsal mekanizmaya ihtiyaç duyulmakta, David Kennedy'nin deyimiyle 21. Yüzyıl bu bakımdan “kurumlara dönüş” ile karakterize edilmektedir.⁵⁰⁹

Temel olarak uluslararası örgütlerin başlıca işlevleri devletlerin faaliyetlerini kontrol etmesi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda bu örgütler aracılığıyla devletlerin uluslararası ticaretin meyvelerini toplaması daha kolay ve şiddet içermeyen şekilde olacaktır. Dolayısıyla gerek politikacılar gerekse devletler, küreselleşen bir dünyayı yönetmek için bazı mekanizmalar gerektiğine inanmakta olup, bu amaçla oluşturulan uluslararası örgütler ise serbest ticaret ve ekonomik büyümeyi teşvik eder, çevresel felaketleri önlemeyi sağlamakla kalmaz, devletler arasında doğabilecek uluslararası anlaşmazlıkları önlemeye yardımcı olmayı amaçlar.⁵¹⁰ Bununla birlikte uluslararası örgütlerin işlevleri yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Barnett ve Finnemore, bu noktada uluslararası örgütlerin inşacı bir perspektiften işlevselliğinin de altını çizmekte, aynı zamanda işbirliği ve seçimin gerçekleştiği yer olan sosyal dünyayı da inşa ettiğini iddia etmektedir. Bu kapsamda uluslararası örgütler, devletlerin ve diğer aktörlerin sahip oldukları çıkarları tanımlamaya yardımcı olurlar. Barnett ve

⁵⁰⁸ Jose E. Alvarez, “International Organizations: Then and Now”, **The American Journal of International Law**, Vol:100 No:2, 2006, p. 324

⁵⁰⁹ David Kennedy, “The Move to Institutions”, **Cardozo Law Review**, Vol:8, 1987

⁵¹⁰ Michael Barnett and Martha Finnemore, “The Power of Liberal International Organizations”, **Power in Global Governance**, Ed. Michael Barnett and Raymond Duvall, Cambridge: Cambridge University Press, 2005

Finnemore, devletler ile girdikleri inşa edici ilişkide uluslararası örgütlerin pasif yapılar olduğunu, devletlerin ise gücü uygulayan yapanlar (agents) olduğunu belirtmektedir.⁵¹¹ Tüm bu noktalardan hareketle günümüz küreselleşen uluslararası sistemini ele aldığımızda birer yapan olarak devletler ile uluslararası sistem ve uluslararası hukuk arasında birbirine bağlı ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen bir ilişki mevcuttur.

Tüm bu olumlu katkılarının yanında, uluslararası örgütlere katılımın devletler için bazen dezavantaj doğurabilecek yönleri de bulunabilmektedir. Bu açıdan Ann Kent'in de deyimiyle "uluslararası örgütlere katılım konusu devletler açısından hayli karmaşık bir konu olabilmekte⁵¹²" olup, özellikle sistemdeki büyük güçler, uluslararası örgütlere katılımları nedeniyle karşılaşacakları kısıtlamaları da göz önünde bulundurarak örgütlere katılım konusunu kar-zarar hesaplamaları doğrultusunda netliğe kavuşturmaktadır.⁵¹³

Tarihsel olarak bakıldığında kurulduğu 1949 yılından bugüne Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımı dönem dönem değişiklik göstermektedir. Honghua Men, 1949-1970 yılları arasındaki dönemi göreceli izolasyon, 1971-78 yılları arası dönemi negatif katılım, 1979-1991 arası dönemi kısmi katılım ve 1992 sonrası dönemi ise tam katılım olarak nitelendirmektedir.⁵¹⁴ Tüm bu dönemler boyunca Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımında belirleyici olan etmen ise uygulanan iç ve dış politika stratejileri olmuştur. Nitekim 1949-70 yılları arasında henüz kurulan Çin devletinin önceliği siyasi yapı ve kurumları inşa etmek ve ekonomik kalkınma olup, dış politika henüz ikinci plandadır. 1971-78 yılları arasında ise her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti BM'de resmi olarak tanınarak devletin tek temsilcisi olarak Güvenlik Konseyi'nde yerini alsada da BM ve diğer uluslararası örgütlere karşı şüpheli tutumu henüz tam anlamıyla kaybolmamıştı.⁵¹⁵ Bu dönemde Çin, daha ziyade 1949'dan beri süregelen izolasyonu kırmaya odaklanmış durumdadır. 1979-91 arasındaki kısmi katılım ise tam

⁵¹¹ A.e., p. 161-162

⁵¹² Ann Kent, "China's International Socialization: The Role of International Organizations", **Global Governance**, Vol:8 No:3, 2002, p.343

⁵¹³ Cai, **The Rise of China and International Law:...**, p.161

⁵¹⁴ Men, **China's Grand Strategy...**

⁵¹⁵ Quansheng Zhao, **Interpreting Chinese Foreign Policy: The Micro-Macro Linkage Approach**, New York: Oxford University Press, 1996, p. 58

anlamıyla Çin'in reform ve açık kapı politikası ile uluslararası sisteme entegrasyonunu hızlandırma girişimlerinin bir sonucu olup, üyesi olduğu örgütlerde daha aktif bir tutum içerisine girmiştir. 1992 sonrası dönem ise artık yükselen Çin'in uluslararası sistemde yalnızca aktif bir katılımcı değil, aynı zamanda şekillendirici ve inşa edici rolü üstlendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim uluslararası sistem, yalnızca ABD liderliğinde kurulan mevcut kurumlara katılım sağlayan değil, aynı zamanda sponsor olarak bazı uluslararası örgütlerin kuruluşuna ön ayak olan bir Çin devleti ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla 1949'dan günümüze dek uluslararası örgütlere yönelik tutumundaki bu dönüşüm, Çin'in kendisini yalnızca mevcut sisteme ayak uyduran değil, aynı zamanda ortaya çıkan büyük bir güç olarak tanımlaması üzerine⁵¹⁶ inşa olan yeni kimliğinin bir yansımasıdır.

Resmi olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kurulmuş ve 1971'de BM'ye girmiş olsa da Çin ile küresel bağlantılar arasında kapsamlı bir ağ 1980'lere dek kurulmamıştır. 1949-1970 yılları arasında Çin fiilen uluslararası örgütler dünyasının dışında bırakılmış, BM'nin 1971'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni Çin'in tek ve meşru hükümeti olarak tanıyarak süregelen iki Çin sorununa son vermesi, Pekin yönetiminin küresel arenaya erişimine olanak sağlamış, 1980'lerden sonra ise katılım sağlanan örgüt sayısı hızla artış göstermiştir. 1980'lerden itibaren Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımı daha da genişleyerek mevcut sistemi sürdürme ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimine dönüşmüştür. Nitekim uluslararası sistem artık karmaşık ve birbirine bağlı bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Açık kapı politikası uygulayan ülkelerin ödüllendirilerek, kapalı kapı uygulayan ve sistemden izole bir duruş sergileyen ülkelerin cezalandırıldığı bir dünya pazarı bulunmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle Çin'in ulusal rolü değişikliğe uğramış, devrimci bir sistem dönüştürücü aktörden, neo-realist bir anlayışa sahip ve sistemi koruyan statükocu aktöre evrilmiştir.⁵¹⁷

⁵¹⁶ Men, *China's Grand Strategy*..., p. 149

⁵¹⁷ Samuel S. Kim, "China's International Organizational Behaviour", **Chinese Foreign Policy: Theory and Practice**, Ed. Thomas W. Robinson and David Shambaugh, Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 405-431

Özellikle 2000’li yıllardan itibaren Çin, uluslararası hukukun ve uluslararası örgütlerin yukarı bahsedilen inşa edici etkisinin farkında olarak bu mekanizmaların Çin’in gelişimini desteklemekteki rolünü vurgulamaktadır. Bu kapsamda Çin egemenliğini geliştirmek ve genişletmek, uluslararası statüsünü korumak, kendi gelişim hedeflerine elverişli bir dış çevre edinmek ve yabancı yatırım yoluyla iç kalkınma amaçlarını teşvik etmek gibi olumlu etkilerinden yararlanarak artık küresel konsensüsün bir parçası olarak görülmeyi tercih etmekte, tarihi Çin siyasi kültürünün uluslararası konumu üzerindeki olumsuz etkileri kaldırmayı amaçlamaktadır.⁵¹⁸ Bu kapsamda mevcut küresel sistemdeki uluslararası örgütlere Çin’in yaklaşımı, Cai tarafından dışında bulunduğu (outsider), ortak olduğu, üye olarak dahil olduğu ve sponsor görevi gördüğü şeklinde dört kategori altında incelenmiştir. Cai’nin belirttiği üzere AB, G7, Uluslararası Ceza Mahkemesi Çin’in direkt veya dolaylı herhangi bir şekilde ilişkisinin bulunmadığı örgütlerdir. Öte yandan Cai’nin Çin’i partner olarak tanımladığı uluslararası örgütler ise G77 ve ASEAN olup, Çin’in üye olma gibi bir amacı bulunmamasına rağmen bu uluslararası örgütler ile arasında yakın bir işbirliği mevcuttur. Çin’in üye olduğu başlıca örgütler olarak BM, DTÖ, IMF, DB olduğu bilinmekle birlikte Cai’nin altını çizdiği üzere Çin yükselişinin uluslararası sistemi daha fazla meşgul etmesi ile Çin, uluslararası örgütlerde daha fazla söz sahibi olmayı amaçlamış ve bu doğrultuda sponsorluk arayışına girmiş olup, Şangay İşbirliği Örgütü ve Asya Altyapı Yatırım Bankası bu örgütlerin başlıcalarıdır.⁵¹⁹

Ann Kent, Çin’in uluslararası örgütlere yaklaşımı üzerinde belirleyici olanın sahip olduğu kompleks kimliği olduğunun altını çizmektedir. Diğer bir deyişle Çin’in uluslararası örgütlerdeki yeni konumu, zaman içerisinde değişen algı ve kimliği çerçevesinde şekillenmektedir. Buna göre BM Güvenlik Konseyi’nin daimî bir üyesi olarak sahip olduğu veto hakkı, gelişmekte olan bir devlet olarak Dünya Bankası kredileri yararlanıcısı, Marksist ilkelere ve siyasi kültüre sahip bir sosyalist devlet olarak ekonomik ve stratejik potansiyelinin farkında ve ekonomik örgütler içerisinde aktif bir tutum içerisinde olması bu duruma örnektir. Öte yandan şuna da dikkat çekmek gerekmektedir ki resmi olarak uluslararası örgütleri uluslararası hukukun birer

⁵¹⁸ Kent, “China’s International Socialization..”, p. 348

⁵¹⁹ Cai, **The Rise of China and International Law..**

öznesi olarak kabul etse de Çin için uluslararası sistemin temel birimleri egemen devletler olarak kalmaya devam etmektedir.⁵²⁰

Honghua Men, 1949 yılından günümüze dek Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımındaki bu dönüşümünün baskı, algı ve uluslararası imaj olmak üzere üç etmen tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir. Buna göre gerek uluslararası tanınma elde etme baskısı gerekse ekonomik baskılar, Çin'in küresel sisteme katılımını sağlayan birer itici güç oluşturmaktadır.⁵²¹ Öte yandan uluslararası sistemin ve uluslararası kurumların artık birer tehdit olarak değil, Çin'in barışçıl yükselişini sağlayacak birer mekanizma olarak görülmesi, Çin'in uluslararası hukuka dair değişen algısının bir göstergesidir. Aynı zamanda ülkenin uluslararası sistemde bir işbirlikçi ve sorumlu bir büyük ülke imajı inşa etmesi de uluslararası örgütlere katılım göstermesi ile mümkün olacak, diğer bir deyişle "Çin Tehdidi Teorisi algısını kırmasını"⁵²² sağlayacaktır.

Çin'in uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler ile arasındaki dönüştürücü ilişkiyi tek taraflı ele almak ise yetersiz bir analiz olacaktır. Samuel Kim'in de işaret ettiği şekilde günümüzün karmaşık karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilen küresel sisteminde karşılıklı bir dönüşüm ve inşa süreci meydana gelmektedir.⁵²³ Aynı şekilde Honghua Men de Çin'in uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler ile olan ilişkisini çift taraflı bir süreç olarak tanımlamakta, bu kapsamda Çin'in örgütlere katılımı arttıkça örgütlerin de zamanla giderek Çin özellikleriyle karakterize edildiğine dikkat çekmektedir.⁵²⁴ Tıpkı Çin'in sponsor görevi gördüğü Şangay İşbirliği Örgütü ve Asya Altyapı Katılım Bankası'nda olduğu gibi, yalnızca uluslararası örgütler Çin'in kurum ve politikalarını şekillendirmemekte, aynı şekilde Çin de üye olduğu, ortak olduğu ya da sponsor olduğu örgütlerde olduğu gibi zamanla örgütleri de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla inşacı yaklaşımla incelendiğinde Çin ile uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk arasında karşılıklı etkileşime dayanan çift yönlü bir ilişki mevcuttur.

⁵²⁰ Kent, "China's International Socialization..", p. 345

⁵²¹ Men, **China's Grand Strategy...** p. 135

⁵²² A.e., p. 155-156

⁵²³ Samuel S. Kim, "Thinking Globally in Post-Mao China", **Journal of Peace Research**, Vol:27 No:2, 1990, p. 193-194

⁵²⁴ Men, **China's Grand Strategy...** p. 156

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında süreç içerisinde Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımının bir dönüşümden geçtiği görülmektedir. Kim bu dönüşümü ise “normatif-anti emperyalist duruştan daha çıkar odaklı neo-işlevselci duruşa” kaydığını söyleyerek desteklemektedir.⁵²⁵ Buna göre Çin'in hangi örgütte hangi sıfatla yer alacağı, tamamen kar-zarar hesaplamaları, Çin egemenliğine bir tehdit oluşturup oluşturmadığı ve Çin'in ulusal hedefleri çerçevesinde kararlaştırılmaktadır. Ann Kent'in deyiimiyle karşılıklı bağımlılığa dayanan küresel sistemi kabul ederek çok güçlü bir şekilde uluslararası örgütleri destekleyen Çin, dünyanın Çin'e ihtiyacı olduğu kadar, Çin'in de dünyaya ihtiyacı olduğunu kabul etmiştir.⁵²⁶

4.2.1.1. Çin'in Birleşmiş Milletlerdeki Mevcudiyeti ve Etkinliği

Temelde Çin-Birleşmiş Milletler ilişkisinin tarihçesi Tayvan problemine dek dayanmakta olup, bu durumun başlıca sebebi ise BM'de Çin devletini temsil edecek yasal hükümetin Çin Komünist Partisi rejimi mi, yoksa Tayvan'daki Çan Kay Şek rejimi mi olduğu konusunda fikir birliğine varılamamış olmasıdır. Diğer bir deyişle 1949 yılından 1971 yılına dek geçen süreç, Çin'in BM'den dışlanma süreci olarak ifade edilmektedir. “Dışlama dönemi” olarak adlandırdığı 1949-70 arası süreç boyunca Çin'in duruşunun sırasıyla iyimserlik, hayal kırıklığı, isyan, ilgisizlik, yeniden canlanan umut ve sofistike diplomatik kampanya aşamalarından geçtiğini belirten Kim, henüz hedeflediği koltuğu kazanamayan Çin'in BM'yi giderek daha sert eleştirdiğini ve “birkaç büyük gücün elindeki siyasi borsa ve kirli bir uluslararası örgüt” olarak nitelendirdiğini belirtmektedir.⁵²⁷

Çin'in BM'ye karşı bu sert eleştirileri ve tutumu, 1971'de Çin'in tek ve yasal temsilcisi olarak kabul edilmesinin ardından yapıcı ve aktif bir tutuma evrilmiştir. Bu yapıcı yaklaşım ise tek taraflı gerçekleşmemiş, Çin'in BM'ye dair algılarına ek olarak BM'nin de Çin algısı bir dönüşüm geçirmiş, karşılıklı inşa edici bir süreç içerisine girmiştir. Bu kapsamda Çin BM'yi çok taraflı bir kurum olarak tanımış, ABD ve SSCB'den gelebilecek stratejik baskıları etkisiz hale getirmesinde kendisine yardımcı

⁵²⁵ Kim, “China's International Organizational Behaviour”, p. 434

⁵²⁶ Kent, “China's International Socialization..”, p. 358

⁵²⁷ Kim, “China's International Organizational Behaviour”, p. 431

olabileceği düşüncesi ile düşmanca politikasını terk etmeye karar vermiştir.⁵²⁸ Öte yandan uluslararası sistem de, Çin'i BM'nin dışında tutmanın gerçek dışı ve bir o kadar mantıksız olduğu konusunda uzlaşmış olup, bu anormal durumun düzeltilmesinin, uluslararası adalet ve barışın korunarak BM prestijinin yeniden tesisi için oldukça önemli olduğu konusunda şüpheye yer kalmamıştır.⁵²⁹ BM tarafından 1971 yılında yayınlanan 2758 sayılı kararında “Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti temsilcilerinin, Çin'in BM nezdindeki tek yasal temsilcisi ve Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olduğunu kabul etmiş..... Çan-Kay Şek ve temsilcilerinin yasadışı olarak işgal ettikleri yerden derhal sınır dışı etmeye karar vermiştir”.⁵³⁰

Genel olarak bakıldığında Çin'in BM'deki etkinliği Barış Gücü operasyonlarına yönelik tutumu, BMGK'daki veto kararı ve BM normlarına yaklaşımı çerçevesinde incelenecektir. Nitekim bu üç unsur üzerinden Çin'in eylemlerinin motivasyonunun iddia edildiği gibi “merkezinde BM olan uluslararası sistemi, uluslararası hukuk tarafından desteklenen uluslararası düzeni ve BM şartı tarafından desteklenen Uluslararası İlişkilerin temel normlarını kararlı bir şekilde desteklemek ve küresel güvenlik yönetişimi için ana platform olarak BM statüsünü ve otoritesini korumak”⁵³¹ mı yoksa Çin'in temel çıkarları mı olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu sayede Çin'in uluslararası hukuku ve BM'yi araçsallaştırma eğilimi taşıyıp taşımadığı sorgulanacaktır.

1970'lere kadar BM Barış gücü operasyonlarına kesin bir şekilde karşı olan Çin, operasyonları “Amerikan emperyalizminin bir aracı, Amerikan ve Sovyet hegemonyasının geliştirmekte olan dünyadaki birer alıştırmaları” olarak nitelendirmiştir.⁵³² 1971'de BMGK'nın beş daimî üyesinden biri olarak kabul

⁵²⁸ Cai, **The Rise of China and International Law**..., p. 177

⁵²⁹ Jerome Alan Cohen and Hungdah Chiu, **People's China and International Law: A Documentary Study**, Volume 2, Princeton: Princeton University Press, 1974, p. 1294

⁵³⁰ “Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations”, **United Nations General Assembly Resolution 2758**, October 25, 1971, (Çevrimiçi), <https://digitallibrary.un.org/record/192054>, Erişim: Şubat 27, 2023

⁵³¹ “The Global Security Initiative Concept Paper”, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, February 21, 2023, (Çevrimiçi), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html, Erişim: Şubat 28, 23

⁵³² Christopher Holland, “Chinese Attitudes to International Law: China, The Security Council, Sovereignty, and Intervention”, **Journal of International Law and Politics Online Forum**, 2012, p.

edilmesinin ardından Çin için BM süreci somut olarak başlamış olup, BM'deki varlığı “pasif ve basit katılımdan proaktif ve inşa edici katılıma” dönüşmüştür. 1971'den günümüze dek Çin'in BM'deki konumunun uyum sağlamanın çeşitli aşamalarından geçerek kademeli genişleme ve iyileştirmeyi tecrübe ettiği bilinmektedir. Bugün Çin'in BM'deki konumuna bakıldığında ise BMGK daimî üyeleri arasında BM Barış Gücü'ne askeri açıdan en büyük katkıyı sunan ülkelerden biri olma ayrıcalığına sahip olduğu görülmektedir. Buna göre Çin'in BM Barış Gücü'ne katılımı 1990'larda oldukça stabil ve düşük oranda iken, 2000'lerde hız kazanmaya başlamış, 2015'te ise Xi liderliği ile zirveye ulaşmıştır. Bu kapsamda Xi, 2015'de Barışı Koruma Zirvesi'nde daimî bir barışı koruma gücünün yanı sıra 8.000 askerden oluşan ek bir güç sağlayacağını taahhüt etmiştir. Bununla birlikte Çin'in BM'deki katkısını yalnızca askerî açıdan ele almak yetersiz bir analiz olacaktır, aynı zamanda Çin, özellikle Xi Jinping yönetimi altında BM'deki reform süreçlerini de etkileyerek normlar ve kavramlar açısından da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.⁵³³

Çin'in BM Barış Gücü'ndeki etkin rolü, farklı açılardan da yorumlanabilmektedir. Genel olarak bakıldığında Çin'in BM Barış Gücü'ndeki artan etkinliği her ne kadar dış dünya ile olumlu ilişkiler kurulmasına yardımcı olacağı, sınırların ötesinde daha ılımlı ve uyumlu bir imaj yansıtacağı, ABD'yi ve Batıyı yumuşak bir şekilde dengelemek için Çin'in büyük bir güç olarak kabul edilmesini sağlayacağı şeklinde olumlu yorumlansa da⁵³⁴ bunun tersi görüşler de mevcuttur. Buna göre bazı analistler Çin'in Barış Gücü'ndeki artan rolünün Tayvan problemi ya da Asya bölgesindeki

17; Allen Carlson, “ Helping to Keep the Peace (Albeit Reluctantly): China's Recent Stance on Sovereignty and Multilateral Intervention, **Pacific Affairs**, Vol:77 No:1, 2004, p.13

⁵³³ Marc Julienne, “China's Evolving Role in Peacekeeping Operations”, **The United Nations of China: A Vision of World Order**, European Council on Foreign Relations, 2018, p. 9-12 Çin'in BM'deki norm ve kavramlar açısından yaptığı katkıların en çok egemenlik ilkesi çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre Çin Dışişleri Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Çin'in BM ile İşbirliği Konusundaki Pozisyonu” başlıklı belgede de karşılıklı saygı, hakkaniyet ve adalet ile kazan-kazan işbirliğini içeren yeni bir Uluslararası İlişkiler türünü teşvik ederek insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir topluluk inşasının amaçlandığı vurgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesinin sürdürülmesi gerektiğinin altı çizilmiş, Çin devletinin ülkelerin birbirlerine karşı tehdit ya da şiddet kullanımının karşısında olduğu vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Position Paper on China's Cooperation with the United Nations”, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, October 22, 2021, (Çevrimiçi), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/202110/t20211022_9609380.html Erişim: Şubat 28, 2023

⁵³⁴ Bates Gill and Chin-Hao Huang, “China's Expanding Peacekeeping Role: Its Significance and the Policy Implications”, **SIPRI Policy Paper**, 2009, p. 4

geleneksel ve pragmatik çıkarlarına yönelik bir imaj oluşturma çabası olabileceğinin altını çizmektedir. Diğer bir deyişle Çin'in bu alandaki etkinliği, pragmatik çıkarlarının bir sonucudur.⁵³⁵ Çin'in BM Barış Gücü politikalarına yönelik bir diğer eleştiri ise, gerçekleştirilen barış operasyonlarının daha agresif olduğu ve insan hakları gözlemcilerini ortadan kaldırmaya odaklandığı üzerinedir.⁵³⁶

Çin'in mevcut küresel sistemde BM'deki konumuna bakıldığında, büyük bir güç olarak önemli de jure (hukuki) ayrıcalıklara sahip olduğu görülmekle birlikte, bu hukuki ayrıcalıkların en önemlisinin veto yetkisi olduğu bilinmektedir. Öyle ki BMGK'nın beş daimî üyesinden birisi olarak veto hakkına sahip olan Çin için bu ayrıcalık, devlet çıkarlarına aykırı olduğunu düşündüğü durumlarda kullanılabilecek çok önemli bir silahtır. Çin için bu silah özellikle BMGK'de daimî koltuk arayışında olan Asya-Pasifik bölgesindeki başlıca iki stratejik rakip Japonya ve Hindistan'a karşı oldukça önemli olup, bu kapsamda Çin BMGK reformunu desteklememektedir. Diğer bir deyişle BMGK'nın Japonya ve Hindistan'ı içerecek şekilde genişletilmesini destekleyen herhangi bir girişim üzerinde veto gücünü kullanması olası bir durumdur.⁵³⁷ Çin'in veto hakkını devlet çıkarları doğrultusunda kullandığına dair diğer bir örnek ise 1997 yılında Guetamala'daki ateşkes anlaşmalarının uygulanmasını doğrulamak için bölgeye askeri gözlemciler gönderilmesini içeren bir BMGK karar taslağına yönelik olup, Guetamala'nın Tayvan'ın BM'deki üyeliği için aktif destekte bulunması nedeniyle veto hakkını kullanmıştır.⁵³⁸

Çin'in BMGK stratejilerine dair altı çizilmesi gereken bir diğer önemli detay ise Üçüncü Dünya stratejisi olup, BM'den dışlanma döneminde Çin'in benimsediği ve kendisini geliştirmekte olan dünyanın bir parçası olarak nitelendirdiği strateji, Çin'in strateji ile özdeşleşmesini yansıtmak için önemli bir küresel arena görevi görmektedir. Bir anlamda Çin, Üçüncü Dünya lehine oy kullanarak BMGK beşlisi arasında üçüncü dünya sorunları için savaşılan geliştirmekte olan tek ülke olarak rolünü alenen ilan

⁵³⁵ Yin He, "China Rising and Its Changing Policy on UN Peacekeeping, **United Nations Peace Operations in a Changing Global Order**, Ed. Cedric de Coning, Mateja Peter, Cham: Palgrave Macmillan, 2019, p. 253

⁵³⁶ Jeffrey Feltman, "China's Expanding Influence at the United Nations- And How the United States Should React", **Global Governance and Norms**, 2020, p. 4

⁵³⁷ Cai, **The Rise of China and International Law...**, p. 179

⁵³⁸ He, "China Rising and Its Changing Policy on UN Peacekeeping", p. 258

etmektedir.⁵³⁹ Ann Kent de aynı noktaya dikkat çekmekte, Çin'in BM'deki Üçüncü Dünya yaklaşımının birbiriyle çeliştiğinin altını çizmektedir. Buna göre Çin genel sekreterlik için Üçüncü Dünya adaylarını şiddetle desteklerken, BMGK reformu hakkında aynı hevese sahip değildir. Öyle ki, daha fazla Üçüncü Dünya temsilini desteklemekte iken, vetoya erişimin genişletilmesi fikrini de bir o kadar desteklememektedir. Bu kapsamda Çin, BMGK'de doğrudan bir veto kullanmak yerine, uzlaşma eksikliğinin tehlikelerine güçlü bir şekilde imada bulunmayı tercih etmektedir.⁵⁴⁰ Bu stratejisinden dolayıdır ki Çin, diğer 4 daimî ülke ile karşılaştırıldığında veto hakkını en az kullanan ülke olarak ortaya çıkmakta olup, yine de son yıllarda veto hakkını kullanma sıklığı ise giderek artmaktadır.⁵⁴¹

Çin'in BM Barış Gücü operasyonlarında, BMGK'nde, ve BM norm ve yapısı çerçevesinde artan mevcudiyeti, devlet çıkarlarının ve dış politika önceliklerinin sentezinin bir yansımasıdır. Nitekim Çin'in BM içerisindeki artan rolü, çıkarlarının peşinden gitme ve “sorumlu bir büyük güç” imajı inşası çabalarının bir sonucu olup, BM'ye ve uluslararası hukuka bağlılığı göstermenin etkili bir yoludur. Bununla birlikte barış gücü operasyonları içerisindeki artan mevcudiyeti, Çin'in artan gücü ya da bir diğer deyişle “Çin tehdidi”ne ilişkin endişeleri de gün yüzüne çıkarma potansiyeline de sahiptir.⁵⁴²

Dolayısıyla Çin'in BM'deki mevcudiyeti ve etkinliğinin, özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren bir artış gösterdiği görülmekle birlikte, BMGK'de daimî koltuk kazandığı 1970'lerden öncesi ve sonrasını kesin bir şekilde ayırmak gerekmektedir. Buna göre Çin ve BM'nin birbirlerine yönelik algıları 1970 öncesi dönemde eleştirel ve dışlayıcı bir karakteristiğe sahiptir. Bu dönemde BM Çin'e yönelik bir dışlama politikası yürütmekte iken, Çin de BM'yi ABD hegemonyasının bir aracı olarak kirli bir örgüt şeklinde algılamaktadır. Bununla birlikte 1970 sonrası dönem ise iki ülkenin birbirlerine karşı ötekileştirme politikasını terk ederek entegrasyonu desteklediği ve

⁵³⁹ Kim, “China's International Organizational Behaviour”, p. 408-411

⁵⁴⁰ Kent, “China's International Socialization..”, p. 349

⁵⁴¹ Christopher Holland, “Chinese Attitudes to International Law: China, The Security Council, Sovereignty, and Intervention”, **Journal of International Law and Politics Online Forum**, 2012, p.8

⁵⁴² “China's Growing Role in the UN Peacekeeping”, **International Crisis Group**, April 17, 2009, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/china/china-s-growing-role-un-peacekeeping> , Erişim: Şubat 28, 2023

karşılıklı inşa edici bir sürece girdiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000’lerden itibaren ise yükselen Çin için BM artık “sorumlu bir büyük güç” imajı çizmesi için ideal bir küresel platform halini almıştır.

Günümüzde Çin’in BM içerisindeki tutumu ise BMGK veto hakkı, BM normlarına ilişkin tutumu ve BM Barış Gücü politikaları çerçevesinde incelenmiş olup, her ne kadar BM normlarını destekleyici ve katkı sağlayıcı şeklinde görünse ve pozitif algılansa da veto hakkı ve Barış Gücü kapsamındaki uygulamalarına bakıldığında bir takım endişe ve çelişkiler doğurma potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Özellikle Xi liderliği ile birlikte BM Barış Gücü operasyonlarına askeri açıdan önemli katkı sağlayan Çin’in bu etkinliği, bölgesel ve küresel ölçekte devlet çıkarları doğrultusunda gerçekleştirildiği yönünde eleştiriler almış, operasyonların insan hakları gözlemcilerini dışlayarak askeri yönünün öne çıkarılması, Çin tehdidi endişelerinin uyanmasına sebep olmuştur. Ek olarak Çin’in BM Barış Gücü etkinliğine yönelik olarak, “sorumlu ve tehdit edici arasındaki sınırı aşmasından” endişe edilmektedir.⁵⁴³ Çin’in BMGK’nde sahip olduğu veto hakkını stratejik şekilde ve devlet çıkarlarını önceleyerek kullanması ve vetoya erişimin genişletilmesi amacıyla gerçekleştirilecek bir BMGK reformunu desteklememesi, yine eleştirildiği bir noktadır. Öte yandan BM’deki Üçüncü Dünya etkinliğinin artırılmasını şiddetle destekleyen Çin, bu açıdan gelişmekte olan ülkelerin BMGK’daki tek temsilcisi ünvanını da kazanmayı hedeflemektedir. Üçüncü Dünya yaklaşımını bu denli önemserken BMGK reformu konusunda çekimser kalması ise, Çin’in çelişkili bulunan stratejilerinden bir diğeridir. Tüm bu noktalara bakıldığında Çin’in BM içerisindeki etkinliğinin Xi liderliği ile birlikte iyiden iyiye proaktif ve faydacı bir niteliğe büründüğü, dolayısıyla BM’nin araçsallaştırılması eğilimi içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda BM’ye yönelik tutumunda Çin’in söylem ve eylemlerinin tutarlılığı belirleyici olacak olup, her halükârda örgüt, yükselen sorumlu güç imajını çizmek için ideal bir platformdur.

4.2.1.2. Çin’in Dünya Sağlık Örgütü’ndeki Konumu

Soğuk Savaş döneminden günümüze Uluslararası İlişkiler’in uygulama sahası genişlemiş, dış politikanın yeni sektörlere doğru genişlemesi sonucu sağlık ve dış

⁵⁴³ “China’s Growing Role in the UN Peacekeeping”

politika arasındaki karşılıklı bağlantıları vurgulayan “sağlık diplomasisi” adı altında yeni bir diplomasi türü gelişmiştir. 1949 yılında kurulmasından günümüze dek Çin, sağlık diplomasisini Uluslararası İlişkiler’e ve dış politikasına aktif bir şekilde entegre etme arayışları içerisinde bir devlet olarak ortaya çıkmış olup, sağlık diplomasisini özellikle Afrika ve Orta Doğu’ya yönelik yumuşak gücü kapsamında etkin bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır.⁵⁴⁴

Hiç şüphesiz ki Çin’in yürütmeyi amaçladığı sağlık diplomasisi en uygun küresel platformların başında ise Dünya Sağlık Örgütü gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütü-Çin ilişkisinin tarihi boyunca siyasallaşma kilit bir faktör olmuştur. Örgütün kuruluşunda Çinli genç bir doktor olan Dr. She Szeming önemli rol oynamıştır. 1972’de ise Çin Halk Cumhuriyeti (PRC-People’s Republic of China), Dünya Sağlık Örgütü üyesi olarak Çin Cumhuriyeti’nin (ROC-Republic of China) yerini almıştır.⁵⁴⁵ Diğer bir deyişle günümüzde Tayvan adını alarak siyasi varlığını sürdüren fakat 1949 yılına kadar Çin Cumhuriyeti adıyla Çin’i yöneten Çin Cumhuriyeti, Dünya Sağlık Örgütü’nün kurucu üyelerinden olup, tıpkı BM örneğinde olduğu gibi iki Çin probleminden dolayı bir temsil devri yaşanmıştır.

Tayvan problemi, yalnızca örgüt içerisindeki temsil konusunda değil, Çin’in Tayvan üyeliğine yönelik yaklaşımında da belirgindir. Öyle ki Çin, 1971’de BM’ye katıldığından beri Çin’in bir parçası olduğu gerekçesiyle Tayvan’ın Dünya Sağlık Örgütü üyeliğini periyodik olarak engellemiştir. Bu kapsamda Çin, 2009’dan 2016’ya kadar Tayvan’ın “Chinese Taipei” adıyla Dünya Sağlık Örgütü’nün karar alma organı olan Dünya Sağlık Asamblesi’ne katılmasına izin vermiştir. Yine de 2016’dan itibaren Çin, Tayvan’ın gelecekteki katılımını engellemeye devam etmektedir.⁵⁴⁶

Tayvan sorunundan bağımsız ele alındığında Çin’in küresel sağlık yönetişimi söz konusu olduğunda uluslararası sistemde önemli bir konumda olduğu görülmektedir.

⁵⁴⁴ Xu Ling, Liu Peilong and Guo Yan, “Health Diplomacy in China”, **Global Health Governance**, Vol:9 No:2, 2011, p. 1

⁵⁴⁵ Qian Gang, “China and The World: The WHO’s China Story”, **EchoWall**, September 24, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.echo-wall.eu/china-and-world/off/whos-china-story>, Erişim: Mart 6, 2023

⁵⁴⁶ Michael Collins, “The WHO and China: Dereliction of Duty”, **Council on Foreign Relations**, February 27, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/blog/who-and-china-dereliction-duty>, Erişim: Mart 6, 2023

Dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi olan ülkenin küresel sağlık yönetimine yapacağı maddi desteğin yanı sıra Üçüncü Dünya stratejisi bağlamında da DSÖ'yü etkin bir şekilde kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir.⁵⁴⁷ Kendisini Üçüncü Dünya'nın lideri olarak gösterme amacındaki Çin, aynı zamanda küresel sağlık yönetişimi konusunda da liderlik rolü arayışında bir ülke olarak DSÖ'yü yumuşak gücünün bir parçası olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte Çin'in DSÖ'ye sağladığı maddi katkı, 2014'ten bu yana yaklaşık %52 artış göstererek 86 milyon doları bulmuştur. Çin'in bu katkısı, Amerika'nın 893 milyon dolarlık katkısı ile karşılaştırıldığında sönük kalsa da⁵⁴⁸, ABD liderliğinin yanında Çin'in yükselişine dair önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1972 yılından bu yana Çin'in DSÖ ile yakın bir işbirliği geliştirme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Çin, ülke içerisinde DSÖ işbirliği merkezleri kurmuş, bu sayede bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi ve sağlık hizmetlerini geliştirilmesi gibi önemli adımlar atılmıştır. Bunun yanı sıra örgüte önemli miktarda fon sağlayan iki yılda bir düzenli bütçe programları oluşturmuştur. Son olarak ise DSÖ'nün küresel çapta çeşitli faaliyetlerini desteklemek ve bazı etkinliklerine ev sahipliği yapmak da, Çin'in DSÖ ile girdiği işbirliğinin birer somut çıktısıdır.⁵⁴⁹

Çin'in DSÖ ile maddi-manevi ilişkilerini ve işbirliğini inceledikten sonra Amerika'nın bu ilişkiye dair tepkisine de ayrıca göz atmak gerekmektedir. Nitekim 2019 yılında küresel çapta yaşanan Koronavirüs salgını ile birlikte Amerika'nın ve Batı'nın DSÖ'ye ve Çin-DSÖ ilişkilerine eleştirileri mevcuttur. Öyle ki 2020 yılının Nisan ayında ABD Başkanı Trump, ABD'nin DSÖ'ye finansal desteğini dondurduğunu, 29 Mayıs'ta ise örgüt ile ilişkisini sonlandırdığını açıklamıştır. Açıklamasında Trump DSÖ-Çin ilişkilerini sert şekilde eleştirmiş, "DSÖ'nün ÇHC'den bağımsızlığı konusunun endişe verici olduğunu" belirtmiştir. Açıklamanın devamında Trump DSÖ'yü "süreç boyunca kritik bilgilerin hiçbirini, -muhtemelen siyasi sebeplerden- dünya ile paylaşmamakla" suçlamış, örgütü doğru ve zamanında verileri dünya ile

⁵⁴⁷ Jeremy Youde, **Global Health Governance in International Society**, Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 134

⁵⁴⁸ Collins, "The WHO and China: Dereliction of Duty"

⁵⁴⁹ Jing, Peilong and Yan, "Health Diplomacy in China"

paylaşmayan Çin'i "sözde şeffaflığı nedeni ile övmesi" nedeni ile eleştirmiştir.⁵⁵⁰ Açıklamada görüldüğü üzere DSÖ'yü siyasi sebeplerden dolayı taraflı olmakla suçlayan ABD, bir anlamda Çin'in DSÖ içerisindeki artan hakimiyetinden duyduğu endişeyi dile getirmektedir. DSÖ'nün bağımsızlık durumunu endişe verici olarak nitelendirerek bu kaygıyı doğrulayan Trump, üyeliği dondurarak bir anlamda örgütü başlıca maddi sponsoru olarak yapmış olduğu desteği geri çekmekle tehdit etmektedir. Bir anlamda DSÖ'yü "fazla Çin merkezli"⁵⁵¹ olmakla suçlayan Trump, örgütü Çin ve Amerika arasında bir tercih yapmaya zorlamaktadır. Bu kapsamda Chorev'in tespiti oldukça dikkat çekici olup Chorev, burada Trump'ın Çin'in genel olarak küresel sistemdeki konumunu değil, daha ziyade "kurumsallaşmış dünya düzenindeki konumunu" eleştirdiğini belirtmektedir.⁵⁵² Diğer bir ifade ile Amerika, Çin'in küresel sistemdeki yükselişinden değil, uluslararası hukuk sistemi içerisindeki etkinliğinden endişe duymaktadır. DSÖ'yü de tam da bu sebepten, "Çin'in yanında yer almaktan" dolayı eleştirmekte ve bir anlamda yaptırıma maruz bırakmaktadır.

Batı ve Amerikan yanlıları için Covid-19 süreci bir anlamda uluslararası yapının ve uluslararası hukukun, başta ÇKP olmak üzere otoriter aktörlerin giderek daha fazla etkisi altına girebileceği tehlikesini göstermiştir. Bu kapsamda Amerika'nın hegemonik konumunu terk etmesi durumunda uluslararası örgütlerin Çin etkisi altına girmesinin an meselesi olduğu veya alternatiflerinin hazır olduğu fark edilmiş, DSÖ ile ABD ortaklığının yeniden en üst düzeye çıkarılması ve dünya halkının sağlığını öncelemek için başlıca küresel platform olma yolunda örgütün finanse edilmeye devam edilmesi amaçlanmıştır.⁵⁵³ Aynı zamanda 2023 yılı için ABD-DSÖ Stratejik Diyaloğu kapsamında işbirliği inşası öngörülmektedir. Tüm bunlar bir anlamda DSÖ'deki Çin etkisine karşı ABD mücadelesinin somut birer örneğidir.⁵⁵⁴

⁵⁵⁰ The White House, May 18, 2020, (Çevrimiçi), <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/05/Tedros-Letter.pdf>, Erişim: Mart 8, 2023

⁵⁵¹ Kristine Lee, "It's Not Just the WTO: How China Is Moving on the Whole U.N.", **Politico**, April 15, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.politico.com/news/magazine/2020/04/15/its-not-just-the-who-how-china-is-moving-on-the-whole-un-189029>, Erişim: Mart 8, 2020

⁵⁵² Nitsan Chorev, "The World Organization between the United States and China", **Global Social Policy**, Vol:20 No:3, 2020, p. 379

⁵⁵³ Kristine Lee, "It's Not Just the WTO.."

⁵⁵⁴ "Join Statement of the United States of America and the World Health Organization on the U.S.-WHO Strategic Dialogue", **World Health Organization**, September 27, 2022, (Çevrimiçi),

Genel olarak bakıldığında DSÖ ile işbirliği içerisinde çalışmak, Çin için her anlamda kazançlı olacaktır. Örgüt ile verimli çalışma, küresel sağlık yönetişiminin norm ve değerlerinin inşasına yardımcı olmanın en iyi yolundan birisi olarak görülmektedir. Bu kapsamda bir Çin vatandaşı olan Margaret Chan'ın DSÖ Genel Direktörlüğü görevini alması, Çin'in egemenliğine ya da çıkarlarına ters düşebilecek politikaların engellenmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte 2003'teki SARS salgını sırasında zayıflayan DSÖ ilişkilerinin, Tayvan'ın örgüte katılımı yönündeki politikalarını teşvik edebileceği üzerine Çin için, DSÖ içerisindeki etkinliğinin artırılması bir zorunluluk halini almıştır.⁵⁵⁵

Özellikle Xi Jinping yönetimi ile birlikte sağlık diplomasisini dış politika ajandasında üst noktalara çıkaran Çin, BRBY Girişimi'nin retorik bir uzantısı olan Sağlık İpek Yolu'nu (Health Silk Road) da bu kapsamda oluşturmuş, bir anlamda Covid salgını nedeniyle karşı karşıya kalınan eleştirilerin bertaraf edilerek, kendisini sorumlu bir küresel sağlık lideri olarak sunmaya çalışmıştır.⁵⁵⁶ Dolayısıyla Çin'in DSÖ içerisindeki artan mevcudiyetine dikkat çeken Garets Geddes, "Çin'in yürütmekte olduğu tüm bu girişimlerin ve projelerin DSÖ için önemli olduğunu, Çin'in artan ekonomik ve diplomatik nüfuzunun, küresel çapta koalisyonlar kurmasına izin verdiğini belirtmiş, bu durumun özellikle DSÖ için önemli bir bölge olan 'Küresel Güney (Global South) için geçerli olduğuna, dolayısıyla DSÖ'nün Çin'i kendi tarafında tutması gerektiğine" dikkat çekmiştir.⁵⁵⁷ Geddes'in açıklamaları adeta ABD'nin DSÖ'ye yönelttiği 'Çin merkezcilik' eleştirilerinin bir yanıtı niteliğinde

<https://www.who.int/news/item/27-09-2022-joint-statement-of-the-united-states-of-america-and-the-world-health-organization-on-the-u.s.-who-strategic-dialogue>, Erişim: Mart 8, 2023

⁵⁵⁵ Youde, **Global Health Governance in International Society**, p. 148

⁵⁵⁶ Her ne kadar Covid salgını sırasında ortaya çıkarılmış gibi görünse de Sağlık İpek Yolu yeni bir konsept değildir, zira ilk olarak 2017 yılında Xi'nin Cenevre'de yaptığı bir ziyarette kullanılmıştır. Konuşmada Xi, DSÖ ile birlikte ülkelerde halk sağlığını iyileştirmeyi amaçlayacak bir Sağlık İpek Yolu inşa etmeyi taahhüt eden bir mutabakat metni imzalamıştır. Bu doğrultuda Çin'in küresel sağlık yönetişimindeki liderlik arayışları Covid salgını ile hız kazanmış, dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelere Sağlık İpek Yolu aracılığı ile ikili düzeyde tıbbi yardım ve danışmanlık sağlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kirk Lancaster, Michael Rubin and Mira Rapp-Hooper, "Mapping China's Health Silk Road", **Council on Foreign Relations**, April 10, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/blog/mapping-chinas-health-silk-road>, Erişim: Mart 9, 2023

⁵⁵⁷ Srinivas Mazumdar, "What Influence Does China Have Over the WHO?", **Deutsch Welle**, April 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/en/what-influence-does-china-have-over-the-who/a-53161220>, Erişim: Mart 9, 2023

olup, büyük oranda Çin'in özellikle Küresel Güney'de sahip olduğu nüfuzdan yararlanılma amacı içermektedir.

Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde bakıldığında Çin'in DSÖ içerisindeki mevcudiyeti son 30 yılda artan bir grafik çizmektedir. Amerika'nın ardından örgüte finansal destek sağlayan önemli ülkelerin başında gelen Çin'in örgütteki etkinliği ise yalnızca maddi destek ile sınırlı değildir. Öyle ki 2000'lerden itibaren artan yumuşak gücü çerçevesinde Çin, kamu diplomasisini sağlık diplomasisi alanına doğru genişletmektedir. Bu kapsamda BRBY Girişimi'nin bir kolu olarak Sağlık İpek Yolu'nu oluşturmakta, bu sayede küresel çapta dünyanın birçok bölgesine sağlık diplomasisini uygulayabilmektedir. Tıpkı BM'de olduğu gibi DSÖ'de de karar alma organlarındaki nüfuzunu artırmayı planlayan Çin, Margaret Chan'ın DSÖ Genel Direktörü olarak örgütteki olası bir Tayvan etkinliğinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Covid salgını sırasında mevcut Çin-DSÖ ilişkileri, başta ABD olmak üzere sert eleştirilere maruz kalmış, uluslararası kuruluşlardaki artan Çin etkisinin bir örneği olarak görülmüştür. Bir anlamda DSÖ, uluslararası sistemde artan Çin-ABD rekabetinin sirayet ettiği platformlardan bir diğeri olarak öne çıkmıştır. DSÖ için Çin'in küresel sağlık projeleri, Çin'i bir anlamda vazgeçilmez kılmaktadır. Çin'in küresel sağlık sisteminde sorumlu bir ülke imajı çizmesi ve Covid döneminde karşılaştığı sert eleştirileri bertaraf etmesi için DSÖ vazgeçilmez bir platformdur. Yine de DSÖ'deki artan Çin mevcudiyetinin mevcut DSÖ normları ile uyum sağlama şeklinde mi vuku bulacağı yoksa zamanla Amerika'nın endişe ettiği üzere DSÖ'nün Çin-merkezciliği yeni normatif bir yapı inşasına mı yol açacağı henüz cevapsız kalmaktadır.

4.2.2. Çin'in Ekonomik Örgütler İçerisindeki Rolü ve Etkinliği

Genel olarak bakıldığında Çin'in uluslararası ekonomik yapı ile ilişkisini, örgütlere katılım sağladığı erken dönem ile günümüz Çin politikalarının hüküm sürdüğü mevcut dönem olarak iki dönem halinde ele almak daha doğru olacaktır. Nitekim Çin'in uluslararası ekonomik örgütlerdeki etkinliğine yönelik tartışmalar, norm alıcı mı yoksa norm inşa edici mi sorusu çerçevesinde şekillenmektedir. Bu kapsamda Heng Wang ve Scott Kennedy, örgütlere katılım sağladığı ilk dönemde Çin'in rolünün norm alıcı

ve norm takipçisi iken, günümüzde ise giderek daha norm inşa edici çizgiye kaydığını belirtmektedir.⁵⁵⁸ Dolayısıyla bakıldığında Çin'in Dünya Bankası ve IMF olmak üzere uluslararası sistemin temel ekonomik örgütlerine katılım sağladığı erken dönem, bir anlamda Amerikan hegemonyası altındaki uluslararası hukukun ve uluslararası sistemin kabul edildiği ve norm alıcı bir duruşun baskın olduğu bir süreçtir. Ne var ki Wang'a göre bu norm alıcı duruş, "seçici adaptasyon" (selective adaptation) olarak adlandırılan geçici bir dönemi temsil etmektedir. Seçici adaptasyon, Pittman'ın altını çizdiği üzere Çin'in uluslararası ekonomik yapıya kendi perspektifi ile katılarak uluslararası normlara entegre olmasını sağlaması açısından erken dönemde oldukça işlevsel bir strateji olmuştur.⁵⁵⁹ Wang seçici adaptasyona dair en net örneğin Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım sağladığı dönem olarak verilebileceğini belirtmiştir. Buna göre DTÖ normlarına uyma taahhütünde bulunan Çin, bu dönemde seçici adaptasyon uygulamış olup, bu strateji zamanla yerini uluslararası ekonomik örgütlerin yeniden şekillendirilmesine karşılık gelen "seçici yeniden şekillendirme"ye (selective reshaping) bırakmaktadır.⁵⁶⁰

Bu noktada, literatürün Çin'in uluslararası ekonomik örgütlerdeki rolünün norm alıcıdan norm şekillendiriciye ya da seçici adaptasyondan seçici yeniden şekillendirmeye kaydığı çıkarımını yapmasını sağlayan Çin eylemlerinin neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu kapsamda yeniden şekillendirme ile literatürün kastettiği, çoğunlukla Çin'in uluslararası ekonomik örgütler içerisindeki mevcut kurallara yönelik hayata geçirdiği değişimler ya da yeni düzenlemeler olduğu kadar, Çin

⁵⁵⁸ Heng Wang, "Selective Reshaping: China's Paradigm Shift in International Economic Governance", **Journal of International Economic Law**, Vol:23, 2020, p. 584; Scott Kennedy, "China in Global Governance: What Kind of Status Quo Power?", **The Growing Role of Chinese in Global Governance**, Ed. Scott Kennedy and Shuaihua Cheng, Shangai: Shangai Longyu Printing Technology, 2012

⁵⁵⁹ Pitman B. Potter, "Globalization and Economic Regulation in China: Selective Adaptation of Globalized Norms and Practices", **Washington University Global Studies Law Review**, Vol:2, No: 1, 2003, p. 121

⁵⁶⁰ Seçici yeniden şekillendirme, kurumları dönüştürmesi muhtemel olan ve uluslararası ekonomik sistem içinde uzun vadeli etkiler taşıyan bir kavramdır. Kavram, Çin'in konumunu ekonomik bir güçten daha ilerisine taşıyarak ABD hegemonyasının ilerlemesinin de aksamasına neden olabilir. Kavram, bir anlamda Çin liderliğindeki kurumların ve Çin'in norm ve kurallarının küresel düzeyde uygulanmasına dayanmakta olup, mevcut kurum ve kuruluşların standart, yapı ve normlarının ötesine geçmeyi amaçlamaktadır. Kavram, Çin öncülüğünde inşa edilen yeni kurumlarla birlikte mevcut kurumların üzerine de uygulanabilir. Çin'in mevcut uluslararası sistemde ve uluslararası hukuktaki reform arayışları, literatürde yeni yeni seçici yeniden şekillendirme kavramı ile ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wang, "Selective Reshaping..."

tarafından kurulması sağlanan yeni ekonomik örgütlerdir. Asya Altyapı Yatırım Bankası bu kapsamda akla gelen ilk örneklerden olup, bu örgütler ve yeniden düzenlemeler çalışmanın devam eden bölümlerinde ayrıca ele alınacaktır.

James Paradise, Çin'in kurulmasına öncülük ettiği uluslararası ekonomik örgütleri “paralel örgütler” olarak adlandırmakta, bu örgütlerin Çin tarafından küresel ekonomik yönetişime katılımın artırılması yolunda stratejik birer araç olarak kullanıldığını savunmaktadır. Bununla birlikte Paradise'ın altını çizdiği bir diğer noktaya göre Çin'in uluslararası ekonomik yapı ile ilişkisinin temel motivasyonlarından birisi de, Çin'in para birimi olan remminin uluslararası sistemde daha da önem kazanmasını ve uluslararası ticarete kullanımının artırılmasını sağlayarak, ABD dolarına bağımlılığın azaltılmasıdır. Remminin uluslararasılaştırılması amacı çerçevesinde bir anlamda uluslararası ekonomik sistem üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmayı ve sistemdeki mevcut Amerikan doları dominasyonundan kurtarmayı amaçlamaktadır.⁵⁶¹

Jenn-Jaw Soong, Çin'in uluslararası ekonomik örgütlerdeki rolünü üçe ayırmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Çin'in norm düzenleyici/inşa edici olarak hâkim konumunda yer aldığı uluslararası ekonomik örgütleri göstermekte olup, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Şangay İşbirliği Örgütü bunlardan başlıcalarıdır. Soong'a göre Çin'in uluslararası ekonomik örgütler içerisindeki ikinci rolü iletişimci/destekçidir, bu rolün uygulandığı örgütler ise Çin'in aktif bir rol oynadığı, diğer ülkelerle eşit statüye sahip olarak önemli bir üyesi olduğu örgütlerdir. Bu kategorideki başlıca örgütler ise G20 ve BRICS olarak işaret edilmektedir. Çin'in uluslararası ekonomik örgütlerdeki son rolü destekleyici olup, bu örgütlerde ana kurucu olarak görünmemekte, fakat arka planda örgütlerin inşasını ve oluşumunu aktif olarak teşvik etmektedir, ASEAN bu kapsamda akla ilk gelen örnektir.⁵⁶² Tüm bu değişen rollere karşın Çin'in ekonomik gelişim hedefi sabit olup, 2000'lerden itibaren gerçekleştirdiği gelişim, büyük oranda uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonun bir sonucudur. Bu kapsamda Çin ile

⁵⁶¹ James F. Paradise, “The Role of “Parallel Institutions” in China’s Growing Participation in Global Economic Governance”, **Journal of Chinese Political Science**, Vol:21, 2016, p.150-159

⁵⁶² Jenn-Jaw Soong, “The Political Economy of China’s Rising Role in Regional International Organizations: Are There Strategies and Policies of the Chinese Way Considered and Applied?”, **The Chinese Economy**, Vol:55 No:4, 2022, p. 252

uluslararası hukuk arasında “karşılıklı adaptasyon, meşrulaştırma ve kapasitelerin geliştirilmesi”ne dayanan bir ilişki mevcuttur.⁵⁶³ Başlıca hedefin sabit kaldığı, fakat bu hedefe giden süreçte benimsenen rollerin değiştiği uluslararası ekonomik yapıda Çin’in hangi rolü benimseyeceği sorusu üzerinde belirleyici olan başlıca etmenler ise elde edilecek çıktıların ülke çıkarları çerçevesinde kar/zarar hesaplamasıdır.⁵⁶⁴

Sonuç olarak Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1949 yılında kurulmasından günümüze dek değişmeyen başlıca hedefi ekonomik gelişme olmuş, ekonomik gelişmenin ise uluslararası yapıya ve uluslararası hukuka entegrasyondan geçtiğine ve beraberinde uluslararası arenada güçlü bir statü getireceğine inanılmıştır. Ekonomik gelişim ve uluslararası entegrasyon hedefi günümüze dek sabit kalmakla birlikte, bu hedefe nasıl ulaşılabileceği ve uluslararası ekonomik örgütler içerisindeki rolünün niteliği ise zamanla değişim göstermiştir. Bu kapsamda Çin’in uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonunun büyük kısmını oluşturan DTÖ, IMF ve DB’na katılım gösterdiği ilk süreç Batı-Amerikan hakimiyetindeki sisteme ve normlarına uyum sağlama, diğer bir deyişle seçici adaptasyon süreci olarak karakterize edilmektedir. Ne var ki özellikle 2000’lerden sonra yakalanan ekonomik büyüme ivmesi ve Xi Jinping’in uyguladığı aktif bölgesel/küresel politikalar aracılığıyla, Çin’in uluslararası sistemdeki norm alıcı rolünden saparak uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi bir ülke haline gelmek için norm şekillendirici rolüne kaydığı görülmektedir. Bu kapsamda Çin, mevcut uluslararası hukukun ve ekonomik örgütlerin yapısında ve normlarında bazı değişiklikler yapmakla kalmamış, kendi normları üzerine inşa ettiği bazı yeni uluslararası örgütlerin oluşumuna ön ayak olmuştur. Çin’in uluslararası hukuk ve uluslararası ekonomik sisteme yönelik duruşundaki bu değişiklik, seçici yeniden şekillendirme ile de ifade edilmekte olup, hangi örgütte hangi rolü benimseyeceği ise devlet çıkarları ve kar/zarar hesaplamaları çerçevesinde şekillenmektedir. Bahsedilen mevcut ekonomik örgütlerdeki reform arayışları ve yeni oluşturulan örgütler ise çalışmanın devam eden bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

⁵⁶³ Samuel S. Kim, “China and the United Nations”, **China Joins the World: Progress and Prospects**, Ed. Elizabeth Economy and Michel Oksenberg, New York: Council on Foreign Relations Press, 1999, p. 61

⁵⁶⁴ Paradise, “The Role of “Parallel Institutions””... p. 153

4.2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü

Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyeliği süreci ve halihazırda örgüt içerisinde ki tutum ve yaklaşımı, uluslararası hukuk anlayışının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Öyle ki DTÖ sistemi, uluslararası hukukun en fazla yasallaştırılan birimlerinden birisi olarak göze çarpmakta olup; hem Çin'in, hem ABD'nin dahil olması ve jeopolitik anlaşmazlıkları çözme gücü olmamasına rağmen uluslararası ticaretle ilgili anlaşmazlıkları yönetme ve çözme gücüne sahip olması bakımından uluslararası hukukun oldukça işlevsel bir parçasını oluşturmaktadır.⁵⁶⁵ Öte yandan De Lisle de, Çin-DTÖ ilişkisinin inşacı yaklaşıma uyum sağladığına dikkat çekmiş, devletlerin uluslararası kurumlara entegrasyonu da dahil olmak üzere, uluslararası normları kabul edecek şekilde sosyalleşmesi ile karakterize edilen inşacı yaklaşımın, Çin'in Mao Reformu sonrası uluslararası sisteme katılmaya çalıştığını ve bu kapsamda statükocu anlayış ile büyük oranda uyum sağladığını savunmaktadır.⁵⁶⁶ Tüm bu noktalardan hareketle yalnızca uluslararası ekonomik örgütler bağlamında değil, uluslararası hukuk yaklaşımını yansıtmaları açısından da DTÖ-Çin ilişkisi incelemeye değerdir.

Geriye dönük olarak bakıldığında Çin, GATT'ın resmi imzacılarından biri olmakla birlikte, Tayvan'daki hükümetin 1949'da Çin'in üyeliğini geri çekmesiyle bu üyelik sona ermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti ise, 1986'da GATT'ın DTÖ'ye dönüşmesinin ardından Çin'in statüsünün tam statüye dönüştürülmesini talep etmiş, sonuçlanması 15 yıl süren “uzun, zahmetli, ve sayısız zorluk ve hayal kırıklığı” ile ifade edilen süreç sonunda 2001'de Çin'in üyeliği kabul edilmiştir.⁵⁶⁷ Bu noktada Çin'in örgüye katılım sürecinin bu denli zorlu ve uzun olmasının nedeninin ne olduğu sorusu haliyle akla gelmekte olup, bu durumun en önemli nedenlerinden birisi ise Çin'in gerek politik, gerekse ekonomik yapısının örgüt ile büyük oranda ters bir yapıya sahip olmasıdır. Schaffer ve Gao'nun da bu noktada vurguladığı üzere Çin'in güçlü otoriter bir devlet

⁵⁶⁵ Eric A. Posner and John C. Yoo, “ International Law and Rise of China”, **University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper** No:127, 2006, p. 13; Gregory Shaffer and Henry Gao, “ China's Rise: How It Took On The U.S. At The WTO”, **University of Illinois Law Review**, 115, 2018, p. 128

⁵⁶⁶ Jacques DeLisle, “China's Rise, The U.S., and The WTO: Perspectives From International Relations Theory”, **University of Illinois Law Review**, 2018, p. 58

⁵⁶⁷ Nini Yang, “ China's WTO Membership: Commitments and Challenges”, **China and the Challenge of Economic Globalization: The Impact of WTO Membership**, Ed. Hung-Gay Fung, Changhong Pei and Kevin Zhang, London And New York: Routledge, 2006, p. 100

olduğu ve ekonomik sektörlerin yönetiminde doğrudan devlet kontrolünün bulunduğu göz önüne alındığında Çin ekonomisi de “Çin karakteristiğine sahip sosyalist bir sistem” ya da “Çin karakteristiğine sahip kapitalist sistem” olarak da nitelendirilmektedir.⁵⁶⁸ Tüm bu yapısal ve ideolojik farklılıklara rağmen DTÖ üyeliği Çin için olmazsa olmazdır, nitekim ticari ilişkilerin yönetimi, Çin’in yalnızca ekonomik kalkınması için değil, aynı zamanda siyasi istikrarı için de oldukça önemlidir. Dolayısıyla Çin’in DTÖ katılım süreci oldukça uzun ve karmaşık bir süreci işaret etmekte olup, DTÖ katılım müzakereleri ise Çin’in pasif bir şekilde norm ve kuralları kabul ettiği bir tür “tek yönlü ilişki” olarak nitelendirilmektedir. Bill Clinton bu tek yönlü ilişki durumunu daha da ileri götürmüş, Çin’in DTÖ’ye giriş koşullarını göz önünde bulundurarak DTÖ’yü “tarihteki en tek taraflı ticaret anlaşması” olarak tanımlamıştır.⁵⁶⁹

Çin’in tüm norm ve kuralları kabul ederek tek yönlü bir ilişki olarak nitelendirilmesini sağladığı DTÖ’ye katılım sürecinde tavizde bulunduğu noktaların neler olduğu bu noktada akla gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında DTÖ’ye katılım, Çin için bir anlamda çok sayıda tarifenin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi anlamına gelmektedir. Çin açısından DTÖ üyeliği; iç politika reformu ve şeffaflık gibi ilkelerin uygulanmasının taahhütü anlamına da gelmektedir.⁵⁷⁰ Bu kapsamda yalnızca Çin’e özgü (DTÖ-Plus) yükümlülükleri getirilerek Çin’in yalnızca mevcut DTÖ normlarına uyum sağlaması değil, aynı zamanda iç hukukunda da gerekli reformları gerçekleştirmesi garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Tüm bu tavizler sonucunda DTÖ üyeliği bir anlamda Çin içerisindeki rekabeti artırarak hükümetin merkezi kontrolünün aşınmasına sebep olacak, ticaret politikası başta olmak üzere çok sayıda iç hukuk değişikliği gerektirecektir.⁵⁷¹ Uluslararası anlaşma kural ve normlarına uyum

⁵⁶⁸ Shaffer and Gao, “China’s Rise..”, p. 127

⁵⁶⁹ Wang, “Selective Reshaping..”, p. 584; Xiaohui Wu, “No Longer Outside, Not Yet Equal: Rethinking China’s Membership in the World Trade Organization”, **Chinese Journal of International Law**, 2011, p. 237

⁵⁷⁰ Jean-Marc F. Blanchard, “The Dynamics of China’s Accession to the WTO: Counting Sense, Coalitions and Constructs”, **Asian Journal of Social Science**, Vol:41, 2013, p. 268; Jeffrey L. Gertler, “What China’s WTO Accession is All About”, **China and the WTO: Accession, Policy Reform and Poverty Reduction Strategies**, Ed. Deepak Bhattachali, Shantong Li, Will Martin, Washington: World Bank and Oxford University Press, 2004, p.25

⁵⁷¹ Cai, **The Rise of China and International Law**, p. 127; Kent, “China’s International Socialization..”,p. 356

sağlayarak iç politikada gerçekleştirilecek reformlar işaret etmektedir ki tüm bu taviz ve taahhütler, Çin'in uluslararası hukukun bir parçası olarak sisteme entegre olma isteğini yansıtmaktadır.

Çin'in DTÖ'ye katılımı ve bu süreçte verdiği tavizler, Çinli düşünürler tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Genel olarak DTÖ'ye katılımın getirilerinin, maliyetinden daha fazla olmadığı üzerine yoğunlaşan eleştiriler, Çin egemenliğinin zarar görebileceği konusunda birleşmektedir. Buna göre DTÖ norm ve kuralları, Çin'i mali piyasalarını açmaya zorlayacak olup, ileride yaşanacak bir Asya mali krizinde ülkeyi savunmasız durumda bırakabilecektir. Bu kapsamda eleştirmenler tarafından DTÖ, merkezinde ABD'nin bulunduğu ve Batılı kapitalist devletlerin kontrolünü artırmak için tasarlanmış daha geniş bir kurumlar ağının bir parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla Çin tarafından üstlenilecek bir reform, toplumu istikrarsızlaştıracak ve Çin egemenliğini savunmasız bırakacaktır.⁵⁷² Ann Kent de tüm bu risklere rağmen Çin'in uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlere katılımının maliyetlerini kabul etmeye hazır olmasının en önemli örneklerinden birisinin DTÖ olduğunu belirtmekte, Çin'in tüm bu maliyetleri kabul etmesinin “uluslararası örgütlere üyelik tarihindeki en hesaplı kumarı ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa doğru en niteliksiz sıçraması” olduğunu altını çizmektedir.⁵⁷³

Tüm bu eleştirilere ve DTÖ'ye katılım maliyetlerine rağmen Çin'in örgüte katılım sağlama konusundaki motivasyonunun neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Ann Kent'e göre Çin'in bu konudaki başlıca motivasyonları statü, üyelik ile elde edilecek ticaret fırsatları, küreselleşmenin itici gücü ve Çin'deki yeniden yapılanmayı derinleştirme arzusu gibi geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Tüm bu amaçlar çerçevesinde DTÖ, Çin'in uluslararası ekonomik sistemin saygın bir ülkesi haline gelmesini sağlayacak, uluslararası ticaret düzenlemelerinin formüle edilmesinde aktif bir katılımcı olarak yer almasını sağlayacak, kısacası Çin'i küresel ekonomiye bağlayacak bir köprü işlevi görecektir.⁵⁷⁴ Tüm bunlara ek olarak Çin'in DTÖ üyeliği

⁵⁷² Joseph Fewsmith, “The Political and Social Implications of China's Accession to the WTO”, **China Quarterly**, No:167, 2001, p. 585-587

⁵⁷³ Kent, “China's International Socialization..”,p. 355

⁵⁷⁴ A.e., p. 355-56

arayışının ardında, Tayvan'ın kendisinden önce örgüte katılacağına dair endişeler ve böyle bir üyeliğin boğazlar arası ticaret ve yatırım engellerini aşarak olası Çin-Tayvan entegrasyonunu bozabileceği ihtimali de yatmaktadır.⁵⁷⁵

Amerikan hegemonyası ve Batı liberalizmi doğrultusunda şekillenen uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler ile büyük oranda zıt bir ekonomik ve siyasi yapıya sahip Çin'in tüm bu farklılıklara rağmen DTÖ'ye kabul edilmesi dikkat çekici bir durum olup, büyük oranda Batı'nın Çin üyeliğine yönelik yapıcı tutumunun bir sonucudur. Öyle ki birçok DTÖ üyesi, Çin'in katılımının "çok taraflı ticaret sisteminin güçlendirilmesi, Çin'e ve diğer üye ülkelere karşılıklı yararlar getirmesi, dünya ekonomisinin istikrarlı gelişiminin sağlanmasını" beraberinde getireceği görüşünde olup, Çin ekonomisinin kayda değer hacmi ve hızlı büyümesi nedeniyle de Çin'in durumu dikkatlice değerlendirilmesi gereken istisnai bir durum olarak görülmektedir.⁵⁷⁶ Aynı şekilde ABD, Clinton yönetimi altında Çin'in DTÖ'ye katılımı konusunda "yapıcı angajman politikası" sergilemiş, Çin'i uluslararası ekonomik yapının bir parçası haline getirme amacı çerçevesinde DTÖ'ye dahil etmenin, ABD tercih ve çıkarlarını teşvik edecek ve uluslararası ekonomik normların hakim olmasını sağlayacak şekilde Çin'i değiştirmeye yardımcı olacağını savunmuştur.⁵⁷⁷ Öyle ki Clinton'un ifadesiyle Çin'in DTÖ'ye katılımı ve serbest ticaretin genişlemesi "anakaranın tek parti devletinin düşüşünü hızlandıracak güçleri serbest bırakabilecek" olup, Batı'da Çin'in DTÖ üyeliğinin, uluslararası ticaret rejiminin bir parçası haline geldikçe Batılı norm ve değerlerin büyük oranda kabul edileceği inancı hakimdi.⁵⁷⁸

Ne var ki Çin'in üyeliğine yönelik bu yapıcı hava, zamanla gelen eleştirilerin ardından yerini soru işaretlerine bırakmıştır. Amerika başta olmak üzere Çin tarafına yöneltilen eleştiriler çeşitli konuları kapsamakta olup, genel olarak Çin devletinin kimliği ve bu kimliğin örgüt ile paralellik göstermemesidir. Buna göre bazı DTÖ üyelerinin görüşüne göre Çin, diğer birçok DTÖ üyesinin yapamayacağı meydan okumalar getirme potansiyeli taşımakta olup, bu açıdan fazla güçlü bir ülkedir. Diğer bir deyişle

⁵⁷⁵ Blanchard, "The Dynamics of China's Accession to the WTO...", p. 266

⁵⁷⁶ Cai, **The Rise of China and International Law**, p. 127

⁵⁷⁷ DeLisle, "China's Rise, The U.S., and The WTO..", p. 59

⁵⁷⁸ Joseph Fewsmith, "The Political and Social Implications..", p. 583-584

bu güçte bir Çin, çıkarları doğrultusunda DTÖ norm ve kurallarına meydan okumayı tercih edebilir ve sosyalist kimliği uluslararası düzeni potansiyel olarak bozabilir. Çin'in DTÖ üyeliğine yönelik diğer eleştiriler ise, örgüte katılım şartlarına yönelik olup, bu konuda en çok ABD tarafından eleştirilmektedir. Buna göre Çin ekonomisindeki kamu iktisadi teşebbüsleri başlı başına bir problem olup, üyeliğin ilk yıllarında Çin'in uygulamayı kabul ettiği şeffaflık ve yaptırımların uygulanmasının eksikliğine odaklanan eleştiriler de mevcuttur. Bu kapsamda Çin devleti üyelik sırasında vaat ettiği uluslararası ticaret haklarını açmak için yavaş davranmakta, vaat ettiği iç reformları uygulamaktan uzak görünmektedir.⁵⁷⁹

Çin'in DTÖ üyeliğine yönelik karşılaştığı en önemli eleştiri ise, DTÖ yükümlülüklerini ihlal etmek ve DTÖ normlarına karşı koymak olup, uyuşmazlık çözümüne yönelik reform girişimleri, DTÖ üyeleri ve ABD tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Jackson bu konuda DTÖ'de uyuşmazlıkların çözümü konusunda açıkça ihtiyaç duyulan bazı reformlar olduğunu belirtmekte, bu reformların uygulanması noktasında diğer ülkelerden daha fazla ilgilenerek önemli bir rol oynayacak ülkenin Çin olmasının oldukça muhtemel olduğunu altını çizmektedir.⁵⁸⁰ Wang da Çin'in özellikle uyuşmazlıkların çözümü konusundaki reform girişimleri bağlamında Çin'in DTÖ'deki rolünün başlangıçta norm alıcı konumundan, mevcut normların uygulanabilirliği ne yönelik meydan okumalar yoluyla giderek artan bir şekilde norm bozucu ya da norm şekillendiriciye kaydığını iddia etmektedir. Wang bu noktadaki çıkarımını bir üst noktaya taşıyarak, Çin'in uyuşmazlıkların çözümü konusundaki norm şekillendirici rolünün, kendisine dayatılan katı yükümlülüklerle bir yanıt olabileceği, bu anlamda büyük ölçüde tepkisel olabileceğini de vurgulamaktadır.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Penelope B. Crime, "China's WTO Compliance: Commitment and Progress in the Initial Stage", **China and the Challenge of Economic Globalization: The Impact of WTO Membership**, Ed. Hung-Gay Fung, Changhong Pei and Kevin Zhang, London And New York: Routledge, 2006, p. 43; Cai **The Rise of China and International Law**, p. 130-308

⁵⁸⁰ Sylvia Jackson, "The Impact of China's Accession on the WTO", **China and the World Trading System: Entering the New Millenium**, Ed. Deborah Z. Cass, Brett G. Williams and George Barker, Oxford, Oxford University Press, 2003, p. 29-30

⁵⁸¹ Wang, "Selective Reshaping..", p. 584-585

Çin'in DTÖ 'deki rolünün norm alıcıdan norm şekillendiriciye kayması ve özellikle DTÖ içerisindeki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik reform arayışları ise 2009 yılından itibaren gerçekleşmiş olup, büyük oranda küresel ekonomik krizin ve krize rağmen Çin'in ekonomik bir güç olarak yükselişini sürdürmesinin etkisi büyüktür. Buna göre Çin, bu tarihlerden itibaren ABD ve AB'ye rakip olarak giderek kendi çıkarlarını savunmuştur. Bu kapsamda örgüte üye olmasından kısa bir süre sonra Çin, ABD, AB ve Japonya gibi temyiz organı koltuklarından birine sahip olması gerektiğini savunmuş ve 2008'de Çin'in üst düzey bir ticaret yetkilisi temyiz organı üyesi olarak atanmıştır.⁵⁸² Tüm bu noktalar doğrultusunda görülmektedir ki örgüte katılım sağladıktan kısa bir süre sonra Çin, DTÖ davalarından kaçınmaya çalışan isteksiz bir katılımcıdan, sistemi kendi çıkarlarını savunmak için kullanan aktif ve zorlu bir oyuncuya evrilmiştir.⁵⁸³

DTÖ uyuşmazlık çözümü mekanizmasına bu noktada ayrıca değinmek ve Çin'in bu mekanizmaya yönelik algısını da vurgulamak gerekmektedir. DTÖ Genel Konsey Toplantısında Çinli Büyükelçi Dr. Zhang, “verimliliği ve etkinliği ile uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının DTÖ'nün baştacı olarak kabul edildiğini, 1995'ten bu yana yüzlerce ticari ihtilafın bu mekanizma ile çözüme kavuşturulduğunu ve böyle bir sistemin uluslararası hukuk tarihindeki en verimli ve etkili uyuşmazlık mekanizmalarından biri haline geldiğini” belirtmiştir.⁵⁸⁴ Bu görüş doğrultusunda Çin, DTÖ üyesi olduktan sonra en fazla ticaret yapan ülkelerden biri olarak DTÖ uyuşmazlık çözümü mekanizması reformunu desteklemiş, reformun özellikle gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını yansıtmaması gerektiğini savunmuştur. Çin ayrıca ticareti kötüye kullanma eğilimini caydırmak için anlaşmazlık için zaman çerçevesinin kısaltılmasını tavsiye etmiş; ticari imtiyazların askıya alınması yerine, tartışmalı taraflar için karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler bulunmasını önermiştir.⁵⁸⁵

⁵⁸² Cai, *The Rise of China and International Law*, p. 180-181

⁵⁸³ Shaffer and Gao, “China's Rise..”, p 126-132

⁵⁸⁴ “Statement by H.E. Ambassador Dr. Zhang Xiangchen at the WTO General Council Meeting”, **Ministry of Commerce**, May 10, 2018, (Çevrimiçi), <http://wto.mofcom.gov.cn/article/meetingsandstatements/201805/20180502741686.shtml>, Erişim: Nisan 6, 2023

⁵⁸⁵ Cai, *The Rise of China and International Law*, p. 291

Bu noktada Çin'in DTÖ uyuşmazlık çözümü mekanizması reformu çerçevesinde sunduğu önerilerde kullanılan “gelişmekte olan ülke” vurgusuna dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim DTÖ'ye girişi sırasında Çin, kendisine gelişmekte olan ülke statüsü altında muamele edilmesi konusunda ısrar etmiştir. Çin açısından bu gelişmekte olan ülke kimliği ısrarının altında yatan motivasyonun ise DTÖ rejimi altında gelişmekte olan ülkelere tanınan hak ve yükümlülüklerden yararlanabilme fırsatı olduğu söylenebilir.⁵⁸⁶ Hu'ya göre ise Çin'in DTÖ'deki gelişmekte olan ülke statüsü iddiası, örgüt içerisindeki gelişmekte olan ülkeler ile dayanışma arzusunun gerçekleştirmek için siyasi konumlanmasının bir sonucudur. Bu bağlamda mevcut ticaret norm ve kurallarını dikte eden gelişmiş ülkelerin bir parçası olmak yerine Çin, çok taraflı bir ticaret politikası oluşturmak istemekte, bu kapsamda Güney-Güney işbirliğini daha da geliştirmek için gelişmekte olan ülke statüsünü tercih etmektedir.⁵⁸⁷

Çin'in gelişmekte olan ülke statüsüne başlıca tepki ise ABD'den gelmekte olup, Trump bu noktada doğrudan Çin'i hedef almıştır. Trump, “Çin'in inanılmaz bir şekilde örgütteki gelişmiş ülkelere yararlandığını, o halde ABD'nin de gelişmekte olan ülke statüsü talep etmesi gerektiğini” belirtmiş, “Çin ekonomisinin ABD'nin yardımıyla DTÖ'ye katılmasının ardından patlamaya başladığını da” eklemiştir. Trump'a göre yıllarca düz çizgide ilerleyen Çin ekonomisi, ancak DTÖ'ye girdikten sonra bir roket gemisi haline gelmiş olup, Çin'in DTÖ'ye bu koşullar altında katılmasına izin verilmesi başlıca bir hatadır nitekim “onların kuralları ve düzenlemeleri gelişmiş ülkelere çok daha farklı ve çok daha kolaydı.”⁵⁸⁸ Amerikalı senatörler de Çin'in gelişmekte olan ülke etiketine sarılarak, uluslararası anlaşmaların hedeflerini gelişmiş bir ulus düzeyinde iletme sorumluluğundan kurtulduğunu savunmakta iken, Çin'in gelişmiş ülkeler ile arasına çizdiği bu biz ve onlar çerçevesinin, güvenilirliğini kaybetmesine sebep olacağını altını çizmektedir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ A.e., p. 68-86

⁵⁸⁷ Weinian Hu, “China as a WTO Developing Member, Is It a Problem?”, **Policy Insights**, No: 2019/16, 2019, p.21

⁵⁸⁸ “If China a Developing Country, Make US too One: Donald Trump”, **Economic Times**, April 11, 2020, (Çevrimiçi), <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/if-china-a-developing-country-make-us-too-one-donald-trump/articleshow/75091239.cms>, Erişim: Nisan 7, 2023

⁵⁸⁹ Sadie Statman, “Is China a Developing Nation? The US Congress Is Sceptical”, **The Diplomat**, February 22, 2023, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2023/02/is-china-a-developing-nation-the-us-congress-is-skeptical/>, Erişim: Nisan 7, 2023

Tüm bu noktalara ek olarak Çin'in DTÖ içerisindeki reform arayışları yalnızca uyuşmazlık çözümü mekanizması çerçevesinde gerçekleşmemiş olup, Çin aynı zamanda yatırım kolaylaştırmaya yönelik uluslararası kuralları da şekillendirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Çin, DTÖ'de "Yatırım Kolaylaştırma Dostları" (Friends of Investment Facilitation) kurmak için inisiyatif almış, bir anlamda bu girişimi ile "küresel yatırım kolaylaştırmayı teşvik etmek için DTÖ'ye bir Çin çözümü" sunmuştur.⁵⁹⁰

Dolayısıyla örgüte üye olduğu 2001'den günümüze dek Çin'in DTÖ içerisindeki rolünün zaman içerisinde norm alıcıdan norm şekillendiriciye evrildiğini, pasif bir katılımcıdan aktif bir katılımcıya dönüştüğü görülmektedir. Öyle ki Çin, DTÖ'ye katılımını takip eden ilk 10 yılda bir miktar ekonomik serbestleşme ve Pazar açılışı gösterse de, özellikle Xi Jinping'in gelişinden bu yana bu reformların azalarak tersine dönme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Xi döneminde özellikle ekonomik milliyetçiliğin artış gösterdiği göz önüne alındığında (ki bu durum DTÖ'nün serbestleşme normları ile ters düşmektedir) özellikle Küresel Finansal Kriz'in ardından Batılı norm ve değerlere karşı şüpheci bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır.⁵⁹¹

Dolayısıyla genel olarak bakıldığında Çin'in DTÖ üyeliği, ekonomik kalkınma ve rejimin siyasi hakimiyetini sürdürme gibi amaçları için etkili olmuştur. Ne var ki Xi döneminde Çin'in politik ekonomisinin devletçi (ya da devlet kapitalisti) niteliği göstermeye devam etmesi ve DTÖ normları ile gerilim içerisinde bulunması, DTÖ üyeliği sürecinin başındaki umutlu havayı dağıtmakta, Çin'in üyeliğinin geleceğine dair endişeleri artırmaktadır. Nitekim bu konudaki bazı eleştirilere göre Çin, DTÖ normlarına tam uyum sağlamak için yetersiz bir donanımına sahip olmakla birlikte yakın zamanda da böyle kalacak gibi görünmektedir. Mevcut DTÖ siyasi-hukuksal düzeni Çin'in yapısından çok daha farklı olup, daha liberal ve yasalara tabi bir görünüm

⁵⁹⁰ Wang, "Selective Reshaping", p. 591

⁵⁹¹ Stephen Ezell, "False Promises II: The Continuing Gap Between China's WTO Commitments and Its Practices", ITIF, July 26, 2021, (Çevrimiçi), <https://itif.org/publications/2021/07/26/false-promises-ii-continuing-gap-between-chinas-wto-commitments-and-its/>, Erişim: Nisan 7, 2023; DeLisle, "China's Rise, The U.S., and The WTO..", p.63

çizmektedir.⁵⁹² Her ne kadar Xi Jinping'in örgüt içerisinde gerçekleştirdiği konuşmalar "daha açık, daha kapsayıcı bir ekonomik küreselleşme taahhüdünü değiştirmeyeceğini" garanti etse de, "DTÖ reformunun doğru yönde ilerlemesini ve gelişmekte olan ülkelerin meşru hak ve çıkarlarını destekleyici" konuşmaları⁵⁹³, yukarıda belirtilen eleştirilere bir zemin hazırlamaktadır. Kısacası DTÖ-Çin ilişkisi, liberal Batılı değerlerin ve hukukun üstünlüğünün hâkim olduğu uluslararası bir örgütte, gerek devlet yapısı, gerekse ülke içerisinde benimsenen ekonomik model ve hukuk yapısı açısından taban tabana zıt bir anlayışa sahip bir ülkenin kendisine alan açmaya çalışmasının önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında ise DTÖ'ye üyelik sürecinde Çin, uluslararası hukukun ve uluslararası örgütlerin bir parçası ve norm alıcısı görünümündedir. Zamanla Çin'in uluslararası sistemin bir parçası olmak ve aktif bir katılımcısı olarak yer almak isteyen daha pasif profili, örgüt içerisinde bazı reformlar gerçekleştirme motivasyonuna sahip büyük ve yükselen bir güç olarak aktif bir tutuma evrilmiştir. Diğer bir deyişle Wang'ın vurguladığı üzere Çin'in DTÖ'deki varlığının reaktif - seçici adaptasyondan, proaktif-yeniden şekillendirmeye kaydığı görülmektedir.⁵⁹⁴ Öyle ki başlangıçta Çin açısından son derece eşitsiz ve tek taraflı şartların kabulü anlamına gelen üyelik, zamanla reform arayışları çerçevesinde Çin lehine dengelenme girişimlerine sahne olmaktadır. Çin'in DTÖ içerisindeki reformu destekleyen eylemlerinin ise çoğunlukla uyuşmazlık çözümü mekanizması çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir. DTÖ'ye üye olduğu dönemden günümüze dek elde ettiği ekonomik gelişim ve örgüt içerisinde kazandığı konum açısından bakıldığında Çin'in bu eşitsiz ve tek taraflı üyelik şartlarını kabul etmesinin nedeni anlaşılmaktadır. Bu kapsamda açıkça görülmektedir ki kar-zarar hesaplamasında Çin'in elde ettiği kazanımlar, üyelikten doğan yükümlülükleri/zararları karşısında daha ağır basmıştır. Başlangıçta DTÖ'ye üye bir Çin'in liberal örgüt normları ve Batılı uluslararası yapıya zamanla uyum sağlayacağı ve karşılıklı kazanç getirebileceği noktasında pozitif bir

⁵⁹² DeLisle, "China's Rise, The U.S., and The WTO..", p. 65

⁵⁹³ "Focus: Toward a Better Future: Xi Jinping and the Evolving 143rd WTO Member", **XinhuaNet**, April 10, 2023, (Çevrimiçi), http://www.news.cn/english/2021-12/11/c_1310366209.htm, Erişim: Nisan 10, 2023

⁵⁹⁴ Wang, "Selective Reshaping", p. 605

algı hakimken, zamanla kurumları ve normları değiştirme veya yeniden inşa etme kapasitesi ve iradesi ile bu pozitif algının kırılarak, üyeliğin geleceğinin endişe ile karşılanmasına neden olmuştur.

4.2.2.2. IMF

IMF, uluslararası ekonomik yapıyı oluşturan tüm uluslararası örgütler arasında Çin'in halihazırda Batıdan tamamen farklı bir finansal sisteme sahip bir ülke olarak hakkında en az bilgi sahibi olduğu yapılardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Pazar odaklı bir finansal sistem yaratma hedefi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda sahip olduğu/benimsediği ekonomik sistem anlayışıyla tamamen ters olup, ülkedeki tüm finansal işlemleri yürüten ve merkez bankası olarak da faaliyet gösteren tek bir bankanın bulunduğu bilinmektedir.⁵⁹⁵ Ne var ki ülkenin kuruluşunda benimsenen dışa kapalı ekonomi politikası Deng dönemi itibariyle benimsenen modernleşme ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda terk edilerek, Çin'in küresel ekonomik sisteme aşamalı entegrasyonu hedeflenir olmuştur.

1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kurulan IMF'nin uluslararası parasal konuların çok taraflı mülahazaları için bir forum görevi gördüğü ve üye ülkelerin kısa vadeli ödemeler dengesinde yaşadıkları güçlükler ile başa çıkmalarını sağlayan bir fon kaynağı olduğu, dolayısıyla ülkelerin nispeten istikrarlı döviz kurlarını korumalarına yardımcı olduğu göz önüne alındığında⁵⁹⁶, uluslararası ekonomik yapıda yükselen bir güç olan Çin'in bu örgütün dışında kalması mümkün görünmemektedir. Aslında Çin, daha sonra Tayvan'ı kuran hükümet döneminde IMF'in kurucu üyelerinden birisi olup, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yönetime geçen ÇHK Rejimi, uluslararası ekonomik yapıda Çin'in statüsünü artıracak motivasyonu ile 1980'de Çin'in IMF'deki temsilini devralmıştır.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Peter Ferdinand and Jue Wang, "China and the IMF: iicry Towards Pragmatic International Institutional Pluralism", **International Affairs**, Vol:89 No:4, 2013, p. 896

⁵⁹⁶ Harold K. Jacobson and Michel Oksenberg, **China's Participation in the IMF, The World Bank and GATT: Toward a Global Economic Order**, Michigan: The University of Michigan Press, 1990, p. 1-2

⁵⁹⁷ Jue Wang, "China-IMF Collaboration: Toward the Leadership in Global Monetary Governance", **Chinese Political Science Review**, 2017, p. 7-8

Amerika liderliğindeki uluslararası sistemi oluşturan örgütlerden birisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda IMF'in ve sahip olduğu liberal norm ve yapının Çin'in sosyalist anlayışı ile ters olduğu aşıkardır. Bu gerçeklikten hareketle Çin, örgütteki temsili devraldığı 1980'den bu yana IMF'den teknik yardımlar almaktadır. Bu kapsamda IMF enstitüleri, IMF uzmanlarının Çin'e gerçekleştirdiği periyodik ziyaretler aracılığı ile Çin'e finansın nasıl biçimlendirileceği ve işleneceği konusunda önemli teknik bilgiler sağlamıştır.⁵⁹⁸

IMF'den aldığı teknik yardımlar konusunda son derece norm alıcı tutum sergileyen Çin'in bu uyum sağlayan profili neo-liberal ekonomik düzeni tam olarak benimsediği anlamına gelmemektedir. Özellikle 2008 küresel finansal krizinin ardından Amerikan hegemonyası altındaki uluslararası ekonomik yapı ve örgütlerin geleceği tartışma konusu olmaya başlamış, Çin'in IMF'nin yapısına yönelik bazı reform girişimleri söz konusu olmuştur. Genel olarak bakıldığında Çin'in IMF'deki reform girişimlerinin, uluslararası arenada daha fazla karar alma gücü için rekabet etmek üzerine yoğunlaştığı görülmekle birlikte Çin, IMF içerisindeki kotaları artırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Buna göre IMF reformu neredeyse her G20 zirvesine taşınmakta olup, kararlaştırılan reform planına göre fonda yüzde 3,72 olan oy payını 6,39'a çıkaracak olan Çin, talep edilen değişikliklerin uygulanması halinde ABD ve Japonya'dan sonra Almanya, İngiltere ve Fransa'yı geçerek IMF'in en güçlü üçüncü üyesi konumuna gelecektir. Bu sayede Çin, reformların hayata geçirilmesiyle 2. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan modası geçmiş örgüt yapısının yeniden canlandırılmasına yardımcı olacaktır.⁵⁹⁹

Çin'in IMF'e yönelik reform girişimleri yalnızca oy payı çerçevesinde gerçekleşmemektedir, aynı zamanda örgütü "ABD doları baskısından" kurtarmayı da amaçlamaktadır. Bu kapsamda Çin, IMF'ye uluslararası para sisteminin odağının değiştirilmesine yönelik inisiyatif alması konusunda çağrıda bulunmuş, IMF'nin Özel Çekme Haklarının (Special Drawing Rights) güçlendirilmesini ve Renminbi'nin Özel

⁵⁹⁸ Ferdinand and Wang, "China and the IMF...", p. 900

⁵⁹⁹ Wei Li, "Coping with the Dollar Hegemony: China's New Monetary Strategy and Its Implications for Regional Monetary Governance", **China Joins Global Governance: Cooperation and Contentions**, Ed. Mingjiang Li, Plymouth: Lexington Books, 2012, p. 121

Çekme Hakları Sepetine katılmasına izin verilmesini talep etmiştir. Bu kapsamda görülmektedir ki Çin, tüm bu reform talepleri aracılığıyla örgüt içerisinde aktif olarak liderlik ararken, örgütün odağını ABD’den uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.⁶⁰⁰ Bir anlamda Çin, 2008 küresel ekonomik krizinin ardından Amerikan/Batı liderliğinin sorgulandığı bir dönemde IMF içerisindeki reform hareketinde liderlik arayışı içerisinde.

IMF’nin temel amacının üye devletlere yararlı krediler, eğitim ve tavsiye sağlama yoluyla küresel ölçekte otoritesini ve özerkliğini korumak olduğu göz önüne alındığında⁶⁰¹, örgüte dahil olan gelişmekte olan ülkelerin haklarının gelişmiş ülkelere karşı korunması, Çin’in IMF’teki diğer bir misyonu haline gelmiştir. Öyle ki Nisan 2002’de Çin Halk Bankası yetkilileri IMF’yi finansal ve döviz kuru istikrarsızlığı konusunda “başlıca gelişmiş ülkeler üzerindeki gözetimini sıkılaştırmaya” çağırmıştır. 2003 yılında da aynı yetkililer bu kez gelişmekte olan ülkelere -özellikle kalkınmada başarılı olanlara- tavsiye vermek yerine “yeni, adil ve makul ekonomik ve mali bir düzen” inşasına odaklanılması gerektiği konusunda IMF’ye reform çağrısında bulunmuştur.⁶⁰² Tüm bunlara ek olarak Çin, sık sık yeni ekonomik oyuncuların - gelişmekte olan ülkeler ve Güneydeki gelişmekte olan piyasa ekonomileri- IMF oy dağılımında hak ettiklerinden daha küçük bir paya sahip olduğunu⁶⁰³ da dile getirmektedir.⁶⁰⁴

Burada şu noktaya değinmek gerekmektedir ki, 2008 küresel ekonomik krizi, Çin’in IMF içerisindeki reform girişimlerinin hızlanmasına ön ayak olmuştur fakat bu

⁶⁰⁰ Wang, “China-IMF Collaboration...”, p. 2-5

⁶⁰¹ Wang, “China-IMF Collaboration...”, p. 5

⁶⁰² Gregory Chin, “Two-Way Socialization: China, The World Bank, and Hegemonic Weakening”, **The Brown Journal of World Affairs**, Vol:19 No:1, 2012, p. 213

⁶⁰³ Bessma Momani, IMF’in oy dağılımında ülkelerin sahip olduğu oy oranları arasında eşitsiz dağılıma dikkat çekmektedir. Örneğin gelişmiş ekonomilerin IMF oy dağılımındaki payı %60 iken, ABD tek başına bu oranın %17’sine sahiptir. Diğer taraftan tüm yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler ise oy dağılımının kalan %40’ını paylaşmak zorunda kalmışlardır. Çin’in oylama hisselerinin %6’dan azına sahip olduğu örgüt içerisinde en fazla temsil edilen ülkeler ise azalan büyüme oranlarına ve küresel ekonomik etkilerine rağmen %45’lik bir orana sahip olan Avrupa ve G7 ülkeleridir. Çin, günümüzde dünyadaki en büyük gelişmekte olan ülke olarak örgüt içerisindeki bu dengesizliğin düzeltilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Momani, “China at the IMF”, p. 269

⁶⁰⁴ Bessma Momani, “China at the IMF”, **Enter the Dragon: China in the International Financial System**, Ed. Domenico Lombardi and Hongying Wang, Canada: Center for International Governance Innovation, 2015, p. 269

girişimlerin tek çıkış sebebi değildir. Öyle ki Çin, 1997 Asya mali krizinden de IMF’i sorumlu tutmaktadır. Buna göre “IMF, Asya mali krizi sırasında uluslararası ekonomik ve finansal gelişmelere uyum sağlayamamıştır, dolayısıyla sistemin reformize edilmesi gerekmektedir. Sistem, yalnızca birkaç ülke tarafından kontrol edilmemeli, gelişmekte olan ülkelerin sesine kulak verilmeli, bu ülkeler reform sürecine daha fazla dahil edilmeli ve ekonomileri gelişmiş ülkelerin standartlarına göre yeniden yapılandırılması için zorlanmamalıdır.”⁶⁰⁵

Çin’in tüm bu reform girişimleri, zaman içerisinde meyvelerini vermiş olup, 2011 yılında Zhu Min’in IMF genel müdür yardımcısı olarak atanması, kendisini örgütteki en üst düzey Çinli yetkili yapmıştır. Bu atama aynı zamanda Çin’in kurumdaki itibarının da önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte yönetim kurulu koltuğu Çin’e örgüt içerisinde geniş bir söz hakkı tanımıştır, Çin ise bu ayrıcalığını, yönetim kurulunun yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeleri de kapsayacak şekilde reforme edilmesi çağrısında bulunmak için kullanmıştır.⁶⁰⁶

Çin’in tüm bu reform girişimleri, 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle zaman içerisinde karşılık bulmaya başlamıştır. Öyle ki 2010 yılında IMF, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler lehine kota ve reform paketini onaylamıştır. Ne var ki onaylanan reform paketi en büyük hissedar olan ABD başta olmak üzere bazı ülkeler tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girememiştir.⁶⁰⁷ Öte yandan kota ve reform paketinin onaylandığı halde yürürlüğe girmemesine karşılık, Çin’in Renminbi’ye ilişkin talebi ise olumlu karşılık bulmuş, IMF 2016’da Renminbi’nin “serbestçe kullanılabilir bir para birimi olarak belirlenmesine” karar vermiştir. Bu karar, Çin için oldukça önemlidir, nitekim Özel Çekme Hakları Sepeti, Çin para diplomasisini ve uluslararası finansal kurumları içeriden etkileyecek bir araç olduğundan Çin için adeta “kutsal bir kase” konumundaydı. Bazı çevrelerce Renminbi’nin Özel Çekme Hakları Sepeti’ne dahil edilmesini Çin’in yeni uluslararası ekonomik statüsünün tanınması

⁶⁰⁵ “Statement by Mr. DAI Xianghong Governor, People’s Bank of China at the Fifty-Third Meeting of the Interim Committee”, September 26, 1999, **International Monetary Fund**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/am/1999/icstate/chn.htm>, Erişim: Nisan 17, 2023

⁶⁰⁶ Ferdinand and Wang, “China and the IMF...”, p. 898; Momani, “China at the IMF”, p. 268

⁶⁰⁷ Lye Liang Fook, “China and Global Governance: New Emphases Amidst a Cautious Approach”, **China Entering the Xi Jinping Era**, Ed. Zheng Yongnian and Lance L.P. Gore, New York: Routledge, 2015, p. 325

anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu sayede IMF bir anlamda yuan'ın devam eden uluslararasılaşmasını da desteklediği de savunulan fikirler arasındadır. Çin lehine gerçekleşen bu reformlar ise ABD'nin ardından ikinci sırada yer alan Japonya için tam anlamıyla hayal kırıklığı olmuştur. Nitekim Japon para birimi hiçbir zaman uluslararası etki kazanmamıştır.⁶⁰⁸

Tüm bu reform arayışları çerçevesinde görülmektedir ki Çin'in IMF çerçevesinde asıl istediği şey, kendi politikalarını serbestçe takip edebilme özgürlüğüdür. Bu kapsamda Çin, ülkeler ciddi mali krizlere girdiklerinde IMF müdahalesine ihtiyaçları olacağını kabul etmekle birlikte, IMF müdahalesine şüphe ile yaklaşmaktadır. Özellikle ekonomik gelişme için Batı reçetelerini öneren proaktif IMF politika ve tavsiyelerine şüphe ile yaklaşan Çin, daha az müdahaleci IMF'i tercih etmekte, mali konularda ekonomik işbirliği ve kalkınmayı teşvik eden, pragmatik ve açık görüşlü bir IMF savunmaktadır.⁶⁰⁹

Tarihsel sürece bakıldığında Ferdinand ve Wang, Çin'in IMF'e üye olduğu dönemde sergilediği norm alıcı-uyum sağlayıcı görüntüsünü Johnston'un "sosyalleşme süreci"⁶¹⁰ ile açıklamaktadır. Buna göre Mao dönemindeki izolasyonun ardından

⁶⁰⁸ François Godement, "China The Yuan and The IMF: Double or Quits?" **European Council on Foreign Relations**, China Analysis Special Issue, 2016

⁶⁰⁹ Ferdinand and Wang, "China and the IMF...", p. 905

⁶¹⁰ Sosyalleşme, Johnston'un vurguladığı üzere güncel siyaset bilimi çalışmalarında özellikle uluslararası hukuk ve anlaşmalara uyumu ortaya çıkarmada kullanılmakta olup, yavaş yavaş psikoloji alanından çıkıp dünya siyasetinde canlı bir konu haline gelmektedir. Buna göre sosyalleşme, günümüz uluslararası sisteminde bazı önemli konuların merkezinde görünmektedir. Özellikle kimlik oluşumu, uluslararası normların oluşturulması, yaygınlaştırılması ve bunlara uyulması açısından dikkate değer bir kavramdır. Kavram, inşacı yaklaşım açısından da oldukça önemli olmakla birlikte, genelde yapı-yapan ilişkisinde göz ardı edilmektedir. Aktörlerin kurumlar içerisindeki etkileşimi otomatik ve öngörülebilir kabul edilmekte, yapanın yapı içerisindeki davranışları üzerindeki sosyalleşmenin etkisi göz ardı edilmektedir. Bu kapsamda Johnston, bir devletin küresel yönetimdeki davranış yollarını saptamak için öne sürdüğü sosyalleşme teorisinde üç farklı model belirlemektedir. Bu üç model, devletlerin küresel yönetim sistemindeki normlara bağlılık derecelerini ve süreçlerini işaret etmekte olup taklit etme, sosyal etki ve ikna olarak ifade edilmektedir. Buna göre taklit etme, belirsiz bir ortamda yer almak için başlangıçta grubun davranış normlarını kopyaladığı bir süreç olup, aktörü kopyalamaya iten temel motivasyon belirsizlik altında hayatta kalmaktır. Sosyal etki ise gruba yeni gelen aktörün yerleşik norm ve ilkelere uygun eylemlerinin, ortamdaki eşit aktörler tarafından onaylanmasıdır. Son olarak ikna ise gruba yeni katılan aktörlerin, ortamdaki belirli norm ve değerlerin doğru olduğuna ve aktörün davranışlarında etkili olması gerektiğine ikna edildiği süreçtir. Tüm bu teorik analiz çerçevesinde Johnston, sosyalleşme teorisini inşacı yaklaşım ile sentezleyerek Çin'in uluslararası örgütlerdeki işbirliğini açıklamak için kullanmakta, özellikle 1980-2000 arasında Çin'in uluslararası örgütlerdeki etkinliğinin sosyalleşme teorisi ile açıklanabileceğini iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alastair Iain Johnston, **Social States: China in International Institutions, 1980-2000**, Princeton and Oxford: Oxford University Press, 2008

uluslararası finansal yönetim normları ve IMF'e entegre bir görünüm sergilediğini, bu sürecin ise Johnston'un sosyalleşme sürecindeki "taklit etme-mimicry" aşamasına denk geldiğini belirtmektedir. Taklit etme aşamasını, 1980'lerden itibaren IMF enstitüleri aracılığıyla teknik destek alarak bir anlamda IMF normlarının ve Washington Konsensüsü'nün benimsendiği "eşit devletler tarafından bir dereceye kadar ikna etkisi- social influence ve normların içselleştirilmesi-persuasion" süreci takip etmektedir. Ferdinand ve Wang'a göre yine de tüm bu süreçler, Çin'in uluslararası ekonomik örgütler ile tam anlamıyla bir sosyalleşme geçirdiği anlamına gelmemekte olup, reform arayışı bunun bir göstergesidir. Buna göre Çin, örgüte üye olduğu dönemde daha düşük bir profil sergilemekte iken, günümüzde daha fazla söz sahibi bir ülke konumu arayışında olarak alternatif bir düzen-reform arayışlarını açıkça ifade etmektedir.⁶¹¹ Dolayısıyla Çin'in IMF'teki konumu başlangıçta norm alıcı iken, zamanla norm şekillendiriciye evrilmiş, başlangıçtaki pasif tutum terkedilerek aktif bir tutum benimsenmiştir.

Çin'in IMF reformu girişimleri ve 2008 küresel ekonomik krizinin ardından IMF'in eski düzen ve gücüne kavuşup kavuşamayacağı, aksi durumda sistemde bir Çin liderliğinin mi söz konusu olacağı sorusu gelmektedir. Şu bir gerçektir ki 2008 küresel ekonomik krizi, Amerikan merkezli uluslararası ekonomik yapının sürdürülebilirliği konusunda endişelerin doğmasına neden olmuştur. ABD yönetimindeki Batılı normların IMF gibi uluslararası örgütler aracılığıyla üye olan gelişmekte olan ülkelere bir çözüm olarak sunulması, örgütteki Çin etkinliğinin artmasının ardından bazı meydan okumalara sahne olmaya başlamıştır. Öyle ki 2000'lerin başından itibaren gözlemlenen ve 2008 krizinin ardından hız kazanan Çin etkisi, örgüt içerisinde reform girişimleri ile kendini göstermiştir. Çin'in sözü edilen reform girişimleri ise örgütün karar alma gücünü şekillendiren ve ülkelerin küresel ekonomi içerisindeki payı doğrultusunda sahip oldukları kota-oy hakkı çerçevesinde gerçekleşmektedir. IMF'nin mevcut yönetim yapısının ABD ve Batılı ortakları tarafından oluşturulduğunu savunan Çin, gelişmekte olan ülkelerin bir bütün olarak yeterince temsil edilmediği gerekçesiyle örgüt yönetim yapısında kapsamlı bir kota-reform paketinin gerekliliğini savunmaktadır. Söz konusu reformların hayata geçmesi durumunda yalnızca

⁶¹¹ Ferdinand and Wang, "China and the IMF...", p. 909-910

gelişmekte olan ülkelerin temsili artmayacak, aynı zamanda Çin örgüt içerisinde ABD ve Japonya'nın ardından üçüncü konuma yükselerek önemli bir güç konumuna gelecektir. Dolayısıyla kota-reform paketi talebi Çin'in IMF'deki etkinliğinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Çin'in IMF içerisinde talep ettiği son reform girişimi ise uluslararası piyasaları doların baskısından kurtarma amacıyla Renminbi'nin uluslararası bir para birimi haline gelmesi için Özel Çekme Hakları Sepeti'ne dahil edilmesi olup, bu talep bir anlamda Çin için uluslararası ekonomik yapıdaki ağırlığının artmasını beraberinde getirecektir. Renminbi talebinin olumlu yanıt bulmasına karşılık ABD'nin kota-reform paketini onaylamaması ise örgüt içerisindeki baskın konumunun devam ettiğinin bir göstergesidir. Ne var ki bu baskın konumun geleceği tartışmalı olup, sahip olduğu veto hakkına dayanarak örgüt içerisinde olası bir reforma sıcak bakmaması, gerek örgüt içerisinde gerekse küresel ölçekte liderlik iddiasını da baltalamakta, örgüte üye ülkeler tarafından -özellikle de gelişmekte olan ülkeler- negatif bir imaj çizmesine neden olabilir. Çin'in de bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerin oy hakkına yönelik reform talepleri, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin Çin'e -veya Çin merkezli alternatif kuruluşlara- yönelmesine neden olabilir. Mevcut durumda Çin, IMF içerisinde ABD için iddialı fakat sınırlı bir alternatif olarak görünmektedir. Nitekim reform taleplerinin önemli bir kısmının uygulamaya geçmemesi, örgüt içerisindeki etkinliğinin bir dereceye kadar sınırlı olduğunu göstermektedir. Çin'in bu açığını IMF ve diğer başlıca uluslararası ekonomik örgütlere alternatif kurumlar inşa ederek kapatmaya çalışacağı muhtemel bir durum olup, ne kadar başarılı olacağı ise uzun vadede cevap bulacaktır.

4.2.2.3. Dünya Bankası

2000'lerden itibaren uluslararası ekonomik yapıda önemli bir kredi sağlayıcısı olarak ortaya çıkan Çin'in Dünya Bankası ile ilişkisi, özellikle bu dönemden itibaren farklı bir süreci işaret etmektedir. Aslında Çin-Dünya Bankası ortaklığı, Çin reformlarının hayata geçtiği 1980 yılında başlamış, Banka'nın yoksullar için oluşturulan fonu olan Uluslararası Kalkınma Derneği'nden destek alarak yola çıkan Çin, 1999'da mezun olmuştur. Çin'in örgütteki bağış alan rolü ise 2007 yılında bağışçı olması ile farklı bir sürecin başlamasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki sermaye artırımının tamamlanması ile Çin, örgüt ile ortaklığının 30. Yılı olan 2010'da Dünya Bankası'nın en büyük üçüncü

hissedarı konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde bakıldığında ülkenin gelişme düzeyi değiştikçe zaman içerisinde değiştikçe Çin'in Dünya Bankası'ndaki konumu da değişiklik göstermiştir.⁶¹² Kısacası örgüte üye olduğu dönem boyunca 2000'lerin başına dek örgüt normlarını benimsemiş ve mevcut yapısına uyum sağlamak için öğrenme ve uyum sağlama süreci içerisinde bir Çin söz konusu iken, bu tutum zamanla yerini aktif bir Çin'e bırakmıştır.

Çin'in Dünya Bankası içerisindeki değişen ve dönüşen rolü farklı alanlarda sirayet etmekte olup, özellikle Afrika'da Çin'in son dönemde önemli bir kredi sağlayıcısı olarak ortaya çıkması, Çin-Dünya Bankası ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. Öyle ki 2008 küresel ekonomik krizinden önce de Afrika'daki finansal varlığını artıran Çin için⁶¹³ 2008 krizi ve beraberinde uluslararası örgütler üzerindeki azalan Amerikan hegemonyası, uluslararası sistemdeki etkinliğinin artırılması için bir fırsat olmuştur. Çin'in Afrika'daki artan finansal mevcudiyeti, uluslararası ekonomik yapının baş aktörü ve Afrika'nın birincil ve rakipsiz finansörü olan Dünya Bankası'na karşı rakip olabileceği ve hatta küresel düzene büyük bir meydan okuma teşkil edebileceği gibi endişeler doğurmuştur. Bu endişelere yeni bir borç döngüsünün doğması ihtimali, insan haklarını ve iyi yönetişimi destekleme kaygısının eksikliği de eklenmektedir.⁶¹⁴

Çin'in Afrika'daki varlığının Dünya Bankası ve hatta küresel ekonomik düzene meydan okuyabileceği endişesi doğmasına zemin hazırlayan nokta ise, bölgeye sağladığı finansal yardımın miktarı olmuştur. Buna göre 2006'da Çin'in Afrika'daki dış yardım için bütçelenen toplam harcaması (hibeler, sıfır faizli krediler ve imtiyazlı kredilerdeki faiz sübvansiyonu maliyeti) 500 milyon dolara yakın iken, bir tahmine göre 2011 yılında Dünya Bankası'nın 54,7 milyar dolarına karşılık Çin Eximbank son on yılda Sahra-altı Afrika'ya yaklaşık 67,2 milyar dolar borç vermiştir. Bu istatistik, Çin'in, dünyanın en fakir bölgesine Dünya Bankası'ndan daha fazla yardımda

⁶¹² "The World Bank in China", **The World Bank**, April 20, 2023, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/en/country/china/overview#3>, Erişim: Nisan 26, 2023

⁶¹³ Chin, "Two-Way Socialization..", p. 215

⁶¹⁴ Dominik Kopinski and Qian Sun, "New Friends, Old Friends? The World Bank and Africa When the Chinese Are Coming", **Global Governance**, Vol:20 No:4, 2014, p. 601; Gregory Chin, "China's Rising Institutional Influence", **Rising States, Rising Institutions: Challenges for Global Governance**, Ed. Alan S. Alexandroff and Andrew F. Cooper, Washington: Brookings Institution Press, 2010, p. 91

bulunduğu anlamına gelmektedir.⁶¹⁵ Bu kapsamda Çin'in Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere yönelik finansal yardımlarını gerçekleştiren başlıca iki banka Çin İthalat-İhracat Bankası (Eximbank) ve Çin Kalkınma Bankası olup, Eximbank Afrika'da etkin bir kurum olarak Afrika hükümetine imtiyazlar verme yetkisine sahip tek kurumdur. Çin Kalkınma Bankası'nın ise daha çok Latin Amerika ve Orta Asya'da faaliyet gösterdiği bilinmektedir.⁶¹⁶

Çin'in Afrika'daki finansal mevcudiyetinin kısa zamanda bu denli büyük bir miktara ulaşması, Afrika'nın çoğu ülkesinin de Dünya Bankası'ndan ziyade Çinli bankaları tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Afrikalı ülkelerin bu tercihlerinin temel sebebi ise Dünya Bankası'nın prosedür ve işlemlerinin Çinli bankalara göre oldukça zahmetli ve yavaş olmasıdır. Öyle ki Senegal Cumhurbaşkanı'nın deyimiyle “ Çin, Afrika ülkelerinin rekor sürede altyapı projeleri inşa etmesine yardımcı olmuştur... herhangi bir anlaşmanın Dünya Bankası ile görüşülmesi, müzakere edilmesi ve imzalanması beş yıl sürmekte iken bu süre Çinli yetkililer ile sadece 3 ayı kapsamaktadır.”⁶¹⁷ Tüm bunlara ek olarak açık siyasi şartların yokluğu, esnek geri ödeme planları ve Dünya Bankası ile karşılaştırıldığında görece hızlı uygulamaları, Çin kredilerini Afrika için oldukça cazip hale getirmiştir. Diğer bir deyişle bağışçı tarafından alıcı hükümetlere dayatılan politika koşullarının eksikliği, Çin kredilerini daha tercih edilir kılmakta, öte yandan koşulluluğun, kurumun kalkınmayı teşvik etme felsefesinin merkezinde yer aldığı Dünya Bankası ile bu noktada tam bir zıtlık içermektedir.⁶¹⁸

Çin'in Afrika'ya yönelik gerçekleştirdiği hatırı sayılır finansal katkılara Dünya Bankası'nın yaklaşımının nasıl olacağı sorusu bu noktada akla gelmekte olup, örgütün önünde iki seçenek bulunmaktadır: Pekin hükümetinin bir kalkınma finansörü olarak bölgede artan etkisini, devletlerin Çin'den borç alması için caydırıcı unsurlar yaratarak

⁶¹⁵ Deborah Brautigam, “China's Foreign Aid in Africa: What Do We Know?”, **China into Africa: Trade, Aid and Influence**, Ed. Robert I. Rotberg, Washington: Brookings Institute Press, 2008, p.198; Mike Cohen, “China EXIM Lends More to Africa Than World Bank, Fitch Says”, **Bloomberg**, December 28, 2011, (Çevrimiçi), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-12-28/china-exim-loans-to-sub-sahara-africa-exceed-world-bank-funds-fitch-says#xj4y7vzkg>, Erişim: Nisan 26, 2023

⁶¹⁶ Kopinski and Sun, “New Friends, Old Friends?...” p. 602-606

⁶¹⁷ Alex Langer, “ The Hard Truth of China's Soft Power: Chinese Aid in Africa”, **The McGill International Review**, October 21, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.mironline.ca/the-hard-truth-of-chinas-soft-power-chinese-aid-in-africa/> Erişim: Nisan 26, 2023

⁶¹⁸ Chin, “ Two-Way Socialization..”, p. 215

sınırlamaya çalışmak ya da Pekin ile fikir birliğine varılarak ve paydaşlık duygusunu güçlendirerek yeni ve karşılıklı inşa edici bir süreci başlatmak. Nisan 2007 yılında örgüt ile Çinli Eximbank arasında imzalanan “Mutabakat Protokolü – (Memorandum of Understanding-MOU), Dünya Bankası’nın önündeki iki seçenekten ikincisini tercih ettiğinin bir kanıtı niteliğinde olup, yeni bir işbirliği sürecini işaret etmektedir. Temel olarak “belirli ortak kalkınma alanlarında ve bu ortaklığın geliştirmekte olan ülkeler tarafından memnuniyetle karşılandığı durumlarda işbirliği yapma taahhüdü” niteliğinde olan protokolün birincil bölgesi ise Afrika’dır. Çin-Dünya Bankası arasında yeni bir kurumsallaşma ve işbirliği sürecini işaret eden protokol aracılığı ile Çin’in Dünya Bankası’nın faaliyetlerini baltalamaya yönelik davranışlar sergilemekten kaçındığı, bunun yerine uluslararası yardım konusunda Banka’dan öğreneceği çok şey olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak örgüt ile yapıcı bir ilişki tesis etme çabası içerisinde olduğu söylenebilir.⁶¹⁹

İmzalanan protokol çerçevesinde Çin’in örgütün norm ve kurallarını büyük oranda kabul ettiği söylene de, bu işbirliği Çin’in örgüte yönelik reform arayışı içerisinde olmadığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki tıpkı IMF’de olduğu gibi Dünya Bankası’nda da Çin, oy oranları konusunda bir takım düzenleme ve değişiklikler talep etmektedir. Buna göre 2010’da yapılan bir düzenleme ile geliştirmekte olan ülkelerin oy payı yüzde 3,13 artarak toplamda %47’ye çıkmış, Çin’in payı ise dünya ekonomisindeki büyümesi nedeni ile %2,77’den %4,42’ye çıkmıştır. Bu sayede ABD, örgüt içerisindeki oy payını %16 ile korurken, %6,84’lük Japonya’yı ise üçüncü sırada Çin takip etmiştir.⁶²⁰ Haziran 2021 itibarıyla %5,03 oy oranına sahip olan Çin, GSYİH’si küresel ekonominin %17’sini oluşturmalarına rağmen sahip olduğu oy oranını orantılı olmadığını savunmaktadır. Nitekim ABD’nin küresel ekonomideki payı ile neredeyse birebir aynı olan %16’lık payına ve diğer G7 ülkelerinin dünya GSYİH’sinin %16’sına sahip olmalarına rağmen %25’lik bir oy oranına sahip olduklarına bakıldığında, Çin’in Dünya Bankası içerisindeki oy oranı reform talebi daha net anlaşılmaktadır. Üye ülkelerin sahip olduğu oy oranlarındaki bu orantısız

⁶¹⁹ Chin, “China’s Rising Institutional Influence”, p. 95-96

⁶²⁰ Lesley Wroughton, “China Gains Clout in World Bank Vote Shift”, **Reuters**, April 25, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-worldbank-idUSTRE63O1RQ20100425> , Erişim: Mayıs 4, 2023

dağılıma rağmen büyük güçlerin örgüt içerisindeki güçlerinden vazgeçmek istemedikleri ve dolayısıyla oy oranlarında yapılacak muhtemel bir reformu desteklemedikleri göz önüne alındığında, bu durumun örgütün çok taraflı meşruiyetini zayıflatabileceği riski bulunmaktadır. Öyle ki, Çin'in bölgesel kalkınma konusunda gelişmekte olan ülkelerle işbirliği yapmaya istekli olmasına rağmen yeterince temsil edilmemesi problemi, bu isteği baltalayabilir. Yalnızca Dünya Bankası ve bölgesel örgütlerle bir yere kadar gidebileceğini fark eden Çin'in bu duruma tepkisi ise, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası gibi yeni oluşumların kurulmasına yardımcı olmak olmuştur.⁶²¹

Çin'in Afrika'ya sağladığı süreç içerisinde artan ve son dönemde Dünya Bankası'nı geride bırakan mali desteği, her ne kadar Çin-Dünya Bankası ilişkilerinde kayda değer bir probleme neden olmadıysa da dolaylı bir şekilde Dünya Bankası'nın bölgedeki otoritesini de tehdit etmektedir. Bu durumda Çin'in artan mali desteği, Dünya Bankası, ABD ve gelişmiş ülkeler üzerinde bir anlamda baskı yaratmaktadır. Bu kapsamda Çin'in Dünya Bankası'na yönelik artan etkinliği, Afrika ve Asya olmak üzere gelişmekte olan ülkelere yönelik ideolojik bir tehdit olarak da algılanmaktadır. Bir anlamda Çin'in borç verme yoluyla Asya ve Afrika bölgelerinde otoriter eğilimlerin artmasını sağlama amacı içerisinde olabileceği endişeleri doğmaktadır.⁶²²

Dünya Bankası ve diğer ekonomik örgütler çerçevesinde bakıldığında Gregory Chin ve Eric Helleiner, temel bir soru ile karşımıza çıkmaktadır: Çin, uluslararası finansal sistemde ne ölçüde büyük bir güç olarak ortaya çıkmaktadır? Bu kapsamda Chin ve Helleiner, Çin'in artan gücünün, 1980'lerde borç veren bir ülke olarak uluslararası sistemde boy gösteren Japonya'nın izlediği yolu takip ettiğini iddia etmektedir. Bu kapsamda tıpkı geçmişteki Japonya gibi günümüzde de Çin, borç veren bir ülke konumunda yer alarak uluslararası arenadaki nüfuzunu artırarak, 1980'lerdeki Japonya'nın sahip olduğundan daha büyük bir güce erişmiştir. Buna göre Pekin,

⁶²¹ Chris Humphrey, "The Deeper Questions About China and the Multilateral Banks Underneath The Doing Business Controversy", **ODI**, October 5, 2021, (Çevrimiçi), <https://odi.org/en/insights/the-deeper-questions-about-china-and-the-multilateral-banks-underneath-the-doing-business-controversy/> Erişim:Mayıs 4, 2023

⁶²² Kai Gehring, Lennart C. Kaplan, Melvin H.L. Wong, "China and the World Bank-How Contrasting Development Approaches Affect the Stability of African States", **Journal of Development Economics**, Vol:158, 2022

2000'lerden itibaren artan şekilde Afrika için bir borç kaynağı rolü edinerek Dünya Bankası'nın konumunu zayıflatmaktadır. Sahip olduğu kredi sağlayıcısı konumu, Pekin hükümetine uluslararası ekonomik sistemde özerkliğin yanı sıra, önemli bir güç ve aynı zamanda uluslararası nüfuz sağladı. Dolayısıyla Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası ekonomik yapıda Çin, bir taraftan ABD etkisinden bağımlılığından kurtulmayı amaçlarken, bu bağımlı ilişkide mevcut konumunu adeta bir caydırıcılık unsuru olarak kullanma eğilimindedir.⁶²³ Dolayısıyla Çin'in uluslararası finansal sistemdeki gücünün kapsamı, bir anlamda alacaklı konumunun sürdürülebilirliği ile doğru orantılıdır.

Çin'in Afrika'ya sağladığı krediler yoluyla Dünya Bankası ve Amerika'nın otoritesini tehdit etmesi, zamanla kendisine yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Öyle ki "Çin'in yalnızca temerrüde düştüğünde varlıklarını almak için gelişmekte olan ülkelerin borcunu artırmaya çalıştığı" argümanının çeşitli varyasyonları, artan hegemonik tartışmaların bir parçası olarak ABD yetkilileri tarafından dillendirilmektedir. Aynı şekilde Batılı liderler tarafından da eleştirilere maruz kalan Çin, bir "borç tuzağı" anlatısının öznesi haline gelmekte, bu anlatıya göre bankaları aracılığıyla ödenemeyen krediler vermek yoluyla Afrika'nın zayıf ekonomilerinden kasıtlı olarak yararlanmaya çalışmakta, bu sayede siyasi nüfuzunu genişletmeyi amaçlamaktadır. Yine pek çok Batılı ülkeye göre Çin'in Afrika'daki artan mevcudiyeti, küresel ekonomik hegemonya ve kişisel çıkar arayışı çerçevesinde kaynak dürtüsü temellidir.⁶²⁴

Dünya Bankası başkanı David Malpass'a göre de Çin'in Afrika'ya yönelik bu işbirlikçi yaklaşımı, dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki rekabetin gelişmekte olan ülkelere farklı seçenekler sunduğu için belki de sağlıklı olduğunu söylemekle birlikte, Çin'e eleştiri yöneltmeyi ihmal etmemektedir. Buna göre Çin'in Afrika'nın gelişmekte olan ekonomilerine verdiği bazı kredilerden endişe duyduğunu belirten

⁶²³ Gregory Chin and Eric Helleiner, "China As a Creditor: A Rising Financial Power?", **Journal of International Affairs**, Vol:62 No:1, 2008

⁶²⁴ Harry Verhoeven and Nicholas Lippolis, "How the US-China Rivalry is Undermining Efforts to Address Africa's Debt", **LSE**, August 1, 2022, (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2022/08/01/how-the-us-china-rivalry-is-undermining-efforts-to-address-africas-debt/> Erişim: Mayıs 30, 2023; Langer, "The Hard Truth of China's Soft Power: Chinese Aid in Africa"

Malpass, kredi şart ve koşullarının daha şeffaf olması gerektiğini savunmaktadır. Buna ek olarak Çin Kalkınma Bankası'nı da G-20'nin borç hafifletme çabalarına eşlik etmemesi açısından eleştirerek, Borç Servisi Askıya Alma Girişimi'ne katılmaya çağırmıştır. Ne var ki Malpass'ın bu yorumları, Çin Kalkınma Bankası'na odaklanarak dikkatleri Dünya Bankası'nın Afrika'da borç sağlama konusundaki isteksizliğini gizleme çabası olarak da yorumlanarak eleştirilmiştir.⁶²⁵

Çin ise kendisine yöneltilen tüm bu eleştirilere yanıt olarak tüm borç işlemlerinin uluslararası kurallar çerçevesinde yapıldığını belirtmiş, diğer ülkeleri sömürdüğü iddialarını yalanlamıştır. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mao Ning açıklamasında “Çin'in ilgili ülkelerin iradesine saygı duyduğunu, hiçbir tarafı borçlanmaya zorlamadığını, hiçbir ülkeyi ödemeye zorlamadığını, kredi anlaşmalarına herhangi bir siyasi şart bağlanmayacağını ve herhangi bir çıkar peşinde olmadıklarını” belirtmiştir.⁶²⁶

Ne var ki ABD başta olmak üzere Batılı gelişmiş ülkeler tarafından Afrika'daki mevcudiyetine ilişkin yöneltilen eleştirilerin ne kadar haklı olduğu ise tartışma konusudur. Öyle ki bazı araştırmacılar, Çin'in Afrika'daki borç verme politikasının sömürü ve küresel ekonomik hegemonya arayışı çerçevesinde gerçekleştiği iddiasının doğru olmayabileceğini belirtmekte, çünkü Afrikalı hükümetlerin Çin ile gerçekleştirdikleri borçlu-alacaklı ilişkisinin bizzat bilincinde olduklarını ifade etmektedir. Yine araştırmacılara göre iddia edilen borçlandırma miktarı, Afrika'lı devletlerin Batılı ülkelere ve Dünya Bankası'na olan mevcut borçlarından çok da uzak olmamakla birlikte Dünya Bankası ve Batılı ülkeler, Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki bu finansal ilişkinin doğmasının da dolaylı sebeplerindendir.⁶²⁷ Harro Verhoeven ve Nicolas Lippolis de Çin'in endişelerini ve teşviklerini çoğunlukla görmezden geldiğini ifade etmekte, Batı liderliğindeki yeni girişimlerin ve Dünya Bankası'nın borç

⁶²⁵ Jonathan Josephs, “China's Loans to Africa Worry World Bank President David Malpass”, **BBC**, April 2, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/business-65140363>, Erişim: Mayıs 30, 2023; Deborah Brautigam, “China, The World Bank, And African Debt: A War of Words”, **The Diplomat**, August 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2020/08/china-the-world-bank-and-african-debt-a-war-of-words/>, Erişim: Mayıs 30, 2023

⁶²⁶ Josephs, “China's Loans to Africa Worry World Bank President David Malpass”

⁶²⁷ Courage Mlambo, “China in Africa: An Examination of the Impact of China's Loans on Growth in Selected African States”, **Economies**, Vol:10 No: 154, 2022

sorunlarını çözümsüz bıraktığını ve Afrika'nın yapısal borçluluğu hakkında sıfır toplamlı bir düşünce yarattığını iddia etmektedir. Buna ek olarak Verhoeven ve Lippolis, 21. Yüzyıl ekonomisinin anlatılmamış büyük öyküsünün, yalnızca Afrika'da değil, küresel ölçekte de görüldüğünü ve tüm dünyada mali krizin önemli bir şekilde arttığına dikkat çekmektedir.⁶²⁸

Tüm bu noktalardan hareketle Gregory Chin, Çin-Dünya Bankası arasındaki ilişkiyi küresel finansal kurumlarla sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak kabul etmekte ve çift yönlü bir ilişki olarak nitelendirmektedir. Chin'e göre Çin-Dünya Bankası arasındaki ilişki geleneksel bağışçı-alıcı ilişkisinden çıkarak ortak bağışçı olarak birlikte çalıştıkları karma bir senaryoya evrilmiştir. Bununla birlikte Çin-Dünya Bankası ilişkisinin çift yönlü ve yapı-yapan ilişkisi çerçevesinde ele almasının başlıca örneğini ise Mutabakat Protokolü oluşturmakta olup, tüm bu noktalar çerçevesinde Çin'in Dünya Bankası ile ilişkisinin 2000'lerden itibaren kademeli fakat belirgin bir değişimden geçtiği görülmektedir. Buna göre Çin artık yalnızca mevcut yapıyı ve normları öğrenmemekte, aynı zamanda Banka'yı bazı kuruluşların ötesine taşımak için aktif olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında Gregory Chin, Çin'in Dünya Bankası'na yönelik Eximbank'ın bazı borç verme prosedürlerini ve Dünya Bankası'nın operasyonel normlarını yeniden düzenleme çabalarını dikkate alarak Çin'in "orta derecede reformist veya ihtiyatlı bir şekilde revizyonist" bir tavır sergilemekte olduğunu savunmaktadır. Çin'in ABD'yi ya da Dünya Bankası ortak donör düzenlemelerinin ayrıntılarını baltalama arzusu gösteren bir davranış sergilemediği, bununla birlikte örgütün bazı normlarını yeniden şekillendirmekle ilgilendiğini belirten Chin, yukarıda verilen tanımı da bu noktalara dayandırmaktadır.

629

Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde bakıldığında erken dönem Çin-Dünya Bankası ilişkilerinin, Pekin hükümetinin örgütün norm ve yapısını içselleştirdiği ve daha pasif bir tutum sergilediği dönem olarak karakterize edilebilir. Öte yandan 2000'lerden itibaren Çin-Dünya Bankası ilişkileri farklı ve yeni bir boyuta taşınmış, Çin'in

⁶²⁸ Verhoeven and Lippolis "How the US-China Rivalry is Undermining Efforts to Address Africa's Debt"

⁶²⁹ Chin, "Two-Way Socialization..", p. 223

büyüyen ekonomik gücü ile örgüt içerisindeki tutumu da aktifleşmeye başlamıştır. 2000 sonrası Çin-Dünya Bankası ilişkilerine büyük oranda Afrika bölgesine sağlanan finansal yardım hâkim olmuş, öyle ki süreç içerisinde Çin'in bölgeye sağladığı finansal yardım, Dünya Bankası'nı geride bırakır duruma gelmiştir. Bunun yanı sıra Çin, küresel ekonomik yarışın, örgütün oy oranlarına da yansıtılması gerektiğini belirterek, örgüt içerisinde bir anlamda reform arayışı içerisine girmiştir. Her ne kadar bu talepler doğrultusunda üçüncü sıraya yükselse de özellikle büyük güçlerin olası bir geniş kapsamlı reforma karşı olması, Çin'i alternatif kurumlar inşa etmeye itmiştir.

4.2.2.4. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC)

Asya pasifik, 1960'lardan itibaren Pasifik ekonomik işbirliği fikrinin ortaya çıkmaya başlamasıyla ivme kazanmış bir bölgedir. Bölgenin heterojen yapısının yanı sıra diğer bir ayırt edici yanı ise son zamanlarda bölgede yakalanan ivmenin tek bir hegemon güç aracılığı ile değil, birçok oyuncu tarafından belirlenmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle bölge son yıllarda Çin ve Japonya'nın başı çektiği ve bu iki ülkeyi "dört küçük ejderha"nın (Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong) takip ettiği büyük bir ekonomik büyümeye şahitlik etmiştir.⁶³⁰ Bölge ülkelerinin elde ettiği bu ekonomik büyümeye aynı oranda artan bir karşılıklı bağımlılığın eşlik etmesiyle, bölgede tüm bu karmaşık ekonomik ilişkileri düzenleyecek ve olası problemlere çözüm sunacak bir uluslararası mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Tüm bu gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda bölgede APEC'in kuruluşu, 1960'lara dek uzanmaktadır. Bu süreçte Japonya, Asya Pasifik ekonomik bölgesi fikri ile ortaya çıkmış, bu doğrultuda bir Asya-Pasifik Politikası önermiştir. 1980'lere gelindiğinde ise dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselen Japonya başta olmak üzere Doğu Asya'daki yükselen ekonomilerin varlığı ve Soğuk Savaş döneminde bölünmüş olan bölgedeki küçük ve orta büyüklükteki güçler arasındaki ilişkilerin yumuşaması, bölgede ihracata dayalı bir ekonomik kalkınma modelinin daha da benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Bu politik ve ekonomik konjonktür çerçevesinde Avustralya ve Japonya, APEC'in kuruluşunda öncü iki devlet olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu

⁶³⁰ Yong Deng, **Promoting Asia-Pacific Economic Cooperation: Perspectives From East Asia**, London: Palgrave Macmillan, 1997, p. 1-3

dönemde Avustralya, sahip olduğu Avrupa ile sömürge mirasından uzaklaşarak Doğu Asya ekonomilerine yönelmeyi tercih etmiş, bu politika değişikliği, Japonya'nın yanında yer alarak APEC kuruluşuna öncülük etmesini beraberinde getirmiştir.⁶³¹

Aslında bölgede bir Asya Pasifik ekonomik işbirliğinin sağlanması fikri, direkt olarak APEC'in kuruluşu ile sonuçlanmamış olup örgüt, bu dönemde düzenlenen Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansları'nın (PECC) bir sonucudur. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde bakıldığında 1980'lerde ekonomik bir forum olarak Japonya ve Avustralya öncülüğünde kurulan örgütün, zaman içerisinde kurumsallaşmanın da beraberinde getirdiği güçlü bir ekonomik birlik haline geldiği görülmektedir.⁶³² Genel olarak bakıldığında APEC'in kuruluş felsefesinin özünde “açık bölgecilik” fikri bulunmakta olup, başlangıçtan itibaren Avrupa Topluluğu gibi yasal olarak bağlı olan ekonomik bir blok olarak değil, Asya-Pasifik bölgesinin dinamiğinin serbestleştirilmesi ve liberalleşmesi güdüsü ile küresel bir vizyon gerçekleştirmek üzerine kurulmuştur.⁶³³

Ne var ki tüm bu olumlu yönlere ve bölge için taşıdığı potansiyele rağmen APEC, bazı eleştirilere de maruz kalmaktadır. Buna göre her ne kadar üye ülkeleri arasındaki ticareti ve ekonomik faaliyetleri artırdığı gözlemlense de APEC, “sohbet için mükemmel bir bahane olduğu, ciddi bir bölgesel örgüt niteliği taşımadığı, fazla gayriresmi olduğu ve bağlayıcı kurallara sahip olmadığı, açık bölgeciliğe gereğinden fazla vurgu yaptığı, Asya bölgesini ve Asya kurumlarını dengelemek için fazla Amerikan hakimiyetinde olduğu” gerekçeleriyle sertçe eleştirilmiştir.⁶³⁴

APEC'in uluslararası bir örgüt olarak kuruluşu, bir anlamda Çin'in ekonomik ve politik reform sürecini başlattığı ve uluslararası sisteme aşamalı bir entegrasyonu

⁶³¹ Van-Hoa Vu, Jenn-Jaw Soong, Khac-Nghia Nguyen, “The Political Economy of China's Rising Role in the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC): Strategies and Instruments of the Chinese Way, **The Chinese Economy**, Vol:55 No:4, 2022, p. 256-257

⁶³² Gary Klintworth, “China's Evolving Relationship with APEC”, **International Journal**, Vol:50 No:3, 1995, p. 489; Bala Ramasamy, “The Importance of APEC to China”, **China and the Asia Pacific Economy**, Ed. C.H. Chai, Y. Y. Kueh and Clement Allan Tisdell, New York: Nova Science Publishers, 1997, p. 13

⁶³³ Peter Drysdale, “Open Regionalism, APEC and China's International Trade Strategies”, **APEC Liberalization of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling, Ligang Song, Canberra, ANU E Press, 2012, p. 16

⁶³⁴ Pang, “Rebalancing Relations Between...”, p. 48

hedeflediği döneme denk gelmektedir. Ne var ki potansiyel olarak Çin açısından oldukça verimli sayılabilecek bu dönem, Tiananmen olayları ile gölgelenmiş, uluslararası sisteme açılmayı hedefleyen Çin devleti bir anda ekonomik yaptırımlar ve siyasi tepkilerle karşılaşmıştır. Tüm bu siyasi atmosferde Çin için en mantıklı çözüm, çok uluslu bir ekonomik işbirliği örgütünde bir koltuğa sahip olmak olup, bu örgüt için başlıca aday ise APEC olmuştur. Öyle ki APEC üyeliği Çin için yalnızca dünya ekonomisine tekrar entegre olmak ve imajını düzeltmek değil, aynı zamanda DTÖ'ye giriş için de bir zıplama tahtası olacaktır.⁶³⁵

Yine de Çin'in APEC üyeliğini salt ekonomik amaçlar çerçevesinde okumak yeterli bir analiz sunmayacaktır. Nitekim aslında uzun bir süredir Asya Pasifik bölgesinin uluslararası politika açısından potansiyel bir dominasyona sahip olup olmayacağı bir tartışma konusu olmaktadır.⁶³⁶ Öyle ki Çinli liderler konuşmalarında bu olasılığa vurgu yapmakta, olası bir Asya-Pasifik yüzyılının Çin'in varlığı olmadan mümkün olmayacağını savunmaktadır. Deng Xiaoping'in konuşmasından örnek vermek gerekirse:

“Yurtdışında bazı insanlar “Asya-Pasifik yüzyılı”ndan bahsediyor. Asya'nın 3 milyar nüfusu var ve bunların 1,1 milyarı Çin anakarasında yaşıyor. Sözde Asya-Pasifik yüzyılı, Çin gelişmedikçe bir anlam ifade etmeyecek.”⁶³⁷

⁶³⁵ Vu, Soong and Nhuyen, “The Political Economy of China's Rising Role...”, p. 258-259

⁶³⁶ Asya-Pasifik bölgesinin potansiyeline dair dikkat çekici bir çıkış, ABD başkanı Bill Clinton'dan 2001 yılında gelmiş olup, Clinton'a göre “21. Yüzyıl bir Asya-Pasifik yüzyılı olacaktır”. Öyle ki bölgenin dinamizmi, yalnızca bölgeyi değil uluslararası sistemi de etkilemiş olup, aynı şekilde bölgede yaşanacak bir çatışmanın küresel etkilerinin de geniş çaplı olması beklenmektedir. Uluslararası sistemde kendisine rahat ve güvenli bir yer bulan Japonya, emperyal olmayan inşacı bir Çin, ve güvenilir bir Amerika'nın bölgedeki rolü, bölgeyi bir anda küresel politikanın merkezi haline getirecektir. Tüm bu ihtimaller çerçevesinde, 21. Yüzyılda küresel ekonomik aktivitelerin merkezinin kaçınılmaz olarak Atlantik'ten Asya Pasifik bölgesine kayacağı üzerine tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmanın ana lokomotifini ise 2000'lerin başından beri yükselen bir ekonomik gelişme grafiği gösteren Çin oluşturmakta olup, bölgedeki yeni endüstrileşen ekonomilerin de sayısı hızla artmaktadır. Mevcut tartışmalara ABD başkanının da açıklamalarının eklenmesi ile bölgenin potansiyeline ve gelecekte uluslararası sistemi domine etme ihtimali üzerine tartışmalar da yoğunlaşmış olup, bu ihtimalin gerçekleşme olasılığı ise ABD'nin bölgedeki hakimiyetini sürdürmesine ve Çin'in hegemonik çıkarlar peşinde koşup koşmayacağına bağlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adam B. Lowther, **The Asia-Pacific Century: Challenges and Opportunities**, New York: Taylor&Francis, 2017; Motron Abramowitz, “Asia-Pacific Century: Myth or Reality”, **Contemporary Southeast Asia**, Vol:15 No:3, 1993; Y. Y. Kueh, “China and the Prospects For Economic Integration Within APEC”, **China and the Asia Pacific Economy**, Ed. C.H. Chai, Y. Y. Kueh and Clement Allan Tisdell, New York: Nova Science Publishers, 1997,

⁶³⁷ Xiaoping, **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume III**, p. 183

Çin'in dördüncü APEC bakanları buluşmasından sonra oluşan Seçkin Kişiler Grubu'na atayarak 1992'de göreve getirdiği Huang Wenjun da benzer bir konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Asya-Pasifik, dünya ekonomisinin en dinamik bölgesidir. Önümüzdeki on yıllarda da böyle kalması muhtemeldir. Soğuk Savaş'ın sonu, yeni ve benzeri görülmemiş uluslararası ekonomik işbirliği için olanaklar yarattı. Bölgede hızlı bir şekilde büyüme ve gelişmenin sürdürülmesi, istikrarın ve güvenliğin yanı sıra refahın desteklenmesine yardımcı olacak kurumsal bir çerçeve oluşturmanın zamanı geldi.”⁶³⁸

Deng Xiaoping'e benzer şekilde Xi Jinping de Kasım 2022'de APEC zirvesinde gerçekleştirdiği konuşmasında Asya-Pasifik yüzyılının bir ihtimal olmaktan çıkarak bir gerçeklik olduğuna değinmiş, Çin'in bölgedeki konumunun tartışmasız önemine dikkat çekmiştir:

“21. yüzyıl Asya-Pasifik yüzyılıdır. Dünya nüfusunun üçte birini, dünya ekonomisinin yüzde 60'ından fazlasını ve dünya ticaretinin yarısına yakını oluşturan bölgemiz, dünyanın en dinamik büyüme kuşağı konumunda. Bizler, bu bölgenin üyeleri, ekonomik kalkınmayı sürdürmek için çok yol kat ettik ve önümüzdeki yıllarda kesinlikle daha da parlak bir bölüm yazacağız.”⁶³⁹

Dolayısıyla Çin'in APEC üyeliği, hem ekonomik hem de politik motivasyonların bir sonucudur. Politik olarak Çin, APEC üyeliği ile bölgedeki muhtemel Japon-ABD hegemonyasının önüne geçmeyi, DTÖ'ye katılım şansını artırmayı ve bölgedeki tek taraflılığı dengelemeyi amaçlarken, ekonomik olarak ise APEC mekanizması aracılığı ile Çin ticaretini teşvik etmeyi istemektedir. Bu sayede ticareti serbestleştirerek bu sayede iç ekonomik reformları da kolaylaştırmak ve dünyanın bir numaralı gücü olmak, Çin'in APEC üyeliği altındaki temel ekonomik motivasyonu olmuştur.⁶⁴⁰

⁶³⁸ Klintworth, “China's Evolving Relationship with APEC”, p. 490

⁶³⁹ “Staying Committed to and Jointly Promoting Development to Bring Asia-Pacific Cooperation to New Heights”, **Embassy of the People's Republic of China**, November 17, 2022, (Çevrimiçi), http://mn.china-embassy.gov.cn/eng/gnyw/202211/t20221117_10977258.htm, Erişim: Haziran 13, 2023

⁶⁴⁰ Chien-peng Chung, “Designing Asia-Pacific Economic Cooperation”, **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011, p. 18; Vu, Soong and Nhuyen, “The Political Economy of China's Rising Role...”, p. 255

DTÖ'ye üye olamayan Çin'in bu açığı APEC üyeliği yolu ile kapatmasına değinmişken, iki örgüt arasındaki bağlantıyı benzerlik ve farklılıklar aracılığı ile ortaya koymak yararlı olacaktır. Öyle ki her iki örgüt de ticaret örgütü olarak benzer motivasyonlara sahiptir: üyeleri arasında serbest ticareti teşvik etmek ve kaynak ve sermaye özgürlüğü sağlamak. Bununla birlikte APEC Asya tarzı bir örgüt iken DTÖ'nün Batılı ilke ve etiklere sahip olduğu görülmektedir.⁶⁴¹ Yine de DTÖ üyeliğinin erişilemediği bir ortamda APEC üyeliği Çin için adeta bir cam simidi olmuştur. APEC üyeliğinin getirilerinin bilincinde olarak Çin, bu kapsamda ekonomisini liberalleştirmede önemli reformlar gerçekleştirmiştir. APEC'in ticaret ve yatırım gündemine karşı pozitif bir tutum takınan Çin, APEC'e kabulünden sonra 1992 yılı'nda ortalama gümrük vergisini %40,3'ten %17'ye düşürmüş, ortalama sanayi tariflerini de 2005 yılına kadar %10,8'e düşürme taahhüdünde bulunmuştur.⁶⁴²

Esasında Çin'in APEC üyelik sürecinin sorunsuz geçtiğini düşünmek doğru olmayacaktır. Nitekim Çin'in APEC üyeliği, ABD tarafından çeşitli açılardan eleştirilere maruz kalmıştır. Öyle ki Çin, her ne kadar APEC'ten dışlanamayacak kadar büyük bir ekonomi olsa da, üyeliğine dair bazı soru işaretleri de bulunmakta idi. ABD, Çin'in piyasa ekonomisi olmaması nedeni ile APEC'e katılmasına izin verilmemesini savunmuştur. Hong Kong ve Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğu iddiaları da⁶⁴³ Çin'in

⁶⁴¹ Ramasamy, "The Importance of APEC to China", p. 21

⁶⁴² Zhang Jianjun, "The Functions of APEC and Implications for China: A Critical Review, **APEC Liberalization of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling, Ligang Song, Canberra, ANU E Press, 2012, p. 39

⁶⁴³ Tayvan problemi, diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi APEC özelinde de tartışmaları beraberinde getirmiştir. Öyle ki Çin hükümeti, Tayvan Cumhurbaşkanının Bogor ve Seattle zirvesine katılmasını engellemiş, diğer APEC üyeleri de Çin'in tepkisinden çekindikleri için ABD'yi bu konuda uyarmışlardır. Pekin hükümetinin Tayvan'ı da kapsayan tek Çin mücadelesi, Çin'in APEC diplomasinin bir kısmını oluşturmaktadır. Erken dönem APEC stratejisi çerçevesinde Çin, ikili ya da çok taraflı diyaloglar yoluyla APEC üyeleriyle ilişkilerinde sürekli ve tutarlı bir şekilde Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğu ve egemen bir devlet olarak muamele görmeyeceği görüşüne bağlı kalınmasını talep etmiştir. Bu talepler nedeniyle üç Çin ekonomisi de (Çin, Hong Kong ve Tayvan), APEC'in kurucu üyeleri arasında yer alamamışlardır. Öte yandan Washington yönetimi ise Tayvan'ı APEC'in dışında tutmanın hem bölgesel istikrar hem de kalkınma açısından ekonomik ve stratejik olarak talihsizlik olacağını savunmaktadır. Bu nedenledir ki 1991 yılında Çin ve Tayvan'ın yaptığı görüşmeler sonucu Tayvan'ın "Çin Taipei" adı altında APEC'e girmeyi ve dışişleri bakanı ve bakan yardımcısının toplantılara katılmamasını kabul etmesi üzerine aynı yıl resmi olarak APEC üyesi olmuşlardır. Dolayısıyla bakıldığında her iki ülke de görüşmeler sonucu yapılan anlaşma ile önemli tavizlerde bulunmuşlardır. Çin için anlaşma, bir anlamda Tayvan'ın ayrı bir birim olarak tanınması anlamına gelirken Tayvan açısından ise hala önemli ölçüde Çin etkisinde olduğu anlamına gelmektedir. fakat örgüte katılımın getireceği ekonomik ve politik kazançlar göz önüne alındığında, her iki ülke için de üyeliğin getireceği yararlar, verilen tavizlerin göz ardı edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede Çin

APEC üyeliği önündeki bir diğer problemdir.⁶⁴⁴ Tüm bu soru işaretlerine rağmen Çin, 1991 yılında Hong Kong ve Tayvan ile birlikte APEC'in resmi bir üyesi olmuştur.

APEC üyeliğinin ilk dönemlerinden günümüze dek Çin'in başlıca amacı gerek geniş kapsamlı (Pasifik bölgesinin Amerika kısmını da içeren), gerekse dar kapsamlı (yalnızca Asya Pasifik Bölgesi ekonomilerini kapsayan) ölçekte lider bir pozisyon ele geçirmektir. Diğer bir deyişle Pekin yönetiminin bakış açısına göre dünyada ve APEC içerisindeki ekonomik payı göz önüne alındığında, kapsamı ne olursa olsun Çin APEC içerisinde günümüzde ve gelecekte lider bir rolü haketmektedir.⁶⁴⁵ Çin, APEC politikalarını da bu görüş doğrultusunda oluşturmuş olup, genel olarak kibar, ölçülü, orta yollu, sağlam ama provokatif olmayan bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Çin, aşırı uçlardan kaçınarak örgütün merkezinde yer almayı tercih etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Çin'in APEC politikasının, Japonya'nın cesur ve saldırgan APEC diplomasisi ile tam bir karşıtlık içerdiğini ve daha temkinli olduğunu belirtmek gerekmektedir. APEC politikalarının "Asya usulü" yürütülmesini destekleyen Çin, örgütün siyasi olmayan insan hakları ve demokrasi gibi meselelere hâkim olmasını tercih etmemekte, daha ziyade serbest ticarette dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın fikir birliği ile ilerlemeyi desteklemektedir. Örgütün politikalarının 'Asya usulü' yürütülmesini istemesine karşın Çin, bir yandan da örgüt içerisinde yer alan Asyalı olmayan üyelerin yabancılaştırılmasını da desteklememekte, örgüt içerisinde homojen bir yapıyı savunmaktadır.⁶⁴⁶ Tüm bu açılardan bakıldığında Çin'in APEC politikaları oldukça başarılı olup; Vu, Soong ve Nguyen'e göre Çin artık kurallara

Tiananmen olaylarının getirdiği negatif imajı silerek kısmi izole durumundan kurtulacak, hedeflediği bölgesel ve küresel güce kavuşabilecektir. Bunun yanı sıra APEC, Tayvan ile Çin'in beraber üye olarak yer aldıkları bir uluslararası örgüt olması açısından önemli olup, aslında Çin'in Tayvan'a ve uluslararası hukuka yönelik tutumunu yansıtmaları açısından önemli bir konudur. Tayvan açısından da örgüte katılım, ülkenin görünürliğini artırarak komşu ülkelerle ikili kanallar kurma fırsatı anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC"; Monique Chu, "Tricky Diplomacy", **Taipei Times**, November 13, 2000, (Çevrimiçi), <https://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2000/11/13/0000061187>, Erişim: Haziran 15, 2023; Ming-Chin Monique Chu, "No Need to Beg China? Taiwan's Membership of the Asia-Pacific Economic Cooperation as a Contested State, **The China Quarterly**, Vol: 225, 2016

⁶⁴⁴ Chung, "Designing Asia-Pacific Economic Cooperation", p. 21

⁶⁴⁵ Y. Y. Kueh, "China and The Prospects for Economic Integration Within APEC", **China and the Asia Pacific Economy**, Ed. C.H. Chai, Y. Y. Kueh and Clement Allan Tisdell, New York: Nova Science Publishers, 1997, p. 31; Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC", p. 493

⁶⁴⁶ Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC", p. 506-507

bağlı (rule adherent) değil, kural koyucu (rule maker) haline gelmiş, bir anlamda bölgede “uyanmaya başlamıştır”⁶⁴⁷.

Çin’in örgüt içerisinde kural koyucu olarak nitelendirilmesini sağlayan girişimlerine bakıldığında ise APEC çerçevesinde başlatmış olduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası ile BRBY Girişimleri dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak ise örgütteki ABD liderliğini dengelemek için Serbest Ticaret Bölgesi önerisini sunması, “Küresel Değer Zincirlerinin Gelişimini ve İşbirliğini Teşvik Etmek için APEC Stratejik Planı”nın uygulanmasına odaklanması da kural koyucu olarak nitelendirilmesini sağlayan diğer başlıca girişimleridir.⁶⁴⁸

Ne var ki Çin’in bu hedeflediği konuma ulaşması için öncelikle örgüt içerisinde baskın güç olan ABD ve Japonya’ya karşı bölgesel ve ekonomik üstünlüğü ele geçirmesi gerekmektedir. Zira son yıllarda ABD’nin gerek Asya-Pasifik bölgesinde gerekse APEC içerisindeki ağırlığı ve etkinliğinin iyiden iyiye arttığı görülmektedir. Nitekim uluslararası sistemde genel olarak bölgesel ekonomik ve stratejik ağırlığın değiştiğine ya da Amerika’dan Asya’ya kaydığına (ya da Çin’in yükselip ABD’nin düşüş gösterdiğine) yönelik bazı görüşler artış göstermektedir.⁶⁴⁹ Dolayısıyla Çin’in APEC’teki konumunu ve ABD ve Japonya’nın bu konuma gösterdiği tepkileri bu çerçevede okumak yararlı olacaktır.

Öte yandan APEC’e katıldığından beri Çin, bu fırsatı bölge ülkeleriyle diplomatik ve ekonomik ilişkileri iyileştirmek ve geliştirmek için kullanmıştır. Öyle ki APEC artık Çin için bölgesel bir forum olmaktan çıkmış, ABD’nin çok taraflı yaklaşımını yavaşlattığı ve Japonya’nın ise daha korumacı ekonomik politikalar sergilediği bir dönemde daha proaktif bir dış politika, liberal bir ekonomik yaklaşım sergilemesi bakımından düşündüğünden çok daha hızlı küresel bir güç haline gelmiştir. Bu açılardan Çin, ABD tarafından de facto olarak en azından ekonomik meseleler bağlamında bir küresel güç muamelesi görmüştür. Tüm bu politik ve ekonomik şartlar

⁶⁴⁷ Vu, Soong and Nhuyen, “The Political Economy of China’s Rising Role...”, p. 259

⁶⁴⁸ A.e., p. 260-261

⁶⁴⁹ Zhongying Pang, “Rebalancing Relations Between East Asian and Trans-Pacific Institutions: Evolving Regional Architectural Features”, **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011, p. 47

ise Çin'i gerek bölgesel gerek küresel bir güç haline gelerek ABD ile bir G2 (Group of two) inşa edebileceklerine olan inancını artırmıştır.⁶⁵⁰ Öyle ki günümüz çok kutuplu küresel sisteminde Çin, ABD ile ilişkilerini düzenlemede APEC'i etkili bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır. Ne var ki tüm bunlar bölgede Çin-Japonya-ABD arasında çekişmeli bir atmosferin hâkim olmasının önüne de geçememiştir.

ABD'nin özellikle Trump döneminde uyguladığı çok taraflılıktan tek taraflılığa geçiş, APEC dahil uluslararası kurumlara yönelik sergilenen negatif tutumlar ve kısmi geri çekilme politikası,⁶⁵¹ Çin'e ABD'nin bıraktığı bu boşluğu bir süper güç olarak doldurması ve liderlik rolünü devralması için daha önce ele geçirmede fırsatlar sunmuştur. Çin'in bu fırsatı ele geçirmesinde ABD'nin uyguladığı politikalar kadar, Çin'in devam ettirdiği ekonomik gelişmenin de etkili olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla ABD Asya-Pasifik bölgesinde ve APEC içerisinde ne kadar geri adım atarsa, dünyanın ve APEC'in yeni bir lidere ihtiyacı o oranda artacaktır ve böyle bir durumda en güçlü aday ise Çin olacaktır.⁶⁵² Bu senaryo ise Asya-Pasifik bölgesindeki ABD uydusu ülkeler tarafından da ABD ve Japonya tarafından da tercih edilmeyeceği için, örgütün muhtemel çekişmelere sahne olacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Çin'in APEC içerisindeki konumunu tartışırken ABD ve Japonya ile karşı kutuplarda değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre Japonya için bölgede Amerika'nın varlığı, Japonya'nın harekete geçmesinin ardındaki itici/motive edici gücü oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgede ABD'nin etkisinin azalmasından endişe duyan Japonya, ABD'nin

⁶⁵⁰ Chung, "Designing Asia-Pacific Economic Cooperation", p. 36; Emile Kok-Kheng Yeoh, In-Soo Yoo and Lionel Wei-Li Liong, "The Role of China in Asia-Pacific Trade Framework in the Context of APEC", **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011, p. 137

⁶⁵¹ Aslında Trump döneminde uygulanan kısmi geri çekilme politikasının APEC ayağı, Bush dönemine kadar uzanmaktadır. Literatürde ABD'nin APEC'e ilişkin bir kimlik krizi yaşadığı tartışılmakla birlikte, bu kriz Bush yönetimine APEC'e karşı kayıtsız ve ilgisiz bir tutum takınması şeklinde sirayet etmiştir. Bush yönetiminin ardından Başkan Obama döneminde her ne kadar APEC' olan ilgi tazelenmiş görünse de, kürese mali krizin patlak vermesi ile yine arka planda kalmıştır. Trump döneminde kısmi geri çekilme politikasına şahitlik eden APEC içerisinde güç dengesinin Çin ve Asya kutbuna kayması, Biden yönetiminin örgüt içerisinde tekrar etkinlik sağlama, güç dengeleme ve Çin'i çevreleme çabalarına sahne olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lok Sang Ho and John Wong, "APEC and the Rise of China: An Introduction", **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011, p. 3

⁶⁵² Vu, Soong and Nhuyen, "The Political Economy of China's Rising Role...", p. 262-263

baskın rolünün mevcut olmadığı bir uluslararası sistemde ekonomik düzenin tehlikeye girmesinden çekinmektedir. ABD ise Japonya'yı çok taraflı bölgesel düzenlemelere dahil ederek bölgede ABD ve diğer uluslarla uyum içerisinde sorumlu bir liderlik rolü edinmesini sağlamaya çalışmaktadır. Kısacası her biri diğerini daha fazla bağlanmaya ihtiyaç duyan bir 'Gulliver'⁶⁵³ olarak algılama eğilimindedir. Japonya için ABD'yi Asya içinde tutmak ve onu çok taraflı bir bağlama oturtmak bir kazanımdır, ABD için de küresel stratejisinin bir parçası olarak bölgesel kurumlar inşa etmek ve Japonya'yı Asya'ya yerleştirerek daha fazla bölgesel ve siyasi sorumluluk üstlenmek de bir kazanımdır.⁶⁵⁴

APEC'in ekonomik hedeflerin yanı sıra bölgesel istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına yönelik önemli katkıları olduğunu fark eden Çin, bölgedeki ekonomilere yaptığı

⁶⁵³ Jonathan Swift'in ünlü hikayesi Gulliver'de Gulliver için başlıca iki tehdit bulunmakta olup, hem 15 cm boyunda bile olmayan minik Lilliputianlardan hem de 72 fit boyunda ve her adımda yaklaşık on yarda (yards) yürüyen dev Brobdingnagian'lardan rahatsızdı. Etrafı sarılı ve kendisini güvensiz hisseden Gulliver'in bu ortamı, Uluslararası İlişkiler disiplinine ve hegemon gücün uluslararası sistemdeki stratejilerine uyarlanmış olup, Joseph Joffe'ye göre 21. Yüzyıldaki Amerikan hegemonyası aslında bir Gulliver ortamını andırmaktadır. Buna göre günümüz uluslararası sisteminde Liliputian ülkeleri çok zayıf, terörizmi besleyen, insani krizlere neden olan, iç savaşlar ve etkisiz hükümetlerle boğuşan birer failed state iken, Brobdingnagianlar ise ABD'ye ve kurduğu hegemonik düzene askeri ve ekonomik olarak meydan okuyabilecek ve Asya ve Avrupa'ya hükmedebilecek büyük güçlere denk gelmektedir. 1930'ların sonundan Sovyetler Birliği'nin ABD'ye rakip olarak ortaya çıktığı ve uluslararası sistemin çift kutuplu bir yapıya evrildiği dönemde ABD'nin dikkati Nazi Almanyası, Japonya, Sovyetler Birliği başta olmak üzere Brobdingnagianlara çekilmişti. Ne var ki bu dönem, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Soğuk Savaşın sona erip uluslararası sistemin çift kutupludan çok kutupluya evrilmesi üzerine değişmiş olup, ABD bu kez başka bir Liliput dönemine girmiştir. 2000'lerin başından itibaren ise uluslararası sistem bu kez Çin'in yükselişine şahit olmakta olup akıllara bundan sonra ne olacağı sorusu gelmektedir. Dominic Tierney'e göre sarkaç yeniden sallanmakta olup, Çin'in yükselişi ile birlikte ABD, mevcut Liliput döneminden Brobdingnagian dönemine doğru ilerleyecek ve odak noktası başarısız devletlerden büyük güç diplomasisine kayacak. Bu kapsamda ortaya çıkan Brobdingnagian aşaması, Çin'in ABD güvenliği ve hegemonyasına yönelik uzun vadeli en büyük tehdit olarak görüldüğü gerçeğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla görülmektedir ki Gulliver'in de öğrendiği şekilde, dost canlısı bir dev olarak küçük pigmeler arasında yaşamak oldukça zor olup, güç bir anlamda kurumsal bağımlılık aracılığı ile dengelenmelidir. Liliputların uluslararası örgütleri sevmesinin, büyük güçlerin ise kısıtlanmak istemeyerek uzak durmasının sebebi de Liliputların sayıca fazla olmasıdır. APEC örneğinde görüldüğü gibi ABD hem Liliputlar olarak küçük bölge ülkeleri tarafından, hem de Brobdingnagian olan Çin tarafından etrafı çevrili durumda olup, gücü uluslararası hukuk aracılığı ile sinsice dengelemekten başka çaresi bulunmamaktadır. Şu net bir şekilde görülmektedir ki Gulliver'in gücü artık eşdeğer başka bir oyuncu tarafından etkisiz hale getirilme tehlikesiyle karşı karşıya olarak çıkmaza girmiş olup, bu çıkmazın ise siyasi sonuçları olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph Joffe, **Gulliver Unbound: Can America Rule The World?**, NSW: The Centre for Independent Studies, 2003; Dominic Tierney, Gulliver's Troubles: Great Powers and Failed States, **FPRI**, June 27, 2012, (Çevrimiçi), <https://www.fpri.org/article/2012/06/gullivers-troubles-great-powers-and-failed-states/>, Erişim: 15 Haziran 23

⁶⁵⁴ Ellis S. Krauss, "Japan, the US, and the Emergence of Multilateralism in Asia", **The Pacific Review**, Vol:13 No:3, 2000, p. 483-486

katkıların yanı sıra bölgesel Asya-Pasifik güvenlik diyalogunun şekillendirilmesine yardımcı olmuştur. Bu kapsamda Çin, APEC'in yapısında var olan ilkeleri -işbirliği, şeffaflık, tutarlılık, öngörülebilirlik, karşılıklı yarar – örgüt üyelerinin güvenlikle alakalı problemler çerçevesinde kullanılmasını teşvik etmiştir. Benzer şekilde Çinli liderler de APEC forumlarında gerçekleştirdiği konuşmalarında, Pekin hükümetinin bölgesel güvenlik mekanizması geliştirmeye olan ilgisini vurgulamış, bu kapsamda anlaşmazlıkların güç kullanımı yerine müzakere yoluyla çözülmesi gerektiğinin ve devletlerin eşitliği ilkesinin altını çizmiştir.⁶⁵⁵

Tüm bu olumlu yaklaşımlara ek olarak bazı Çinli analistlere göre APEC'in temsil ettiği işbirliği formülü, kaçınılmaz olarak tüm bölgeye de sirayet edecek olup, bu sayede tüm bölge ve APEC G-7 ile karşılaştırıldığında potansiyel olarak bir Asya-Pasifik zirvesine evrilebilir. Dolayısıyla Çin, APEC'in ekonomik, siyasi ya da askeri hiçbir alanda ayrıcalıklı bir blok haline gelmesini tercih etmemektedir. Öyle ki böyle bir durumda kendisi için gerekli olan büyük dış pazarlardan mahrum kalacak olan Çin, tek ve katı bir şekilde yapılandırılmış bir örgüt tarafından kısıtlanmayı tercih etmemektedir. Dolayısıyla Çin için ideal APEC, kapalı, kurumsallaşmış bir ekonomik bloktan ziyade çok taraflı bir bölgesel forum potansiyeli taşıyan, açık, esnek ve pragmatik bir ekonomik işbirliği örgütüdür.⁶⁵⁶ Görülmektedir ki Çin için en ideal APEC formu, esnek bir yapıya sahip olan şeklidir. Çin'in APEC içerisinde gelişmekte olan ülke statüsünde yer aldığı düşünüldüğünde, planlı bir ekonomik sistemden market ekonomisine geçiş sürecinde kademeli bir geçiş sürecine ihtiyacı olacaktır. Dolayısıyla APEC'in açık ve esnek bir forum niteliği gösteren bir yapıya sahip olmasını tercih eden Çin, APEC'i katı kurallara sahip baskın-zorlayıcı güçlerin hâkim olduğu bir örgüte dönüştürme çabalarını reddetmektedir.⁶⁵⁷ Bu açıardan bakıldığında Çin'in APEC stratejisi, ABD-Japonya bloğuyla bir zıtlık içerisinde.

Ne var ki Çin, APEC'e yönelik bu aktif tutumuna karşın ABD ve bazı bölge ülkeleri bu çabaları olumlu karşılamamış ve bazı eleştiriler yöneltmiştir. Bölgesel ve küresel

⁶⁵⁵ Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC", p. 500-501

⁶⁵⁶ Deng, **Promoting Asia-Pacific Economic Cooperation..**, p. 62-65

⁶⁵⁷ Zhang Yunling "Liberalisation of the Chinese Economy: APEC, WTO and Tariff Reductions", **APEC and Liberalisation of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling and Ligang Song, Canberra: Australian National University Press, 2012, p. 9

bir yükselen güç olarak Çin, statüsünden kaynaklanan şiddetli bir rekabetle karşı karşıya kalmış, bu rekabet ise APEC'e statüko güçleri olarak sirayet etmiştir. Buna göre Pekin hükümeti, Washington için büyük bir meydan okumayı temsil etmekte ve Asya-Pasifik bölgesinde stratejik bir rakip olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gerçekliğin farkında olan Biden hükümeti ise Çin'i bölgede çevrelemek için kapsamlı bir plan arayışı içerisinde olup, bu çevrelemeyi ise APEC ülkeleri aracılığı ile yapmayı planlamaktadır. Dolayısıyla ABD, ekonomik ve politik olarak kendisinin yaklaşımlarına sahip olan ülkelerle ittifak kurmuş olup, APEC'teki Japonya başta olmak üzere büyük güçlerin çoğu ise ABD'nin önemli müttefikleridir.⁶⁵⁸ Bunun yanı sıra Çin'e yöneltilen diğer bir eleştiri ise bölgede ve örgüt içerisinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının bıraktığı güç boşluğu ve azalan Amerikan varlığının hırslı ve yayılmacı bir süper güç olarak Çin tarafından doldurulacağına yöneliktir.⁶⁵⁹

Ne var ki Çin açısından bölgede Amerika'nın varlığı bazı açılardan bir tehlike değil, daha ziyade kazanç olarak da görülmektedir. Buna göre Asya-Pasifik bölgesinde ve APEC içerisinde ABD'nin varlığı, olası Japon hakimiyetinin ve Tayvan'ın daha büyük bir rol oynamasının önüne geçebilir. Kısacası Çin, çıkarlarına ve bölgedeki ve örgütteki etki alanına uygun olduğu sürece bölgede ABD'nin varlığının taşıdığı önemi tanımaktadır.⁶⁶⁰

Genel olarak bakıldığında APEC'e dair en önemli sorun, örgütün işleyişi ve yapısında Asyalı bir yaklaşımın mı yoksa Batılı bir yaklaşımın mı hâkim olacağı konusudur. Nitekim üyelerini büyük kısmı Asyalı olsa da örgütteki ABD hegemonyasının devam ettiği görülmektedir. Chung da bu konuya dikkat çekmiş olup, bu doğrultuda Chung için APEC, ABD ve Japonya'nın başı çektiği Batı kampında yer alan gelişmiş ve sanayileşmiş açık piyasa ekonomisine sahip ülkelerin bir yanda, Çin ile birlikte gelişmekte ve sanayileşmekte olan ülkelerin ise diğer yanda yer aldığı iki zıt kutba sahiptir. Kısacası başlangıçta bir Batılı/Amerikan/Yapısal olarak başlatılan APEC, aslen Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada gibi büyük Batı ülkelerinin bir tasarımı

⁶⁵⁸ Vu, Soong and Nhuyen, "The Political Economy of China's Rising Role...", p. 262-263

⁶⁵⁹ Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC", p. 502

⁶⁶⁰ Deng, **Promoting Asia-Pacific Economic Cooperation...**, p. 67

şeklindedir.⁶⁶¹ Ne var ki zamanla Çin'in yükselen güç olarak küresel ve bölgesel güç kazanması üzerine örgütün bu güç dengesinin kaydığı görülmektedir. Her ne kadar bölge güvenliği ve ekonomik işbirliği için sağladığı yararlar azımsanmayacak miktarda olsa da, örgüte yöneltlen eleştirilerden de görülmektedir ki APEC'in kurumsallaşma anlamında önemli eksiklikleri de bulunmaktadır.

Dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olma yolunda ilerlerken Asya'daki potansiyel baskın güç olarak Çin'in bölgedeki güç dengesini ve statükoyu destekleyen, içişlerine karışmama ve uluslararası hukuka bağlılık konusunda BM ilke ve şartlarını benimseyen sorumlu bir güç olması beklenmektedir. Zaten halihazırdaki duruşuna bakıldığında APEC üyeleri gibi açık bölgeciliği, ekonomik işbirliğinin derinleştirilmesini, ticaret engellerini azaltmayı, karşılıklı bağımlılık ve faydacılığı desteklediğine bakıldığında, Çin'in APEC içerisindeki tutumu açısından uluslararası hukuku benimseyen bir tutum sergilediği görülmektedir.⁶⁶²

Tüm bu süreç içerisindeki değişen güç dengelerine ve yapısal değişikliklere rağmen bakıldığında APEC'in bölge ülkelerinin ekonomilerinin liberalleşmesi ve açık market ekonomisi haline dönüşerek büyümelerini teşvik etmesi ve ticaret ve ekonomi politikaları konularında çok taraflı bir platform olması açısından önemli bir girişim olduğu görülmektedir. Öyle ki örgütün bu çok taraflı yapısından en çok faydalanan ülkelerin başında Çin gelmekte olup, Çin ekonomisinin liberalleşmesi ve açık market ekonomisine dönüşmesinde, kısacası uluslararasılaşmasında yararlı bir araç olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Bunun yanı sıra ABD, Japonya ve Çin gibi büyük güçleri ve zıt kutupları biraraya getirmesi, Asya-Pasifik bölgesinin güvenlik ve istikrarı açısından oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla mevcut durumda APEC'te üstlenilecek aktif tutum, her açıdan Çin'in çıkarlarına uygun düşmektedir. Kurulduğu dönemden beri Batılı bir yapı hedeflenerek inşa edilen örgüt içerisindeki güç dengesinin Çin dominasyonundaki Asya kutbuna kayma eğilimi gösterdiği görülmekle birlikte, örgütün geleceği de bir anlamda bu çekişmenin galibi tarafından şekillendirilecektir.

⁶⁶¹ Chung, "Designing Asia-Pacific Economic Cooperation", p. 16-19

⁶⁶² Klintworth, "China's Evolving Relationship with APEC"

4.2.3. Çin'in Bölgesel ve Güvenlik Örgütleri İçerisindeki Rolü ve Etkinliği

Geçmişte, Çinli liderlerin bölgesel ve küresel ilişkilerinde uluslararası hukuk mekanizmalarını kullanarak ve bu kapsamda ortak çabalar düzenleyerek değil, güçler dengesine güvenerek sürdürmeyi tercih etmişse de günümüzde bu anlayışın farklı bir yöne evrilmeye başladığı görülmektedir. Öyle ki geçmişte “barbarla barbarı karşı karşıya getirerek”⁶⁶³ güvenliği koruma geleneğini sürdüren komünist liderlerin, günümüzde daimî BMGK üyesi ve birçok uluslararası örgüte taraf ülke olarak küresel ve bölgesel politikada yer aldığına şahit olunmaktadır.⁶⁶⁴

Stephen Smith, Çin'in bölgesel ve güvenlik örgütleri kapsamındaki rolünün Xi Jinping dönemi ile birlikte daha aktif bir tutuma evrildiğini belirtmektedir. Smith'e göre Xi Jinping, Çin'in bölgesel gücünü şekillendirme çabalarını artırma amacıyla dört mekanizmayı aktif olarak kullanmaktadır: yeni kurum inşası ve bölgesel entegrasyon, stratejik ortaklıklar, normatif bağlayıcılık ve yardımsever kalkınmacılık.⁶⁶⁵ Özellikle bölgesel örgütlere bakıldığında son yıllarda Çin'in Asya-Pasifik bölgesinde ciddi bir örgüt inşası eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Şangay İşbirliği Örgütü ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nda olduğu gibi sponsor olarak örgütlerin yapı ve

⁶⁶³ Antik Çin'de dünyanın “datong” adı verilen büyük bir topluluk ve homojen bir birlik olarak algılandığı bilinmektedir. Çin de Orta Krallık (Middle Kingdom) olarak bu büyük topluluğun kültürel üstünlüğünün kendisinde bulunduğu varsayımına sahipti. Buna göre kültürel üstünlük varsayımı, “Çin yöntemlerini” izleyenler ve izlemeyenlere göre belirlenmekte olup, bu kıstasa uymayanlar “barbar” olarak kabul edilmekteydi. Hatta barbarın kültürel olarak asimile olacağına inanılmakta ve “barbarı dönüştürmek için Çin yöntemleri kullanma” yolu tercih edilmekte idi. Yine Çin inancına göre Büyük Barış Çağında barbarlar akın ederek dönüştürülecek ve dünya “bir” olacaktı. Ne var ki Aşağılanma Yüzyılı süreci, Çin'in barbarların dönüştürülebileceğine olan inancını azaltmakla kalmamış, özellikle Batılılara ve Japonlara karşı daha sert bir tutum takınmalarına neden olmuştur. bu kapsamda barbarları birbirine düşürmek ve bu sayede güvenlik tehdidini azaltmak, Çin'in tercih etmeye başladığı bir stratejiye dönüşmüştür. Çin bu stratejiyi Soğuk Savaş döneminde de uygulamış, bir anlamda barbarı barbara kırdırarak kendisini koruma altına almıştır. Dolayısıyla Çin, bölgesindeki potansiyel işgalcileri caydırmak için bu yöntemi geliştirmiş, bir anlamda “barbarları kontrol etmek için barbarları kullanarak” ve gerektiğinde “barbarları barbarlara saldırmaları için kullanarak” aralarındaki bölünmeleri istismar etmeyi amaçlamıştır. Kısacası barbarlar arasındaki savaşlar Çin için bir anlamda kazançlı olacaktır. Ne var ki 2000'lerin başlarına, yani uluslararası sistemden izole geçen dönemde işe yaramasına rağmen bu strateji artık geçerliliğini yitirmiş, bir anlamda modası geçmiştir. Çin'in uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka entegre bir görünüm çizen kabul edilebilir bir bölgesel ve küresel güç olması için artık çok daha etkili yöntemlere ve yumuşak güce ihtiyacı vardır. Uluslararası örgütlere aktif katılım ise bunların başlıcalarındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kissinger, **On China**

⁶⁶⁴ Susan L. Shirk, “Chinese Views on Asia-Pacific Regional Security Cooperation”, **NBR Analysis**, Vol:5 No:5, 1994, p. 6

⁶⁶⁵ Stephen N. Smith, “Harmonizing The Periphery: China's Neighborhood Strategy under Xi Jinping”, **The Pacific Review**, 2019

işleyişindeki olası reformlarda söz sahibi olarak katkı vermeyi amaçladığı da bilinmektedir. Dolayısıyla Çin uluslararası sisteme entegre olmaya başlamasından günümüze dek geçen süreçte uluslararası hukuku ve uluslararası örgütleri reformize etme ya da yeniden inşa etme eğiliminden ziyade daha çok uluslararası örgütlere eklemlenme ve uluslararası hukuk yapıları ile sosyalleşmeye odaklanmış iken, günümüzde ise Çin'in yükselişinin hız kazanması ile birlikte Çin'in uluslararası örgütlere yaklaşımının da evrilmeye başladığına tanık olunmaktadır. Özellikle Xi Jinping yönetimi ile birlikte pro aktif bir niteliğe bürünen bölgesel politikalara yeni kurum inşasının yanı sıra komşuluk politikalarının (neighborhood policy) da hâkim olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Çin, bölgesel ve güvenlik örgütlerinin etkinliğini artırmak, örgütler içerisinde planlanan reformları gerçekleştirmek ve bölgesel gücünü artırarak Asya-Pasifik'in güvenliğini artırmak için bölgesel entegrasyon amacı çerçevesinde stratejik ortaklıklar kurmayı planlamıştır. Tüm bu kurum inşası ve komşuluk politikası, beraberinde kaçınılmaz olarak normatif bağlayıcılığı da getirecek olup, ABD'nin Asya-Pasifik bölgesinde iyiden iyiye kontrolü ele geçirmesinin önüne geçilmesi için tüm bu noktalar birer geçiş basamakları görevi görecektir.

Aslında Çin'in özelde bölgesel ve güvenlik örgütlerindeki etkinliğini, genelde ise uluslararası hukuk ile daha fazla iç içe geçmiş mevcut durumunu Çin'in yükselişi ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Denny Roy'un da altını çizdiği üzere, yeni bir büyük gücün yükselişinin özellikle bölgesel olarak artan gerilime yol açmasının en büyük nedeni, komşu ülkelerin yaşadığı güvenlik kaygılarıdır. Bölgesel ve küresel ölçekte büyük bir gücün etki alanı arttıkça bölgesel hedeflerinin de aynı oranda artarak saldırgan bir tutuma evrileceği korkusu, büyük gücün böyle bir amacı olmaması halinde bile komşularının savunma amaçlı karşı harekete geçmesi ve “güvenlik ikileminin” doğması için yeterli olacaktır. Bu durum, göreceli gücü arttıkça Asya-Pasifik'teki politikasını yeniden şekillendirmesi için Çin üzerinde daha fazla baskı yaratmaktadır. Öyle ki bölgede olası derin ve kapsamlı değişiklik arayışı, Asya-Pasifik'teki bir ABD-Çin çatışmasının doğmasına ve bölgesel güvenliği tehlikeye atmasına neden olabilir. Daha da kötüsü, bölgedeki komşu ülkeleri, Çin'in amaçladığının aksine ABD'ye daha da yaklaştıracaktır. Tüm bu tehlikenin farkında olan Çin için en zorlu strateji, uzun vadede girişkenlik ve kararlılık arasında bir denge

kurmadır.⁶⁶⁶ Bir yandan bölgedeki ABD kontrolü ve gücünü dengeleme amacıyla olan Çin, bunu yaparken komşularını daha da korkutarak ABD ile yakınlaşmasının da önüne geçmek zorundadır. Dolayısıyla tüm bu noktalar çerçevesinde değerlendirildiğinde, zor kullanarak bölgesel hakimiyet kurma konusunda güçlü caydırıcıları olan⁶⁶⁷ Çin için en makul çözüm, uluslararası hukuku ve uluslararası hukukun ayrılmaz parçası olan uluslararası örgütleri aktif bir şekilde kullanmaktır.

Tüm bu noktalardan hareketle Çin, uluslararası örgütlere yalnızca sonradan üye olarak dahil olmamış olup, özellikle Asya-Pasifik'te farklı amaç ve kapsamlara sahip yeni örgütlerin kurulması için sponsor olarak ön ayak olmuştur. Kurum inşasının, bölgesel ve güvenlik örgütleri stratejilerinin bir parçası olmasından hareketle Çin; ASEAN, Şangay İşbirliği Örgütü ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nda oldukça etkili bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın takip eden bölümlerinde Çin'in bu örgütler içerisindeki rolü ve örgütler kapsamında olası reform girişimleri sorgulanacaktır. Bu sayede çalışmanın önceki kısımlarına incelenen uluslararası örgütler ile birlikte bir bütün şeklinde değerlendirilip, Çin'in bu kapsamda bir yeniden inşa amacı peşinde olup olmadığı sorgulanacaktır.

4.2.3.1. Shanghai İşbirliği Örgütü

Çin, son birkaç yıldır bölgesel politikalarının önemli bir kısmını Sovyet sonrası Merkezi Asya ülkeleri ile ilişkiler inşa etmeye ve Çin-Rus ilişkisini şimdiye kadarki en iyi şekline sokmak üzerine kurgulamaktadır. Öyle ki süreç içerisinde bu politika Şangay Beşlisi ya da diğer adıyla Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına ön ayak olmuştur. Temelde Şangay İşbirliği Örgütü'nün oluşmasının ardındaki temel motivasyonun ise Çin, Rusya ve Merkezi Asya ülkelerini tarihte ilk kez çok taraflı bir bölgesel güvenlik ve ekonomik ve kültürel işbirliği mekanizmasında bir araya getirmek olduğu bilinmekte olup, örgütün inşası ve gelişiminde Çin, kilit bir rol oynayarak önemli bir itici güç olarak hizmet etmektedir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ Denny Roy, **Return of the Dragon: Rising China and National Security**, New York: Columbia University Press, 2013, p. 3-5

⁶⁶⁷ A.e., p. 5

⁶⁶⁸ Pan Guang, "China in the Shanghai Cooperation Organization", **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2008, p. 237

Çin'in bölgesel ve güvenlik örgütlerine yönelik mesafeli tutumu, Soğuk Savaş'ın bitimi ve 2000'lerden itibaren bir dönüşüm geçirmeye başladığı ve yeni bir stratejik politika ihtiyacını doğurmuş, Pekin hükümetinin uluslararası güvenlik kurumları içerisinde daha aktif bir tutum hedeflemesini beraberinde getirmiştir. Bu yeni bölgesel politika inşası ihtiyacı, Yeni Güvenlik Konsepti'nin inşasını da beraberinde getirmiş ve Şangay İşbirliği Örgütü'ne giden sürecin önünü açmıştır.⁶⁶⁹ Bu noktada akla gelen ilk soru ise Çin'in böylesi bir bölgesel güvenlik stratejisi ihtiyacında ilk tercih edilen bölgenin neden Merkez Asya olduğu sorusudur. Merkez Asya'nın, uluslararası aktörler açısından uluslararası politikanın en hareketli noktalarından birisi olduğu ve 2001'den itibaren bölgedeki artan Amerikan varlığının güç dengesini tehdit etmesi, 11 Eylül terör saldırılarında bölgenin rolü ve Amerika'nın Afganistan müdahalesi, eski Sovyet Orta Asya cumhuriyetlerinin zayıf hükümetler, ayrılıkçı güçler, siyasi ve dini aşırıcılık gibi sorunlarla boğuştuğu göz önüne alındığında,⁶⁷⁰ bölgenin küresel politikanın merkezine oturması şaşırtıcı değildir.

Tüm bu kronikleşmiş sorunlar çerçevesinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün temel doktrini, "üç şeytan" olarak nitelendirilen terörizm, ayrılıkçılık ve dini radikalizm sorunlarının çözümü için geniş bir hareket alanı sağlamaktır. Bununla birlikte örgüt, 'Şangay ruhu' adı altında temsil ettiği 'yeni işbirliği modeli' çerçevesinde bir ittifakı değil, bir ortaklığı temsil etmektedir. Bu kapsamda Şangay İşbirliği Örgütü, devlet-devlet ilişkilerinde kendi çıkarlarını gözetirken karşı tarafa da gereken saygının gösterilmesini talep ederken, 'şangay ruhu' ile karşılıklı güven ve işbirliğinin tesisi, anlaşmazlıkların istişare yoluyla çözümü, farklı medeniyetlere saygı, sahip olduğu güçten bağımsız olarak ülkelere eşit davranma ilkelerine atıf yapmakta, kavramı beş ilke ile özetlemektedir: güven, iletişim, işbirliği, bir arada yaşama ve ortak çıkar.⁶⁷¹ Tüm bu savunduğu ilke ve amaçlar çerçevesinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Soğuk Savaş mentalitesinden tamamen ayrılarak mevcut uluslararası sistemin ve uluslararası hukuk işleyişinin yapısını savunmaktadır.⁶⁷² Dolayısıyla Çin'in Şangay İşbirliği

⁶⁶⁹ Marc Lanteigne, **China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power**, London and New York: Routledge, 2005, p. 115

⁶⁷⁰ A.e., p. 116

⁶⁷¹ Chien-Peng Chung, "The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia", **The China Quarterly**, Vol:180, 2004, p. 991

⁶⁷² Guang, "China in the Shanghai Cooperation Organization", p. 253

Örgütü içerisindeki tutumu ve rolü, bir anlamda uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlere yaklaşımının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kısacası Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın oluşturduğu örgütte⁶⁷³ çok kutuplu Uluslararası İlişkiler sisteminin öngördüğü şekilde ülkelerin büyüklüğü fark etmeksizin eşitliğini gözetken, askeri-siyasi bir ittifakı ve ideolojik çatışmayı sürdürmekten ziyade uluslararası bölgesel kalkınma sorunlarının ele alındığı herhangi bir blok içermeyen, baskı unsurlarının yer almadığı, tüm ülkelerin ortak hedeflere ulaşmak için motive oldukları ve tam eşitlik ve mutabakat ilkelerinde birleştiği homojen bir oluşumu savunmaktadır.⁶⁷⁴

van der Putten, Çin'in Şangay İşbirliği Örgütü içerisindeki rolüne dair sağladığı mali desteğin yanı sıra, örgütün kurumsallaşmasının arkasındaki itici gücü oluşturduğunu savunmaktadır.⁶⁷⁵ Congyan Cai de aynı fikri savunmakta ve örgütün, kendisiyle aynı ideolojik yapıya sahip otoriter ülkeler ile arasındaki ilişkileri kurumsallaştırdığını, ve bu sayede uluslararası hukuk düzeninin de gelişmesini sağlayacak olan kendi bölgesel hukuk düzenlemelerini geliştirmek için ideal bir araç olduğunun altını çizmektedir.⁶⁷⁶ Terörizme karşı küresel mücadelede benzersiz bir rol oynadığı ve Çin'in de bu kapsamda örgüt bünyesindeki bu mücadeleye aktif olarak katılarak bir anlamda ilerlemesini sağladığı görüşleri de örgütün kurumsallaşmasına yapılan vurgunun başlıca nedenlerinden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷⁷ Pan Guang ise Çin'in Şangay İşbirliği Örgütü kapsamındaki anahtar rol edinmesini sağlayan eylemlerinin Şangay ruhu başta olmak üzere örgütün kavramsal yönergelerin formüle edilmesi, örgütün kurumsallaşmasında itici güç oluşturması ve örgüt kapsamındaki büyük

⁶⁷³ 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla genişlemeye başlayan örgüt, 2017'deki Astana Zirvesi'nde ise Hindistan ve Pakistan'ı, 2021'de ise İran'ı da örgüte katarak toplam üye sayısını dokuza çıkarmıştır. Halihazırda 9 üyesi bulunan örgütün genişlemesinin devam edeceği öngörülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Şangay İşbirliği Teşkilatı", T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa#:~:text=17%20Eyl%C3%BCl%202021%20tarihinde%20Du%C5%9Fanbe,'dan%20%C3%96zbekistan'a%20ge%C3%A7mi%C5%9Ftir.>, Erişim: 25 Haziran 23

⁶⁷⁴ Victoria V. Perskaya, Bari G. Khairov, Nikolay S. Revenko v.d., "Role of the People's Republic of China in the Activities of the Shanghai Cooperation Organization", **East Asia**, Vol:39, 2022, p. 150

⁶⁷⁵ Frans-Paul van der Putten, "China's Interests and the Possibility of a Security Role for the SCO Outside Central Asia", **Clindangael Institute**, 2007, p. 31

⁶⁷⁶ Cai, **The Rise of China and International Law**, p. 187

⁶⁷⁷ Lanteigne, **China and International Institutions...**, p. 129

projelere doğrudan destek verilmesi olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁸ Tüm bu girişimler çerçevesinde Çin, örgütün konumunu ve işlevlerini bölgeselden uluslararası düzeye yükselterek uluslararası politikayı şekillendirmeyi sağlamayı da amaçlamaktadır. Bununla birlikte Şangay İşbirliği Örgütü; tek taraflılığa, hegemonyaya ve Soğuk Savaş zihniyetine, blok siyasetine ve tek taraflı yaptırımlara karşı çıkması, çok kutupluluğu teşvik etmesi, BM anlaşması ve uluslararası hukuka bağlılık gibi Çin'in bir dizi temel uluslararası siyasi kavramını bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Çin'in örgütün kurumsallaşmasına verdiği aktif desteği bu bağlamda okumak ve örgütün yeni bir uluslararası düzen için bir pratik alanı işlevi gördüğünün altını çizmek gerekmektedir. Öyle ki Çin'in küresel politika için öne sürdüğü ana kavramlar Şangay İşbirliği Örgütü'ne de yansımakta olup, örgütün bir anlamda Çin'in tasavvur ettiği yeni uluslararası düzenin prototipi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte farklı siyasi sistemlere ve güç ilişkilerine sahip arasındaki ilişkileri düzenlemesi açısından da örgüt, yeni tip Uluslararası İlişkiler, yeni tip büyük güç ilişkileri ve yeni güvenlik konsepti gibi kavramların uygulanması açısından⁶⁷⁹ 21. Yüzyılda Çin diplomasisinde yeni modellerin oluşumunu göstermesi açısından güçlü bir “gösteri etkisi” yaratmıştır.⁶⁸⁰

Çin'in örgüt kapsamındaki bu etkinliği ve kurumsallaşmadaki katkısı, örgüt içerisinde Rusya ile bir çekişme ortamının doğmasına da zemin hazırlamıştır.⁶⁸¹ Blank'e göre başlangıçta karşılıklı iyi ilişkilere sahne olsa da örgüt içerisinde Rusya ve Çin arasında hiçbir zaman gerçek bir güven sağlanmamış olup, Rusya'nın Çin'e yönelik örgüt

⁶⁷⁸ Guang, “China in the Shanghai Cooperation Organization”, p. 249

⁶⁷⁹ Zhao Huasheng, “Modern Approaches of China to the Shanghai Cooperation Organization”, **Valdai Discussion Club**, April 12, 2022, (Çevrimiçi), <https://valdaiclub.com/a/highlights/modern-approaches-of-china-to-the-sco/>, Erişim: Temmuz 13, 2023

⁶⁸⁰ Pan Guang, “A Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization”, **Stockholm International Peace Research Institute**, 2007, p. 46

⁶⁸¹ Aslında komünizmin baskın ideoloji olduğu ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi iki ülkesi için de örgüt ortak güvenliğin sağlanması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Öyle ki Kosova krizi de dahil olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsayan uluslararası meseleler, füze savunma sistemi ve anti balistik anlaşma, Afganistan'daki savaş sonrası durum, Kore Yarımadası ve İran'daki nükleer krizler gibi iki ülkeyi de doğrudan ilgilendiren meselelere ilişkin iki ülke arasında istişare, işbirliği güvenliğin sağlanması noktasında örgüt, önemli bir araç haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Şangay İşbirliği Örgütü, iki ülke arasında askeri teçhizat ve çeşitli alanlarda işbirliğini sağlamış, uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır ötesi suçlarla mücadelenin sağlanmasını hedeflemiş, kısacası iki ülkenin de Orta Asya'daki çıkarlarını NATO ve ABD'ye karşı korumasını sağlamıştır. Ne var ki bu karşılıklı kazanç durumu, Çin'in örgüt içerisindeki baskın konumunun iyiden iyiye görünürlük kazanması üzerine bozulmaya başlamış, örgüt içerisinde bir liderlik çekişmesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Guang, “China in the Shanghai Cooperation Organization” p. 239-241

liderliğini sağlayacağı ve Rusya'yı ikincil konuma düşüreceği endişesi, bu güvensizliğin temelini oluşturmaktadır.⁶⁸² Çin'in örgütteki olası liderliği, yalnızca Rusya'yı değil, ABD ve Batı'yı da aynı oranda endişelendirmektedir, öyle ki Batı dünyası, Şangay İşbirliği Örgütü'nün otoriter ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu "Doğu'nun NATO'su" olabileceği tehlikesine de dikkat çekmektedir.⁶⁸³ Çin'in böylesine potansiyel taşıyan bir örgütün lideri pozisyonunda bulunması ise ABD hegemonyası ve Batı merkezli uluslararası sisteme ise başlıca bir tehdit olarak algılanacaktır. Bu kapsamda örgüt, ABD'nin lider bir rol oynamadığı uluslararası güvenlik işbirliğinin bir sembolü olarak da nitelendirilebilir. Sadece bu açıdan bile örgüt, dünyaya Amerikan dominasyonu olmadan da güvenlik meselelerinin bir alternatifi olabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.⁶⁸⁴ Tüm bu eleştirilere yanıt olarak Çin ise "Doğu'nun NATO'su" eleştirilerini kabul etmemekte olup, yalnızca bölgede yeni bir "Büyük Oyun" konsepti istemediğini savunmaktadır. Çin'in bakış açısına göre örgüt, her ne kadar ABD'nin Soğuk Savaş sonrası kurduğu düzenden farklılık gösterse de bölgesel ve küresel olarak ABD'ye karşı çıkma amacı içerisinde olmadığını iddia etmekte, bu nedenle de örgütün askeri bir örgüte dönüşmesini de istememektedir.⁶⁸⁵

Çin'in örgüt içerisindeki mevcut konumu ve gelecekteki potansiyeline yönelik olarak Marc Lanteigne önemli bir soru ile karşımıza çıkmaktadır: Şangay İşbirliği Örgütü, Batılı normlar ve uluslararası hukuk ile ilişkisini bir partner olarak mı yoksa bir rakip olarak mı sürdürecektir? Bu kapsamda örgütün her iki rolü oynama gücüne de sahip olduğunu belirten Lanteigne, ABD'nin bölgede her ne kadar hala güçlü ve bölgede kurum inşa etme kapasitesine sahip olsa da, Çin'in coğrafi avantaja sahip olmasından hareketle elinin daha kuvvetli olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte Lanteigne'e göre örgüt içerisinde Rusya dışındaki ülkelerin az gelişmişliklerinin yarattığı asimetri, Çin'e örgüt içerisinde kurucu bir rol kazandırabilir.⁶⁸⁶ Dolayısıyla

⁶⁸² Stephen Blank, "Making Sense of the Shanghai Cooperation Organization", **Georgetown Journal of International Affairs**, Vol:14 No:2, 2013

⁶⁸³ Richard Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization: The Primakov Vision and Central Asian Realities", **The Fletcher Forum of World Affairs**, Vol:31 No:1, 2007

⁶⁸⁴ van der Putten, "China's Interests and the Possibility...", p. 37

⁶⁸⁵ Zhao Huasheng, "China's View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization", **Asian Survey**, Vol:53 No:3, 2013, p. 459

⁶⁸⁶ Lanteigne, **China and International Institutions...**, p. 134

örgütün yapısına ve sahip olduğu ilkelere bakıldığında uluslararası hukuk ve Batılı kurumlar ile büyük oranda paralellik gösterse de, olası bir Çin liderliğine yönelik kaygılar göz önüne alındığında örgütün, Çin'in lideri olduğu bir NATO'ya evrilebilme ihtimali de bulunmaktadır. Örgüt inşasında doğrudan müdahalesi olduğu için örgütün gelecekteki yönünün Batıya ve uluslararası hukuka bir partner ya da rakip sıfatı altında belirlenmesinde Pekin hükümetinin azımsanmayacak rolü vardır.

Her ne kadar şekilsel olarak bakıldığında güç potansiyelleri açısından çeşitlilik arz eden ve farklı sayıda küçük güçleri de barındıran bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında üyeleri arasında eşitlik ilişkisini temel alan bir yapıyı savunsa da, son yıllarda Çin'in örgüt içerisinde gözle görünür bir dominasyonu mevcuttur. Bununla birlikte örgütün oluşumu ve reformize edilişinde önemli bir güç olmasına rağmen Çin'in örgütü tam anlamıyla domine ettiğini söylemek ise henüz mümkün değildir. Çin ve Rusya'nın örgütte bariz bir üstünlüğü bulunmakla birlikte bu iki güç arasındaki ilişki dengede değildir. Son dönemde örgüt içerisinde Çin'in üstünlüğü ağırlık kazanmış olup, bu durum örgüt içerisinde Rusya'yı örgüt dışında ise ABD'yi endişelendirmektedir. Çin'in örgütün kurumsallaşmasında ve yeni tip güç ilişkilerinin örgüte eklenmesinde rolü büyük olup, mevcut reformize çalışmaları incelendiğinde, Lanteigne'in sorusuna şimdilik uluslararası hukukun bir destekçisi görünümü çizdiği cevabını vermek mümkündür.

Şangay İşbirliği Örgütü, Çin'in bir anlamda uluslararası hukuk anlayışının yeni bir aşamaya geçtiğinin göstergesidir. Öyle ki örgüt, yalnızca Çin'in sponsor olduğu ilk örgüt olma niteliği taşımamakta, aynı zamanda Çin'in uluslararası hukuku kapsayan sınır anlaşmazlıkları ve Güney Çin Denizi probleminin çözümü için de ön ayak olma potansiyeli taşımaktadır. Bölgesel güvenliğin tesisinde edindiği rol göz önüne alındığında Şangay girişiminin Çin'in sınır anlaşmazlıklarına da bir çözüm sunması potansiyeli azımsanmamalıdır. Bu noktada Çin'in örgüte yönelik taşıdığı sponsor etiketi oldukça önemlidir, nitekim Şangay İşbirliği Örgütü bu açıdan daha sonradan katılım sağlanan uluslararası örgütlerden ayrılmakta olup, Çin'in diğer örgütlerde yaptığı gibi norm alıcı ve uyum sağlayıcı değil, norm inşa edici bir rol üstlenmesi olasıdır.

4.2.3.2. ASEAN – Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

ASEAN; Filipinler, Singapur, Endonezya, Malezya ve Tayland'ın Ağustos 1967'de Bangkok Deklarasyonu ilanıyla kurulmuş, ilerleyen süreçte Vietnam, Brunei, Lao, Myanmar ve Kamboçya'nın da katılımı üzerine 10 üyeye ulaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde bölgenin önce ABD-SSCR çatışmalarının yaşandığı bir savaş alanı olduğu göz önüne alındığında, örgütün kurulmasının temel motivasyonlarından birisinin komünizmin bölgede yayılmasının kontrol altına alınması olduğu söylenmektedir.⁶⁸⁷ Yine de örgütün kuruluş amacı, ilgili deklarasyonda “ekonomik büyümeyi ve sosyal ilerlemeyi ve kültürel kalkınmayı hızlandırmak..., ülkeler arasındaki ilişkilerde adalet ve hukukun üstünlüğüne, BM Anlaşması'na bağlılık yoluyla bölgesel barış ve istikrarı teşvik etmek” olarak belirtilmektedir.⁶⁸⁸

Tarihsel olarak bakıldığında Çin'in Güneydoğu Asya ile ilişkileri uzun bir geçmişe sahip olup bölge ile Çin, derin tarihsel ve kültürel bağlara sahiptir. Bununla birlikte her ne kadar Çin ile Güneydoğu Asya arasındaki ilişkiler geçmişte genellikle dostane ve karşılıklı faydacılığa dayalı olsa da eşitlik açısından sorgulandığında bölge ülkeleri ile Çin arasında Çin tarafından oluşturulan ve modern uluslararası hukukta yeri olmayan haraç sistemine dayalı bir ilişki bulunmakta idi. 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bir süre daha devam eden karşılıklı iyi ilişkiler, 1966-76 yılları arasını kapsayan Kültürel Devrim sürecinde zarar görmüş, Çin'in bu dönemde bölgedeki ülkelerin çoğu ile diplomatik bağları zarar görmüştü. Bölge ile ilişkilerin yeniden tesis edilmesi ise, ancak 1978 dışı açılma ve ekonomik reform sürecinden sonra mümkün olabilmiştir.⁶⁸⁹ Hatta öyle ki 1967'de ASEAN'ın ilk örgütlenmesi esnasında örgüte karşı düşmanca bir tavır takınan Çin, örgütü ABD'nin Çin'i çevreleme politikası çerçevesinde bir suç ortağı olarak nitelendirmiştir. 1972'deki ABD-Çin yakınlaşması ise, Çin'in örgüte yaklaşımında da bir dönüm noktası olmuş, o zamandan beri Çin yavaş yavaş ama istikrarlı bir şekilde önceki dönemden keskin bir şekilde ayrılan komünist tarzı uluslararası sisteme düşmanca bir

⁶⁸⁷ Zou Keyuan, **China-ASEAN Relations and International Law**, Oxford: Chandos Publishing, 2009, p.5; Cai **The Rise of China and International Law**, p. 172

⁶⁸⁸ “The ASEAN Declaration”, Bangkok, August 8, 1967, **ASEAN**, (Çevrimiçi), <https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>, Erişim: Ağustos 22, 2023

⁶⁸⁹ Keyuan, **China-ASEAN Relations and International Law**, p. 3-5

tutumdan, çevresi ile dostluk kurmaya çalışan bir tutuma evrilmiştir.⁶⁹⁰ Diğer bir ifadeyle uluslararası sistem ve örgütler artık Çin için birer düşman değil, dost adayı haline gelmiştir.

1979'lerden itibaren olumlu bir sürece giren Çin-ASEAN ilişkileri, 1997-99 Asya finansal krizi ile başka bir sürece girmiştir. Krizden görece etkilenmeyen Çin, Japonya ve ABD karşısında bölgede bir anda avantajlı bir konuma geçmiş, bölgesel liderliği ele geçirmek ve Güneydoğu Asya bölgesine olan ilgisini göstermek için önemli bir fırsat yakalamıştır.⁶⁹¹ Bu kapsamda Çin, renminbinin kullanımı konusunda bölge ülkeleri baskı altına almadan yalnızca mali desteğe yönelmesi, bölge ülkelerinin kendisine olan güvenini artırmıştır. Kısacası Soğuk Savaş'tan sonraki bölgesel dinamikler dikkate alındığında, Çin son derece entegre ve birleşik bir ASEAN'ın kendi çıkarına olduğunu fark etmiş, bu tarihten sonra Çin'in ASEAN politikasının amacı bölgede barışçıl, uyumlu ve istikrarlı bir çevre ortamı yaratmak olmuştur. Bu sayede Çin, ASEAN ile işbirliği yoluyla hem uluslararası imajını iyileştirme imkanı bulacak, hem de Çin'in bölgedeki güvenlik ve ekonomik çıkarlarını korumak ve genişletmek amacını gerçekleştirebilecektir.⁶⁹² Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Çin için olduğu kadar ASEAN ülkeleri için de bölgesel belirsizlikleri beraberinde getirmiş, ABD'nin bölgedeki askeri varlığını azaltıp azaltmayacağını belirsiz olduğu bir politik konjonktürde ASEAN için de Çin ile karşılıklı yapıcı ilişkilerin inşası, iki taraf için de kazan-kazan işbirliğini göstermektedir.⁶⁹³

Genel olarak bakıldığında, ASEAN – Çin ilişkilerinin, Çin'in Endonezya ile diplomatik ilişkilerini normalleştirilmesi ve Myanmar ve Singapur ile resmi ilişkiler kurmasıyla başlamıştır. Diğer bir deyişle ASEAN üye devletleri ile Çin arasında resmi ilişkilerin kurulmasına denk gelen ASEAN-Çin ilişkilerinin resmi başlangıcı ise 1991'de gerçekleşen ASEAN Bakanlar Toplantısı'na Çin Dışişleri Bakanı'nın Kuala Lumpur'un seçkin konuğu olarak davet edilmesi üzerine gerçekleşmiştir. Toplantıda

⁶⁹⁰ Sheng Lijun, "China and ASEAN in Asian Regional Integration", **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2007, p. 256

⁶⁹¹ Alice D. Ba, "China and ASEAN: Renavigating Relations for a 21st-Century Asia", **Asian Survey**, Vol:43 No:4, 2003, p. 637

⁶⁹² Shihong Bi, "Cooperation Between China and ASEAN under the Building of ASEAN Economic Community", **Journal of Contemporary East Asia Studies**, Vol:10 No:1, 2021, p. 85

⁶⁹³ Lijun, "China and ASEAN in Asian Regional Integration".. p. 261

Çinli bakan, Çin'in ASEAN'ın diyalog partneri olmak için duyduğu isteği ve özellikle bilim ve teknoloji alanında ASEAN ile olası işbirliklerine duyduğu ilgiyi dile getirmiştir. 1996 yılında ise Çin'e ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda tam diyalog statüsü verilmiştir.⁶⁹⁴

ASEAN ve Çin arasındaki bu ilk temas, 1997 yılında bir üst seviyeye taşınarak ortak bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. ASEAN+1 zirvesi sonucu Çin-ASEAN Ortak bildirisi olarak adlandırılan ortak bildiri, üye ülkeler ve Çin arasında 21. Yüzyıla yönelik iyi komşuluk ve karşılıklı güvene dayalı ilişkilerinin tesisini amaçlamaktadır. Öte yandan bildiri, ASEAN ülkeleri ve Çin'in, tesis etmeyi amaçladığı ilişkilerinde uluslararası hukuku referans almayı taahhüt etmesi bakımından oldukça önemlidir. Nitekim ilgili bildiride yer alan aşağıdaki ifade bu durumu açıkça göstermektedir.

“[Taraflar] BM Anlaşmasının, Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın, Barış İçinde Birarada Yaşamının Beş İlkesi'nin ve evrensel olarak tanınan uluslararası hukukun, ilişkilerini yöneten temel normlar olarak hizmet etmesi gerektiğini onayladılar. Özellikle birbirlerinin bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygıyı ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama ilkesini yeniden teyit ettiler.”⁶⁹⁵

Aynı bildirinin devam eden bölümünde ise taraflar, bu kez Güney Çin Denizi başta olmak üzere bölgesel anlaşmazlıkların çözümüne dair BMDHS'ye atıfta bulunarak, yine uluslararası hukuka bağlılıklarını vurgulamışlardır:

“ [Taraflar] bölgesel barış ve istikrarın korunmasının tüm tarafların çıkarlarına hizmet ettiğini kabul ederek, farklılıklarını veya anlaşmazlıklarını güç tehdidine veya güç kullanımına başvurmadan barışçıl yollarla çözmeyi taahhüt ettiler. İlgili taraflar, Güney Çin Denizi anlaşmazlıklarını 1982 BMDHS de dahil olmak üzere evrensel olarak tanınan uluslararası hukuka uygun olarak dostane istişareler ve

⁶⁹⁴ Zeng Lingliang, “ASEAN-China Relations: An International Law Perspective”, **China-ASEAN Relations: Economic and Legal Dimensions**, Ed. Huaqun Zeng, John Wong and Keyuan Zou, Singapore: World Scientific Publishing, 2006, p. 34-35

⁶⁹⁵ “Joint Statement of the Meeting of Heads of State/Government of the Member States of ASEAN and the President of the People's Republic of China Kuala Lumpur, Malaysia, 16 December 1997”, June 28, 2012, (Çevrimiçi), **ASEAN.org**, <https://asean.org/joint-statement-of-the-meeting-of-heads-of-state-government-of-the-member-states-of-asean-and-the-president-of-the-peoples-republic-of-china-kuala-lumpur-malaysia-16-december-1997/>, Erişim: Ağustos 20, 2023

müzakereler yoluyla çözüm bulma çabası konusunda mutabık kaldılar.”⁶⁹⁶

Xi dönemi ASEAN’a yönelik Çin politikasının ise, daha yapıcı ve işbirliği odaklı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Öyle ki Xi, söylemlerinde sıklıkla örgüte atıfta bulunmuş, örgüt ile Çin’in ilişkisinin her iki tarafa da önemli getirileri olacağını belirtmiştir. Nitekim Ekim 2013’te Endonezya’da gerçekleştirdiği konuşmada Xi, Çin ve ASEAN’ın birbirlerinin temel endişelerine saygı duyduğu, ortak çıkarlarını genişlettiği ve ortak kalkınmayı başardığı ortak bir geleceğe sahip bir Çin-ASEAN topluluğu inşa etme konseptini ileri sürmüştür. Kasım 2017’de ise Xi, APEC ve ASEAN zirvesinde bu kez daha yüksek düzeyde bir Çin-ASEAN Stratejik Ortaklığı inşa etmeyi ve ortak bir geleceğe sahip Çin-ASEAN topluluğunu daha yakın hale getirmeyi teklif etmiştir. Xi’nin gerçekleştirdiği bu konuşmalardan yola çıkılarak bakıldığında Çin’in “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu”nu inşa etme amacı içerisinde olduğunu ve ASEAN’ın, bu kapsamda oluşturulan BRBY Girişimi’nin kilit bir işbirliği alanı olarak görüldüğü söylenebilir.⁶⁹⁷

Mevcut duruma bakıldığında, Çin ile ASEAN arasında CAFTA, BRI, RCEP gibi birçok işbirliği mekanizmasının mevcut olduğu ve bu mekanizmaların örgüt ile Çin arasında çok düzeyli ve geniş alanlı bir işbirliği oluşturulup geliştirilmesine ve hatta geniş bir yelpazedeki ilke, norm ve prosedürleri paylaşmasına olanak verdiği görülmektedir.⁶⁹⁸ Öte yandan Çin’in Güney Çin Denizi’ne erişimi kontrol etmesini engelleme konusunda güçlü çıkarı olan ABD ise, aralarında Filipinler, Tayland ve Vietnam’ın da bulunduğu ASEAN üyeleriyle askeri işbirliğini sürdürmeye devam ettiği ve bölgedeki varlığını artırmaya çalıştığına şahit olunmaktadır. Buna karşılık ASEAN üyelerinin ise iki büyük güç arasında dengeli ve zor bir politika yürütmek zorunda olduğu görülmektedir. Bölgenin yatırıma, ticarete ve altyapı gelişimine ihtiyacı olduğu göz önünde bulundurulduğunda Çin’in BRBY aracılığı ile bölge ülkelerinin bu beklentileri karşılayacak güçte olduğu görülmektedir. Ne var ki ASEAN üyelerinin ekonomik olarak Çin’e bağımlı olma konusunda endişeli olduğu ve artan askeri gücüne karşı korunmak için ABD ile işbirliğini sürdürme eğiliminde olduğu

⁶⁹⁶ A.e.

⁶⁹⁷ Bi, “Cooperation Between China and ASEAN....”, p. 86-90

⁶⁹⁸ A.e., p. 102

görülmektedir. Kısacası ASEAN ülkeleri, Çin ile “bandwagoning” (peşine takılma) değil, Çin’e karşı “hedging” (risk dengeleme) stratejisi uygulamaktadır.⁶⁹⁹ ABD ve diğer ülkelerle güçlü bağlar geliştirirken Çin ile etkileşimi sürdürerek Çin’i dengelemeye çalışan ASEAN üyeleri, bu sayede her iki güçten de maksimum fayda sağlamayı amaçlamaktadır.

Tüm bu açılardan bakıldığında Cai, Çin’in ASEAN ile ilişkisini uzun vadede Çin’in yükselişine ciddi sıkıntılar getirebileceğini iddia etmektedir. ASEAN üyelerinin, günümüze dek Çin ile önemli derecede olumlu anlamda evrim geçiren ve karşılıklı işbirliğine dayalı bir ilişki inşa ettikleri görülse de, Çin’in yükselişine dair temkinli davranmaya devam etmesi ve bu kapsamda ABD ile de yoğun ilişkilerini sürdürmesi, Çin’in örgütte hedeflediği konumu tam olarak elde edemediğini göstermektedir. Tarihsel süreç içerisinde Çin’e en iyi ihtimalle Diyalog Ortağı statüsü verilmesi, Çin’in örgütün karar alma sürecine katılamadığını göstermekte, bu da Çin’in örgütte çok daha dengeli ve dikkatli bir politika izlemesi gerektiğinin bir işaretidir. Gerek örgütün, gerekse Çin’in karşılıklı ilişkilerinde uluslararası hukuku ve uluslararası hukukun temel ilke ve normlarını temel alması, örgüt üyelerinin Çin’e dair çekincelerinin bir nebze de olsa azalmasını ve kendilerini en azından hukuki bir zeminde güvende hissetmelerine olanak sağlayacaktır. Çin de örgüt üyeleri ile olan ilişkilerinde ve ikili anlaşmalarda uluslararası hukuku bağlayıcı kabul ederek bir anlamda bahsedilen denge politikasını izleme amacı içerisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim bu sayede hem örgüt üyelerini ABD’ye daha da iterek bölgedeki gücünü kaybetmeyecek, hem de Çin tehdidi algılarının kırılmasını sağlayacaktır. dolayısıyla ASEAN-Çin ilişkilerinde uzun vadede karşılıklı faydaya dayalı ilişkinin sürmesi olası olup, bu ilişkinin uluslararası hukuk çerçevesinde gerçekleştirilmesi, her iki taraf için de en doğru strateji olacaktır.

⁶⁹⁹ “What is ASEAN”, **Council on Foreign Relations**, April 11, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/what-asean>, Erişim: Ağustos 22, 2023; Lijun, “China and ASEAN in Asian Regional Integration”, p. 272

4.2.4. Çin'in İhtilaflı Konulardaki Etkinliği ve Rolü

Çin'in 21. Yüzyılın yeni yükselen gücü olduğu günümüz uluslararası sistemine ve dolayısıyla uluslararası hukuka yönelik yaklaşımı, yalnızca mevcut norm ve ilkelere yaklaşımı ile ele almak dar bir çerçeve sunacaktır. Öyle ki Çin'in yükselişinin kendisinin de iddia ettiği gibi barışçıl mı olacağı yoksa Çin tehdidi endişelerinin gerçek mi olacağı sorusu, yalnızca Çin'in uluslararası örgütler içerisindeki rolü ya da mevcut norm ve ilkelerden daha geniş bir analizi hak etmektedir. Bu kapsamda Çin'in uluslararası hukuktaki rolünün barışçıl mı yoksa şiddet içeren bir doğasının mı olacağı, Çin'in ihtilaflı konulardaki tutumunun da analizini gerektirmektedir. Artan ekonomik gücü, Çin'i ihtilaflı konularda askeri inşaya ve taraf ülkelere yönelik kuvvet kullanımına yönlendirebileceği gibi, tam tersi şekilde çıkarlarını mevcut hukuki yapı zemininde ve yumuşak gücü benimsemeye de yöneltebilir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü, bu soruların cevaplanabilmesi amacıyla oldukça geniş bir çerçevede Çin'in bölgesel ihtilaflı konulardaki yaklaşımını ve bu problemlerin çözümünde uluslararası hukuku ne derecede kullandığını sorgulayacaktır. Bu kapsamda Güney Çin Denizi'nden Amerika ile ticaret savaşına, Japonya ile adalar krizinden Hindistan ile sınır anlaşmazlığına uzanan geniş bir analiz sunulacaktır.

4.2.4.1. Güney Çin Denizi Problemi ve Çin'in Bu Konudaki Tutumu

Güney Çin Denizi, temel olarak problemlili dört ada grubuna sahip (Pratas, Spratly ve Paracel adaları ve Scarborough kayalıkları) bir bölgeyi işaret etmekte olup, bu adalara kıyısı olan ve bölgede her biri hak iddia eden altı kıyıdaş devletini içermektedir. Çin, Tayvan, Filipinler, Vietnam, Malezya ve Brunei'nin her biri farklı gerekçelere dayanan⁷⁰⁰ hak iddiasına sahip olmakla birlikte, bu kıyıdaş devletler arasındaki

⁷⁰⁰ Çalışmanın bu bölümünde Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki hak iddiaları ve bu iddiaların ve iddialar kapsamındaki eylemlerin uluslararası hukuka uygunluğu sorgulanacaktır. Fakat bu sorgulama yapılırken, Çin dışında bölgedeki kıyıdaş devletlerin de argümanlarına değinmek, daha somut bir çerçeve sunması açısından önemlidir. Buna göre Vietnam, kıyıdaş ülkeler arasında en fazla adayı kontrolü altında tutan devlet olarak öne çıkmakta olup, toplamda 29 adayı yasal olmayan bir şekilde ele geçirmiştir. Adalar üzerindeki bu kontrolünü 'uzun ve kesintisiz zaman aralığı içerisinde ve uluslararası hukuka uygun' olarak tanımlayan Vietnam, hiçbir ülke bu adalar üzerinde egemenlik iddiasında bulunmadığı dönemden bu yana bölgede Vietnamlıların yaşadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte bölgede MEB ilan eden ilk ülke olarak öne çıkmakta olup, adalar üzerindeki egemenlik iddiasını Fransa ile olan sömürge ilişkisine dayandırmakta, 1949'dan beri tüm Fransız haklarını miras aldıklarını belirtmektedir. Filipinler'in Güney Çin Denizi'ndeki hak iddiaları ise bölgeyle olan coğrafi yakınlığa, ulusal güvenliğe, MEB'in yasal tanımına dayanmakta olup, bu etmenlerden hiçbirisi somut kanıtlar

anlaşmazlıkların temelini ise iddia edilen kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgelerin çakışması oluşturmaktadır.

Bill Hayton'a göre Güney Çin Denizi probleminde iki yasa grubu bulunmaktadır: eski usul, toprak üzerindeki "tarihsel iddiaları" kapsayan ve Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanan ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni (BMDHS) kapsayan modern formu. Hayton'a göre Güney Çin Denizi, iki formun kesiştiği ve belki de çarpıştığı yer olarak görülmekte ve Jacques DeLisle tarafından "sorunlu sular" olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰¹ Tüm bu komplike görüntüsü içerisinde altı kıyıdaş devletin her birinin hak iddiasında bulunduğu fakat uluslararası hukuk ilkeleri açısından bu iddiaların ciddi eksikliklerinin olduğu Güney Çin Denizi probleminde Çin, ekonomik ve coğrafi büyüklük açısından en güçlü devlet olarak ortaya çıkmakta, çoğu çevreler tarafından Güney Çin Denizi anlaşmazlıklarının kilit tarafı olarak nitelendirilmektedir.⁷⁰² Çin'in bölgedeki etkinliği, Soğuk Savaş sonrası döneme tekabül etmektedir. Öyle ki Soğuk Savaş dönemi öncesi ve sırasında ABD-Sovyetler Birliği mücadelesinin bir alanı olan bölgedeki varlığının savaş sonrasında sona ermesi bölgede bir güç boşluğu (power vacuum) yaratmış, Vietnam savaşı döneminde adeta bir Amerikan gölü haline gelen Güney Çin Denizi, özellikle 2010'lardan itibaren Çin'in artan mevcudiyeti ile karşılaşmıştır.⁷⁰³

oluşturmamakta ve uluslararası hukuk tarafından desteklenmemektedir. Filipinlere göre Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeden çekilmesiyle bölge res nullius olmuş ve bu nedenle de ele geçirmeye (acquisition) açıktır. Malezya'nın bölgedeki hak talepleri ise tarihsel hak temelinde olup, hak iddia ettiği adalarda keşif ve kontrolü sağlayan ilk ülkenin kendisi olduğunu iddia etmektedir. Herhangi bir kanıttan yoksun olması nedeniyle Malezya'nın iddiası, bölgenin terra nullius olduğunu kanıtlanamamaktadır. Brunei ise bölgede askeri varlığı olmayan kıyıdaş devlet olup, bölgedeki hak iddialarını ABD desteğiyle sağlama alma çabasıdadır. Tayvan'ın iddiaları ise Çin'le aynı olduğundan ayrıca değerlendirilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wu Shicun, **Solving Disputes for Regional Cooperation and Development in the South China Sea: A Chinese Perspective**, Oxford: Chandos Publishing, 2013; Yuwa Wei, **Issues Decisive for China's Rise or Fall: An International Law Perspective**, Singapore: Springer, 2019

⁷⁰¹ Bill Hayton, **The South China Sea: The Struggle for Power in Asia**, New Haven and London: Yale University Press, 2014, p. 92; Jacques DeLisle, "Troubled Waters: China's Claims and the South China Sea" **Orbis**, Vol:56 No:4, 2012

⁷⁰² Mark J. Valencia, Jon M. Van Dyke and Noel A. Ludwig, **Sharing the Resources of the South China Sea**, Honolulu: University of Hawaii Press, 1997, p.1

⁷⁰³ Geoffrey Till, "The South China Sea Dispute: An International History", **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009, p. 32; Shicun, **Solving Disputes for Regional Cooperation..**, p. 9-10

Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki hak taleplerinin temeli tarihsel iddialara dayanmaktadır. Buna göre Çin, Güney Çin Denizi'ni ilk keşfeden, dolaşan ve yöneten ilk ulus olduğu iddiasında bulunarak, Ming ve Qing hanedanlıkları dönemine dek uzanan süreç içerisinde bölgede sürekli yerleşim ve etkili bir kontrol kurduğunu ileri sürmektedir. Tüm bu nedenlere dayanarak Çin'in adalar üzerindeki egemenliği ve ilgili hak ve çıkarları "tarihin uzun akışı içinde kurulmuş ve sağlam ve hukuka dayalı bir şekilde tesis edilmiştir".⁷⁰⁴ Öte yandan Huntington'a göre ise Çin'in bölgedeki varlığı ve etkinliği, doğrudan Aşağılanma Yüzyılı ile ilişkili olup, bölgedeki kontrolü ele alma motivasyonunu içermektedir.⁷⁰⁵ Buszynski de benzer şekilde Çin'in Güney Çin Denizi'ne yönelik motivasyonunun "kayıp toprakların geri alınması ve bölgede egemenlik kurma" olduğunun altını çizmektedir.⁷⁰⁶

Çin'in Güney Çin Denizi'nin kontrolüne yönelik eylemlerine bakıldığında, 1947 yılında Çin hükümetinin 11 çizgili hat haritası yayınladığı görülmektedir. Haritaya göre Paracel ve Spratly adaları üzerinde Çin'in doğrudan hakimiyeti mevcut olup, harita 1953 yılında güncellenerek 9 çizgili hat haritası olarak son halini almıştır. Temel olarak harita, Çin'in egemenlik iddia ettiği suları, bölgenin dışında kalan sulardan ayırt etmek için tasarlanmış olup, yayımlandığı dönemden 2000'lere dek kıyıdaş ülkelerden kayda değer bir tepki gelmemiştir. Çin'in haritayı yayınladığı dönemde henüz Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yürürlükte olmadığına altını da çizmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra 1946 yılında yayınladığı Kahire ve Postdam Deklarasyonları aracılığı ile Çin, bölgede hak iddia ettiği adaların hakimiyetini İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'dan devraldığını iddia etmiştir.⁷⁰⁷

Çin'in tüm bu tarihi temele dayanan egemenlik iddialarına karşın modern uluslararası hukuk çerçevesinde ilgili adaların statüsü belirsizliğini korumaktadır.⁷⁰⁸ Öyle ki modern uluslararası hukuktaki gelişmeler, ülkelerin tarihsellik iddialarını çürütme

⁷⁰⁴ Wei, *Issues Decisive for China's Rise or Fall*., p. 57; Lanteigne, *China and International Institutions*..., p. 99; Cai, *The Rise of China and International Law*..., p. 295

⁷⁰⁵ Huntington, *The Clash of Civilizations*...

⁷⁰⁶ Leszek Buszynski, "ASEAN, The Declaration on Conduct, and the South China Sea", *Contemporary Southeast Asia*, Vol:25, No:3, 2003, p. 344-346

⁷⁰⁷ Zhiguo Gao and Bing Bing Jia, "The Nine-Dash Line in the South China Sea: History, Status and Implications", *The American Journal of International Law*, Vol:107 No:1, 2013, p. 102; Wei, , *Issues Decisive for China's Rise or Fall*., p. 57-75

⁷⁰⁸ Lanteigne, *China and International Institutions*..., p. 99

ihtimalini 2010 karasuları için sınır çizgilerini ilan etmiş, 1998 yılında ise Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanlığını⁷⁰⁹ ilan etmiştir.⁷¹⁰ Çin'in ilgili girişimlerine ilk tepki ise Vietnam ve Filipinlerden gelmiştir. Vietnam, 1998'de BM'ye sözlü bir not sunarak eylemi iki açıdan protesto etmiştir: Birincisi, Paracel adaları çevresinde karasularında temel hatların kurulmasının, Vietnam'ın bölgedeki egemenliğini ihlal ettiği ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Vietnam'ın konuya dair ikinci itirazı ise Çin'in bölgedeki hakimiyetinin uluslararası hukukla bağdaşmayan “tarihsel çıkarlar”a dayalı olduğudur.⁷¹¹

Uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde ise, BMDHS'de açıkça belirtildiği üzere “kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge ilanının..... uluslararası hukuk temelinde anlaşma yoluyla gerçekleştirileceği” belirtilmekte olup, Çin'in gerek dokuz çizgili haritayı, gerekse MEB ve kıta sahanlığı ilanını tek taraflı gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu durum da Çin'in argümanlarını zayıflatmakta, diğer kıyıdaş ülkelerin itirazlarına zemin hazırlamaktadır.

Çin'in 9 çizgili hat haritası ve bölgedeki adalardaki hak iddialarına kıyı devletlerden kayda değer tepkiler ancak 2000'lerin başlarında gelmiştir. Öyle ki bu döneme, Çin ile Filipinler arasında gerçekleşen Güney Çin Denizi Davası damga vurmuş olup, Filipinlerin 1990'lardan itibaren bölgeye yönelik uyguladığı agresif politikalar, davaya giden sürecin başlangıcı olmuştur. İlgili dava o denli önemlidir ki, Çin'in uluslararası hukuka yaklaşımının somut bir delili olacaktır. Aslında davadan önce Çin, Filipinler

⁷⁰⁹ BMDHS'nin 74 ve 83. maddelerinde belirtildiği üzere Münhasır Ekonomik Bölge, kıyı devletinin karasuları esas çizgisinden başlayarak 200 mile varan bölgeyi kapsamaktadır. Kıta sahanlığı da karasularının esas hatlarından itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar olan kısmı kapsar. Uluslararası hukuka göre MEB sınırlandırmasında temel ilke, anlaşma yoluyla ve uluslararası hukuka ve hakça ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesidir. İki devletin ilan ettiği MEB ve kıta sahanlığı bölgelerinin çakışması durumunda ise BMDHS'nin, eşit uzaklık ilkesini işaret etmektedir. Fakat Güney Çin Denizi'nde olduğu gibi birden çok kıyıdaş ülkenin bulunduğu ve ülkelerin ilan ettiği MEB bölgelerinin çakıştığı durumda bu uluslararası hukuk ilkeleri yetersiz kalabilmekte, anlaşmazlık çatışma doğurabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vildan Meydan, “Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynakları Probleminin Uluslararası Hukuk ve Bölge Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Küresel Dünyada Jeopolitik Sorunlar: İşgal, İlhak ve Çatışmalar**, Ed. Hayati Akbaş, Tarık Oğuzlu, Cihan Daban, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020

⁷¹⁰ Peter Burgess, “The Politics of South China Sea: Territoriality and International Law”, **Security Dialogue**, Vol:34 No:1, 2003, p.8; Christopher Chung, “Southeast Asia and South China Sea Dispute”, **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009, p. 97

⁷¹¹ Christopher Chung, “Southeast Asia and South China Sea Dispute” p.98

ile sorunun çözümüne yönelik birtakım görüşmeler gerçekleştirmiş, fakat resmi bir görüşme başlatmamıştır. Bununla birlikte iki ülke, 2002’de “ciddi ihtilafları DOC’te (Declaration on the Conduct of Parties in South China Sea) müzakere yoluyla çözüme taahhüdünde” bulunmuştur. Bu taahhüdü işaret eden Çin, Filipinler’in 2013’te Güney Çin Denizi tahkimini tek taraflı başlatarak daha önce yapılan taahhüdü tamamen göz ardı ettiğinden şikâyet etmiş, Filipinler’in Çin’e karşı uluslararası dava başlatma hakkına sahip olmadığını iddia etmiştir. 2014’te “Çin’in Güney Çin Denizi Tahkim Yargı Yetkisine İlişkin Pozisyonu Belgesi” yayınlayan Çin, yukarıdaki iddialara dayanarak “tahkim yargılamasını kabul etmeyeceğini ve yargılamaya katılmayacağını” ifade etmiştir. Çünkü Çin, daha önce Güney Çin Denizi’nde Çin’in deniz sınırlandırması üzerindeki toprak egemenliğini içeren herhangi bir uluslararası mahkemeyi reddedeceğini belirtmiştir. Tüm bu karşılıklı suçlamaların ardından 2015’te mahkeme, yargı yetkisinin bulunduğu karar vermiş, mahkemeye yanıt olarak Çin ise hemen bir bildiri yayınlamış ve kararı protesto ederek hükmün geçersiz olduğunu (null and void) ve Çin üzerinde bağlayıcı bir etkisi olmadığına dayanarak kabul etmeme ve katılmama politikasını sürdüreceğini açıklamıştır. 2016’da Mahkemenin Filipinler lehine karar vermesini de aynı şekilde protesto eden Çin, kararın geçersiz olduğunu ve bağlayıcı olmadığını belirten bir bildiri yayınlamış, kararı kabul etmediğini ve tanımadığını vurgulamıştır. Tüm bunlara ek olarak Çin, davanın siyasi olarak manipüle edildiğini vurgulamış, bu durumun da kararı ne yasal ne de meşru kılmadığını belirtmiş, diğer ülkeleri de konuya ilişkin “taraf tutmak yerine tarafsız ve objektif kalmaya” davet etmiştir. Mahkemeye ilişkin suçlamalarını daha da ileriye götüren Çin, kararın “bir çöp parçası kağıdından başka bir şey olmadığını ve “bir tarih sayfası olarak çoktan kapandığını” belirtmiştir.⁷¹²

DOC’a değinmişken, girişimin Çin ve ASEAN açısından taşıdığı öneme ve Güney Çin Denizi probleminin barışçıl çözümüne potansiyel katkısına da değinmek gerekmektedir. Adeta Çin’in Güney Çin Denizi politikasında bir kilometre taşı olarak nitelendirilen girişim, Çin’in sorumlu bir büyük güç olarak hareket etme ve Batı’nın ve bölge ülkelerinin Çin hegemonyasına ve Çin tehdidine ilişkin taşıdığı endişelerini

⁷¹² Çin-Filipinler davasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Cai, **The Rise of China and International Law...**, p. 295-305

hafifletmesi açısından oldukça önemlidir.⁷¹³ Bu girişimin gerçekleştiği platformun ASEAN olması ise oldukça dikkat çekici olup, Çin'in bölgesel örgütlere ilişkin etkinliğinin somut çıktılarının görülmesi açısından önem taşımaktadır. Deklarasyon'da tarafların bölgesel ve yargı yetkisine ilişkin ihtilaflarını barışçıl yollarla çözmeyi taahhüt ettikleri, kuvvet kullanımı tehdidine ve eylemine başvurmadan dostane yollarla doğrudan ilgili devletler tarafından istişare ve müzakereler yoluyla, evrensel olarak tanınan uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak davranacakları göz önüne alındığında⁷¹⁴, problemin çatışmaya varmadan barışçıl yollarla çözümü için tarafların uluslararası hukuka bağlılığının ve iyi niyetinin bir tezahürüdür. Öyle ki her ne kadar yalnızca bir ilkeler beyannamesi olsa ve hukuki bir bağlayıcılığı olmasa da 2002-2009 yılları arasında bölgede sağlanan barışçıl atmosferin başlıca mimarı ilgili deklarasyondur.⁷¹⁵ DOC, aynı zamanda Çin'in ASEAN aracılığı ile uluslararası normları kabul ettiğinin ve uygulamaya geçtiğinin bir kanıtı niteliğinde olup⁷¹⁶, uluslararası örgütlerde son dönemde içerisinde bulunduğu etkin tutumun haklılığının kanıtı niteliğindedir. Öyle ki bu eylemler aracılığı ile Çin, soruna taraf ülkelerle güven inşa etme ve ABD'ye probleme müdahale etmesi için fırsat vermeme fırsatını da yakalamıştır.⁷¹⁷

Ne var ki tüm bu girişimler, ABD'nin müdahalesini engelleyememiştir. Özellikle 2010'lardan itibaren Çin'in bölgede deniz gücü inşasına yoğunlaşması, ABD'nin bölgeye dikkatini tekrar vermesine ve Çin'e karşı bir çevreleme politikası girişimlerine zemin hazırlamıştır. ABD'nin Çin'i bölgede inşa ettiği birkaç adayı militarize ettiği yönündeki iddialarına, Güney Çin Denizi adalarını geliştirme hakkına sahip olduğu cevabını vermiş, "Çin'in gerekli ulusal savunma tesislerini kendi topraklarında konuşlandırmasının, her egemen ülkeye tanınan bir hak olduğunu ve suçlamanın ötesinde uluslararası hukuka uygun olduğunu" iddia etmiştir. Buna ek olarak ABD'nin

⁷¹³ Li Mingjiang, "China's South China Sea Dilemma: Balancing Sovereignty, Development and Security", **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009, p. 147

⁷¹⁴ Klaudia Malcewska, "Chinese Claim to the South China Sea Under International Law", **University of Warsaw**, <https://core.ac.uk/download/pdf/71981792.pdf>, Erişim: Temmuz 20, 2023

⁷¹⁵ Nong Hong, **UNCLOS and Ocean Dispute Settlement: Law and Politics in the South China Sea**, London: Routledge, 2012, p. 30

⁷¹⁶ Buszynski, "ASEAN, The Declaration on Conduct...", p. 343

⁷¹⁷ Mingjiang, "China's South China Sea Dilemma...", p. 148

bölgedeki çevreleme politikası ve askeri faaliyetlerinin “sorun çıkarmak ve provokasyon yapmak amaçlı olduğunu ve bu durumun kıyı ülkelerinin egemenlik ve güvenliğini ciddi şekilde tehdit ettiğini” belirtmiştir.⁷¹⁸ İki büyük gücün bölgedeki rekabeti o denli önemlidir ki, Mark Valencia’ya göre bölgedeki rekabet, aslında çok daha derin bir “medeniyetler çatışması”nın belirtileridir. Valencia’ya göre Güney Çin Denizi, ABD ve Çin arasında uluslararası düzeni şekillendirme rekabetinin adeta bir uygulama alanıdır.⁷¹⁹

Sonuç olarak bakıldığında Güney Çin Denizi problemine yönelik olarak Çin’in iki seçeceği bulunmaktadır: Buna göre Çin ya uluslararası hukuka ve uluslararası hukukun öngördüğü ilkelere uyacak, ya da eylemleri ve yükselişi gerek kıyıdaş ülkeler tarafından gerekse ABD başta olmak üzere büyük güçler tarafından bir barışçıl değil, bir tehdit olarak algılanacaktır. Bu noktada Çin bir yandan kıyıdaş ülkelerle gerçekleştirdiği görüşmeler ve söylemler yoluyla uluslararası hukuku takip edeceği güvencesi verirken, bir yandan bölgede deniz gücü inşasına devam etmektedir. Problemin şimdiye kadar ABD’nin de tarafı olduğu bir çatışmaya evrilmemesinin en önemli nedeni Çin’in söylem gücü ve sık sık kullandığı uluslararası hukuk vurgusudur. Yine de Çin’in 2010’lardan itibaren artan deniz gücü inşası, bölgesel ve küresel ölçekte endişe ile karşılanmakta olup 1949’dan bu yana deyim yerindeyse ilmek ilmek işlenen etkin dış politika, Çin’in barışçıl yükselişi ve yumuşak güç inşası çabalarının bir anda boşa çıkmasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla bölgede tüm tarafların dahilî ile uluslararası hukukun öngördüğü ve tüm ülkelerin beklentilerini ve çıkarlarını karşılayacak ortak bir çözüm bulunması elzemdir.

4.2.4.2. Tayvan’ın Statüsüne Yönelik Olarak Çin’in Tutumu

1949 yılında uzun yıllardır süren Çin İç Savaşı, Çan Kay Şek güçlerinin yenilmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulması ile sonuçlanmış, savaşı kaybeden Çin

⁷¹⁸ “China Says Military Development of Islands Within Its Rights”, **APNews**, March 3, 2022, (Çevrimiçi), <https://apnews.com/article/china-beijing-international-law-south-china-sea-4370828e295d2eec9a4804bba9940273>, Erişim: Temmuz 23, 2023

⁷¹⁹ Mark J. Valencia, “US-China Clash of Civilizations is Being Played Out in the South China Sea”, **South China Morning Post**, September 5, 2017, (Çevrimiçi), <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2109792/us-china-clash-civilisations-being-played-out-south-china>, Erişim: Temmuz 23, 2023

Cumhuriyeti güçleri ise Çan Kay Şek önderliğinde Tayvan adasına yerleşmiş ve burada kendi yönetimlerini kurmuşlardır. Ne var ki Tayvan adasında kurulmuş olan birimin bağımsızlık ve egemenliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Pekin yönetimi tarafından kabul edilmemektedir. Yaklaşık 70 yıldır Çin anakarasından ayrı bir şekilde kendi toprakları ve hükümeti ile varlığını sürdüren Tayvan'ın statüsü, zaman içerisinde uluslararası hukukun tartışmalı konuları arasında yerini almıştır. Öyle ki bu konu, uluslararası hukuka ait tanınma, self determinasyon ve ayrılma hakkı, kuvvet kullanımının yasaklanması, devlet olma kriterleri gibi farklı kategorilerini içeren oldukça kompleks bir konu olup, yalnızca Çin'i değil, uluslararası sistemi de meşgul etmektedir. Bununla birlikte Çin'in süreç içerisindeki tutum ve eylemleri, uluslararası hukuka yaklaşımının da bir parçasını oluşturduğundan incelenmeye değer bir konu olup, bu bölümde Çin ve Tayvan'ın argümanlarının uluslararası hukukta temelini olup olmadığı sorgulanacaktır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekmektedir ki Tayvan'ın bağımsız bir birim olma iddiasına karşın Pekin hükümeti, hem anakara Çin'in hem de Tayvan'ın yasal hükümeti olduğunu iddia etmektedir. Pekin hükümeti, bu iddialarını ise 1943'te ABD, İngiltere ve Çin'in katılımıyla deklare edilen Kahire Deklarasyonu'na dayandırmaktadır. İlgili deklarasyonda üç ülke de Tayvan'ın Çin'e ait olduğunu kabul etmişler, aynı içerik 1945 yılındaki Postdam Deklarasyonu'nda da yinelenmiştir.⁷²⁰ Buna ek olarak 1978 yılında da Çin ile ortak bildiri yayınlayan ABD, "ABD hükümeti, Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğuna dair pozisyonunu kabul etmiştir."⁷²¹

Çin ve Tayvan'ın bu iddialarına karşın, uluslararası hukukun konuya yaklaşımına bakmak, tarafların argümanlarının yasal bir temeli olup olmadığı konusunda bize bilgi verecektir. Öncelikle uluslararası hukuka göre devlet olma kriterlerinin neler olduğu, 1933 Montevideo Konvansiyonu'nda şu şekilde belirtilmektedir: kalıcı bir nüfus,

⁷²⁰ Major Ryan M. Fisher, "Defending Taiwan: Collective Self-Defense of a Contested State", **Florida Journal of International Law**, Vol:32 No:1, 2020, p. 102-107

⁷²¹ "Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations between the People's Republic of China and the United States of America", China-U.S., Dec. 16, 1978, **Embassy of People's Republic of China**, September 23, 2003, (Çevrimiçi), http://us.china-embassy.gov.cn/eng/zmgx/zywj/lhgb/200310/t20031023_4917623.htm, Erişim: Temmuz 25, 2023

tanımlanmış bir bölge, hükümet, diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi.⁷²² Bu noktada önemli bir soru karşımıza çıkmaktadır: Montevideo Konvansiyonu'ndaki dört maddeyi yerine getirmek, ilgili birime devlet olarak tanınmayı garanti eder mi? Bu noktada ise uluslararası hukukta kurucu (constitutive) ve ilan edici (deklaratory) tanınmaya⁷²³ değinmek gerekmektedir. Öyle ki günümüzde devletlerin tanınması, bu ilke kapsamında gerçekleşmektedir. Ezeli Azarkan'a göre devlet olma ve tanınma kriterleri birbirleriyle karıştırılmakta ve aralarında farklılıklar açıkça belirtilmemektedir. Bununla birlikte uluslararası sistemde uygulamalardan görüldüğü üzere, klasik devlet olma koşullarını yerine getiren herhangi bir oluşumun otomatik olarak tanınmasının gerçekleşmediğini göstermektedir.⁷²⁴ Bu durumun en önemli sebebi ise, yeni kurulan bir oluşumun tanınıp tanınmamasının, tamamen tanıyacak devletin iradesine bağlı olmasıdır.

Tayvan'ın devlet olma kriterlerini taşıyıp taşımadığı konusunda ise düşünürler farklı görüşlere sahiptir. Bir kısım düşünür, Tayvan'ın 70 yıldır ayrı bir toprak parçası üzerinde 20 milyonu aşan nüfusu ile etkin bir hükümet ve bu hükümetin sınırlı da olsa diğer devletler ile ilişkide olması nedeni ile devlet olma kriterlerini karşıladığını ve Çin'den ayrı bir devlet olarak muamele görmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷²⁵ Öte yandan Crawford başta olmak üzere bir diğer kısım ise bu görüşe karşı çıkmaktadır.⁷²⁶

⁷²² “Convention on Rights and Duties of States”, Dec. 26, 1933, Article 1, ILSA, (Çevrimiçi), <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>, Erişim: Temmuz 25, 2023

⁷²³ Tanınmanın ilan edici mi yoksa kurucu mu bir doğasının olduğu, uluslararası hukukçular tarafından tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Vattel, Moore, Brierly ve Chen'e göre devletlerin varlığı, diğer devletler tarafından tanınmalarından bağımsız, olan bir durumun ilanıdır. Yani tanınma yalnızca ilan edici bir niteliğe sahiptir. Öte yandan Oppenheim'in başını çektiği bir gruba göre ise devletler yalnızca tanınma yoluyla uluslararası bir kişi ve uluslararası hukukun bir öznesi haline gelir. Dolayısıyla tanınma bu durumda kurucu bir nitelik taşır. Ayrıntılı bilgi için bkz. David Raic, **Statehood and the Law of Self-Determination**, The Hague, Kluwer Law International, 2002, p. 29-32

⁷²⁴ Ezeli Azarkan, “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 2016, p. 1055

⁷²⁵ Fisher, “Defending Taiwan...”; Lung-Chu Chen, “Taiwan's Current International Legal Status”, **Articles&Chapters**, 689, 1998

⁷²⁶ Jianming Shen'e göre devlet olarak nitelendirilebilmesi için, bir birimin kendi halkına, kendi topraklarına, kendi hükümetine ve herhangi bir dış bağımlılık olmadan egemenlik özgürlüğüne sahip olması gerekmektedir. Tayvan'ın ise sahip olduğu nüfus, %97 gibi bir oranla aslen Çinlidir. Bununla birlikte egemenlik iddia edilen Tayvan toprakları, Pekin hükümeti bu topraklar üzerindeki egemenlik iddiasını terk etmediği sürece Tayvan hükümetine ait sayılmaz. Ek olarak Tayvan yönetimi, etkili ve istikrarlı olmasına rağmen kendisini bir devlet olma yolunda bir hükümet olarak göstermek için gerekli “yasal unvana” sahip değildir. Son olarak uluslararası sistem tarafından da onaylandığı üzere Tayvan adına ilişkilerde bulunmak için yetki, tüm Çin devleti adına Pekin hükümetine aittir. Tüm bu argümanlar çerçevesinde Shen'e göre Tayvan, devlet olma kriterlerini sağlayamamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.

Crawford’a göre kendisini “Çin Cumhuriyeti” şeklinde nitelendiren Tayvan, “hala Çin’den ayrıldığını açık ve kesin bir şekilde ileri sürmemiştir ve Çin’den ayrı bir devlet olarak tanınmamaktadır.”⁷²⁷

Çin’in Tayvan’ın devletliğine yönelik itirazları ve tanımama politikası uluslararası sistem tarafından da karşılık bulmuş olacak ki günümüzde Tayvan’ı tanıyan devlet sayısı 14 olup, ABD başta olmak üzere diğer çoğu devletle “gayri resmi ve diplomatik olmayan” yollarla ilişkilerini sürdürmektedir. Devletlerin Tayvan’a yönelik tutumunu, uluslararası örgütler de uygulamaktadır. Nitekim 1970 yılından itibaren devletler tarafından tanınmaya başlayan Çin, herhangi bir devletle ikili ilişki kurarken “Çin’in tek meşru hükümeti olarak kendisinin ve Tayvan’ın üzerindeki egemenliğinin tanınması” şartını koymuştur.⁷²⁸ Devletlerin Tayvan’a yönelik tutumunu, uluslararası örgütler de izlemiştir. Birleşmiş Milletler’de Çin’i hangi hükümetin temsil edeceğine dair karışıklık ise 2758/XXVI kararı ile belirlenmiş ve Pekin hükümetinin Çin’i örgütte temsil edecek yasal hükümet olduğu kararlaştırılmıştır. Kararda aynı zamanda BM’deki Çin haklarının geri verilmesine ve Tayvan temsilcilerinin “BM’deki ve ona bağlı tüm örgütlerdeki hukuka aykırı olarak işgal ettikleri yerden çıkarılmalarına” karar verilmiştir.⁷²⁹

Tayvan, ayrı bir devlet kurma hakkını self determinasyon ve ayrılma hakkına dayandırmaktadır. Fakat, iki kavramın da bazı belirsiz yanları bulunduğundan, Tayvan’ın bu iki kavrama referans vererek ayrı bir devlet kurma talebinin ne kadar yasal bir zemine oturduğu tartışma konusudur. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası hukukun bir konusunu oluşturmeyen kavram, İkinci Dünya Savaşı sonrası dekolonizasyon sürecinde uluslararası hukukun bir parçası olabilmıştır. Self determinasyon kavramını uluslararası hukuka dahil eden ise BM Anlaşması’nın 1(2). Maddesi olup, ilgili madde “uluslar arasında eşit haklar ve self determinasyon ilkesine saygıyı temel alan ilişkiler geliştirmeyi” vurgulamaktadır. Burada kastedilen “uluslar”

Jianming Shen, “Sovereignty, Statehood, Self Determination, and Issue of Taiwan, **American Journal of International Law Review**, Vol:15 Issue:5, 2000, p. 1126-1139

⁷²⁷ James Crawford, **The Creation of States in International Law**, 2nd Ed. Oxford: Clarendon Press, 2007, p. 219

⁷²⁸ Fisher, *Defending Taiwan...*; p. 122-126

⁷²⁹ “Restoration of the Lawful Rights of ..” Erişim: Temmuz 27, 2023

ya da halk (people)'ın kimi kapsadığı çokça tartışılmakla birlikte 1960 BM Genel Kurulu 1514 Sayılı Kararın IV. Maddesinde “coğrafi olarak ayrı bir bölge ve etnik ve/veya kültürel olarak onu yöneten ülkeden farklı” birimler kastedilmektedir. Dolayısıyla Tayvan örneğinde ise Tayvan halkının “etnik veya kültürel olarak” Çin halkından ayrı bir topluluk olmadığı ve Tayvan’ın kuruluşunun dekolonizasyon süreci dahilinde olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu kavrama atıfta bulunmasının yasal dayanağı yok gibi görünmektedir.

Uluslararası hukukta ayrılma hakkına bakıldığında ise, ayrılma hakkı genel olarak yasak olmasa da uluslararası hukukun kullanılmasına taraftar olduğu bir hak da değildir. Devletlerin toprak bütünlüğünü her durumda önceleyen uluslararası hukuk, ayrılma hakkı, söz konusu devletin toprak bütünlüğünü ihlal edeceği için gerçekleşecekse bile ana devletin nihai rızası veya en azından toprakları üzerinde otoritesini tesis etme çabalarından vazgeçmesi durumunda kabul edilebilir görmektedir. Nitekim böyle bir durum, ayrılıkçı birimin “nihai başarısını göstererek durumu normalleştirecektir.” Ayrılma hakkına dair diğer önemli bir husus, sömürgecilik sürecine mensup birimlerin ağır insan hakları ihlalleri durumunda “nitelikli bir telafi edici ayrılma” hakkı olduğu uluslararası hukuka göre belirtilmektedir.⁷³⁰ Tayvan örneği bağlamında incelendiğinde ise, Tayvan ile Çin devleti arasında Çin’in rızasına dayalı bir anlaşma yapılmamış olup, Çin Tayvan toprakları üzerindeki egemenlik iddiasını terk etmekten ziyade, ısrarla sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Tayvan’ın kuruluşu ve sonrasını kapsayan süreçte iki taraf arasında ciddi bir insan hakları ihlali gerçekleşmemiş olup, zaten halihazırda Tayvan devleti sömürgecilik tecrübesi yaşamış bir devlet de değildir. Bununla birlikte Çin’in hanedanlık döneminden beri çok uzun yıllar boyunca bölgede etkin bir yönetim ve hakimiyet kurduğu göz önüne alındığında, tarihsel hakkına dayanarak Tayvan üzerinde egemenlik iddia etmesi mümkündür. Dolayısıyla gerek self determinasyon gerekse ayrılma hakkının Tayvan’ın iddia ettiği şekilde mevcut uluslararası hukuk ilkeleri bağlamında yasal bir dayanağı bulunmamaktadır.

⁷³⁰ Theodore Christakis, “Secession”, **Oxford Bibliographies**, April 12, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0044.xml>, Erişim: Temmuz 28, 2023

BM Anlaşmasının 2(4) Maddesi “tüm üyeleri, Uluslararası İlişkiler’inde herhangi bir devletin toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmaktan kaçınması”nı vurgulamaktadır.⁷³¹ BM Anlaşması, kuvvet kullanma yasağı ile birlikte kuvvet kullanma tehdidini de yasaklamış olup, iç çatışmalar ise kuvvet kullanma kapsamına girmemektedir.⁷³² Tayvan’ın Çin’in egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal ettiğini savunan Çin, ABD’den alınan savaş uçağı, gelişmiş radar ve tankları da örnek göstermektedir. Ne var ki bu iddialarına karşın Çin tarafından gerçekleştirilecek One China politikası çerçevesinde Tayvan’ı zor kullanarak topraklarına katma girişimi, Tayvan’ın yaygın ilişkileri nedeni ile uluslararası sistemden bir kınama ile karşı karşıya kalacak ve uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlanacaktır. Öte yandan Çin, Tayvan’a karşı herhangi bir kuvvet kullanımının, Tayvan’ı topraklarının bir parçası olarak saydığı ve Tayvan ile herhangi bir etkileşim bir “Uluslararası İlişkiler” sayılmayacağı için uluslararası hukuka uygun olacağını savunmaktadır. Hatta böyle bir güç kullanımının, toprak bütünlüğünü sağlayacağı için uluslararası barış ve güvenliğe katkıda sağlayacağına inanmaktadır.⁷³³ Ne var ki tüm bu savunmalarına karşın, günümüze dek Çin tarafından Tayvan’a karşı herhangi bir güç kullanma girişimi gerçekleşmemiş olup, uluslararası hukukun caydırıcılığı bu durumda büyük bir etkidir.

Amerika’nın Tayvan problemine yönelik tutumunu ise tutarsız olduğu söylenebilmekle birlikte, her ne kadar tek Çin politikasını resmi olarak desteklese de, Tayvan ile resmi olmayan ama sıkı ilişkileri mevcuttur. Her ne kadar ABD’nin ana hedefi Tayvan Boğazı’nda barış ve istikrarı korumak olsa ve Washington Tayvan’ın bağımsızlığını desteklemediğini belirtse de stratejik belirsizlik politikasının da etkisiyle bir süredir Tayvan’ı desteklemekle Çin i- le bir savaşı önlemek arasında hassas bir denge kurmaya çalışmıştır. Ancak bu politika, Biden dönemi ile değişiklik göstermeye başlamış, Biden eğer Çin saldırırsa ABD’nin Tayvan’ı savunmaya

⁷³¹ “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, [Adalet.gov.tr](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf), (Çevrimiçi), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, Erişim: Temmuz 28,2023

⁷³² Vildan Meydan, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol:2 No:2, 2017, p. 419

⁷³³ Fisher, *Defending Taiwan...*; p. 138-142

geleceğini belirtmiştir. Gerek Biden’ın bu açıklaması gerekse ABD’nin ada ile güçlü bir gayri resmi ilişki sürdürerek Tayvan ordusuna teçhizat satmaya devam etmesi, Çin’i harekete geçirmiş, Pekin yönetimi defalarca Washington’u Tayvan’a silah satmayı bırakmaya ve ada ile teması kesmeye çağırmıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine Tayvan sorunu, Çin’in son yıllarda artan askeri modernleşmesinin ve Güney Çin Denizi’ndeki agresif politikalarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bakıldığında Çin-Tayvan arasındaki gerilim ve olası bir çatışma ABD’yi doğrudan ilgilendirmekte, hatta böyle bir çatışmanın Çin-ABD çatışmasına yol açabileceği tartışılmaktadır.⁷³⁴

Sonuç olarak bakıldığında Tayvan problemi konusunda Çin’in günümüze dek kuvvet kullanmaya başvurmadan diplomatik yollarla tavrını koyması, uluslararası hukukun caydırıcılığının bir göstergesidir. Öte yandan, Çin de Tayvan ile ilişkilerini de facto sürdüren büyük ülkeler için bir caydırıcı unsur olmuştur ki, bu ülkeler Tayvan ile önemli ticari ilişkilerde bulunmasına rağmen hala ülkeyi resmi olarak tanımamıştır. Sorunun başlangıcından günümüze dek 70 yılı aşkın bir süredir uluslararası hukukun sorunun çözümüne yönelik bir etkinliği olmamış olup, bunun en büyük nedeni ise bulundukları ülkeden ayrılarak ayrı bir devlet kuran birimlerin atıfta bulundukları ayrılma hakkı, self determinasyon ilkelerinin ve tanınma kavramının çerçevesinin hala net bir şekilde çizilememiş olmasındandır.

4.2.4.3. Çin-Amerika Ticaret Savaşı

2018 yılında Trump yönetimindeki ABD’nin Çin ürünlerine yönelik uygulamaya geçirdiği yüksek gümrük vergisi kararı, Çin tarafından “ekonomi tarihinin en büyük ticaret savaşı’nın başlatıldığı” şeklinde yorumlanmıştır.⁷³⁵ Başlangıçta sadece iki ülke arasında gerçekleşen ekonomik bir rekabet şeklinde görünse de, problem küresel siyaseti ve dünya ekonomisini etkileyecek bir potansiyele sahip olması açısından dikkate değerdir. Öyle ki Nany Hur’a göre ilgili savaşın sadece DTÖ içerisinde

⁷³⁴ Lindsay Maizland, “Why China-Taiwan Relations Are So Tense?”, **Council on Foreign Relations**, April 18, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/china-taiwan-relations-tension-us-policy-biden> Erişim: Temmuz 28, 2023

⁷³⁵ Jethro Mullen, “China: The US Has Started ‘The Biggest War’ in History”, **CNNMoney**, July 6, 2018, (Çevrimiçi), <https://money.cnn.com/2018/07/06/news/economy/us-china-trade-war-tariffs/index.html>, Erişim: Temmuz 30, 2023

kalması durumunda DTÖ anlaşmalarının ihlallerini içeren bir veya bir dizi anlaşmazlığı içerecek ve DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi çerçevesinde çözümü sağlanabileceken, uluslararası ticarete zarar vermesi durumunda karşı tepkileri içeren daha geniş bir ülkenin ekonomik çıkarları da işin içine gireceği için bir dünya ticaret savaşı haline gelebilir. Bu durumda ise uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi tehlikeye girebileceği için ihtilaf, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisine girecektir.⁷³⁶

ABD-Çin arasında başlayan ve bir anda küresel ekonomik sistemin gündemine giren ticaret savaşının başlangıç noktası, 2018 yılında Trump hükümetinin Çin'den ithal edilen birçok ürüne yüksek miktarda gümrük vergisi uygulanması kararı almasıyla başlamıştır. Trump yönetimine göre bu kararın alınmasının sebebi, Çin'in teknoloji transferine ilişkin uygulamaları hakkında soruşturma başlatmak olsa da, savaşın esasen Çin lehine gelişen büyük ticaret dengesizliğinin sonucu olduğu da tartışılmaktadır.⁷³⁷ ABD hükümetine, "mantıksız veya ayrımcı politikalar uygulanması veya ABB ticaretini zorlayan veya kısıtlayan uygulamalarda bulunan yabancı bir ülkeye karşı ticari işlemlerde bulunma yetkisi"⁷³⁸ veren 1974 tarihli ABD Ticaret Yasası'nın 301. Bölümüne dayanarak soruşturmayı başlatan ABD hükümeti, soruşturma sonucunda Çin'i teknoloji ve IP transferinde haksız ticaret uygulamaları gerçekleştirmekle suçlamıştır.⁷³⁹

Amerika'nın bu soruşturmasına Çin'in ilk tepkisi "hayal kırıklığı" olarak ifade etmiş ve "ABD'yi ihtiyatlı davranmaya ve her iki ülkenin endüstrilerinin güçlü işbirliği iradesine ve çok taraflı ticaret kurallarına saygı göstermeye" davet etmiş, "Çin'in ilgili soruşturmaya çok dikkat ederek meşru haklarını korumak için tüm uygun önlemleri alacağını" vurgulamıştır.⁷⁴⁰ ABD'nin ise Çin'in uyarısına rağmen soruşturmayı

⁷³⁶ Nany Hur, "Historical and Strategic Concern over the US-China Trade War: Will. They Be within the WTO?", **Journal of East Asia and International Law**, 2018, p. 395

⁷³⁷ Yulia Ya Qin, "WTO Reform: Multilateral Control Over Unilateral Retaliation: Lessons From The US-China Trade War", **Wayne State University Law School Legal Studies Research Paper Series**, No: 2020-73, 2020, p.3 ; Cai, **The Rise of China and International Law..**, p. 299

⁷³⁸ "Section 301 of the Trade Act of 1974", **CRSReports**, June 15, 2023, (Çevrimiçi), <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11346#:~:text=Section%20301%20of%20the%20Trade%20Act%20of%201974%20grants%20the,to%20certain%20foreign%20trade%20practices.,>

Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷³⁹ Qin, "WTO Reform...", p. 6

⁷⁴⁰ "MOFCOM Spokesman Comments on the 301 Investigation of the US against China", **Ministry of Commerce People's Republic of China**, August 23, 2017, (Çevrimiçi),

devam ettirerek Çin'i yukarıda belirtildiği şekilde suçlaması ve vergi yükseltme kararını uygulamasına karşı Çin'in tepkisi ise aynı şekilde ABD ürünlerine ek gümrük vergisi uygulamak olmuştur.⁷⁴¹ Ek olarak Çin, "bir ticaret savaşı yaşanmasını istemediğini, fakat gerçekleşmesi durumunda asla yılmayacak ve geri çekilmeyeceklerini" ifade etmiştir.⁷⁴²

Ne var ki Çin ve ABD'nin karşılıklı bu eylemleri, DTÖ kural ve prosedürlerine başvurmadan "self-help" şeklinde gerçekleşmiş olup, tüm bu süreç ve iki ülkenin DTÖ'nün kararlarının esasına ilişkin bir karar vermesini beklemeden eyleme geçmesi, DTÖ kurallarının ihlali anlamına gelmektedir. Nitekim DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin 23. Maddesi, tarafların herhangi bir anlaşmazlık durumunda DTÖ içerisinde çok taraflı anlaşmazlık çözüm mekanizması çerçevesinde çözmelerini işaret etmekte olup, 23.1 maddesinde ise tek taraflı (self-help) eylemi dışlayarak üyelerin çok taraflı ihtilaf sistemi aracılığı ile anlaşmazlıkları çözmesini buyurmaktadır.⁷⁴³ Ne var ki Çin ve ABD'nin eylemlerine bakıldığında DTÖ uyuşmazlık çözümü sisteminin kararı beklenmemiş, alınan kararlar ülkelerin iç hukuklarının yetkisi dahilinde ve self-help şeklinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık ABD, aldığı kararın DTÖ ile uyumlu olduğunu iddia etmiş, yasanın 301. Maddesini düzeltmek veya değiştirmek zorunda olmadığını savunmuştur. Öte yandan ABD'ye karşılık olarak vergileri aynı şekilde yükselten Çin de bu kararını 2004 tarihli Dış Ticaret Yasası'nın 47. Maddesine dayandırmıştır.⁷⁴⁴ Her türlü durumda, iki ülkenin de eylemlerini iç hukuka dayanarak gerçekleştirmesi, DTÖ yasasına başlı başına aykırıdır.

Öte yandan DTÖ, ABD'nin eylemlerinin ticaret savaşını başlattığını ve uyguladığı tarifelerin uluslararası ticaret kurallarıyla tutarsız olduğuna karar vermiş, ayrıca Çin'in

<http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/policyreleasing/201708/20170802631394.shtml> , Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁴¹ Keith Brasher, "With Higher Tariffs, China Retaliates Against the US", **NYTimes**, May 13, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2019/05/13/business/trump-trade-china.html> , Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁴² "Foreign Ministry Spokesperson Hua Chungying's Regular Press Conference on May 30, 2018", **Embassy of the People's Republic of China** (Çevrimiçi), http://om.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/201805/t20180530_1296483.htm , Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁴³ "WTO Analytical Index DSU- Article 23", **WTO**, (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art23_jur.pdf , Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁴⁴ Tolulope Anyhony Adekola, "US-China Trade War and the WTO Dispute Settlement Mechanism", **Journal of International Trade Law and Policy**, 2019, p. 6

haksız teknoloji hırsızlığı iddialarına dair haklı bir kanıt sağlayamadığını belirtmiştir. ABD ise DTÖ'yü Çin'e karşı koyma görevinde "tamamen yetersiz olmakla" suçlamıştır.⁷⁴⁵ ABD'ye yöneltilen bu suçlamaları lehine kullanma amacıyla olan Çin, konuyu DTÖ içerisindeki ülkeleri de ilgilendiren bir mesele olarak kullanma eğilimindedir. Çin'e göre bu ticaret savaşı yalnızca Çin-ABD arasındaki ilişkileri değil, tüm küresel ekonomik sistemi etkileyebileceği gibi ABD tarafından çok taraflı ticaret sistemine "benzeri görülmemiş bir meydan okuma" teşkil etmektedir.⁷⁴⁶ Çin bu sayede ABD'nin çok taraflı değil, tek taraflı şekilde ve DTÖ ilkelerine aykırı şekilde hareket ettiği algısı aracılığı ile DTÖ içerisindeki konumunu sağlama alma çabası içerisinde. Çin'in bu stratejisi kısmen de olsa örgüt içerisinde başarılı olmuş olacak ki Hindistan, AB, Meksika, Norveç, Rusya, İsviçre ve diğer birçok DTÖ üyesi Çin'in tarafında yer almayı tercih etmiştir.⁷⁴⁷ Hatta birçoğu ABD'yi "ticaret savaşını kışkırtmak ve DTÖ ihtilaf çözüm mekanizmasını felç etmekle" suçlamıştır.⁷⁴⁸

Başlangıçta Çin'in DTÖ'ye katılımının ülke ekonomisinin liberalleşmesine katkıda bulunacağını uman ABD, süreç içerisinde özellikle 2010'lu yıllardan itibaren hızlı bir gelişme göstermesi ve hatta Çin lehine ticaret açığının oluşması, ABD'nin Çin'i DTÖ'ye kabul etmenin hata olduğunu ve Çin'in devlet liderliğindeki ekonomisinin dünya ticaret sistemi için benzeri görülmemiş bir tehdit olduğunu düşünmeye başlamıştır.⁷⁴⁹ Dolayısıyla bakıldığında ABD'nin tek taraflı eylemleri ile başlayan ve Çin'in aynı şekilde karşılık vermesi ile zirveye tırmanan ticaret savaşı gerilimi, bir anda tüm küresel sistemi etkileyecek boyutta deyim yerindeyse ikinci bir Soğuk Savaş'a evrilir mi soruları akla gelmiştir. Kuruluş amaçlarından birisinin ticaret savaşlarını önlemek olduğu DTÖ, ve böyle bir senaryoda devreye girmesi beklenen uyuşmazlık çözümü mekanizmasının, devletler üzerinde -özellikle söz konusu devletler dünyanın iki süper gücüyse- etkin bir şekilde işlemediği görülmektedir. Her ne kadar 23. Madde ile devletler üzerinde tek taraflı eylemlerin önüne geçilmesi amaçlansa ve bu kapsamda bağlayıcı kararlar alınsa da bu konuda daha etkin ve net

⁷⁴⁵ "US China Tariffs 'Inconsistent' With Trade Rules Says WTO", **BBC**, 15 September 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/business-54168419>, Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁴⁶ Cai, **The Rise of China and International Law...**, p. 307-308

⁷⁴⁷ A.e., p. 309

⁷⁴⁸ Qin, "WTO Reform...", p. 3

⁷⁴⁹ A.e., p. 5-6

çerçeveleli bir uluslararası hukuk anlayışının ve DTÖ reformunun gerektiği ortadadır. Gerilimin tavan yaptığı 2018’den günümüze dek geçen süreçte henüz Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin müdahalesini gerektirecek ve uluslararası barış ve istikrarı tehlikeye atacak dereceye tırmanmasa da, süreç boyunca yaşanan uluslararası hukuk ihlalleri, konu ile ilgili daha geniş çaplı bir çalışmanın gerektiğini göstermektedir.

4.2.4.4. Çin-Hindistan Sınır Anlaşmazlıkları

Çin ve Hindistan, dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip iki büyük gücü olarak dünyanın en uzun işaretlenmemiş sınırlarından birini paylaşmakta ve her ikisi de 3500 kilometrekarelik arazi üzerinde hak talep etmektedir. Aslen Çin-Hindistan krizi, Tibet ve Himalayalar olmak üzere iki bölgeyi ilgilendirmekte olup, temel sorun ise sömürge tarihinin farklı yorumlanması üzerine çıkmıştır. Çin, Çin’in “Güney Tibet” olarak kabul ettiği ancak Hindistan’ın eyaleti olarak yönettiği bölgeyi kapsayan Himalayaların güney etekleri boyunca sınırlar üzerinde hak iddia etmiştir. Aslen Pekin, Tibet’e Qing hanedanlığından beri “all under heaven” parçası olarak davranmış olup, aradaki mesafe ve Tibetlilerin göçebe kültürü, bölgeyi Çinlileştirmeyi uygulanamaz hale getirmiştir. 1914’te Qing Hanedanlığı’nın ardından Hindistan’daki İngiliz Yetkililer, Tibet-Hindistan arasındaki sınırı çizmek amacıyla Çinli ve Tibetli temsilcilerin katılımı ile bir görüşme düzenlemiş, görüşme sonunda günümüzde Mc Mahon çizgisi olarak bilinen çizgi, sınır olarak kabul edilmiştir. Fakat Çin, ilgili sınırı kabul etmemiş ve anlaşmayı imzalamamış olup, günümüzde hala reddetmektedir.⁷⁵⁰

1950’den bu yana geçen uzun süre boyunca Hindistan ve Çin, sınır sorununa farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Çin, Mc Mahon Hattı’nı Fiili Kontrol Hattı olarak kabul etmemekte, hattı tarihi hakların ihlali ve İngiliz emperyalizminin adaletsizliği olarak nitelendirmektedir. Bu iddialar ışığında 1962 yılında Çin birlikleri, Mc Mahon Hattı’nı işgal etmiş ve bir aylık savaş, sonuçta Çin’in Aksai Chin’in önemli bir kısmını içerecek şekilde kendi Fiili Kontrol Hattı’nı geliştirmesiyle sonuçlanmıştır. Hindistan ise, Çin’in ilgili Fiili Kontrol Hattı’nı tanımamaktadır. 1967’de ülkeler arasında devam

⁷⁵⁰ Kissinger, **On China**, p. 184-185

eden gerilim ikinci bir savaşa dönüşmüş, bu çarpışma ise Hindistan'ın yeni bir Fiili Kontrol Hattı kurması ile sonuçlanmıştır.⁷⁵¹

1970'lerde iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının çözümü için çeşitli girişimlerde bulunulmuş, 1993 yılında ise "Hindistan-Çin sınır bölgelerinde fiili kontrol hattı boyunca barış ve huzurun sürdürülmesi" anlaşması imzalanmıştır. İlgili anlaşma, 1996 yılında "Hindistan-Çin Sınır Bölgelerinde Fiili Kontrol Hattı Boyunca Askeri Alanda Güven Artırıcı Önlemler" konusunda imzalanan anlaşma ile bir adım ileriye götürülmüş, 2013 yılında ise Sınır Güvenliği İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bölgede güvenliğin ve barışın korunması amacıyla imzalanan anlaşmalar, aynı zamanda tarafların birbirlerine yönelik kuvvet kullanımından kaçınmalarını amaçlamaktadır.⁷⁵²

Yukarıda belirtilen anlaşmalar, iki ülke arasındaki gerilimin silahlı çatılmaya dönmesini uzun bir süre engelse de, 2020'lerin başında bölgede tansiyonun tekrar artmaya başladığı görülmektedir. İki ülke arasındaki gerilimin düşük olduğu sınırdaki çatışmalar, Haziran 2017 sınır gerilimi ile kendisini hatırlatmıştır. Öyle ki Çin'in sınırdaki Himalayalar üzerinde inşa etmeye başladığı otoyol gerilimi, Keşmir'e de sıçramış, gerilim 15 Haziran 2022'de tekrar alevlenmiştir. Hindistan hükümetinin iddiasına göre çatışmadan bir hafta öncesine kadar anlaşmaya varan iki taraftan Çin, Galwan Vadisi'nde geçici yapılar inşa ederek anlaşmayı ihlal etmiştir. Kısa sürede çatışmaya dönen gerilim sonucu yaklaşık 20 Hintli asker ölmüş, birçok asker ise yaralanmıştır.⁷⁵³ İlgili çatışma, 1975'den bu yana ilk ölümle sonuçlanan çatışma olması bakımıyla dikkat çekmektedir. Çin'in özellikle Ladakh'da yoğunlaşan askeri inşası, 1993, 1996 ve 2013 anlaşmalarının ihlali olarak yorumlanmıştır. Buna ek olarak

⁷⁵¹ Utkarsh Pandey, "The India-China Border Question: An Analysis of International Law and State Practices", **ORF**, December 16, 2020, (Çevrimiçi), https://www.orfonline.org/research/the-india-china-border-question/#_edn7, Erişim: Temmuz 30, 2023; Raghvendra Pratap Singh, "Indio-China Border Dispute: The International Law Perspective", **International Journal of Law Management&Humanities**, Vol:3 No:4, 2020, p. 1142-1143

⁷⁵² Laney Zhang, "Past Bilateral Border Agreements Between China and India and the June 15th Clash", **Library of Congress Blogs**, July 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://blogs.loc.gov/law/2020/07/past-bilateral-border-agreements-between-china-and-india-and-the-june-15th-clash/>, Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁵³ Cenk Tamer, "Hindistan-Çin Sınır Anlaşmazlıklarının Değerlendirilmesi", **ANKASAM**, September 27, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.ankasam.org/hindistan-cin-sinir-anlasmazliklarinin-degerlendirilmesi/>, Erişim: Temmuz 30, 2023

Hindistan, sınırda çok sayıda Çin askerinin konuşlandırılmasının, saldırgan davranışlarının ve sınırdaki statükoyu tek taraflı olarak değiştirme girişimlerinin iki ülke arasındaki anlaşmaları ihlal ettiğinin altını çizmektedir.⁷⁵⁴

Uzun bir süre düşen gerilimin ardından iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının tekrar çatışmaya dönüşmesi, iki ülke liderlerinin agresif dış politikalarının bir yansımasıdır. Öyle ki 2012’de göreve gelen Xi Jinping ve 2014’de göreve gelen Narendra Modi, büyük güç statüsüne ilişkin ulusal gündemlerini hırsla sürdürmelerini beraberinde getirmiştir. Bu hedefin bir parçası olarak Çin ve Hindistan, askeri modernizasyonu hızlandırmış, savunma altyapısını artırmış ve Fiili kontrol Hattı’nda fiziksel değişiklikler yapmıştır.⁷⁵⁵ Tüm bu gelişmeler ışığında ise bölgedeki çatışma ihtimalinin artması, oldukça öngörülebilir bir sonuçtur.

Görüldüğü üzere zaman zaman soğuyan ve tekrar çatışmaya dönme olasılığı oldukça yüksek olan Çin-Hindistan sınır anlaşmazlığı konusu, salt iki ülkenin kendi arasında çözebileceği bir sorun olarak görülmemelidir. Öyle ki iki ülke arasında imzalanan çeşitli anlaşmalara rağmen ülkelerin sınırdaki askeri inşası devam etmekte olup, taraflar bu sayede karşı taraf üzerinde caydırıcı bir etki bırakmayı amaçlamaktadır. Çin, Güney Çin Denizi ve Tayvan konularında olduğu gibi, bu konuda da oldukça agresif bir politika izlemekte olup, görünen o ki Xi Jinping dönemi boyunca bu politikayı izlemeyi sürdürecektir. İki ülke arasında uzlaşayı sağlayacak en önemli noktanın müzakereler olabileceği gibi, bu müzakerelerin ise büyük güçlerin veya uluslararası örgütlerin arabuluculuğunda gerçekleşmesi, müzakerelere bağlı kalınması ihtimalini artıracaktır. Dolayısıyla ilgili anlaşmazlığın çözümüne dair uluslararası hukukun etkinliğine ve ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

⁷⁵⁴ “India Accuses China of Violating Border Agreements”, **Aljazeera**, April 27, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/27/india-accuses-china-of-violating-border-agreements>, Erişim: Temmuz 30, 2023

⁷⁵⁵ Ghulam Ali, “China-India Border Escalations: A Triangular Explanation”, **The Diplomat**, July 5, 2023, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2023/07/china-india-border-escalations-a-triangular-explanation/>, Erişim: Temmuz 30, 2023

4.2.4.5. Çin-Japonya Senkaku Adaları Krizi

1895 yılında Japonya Hükümeti'nin Senkaku Adaları üzerinde o dönemde başka bir devlet tarafından kontrol edildiğine dair iz bulunmaması üzerine adaların yönetimini almıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra San Francisco Barış Anlaşması ile Senkaku Adaları'nın Okinawa'nın bir parçası olarak ABD'nin idaresine verilmesi ile yönetimi değişen adalar, 1972'deki Okinawa Reversiyon Anlaşması ile adaların yönetimi Japonya'ya tekrar devredilmiş olup, günümüze dek bölgede Japon yönetiminin mevcut olduğu bilinmektedir.⁷⁵⁶ Uzun bir süre boyunca Japonya'nın kontrolü altında bulunan bölgenin durumu 1970'lere gelindiğinde Çin'in de egemenlik iddiasında bulunması üzerine bir anda uluslararası anlaşmazlık bölgelerinden birine dönüşmüştür. Dolayısıyla Taylor Fravel, Çin'in uzun süre sonra gelen bu egemenlik iddiaları ve bölgenin tartışmalı bir statüye evrilmesi doğrultusunda Çin'i "meydan okuyan" ya da "memnun olmayan aktör" olarak tanımlarken, Japonya'yı ise "savunucu" olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte Fravel'e göre bu tanımlama, Çin'in uluslararası sistemde genel olarak revizyonist bir aktör olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Fravel, ilgili tanımlamanın Çin'in "bu özel anlaşmazlık" çerçevesinde statükoyu değiştirme arayışı çerçevesinde yapıldığının altını çizmektedir.⁷⁵⁷

İki tarafın egemenlik iddialarını dayandırdıkları argümanlarına bakıldığında ise, tarihsellik iddiaları üzerine bazı anlaşmazlıkların bulunduğu görülmektedir. Japonya'ya göre 1895'de bölgenin kontrolü ele geçirilmeden önce bölge terra nullius idi ve Japonya'nın bölgedeki hakimiyeti bu kapsamda yasal olarak nitelendirilmelidir. Öte yandan Çin ise adalar üzerindeki egemenliğinin Ming hanedanlığı dönemine dayandığını belirtmektedir. Buna göre adalar 1895 Shiomoseki Anlaşması yoluyla Tayvan ile birlikte Japonya'ya devredilse de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölge yönetimi Çin'e geri dönmüştür. Shimonoseki anlaşmasının eşitsiz şartlarda gerçekleştiğini iddia eden Çin, adaların Çin'e geri verilmesi gerektiği iddiasını ise 1943 Kahire Deklarasyonu ile 1945 Postdam Bildirisi'ne dayandırmaktadır. Çin'e

⁷⁵⁶ "Situation of the Senkaku Islands", Ministry of Foreign Affairs of Japan,

⁷⁵⁷ M. Taylor Fravel, "Explaining Stability in the Senkaku (Diaoyu) Islands", **Getting The Triangle Straight: Managing China-Japan-US Relations**, Ed. Gerald Curtis, Ryosei Kokubun and Wang Jisi, Washington: The Brookings Institution Press, 2010, p. 144-145

göre Kahire Deklarasyonu, Japonya'nın Senkaku Adaları da dahil olmak üzere şiddet yoluyla aldığı toprakları açıkça geri vermesini gerektirmektedir.⁷⁵⁸ Çin'in bu iddialarına yanıt olarak Japonya, Senkaku adalarının terra nullius olarak ilhak edilmesi durumunun, Çin topraklarının ele geçirilmesi durumundan yasal olarak bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁵⁹ Eğer Japonya bu argümanlarına karşılık bulabilirse, bu durumda Postdam ve Kahire Deklarasyonları'nın ilgili maddeleri Senkaku Adaları için geçersiz olacaktır.

Çin ise Senkaku adaları üzerindeki tarihsellik iddialarını 14. Yüzyıla dayandırmakta,¹⁶ Yüzyıldan Çinli denizcilerin adaları referans noktaları olarak kullandığını belirtmektedir. Bu doğrultuda Çin, kanıt olarak ilgili döneme ait çeşitli belgelerdeki haritaları işaret etmekte, ilgili haritalarda adaların Çin toprağı olarak yer aldığını iddia etmektedir. Çin'in bu iddialarına karşılık Japonya ise referans gösterilen haritaların adalar üzerinde egemenlik iddia etmek için yeterli bir kanıt oluşturmadığını ve sadece bir haritada bulunmalarının, adaların Çin toprağı olarak sayılması için yeterli olmayacağını belirtmekte, bu açılardan Çin'in tarihsellik iddialarının temeli sağlam kanıtlara dayandırılmamaktadır.⁷⁶⁰

Senkaku adaları üzerindeki Çin'in egemenlik iddialarına ilişkin önemli bir detay ise, Çin'in iddialarını ancak 1971'de talep etmeye başlamasıdır. Bu tarihin ise, bölgede petrokimya rezervlerinin keşfedilmesi ile aynı döneme denk gelmesi, Japonya'nın dikkat çektiği bir diğer noktadır. Bu kapsamda Japonya adalar üzerinde uzun süren bir etkin yönetime sahip olduğunu belirterek, Çin'in de uzun bir süre bu egemenliğe razı olduğunu, bölgenin hidrokarbon potansiyelinden önce Japonya'nın adaları kontrol etmesine Çin'den bir tepki gelmemesine dikkat çekmektedir. Öte yandan Çin, ABD ile Japonya arasındaki anlaşmanın geçersiz olduğunu, ABD'nin Japonya'nın

⁷⁵⁸ Fravel, "Explaining Stability...", Yida Zhai, "Discursive Power: Sovereignty Claims Over the Diaoyu/Senkaku Islands", **Territory, Politics, Governance**, Vol:9 No:2, 2021, p. 210-211

⁷⁵⁹ Carlos Ramos-Mrosovsky, "International Law's Unhelpful Role in the Senkaku's Islands", **Penn Law: Legal Scholarship Repository**, 2014, p. 924

⁷⁶⁰ Ramos-Mrosovsky, "International Law's Unhelpful Role...", p. 925; Yoichiro Sato and Astha Chadra, "Understanding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute: Diplomatic, Legal and Strategic Contexts", **E-International Relations**, June 23, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.e-ir.info/2022/06/23/understanding-the-senkaku-diaoyu-islands-dispute-diplomatic-legal-and-strategic-contexts/>, Erişim: Ağustos 1, 2023

egemenlik sahasını adaları içerecek şekilde “keyfi olarak genişlettiğini” iddia etmektedir.⁷⁶¹

Japonya’nın bakış açısına göre ise Japonya ile ABD arasında 1971’de imzalanan anlaşma uyarınca Japonya’ya geri verilmiş olup, uluslararası hukuka uygun bir süreci kapsamaktadır. Öte yandan Çin Hükümeti’nin iddia ettiği tarihsel, coğrafi veya jeolojik kanıtların hiçbiri, uluslararası hukuk açısından Çin’in Senkaku Adaları’nın toprak egemenliğine ilişkin iddiaları için geçerli gerekçeler sağlamamaktadır.⁷⁶²

İki tarafın da birbirlerine yönelik çeşitli argümanlar ve suçlamalar yöneltmesi ile anlaşmazlığa dönüşen Senkaku adaları konusu, son yıllarda Çin’in bölgedeki askeri inşaa faaliyetlerini artırması üzerine sıcak bir bölgeye dönüşmüştür. Diğer bir deyişle uzun yıllar boyunca Japonya’nın etkin kontrolüne meydan okuma olmadan, statüko çerçevesinde yönetilen bölge, Çin Sahil Güvenlik gemilerinin bölgedeki etkinliğini artırmasıyla Çin-Japonya rekabetine dönüşmüştür.⁷⁶³ 1996 yılında ilk kez bir Çin’e ait araştırma gemisinin girdiği bölge, yıllar geçtikçe daha fazla askeri hareketliliğe sahne olmuş, zamanla iki ülke de birbirlerine karşı caydırıcılık unsuru olarak askeri inşayı kullanmıştır. Tüm bunların yanı sıra Çin, 1990’ların sonlarına doğru bölgedeki egemenlik iddialarını hukuk çerçevesinde de etkinleştirmeyi amaçlamış, bu kapsamda 1992’de “Tayvan ve adaların Çin’e ait olduğunu” iddia ettiği Karasuları ve Bitişik Bölge Kanunu’nu kabul etmiş, 1996’da ise Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanlığı Yasası’nı ilan etmiştir. Bu noktada da iki ülke uluslararası hukuk ilkeleri açısından anlaşmazlık yaşamaktadır. Japonya, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 121(3). Maddesine dayanarak Senkaku Adaları’nın sadece bir kayalık olmadığını ada olarak da nitelendirilebileceğini ve bu nedenle bir MEB ve kıta sahanlığı oluşturabileceğini savunurken Çin ise Japonya’nın bu görüşüne adalarda

⁷⁶¹ Ramos-Mrosovsky, “International Law’s Unhelpful Role...”, p. 923; Sato and Chadra, “Understanding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute..”, Shinya Murase, “Why China Should Take Japan to the ICJ”, **US-Asia Law Institute**, Vol:1 No:6, December 3, 2020 (Çevrimiçi), <https://usali.org/usali-perspectives-blog/why-china-should-take-japan-to-the-icj>, Erişim: Ağustos 1, 2023

⁷⁶² “The Truths About Senkaku Islands”, **Ministry of Foreign Affairs of Japan**, October 4, 2012, (Çevrimiçi), https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/three_truths_1.html, Erişim: Ağustos 1, 2023

⁷⁶³ Suk Kyoan Kim, “The Senkaku Islands Dispute Between Japan and China: A Note on Recent Trends”, **Ocean Development&International Law**, 52(3), 2021, p. 260

insan veya bir canlının yerleşimini sürdüremeyeceklerinden dolayı bir kıta sahanlığı ve MEB oluşturma hakkına sahip olunamayacağını iddia etmektedir.⁷⁶⁴ Aynı zamanda BMDHS’de kıta sahanlığı’nın 200 deniz mili ile sınırlandırıldığı da göz önüne alındığında, iki ülkenin de kıta sahanlığı ilan etmesi durumunda egemenlik iddia edilen bölgelerde çatışma yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda bölgedeki tansiyonu yükselten asıl gelişmeler ise 2012 yılında Japonya’nın bölgede giriştiği millileştirme faaliyetleri ve Çin’in karşılık olarak 2016 yılında Doğu Çin Denizi üzerinde tek taraflı olarak bir hava savunma tanımlama bölgesi (ADIZ) oluşturmaya ve bölgeye giren uçakları Çinli hava trafik kontrolörlerine uçuş bilgisi sağlamaya zorlamasıdır. Japon yetkililer Çin’in bu eylemlerini uluslararası hukukun ihlali olarak yorumlamış ve tek taraflı olarak Senkaku Adaları çevresindeki durumu tırmandırabileceği ve hava sahasında beklenmedik kazaların meydana gelmesine yol açabileceği için son derece tehlikeli olarak nitelendirmiştir.⁷⁶⁵ Ek olarak Japonya’ya göre Çin, Senkaku çevresindeki deniz alanında zorlama yoluyla statükoyu değiştirmeye yönelik tek taraflı girişimlerini acımasızca sürdürmektedir. Yine Japon hükümetine göre Çin Sahil Güvenlik gemilerinin 1982 BMDHS uyarınca zararsız geçiş hakkını ihlal ederek Japonya karasularını ihlal ettiğini iddia etmektedir.⁷⁶⁶

İki tarafın da argümanlarını ve karşı tarafa yönelik suçlamaları göz önünde bulundurulduğunda, mevcut uluslararası hukuk ilkelerinin hangi tarafın egemenlik iddialarının temelini daha yasal olduğu konusunda net bir cevabı bulunmamakla birlikte, Çin’in Japonya’ya göre daha dezavantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Her ne kadar bölgede iki taraf arasında artan tansiyon ve ABD’nin Japonya’ya desteği bulunsun da, gerginliğin henüz kuvvet kullanma ya da çatışmaya dönüşmediği görülmektedir. Buna rağmen Senkaku Adaları krizinde statükoyu değiştirmeye çalışan ve mevcut durumdan hoşnutsuz tarafın Çin olması ve son yıllarda Çin’in bölgedeki

⁷⁶⁴ Roberto Bendini, “The Struggle for Control of the East China Sea”, **Directorate-General for External Policies**, 2014, p. 18

⁷⁶⁵ Sato and Chadra, “Understanding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute..”

⁷⁶⁶ “Defense of Japan 2020”, **Ministry of Defense of Japan**, (Çevrimiçi), https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2020/DOJ2020_Digest_EN.pdf, Erişim: Ağustos 1, 2023; Kim, “The Senkaku Islands Dispute..”, p. 268

politikalarının artan sertliği, Çin'in uluslararası arenada bir anda haksız bir konumda ve uluslararası hukuk ihlalcisi olarak nitelendirilmesine yol açabilir. Böyle bir durum ise, Çin'in barışçıl yükselişi gibi dış politika stratejilerinin altını bir anda boş bırakıp, Çin tehdidi endişelerinin tekrar yükselmesine neden olabilir. Dolayısıyla uluslararası hukuk ilkelerinin belirsizliği, tarafları çıkarları doğrultusunda argümanlar geliştirmeye ve mevcut uluslararası hukuk normlarını bu doğrultuda kullanmaya yöneltebilir. Senkaku Adaları krizinde de bu durum görülmektedir. Dolayısıyla gerginliğin çatışmaya dönüşmemesi ve bölgesel ve küresel güvenliği tehdit etmemesi için diplomasi ve uluslararası hukukun bağlayıcılığına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.5. Çin'in Çevre Güvenliği Konusundaki Tutum ve Yaklaşımı

Çin'in çevre güvenliğine ilişkin yaklaşımını Mao döneminden itibaren ele almak, günümüze dek uzanan süreç içerisinde soruna yönelik tutumun nasıl bir dönüşümden geçtiğini görmek açısından daha faydalı olacaktır. Mao teknolojik ilerleme ve ekonomik büyümeyi, doğa karşısında öncelikli amaç olarak belirlemiş, çevresel etkilere dikkat etmeden endüstriyel çıktıyı önemsemiştir. Diğer bir deyişle Konfüçyüsçülüğün insan-doğa ilişkilerine dair geleneksel fikirlerini reddeden Maocu toplum, ağır sanayiye dayalı modernleşmeyi takip ederek bir anlamda “doğaya karşı savaş ilan etmiş” ve “insan doğayı fethetmeli” sloganını benimsemiştir.⁷⁶⁷

Mao yönetiminin ardından kademeli reform girişimlerine sahne olan Çin, bu kapsamda uluslararası sisteme entegrasyonu tecrübe etmeye başlamış olup, girişilen reform süreci iç ve dış politikada önemli değişikliklere sahne olmuş, iklim değişikliği de bu alanlardan biri olmuştur. Mao'dan sonra gelen Çinli yöneticiler, iklim sorununu kabul etseler de bu problemin çözümüne dair devletlerin almaları gereken sorumluluklar konusunda bazı sınıflandırmalar ortaya koymuşlardır. Buna göre her ne kadar 1970'ler boyunca BM'de Tayvan'ın yerini almasının ardından Çin, uluslararası çevre diplomasisinde giderek daha aktif bir rol oynamaya ve daha fazla uluslararası örgütlerle bir araya gelmeye başlamasına rağmen devletlerin iklim değişikliğine dair almaları gereken önlemler konusunda uluslararası sistem ile farklı görüşlere sahipti.

⁷⁶⁷ Sanna Kopra, **China and Great Power Responsibility for Climate Change**, London and New York: Routledge, 2019, p. 72-73

1970'lerden bu yana iklim değişikliğine ilişkin gerçekleştirilen uluslararası müzakerelerde aktif katılımcı olarak bulunan Çin, iklim değişikliğini Kuzey-Güney, gelişmiş ülkeler-gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkeler-geri kalmış ülkeler şeklinde bazı dikotomilere dayandırıyor, özet olarak gelişmiş ülkelerin (ya da sanayileşmiş ya da Kuzey ülkelerinin) ozon tabakasının incelmesinden daha fazla sorumlu olmalarından dolayı tarihsel olarak iklim değişikliği sorununun sorumluluğunu alması gerektiğini ve gelişmekte olan ülkelere bazı mali ve teknik destekte bulunmaları gerektiğini savunuyordu. 1987'de uygulamaya konan Montreal Protokolü kapsamında da aynı görüşleri savunan Çin, bir anlamda BMGK'da gelişmekte olan ülkelerin liderliği rolüne soyunarak bir G-77 bloğu (gelişmekte olan 77 ülke ve Çin) oluşturmayı amaçlamıştır. Örgüt kapsamında Çin delegasyonu, özellikle gelişmekte olan ülkeler için yasal olarak bağlayıcı emisyon azaltma hedeflerine şiddetle karşı çıkmış, gerekçe olarak ise gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hakkına sahip olduğunu ve kalkınmayı engelleyebilecek önlemleri almakla yükümlü olmamaları ve bu koşullara tabi olmamaları gerektiğini ileri sürerek ulusal egemenliğin korunmasını savunmuştur.⁷⁶⁸ Tüm bu noktalar çerçevesinde Çin'in, çevre güvenliğine yönelik uzun vadeli tutumunun, iklim değişikliğini bir kalkınma sorunu olarak yansıtmak ve bu konuda devletlere düşen sorumluluk konusunda gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler arasında "ortak ama farklı sorumluluk" tesis edilmesi gerektiğini vurgulamak olduğu görülmektedir.

Çin, iklim değişikliği sorununun uluslararası yönetiminde söz sahibi olma amacı çerçevesinde 1993 yılında, oluşturulmasından yalnızca 1 sene sonra BM İklim Değişikliği Sözleşmesi'ne katılmış olup, 1998'de Kyoto protokolüne katılması ve 2001'de Bush yönetimi altında ABD'nin protokolden çekilmesi, Çin'in uluslararası çevre güvenliğine yönelik normları benimsemesine yönelik uluslararası imajını ve yumuşak gücü olumlu yönde girişimler olmuştur.

2010'larda özellikle Xi Jinping yönetiminin ardından Çin'in yukarıda ele alındığı üzere iklim değişikliğine yönelik devletlerin sorumluluklarına ilişkin farklı dikotomilere dayanan ayrışmacı tutumu değişiklik göstermeye başlamış olup, Xi

⁷⁶⁸ Gang Chen, **China's Climate Policy**, New York: Routledge, 2012, p. 1-5

yönetiminin iklim değişikliğini güvenliği de ilgilendiren ve bütüncül bir bakış çerçevesinde ele almaya başladığı görülmektedir. Sorumlu bir büyük güç olarak Çin, çevre güvenliği ve iklim değişikliği konularında Başkan Xi Jinping'in de vurguladığı üzere “katılımcı, katkıda bulunan ve yönlendiren” rolünü üstlenecektir.⁷⁶⁹ Mao döneminin doğa karşıtı düşünce yapısının tam karşısında yer alan Xi dönemi çevre politikasının, Hu Jintao döneminin çevre bilinci çizgisini bir adım ileriye götürme amacıyla olduğu görülmekle birlikte, Konfüçyüsçü düşünceden oldukça etkilendiği de belirtilmelidir. Bu doğrultuda Çin'in mevcut çizgisinin, iklim değişikliğinin insanlık için ortak bir endişe olduğu görüşünü yansıttığı görülmektedir. Hala esas olarak gelişme kaygıları çerçevesinde teknik bir sorun olarak ele alınsa da, iklim değişikliği sorunu artık yalnızca salt gelişmekte olan ülkelerin ya da Çin'in gelişimine yönelik değil, aynı zamanda insanlık için ortak bir tehdit olarak algılanmaktadır. Diğer bir deyişle doğa ile savaşmaktan ziyade doğanın korunması fikrine dayalı Xi dönemi çevre politikası, “insanlığın ortak geleceğine sahip bir topluluğu” vurgulamaya devam etmektedir.⁷⁷⁰

Konfüçyüsçü felsefenin özünün uyumlu bir insan topluluğu kurmak olduğundan hareketle, bahsedilen uyum kavramı sadece insanlar arasındaki uyumlu ilişkiyi değil, aynı zamanda insan ve doğa arasındaki ilişkiyi de kapsamaktadır. İnsanların doğanın bir parçası olduğuna inanan Konfüçyüsçü felsefe, bu düşünceden hareketle insan ve doğanın birliğini vurgulamakta olup, 2012'den beri Xi Jinping yönetimindeki Çin kimliğinin ahlaki ve ideolojik temelinde önemli bir yer tutmaktadır. Uyumlu toplumun Çin kimliğinin bir parçası olarak vurgulanmasının ardından ekolojik uygarlık, doğa ve insanlık arasındaki uyumu sağlamak için yeni bir model olarak Çin politikasının bir parçasını oluşturmaya başlamıştır.⁷⁷¹ 2013 yılına ait Çin'in iklim değişikliğine yönelik politika ve eylemlerini içeren raporda Xi, “ekolojik gelişmeye öncelik vermeli ve bunu Çin karakteristiğine sahip sosyalizm bünyesinde birleştirerek..... ekonomik, politik, kültürel ve sosyal gelişmeyi içeren, yeşil, döngüsel ve düşük karbonlu teşvik etmeye

⁷⁶⁹ Binbin Wang, **China's Transition on Climate Change Communication and Governance: From Zero to Hero**, Singapore: Springer, 2021, p. ix

⁷⁷⁰ Juha A. Vuori, “Climate Security in China: An Issue for Humanity Rather Than the Nation”, **Climate Security in the Anthropocene: Exploring the Approaches of United Nations Security Council Member-States**, Ed. Judith Nora Hardt, Cameron Harrington v.d., Cham: Springer, 2023, p. 47-48

⁷⁷¹ Kopra, **China and Great Power Responsibility**..., p. 86

odaklanan bir gelişimi içerecek şekilde gerçekleştirmeliyiz”⁷⁷² sözleriyle çevresel güvenliğin artık Çin politikasının bir parçası haline geldiğini doğrulamaktadır.

Yine 2017 yılında gerçekleştirdiği BM konuşmasında Xi “insanlığın çok sayıda zorluk ve artan risklerin olduğu bir çağa şahitlik ettiğini belirtmiş ve iklim değişikliğini de terörizm, mülteci krizi, bulaşıcı hastalıklar ile birlikte bir güvenlik tehdidi olarak” nitelendirmiştir. Bu tanımlamadan hareketle Xi, dünyanın yeşil, düşük karbonlu, döngüsel ve sürdürülebilir yaşam ve üretim tarzını takip etmesi gerektiğini ve daha iyi bir yaşamı ve çevreyi garanti eden sağlam bir kalkınma modelinin keşfedilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Paris Anlaşması’nın bu kapsamda iklim yönetişimi tarihinde bir kilometre taşı olduğunu belirten Xi, anlaşmanın uygulanması için tüm tarafların birlikte çalışması gerektiğini ve Çin’in bu kapsamdaki yükümlülüklerini yerine getireceğini belirtmiştir.⁷⁷³

Özetle Xi Jinping’in iklim değişikliği konusunu, yönetiminin en önemli endişelerinden biri olarak kabul etmesi ile birlikte, Pekin sorunun çözümüne yönelik 2060 yılına kadar karbon nötrlüğünün sağlanması, 2030’dan önce en yüksek karbondioksit emisyonlarına ulaşmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının 2030 yılına kadar toplam enerji üretiminin %25’ini oluşturması, karbon yoğunluğunu veya GSYİH birimi başına salınan karbon miktarını 2030’a kadar %65’den fazla azaltmak, 2030’a kadar toplam 1,2 milyar kilovat kapasiteye sahip olacak kadar güneş ve rüzgar enerjisi jeneratörü kurmak gibi hedefler koymuştur. Ne var ki uzmanlar, tüm bu hedeflerin birçoğunun yeterince iddialı olmadığına ve birbirleriyle veya Paris Anlaşması ile uyumlu olmadığına dikkat çekmektedir. Örneğin Paris Anlaşması’na göre Çin’in hedefine en geç 2025 yılına kadar ulaşması gerekecek olup, hedefte belirtilen 2030 tarihi, anlaşma taahhüdü ile uyuşmamaktadır.⁷⁷⁴

⁷⁷² “China’s Policies and Actions for Addressing Climate Change (2013)”, The National Development and Reform Commission The People’s Republic of China, (Çevrimiçi), <http://www.ncsc.org.cn/yjcg/cbw/201311/W020180920484676540025.pdf>, Erişim: Ağustos 14, 2023

⁷⁷³ “Work Together to Build a Community of Shared Future for Mankind”, **Xinhua.net**, January 19, 2017, (Çevrimiçi), http://www.xinhuanet.com/english/2017-01/19/c_135994707.htm, Erişim: Ağustos 14, 2023

⁷⁷⁴ Lindsay Maizland, “China’s Fight Against Climate Change and Environmental Degradation”, **Council on Foreign Relations**, May 19, 2021, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/background/china-climate-change-policies-environmental-degradation>, Erişim: Ağustos 14, 2023

Xi Jinping yönetiminin en önemli girişimlerinden biri olarak kabul edilebilecek BRBY Girişimi de ekonomik getirilerinin yanı sıra, iklim değişikliğine yönelik vaatleri ile de dikkat çekmektedir. Öyle ki Girişimin uygulanması, yalnızca küresel siyasi ve ekonomik durumları etkilemekle kalmayacak, aynı zamanda Kuşak ve Yol üzerindeki ülkelerin enerji, kaynak ve çevresel durumlarını da geliştirecektir. 2016'daki konuşmasında da Xi, Girişimden bahsederken “yeşil, sağlık, yönetim” ilkelerini belirterek bir anlamda Girişimin çevresel katkılarına da dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Güney-Güney işbirliği ile büyük oranda örtüşen Girişimin, ilgili ülkelerin çoğunun yoksul, gelişmekte olan ve iklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerin iklim değişikliğini ele almasını ve gerekli katkıyı yapmasını da sağlaması amaçlanmaktadır.⁷⁷⁵

Çin-ABD ilişkilerine iklim değişikliği çerçevesine bakıldığında ise iki ülkeden gelen en somut ortak çalışma ise Kasım 2014'te Obama ve Xi görüşmesi sonucu yayınlanan “İklim Değişikliği Konusunda Çin-ABD Ortak Bildirisi” olup, bildiri çerçevesinde iki ülke de emisyon azaltımı konusunda birtakım taahhütlerde bulunmuştur. 2016 yılında ise iki lider Paris Anlaşması'nı onaylayarak dünyanın en büyük iki sera gazı yayan ülkesi konumunda olan iki büyük gücü olarak iklim krizinde üzerlerine düşen görevi yapacaklarını bir anlamda taahhüt etmiştir.⁷⁷⁶ Ne var ki iki ülke ortaklığında yakalanan bu olumlu hava, uzun sürmemiş ve Trump yönetimi çerçevesinde ABD'nin iklim politikaları tamamen tersine çevrilmiştir.

Trump'ın seçildiği takdirde Paris Anlaşması'ndan çekileceği vaadi, Çin'i yeni bir liderlik rolüne yükseltmiştir. Çin, bu beklentilere hızla yanıt vermeyi ihmal etmemiş ve ABD'nin Paris Anlaşması'ndan çekilmesi durumu halinde dahi Çin'in iklim taahhütlerini terk etmeyeceğinin altını çizmiştir. 2017 yılında ABD'nin Paris Anlaşması'ndan çekilmesinin ardından uluslararası iklim yönetiminde liderliği iyiden iyiye ele geçiren Çin, AB ve Kanada'nın da katılımıyla Eylül 2017'de İklim

⁷⁷⁵ Wang, **China's Transition on Climate Change**..., p. 122

⁷⁷⁶ Angang Hu and Qingyou Guan, **China: Tackle the Challenge of Global Climate Change**, London and New York: Routledge, 2017, p. 296; Eliza Northrop and Melisa Krnjaic, “US and China Join Paris Agreement, Bringing it Much Closer to Taking Effect”, **World Research Institute**, September 3, 2016, (Çevrimiçi), <https://www.wri.org/insights/us-and-china-join-paris-agreement-bringing-it-much-closer-taking-effect>, Erişim: Ağustos 14, 2023

Eylemi ile İlgili Bakanlar Toplantısı gerçekleştirmiştir.⁷⁷⁷ Aynı sene Davos'ta gerçekleştirilen ekonomi zirvesinde yine Xi'nin iklim değişikliği ve Paris Anlaşması'na ilişkin sözleri damga vurmuştur:

“Çok taraflı kurumların otoritesini ve etkinliğini korumak için çok taraflılığa bağlı kalmalıyız. Verdiğimiz sözleri tutmalı ve kurallara uymalıyız. Kişi kuralları uygun gördüğü şekilde seçmemeli veya esnetmemelidir. Paris Anlaşması, küresel kalkınmanın altında yatan, zor kazanılmış bir başarıdır. Tüm imza sahipleri ondan uzaklaşmak yerine ona bağlı kalmalıdır.”⁷⁷⁸

Tüm bu gelişmeler ve Xi'nin açıklamaları, Çin'in ABD'nin geri çekilmesi üzerine iklim yönetişiminde ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma isteğinin birer kanıtı niteliğinde olup, süreçten gerek AB gerekse gelişmekte olan ülkelerle iyi ilişkilerini sürdüren Çin kazançlı çıkmıştır.

Trump yönetimi ile başlayan ABD'nin çevre güvenliğine yönelik negatif tutumu, Xi Jinping yönetiminin Konfüçyüsçü felsefeyi referans alan insan ve doğa arasındaki uyumu gözeten politikası karşısında bir anda dezavantajlı bir konuma düşmüştür. Öyle ki başkanlık kampanyası sırasında iklim değişikliğini bir “komplo” olarak nitelendiren Trump, seçilmesi halinde ABD'nin Paris Anlaşmalarından çekilmeyi ve BM bünyesindeki iklim değişikliği projelerine ayrılan mali desteğin kesilmesini taahhüt etmiş, bir anlamda ABD'nin çevresel güvenlik zirvesinden “çekilmesi”, küresel yönetişime dair büyük belirsizlikler yaratmış ve uluslararası toplumun Çin'in iklim de dahil olmak üzere bir dizi küresel yönetişim sorununa liderlik yapabileceği beklentilerini doğurmuştur.⁷⁷⁹

Biden yönetimi ile ABD bir kez daha iklim değişikliği politikalarında bir değişime gitmiş, yönetim iklim güvenliğini yeniden temel öncelik haline getirme arayışlarına girmiştir. ABD emisyonlarını ve iklim değişikliği konusunda Amerikan liderliğini geri getirmeyi taahhüt eden Başkan Joe Biden, Çin ile bir angajman gerçekleştirilmesinin şart olduğunu iddia etmiştir. Bu kapsamda 2021'de Biden'ın iklim elçisi John

⁷⁷⁷ Kopra, **China and Great Power Responsibility**..., p. 145-146

⁷⁷⁸ “Full Text: Xi Jinping's Keynote Speech at the World Economic Forum”, **The State Council Information Office The People Republic of China**, April 6, 2017, (Çevrimiçi), http://www.china.org.cn/node_7247529/content_40569136.htm, Erişim: Ağustos 14, 2023

⁷⁷⁹ Wang, **China's Transition on Climate Change**..., p. 121

Kerry'nin Şangay'a yaptığı ziyaret sırasında iki ülke, Paris anlaşması kapsamında daha iddialı taahhütlerde bulunma konusunda anlaşmıştır. Buna ek olarak Biden yönetimi, Çin'in bu alandaki hakimiyetine yanıt olarak ABD'nin temiz enerji endüstrilerini güçlendirmeyi amaçlayan hedefler de dahil olmak üzere Pekin ile rekabeti vurgulamıştır.⁷⁸⁰

Wang'a göre yukarıda detayları ile görüldüğü üzere iklim yönetişimi liderliğinin devir teslim sürecine bakıldığında Çin'in erken dönem iklim değişikliği politikalarına yönelik negatif tutum sergilediği görülmekte iken, özellikle Xi dönemi sonrası bu tutum norm alıcıdan lidere dönüşmüştür. Çin'in bu değişen tutumu ve üstlendiği rolde iki etmen belirleyici olmuş, ilk olarak 2009'daki Kopenhag Müzakereleri'nin Çin üzerinde güçlü bir etki yarattığı gözlenmiştir. Müzakereler sırasında arabuluculuk rolü üstlenen Çin, bir anlamda bu sırada iklim yönetişimi liderliği provası yapmıştır.⁷⁸¹

Çin, Xi liderliğinde, yakın dönemde uyguladığı gelişmiş-gelişmekte olan ülke dikotomisini reddederek iklim değişikliğine insanlığın sorunu olarak yaklaşmış ve sorunu Çin'in ulusal gündeminden çıkararak uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka taşımıştır. Xi Jinping yönetimi altında Konfüçyüsçü felsefenin de Çin kimliğine eklenmesiyle iklim değişikliğini gündemin üst sıralarına taşıyan Çin, ABD'nin Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'ndan da çekilmesi ile uluslararası sistemi, iklim yönetişiminde liderliği alabileceğine ikna etmiş görünmektedir. Bu süreçte Çin'in gerek politikaları gerekse Xi'nin söylemlerinin uluslararası hukuk ile uyumlu olduğu ve mevcut yapının değiştirilmesi amacı gütmeyeceği, bu kapsamdaki hedeflerini agresif yollarla değil, uluslararası hukuk aracılığı ile çözmesi ile de görülmektedir. Uluslararası iklim müzakerelerinde de arabuluculuk rolünü daha fazla üstlenme gayreti içerisinde olan Çin'in, Paris Anlaşması taahhütlerini uygulamaya devam edeceği görülmektedir. Bununla birlikte Biden yönetiminin tekrar aktif olarak yer almayı amaçladığı iklim yönetişimi kapsamında öncelikli görüşmeyi ve anlaşmayı

⁷⁸⁰ Chad M. Briggs, "Climate Security at the UN and in the United States, 2007-2020: The Contradictory Leadership and Silence of the US", **Climate Security in the Anthropocene: Exploring the Approaches of United Nations Security Council Member-States**, Ed. Judith Nora Hardt, Cameron Harrington v.d., Cham: Springer, 2023, p. 339; Maizland, "China's Fight Against Climate Change.."

⁷⁸¹ Wang, **China's Transition on Climate Change...**, p. 117

Çin ile yapması, bir anlamda Çin'in iklim yönetimindeki liderliğini kabul ettiğinin de bir göstergesidir.

4.2.6. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi ve Silahsızlanma Konusunda Çin'in Yaklaşımı

Merkez üssünün Avrupa olduğu ve bölgedeki süper güç çatışmasının belirlediği ilk nükleer çağın aksine ikinci nükleer çağın Asya'daki bölgesel nükleer güçlerin yükselişi ile karakterize edileceği tartışılmakta, Çin'in ise bu yeni nükleer çekişme üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Diğer bir deyişle Çin, nükleer sistemdeki en büyük oyuncular -ABD ve Rusya ve en yeni olarak Hindistan ve Pakistan- birbirine bağlayan oyun kurucu rolündedir. Çin'i bu Asya merkezli muhtemel çekişmede kilit oyuncu konumuna yükselten etmenlere bakıldığında ise önemli bir nükleer teknoloji kaynağı ve balistik füze tedarikçisi olarak İran ve Pakistan'a önemli miktarda yardımda bulunması ve BMGK'de nükleer silahların yayılmasının önlenmesi krizini yönetme çabaları kapsamında giriştiği etkin rol gösterilebilir.⁷⁸²

1960'lar ve 1970'ler boyunca Çin, 1963 Kısmi Test Yasağı Anlaşması (PTBT), 1968 Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT), ve 1972 Stratejik Silahların Sınırlandırılması Müzakerelerini (SALT I), ABD ve Sovyetler Birliği tarafından nükleer tekellerine dayalı bir düzeni pekiştirmek için birer araç olarak nitelendirmiş ve o dönemdeki nükleer düzene şüphe ile yaklaşmıştır. Çin'in bu şüpheli ve negatif yöndeki tutumu 1980'de Silahsızlanma Konferansı'na ve 1984'de Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na katıldıktan değişmeye başlamış, 1990'larda ise Çin, bu kapsamdaki çeşitli anlaşmalara imza atarak taahhütlerini derinleştirmiştir: 1992'de Nükleer Silahsızlanma Anlaşması (NPT) ve 1996'daki Kapsamlı Test Yasağı Anlaşması (CTBT).⁷⁸³

⁷⁸² Henrik Stalhane Hiim, **China and International Nuclear Weapons Proliferation: Strategic Assistance**, New York: Routledge, 2019, p. 1; George Perkovich, "Principles for Reforming the Nuclear Order", **Security Studies Center Proliferation Papers**, 2008, p. 20

⁷⁸³ Nicola Horsburgh, **China and Global Nuclear Order: From Estrangement to Active Engagement**, Oxford: Oxford University Press, 2015, p.2

Aslında Maoist dönemde Çin, yukarıda ifade edildiği gibi Sovyetlere ve Sovyetlerin işaret ettiği düzene şüphe ile yaklaşmamakta idi, hatta başlangıçta Çin, nükleer konularda Sovyetlerin yanında yer alarak nükleer silahsızlanma fikirlerini desteklemiştir. Ne var ki 1960'larda Sovyetler ile ilişkilerin bozulması üzerine Çin'in Sovyet destekçisi nükleer yaklaşımı da değişmiş, Çin ABD-Sovyetler Birliği tarafından teşvik edilen bir nükleer düzeni desteklemeyi reddetmiş, aynı zamanda bu dönemde Kore Savaşı'nın da etkisiyle tehdit algıları yükseldiğinden nükleer silahlanma politikasını benimsemeye eğilim göstermiştir. Öyle ki Çin, hem ABD hem de Sovyetlerden ayrı bir duruş sergilediğini göstermek için "sosyalist proliferasyon" olarak adlandırdığı alternatif bir model önermiştir. Diğer bir deyişle önerdiği bu alternatif model ile Çin, nükleer düzeni nasıl olması gerektiğine dair daha geniş bir düşünceyi etkileyerek yeni bir düzen yaratma sürecine doğrudan katılmayı tercih etmiştir.⁷⁸⁴ Her durumda Çin, ABD ve Sovyetler tarafından bir nükleer tekeli inşa edilmesini reddetmiş, bu dönemde potansiyel olarak nükleer bir güç olmasını engelleyebilecek herhangi bir anlaşmada yer almak istememiş ve bu doğrultuda uluslararası hukuk mekanizmalarına katılım göstermemiştir.

Dönemin iki süper gücü tarafından çevrelendiğini hisseden ve güvenlik kaygılarını üst seviyede yaşayan Çin için 1980'lere dek nükleer silahsızlanma programının desteklenmesi gibi bir durum ülke çıkarlarına başlıca aykırı olup, söz konusu değildir. 1979'dan sonraki süreç ise modernleşme (reform ve dışa açılım) politikası ile Çin kimliği inşasının hız kazandığı döneme denk gelmekte olup, bu dönemden itibaren Çin'in nükleer silahsızlanmaya yönelik tutumunun değişim göstermeye başlaması tesadüf değildir. Bu dönemden itibaren Çin'in nükleer silahsızlanmaya yönelik rolü aktif bir katılımcıya dönüşmüş, 1990'lardan itibaren Pekin hükümeti nükleer silahsızlanma anlaşmasını ve bir bütün olarak nükleer silahsızlanma rejimini yasallaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra bölgesel politikalarda da Asya'ya yönelik ciddi girişimlerde bulunan Çin, Kuzey Kore'nin nükleer programının çözümüne yönelik girişimlerde merkezi bir rol üstlenmiştir.⁷⁸⁵

⁷⁸⁴ A.e. , p.35-50

⁷⁸⁵ Evan S. Medeiros, **Reluctant Restraint: The Evolution of China's Nonproliferation Policies and Practices, 1980-2004**, Stanford: Stanford University Press, 2007, p. 5

Bununla birlikte nükleer füzeler ile ilgili mal ve teknolojileri ihraç etmeye devam eden Çin'in nükleer politikasının kendi içerisinde bazı çelişkiler barındırdığı görülse de, ihracatın temelini uluslararası sistemi nükleer silahlanmaya teşvik etmek ve nükleer silahsızlanmayı tehlikeye atma amacı çerçevesinde değil, ekonomik çıkarlar göz önünde bulundurularak gerçekleştirildiği söylenebilir.

Çin'in yukarıda altı çizilen uluslararası nükleer sisteme ait anlaşmalara taraf olması, Çin tehdidi teorisinin aksine Çin'in barışçıl yükselişine dair uluslararası imajını tazeleyecek bir etmen olup yayılcı ve agresif bir politika izlemeyeceğine dair bir anlamda Pekin hükümetinin teminatıdır. Dolayısıyla 1960'lardan 1990'lara gelindiğinde Çin'in olumlu anlamda geçirdiği dönüşüm üzerinde ekonomik çıkarlar, uluslararası sistemdeki imajını düzeltmek, inşa edilen Çin kimliğinin tanıtımı ve uluslararası sistemden gelebilecek tehdit algılarının azalması gibi çeşitli faktörler etkili olmuştur.

Çin'in nükleer silahsızlanmaya yönelik tutumu, 1960'lardan günümüze yavaş fakat iddialı bir dönüşüm geçirmiş olup, bu değişim ve dönüşümü uluslararası hukuk ile inşa edici ilişkisi çerçevesinde yorumlamak mümkündür. Öyle ki inşa ettiği kimliği ve bu kimliğe dayandırdığı yeni politikaları çerçevesinde Çin, uluslararası hukuk açısından nükleer bir devletten, nükleer silahların yayılmasının önlenmesini ve dolayısıyla nükleer silahsızlanmayı savunan bir devlete dönüşmüştür.⁷⁸⁶ Fakat bu çıkarımı yaparken dikkat edilmesi gereken bir nokta varsa, Çin'in nükleer silahsızlanmaya dair bu evriminin yalnızca kimlik çerçevesinde açıklanmasının yeterli olmayacağıdır. Öyle ki yaklaşık 60 yıla tekabül eden bu süreçte Çin'in çıkarları çerçevesinde gerçekleştirdiği kar-zarar hesaplamaları ve uluslararası sisteme dair tehdit algısındaki değişiklikler de önemli rol oynamıştır.

Tüm bu nükleer silahsızlanmaya destek yönündeki söylem ve politikalarına karşın, ABD Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı bir rapor, son dönemde Çin'in nükleer cephaneliğinin genişletilmesiyle ilgili bir dizi endişe verici bulguyu işaret etmektedir. Buna göre Çin Halk Cumhuriyeti Ordusu Roket Gücü'nün eğitim sahasında nükleer

⁷⁸⁶ Fan Jishe, "Nuclear Nonproliferation: China's Thinking and Practices", **Carnegie Endowment for International Peace**, 2016, p. 193-195

inşa girişimlerinin sıkılaştığını ve buna ek olarak nükleer savaş başlığına sahip füzeleri barındırdığından şüphelenilen üç farklı yerin yeni uydu görüntülerinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Bazı analistler ise bu durumun bir tür caydırıcılık stratejisi olarak tanımlamakta ve nükleer silahsızlanma politikası ile çeliştiğini öne sürmektedir. Aynı analistlere göre Çin'in bu nükleer duruşu, uluslararası toplumun ilgisini gerektiren yeni ve dinamik bir aşamaya girmiştir.⁷⁸⁷

Öte yandan Çin'in yukarıda bahsedilen genişletilmiş ve geliştirilmiş nükleer cephanelik arayışı ve bu kapsamda inşa girişimleri, NPT'nin VI. Maddesinin⁷⁸⁸ temel uluslararası yasal yükümlülüğünü en ciddi şekilde ihlali olarak da yorumlanmaktadır. Bu çıkarıma göre Çin'in nükleer inşası bir uluslararası hukuk ihlalidir, çünkü NPT yalnızca nükleer devletlere sınırlamalar getirmez, aynı zamanda Çin'in nükleer faaliyetlerinin nihayetinde mevcut uluslararası nükleer düzeni tehdit etme riski de barındırmaktadır.⁷⁸⁹ Diğer taraftan yaklaşık 300 nükleer silaha sahip olduğu tahmin edilen Çin, nükleer gücünün savunma amaçlı olduğunu ve uluslararası nükleer düzene ve dolayısıyla uluslararası hukuka herhangi bir tehdit oluşturmadığını savunmaktadır.⁷⁹⁰

Süreç içerisindeki nükleer yaklaşımının geçirdiği dönüşüme bakıldığında Çin'in tüm bu süreçteki nükleer silahsızlanmaya dair değişen tutumu, uluslararası sistemden ve sistemdeki büyük güçlerden gelen tehdit algısı çerçevesinde şekillenmektedir. Görülmektedir ki, tehdit algısı yüksek iken Çin'in uluslararası sistemden izole ve uluslararası hukuktan uzak kalmasının da etkisiyle bir caydırıcılık unsuru olarak

⁷⁸⁷ "China's Nuclear Buildup Violates International Law", **ICAN**, November 12, 2021, (Çevrimiçi), https://www.icanw.org/china_nuclear_buildup, Erişim: Ağustos 9, 2023

⁷⁸⁸ Anlaşmanın ilgili maddesi: "Antlaşmanın taraflarından her biri, nükleer silahlanma yarışının erken bir tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkin uluslararası kontrol altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir antlaşmaya ilişkin müzakereleri iyi niyetle sürdürmeyi taahhüt eder." Ayrıntılı bilgi için bkz. "The Treaty of the Non-Proliferation of Nuclear Weapons", **United Nations**, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html#:~:text=Article%20VI,strict%20and%20effective%20international%20control>, Erişim: Ağustos 24, 2023

⁷⁸⁹ Thomas D. Grant, "China's Nuclear Buildup Violates the NPT", **National Interest**, June 14, 2022, (Çevrimiçi), <https://nationalinterest.org/feature/china%E2%80%99s-nuclear-buildup-violates-npt-202922>, Erişim: Ağustos 9, 2023

⁷⁹⁰ Julian Borger, "China May Have Conducted Low-Level Nuclear Test, US Claims", **The Guardian**, April 16, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/16/china-may-have-conducted-low-level-nuclear-test-us-report-claims>, Erişim: Ağustos 9, 2023

güvenlik çıkarlarını önceleştirerek nükleer silahlanmaya sarıldığı bir politika izlemiştir. Zaman içerisinde uluslararası sistemden izolasyonu kırıldıktan ve çevreden gelen tehdit algıları ve çevrenleme hissi azaldıkça nükleer silahlanma politikasının yerini nükleer silahsızlanmanın aldığı görülmekle birlikte, bu durumda uluslararası hukuka ve normlara katılımın etkisi büyüktür. Yani görülmektedir ki Çin'in nükleer silahlanma/silahsızlanma politikası, o dönemde ulusal politikanın merkezine konulan amaç doğrultusunda şekillenmektedir. Güvenlik kaygıları yüksek olduğu dönem nükleer silahlanma politikası tercih edilmekte ve ideolojik güç, ekonomi çıkarları ikinci plana atılmakta iken, güvenlik kaygıları ortadan kalktığında ya da minimuma indiğinde nükleer silahsızlanma politikasının benimsenerek ekonomik temelli politika izlenmektedir. Öte yandan erken dönem nükleer politikalarını uluslararası sistemi, sistemin normlarını ve ABD ve Sovyetler başta olmak üzere büyük güçler ile ilişkilerini dost-düşman temeline yerleştiren Çin, bu dönemde sisteme yönelik sahip olduğu negatif algıları nedeniyle yapı (uluslararası hukuk) ile inşa edici bir ilişkide bulunamamıştır. 1970'lerden günümüze dek gelindiğinde ise bu düşman olarak tanımlanan birimlerin önce rakibe, daha sonra ise potansiyel bir dost ya da diğer bir deyişle işbirliği partnerine dönüşmesi, yapı ile yapan arasındaki karşılıklı inşa edici ilişkiyi beraberinde getirmiştir.

Nicola Horsburgh'a göre Çin'in erken dönem nükleer tutumunda karşı olduğu şey aslında küresel nükleer düzen değil, sistemin süper güçlerinin dikte ettiği girişimlerdir. Çin, bunun yerine dolaylı olarak daha geniş düşünmeye katkıda bulunmuş, mevcut nükleer düzendeki ayrımcı yönleri vurgulayarak, daha adil ve eşit bir nükleer düzenin nasıl inşa edileceği hakkında etkin bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Hatta sosyalist proliferasyon da Çin'in bu kapsamdaki girişimlerinden birisi olarak gösterilebilir.⁷⁹¹

Nükleer silahsızlanmaya dair son yıllarda artan bir liderlik girişimlerinde bulunulsa da Çin'in bazı açılardan nükleer silahsızlanma normu ile çelişen politikalar izlediği de görülmektedir. Her ne kadar uluslararası normlara bağlı kalarak nükleer düzenin devamına dair önemli bir katkıda bulunsada nükleer teknolojileri ihraç etmeye devam ederek ve Amerikan raporlarına da yansıdığı şekilde nükleer inşa eylemlerine devam

⁷⁹¹ Horsburgh, *China and Global Nuclear Order..*, p. 51-57

ederek kendisine dair endişelerin devam etmesini de sağlamaktadır. Diğer bir deyişle Pekin hükümeti nükleer silahsızlanmaya dair uluslararası hukuk mekanizmalarına ve normlarına bağlı kalmaya devam etse de bu normlar ile çelişen uygulamaları, uluslararası arenadaki statüsüne zarar verebilir. Bu noktada Pekin hükümetini ulusal çıkarları ile nükleer silahsızlanma normları arasında bir denge kurma konusunda zor bir görev beklemektedir. Yine de uluslararası sistemden izole bir nükleer devletten, uluslararası hukuk normlarını benimseyen ve nükleer silahsızlanmayı destekleyen bir devlete dönüşmek, yapı (uluslararası hukuk) ile yapan (Çin) arasındaki karşılıklı inşa edici etkileşimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

21. yüzyılın yeni büyük gücü olarak ortaya çıkan Çin'in yükselişi, çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Büyük güçlerin uluslararası sisteme dair önemli roller üstlendiği mevcut düzende, bu çalışma yükselen bir güç olarak ortaya çıkan Çin'in hızlı yükselişinin, uluslararası hukuka yansımalarını konu edinmektedir. Çinli liderlerin söylemlerinde sıklıkla vurguladığı üzere Çin'in barışçıl yükselişi ve uyumlu dünya kavramları, uluslararası hukuk yaklaşımlarında da görülecek mi, yoksa bu yükseliş barışçıl değil iddialı bir şekilde gerçekleşerek yeni bir uluslararası hukuk inşası arayışını da beraberinde mi getirecek? Çalışmanın ele aldığı temel soruların altını bu şekilde çizmek gerekmektedir. Şu bir gerçektir ki, Çin'in 1990'lardan itibaren büyük bir ivme kazanan ekonomik gelişimi ile, ülkenin uluslararası hukuka entegre olduğu dönem paralellik göstermekte olup, bu ivmede uluslararası hukuk normlarının benimsenmesinin payı olduğu savunulmaktadır. Her ne kadar 2000'ler sonrası dış politikası incelendiğinde yumuşak gücün ağırlık kazandığı görülse de Çin'in sahip olduğu askeri ve nükleer güç de göz önüne alındığında, bu yükselişin herhangi bir çıkar çatışması durumunda sert güce başvurmayı tercih edip etmeyeceği belirsizliğini korumaktadır. Böyle bir durumda Çin'in mevcut uluslararası hukuk normlarına uyum mu sağlayacağı yoksa yeni bir uluslararası hukuk inşası mı amaçlayacağı, bu çalışmanın sormak istediği temel sorulardandır.

Çalışma, ilgili soruların cevaplanabilmesi için gerekli araştırmayı inşacı yaklaşım üzerine kurgulamıştır. İnşacı yaklaşıma dair önemli bir nokta, fikir ve normların maddi güçten bağımsız olduğu ve devletlerin inşacı yaklaşım ile dünya siyasetini nasıl anladıklarını şekillendirdiği ve sonuç olarak da güç kullanma biçimlerini belirlediğidir. Uluslararası toplumda devletler, hâkim olan fikir ve değerleri içselleştirir ve çıkarıcı bir anlayışla salt güç için mücadele etseler bile bu fikir ve değerler devlet kimlikleri üzerinde inşacı bir etkiye sahiptir ve devletler zamanla içselleştirdikleri bu değer ve normlara aykırı davranmaktan kaçınırlar.

Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekmektedir: İnşacı teorisinin öne sürdüğü gibi çok taraflı kurallar, normlar ve ilkeler devletlere dayatılan dış kısıtlamalar olarak algılanmamalıdır. Öyle ki bu norm ve ilkeler çerçevesinde pratikte gerçekleştirdikleri

eylemler, devletlerin zamanla kavramsal/düşünsel yapılarını değiştirip dönüştürebilir. Dolayısıyla başlangıçta sadece çıkarları doğrultusunda uluslararası hukukun norm ve ilkelerine uyum sağlayan bir devlet, zamanla yapı ile geçirdiği etkileşim süreci sonucunda öznelarası anlamlar yoluyla çıkarlarını ve kimliğini yeniden tanımlama sürecine girebilir. Bu perspektiften Çin'in durumu ele alındığında, Çin'in bir yapan olarak yapı (uluslararası hukuk) ile girdiği karşılıklı etkileşim süreci, başlangıçta ekonomik kalkınma temelli bencil kaygı ve çıkarlarla motive edilse bile, zamanla bu tutumun yumuşamaya başlayarak yapı ile (uluslararası hukuk) bütünleşmesini kolaylaştırmış, hatta bazı açılardan yapıya katkıda bulunmasını bile sağlamıştır. Öyle ki barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi, egemenliğe saygı, içişlerine karışmama gibi başlıca ilke ve normları benimseyen Çin'in bu tutumunda, yapı ile girdiği etkileşim önemli rol oynamıştır. Yani yapı ile yapanın karşılıklı olarak birbirlerini değiştirip dönüştürdükleri bir ilişki, Çin ile uluslararası hukuk arasında gözlemlenmektedir.

Çin'in uluslararası hukuk ile hızla gelişen ve dönüşen ilişkisini, aslında Çin'in yükselişi kavramı ile birlikte ele almak gerekmektedir. Zira uluslararası hukuk, Çin'in yükselişinin ve uluslararası arenadaki yeni statüsünün bir anlamda meşruiyetini ve bu meşruiyetin devamını sağlayacak oldukça önemli bir araçtır. Bu kapsamda Çin, 1990'lardan itibaren uluslararası sistem ile etkileşimini ve uluslararası hukuka entegrasyonunu bir üst aşamaya taşımış, bu sayede bir anlamda Pekin hükümeti rejiminin uluslararası arenadaki güvenlik ve istikrarını da garanti altına almıştır. Diğer bir deyişle yapı ile girdiği karşılıklı etkileşim süreci, Çin'in yapıya (uluslararası hukuk) yönelik algısının da dönüşmesini sağlamıştır. Öyle ki başlangıçta uluslararası hukuk ilke ve normlarına yönelik, ülke potansiyelini ve çıkarlarını kısıtlayacak ve ülkenin gelişimini yavaşlatacak bir mekanizma olarak negatif yönde bir algı mevcut olsa da, zamanla yapı ile girdiği karşılıklı etkileşim süreci, Çin'in yapıya dair bu negatif algılarının yıkılıp tam tersi bir yönde yeniden inşa olmasını sağlamıştır. Yapı (uluslararası hukuk) ile yapanın (Çin) karşılıklı olarak paylaştıkları öznelarası anlamlar, Çin'in uluslararası hukuku artık 'Çin yükselişini kısıtlayıcı değil, teşvik edici' olarak algılamasının önünü açmıştır.

Çin'in uluslararası sistem ve uluslararası hukuktaki muhtemel rolünün ne yöne evrileceğine ilişkin literatürdeki tartışmalar farklı görüşler belirtmekte olup, genel olarak bakıldığında bir fikrin ağır bastığı görülmektedir: Çin'in ABD'ye karşı stratejik bir rakip olarak mevcut uluslararası hukuk düzeninden ve bu düzenin normlarından memnun olmadığını ve uluslararası düzeni değiştirmeye çalıştığını belirten görüşler, bu doğrultuda Çin'i uluslararası sistem ve uluslararası hukuka meydan okuyucu olarak konumlandırırken, ABD'yi ise mevcut sistemden memnun ve bu düzenin korunmasından yana olan ve bu doğrultuda statükonun savunucusu olarak tasvir etmektedirler. Bu çalışma ise, literatürde hâkim olan bu konumlandırmanın doğru olmadığını savunmaktadır. Bakıldığında gerek mevcut uluslararası örgütlerin norm ve kurallarına genel olarak uyumlu görüntüsü, gerekse ihtilaflı konularda agresif tutumuna rağmen kuvvet kullanımına başvurmaması ve devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin sıkı bir savunucusu olduğu göz önüne alındığında, Çin'in mevcut uluslararası hukuku ve uluslararası sistemi alaşağı etmek isteyen bir profil çizdiği söylenemez.

Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekmektedir ki, Çin'in revizyonist bir meydan okuyucu konumda olmaması, uluslararası hukuk normlarına yönelik hiçbir reform girişimi gerçekleştirmediği anlamına da gelmemektedir. Halihazırda bu çalışma da Çin'in uluslararası hukuk kapsamındaki rolünün ne olacağını sorgulamış ve 'revizyonistten ziyade reformist' bir duruş sergilediğini göstermiştir. Bu çıkarım ise, çalışma boyunca yapılan kuramsal ve kavramsal incelemeler ışığında yapılmış olup, çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde temeli kurulan Çin kimliği inşası, çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde ise uluslararası hukuk pratikleri üzerinden uygulamalı olarak sorgulanarak asıl sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal zemin olan inşacılık incelenmiştir. Çalışmada inşacı yaklaşımın kuramsal zemin olarak tercih edilmesinin temel sebebi, rasyonel teorilerden farklı olarak inşacı kuramın norm ve kuralların gerek iç politika gerekse uluslararası sistemde devletlerin politikalarında oynadıkları inşa edici rollerine dikkat çekmesidir. Zira çalışmanın son bölümünde de ele alındığı üzere Çin'in uluslararası hukuk pratikleri ve bu kapsamdaki reform girişimleri, mevcut norm ve kuralların inşa edici rolleri de sorgulanarak incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın uygulama

bölümündeki bu norm temelli yaklaşım, bizi birinci bölümü oluşturan kuramsal çerçevede inşacı yaklaşımı ele almaya itmiştir. Zira norm, düşünce ve fikirler gibi kuramsal boyutun bir hayli arka plana itildiği rasyonel teoriler ışığında çalışmanın sorusuna gerçekçi ve kapsamlı bir yanıt sunmak mümkün olmayacaktır.

Birinci bölümde vurgulandığı gibi inşacılığın Uluslararası İlişkiler’de yapı (devlet) ve yapan (uluslararası hukuk) arasındaki temel unsur olarak ele aldığı norm ve kurallar, nihayetinde sistemin dönüşümünde kilit bir rol oynayabilir. Gerek kimlikleri gerekse yapı ile girdikleri etkileşim sonucu meydana getirdikleri eylemleri yoluyla devletler, bu dönüşümü gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Hatta en nihayetinde yapan olarak devletlerin dönüştürdüğü norm ve kurallar içerisinde bulunduğu yapıyı da dönüştürebilir. Kısacası yapı-yapan arasındaki ilişki yeni bir düzenin inşa edilmesi ile sonlanabilir. Bölümün en önemli çıktısı ise, inşacı yaklaşım ile uluslararası hukuk ilişkisinin ele alındığı son kısım olup, inşacı bakış açısından uluslararası hukukun bir norm içselleştirme ve norm yayma aracı olarak tanımlanmasıdır. Bunun dışında yine çalışmanın kuramsal çerçevesinde ele alındığı üzere realizmin uluslararası hukuk analizlerinde sunduğu güç/hukuk ve çıkar üçgeninin, modern uluslararası hukukun mevcut yapısı göz önüne alındığında oldukça yüzeysel ve yetersiz bir çerçeve sunduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü ise kimliğin devletler üzerindeki inşa edici rolüne, bu doğrultuda modern otoriter rejimlerin yeni bir kimlik inşası olarak yükselişine ve Çin’in kimliğine odaklanmıştır. Bu kapsamda kimlik olgusu ve inşa edici rolü, en alt düzeyde siyasal sistemler içerisinde, orta düzeyde devletlerarası ilişkilerde ve en üst düzeyde ise uluslararası hukuk bağlamında ele alınarak üç aşama halinde kurgulanmıştır. Çalışmanın ilgili bölümde de ele alındığı üzere (2. Bölüm), modern otoriter rejimler de kendine özgü bir kimlik inşası arayışındadır. Bu bağlamda yapılan incelemeler doğrultusunda modern otoriter rejimlerin iç politikada sivil topluma, çoğulculuğa, muhalif kesime ve basına yönelik kontrolcü devlet politikaları benimseyen fakat iktidara geliş sürecinde ise tam tersi bir şekilde meşru ve adil bir yönetim iddiasında bulunan, dış politikada ise iç politikadaki tutum ve politikalarının tam tersi bir duruş sergileyerek uluslararası sisteme tam entegrasyon hedefleyen ve uluslararası sistem ile uyumlu bir profil amaçlayan bir kimlik inşası arayışında olduğu

anlaşılmıştır. Modern otoriter sistemlerin iki temel amacı bulunmaktadır: iç politikada rejimin meşruiyeti ve güvenliğinin sağlanması ve dış politikada ise inşa edilen kimliğin uluslararası sistem tarafından tanınması ve entegrasyon. Bu kapsamda bakıldığında Çin'in tipik bir modern otoriter rejim örneği oluşturduğu görülmektedir. Öyle ki dış politikada her ne kadar entegrasyondan ve etkin dış politikadan yana olsa da Çin rejiminin iç politikada hala geleneksel otoriterlik özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Rejim meşruiyetinin sağlanması için muhalif seslerin baskılanması, sivil toplumun kısıtlanması, seçim şartlarının adaletsiz olması gibi etmenler, Çin'in iç politikada hala geleneksel otoriterlik izleri taşıdığını göstermektedir. Öte yandan iç politikada devlet kontrolünde bir medya mevcutken, dış politikada ise bu medya gücünün Çin kimliğinin uluslararası arenaya tanıtımı ve Çin hükümetinin yumuşak güç inşası için oldukça çok yönlü ve etkin bir medya ağına kullanıldığını da atlamamak gerekir.

Çin'in modern otoriter kimliğinde Konfüçyüsçü düşüncenin kapsadığı yeri ayrıca vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Konfüçyüsçü öğretinin başlıca odak noktasını sadakat ve hoşgörü terimleri oluşturduğu göz önüne alındığında, Konfüçyüsçü düşüncenin Çin'in otoriter eğilimini dengelemek konusunda ayrıca bir işlevi olduğu görülmektedir. Öte yandan çalışmada yapılan inceleme doğrultusunda, Konfüçyüsçü düşünce ile modern otoriterlik arasında bazı paralelliklerin bulunduğu da görülmüştür. Çalışma, Konfüçyüsçü düşünceyi mikro ve makro olarak iki düzeyde incelemiş, mikro düzeyde bireyler ve aile içi ilişkiler ile birey-devlet ilişkisi ele alınmıştır. Makro düzeyde ise Konfüçyüsçü düşüncenin devletlerarası ilişkilere etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda görülmüştür ki Konfüçyüsçü düşünce, tıpkı modern otoriterlikte olduğu gibi, gerek aile içerisinde gerekse birey-devlet ilişkisinde otoriteye bağlılığı vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle Konfüçyüsçü düşüncenin temelinde devlet içi düzeyde yöneten ile yönetilen, aile içi düzeyde ise baba ile eşi ve çocukları arasında bir hiyerarşik ilişki mevcuttur. Kısacası öğretisi, gerek aile içi ilişkileri, gerekse birey-devlet ilişkilerinin karşılıklı inşasında oldukça etkilidir. Devletlerarası ilişkilere dair ise Konfüçyüsçü felsefe, askeri güç kullanımı ve ceza karşısında konuşma merkezli politikayı öne çıkarmakta, diğer bir deyişle 'dengeli müzakere'yi savunmaktadır. Bu noktada Konfüçyüsçü düşüncenin salt iletişimi baz aldığı anlaşılmamalıdır, zira

politikada fikirler, konuşma ve müzakerenin, kısacası öznelelararası anlamların yapı ve yapan arasındaki inşa edici gücünü vurgulasa da politikanın otorite ve kontrolden bağımsız düşünülmemeyeceğini de iddia etmektedir. Tıpkı modern otoriterlikteki gibi politik düzen ve istikrarı merkeze yerleştiren Konfüçyüs, bunların sağlanmasının yolunun ise ‘otorite, fikirler, müzakere arasında dengeli bir ilişki inşa edilmesinden geçtiğini’ savunmaktadır.

Konfüçyüsçü düşünceye dair en önemli kavram ise uyum olup, farklı birimlerin varlığını gerektiren uyum, genel olarak bu birimler arasında belirli bir olumlu ilişkinin inşası anlamına gelmektedir. Tıpkı sosyal ilişkiler gibi uyum da hem bireysel düzeyde hem de toplumlar ve devletlararası ilişkiler düzeyinde vuku bulmaktadır. Nihai amacı evren boyunca büyük bir uyuma ulaşmak olan ve nihayetinde küresel düzeyde düzen ve istikrarı getirecek olan kavram, “uyumlu dünya – harmonious world” adıyla Çin’in uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka yönelik tutumunun temelini oluşturmaktadır. Tüm bu incelemeler doğrultusunda bir bütün olarak bakıldığında modern otoriterlik ve Konfüçyüsçülüğün benzer şekilde iç politikada düzen ve istikrar için otorite, dış politikada ise uluslararası sisteme entegrasyon yaklaşımlarını savunmaları açısından ortak bir noktada birleştikleri sonucuna varılmıştır. Bu açılarından Çin’in Konfüçyüsçülük ve modern otoriterlik sentezi üzerine inşa edilen Çin kimliği, Xi Jinping yönetimi altında benimsenen iç ve dış politika stratejileri açısından oldukça ideal ve stratejik bir tercih olarak görünmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, yukarıda ifade edilen Çin kimliğinin sırasıyla Mao, Deng ve Xi yönetimi altında geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır.

Bu aşamada Wendt’e kulak verirse, devletlerin kim olduğunu bilmesi yeterli değildir, aynı zamanda bu kimliğin diğer birimler tarafından da tanınması gerekmektedir. Diğer bir deyişle devletlerin kendilerini tanımladıkları kimlikleri, diğer devletler tarafından tanınmadıkça bir anlam ifade etmeyecektir. Modern otoriter bir kimlik inşası hedefleyen Çin, tıpkı Wendt’in de altını çizdiği üzere deyim yerindeyse 1949’dan bu yana ilmek ilmek işlediği kimliği uluslararası sistem tarafından tanınmadığı sürece bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla özellikle Deng Xiaoping dönemi modernleşmesini ve Xi Jinping dönemi iddialı ve agresif politika inşasını bu bağlamda okumak gerekmektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de vurgulandığı üzere, devlet kimliğinin öz ve öteki algıları, bir anlamda uluslararası politikaya yön vermekte ve sistemin çatışmacı ya da işbirlikçi bir görünüme sahip olmasında belirleyici olmaktadır. Çin kimliğinin bu bağlamda okunması, Çin'in uluslararası hukuka yönelik tutumunun altındaki düşünsel arka planı bize sunmaktadır. Öyle ki özellikle Afyon Savaşları ve Aşağılanma Yüzyılı boyunca Çin için uluslararası sistem ve uluslararası hukuk başlı başına bir “öteki” idi ve bu süreç boyunca yapı ile yapan arasında herhangi bir karşılıklı etkileşime dayanan ilişki söz konusu değildi. Zira bu dönemde Çin devletinin inşa etmekte olduğu bir kimlik de olmadığından, uluslararası sistem tarafından tanınma ihtiyacı da mevcut değildi. Ne var ki 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Çin'in uluslararası sisteme ve uluslararası hukuka olan “öteki” algısının aşama aşama kırılarak bir değişim-dönüşümden geçmesinin başlangıcı olmuştur. 1990'lar dönemi ise uluslararası hukukun bir parçası olan uluslararası örgütlere tam katılımın sağlanması ile artık yapı (Çin kimliği) ile yapan (uluslararası hukuk) arasında bir karşılıklı ilişki vuku bulmuştur. Öyle ki geçmişte öteki ve düşman olarak algılanan uluslararası yapı ve örgütler, artık birer dost ve ittifak haline gelmişlerdir.

Çin'in uluslararası hukuka yönelik reform girişimlerinden söz etmişken önemli bir noktaya değinmek gerekmektedir. Zira inşacı yaklaşımda vurgulandığı üzere yapanın yapıyı değiştirip dönüştürebilmesi için, yapının bu değişim/dönüşüm sürecine bir anlamda hazır olması gerekmektedir. Bu noktada vurgulanmalıdır ki Çin'in uluslararası hukuka yönelik reform ya da uluslararası düzenin yeniden inşası arayışında olup olmadığı ya da ABD hegemonyasının Çin'in yükselişi ya da literatürde daha sık değinildiği üzere Çin tehdidi tarafından bir tehdit altında olduğu tartışmalarının, bu döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Bu noktada yapanın (Çin kimliği), yapıyı (uluslararası hukuk) değiştirip dönüştürmesi için sistemin bu dönüşüme izin vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda ABD'nin hegemonyasının etkinliğinin ve çok kutupluluğun tartışmaya açılmadığı bir uluslararası sistemde Çin'in reform arayışında olması da mümkün olmazdı. Bu açıdan yapı-yapan olarak Çin ve uluslararası hukuk, doğru zamanda ve doğru şekillerde kısıtlı da olsa birbirlerini değiştirip dönüştürmüşlerdir.

Bu doğrultuda çalışmanın dördüncü ve son bölümünde Çin'in uluslararası hukuk anlayışına rehberlik eden normlar, kurallar ve ilkeler; uluslararası örgütler, bölgesel anlaşmazlıklar, nükleer silahsızlanma ve çevresel güvenlik olmak üzere temel başlıklar halinde ele alınmıştır. Tüm bu uluslararası hukuk pratikleri kapsamında çalışma, Çin'in uluslararası hukuku ilgilendiren her türlü meseledeki tutumunu ve reform girişimlerini incelemiş, 1949'dan günümüze dek geçirdiği dönüşümü ele almıştır. Bu kapsamda çalışma, Çin'in yükselişi ve uluslararası hukuka entegrasyonunu, yumuşak güç ile iç içe geçmiş bir sürecin ürünü olduğu iddiasında bulunmuş, başlıca yumuşak güç araçları olarak belirlediği üç girişimi alt başlıklar halinde incelemiştir. Bu sayede Çin'in uluslararası hukuk anlayışı ve pratiklerine dair bütüncül bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çin'in BM kapsamındaki tutumuna dair çalışma, 1970 öncesi ve sonrası dönemi kesin bir şekilde birbirinden ayırmaktadır. Öyle ki örgüte üye olmasından 1970'lere dek geçen süreç içerisinde pasif ve örgüt normlarına uyum sağlayan bir görüntü çizen Çin, bu tarihten sonra politikasını tamamen değiştirmiştir. Çalışma, Çin'in BM nezdindeki reform girişimlerini BMGK veto hakkı, Barış gücü operasyonlarına yönelik tutumu çerçevesinde incelemiş, Barış Gücü kapsamındaki artan faaliyetlerini Tayvan problemi ya da bölgesel çıkarları için bir yasal zemin oluşturma çabası olduğu sonucuna varmıştır. Öte yandan BMGK'da veto hakkına sahip olan az sayıdaki ülkelerden birisi olarak ilgili hakkın genişletilmesini özellikle Japonya ve Hindistan ile güç dengesini eşitleyebileceği tehdidini de göz önünde bulundurarak reddetmektedir. Örgüt içerisindeki Üçüncü Dünya ülkelerinin etkinliğinin artırılmasını aktif şekilde savunan Çin'in aynı desteği veto hakkı konusunda sağlamaması da göz önüne alındığında Çin'in BM'deki etkinliğinin Xi liderliği ile birlikte iyiden iyiye faydacı bir niteliğe büründüğü sonucuna varılmıştır. Öyle ki Çin, çıkarlarını gözetmek için örgütü araçsallaştırma eğilimi göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne yönelik tutumu incelendiğinde çalışma, Çin'in örgüt kapsamında önemli bir reform girişiminde olmadığı sonucuna varmıştır. Özellikle son 30 yılda dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olarak küresel sağlık yönetişimi alanında liderlik arayışında olan Çin'in, örgütü yumuşak gücünün parçası olarak kullanma eğiliminin arttığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Çin, örgüte yalnızca önemli

maddi destekte bulunmakla kalmamış, DSÖ işbirliği merkezileri de kurarak işbirliğini genişletmeyi amaçlamıştır. Özellikle son dönemde gelişen DSÖ-Çin ilişkilerine en sert tepki ABD'den gelmiş, Trump örgütün bağımsızlığını sorgulamıştır. Çin'in DSÖ normlarına yönelik önemli bir reform arayışında olmamasına rağmen ABD'den gelen sert tepkiler, örgütün liderliğinin Çin'e kaptırılması tehlikesinin bir anlamda açığa çıkarılması olarak görülmüştür.

Uluslararası ekonomik örgütler içerisindeki tutumu ise, Çin'in genel olarak uluslararası hukuka dair yaklaşımına en yakın analizi verecektir. Zira uluslararası hukuka entegrasyondaki başlıca amacının ekonomik gelişme olduğu düşünüldüğünde, Çin'in bu örgütlere yönelik tutumu ayrıca önem kazanmaktadır. Bu kapsamda DTÖ üyeliği, Çin için yalnızca ekonomik gelişim için değil, aynı zamanda rejimin siyasi istikrarı için de olmazsa olmazdır. Bu nedenle oldukça uzun bir sürecin ardından Çin'in üyeliği, erken dönemde pasif bir şekilde norm ve kuralları kabul ettiği tek yönlü bir ilişki iken, ilerleyen süreçte ise tam tersine dönmüştür. Öyle ki erken dönemde Çin, örgütü kendisini küresel ekonomiye bağlayacak bir köprü işlevi göreceği inancıyla kendisine yüklenen ekstra yükümlülükleri dahi kabul etmiş, Çin'in bu yaklaşımı ABD başta olmak üzere Batılı ülkeleri Çin'in küresel liberal düzene entegre edilebileceği inancı doğurmuştur. Ne var ki bu inanç zamanla yerini karamsarlık ve endişeye bırakmış olup, bu değişikliğin en büyük sebebi ise Çin'in örgüt kapsamında aktif bir tutum benimseyerek bazı reform taleplerini dile getirmesidir. Çin'in DTÖ kapsamındaki en önemli meydan okuması, uyuşmazlıkların çözümüne yönelik gerçekleşmiş, Çin bu kapsamda bir reformun özellikle gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını da yansıtması için gerekli olduğunu savunmuştur. Öyle ki Çin örgüt kapsamında kendisi de gelişmekte olan ülke statüsünü kullanmak istemiş, bu sayede mevcut norm ve kuralları dikte eden gelişmiş ülkelerin parçası olmaktan sakınmıştır.

Çin'in IMF'deki reform girişimlerinin ise uluslararası arenada daha fazla karar alma gücü için rekabet üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Talep edilen reformun gerçekleşmesi durumunda oy payı neredeyse iki katına çıkacak olan Çin, bir anda IMF'nin en güçlü 3. Ülkesi konumuna yükselecektir. Aynı zamanda örgütü ABD doları baskısından kurtarmayı da planlayan Çin'in, bu kapsamda renminbinin uluslararasılaştırılması çabaları da mevcuttur. Çin'e göre gelişmekte olan ülkelere

tavsiyede bulunmak yerine yeni, adil ve makul bir ekonomik düzen inşası için IMF'nin köklü bir reforma ihtiyacı vardır ve böyle bir süreç için de Çin, örgüt içerisindeki sorumluluk almaya en yakın ülkelerin başında gelmektedir.

Dünya Bankası'na yönelik Çin reformu girişimlerinin, Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere kredi sağlayıcısı rolü çerçevesinde gerçekleştiği görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelere yönelik gerçekleştirilen önemli miktarlarda finansal yardımların Çin bankaları üzerinden gerçekleştirilmesi, bir anlamda Dünya Bankası'nın konumunu zayıflatmaktadır. Özellikle Çin'in bu kapsamda kurduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi oluşumlar, Çin'in uluslararası hukuka yönelik yeniden inşa girişimlerinin özellikle ekonomik alanda yoğunlaşabileceğinin sinyallerini vermektedir.

21. yüzyılın Asya-Pasifik yüzyılı olmaya aday olduğu ve Çin'in bu durumda bölgede sahip olacağı konumun önemi göz önüne alındığında, APEC çerçevesindeki söylem ve politikaları ayrıca önem kazanmaktadır. Çalışmada da altı çizildiği üzere, Çin'in Asya-Pasifik bölgesindeki herhangi bir oluşuma ilgisi tartışılmaz olup, bunu Çinli liderlerin söylemlerinde de görmek mümkündür. Bu kapsamda yapılan incelemede, APEC üyeliğinin Çin için bir anlamda bölgedeki Japonya-ABD hegemonyasını ve tek taraflılığı dengelemek için oldukça önemli olduğu görülmüştür. Tüm bu etmenler ışığında çalışmada elde edilen bulgulara göre üye olduğu örgütler içerisinde APEC'in, Çin'in en fazla liderlik arzusunda olduğu örgüt olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada da vurgulandığı üzere, Çin'in bölgesel politikalarına bakıldığında ise, Xi Jinping döneminin kendisinden önceki dönemlerden net bir şekilde ayrılarak agresif ve etkili bir politika anlayışı benimsediği görülmektedir. Xi Jinping'in bölgesel politikalarının, yeni kurum inşasına ek olarak komşuluk politikasının da hâkim olmaya başladığı incelenmiştir. Bu yaklaşımı sayesinde Çin'in bir anlamda Asya-Pasifik'te ABD-Japonya hegemonyasının önüne geçmeyi ve bölgesel güç dengesini kendi lehine dengelemeye çalıştığı sonucuna varılmıştır. Yeni bir yükselen gücün, uluslararası sistemde söz sahibi bir ülke haline gelebilmesinin öncelikli yolunun bölgesel liderlikten geçtiği düşünüldüğünde, Çin'in bir anlamda sözü edilen pro aktif politika anlayışını benimsemekten başka bir şansı yoktur. Fakat bu politika anlayışı,

uygulanması oldukça zor ve hassas bir denge kurulmasını gerektiren bir süreci kapsamaktadır. Zira Çin'in bölgesel gücü ele almak için fazla iddialı ve komşu ülkelerinin güvenlik ve istikrarını tehlikeye atacak eylemlerde bulunması, bir anda bölgesel gücü ABD'ye kaptırmasına neden olabilir. Bu noktada çalışmada, Çin'in uluslararası hukuku aktif şekilde kullanmanın, Çin için en makul çözüm olduğu görülmüştür.

Yukarıda da vurgulandığı şekilde bölgesel politikalarda kurulması zorunlu olan hassas denge sorunsalı Çin'in ihtilaflı konulardaki tutumunu da açıklamakta olup, bu kapsamdaki eylem ve politikaları bu çerçevede okumak bize daha bütüncül bir bakış açısı sunacaktır. Öyle ki çalışmada Çin'in ihtilaflı konulardaki tutumunu ortaya koymak için oldukça geniş bir çerçeve çizilmiş, farklı açılardan uluslararası hukukun yetki alanına giren her türlü anlaşmazlık incelenmiştir. Sonuç olarak görülmüştür ki Tayvan probleminden Güney Çin Denizi'ne, Çin-ABD ticaret savaşından Çin-Hindistan sınır anlaşmazlığı ve Çin-Japonya Senkaku adaları krizine dek ortak olan bir nokta varsa o da Çin'in ülkesinin çıkarlarını ve temel haklarını ne pahasına olursa olsun koruma eğiliminde olduğudur. Öyle ki ihtilaflı konuların genelinde Çin, kuvvet kullanımına başvurmaktan kaçınmış, sorunların çözümüne yönelik olarak uluslararası hukuk normlarına başvurmayı tercih etmiştir. Kısacası Çin, toprak anlaşmazlıklarında daha az şiddete eğilimli fakat daha fazla işbirlikçi bir görüntü sergilemektedir.

Özellikle Tayvan probleminin direkt olarak Çin devletinin toprak bütünlüğü ve egemenliğini ilgilendirdiği ve bu ilkelerin ise ülkelerin en hassas nokta oldukları bilinmesine rağmen Çin, bölgeye yönelik iddialarını uluslararası hukuk ilkeleri temelinde açıklayarak, taleplerine yasal bir zemin yaratmayı tercih etmiş, iki ülke arasında bir silahlı çatışma ya da kuvvet kullanımı gibi bir duruma ise rastlanmamıştır. Böyle bir eyleme girişerek uluslararası statüsünü tehlikeye atmaktan ve uluslararası sistemden gelecek kınamalar ile karşılaşmaktansa Çin, konuya dair argümanlarını uluslararası düzeydeki görüşmeler ve örgütler kapsamında öne sürmeyi tercih etmiştir. Tayvan'ı diplomatik tanınmadan yoksun bırakarak uluslararası izolasyon içerisinde varlığını sürdürmesini sağlamak, Çin'in bu konudaki diğer somut politikası olmuştur.

Güney Çin Denizi probleminde de benzer şekilde egemenlik iddialarını uluslararası hukuk ilkelerine referans vererek yasal bir zemine oturtmaya çalışan Çin'in bu konuda başarılı olduğunu söylemek ise zordur. Nitekim Çin, iddia ettiği şekilde bölgedeki tarihsellik iddialarına somut bir kanıt sunamamaktadır. Öte yandan Çin tarafından oluşturulan 9 çizgili hat haritası da diğer ülkeler tarafından egemenliklerinin ihlali olarak yorumlanmaktadır. Kıyıdaş devletlerden biri olan Filipinler'in konuyu tahkim mahkemesine taşımasına da tepki gösteren Çin, ilgili kararı tanımadığını ilan etmiş, diğer ülkeleri ise tarafsız kalmaya davet etmiştir. Bununla birlikte konu çerçevesinde DOC ilan edilmesi, tarafların anlaşmazlığı uluslararası hukuk ilkeleri ve mekanizmaları aracılığı ile çözme arzularının da bir göstergesidir. Öyle ki ilgili deklarasyon, bölgede kısa süreli sağlanan barış ortamının en önemli etmenlerinden birisidir. Ne var ki ABD'nin bölgedeki aktif varlığı, Çin'i güvenlik kaygıları ile bölgede askeri inşasını artırmaya itmiş, bu karşılıklı güç mücadelesi, bölgenin tekrar çatışma ihtimali olan bir niteliğe bürünmesine neden olmuştur. Çin, bölgedeki askeri inşasını egemenliğini tehdit ettiği gerekçesi ile uluslararası hukuka uygun olarak nitelendirmiştir. Görülmektedir ki konuya dair Çin, bir yandan uluslararası hukuk ilke ve normlarına uyacağını taahhüt ederken, diğer yandan bölgede asker inşasını sürdürmektedir. Bu durum, Çin'in uluslararası hukuka bağlılığının sorgulanmasına neden olsa da şimdiye dek bölgedeki gerilimin çatışmaya dönüşmemesinin en büyük unsurunun da Çin'in söylem gücü ve uluslararası hukuk vurgusu olduğu görülmüştür.

Özellikle 2000'lerden itibaren Çin lehine gelişen büyük ticaret dengesizliğinin sonucu olarak ortaya çıkan ticaret savaşı, iki büyük gücün güç mücadelesinin bir anlamda uluslararası sisteme yansımasıdır. İki ülkenin karşılıklı kısıtlayıcı eylemleri self-help niteliğinde gerçekleşmiş olup DTÖ kurallarının ihlali anlamına gelmektedir. İhtilaf çözüm sistemi aracılığı ile anlaşmazlıkların çözümünü beklemeden karşılıklı yapılan uluslararası hukuk ihlalleri, uluslararası hukukun hegemon ve büyük güçler tarafından yanlış kullanılmaya ve araçsallaştırılmasına ne kadar açık olduğunun göstergesidir.

Çin'in ihtilafli konularda şiddet kullanımının görüldüğü tek örnek olan Hindistan sınır anlaşmazlığı ise, Mc Mahon çizgisinin sınır olarak kabul edilmemesi üzerine iki ülke arasında askeri çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. Her iki ülkenin de uluslararası hukukun belirli ilkelerine atıfta bulunarak argümanlarına yasal bir zemin

oluşturmaya çalıştığı anlaşmazlıkta taraflar çeşitli anlaşmalar gerçekleştirerek bölgedeki barış ve istikrarın sağlanmasını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ne var ki tüm bu uluslararası hukuk girişimlerine rağmen 2022’de Çin’in bölgedeki otoyol inşası üzerine alevlenen anlaşmazlık, tekrar çatışmaya dönmüştür. Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular neticesinde son dönemde bölgedeki anlaşmazlığın çatışmaya dönüşmesi, iki ülke liderlerini agresif dış politikalarının bir yansımasıdır. İki ülke de caydırıcılık unsuru olarak sınırdaki askeri inşasını sürdürmekte olup, anlaşmazlığın tekrar çatışmaya varmadan barışçıl şekilde çözümü için uluslararası hukuk mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çin’in taraf olduğu bölgesel anlaşmazlıkların son örneğini oluşturan Japonya ile yaşanan Senkaku adaları krizi, aynı şekilde tarafların argümanlarını uluslararası hukuka dayandırarak yasal bir zemin oluşturmaya çalışmasına rağmen uluslararası hukuk çerçevesinde çözümsüz kalmaya devam etmektedir. Temel olarak Çin’in argümanlarını 1945 Postdam ve Kahire Deklarasyonları’na dayandırdığı sorun çerçevesinde Japonya ise adaların yönetimi Japonya tarafından ele geçirildiğinde bölgenin “terra nullius” olduğunu iddia etmektedir. Çin’in tarihsellik iddialarını da kullandığı anlaşmazlıkta, bu iddialarına somut kanıt olarak gösterecek bir materyali bulunmadığından, uluslararası hukuk açısından Japonya’nın elinin daha kuvvetli olduğu görülmüştür. Zira Japonya’ya göre adaların Japonya yönetimine geçmesi, ABD ile yapılan 1971’deki anlaşmaya dayanmakta olup uluslararası hukuka uygundur. Buna ek olarak Japonya, uzun bir süre adalar üzerinde hakimiyet iddiası kurmayan Çin’in bölgedeki doğal kaynaklar keşfinden sonra egemenlik iddiasında bulunmasını ise oldukça manidar bulmuştur. Çin’in bölgedeki askeri faaliyetlerinin 2010’lardan itibaren hız kazanması ise, bölgedeki tansiyonu bir anda artırmış olup, Senkaku adaları krizi çerçevesinde statüko karşıtı bir duruş sergileyen Çin’in eylemlerinin çıkar odaklı olduğu ve sunduğu uluslararası hukuk argümanlarının Japonya ile karşılaştırıldığında yasal bir çerçeve sunmaktan uzak olduğu görülmüştür.

Genel olarak Çin gibi agresif, modern otoriter ve askeri gücü yüksek ve nükleer kapasiteye sahip olan güçlü bir ülkenin bölgesel anlaşmazlıklarını (Hindistan örneği dışında) herhangi bir çatışmaya varmadan yönetebilmesi, Çin üzerinde uluslararası hukukun dönüştürücü etkisinin bir sonucudur. Aynı bakış açısıyla inşacı yaklaşıma

göre egemenlik, öznelerarası dünyada egemenliğin karşılıklı tanınması yoluyla ve kavramın anlamının tesis edildiği toplumsal etkileşimle inşa edilir. Hatta maddi güçle güvence altına alınan egemenlik, meşruiyetten yoksun ve doğası gereği istikrarsızdır. Çin'in bölgesel anlaşmazlıklarını bu perspektiften okumak, uluslararası hukuk normları ile neden uyum içinde bir görüntü çizdiği sorusunun cevabını da bir anlamda vermektedir. Maddi güce dayanarak egemenlik iddiasında bulunmasının yasal olmayacağının bilincinde olan Çin, söylem gücünün kilit rol oynadığı sosyal inşa yoluyla toprak üzerindeki egemenlik iddialarını haklı çıkarma amacındadır.

Tüm bu incelemeler ışığında görülmektedir ki, Çin'in bazı uluslararası hukuk pratikleri mevcut uluslararası örgütlerin norm ve yapısını desteklemeye yönelik iken, aynı zamanda bazı durumlarda yerleşik normların dışında kalan alternatif seçeneklerin gündeme gelmesini de desteklemektedir. Öyle ki Çin bazı açılardan mevcut uluslararası hukuk norm ve kurallarını savunan bir statüko yanlısı görünümde iken, bazı açılardan ise alternatif norm ve kurallar hatta paralel kurumlar oluşturmaya eğilimli, bu açılardan "meydan okuyan" bir görüntü çizmektedir. Örneğin nükleer silahsızlanma rejimini savunan Çin bu açıdan statükocu iken, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi alternatif kurumlar inşa etmesi açısından 'inşacı-revizyonist' bir görüntü çizmektedir.

Yine de her ne kadar gerek örgütler bazında giriştiği reform talepleri, gerekse bölgesel anlaşmazlıklarda askeri güç inşası arayışında da bulunsa, Çin'in bu eylemlerinin mevcut uluslararası hukuku devirip yeni bir düzen inşa etme arayışı çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Daha ziyade Çin'in bu reform girişimleri, uluslararası hukukun uluslararası sistemdeki tüm ülkelere eşit, adil bir düzen sunması için kademeli reformu tercih eden bir anlayışın ürünüdür. Bu açılardan Çin'in ABD hegemonyasını alaşağı ederek yerine kendi hegemonik düzenini kurmak ve bu amaçla yeni bir uluslararası hukuk inşa etmek amacıyla olmadığı görülmektedir. Çin'in uluslararası hukuk pratikleri sorgulandığında, bu çalışma Çin'in 'inşa edici güç değil, mevcut uluslararası hukukun bazı açılarından tatminsiz ve çıkar güdümlü bir güç' olduğu sonucuna varmıştır.

Çin ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkiyi sorgulayan bu çalışma, Çin'in amacının mevcut uluslararası hukuk norm ve yapısını geliştirmek ve ilerletmek, bu katkıyı ise modern otoriterlik ve Konfüçyüsçülük sentezi üzerine inşa ettiği kimliği aracılığı ile gerçekleştirmek olduğunu savunmaktadır. Diğer bir deyişle uluslararası bir hukuk sistemi düzenleyerek bu sistemi kısmi olarak inşa etmek ve bu sayede uluslararası sistemi şekillendirmek amacındaki Çin, bu amacı yıkıcı bir şekilde tüm yapının yeniden inşa edilmesi yoluyla ya da devrimci bir reform gerçekleştirmek için değil, mevcut yapıdaki eksiklik ve yetersizliklerin çözümü için gözetmektedir. Bunu yaparken ise Çin'in öncelikli amacı ülke çıkarlarını öncelemek olup, çalışmada Çin'in rolünün 'bazı açılardan tatminsiz ve çıkar güdümlü bir güç' olarak tanımlanmasının nedeni de burada yatmaktadır.

Çin'in bu çıkar güdümlü mantalitesini ve uluslararası hukukun uluslararası problemlerini çözmedeki araçsallığını Çinli bir politika yazarı, 1950'li yıllarda çok net bir şekilde özetlemiştir: "Bu araç (uluslararası hukuk) ülkemize, sosyalist davaya veya dünya halklarının davasına yararlıysa onu kullanacağız. Ancak, bu araç dezavantajlı ise onu kullanmayacak, yeni bir araç yaratmak için değiştireceğiz."⁷⁹² Geçen yarım asırlık sürede Çin'in uluslararası hukuka yaklaşımında çok büyük değişiklikler olmadığı görülmektedir. Öyle ki Çin için hala ülke çıkarları öncelikli konumda olup, uluslararası hukuku bu amaç kapsamında kullanma eğiliminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan entegrasyon süreci boyunca edinilen tecrübeler ışığında bu araç (uluslararası hukuk) tam anlamıyla dezavantajlı bulunmamış olacak ki, yeni bir araç yaratmak için baştan aşağı değiştirilmemiş, kısmi reformlar hedeflenmiştir. Yani yapanın yapıyı algılama biçimi değişmiş ve pozitif yöne evrilmiş fakat çıkarlar yine öncelikli konumda kalmaya devam etmiştir.

Çin'in reform girişimleri çerçevesinde görüldüğü üzere bazı açılardan ABD öncülüğündeki uluslararası hukuk düzenine meydan okuduğu görülmekle birlikte, mevcut düzeni yeni bir düzen ile değiştirme amacı gütmemekte, daha ziyade uluslararası hukukta mevcut olan hegemonyanın etkisini ve bu etkiden kaynaklı eşitsizlikleri gidermek ve sistemdeki her bir ülke için eşit bir uluslararası hukuk

⁷⁹² Kim, "China's International Organizational Behaviour", p. 404

amacıyla yönetim reformları gerçekleştirmek ve bir kural koyucu olarak daha fazla söz sahibi olmak istediği görülmektedir. Çin'in bir gün ekonomik açıdan ABD'yi geçebilme ihtimalinin oldukça yüksek olmasına rağmen, ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemon konumunu ve liderlik rolünü geçme olasılığı ise düşüktür.⁷⁹³ Öyle ki mevcut uluslararası hukukun çoğu norm ve ilkesi, Çin'in çıkarlarına hizmet etmekte olup, özellikle serbest ticaret imkânı, ülkeye hedeflediği ekonomik gelişimi kazandırmıştır. Dolayısıyla Çin için mevcut uluslararası hukuk düzenini baştan inşa etmek ve ABD hegemonyasının yerini almak mantıklı bir tercih olmayacaktır, daha ziyade mevcut düzeni kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek, daha stratejik bir yol olarak görünmektedir. Kısacası Çin, uluslararası sistemdeki konumundan rahatsız değildir, uluslararası hukukun eşitsiz ve kendi çıkarları ile örtüşmeyen bazı uygulamalarından rahatsızdır. Dolayısıyla her ne kadar Çin ile uluslararası hukukun karşılıklı etkileşime dayanan yapı-yapan ilişkisi, karşılıklı bir inşa sürecini getirmişse de bu sürecin topyekûn bir inşaya karşılık gelmediğini söylemek gerekmektedir.

İnşacı bakış açısıyla devletlerin birbirlerine ve sisteme yönelik karşılıklı algıları, her birinin diğerine nasıl davranacağına ilişkin varsayımları tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda devletlerin sisteme dair belirsiz ve çelişkili algısı, uluslararası sistemin yapısının çatışmacı bir niteliğe bürünmesine neden olabilir. Çin-uluslararası hukuk ilişkisinde ise Çin'in yapıyı artık belirsiz ve çelişkili değil, pozitif yönde algılaması, yapı-yapan arasındaki ilişkiyi karşılıklı inşa edici bir niteliğe bürümüş, bir anlamda sistemin çatışmacı bir yöne evrilmesinin önüne geçmiştir. Çin'in uluslararası hukuka yönelik bu karşılıklı etkileşime dayanan ilişkisi, bir anlamda ABD ile de çatışmacı bir ilişkinin önüne geçmiştir. Çin'in ABD ile ilişkilerini “dost-düşman” dikotomisi üzerine inşa etmemesi, küresel politikaların ve uluslararası hukukun da çatışmacı değil işbirliğine yönelik gelişimini beraberinde getirmektedir. İki ülkenin de birbirlerine karşı birtakım şüpheleri ve güvensizlikleri mevcut olsa da bu belirsizliğin somut bir çatışmaya dönüşmesi pek mümkün görünmemektedir.

Bu çalışmadaki Çin'in mevcut düzeni tümünden yıkıp yeni bir düzen inşa etme arayışında olmadığı çıkarımını, Çin'in ABD'ye dair yaklaşımı çerçevesinde de

⁷⁹³ Suisheng Zhao, “China as a Rising Power Versus the US-Led World Order”, **Rising Powers Quarterly**, Vol: 1 No:1, 2016, p. 16-17

okumak gerekmektedir. Mevcut uluslararası sistemde ABD statükocu güç olarak tanımlanırken, Çin ise meydan okuyan yükselen güç olarak tanımlanmaktadır. Aslında Çin'in yeni bir uluslararası hukuk düzeni inşası arayışında olmaması, ABD'nin liderliğine yönelik bir meydan okumasının da olmaması anlamına gelmektedir. Çin'e göre bazı açılardan adaletsiz ve mantıksız olan mevcut uluslararası hukuk düzeninin, Çin çıkarlarını ve değerlerini daha iyi yansıtacak şekilde değiştirilmesi yeterli olup, hegemonik bir meydan okuma ise gereksizdir. Dolayısı ile uluslararası örgütler ve bölgesel anlaşmazlıklardaki tutumuna da bakıldığında Çin'in ABD ile bir çatışma durumundan kaçındığı ve böylesi bir senaryoyu tercih etmediği görülmektedir. Nitekim Çin için öncelikli olan, ABD'nin hegemon konumunun ele geçirilmesinden ziyade devlet çıkarlarını uygulamayı sağlayacak bir uluslararası hukuk düzenini oluşturmaktır. Bu açılardan da Çin, tam anlamıyla bir 'inşa edici güç değil, mevcut uluslararası hukukun bazı açılarından tatminsiz ve çıkar güdümlü bir güç' tanımını tam anlamıyla karşılamaktadır.

Artık görülmektedir ki uluslararası hukuka entegrasyon sağladığı erken dönemdeki gibi yalnızca norm içselleştirici ve uluslararası hukuka uyum sağlayıcı bir görüntü çizmek, Çin gibi yükselen bir gücü tatmin etmekten oldukça uzaktır. Bu kapsamda Konfüçyüsçü düşüncenin felsefi temellerinin Çin kimliğine eklemlenmesi, bir ileriki aşama olan uluslararası hukuka da katkıda yapma ihtimalini artırmaktadır. Çin'in sık sık değindiği Çin karakteristiğine sahip uluslararası hukuk, bir anlamda Konfüçyüsçü felsefenin ve uyumlu dünya ilkesinin mevcut uluslararası hukuk normlarına eklemlenmesi demek olup, bu amaç çerçevesinde görülmektedir ki Çin-uluslararası hukuk ilişkisinde uyum sağlamaya çalışan tek birim Çin değildir. Bu çalışma, Çin'in uluslararası hukuk normlarını içselleştirme ve mevcut normlara uyum sağlama sürecinin bir benzerinin, uluslararası hukuk açısından da geçerli olduğunu savunmaktadır. Diğer bir deyişle artık uluslararası hukuk da Çin'e uyum sağlamaya çalışacak, bu sürecin tamamlanması ile birlikte yapı-yapan ilişkisinin karşılıklı inşa edici bir ilişkiye dönüştüğü somut bir şekilde görülecektir.

Şu net bir şekilde görülmektedir ki, günümüzde uluslararası hukuk oldukça kritik bir eşikte bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından her ne kadar neoliberal sistem, uluslararası toplum tarafından ana akım söylem olarak takip edilse de zamanla

tecrübe edilen ekonomik ve sosyal gelişimdeki eşitsizlik, liberalizm mitine dair kafa karışıklıklarına sebep olmuştur. Özellikle kuvvet kullanımı konusuna dair tartışmalar ve BM'ye yönelik reform hareketleri sıkça gündeme gelmektedir. Kısacası mevcut uluslararası hukuk sistemi yüksek sesle sorgulanır olmasına rağmen, bu girişimler yeni bir uluslararası hukuk sistemini müjdelemekten oldukça uzaktır. Dolayısıyla eski uluslararası hukuk sisteminin eleştirildiği fakat buna karşılık yeni bir sistem kurulamadığı mevcut uluslararası hukukun önümüzdeki süreçteki yönünün ve değerler sisteminin nasıl şekilleneceği çok kritik bir konu olup, Çin'in yükselen bir güç olarak potansiyel katkısı yadsınmamalıdır. Zira Westfalyan düzenin Batı temelli düşünce ve değer yargıları üzerine inşa edildiği mevcut uluslararası sistemde Batı dışı bir güç olarak Çin'in katkıları, uluslararası hukukun 'çok yönlülüğüne katkıda bulunacak, Westfalyan düzenin kuruluşundan bu yana Batı değerleri arasına sıkışmış dar çerçevesinden kurtulmasını sağlayacaktır'. Hatta bu süreç, Çin'in yeni kimliğini inşa sürecinde sıklıkla dile getirdiği 'Çin karakteristiğine sahip uluslararası hukuk' ile mevcut uluslararası hukuk anlayışını harmanlayıp, uluslararası hukuku çok sesli bir platform haline getirebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Barnett, Michael and Finnemore, Martha **Rules for the World: International Organizations in Global Politics**, Ithaca and London: Cornell University Press
- Baru, Sanjaya and Sharma, Rahul **A New Cold War: Hendry Kissinger and the Rise of China**, India: HarperCollins Publishers, 2021
- Bernstein, Richard and Munro, Ross H. **The Coming Conflict With China**, New York: Alfred A.Kropf, 1997
- Bloom, William **Personal Identity, National Identity and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990
- Boer, Roland **Socialism with Chinese Characteristics: A Guide For Foreigners**, Singapore: Springer, 2021
- Boon, Hoo Tiang **China's Global Identity: Considering the Responsibilities of a Great Power**, Washington DC: Georgetown University Press, 2018
- Branco, Lucien **Origins of the Chinese Revolution: 1915-1949**, Trans. Muriell Bell, Stanford: Stanford University Press, 1971
- Brune, Jutta and Toope, Stephen J. **Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010
- Cai, Congyan **The Rise of China and International Law: Taking Chinese Exceptionalism Seriously**, Oxford: Oxford University Press, 2019

- Carlson, Allen **Unifying China, Integrating With the World: Securing Chinese Sovereignty in the Reform Era**, Singapore: NUS Press, 2008
- Chang, David Wen-Wei **China Under Deng Xiaoping: Political and Economic Reform**, London: Palgrave Macmillan, 1998
- Chen, King C. **China and the Three Worlds: A Foreign Policy Reader**, New York: Routledge, 2019
- Cliff, Roger **China's Military Power: Assessing Current and Future Capabilities**, Cambridge: Cambridge University Press, 2015
- Cohen, Jerome Alan and Chiu, Hungdah **People's China and International Law: A Documentary Study**, Volume 2, Princeton: Princeton University Press, 1974
- Crawford, James **The Creation of States in International Law**, 2nd Ed. Oxford: Clarendon Press, 2007
- Fanxi, Wang **Mao Zedong Thought**, Ed. And Trans. Gregor Benton, Leiden, Boston: Brill, 2020
- Feng, Huiyun **Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War**, London And New York: Routledge, 2007
- Davidson, Jason W. **The Origins of Revisionist and Status-Quo States**, New York: Palgrave Macmillan, 2006
- Dellios, Rosita and Ferguson, R. James **China's Quest for Global Order: From Peaceful Rise to Harmonious World**, Maryland: Lexington Books, 2013
- Deng, Yong **Promoting Asia-Pacific Economic Cooperation: Perspectives From East Asia**, London: Palgrave Macmillan, 1997

- Diamond, Larry **Developing Democracy: Toward Consolidation**, Baltimore: John Hopkins University Press, 1999
- Diamond, Larry, Plattner, Marc F. and Walker, Christopher **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- Dill, Janina **Legitimate Targets? : Social Construction, International Law and US Bombing**, Cambridge: Cambridge University Press, 2015
- Doshi, Rush **The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order**, Oxford: Oxford University Press, 2021
- Feng, Huiyun **Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War**, London And New York: Routledge, 2007
- Feng, Huiyun and He, Kai **China's Challenges and International Order Transition: Beyond Thucydides Trap**, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2020
- Frantz, Erica **Authoritarianism: What Everyone Needs to Know**, Oxford, Oxford University Press, 2018
- Giddens, Anthony **The Constitution of Society: Outline of Theory of Structuration**, Cambridge: Polity Press, 1984,
- Giddens, Anthony **Central Problems in Social Theory**, Berkeley: University of California Press, 1979
- Gong, Gerrit W. **The Standard of 'Civilization' in International Society**, Oxford: Clarendon Press, 1984
- Goodman, David S. G. **Deng Xiaoping and the Chinese Revolution: A Political Bibliography**, London and New York: Routledge, 1994

- Guo, Suijan **China's 'Peaceful Rise' in the 21st Century: Domestic and International Conditions**, Farnham: Ashgate Publishing, 2006.
- Hayton, Bill **The South China Sea: The Struggle for Power in Asia**, New Haven and London: Yale University Press, 2014
- Hegel, Friedrich **Phenomenology of Spirit**, Oxford: Clarendon Press, 1977
- Henkin, Louis **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, London: The Pall Mall Press, 1968
- Herrick, Christopher, Gai, Zheya and Subramaniam, Surain **China's Peaceful Rise: Perceptions, Policy and Misperceptions**, Manchester: Manchester University Press, 2016
- Heurlin, Christopher **Responsive Authoritarianism in China: Land, Protests, and Policy Making**, Cambridge: Cambridge University Press, 2016
- Hiim, Henrik Stalhane **China and International Nuclear Weapons Proliferation: Strategic Assistance**, New York: Routledge, 2019
- Hong, Nong **UNCLOS and Ocean Dispute Settlement: Law and Politics in the South China Sea**, London: Routledge, 2012
- Horesh, Niv **China's Grand Strategy Under Xi Jinping: How History Complicates Beijing's Global Outreach**, New York: Routledge, 2021
- Horsburgh, Nicola **China and Global Nuclear Order: From Estrangement to Active Engagement**, Oxford: Oxford University Press, 2015

- Hsiung, James C. **The Xi Jinping Era: His Comprehensive Strategy Toward The China Dream**, Beijing: CN Times Books, 2015
- Hu, Angang et al. **Xi Jinping's New Development Philosophy**, Singapore: Springer, 2018
- Hu, Angang and Guan, Qingyou **China: Tackle the Challenge of Global Climate Change**, London and New York: Routledge, 2017
- Huntington, Samuel P. **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Norman: University of Oklahoma Press, 1991
- Huntington, Samuel **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**, New York: Simon and Schuster, 1996
- Jackson, Robert, Sorensen, Georg **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, 5. ed., Oxford: Oxford University Press, 2010
- Jacobson, Harold K. and Oksenberg, Michel **China's Participation in the IMF, The World Bank and GATT: Toward a Global Economic Order**, Michigan: The University of Michigan Press, 1990
- Jie, Wu **On Deng Xiaoping Thought**, Beijing: Foreign Language Press, 1992
- Joffe, Joseph **Gulliver Unbound: Can America Rule The World?**, NSW: The Centre for Independent Studies, 2003
- Johnston, Alastair Iain **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, Princeton: Princeton University Press, 1995
- Katzenstein, Peter J. **Cultural Norms & National Security: Police and Military in Postwar Japan**, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996

- Keith, Ronald C. **Deng Xiaoping and China's Foreign Policy**, London and New York: Routledge, 2018,
- Kent, Ann **China, The United Nations and Human Rights: The Limits of Compliance**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999
- Kent, Ann **Beyond Compliance: China, International Organizations and Global Security**, Stanford: Stanford University Press, 2007
- Keyuan, Zou **China-ASEAN Relations and International Law**, Oxford: Chandos Publishing, 2009
- Khan, Sulmaan Wasif **Haunted By Khaos: China's Grand Strategy From Mao Zedong to Xi Jinping**, Cambridge and London: Harvard University Press, 2018
- Kissinger, Henry **Diplomacy**, New York: Simon & Schuster Paperbacks, 1994
- Kissinger, Henry **On China**, New York: Penguin Books, 2011
- Kissinger, Henry **Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin**, Çev. Nalan Işık Çeper, 3. Bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2020
- Klotz, Audie and Lynch, Cecelia **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, London and New York: M.E. Sharpe, 2007
- Kojeve, Alexandre **Hegel Felsefesine Giriş**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001
- Kopra, Sanna **China and Great Power Responsibility for Climate Change**, London and New York: Routledge, 2019
- Korostelina, Karina V. **Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications**, New York: Palgrave Macmillan, 2007

- Kratochwill, Friedrich **Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs**, Cambridge: Cambridge University Press, 1989
- Kuo, Mercy A. **China's Policy Toward Soviet Eastern Europe and the Origins of the Sino-Soviet Split, 1953-1960**, London: Lexington Books, 2001
- Lampton, David M. **Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping**, California: University of California Press, 2014
- Lanteigne, Marc **China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power**, London and New York: Routledge, 2005
- Levitsky, Steven and Way, Lucan A. **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010
- Li, Cheng **Chinese Politics in the Xi Jinping Era: Reassessing Collective Leadership**, Washington: Brookings Institution Press, 2016
- Li, He **Political Thought and China's Transformation: Ideas Shaping Reform in Post-Mao China**, London and New York: Palgrave Macmillan, 2015
- Linz, Juan J. **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, 4. Baskı, Liberte Yayınları, 2017
- Lowther, Adam B. **The Asia-Pacific Century: Challenges and Opportunities**, New York: Taylor&Francis, 2017
- Marti, Michael E. **China and the Legacy of Deng Xiaoping: From Communist Revolution to Capitalist Evolution**, Washington: Brassery's Inc, 2002

- Mazarr, Michael J., Health, Timothy R. and Cevallos, Astrid Stuth
China and the International Order, California:Rand Corporation, 2018
- Medeiros, Evan S.
Reluctant Restraint: The Evoluiton of China's Nonproliferation Policies and Practices, 1980-2004, Stanford: Stanford University Press, 2007
- Meisner, Maurice
Mao's China And After: A History of the People's Republic, 3. Ed. New York: Free Press, 1999
- Men, Honghua
China's Grand Strategy: A Framework Analysis, Pekin: Pekin University Press & Springer, 2020
- Mitter, Rana
Modern China: A Very Short Introduction, Oxford: Oxford University Press, 2008,
- Mosher, Steven
Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and the World, New York: Encounter Books, 2002
- Nye, Joseph S.
Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları, 2. Bs., Çev. Rayhan İnan-Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017
- Oktay, Fatih
Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, 4. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020
- Onuf, Nicholas G.
World of Our Making, South Carolina: University of South Carolina Press, 1999
- Onuf, Nicholas Greenwood
Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations, Routledge: London And New York, 2013,
- Pantson, Alexander V. and Levine, Steven I.
Deng Xiaoping: A Revolutionary Life, Oxford: Oxford University Press, 2015

- Pillsbury, Michael **The Hundred Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower**, New York: Henry Holt and Co., 2015
- Raic, David **Statehood and the Law of Self-Determination**, The Hague, Kluwer Law International, 2002
- Ringmar, Erik **History of International Relations: A Non-European Perspective**, Cambridge: Open Book Publisher, 2019
- Roberts, Anthea **Is International Law International?**, Oxford: Oxford University Press, 2017
- Rong, Deng **Deng Xiaoping and The New Cultural Revolution: A Daughter Recalls The Critical Years**, Trans. Sidney Shapiro, Beijing: Foreign Language Press, 2002
- Roy, Denny **Return of the Dragon: Rising China and National Security**, New York: Columbia University Press, 2013
- Ruggie, John Gerrard **Constructing The World Polity: Essays on International Institutionalization**, London: Routledge, 1998
- Schedler, Andreas (Ed) **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**, Lynne Rienner Publishers, 2006
- Scott, David **China Stands Up: The PRC and the International System**, London and New York: Routledge, 2007
- Shen, Zhihua and Xia, Yafeng **Mao and The Sino-Soviet Partnership, 1945-1959: A New History**, London: Lexington Books, 2015
- Schoppa, R. Keith **Twentieth Century China: A History in Documents**, Oxford: Oxford University Press, 2004
- Schmitt, Carl **The Concept of the Political**, New Brunswick: Rutgers University Press, 1976

- Scott, David **China and the International System, 1840-1949: Power Presence and Perceptions in a Century of Humiliation**, New York: State University of New York Press, 2008
- Shan, Wenhua, Nuotio, Kimmo and Zhang, Kangle **Normative Readings of the Belt and Road Initiative: Road to New Paradigms**, Cham: Springer International Publishing, 2018
- Shicun, Wu **Solving Disputes for Regional Cooperation and Development in the South China Sea: A Chinese Perspective**, Oxford: Chandos Publishing, 2013
- Sinclair, Adriana **International Relations Theory and International Law: A Critical Approach**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010
- Timperlake, Edward and Triplet II, William C. **Red Dragon Rising: Communist China's Military Threat to America**, Washington: Regnery Publishing, 2002,
- Valencia, Mark J., Van Dyke, Jon M. and Ludwig, Noel A. **Sharing the Resources of the South China Sea**, Honolulu: University of Hawai Press, 1997
- Vogel, Ezra F. **Deng Xiaoping and the Transformation of China**, Cambridge and Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011
- Wang, Binbin **China's Transition on Climate Change Communication and Governance: From Zero to Hero**, Singapore: Springer, 2021
- Wang, Hung-Jen **The Rise of China and Chinese International Relations Scholarship**, London: Lexington Books, 2013
- Wang, Yuan-Kang **Harmony and War: Confucian Culture and Chinese Power Politics**, New York: Columbia University Press, 2011

- Weber, Max **The Methodology of the Social Sciences**, trans. Edward A. Shils and Henry A. Finch, Glencoe: Free Press, 1949
- Wei, Yuwa **Issues Decisive for China's Rise or Fall: An International Law Perspective**, Singapore: Springer, 2019
- Wen, Lu **ABC of the Taiwan Question**, Beijing: China Intercontinental Press, 2002
- Wendt, Alexander **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999
- Wendt, Alexander **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, 2. Bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2016
- Wittgenstein, L. **Tractacus Logico-Philosophicus**, London: Routledge, 1961
- Wittgenstein, L. **Philosophical Investigations**, 3rd Ed., Oxford: Basil Blackwell, 1968
- Xiaoping, Deng **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume II (1975-1982)**, Beijing: Foreign Language Press, 1994
- Xiaoping, Deng **Selected Works of Deng Xiaoping: Volume III (1982-1992)**, Beijing: Foreign Language Press
- Youde, Jeremy **Global Health Governance in International Society**, Oxford: Oxford University Press, 2018
- Zakoria, Donald S. **The Sino-Soviet Conflict, 1956-1961**, London: Oxford University Press, 1962
- Zehfuss, Maja **Constructivism in International Relations: The Politics of Reality**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004,

- Zeng, Lingliang **Contemporary International Law and China's Peaceful Development**, Singapore: Springer, 2021
- Zhang, Wei-Wei **Ideology and Economic Reform Under Deng Xiaoping 1978-1993**, London and New York: Routledge, 1996
- Zhang, Yuyan **Reform, Opening-Up and China's Changing Role in Global Governance**, Singapore: Springer, 2021
- Zhao, Quansheng **Interpreting Chinese Foreign Policy: The Micro-Macro Linkage Approach**, New York: Oxford University Press, 1996

Kitap Bölümleri ve Makaleler

- Abramowitz, Motron "Asia-Pacific Century: Myth or Reality, **Contemporary Southeast Asia**, Vol:15 No:3, 1993
- Adekola, Tolulope Anyhony "US-China Trade War and the WTO Dispute Settlement Mechanism", **Journal of International Trade Law and Policy**, 2019
- Adler, Emmanuel "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", **European Journal of International Relations**, Vol: 3, No: 3, 1997
- Albert, Mathias "What Systems Theory Can Tell Us About Constructivism", **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001
- Alexandrov, Maxym "The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis", **Journal of Development and Cooperation**, Vol:10 No:1, 2003,

- Alison Adcock, Kaufman, "The "Century of Humiliation," Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order". **Pacific Focus**, Vol:25 No:1, 2010
- Alvarez, Jose E. "International Organizations: Then and Now", **The American Journal of International Law**, Vol:100 No:2, 2006
- An, Jiang "Mao Zedong's "Three World Theory: Political Considerations and Value for the Times", **Social Sciences in China**, Vol:34, No:1, 2013
- Angie, Anthony "International Financial Institutions", **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
- Azarkan, Ezeli "Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 2016
- Ba, Alice D. "China and ASEAN: Renavigating Relations for a 21st-Century Asia", **Asian Survey**, Vol:43 No:4, 2003
- Bailes Alyson J.K. et.al., "Shangai Cooperation Organization", **SIPRI Policy Paper** No:17, 2007
- Barnett, Michael N. and Finnemore, Martha "The Politics, Power and Pathologies of International Organizations", **International Organization**, Vol:53, No:4, 1999
- Barnett, Michael and Finnemore, Martha "The Power of Liberal International Organizations", **Power in Global Governance**, Ed. Michael Barnett and Raymond Duvall, Cambridge: Cambridge University Press, 2005
- Baum, Richard "The Road to Tiananmen: Chinese Politics in the 1980s, Ed. Roderick MacFarquhar, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997

- Bell, Daniel A. "Democracy in Confucian Societies: The Challenge of Justification", **Towards Illiberal Democracy in Pacific Asia** Ed. Daniel A. Bell v.d., London: Palgrave Macmillan, 1995
- Bendini, Roberto "The Struggle for Control of the East China Sea", **Directorate-General for External Policies**, 2014
- Bi, Shihong "Cooperation Between China and ASEAN under the Building of ASEAN Economic Community", **Journal of Contemporary East Asia Studies**, Vol:10 No:1, 2021
- Blanchard, Jean-Marc F. "The Dynamics of China's Accession to the WTO: Counting Sense, Coalitions and Constructs", **Asian Journal of Social Science**, Vol:41, 2013
- Blank, Stephen "Making Sense of the Shanghai Cooperation Organization", **Georgetown Journal of International Affairs**, Vol:14 No:2, 2013
- Brady, Anne-Marie "China's Foreign Propaganda Machine", **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- Brautigam, Deborah "China's Foreign Aid in Africa: What Do We Know?", **China into Africa: Trade, Aid and Influence**, Ed. Robert I. Rotberg, Washington: Brookings Institute Press, 2008
- Briggs, Chad M. "Climate Security at the UN and in the United States, 2007-2020: The Contradictory Leadership and Silence of the US", **Climate Security in the Anthropocene: Exploring the Approaches of United Nations Security Council Member-States**, Ed. Judith Nora Hardt, Cameron Harrington v.d., Cham: Springer, 2023

- Broomfield, Emma V. "Perceptions of Danger: The China Threat Theory", **Journal of Contemporary China**, Vol:12 No:35, 2003
- Brumberg, Daniel "Is Iran Democratizing: A Comparative's Perspective", **Journal of Democracy**, Vol:11 No:4, 2000
- Brunee, Jutta and Toope, Stephen J. "International Law and Constructivism: Elements of an Interactional Theory of International Law, **Columbia Journal of Transnational Law**, Vol:39 No:1, 2000
- Brunnee, Jutta and Toope, Stephen J. "Constructivism and International Law", **Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations: The State of The Art**, Ed. Jeffrey L. Dunoff and Mark A. Pollack, Cambridge: Cambridge University Press, 2013
- Burgess, Peter "The Politics of South China Sea: Territoriality and International Law", **Security Dialogue**, Vol:34 No:1, 2003
- Burr, W. "Sino-American Relations, 1969: The Sino-Soviet Border War and Steps Toward Rapprochement", **Cold War History**, Vol:1 No:3, 1969
- Buszynski, Leszek "ASEAN, The Declaration on Conduct, and the South China Sea", **Contemporary Southeast Asia**, Vol:25, No:3, 2003
- Buzan, Barry "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:3, 2010
- Cable, Vine "Deng: Architect of the Chinese Superpower", Ed. Dr. Yu Jie, **From Deng to Xi: Economic Reform, The Silk Road and the Return of the Middle Kingdom**, London: IDEAS Reports, 2017

- Carlson, Allen “ Helping to Keep the Peace (Albeit Reluctantly): China’s Recent Stance on Sovereignty and Multilateral Intervention, **Pacific Affairs**, Vol:77 No:1, 2004
- Callahan, William A. “Identity and Security in China: The Negative Soft Power of the China Dream”, **Politics**, Vol:35, 2015
- Callahan, William A. “China’s “Asia Dream”: The Belt and Road Initiative and The New Regional Order, **Asian Journal of Contemporative Politics**, Vol:1 No:3, 2016
- Cannon, Terry and Jenkins, Alan “Introduction: A Basic Guide to Developments From 1949 to 1989”, **The Geography of Contemporary China: The Impact of Deng Xiaoping’s Decade**, Ed. Terry Cannon and Alan Jenkins, London and New York: Routledge, 1990
- Carothers, Thomas “The End of The Transition Paradigm”, **Journal of Democracy**, Vol:13, No:1, 2002
- Chan, Lai Ha, Lee, Pak K. and Chan, Gerald “Rethinking Global Governance: A China Model in the Making?”, **Contemporary Politics**, Vol:14 No:1, 2008
- Checkel, Jeffrey T. “The Constructivist Turn in International Relations Theory” **World Politics**, Vol:50 No:2, 1998
- Chen, Frederick Tse-shyang “The Confucian View of World Order”, **Religion and International Law**, Ed. Mark W. Janis and Carolyn Evans, Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1999
- Chen, Lung-Chu “Taiwan’s Current International Legal Status”, **Articles&Chapters**, 689, 1998

- Cheng, Joseph Y. S. “The Evolution of China’s Foreign Policy in the Post-Mao Era: From Anti-Hegemony to Modernization Diplomacy”, Ed. Joseph Y. S. Cheng, **China: Modernization in the 1980s**, Hong Kong: The Chinese University Press, 1989
- Chin, Gregory and Helleiner, Eric “China As a Creditor: A Rising Financial Power?”, **Journal of International Affairs**, Vol:62 No:1, 2008
- Chin, Gregory “China’s Rising Institutional Influence”, **Rising States, Rising Institutions: Challenges for Global Governance**, Ed. Alan S. Alexandroff and Andrew F. Cooper, Washington: Brookings Institution Press, 2010
- Chin, Gregory “Two-Way Socialization: China, The World Bank, and Hegemonic Weakening”, **The Brown Journal of World Affairs**, Vol:19 No:1, 2012
- Choi, Ji Young “Rationality, Norms and Identity in International Relations”, **International Politics**, Vol:52, No:1, 2015
- Chorev, Nitsan “The World Organization between the United States and China”, **Global Social Policy**, Vol:20 No:3, 2020
- Chu, Ming-Chin Monique “No Need to Beg China? Taiwan’s Membership of the Asia-Pacific Economic Cooperation as a Contested State”, **The China Quarterly**, Vol: 225, 2016
- Chu, Yun Han “A Reformist, Not a Revisionist: The Emerging Global Role of China”, **The Decline of the Western Centric World and Emerging New Global Order: Contending Views**, Ed. Yun-Han Chu and Yongnian Zheng, New York: Routledge, 2021

- Chung, Chien-Peng “The Shanghai Co-operation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia”, **The China Quarterly**, Vol:180, 2004
- Chung, Chien-peng “Designing Asia-Pacific Economic Cooperation”, **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011
- Chung, Christopher “Southeast Asia and South China Sea Dispute”, **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009
- Clark, Ian “International Society and China: The Power of Norms and the Norms of Power”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:7 No:3, 2014
- Cooley, Alexander “Authoritarianism Goes Global: Countering Democratic Norms”, **Journal of Democracy**, Vol:26 No:3, 2015
- Copeland, Dale C. “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay”, **Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics**, Ed. Stefano Guzzini and Anna Leader, London and New York: Routledge, 2006
- Cordner, Lee G. “The Spratly Islands Dispute and the Law of the Sea”, **Ocean Development & International Law**, Vol:25 No:1, 2000
- Crime, Penelope B. “China’s WTO Compliance: Commitment and Progress in the Initial Stage”, **China and the Challenge of Economic Globalization: The Impact of WTO Membership**, Ed. Hung-Gay Fung, Changhong Pei and Kevin Zhang, London And New York: Routledge, 2006

- Deibert, Ron “Cyberspace Under Siege”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- DeLisle, Jacques “China’s Rise, The U.S., and The WTO: Perspectives From International Relations Theory”, **University of Illinois Law Review**, 2018
- DeLisle, Jacques “Troubled Waters: China’s Claims and the South China Sea” **Orbis**, Vol:56 No:4, 2012
- Deng, Yong “Escaping the Periphery: China’s National Identity in World Politics”, **China’s International Relations in the 21st Century: Dynamics of Paradigm Shifts**, Ed. Wixing R. Hu, Gerald Chan and Deoijiong Zha, Maryland and Oxford: University Press of America, 2000
- Diamond, Larry “Is the Third Wave Over?” **Journal of Democracy**, Vol:7, No:3, 1996
- Diamond, Larry J. “Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002
- Dirlik, Arif “Mao Zedong Thought and the Third World/Global South”, **Interventions**, Vol:16, No:2, 2014
- Dollar, David “China’s Rise as a Regional and Global Power”, **Horizons**, No:4, 2015
- Doty, Roxanne Lynn “Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory”, **European Journal of International Relations**, Vol:3 No:3, 1997

- Drysdale, Peter “Open Regionalism, APEC and China’s International Trade Strategies”, **APEC Liberalization of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling, Ligang Song, Canberra, ANU E Press, 2012
- Eckersley, Robyn “Soft Law, Hard Politics and the Climate Change Treaty”, **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
- Edney, Kingsley “Soft Power and the Chinese Propaganda System”, **Journal of Contemporary China**, Vol:21 No:78, 2012
- Eun, Yong-Soo “Alternative Order Without Alternative Norms”, **Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences**, Vol:15, 2022
- Fairbank, John K. “The Reunification of China”, **The Cambridge History of China: Volume 14, The People’s Republic, Part 1, The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965**, Ed. Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank, Cambridge: Cambridge University Press, 1987
- Fairbank, John K. “Introduction: The Old Order”, **The Cambridge History of China: Vol:10 Late Ch’ing, 1800-1911, Part 1**, Ed. Denis Twitchett and John K. Fairbank, Cambridge: Cambridge University Press, 2008
- Feltman, Jeffrey “China’s Expanding Influence at the United Nations- And How the United States Should React”, **Global Governance and Norms**, 2020
- Ferdinand, Peter and Wang, Jue “China and the IMF: From Mimicry Towards Pragmatic International Institutional Pluralism”, **International Affairs**, Vol:89 No:4, 2013
- Fewsmith, Joseph “The Political and Social Implications of China’s Accession to the WTO”, **China Quarterly**, No:167, 2001

- Fook, Lye Liang “China and Global Governance: New Emphases Amidst a Cautious Approach”, **China Entering the Xi Jinping Era**, Ed. Zheng Yongnian and Lance L.P. Gore, New York: Routledge, 2015
- Foot, Rosemary and Walter, Andrew “Global Norms and Major State Behaviour: The Cases of China and the United States”, **European Journal of International Relations**, Vol:19 No:2, 2011
- Fravel, M. Taylor “Explaining Stability in the Senkaku (Diaoyu) Islands”, **Getting The Triangle Straight: Managing China-Japan-US Relations**, Ed. Gerald Curtis, Ryosei Kokubun and Wang Jisi, Washington: The Brookings Institution Press, 2010
- Frederick Tse-shyang Chen, “The Confucian View of World Order”, **Religion and International Law**, Ed. Mark W. Janis and Carolyn Evans, Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1999
- Fierke, K. M., Jorgensen, Knud Erik “Introduction”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001
- Fierke, K.M. “Critical Methodology and Constructivism”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York: Routledge, 2005
- Finnemore, Martha and Sikkink, Kathryn “International Norm Dynamics and Political Change”, **International Organization**, Vol:52, No:4, 1998
- Fisher, Major Ryan M. “Defending Taiwan: Collective Self-Defense of a Contested State”, **Florida Journal of International Law**, Vol:32 No:1, 2020

- Foster, Kenneth W. "Association in the Embrace of an Authoritarian State: State Domination of Society", **Studies in Comparative International Development**, Vol:35 No:4, 2001
- Friedman, Edward "Power Transition Theory: A Challenge to the Peaceful Rise of World Power China, **China's Rise-Threat or Opportunity**, Ed. Herbert S. Yee, London and New York: Routledge, 2011
- Frolic, B. Michael "State-Led Civil Society", **Civil Society in China**,. Ed Timothy Brook and B. Michael Frolic, New York: East Gate Books, 1997
- Gao, Zhiguo and Jia, Bing Bing "The Nine-Dash Line in the South China Sea: History, Status and Implications, **The American Journal of International Law**, Vol:107 No:1, 2013
- Gat, Azar "The Return of Authoritarian Great Powers", **Foreign Affairs**, Vol:86, No:4, 2007
- Gehring, Kai, Kaplan, Lennart C., Wong, Melvin H.L. "China and the World Bank-How Contrasting Development Approaches Affect the Stability of African States", **Journal of Development Economics**, Vol:158, 2022
- Gertler, Jeffrey L. "What China's WTO Accession is All About", **China and the WTO: Accession, Policy Reform and Poverty Reduction Strategies**, Ed. Deepak Bhattasali, Shantong Li, Will Martin, Washington: World Bank and Oxford University Press, 2004
- Gill, Bates and Huang, Chin-Hao "China's Expanding Peacekeeping Role: Its Significance and the Policy Implications", **SIPRI Policy Paper**, 2009
- Gill, Bates and Huang, Yanzhong "Sources and Limits of Chinese 'Soft Power'", **Survival**, Vol:48 No:2, 2006
- Ginsburg, Tom "Authoritarian International Law", **The American Society of International Law**, Vol:114, Issue:2, 2020

- Glaser, Bonnie S. and Murphy, Melissa E. “Soft Power With Chinese Characteristics: The Ongoing Debate”, **Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World**, Ed. C. McGiffert, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2009
- Glaubitz, Joachim “Anti-Hegemony Formulas in Chinese Foreign Policy”, **Asian Survey**, Vol:16 No:3, 1976
- Gleason, Philip “Identifying Identity: A Semantic History”, **The Journal of American History**, Vol: 69 No:4, 1983
- Gleiss, Marielle Stigum and Sæther, Elin “Approaches to Civil Society in Authoritarian States: The Case of China”, **Sociology Compass**, 2017
- Goldman, Merle “China’s Anti-Confucian Campaign, 1973-74”, **The China Quarterly**, Vol:63, 1975
- Goldstein, Avery “China’s Grand Strategy Under Xi Jinping: Reassurance, Reform and Resistance”, **International Security**, Vol:45 No:1, 2020
- Gong, Gerrit W. “China’s Entry into International Society”, **The Expansion of International Society**, Ed. Hedley Bull and Adam Watson, Oxford: Clarendon Press, 1984,
- Greenhill, Brian “Recognition and Collective Identity Formation in International Politics”, **European Journal of International Relations**, Vol:14 No:2, 2008
- Gregor, A. James and Chang, Maria Hsia “Anti-Confucianism: Mao’s Last Campaign”, **Asian Survey**, Vol:19 No:11, 1979
- Guang, Pan “A Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization”, Stockholm **International Peace Research Institute**, 2007

- Guang, Pan “China in the Shanghai Cooperation Organization”, **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2008
- Gungwu, Wang and Yongnian, Zheng “Introduction”, **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2007
- Guzzini, Stefano “A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, **European Journal of International Relations**, Vol:6 No:2, 2000
- Hanqin, Xue “Chinese Contemporary Perspectives on International Law: History, Culture and International Law”, **The Pocket Books of the Hague Academy of International Law**, Vol:15, 2012
- Hao, Qi “China Debates the ‘New Type of Great Power Relations’”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:8 No:4, 2015
- Harding, Harry “The Chinese State in Crisis 1966-69”, Ed. Roderick MacFarquhar, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997
- Hartig, Falk “The Globalization of Chinese Soft Power: Confucius Institutes in South Africa”, **Confucius Institutes and the Globalization of China’s Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014
- He, Baogang “Deliberative Culture and Politics: The Persistence of Authoritarian Deliberation in China”, **Political Theory**, Vol:42 No:1, 2014

- He, Yin “China Rising and Its Changing Policy on UN Peacekeeping, **United Nations Peace Operations in a Changing Global Order**, Ed. Cedric de Coning, Mateja Peter, Cham: Palgrave Macmillan, 2019
- Herbert, Bryan, Kroeger, Nicole and Zhengjing, Li (Janet) “China’s Soft Power & Digital Trade: Reshaping Global Image Through Digital Media & Entertainment”, **Middlebury Institute of International Studies Working Paper Series**, 2021,
- Ho, Lok Sang and Wong, John “APEC and the Rise of China: An Introduction, **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011
- Holland, Christopher “Chinese Attitudes to International Law: China, The Security Council, Sovereignty, and Intervention”, **Journal of International Law and Politics Online Forum**, 2012
- Hopf, Ted “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, **International Security**, Vol:23 No:1, 1998
- Hsu, Cho-yun “Applying Confucian Ethics to International Relations”, **Ethics & International Relations**, Vol:5, 1991
- Hu, Shaohua “Confucianism and Western Democracy”, **Journal of Contemporary China**, Vol:6 No:15, 1997
- Hu, Weinian “China as a WTO Developing Member, Is It a Problem?”, **Policy Insights**, No: 2019/16, 2019
- Huasheng, Zhao “China’s View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization”, **Asian Survey**, Vol:53 No:3, 2013

- Hubbert, Jennifer “Authenticating the Nation: Confucius Institutes and Soft Power”, **Confucious Institutes and the Globalization of China’s Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014
- Hughes, Christopher R. “China as a Leading State in the International System”, **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Huiyun, Feng “Is China a Revisionist Power?”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:2 No:3, 2009
- Hur, Nany “Historical and Strategic Concern over the US-China Trade War: Will They Be within the WTO?”, **Journal of East Asia and International Law**, 2018
- Hurrell, Andrew “Beyond The BRICS: Power, Pluralism, and the Future of Global Order”, **Ethics&International Affairs**, Vol:32 No:1, 2018
- Jacob, Jabin T. and The Anh, Hoang “ ‘National Rejuvenation as Panacea for China’s Domestic and External Challenges”, Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China’s Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020
- Jackson, Patrick Thaddeus “ Forum Introduction: Is The State A Person? Why Should We Care?”, **Review of International Studies**, Vol:30, 2004
- Jackson, Sylvia “The Impact of China’s Accession on the WTO”, **China and the World Trading System: Entering the New Millenium**, Ed. Deborah Z. Cass, Brett G. Williams and George Barker, Oxford, Oxford University Press, 2003
- Jiang, Yi-Huah “Confucian Political Theory in Contemporary China”, **Annual Review of Political Science**, Vol:21, 2018

- Jianjun, Zhang “The Functions of APEC and Implications for China: A Critical Review, **APEC Liberalization of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling, Ligang Song, Canberra, ANU E Press, 2012
- Jie, Yu “From Deng to Xi: Leadership, Foreign Affairs, and Who Decides Chinese Foreign Policy?”, Yu Jie, **From Deng to Xi: Economic Reform, The Silk Road and the Return of the Middle Kingdom**, London: IDEAS Reports, 2017
- Jishe, Fan “Nuclear Nonproliferation: China’s Thinking and Practices”, **Carnegie Endowment for International Peace**, 2016
- Johnston, Alastair Iain “Is China a Status Quo Power?”, **International Security**, Vol:27 No:4, 2003
- Johnstone, Ian “ Law-Making by International Organizations: Perspectives from IL/IR Theory”, **Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations: The State of The Art**, Ed. Jeffrey L. Dunoff and Mark A. Pollack, Cambridge: Cambridge University Press, 2013
- Jorgensen, Knud Erik “ Four Levels and a Discipline”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001
- Julienne, Marc “China’s Evolving Role in Peacekeeping Operations”, **The United Nations of China: A Vision of World Order**, European Council on Foreign Relations, 2018

- Karber, Phillip A. “Constructivism as a Method in International Law”, **American Society of International Law**, Vol:94, 2000
- Katzenstein, Peter J., “International Organization and the Study of World Politics”, **International Organizations**, Vol:52 No:4, 1998
- Keohane, Robert O. and Krasner, Stephen D.
- Kelly, Robert E. “A ‘Confucian Long Peace’ in Pre-Western East-Asia?”, **European Journal of International Relations**, Vol:18 No:3, 2011
- Keith, Ronald C. “New History Inside Hu Jintao’s Foreign Policy: Harmony Versus Hegemony”, **China: A New Stage of Development for an Emerging Superpower**, Ed. Yoseph Y. S. Cheng, Hong Kong: City University of Hong Kong Press, 2012
- Kennedy, David “The Move to Institutions”, **Cardozo Law Review**, Vol:8, 1987
- Kennedy, Scott “China in Global Governance: What Kind of Status Quo Power?”, **The Growing Role of Chinese in Global Governance**, Ed. Scott Kennedy and Shuaihua Cheng, Shanghai: Shanghai Longyu Printing Technology, 2012
- Kent, Ann “China’s International Socialization: The Role of International Organizations”, **Global Governance**, Vol:8 No:3, 2002
- Kim, Samuel S. “Thinking Globally in Post-Mao China”, **Journal of Peace Research**, Vol:27 No:2, 1990
- Kim, Samuel S. “China’s International Organizational Behaviour”, **Chinese Foreign Policy: Theory and Practice**, Ed. Thomas W. Robinson and David Shambaugh, Oxford: Oxford University Press, 1994

- Kim, Samuel S. “China and the United Nations”, **China Joins the World: Progress and Prospects**, Ed. Elizabeth Economy and Michel Oksenberg, New York: Council on Foreign Relations Press, 1999
- Kim, Suk Kyoan “The Senkaku Islands Dispute Between Japan and China: A Note on Recent Trends”, **Ocean Development&International Law**, 52(3), 2021
- Klintworth, Gary “China’s Evolving Relationship with APEC”, **International Journal**, Vol:50 No:3, 1995
- Kneuer ,Marianne “Legitimation Beyond Ideology: Authoritarian Regimes and the Construction of Missions”, **Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft**, Vol:11 No:2, 2017
- Knight, Nick “From Harmony to Struggle, From Perpetual Peace to Cultural Revolution: Changing Futures in Mao Zedong’s Thought”, **China Information**, Vol:11 No:2/3, 1994
- Kong, Qingjiang and Chen, Li “Will China Redefine International Trade Norms?”, **Asian Journal of WTO and International Health Law and Policy**, Vol:16 No:2, 2021
- Kopinski Dominik and Sun, Qian “New Friends, Old Friends? The World Bank and Africa When the Chinese Are Coming”, **Global Governance**, Vol:20 No:4, 2014
- Koslowski, Rey and Kratochwill, Friedrich V. “Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire’s Demise and International System”, **International Organization**, Vol:48 No:2, 1998
- Kratochwill, Friedrich and Ruggie, John Gerrard “International Organization: A State of the Art on an Art of the State”, **International Organization**, Vol:40 No:4, 1986
- Kratochwill, Friedrich V. “Politics, Norms and Peaceful Change”, **Review of International Studies**, Vol:24 No:5, 1998

- Kratochwill, Friedrich V. “Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York: Routledge, 2005
- Kubalkova, Vendulka, Onuf, Nicholas and Kowert, Paul “Constructing Constructivism”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015
- Kueh, Y. Y. “China and The Prospects for Economic Integration Within APEC”, **China and the Asia Pacific Economy**, Ed. C.H. Chai, Y. Y. Kueh and Clement Allan Tisdell, New York: Nova Science Publishers, 1997
- Kuisong, Y. “The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement”, **Cold War History**, Vol:1 No:1, 1969
- Lahtinen, Anja “China’s Soft Power: Challenges of Confucianism and Confucius Institutes”, **Journal of Comparative Asian Development**, Vol:14 No:2, 2015
- Lapid, Yosef “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, **International Studies Quarterly**, Vol:33 No:3, 1989
- Larson, Deborah Welch and Shevchenko, Alexei “Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy”, **International Security**, Vol:34 No:4, 2010
- Lebow, Richard “Identity and International Relations”, **International Relations**, Vol:22 No:4, 2008
- Levitsky, Stephen and Way, Lucan A. “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002

- Li, Chengyang “The Confucian Ideal of Harmony”, **Philosophy East and West**, Vol:56 No:4, 2006
- Li, Danhui “ The Collapse of Party Relations and the Deterioration of State Relations, October 1921-July 1964, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Li, Danhui “ Open Struggles and a Temporary Truce, 1959-1961”, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Li, Danhui “ The Breakdown of State Relations and the Sino-Soviet Military Confrontation, 1966-1973, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Li, Danhui “Mao’s Changing Perceptions of Internal Disturbances and External Threats, Mid-1963 to the End of 1964”, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Li, Wei “Coping with the Dollar Hegemony: China’s New Monetary Strategy and Its Implications for Regional Monetary Governance”, **China Joins Global Governance: Cooperation and Contentions**, Ed. Mingjiang Li, Plymouth: Lexington Books, 2012
- Li Xin and Worm, Verner “Building China’s Soft Power for a Peaceful Rise”, **Journal of Chinese Political Science**, Vol:16, 2010
- Lijun, Sheng “China and ASEAN in Asian Regional Integration”, **China and the New International Order**, Ed. Wang Gungwu and Zheng Yongnian, London and New York: Routledge, 2007

- Lingliang, Zeng “ASEAN-China Relations: An International Law Perspective”, **China-ASEAN Relations: Economic and Legal Dimensions**, Ed. Huaqun Zeng, John Wong and Keyuan Zou, Singapore: World Scientific Publishing, 2006
- Liping, Xia “China: A Responsible Great Power”, **Journal of Contemporary China**, Vol:10 No:26, 2001
- Men, Honghua and Tsang, Steve “Genesis of a Pivotal Decade”, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Men, Honghua “China’s Position in the World and Orientation of Its Grand Strategy”, **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Merloe, Patrick “Election Monitoring vs. Disinformation”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy** Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, , Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- Meydan, Vildan “Doğu Akdeniz’deki Enerji Kaynakları Probleminin Uluslararası Hukuk ve Bölge Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Küresel Dünyada Jeopolitik Sorunlar: İşgal, İlhak ve Çatışmalar**, Ed. Hayati Akbaş, Tarık Oğuzlu, Cihan Daban, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020
- Meydan, Vildan “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol:2 No:2, 2017

- Miao, Julie T. "Understanding the Soft Power of China's Belt and Road Initiative Through a Discourse Analysis in Europe", **Regional Studies**, Vol:8 No:1, 2021
- Mierzejewski, Dominik "The Quandary of China's Soft Power Rhetoric: The 'Peaceful-Rise' Concept and Internal Debate", **China's Soft Power and International Relations**, Ed. Hongyi Lai and Yiyi Lu, London and New York: Routledge, 2012
- Mingjiang, Li "China Debates Soft Power", **Chinese Journal of International Politics**, Vol:2, 2008
- Mingjiang, Li "China's South China Sea Dilemma: Balancing Sovereignty, Development and Security", **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009
- Mitter, Rana "China: Revolutionary or Revisionist", **The Washington Quarterly**, 45(3), 2022
- Mlambo, Courage "China in Africa: An Examination of the Impact of China's Loans on Growth in Selected African States", **Economies**, Vol:10 No: 154, 2022
- Momani, Bessma "China at the IMF", **Enter the Dragon: China in the International Financial System**, Ed. Domenico Lombardi and Hongying Wang, Canada: Center for International Governance Innovation, 2015
- Mounk, Yascha and Foa, Roberto Stefan "The End of the Democratic Century: Autocracy's Global Ascendance", **Foreign Affairs**, Vol:97 No:3, 2018

- Nakajima, Mineo “ Foreign Relations: From the Korean War to the Bandung Line”, Ed. Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank, **The Cambridge History of China: Volume 14, The People’s Republic, Part 1, The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965**, Cambridge: Cambridge University Press,
- Nathan, Andrew J. “Human Rights in Chinese Foreign Policy”, **The China Quarterly**, No:139, 1994
- Nathan, Andrew J. “ The Authoritarian Resurgence: China’s Challenge”, **Journal of Democracy**, Vol:26 No:1, 2015
- Nathan, Andrew J. and Zhang, Boshu “ ‘A Shared Future for Mankind’: Rhetoric and Reality in Chinese Foreign Policy Under Xi Jinping”, **Journal of Contemporary China**, Vol:31 No:133, 2021,
- Nordin, Astrid H. M. and Weissmann, Mikael “Will Trump Make China Great Again?: The Belt and Road Initiative and International Order, **International Affairs**, Vol:94 No:2, 2018
- Nye, Joseph S. “China and Soft Power”, **South African Journal of International Affairs**, Vol:19 No:2, 2012
- Oksenberg, Michel C. “Policy Making Under Mao Tse-Tung, 1949-1968”, **Comparative Politics**, Vol:3 No:3, 1971
- Onuf, Nicholas “ The Constitution of International Society”, **European Journal of International Law**, Vol:5 No:1, 1994
- Onuf, Nicholas “ A Constructivist Manifesto”, **Constituting International Political Economy**, Ed. Kurt Burch and Robert A. Denemark, London: Lynne Rienner, 1997

- Onuf, Nicholas “Constructivism: A User’s Manual”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015
- Ottaway, Marina Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism, **Carnegie Endowment for International Peace**, 2003
- Öniş, Ziya and Kutlay, Mustafa “The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order”, **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol:45 No:3, 2020
- Pan, Chengxin “Understanding Chinese Identity in International Relations: A Critique of Western Approaches”, **Political Science**, Vol: 51, No:2, 1999
- Pan, Su-Yan “Confucius Institute Project: China’s Cultural Diplomacy and Soft Power Projection”, **Asian Education and Development Studies**, Vol:2 No:1, 2013
- Pang, Zhongying “Rebalancing Relations Between East Asian and Trans-Pacific Institutions: Evolving Regional Architectural Features”, **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011
- Perkovich, George “Principles for Reforming the Nuclear Order”, **Security Studies Center Proliferation Papers**, 2008
- Perskaya, Victoria V., Khairov, Bari G., Revenko Nikolay S. v.d., “Role of the People’s Republic of China in the Activities of the Shanghai Cooperation Organization”, **East Asia**, Vol:39, 2022

- Pettman, Ralph “Commonsense Constructivism and Foreign Policy: A Critique of Rule-Oriented Constructivism, **Foreign Policy in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, London and New York: Routledge, 2015
- Phillips, Andrew Bradley “Constructivism”, **International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction**, Ed. Martin Griffiths, London and New York: Routledge, 2007
- Phillips, Andrew “Contesting the Confucian Peace: Civilization, Barbarism and International Hierarchy in East Asia”, **European Journal of International Relations**, Vol:24 No:4, 2018
- Posner, Eric A. and Yoo, John C. “International Law and Rise of China”, **University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper** No:127, 2006
- Potter, Pitman B. “Globalization and Economic Regulation in China: selective Adaptation of Globalized Norms and Practices”, **Washington University Global Studies Law Review**, Vol:2, No: 1, 2003
- Price, Richard and Reus-Smit, Christian “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”, **European Journal of International Relations**, Vol:4 No:3, 1998
- Prügl, Elisabeth “Feminist Struggle as Social Construction: Changing the Gendered Rules of Home-Based Work”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, London and New York: Routledge, 2015
- Pye, Lucian W. “An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China’s Political Culture”, **The China Quarterly**, Vol:135, 1993

- Ramasamy, Bala “The Importance of APEC to China”, **China and the Asia Pacific Economy**, Ed. C.H. Chai, Y. Y. Kueh and Clement Allan Tisdell, New York: Nova Science Publishers, 1997
- Ramos-Mrosovsky, Carlos “International Law’s Unhelpful Role in the Senkaku’s Islands”, **Penn Law: Legal Scholarship Repository**, 2014
- Qian, Cheng (Jason) “Challenges for China’s Harmonious Diplomacy”, **China’s Soft Power and International Relations**, Ed. Hongyi Lai and Yiyi Lu, London and New York: Routledge, 2012
- Qiaoan, Runya and Teets, Jessica C. “Responsive Authoritarianism in China: A Review of Responsiveness in Xi and Hu Administrations”, **Journal of Chinese Political Science**, Vol:25 No:139, 2019
- Qin, Yaqing “Why There is no Chinese International Relations Theory”, **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol:7, 2007
- Qin, Yaqing “Development of International Relations Theory in China: Progress Through Debates”, **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol:11, 2011
- Ramos-Mrosovsky, Carlos “International Law’s Unhelpful Role in the Senkaku’s Islands”, **Penn Law: Legal Scholarship Repository**, 2014
- Raustiala, Kal and Slaughter, Anne Marie “International Law, International Relations and Compliance” **Handbook of International Relations**, Ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002,

- Reus-Smit, Christian “Constructivism”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak vd., Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, 5. Bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013
- Reus-Smit, Christian “The Politics of International Law”, **The Politics of International Law**, Ed. Christian Reus-Smit, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
- Ringmar, Erik “Introduction: The International Politics of Recognition”, **The International Politics of Recognition**, Ed. Thomas Lindemann and Erik Ringmar, London and New York: Routledge, 2016
- Rolland, Nadège “China’s Belt and Road Initiative: Underwhelming or Game-Changer?”, **The Washington Quarterly**, Vol:40 No:1, 2017
- Ruggie, John Gerrard “What Make the World Hand Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, **International Organization**, Vol:52 No:4, 1998
- Rutzen, Douglas “Civil Society Under Assault”, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- Sautman, Barry “Sirens of the Strongman: Neo-Authoritarianism in Recent Chinese Political Theory”, **The China Quarterly**, No: 129, 1992
- Scott, Shirley V. “International Law as Ideology: Theorizing Relationship Between International Law and International Politics”, **European Journal of International Law**, Vol:5 No:3, 1994

- Schedler, Andreas “Elections Without Democracy: The Menu of Manipulation”, **Journal of Democracy**, Vol:13 No:2, 2002
- Schedler, Andreas “The Nested Game of Democratization by Elections”, **International Political Science Review**, Vol: 23 No:1, 2002
- Shaffer, Gregory and Gao, Henry “China’s Rise: How It Took On The U.S. At The WTO”, **University of Illinois Law Review**, 115, 2018
- Shambaugh, David “China’s Soft-Power Push: The Search for Respect”, **Foreign Affairs**, Vol:94 No:4, 2015
- Shen, Jianming “Sovereignty, Statehood, Self Determination, and Issue of Taiwan, **American Journal of International Law Review**, Vol:15 Issue:5, 2000
- Shen, Zhihua “The Political and Economic Foundations of the Sino-Soviet Alliance 1948-1949”, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Shen, Zhihua “The Twentieth CPSU Congress and the Eighth CCP Congress, 1956”, Ed. Zhihua Shen, **A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2016
- Singh, Raghvendra Pratap “Indio-China Border Dispute: The International Law Perspective”, **International Journal of Law Management&Humanities**, Vol:3 No:4, 2020
- Shirk, Susan L. “Chinese Views on Asia-Pacific Regional Security Cooperation”, **NBR Analysis**, Vol:5 No:5, 1994

- Slaughter, Anne-Marie, “ International Law and International Relations Theory: A New Generation of Interdisciplinary Scholarship”, **American Journal of International Law**, Vol:92 No:3, 1998
- Tulumello, Andrew S. and Wood, Stepan
- Smith, Steve “ Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory”, **Foreign Policy in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, London and New York: Routledge, 2001
- Smith, Stephen N. “Harmonizing The Periphery: China’s Neighborhood Strategy under Xi Jinping”, **The Pacific Review**, 2019
- Simpson, Gerry and Wheeler, Nicholas J. “Preemption and Exception: International Law and The Revolutionary Power”, **International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice**, Ed. Thomas J. Biersteker v.d., London and New York: Routledge, 2007
- Singh, Prashant Kumar “Key Markers and Trends in Chinese Foreign Policy in South Asia”, Ed. Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China’s Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020
- Soong, Jenn-Jaw “The Political Economy of China’s Rising Role in Regional International Organizations: Are There Strategies and Policies of the Chinese Way Considered and Applied?”, **The Chinese Economy**, Vol:55 No:4, 2022
- Sparks, Colin “China, Soft Power and Imperialism”, **Routledge Handbook of Chinese Media**, Ed. Gary D. Rawnsly, Ming-yeh T. Rawnsley, London: Routledge, 2015

- Stang, Steve “Consolidating Political and Governance Strength”, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Stenslie, Stig and Gang, Chen “Xi Jinping’s Grand Strategy: From Vision to Implementation”, **China in the Era of Xi Jinping: Domestic and Foreign Challenges**, Ed. Robert S. Ross and Jo Inge Bekkevold, Washington: Georgetown University Press, 2016
- Suganami, Hidemi “Wendt, IR and Philosophy: A Critique”, **Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics**, Ed. Stefano Guzzini and Anna Leader, London and New York: Routledge, 2006
- Swaine, Michael “Chinese Views on Global Governance Since 2008-9: Not Much New”, **China Leadership Monitor**, No:49, 2016
- Teiwes, Frederick C. “The Establishment and Consolidation of the New Regime”, **The Politics of China: The Eras of Mao and Deng**, Ed. Roderick MacFarquhar, 2. Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1997
- The Anh, Hoang “The BRI and the East Asia Disputes in China’s Ties with Southeast Asia”, Ed. Jabin T. Jacob and Hoang The Anh, **China’s Search for National Rejuvenation: Domestic and Foreign Policies Under Xi Jinping**, Singapore: Palgrave Macmillan, 2020
- Till, Geoffrey “The South China Sea Dispute: An International History”, **Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime**, Ed. Sam Bateman and Ralf Emmers, London and New York: Routledge, 2009

- Tsang, Steve “Consolidating Political and Governance Strength”, Ed., Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Tsang, Steve and Men, Honghua “Megatrends of the Xi Decade”, **China in the Xi Jinping Era**, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Tucker, Robert C. “The Politics of De-Stalinization”, **World Politics**, Vol:9 No:4, 1957
- van der Putten, Frans-Paul “China’s Interests and the Possibility of a Security Role for the SCO Outside Central Asia”, **Clindangael Institute**, 2007
- von Soest, Christian & Grauvogel, Julia “ Identity, Procedures and Performance: How Authoritarian Regimes Legitimize Their Rule”, **Contemporary Politics**, Vol:23 No:3, 2017
- Voon, Jan P. and Xu, Xinpeng “Impact of Belt and Road Initiative on Chinese Soft Power: Preliminary Evidence”, **Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics**, Vol:27 No:1, 2020
- Vu, Van-Hoa, Soong, Jenn-Jaw and Nguyen, Khac-Nghia “The Political Economy of China’s Rising Role in the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC): Strategies and Instruments of the Chinese Way, **The Chinese Economy**, Vol:55 No:4, 2022
- Vuori, Juha A. “Climate Security in China: An Issue for Humanity Rather Than the Nation”, **Climate Security in the Anthropocene: Exploring the Approaches of United Nations Security Council Member-States**, Ed. Judith Nora Hardt, Cameron Harrington v.d., Cham: Springer, 2023

- Walker, Christopher “ Dealing with the Authoritarian Resurgence” Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner and Christopher Walker, **Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy**, Baltimore, John Hopkins University Press, 2016
- Wang, Heng “Selective Reshaping: China’s Paradigm Shift in International Economic Governance”, **Journal of International Economic Law**, Vol:23, 2020
- Wang, Jue “China-IMF Collaboration: Toward the Leadership in Global Monetary Governance”, **Chinese Political Science Review**, 2017
- Wang, Yiwei “Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power”, **The Annals of the American Academy**, 2008
- Weitz, Richard “The Shanghai Cooperation Organization: The Primakov Vision and Central Asian Realities, **The Fletcher Forum of World Affairs**, Vol:31 No:1, 2007
- Wendt, Alexander E. “ The Agent-Structure Problem in International Relations Theory, **International Organization**, Vol:41 No:3, 1987
- Wendt, Alexander “ Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organizations**, Vol:46, No:2, 1992
- Wendt, Alexander “ Levels of Analysis vs. Agents and Structures: Part III”, **Review of International Studies**, Vol:18, No:2, 1992
- Wendt, Alexander “ Collective Identity Formation and the International State”, **The American Political Science Review**, Vol:88 No:2, 1994
- Wendt, Alexander “ Constructing International Politics”, **International Security**, Vol:20 No:1, 1995

- Wendt, Alexander “Why a World State is Inevitable”, **European Journal of International Relations**, Vol:9 No:4, 2003
- Wendt, Alexander “The State as Person in International Theory”, **Review of International Studies**, Vol:30 No:2, 2004
- Wu, Shufang “The Revival of Confucianism and the CCP’s Struggle for Cultural Leadership: A Content Analysis of the People’s Daily, 2000-2009”, **Journal of Contemporary China**, Vol:23 No:89, 2014
- Xiao, Xi “Defining and Safeguarding Priorities in China’s National Security, Ed. Steve Tsang and Honghua Men, **China in the Xi Jinping Era**, London: Palgrave Macmillan, 2016
- Xuetong, Yan “New Values for New International Norms”, **China International Studies**, 2013
- Ya Qin, Yulia “WTO Reform: Multilateral Control Over Unilateral Retaliation: Lessons From The US-China Trade War”, **Wayne State University Law School Legal Studies Research Paper Series**, No: 2020-73, 2020
- Yağcı, Mustafa “Rethinking Soft Power in Light of China’s Belt and Road Initiative”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol:15 No:57, 2018
- Yang, Nini “China’s WTO Membership: Commitments and Challenges”, **China and the Challenge of Economic Globalization: The Impact of WTO Membership**, Ed. Hung-Gay Fung, Changhong Pei and Kevin Zhang, London And New York: Routledge, 2006

- Yang, Yi Edward "China's Strategic Narratives in Global Governance Under Xi Jinping", **Journal of Contemporary China**, Vol:30 No:128, 2021
- Yaqing, Qin "International Society as a Process: Institutions, Identities, And China's Peaceful Rise", **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:3, 2010
- Yee, Herbert S. "Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy", **International Affairs**, Vol:59 No:2, 1983
- Yee, Herbert and Storey, Ian "Introduction", **The China Threat: Perceptions, Myths and Reality**, Ed. Ian Storey and Herbert Yee, London: Routledge Curzon, 2002
- Yee, Herbert "Introduction", Ed. Herbert S. Yee, **China's Rise-Threat or Opportunity**, London and New York: Routledge, 2011
- Yeoh, Emile Kok-Kheng, Yoo In-Soo and Liong, Lionel Wei-Li "The Role of China in Asia-Pacific Trade Framework in the Context of APEC", **APEC and the Rise of China**, Ed. Lok Sang Ho and John Wong, Singapore: World Scientific Publishing, 2011
- Yongnian, Zheng and Cuifen, Weng "The Development of China's Formal Political Structures", Ed. Robert S. Ross and Jo Inge Bekkevold, **China in the Era of Xi Jinping: Domestic and Foreign Challenges**, Washington: Georgetown University Press, 2016
- Yu, Priscilla C. "Leaning to One-Side: The Impact of the Cold War on Chinese Library Collection", **Libraries&Culture**, Vol:36 No:1 2001
- Yun, Ma Shu "The Rise and Fall of Neo-Authoritarianism in China", **China Information**, Vol:5 No:3, 1990

- Yunling, Zhang “Liberalisation of the Chinese Economy: APEC, WTO and Tariff Reductions”, **APEC and Liberalisation of the Chinese Economy**, Ed. Peter Drysdale, Zhang Yunling and Ligang Song, Canberra: Australian National University Press, 2012
- Zaharna, R.S. “China’s Confucius Institutes: Understanding the Relational Structure & Relational Dynamics of Network Collaboration”, **Confucius Institutes and the Globalization of China’s Soft Power**, Ed. R.S. Zaharna, Jennifer Hubbert and Falk Hartig, Los Angeles: Figueroa Press, 2014
- Zakaria, Fareed “The Rise of Illiberal Democracy”, **Foreign Affairs**, Vol:76, No:6, 1997
- Zehfuss, Maja “Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwill”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke and Knud Erik Jorgensen, London and New York: Routledge, 2001
- Zhai, Yida “Discursive Power: Sovereignty Claims Over the Diaoyu/Senkaku Islands”, **Territory, Politics, Governance**, Vol:9 No:2, 2021
- Zhang, Feng “Confucian Foreign Policy Traditions in Chinese History”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol:8 No:2, 2015
- Zhang, Yongjin “Conclusion: China in the Post-Cold War International Society”, **China in International Society since 1949: Alienation and Beyond**, Oxford: Palgrave Publishers, 1998

- Zhang, Xiaoming “A Rising China and the Normative Changes in International Society, **East Asia**, Vol:28, 2011
- Zhao, Minghao “The Belt and Road Initiative and China-US Strategic Competition”, **China International Strategy Review**, Vol:3, 2021
- Zhao, Suisheng “China as a Rising Power Versus the US-Led Order”, **Rising Powers Quarterly**, Vol:1 No:1, 2016
- Zhao, Quansheng “The Influence of Confucianism on Chinese Politics and Foreign Policy”, **Asian Education and Development Studies**, 2018
- Zhu, Yuchao “China and International ‘Human Rights Diplomacy’”, **China: An International Journal**, Vol:9 No:2, 2011
- Zoellick, Robert B. “China: What Engagement Should Mean”, **The National Interest**, No:46, Winter 1996/97

İnternet Kaynakları ve Resmi Dökümanlar

- Ali, Ghulam “China-India Border Escalations: A Triangular Explanation”, **The Diplomat**, July 5, 2023, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2023/07/china-india-border-escalations-a-triangular-explanation/>, Erişim: Temmuz 30, 2023
- Allison, Graham “The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?”, **The Atlantic**, September 24, 2015, (Çevrimiçi), <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> Erişim: 6 Ekim 22

- Berenskoetter, Felix “Identity in International Relations”, **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, (Çevrimiçi), 22.12.2017, <https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-218>, Erişim: 08 Eylül 21
- Brasher, Keith “With Higher Tariffs, China Retaliates Against the US”, **NYTimes**, May 13, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2019/05/13/business/trump-trade-china.html> , Erişim: Temmuz 30, 2023
- Borger, Julian “China May Have Conducted Low-Level Nuclear Test, US Claims”, **The Guardian**, April 16, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/16/china-may-have-conducted-low-level-nuclear-test-us-report-claims>, Erişim: Ağustos 9, 2023
- Brautigam, Deborah “China, The World Bank, And African Debt: A War of Words”, **The Diplomat**, August 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://thediplomat.com/2020/08/china-the-world-bank-and-african-debt-a-war-of-words/> , Erişim: Mayıs 30, 2023
- Christakis, Theodore “Secession”, **Oxford Bibliographies**, April 12, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0044.xml>, Erişim: Temmuz 28, 2023
- Chu, Monique “Tricky Diplomacy”, **Taipei Times**, November 13, 2000, (Çevrimiçi), <https://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2000/11/13/0000061187>, Erişim: Haziran 15, 2023

- Cohen, Mike “China EXIM Lends More to Africa Than World Bank, Fitch Says”, **Bloomberg**, December 28, 2011, (Çevrimiçi), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-12-28/china-exim-loans-to-sub-sahara-africa-exceed-world-bank-funds-fitch-says#xj4y7vzkg>, Erişim: Nisan 26, 2023
- Collins, Michael “The WHO and China: Dereliction of Duty”, **Council on Foreign Relations**, February 27, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/blog/who-and-china-dereliction-duty>, Erişim: Mart 6, 2023
- Clayton, Kate “Confucius Technology and Power Consolidation Under Xi Jinping”, **The China Story**, July 3, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.thechinastory.org/confucius-technology-and-power-consolidation-under-xi-jinping/>, Erişim: 16 Ağustos 22
- Doshi, Rush “Hu’s to Blame for China’s Foreign Assertiveness”, **Brookings**, 22 Ocak 2019 (Çevrimiçi), <https://www.brookings.edu/articles/hus-to-blame-for-chinas-foreign-assertiveness/>, Erişim: 12 Ağustos 22
- Ezell, Stephen “False Promises II: The Continuing Gap Between China’s WTO Commitments and Its Practices”, **ITIF**, July 26, 2021, (Çevrimiçi), <https://itif.org/publications/2021/07/26/false-promises-ii-continuing-gap-between-chinas-wto-commitments-and-its/>, Erişim: Nisan 7, 2023
- Grant, Thomas D. “China’s Nuclear Buildup Violates the NPT”, **National Interest**, June 14, 2022, (Çevrimiçi), <https://nationalinterest.org/feature/china%E2%80%99s-nuclear-buildup-violates-npt-202922>, Erişim: Ağustos 9, 2023
- Huasheng, Zhao “Modern Approaches of China to the Shanghai Cooperation Organization”, **Valdai Discussion Club**, April 12, 2022, (Çevrimiçi), <https://valdaiclub.com/a/highlights/modern-approaches-of-china-to-the-sco/>, Erişim: Temmuz 13, 2023

- Humphrey, Chris “The Deeper Questions About China and the Multilateral Banks Underneath The Doing Business Controversy”, **ODI**, October 5, 2021, (Çevrimiçi), <https://odi.org/en/insights/the-deeper-questions-about-china-and-the-multilateral-banks-underneath-the-doing-business-controversy/> Erişim: Mayıs 4, 2023
- Josephs, Jonathan “China’s Loans to Africa Worry World Bank President David Malpass”, **BBC**, April 2, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/business-65140363>, Erişim: Mayıs 30, 2023;
- Jie, Yu and Wallace, Jon “What is China’s Belt and Road Initiative?”, **Chatham House**, (Çevrimiçi), September 13, 2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/09/what-chinas-belt-and-road-initiative-bri>, Erişim: Şubat 15, 2023
- Kristian, Bonnie “China is a Rival, Not an Enemy”, **The Hill**, (Çevrimiçi), 08/12/2019, <https://thehill.com/opinion/international/457098-china-is-a-rival-not-an-enemy>, Erişim: 01 Mart 22
- Lancaster, Kirk, Rubin, Michael and Rapp-Hooper, Mira “Mapping China’s Health Silk Road”, **Council on Foreign Relations**, April 10, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/blog/mapping-chinas-health-silk-road>, Erişim: Mart 9, 2023
- Langer, Alex “The Hard Truth of China’s Soft Power: Chinese Aid in Africa”, **The McGill International Review**, October 21, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.mironline.ca/the-hard-truth-of-chinas-soft-power-chinese-aid-in-africa/> Erişim: Nisan 26, 2023
- Lee, Kristine “It’s Not Just the WTO: How China Is Moving on the Whole U.N.”, **Politico**, April 15, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.politico.com/news/magazine/2020/04/15/its-not-just-the->

[who-how-china-is-moving-on-the-whole-un-189029](#), Erişim: Mart 8, 2020

Lowell, Julia “Maoism Marches On: The Revolutionary Idea That Still Shape The World”, **The Guardian**, March 16, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/books/2019/mar/16/onward-march-maoism-julia-lovell>, Erişim: 25 Ağustos 22

Maizland, Lindsay “Why China-Taiwan Relations Are So Tense?”, **Council on Foreign Relations**, April 18, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/china-taiwan-relations-tension-us-policy-biden> Erişim: Temmuz 28, 2023

Maizland, Lindsay “China’s Fight Against Climate Change and Environmental Degradation”, **Council on Foreign Relations**, May 19, 2021, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/china-climate-change-policies-environmental-degradation>, Erişim: Ağustos 14, 2023

Malcewska, Klaudia “Chinese Claim to the South China Sea Under International Law”, **University of Warsaw**, <https://core.ac.uk/download/pdf/71981792.pdf>, Erişim: Temmuz 20, 2023

Mardell, Jacob “The Community of Common Destiny in Xi Jinping’s New Era”, **The Diplomat**, October 25, 2017, Çevrimiçi, <https://thediplomat.com/2017/10/the-community-of-common-destiny-in-xi-jinpings-new-era/>, Erişim: Şubat 20, 2023

Mazumdaru, Srinivas “What Influence Does China Have over the WHO?”, **Deutsch Welle**, April 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/en/what-influence-does-china-have-over-the-who/a-53161220>, Erişim: Mart 9, 2023

- McBride, James, “China’s Massive Belt and Road Initiative”, **Council on Foreign Relations**, February 2, 2023 (Çevrimiçi),
Berman, Noah and Chatzky, Andrew <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> , Erişim: Şubat 15, 2023
- McLaughlin, Maj Daniel W. “Rewriting the Rules: Analyzing the People’s Republic of China’s Efforts to Establish New International Norms”, **Air University**, March 8, 2021, (Çevrimiçi),
<https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2528526/rewriting-the-rules-analyzing-the-peoples-republic-of-chinas-efforts-to-establish-new-international-norms>, Erişim: Aralık 1, 2022
- Mullen, Jethro “China: The US Has Started ‘The Biggest War’ in History”, **CNNMoney**, July 6, 2018, (Çevrimiçi),
<https://money.cnn.com/2018/07/06/news/economy/us-china-trade-war-tariffs/index.html>, Erişim: Temmuz 30, 2023
- Murase, Shinya “Why China Should Take Japan to the ICJ”, **US-Asia Law Institute**, Vol:1 No:6, December 3, 2020 (Çevrimiçi), <https://usali.org/usali-perspectives-blog/why-china-should-take-japan-to-the-icj>, Erişim: Ağustos 1, 2023
- Naím, Moisés “Democracy’s Dangerous Impostors”, **Washington Post**, (Çevrimiçi), 21 Nisan 2007, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/20/AR2007042001594.html>, Erişim: 13 Nisan 21
- Northrop, Eliza and Krnjaic, Melisa “US and China Join Paris Agreement, Bringing it Much Closer to Taking Effect”, **World Research Institute**, September 3, 2016, (Çevrimiçi),
<https://www.wri.org/insights/us-and-china-join-paris-agreement-bringing-it-much-closer-taking-effect>, Erişim: Ağustos 14, 2023

- Nye, Joseph S. “Advancing U.S. Strategy for East Asian Security”, **Belfer Center**, May 05, 2005, (Çevrimiçi), <https://www.belfercenter.org/publication/advancing-us-strategy-east-asian-security> , Erişim: 13 Ekim 22
- Por, Shiu Sin “Tianxia: China’s Concept of International Order”, **Global Asia**, Çevrimiçi, <https://www.globalasia.org/v15no2/cover/tianxia-chinas-concept-of-international-order-shiu-sin-por>, Erişim: 20 Ekim 22
- Gang, Qian “China and The World: The WHO’s China Story”, **EchoWall**, September 24, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.echo-wall.eu/china-and-world/off/whos-china-story>, Erişim: Mart 6, 2023
- Quintal, Vanessa “The Belt and Road Initiative: Its Common Destiny and Criticism”, **Peace for Asia**, May 23, 2021, (Çevrimiçi), <https://peaceforasia.org/the-belt-and-road-initiative-its-common-destiny-and-criticism/>, Erişim: Şubat 20, 2023
- Pandey, Utkarsh “The India-China Border Question: An Analysis of International Law and State Practices”, **ORF**, December 16, 2020, (Çevrimiçi), https://www.orfonline.org/research/the-india-china-border-question/#_edn7, Erişim: Temmuz 30, 2023
- Rigby, Richard “Tianxia”, **The China Story**, (Çevrimiçi), <https://www.thechinastory.org/yearbooks/yearbook-2013/forum-politics-and-society/tianxia-%E5%A4%A9%E4%B8%8B/>, Erişim: 20 Ekim 22;
- Sato, Yoichiro and Chadra Astha “Understanding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute: Diplomatic, Legal and Strategic Contexts”, **E-International Relations**, June 23, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.e-ir.info/2022/06/23/understanding-the-senkaku-diaoyu-islands-dispute-diplomatic-legal-and-strategic-contexts/>, Erişim: Ağustos 1, 2023

- Shin,
Kawashima “ The Belt and Road Initiative: Responding to Beijin’s Ambitions”,
Nippon, Jun 13, 2018, (Çevrimiçi), <https://www.nippon.com/en/in-depth/a05801/> , Erişim: 17 Ağustos 22
- Schuman,
Michael “ The Chinese President’s Love Affair With Confucius Could Backfire
on Him”, **Time**, October 30, 2014, Çevrimiçi,
<https://time.com/3547467/china-beijing-xi-jinping-confucius-communism/>, Erişim: 16 Ağustos 22
- Spence,
Jonathan “The Once and Future China: What of China’s Past Could be a Harbinger
for ITs Future?”, **Foreign Policy**, Çevrimiçi, October 21, 2009,
<https://foreignpolicy.com/2009/10/21/the-once-and-future-china/>
Erişim: 11 Ekim 22
- Statman,
Sadie “Is China a Developing Nation? The US Congress Is Sceptical”, **The
Diplomat**, February 22, 2023, (Çevrimiçi),
<https://thediplomat.com/2023/02/is-china-a-developing-nation-the-us-congress-is-skeptical/>, Erişim: Nisan 7, 2023
- Tamer, Cenk “Hindistan-Çin Sınır Anlaşmazlıklarının Değerlendirilmesi”,
ANKASAM, September 27, 2022, (Çevrimiçi),
<https://www.ankasam.org/hindistan-cin-sinir-anlasmazliklarinin-degerlendirilmesi/>, Erişim: Temmuz 30, 2023
- Tierney,
Dominic Gulliver’s Troubles: Great Powers and Failed States, **FPRI**, June 27,
2012, (Çevrimiçi), <https://www.fpri.org/article/2012/06/gullivers-troubles-great-powers-and-failed-states/>, Erişim: 15 Haziran 23

Valencia, Mark J. “US-China Clash of Civilizations is Being Played Out in the South China Sea”, **South China Morning Post**, September 5, 2017, (Çevrimiçi), <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2109792/us-china-clash-civilisations-being-played-out-south-china>, Erişim: Temmuz 23, 2023

Verhoeven Harry and Lippolis, Nicholas “How the US-China Rivalry is Undermining Efforts to Address Efrica’s Debt”, **LSE**, August 1, 2022, (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2022/08/01/how-the-us-china-rivalry-is-undermining-efforts-to-address-africas-debt/> Erişim: Mayıs 30, 2023

Wang, Yanan “ China Will ‘Never Seek Hegemony’, Xi Says in Reform Speech”, **AP News** December 18, 2018, (Çevrimiçi), <https://apnews.com/article/4c9476378e184f238845337ba442715c>, Erişim: 6 Ekim 22

Wroughton, Lesley “ China Gains Clout in World Bank Vote Shift”, **Reuters**, April 25, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-worldbank-idUSTRE63O1RQ20100425> , Erişim: Mayıs 4, 2023

Zhang, Laney “Past Bilateral Border Agreements Between China and India and the June 15th Clash”, **Library of Congress Blogs**, July 17, 2020, (Çevrimiçi), <https://blogs.loc.gov/law/2020/07/past-bilateral-border-agreements-between-china-and-india-and-the-june-15th-clash/>, Erişim: Temmuz 30, 2023

“Birleşmiş Milletler Antlaşması”, **Adalet.gov.tr**, (Çevrimiçi), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, Erişim: Temmuz 28,2023

“China Says Military Development of Islands Within Its Rights”, **APNews**, March 3, 2022, (Çevrimiçi), <https://apnews.com/article/china-beijing-international-law-south-china-sea-4370828e295d2eec9a4804bba9940273>, Erişim: Temmuz 23, 2023

“China Will Never Seek Hegemony: Xi Jinping After Biden’s ‘New Cold War’ Reference”, **NDTV**, September 22, 2021, (Çevrimiçi), <https://www.ndtv.com/world-news/china-will-never-seek-hegemony-xi-jinping-after-bidens-new-cold-war-reference-2549066>, Erişim: 6 Ekim 22

“China’s Growing Role in the UN Peacekeeping”, **International Crisis Group**, April 17, 2009, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/china/china-s-growing-role-un-peacekeeping> , Erişim: Şubat 28, 2023

“China’s Nuclear Buildup Violates International Law”, **ICAN**, November 12, 2021, (Çevrimiçi), https://www.icanw.org/china_nuclear_buildup, Erişim: Ağustos 9, 2023

“China’s Policies and Actions for Addressing Climate Change (2013)”, The National Development and Reform Commission The People’s Republic of China, (Çevrimiçi), <http://www.ncsc.org.cn/yjcg/cbw/201311/W020180920484676540025.pdf>, Erişim: Ağustos 14, 2023

“Convention on Rights and Duties of States”, Dec. 26, 1933, Article 1, ILSA, (Çevrimiçi), <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>, Erişim: Temmuz 25, 2023

“Defense of Japan 2020”, **Ministry of Defense of Japan**, (Çevrimiçi), https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2020/DOJ2020_Digest_EN.pdf, Erişim: Ağustos 1, 2023

“Focus: Toward a Better Future: Xi Jinping and the Evolving 143rd WTO Member”, **XinhuaNet**, April 10, 2023, (Çevrimiçi), http://www.news.cn/english/2021-12/11/c_1310366209.htm, Erişim: Nisan 10, 2023

“Foreign Ministry Spokesperson Hua Chungying’s Regular Press Conference on May 30, 2018”, **Embassy of the People’s Republic of China** (Çevrimiçi), http://om.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/201805/t20180530_1296483.htm , Erişim: Temmuz 30, 2023

“Full Text: Xi Jinping’s Keynote Speech at the World Economic Forum”, **The State Council Information Office The People Republic of China**, April 6, 2017, (Çevrimiçi), http://www.china.org.cn/node_7247529/content_40569136.htm, Erişim: Ağustos 14, 2023

“If China a Developing Country, Make US too One: Donald Trump”, **Economic Times**, April 11, 2020, (Çevrimiçi), <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/if-china-a-developing-country-make-us-too-one-donald-trump/articleshow/75091239.cms>, Erişim: Nisan 7, 2023

“India Accuses China of Violating Border Agreements”, **Aljazeera**, April 27, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/27/india-accuses-china-of-violating-border-agreements>, Erişim: Temmuz 30, 2023

“Join Statement of the United States of America and the World Health Organization on the U.S.-WHO Strategic Dialogue”, **World Health Organization**, September 27, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.who.int/news/item/27-09-2022-joint-statement-of-the-united-states-of-america-and-the-world-health-organization-on-the-u.s.-who-strategic-dialogue>, Erişim: Mart 8, 2023

“Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations between the People's Republic of China and the United States of America”, China-U.S., Dec. 16, 1978, **Embassy of People's Republic of China**, September 23, 2003, (Çevrimiçi), http://us.china-embassy.gov.cn/eng/zmgx/zywj/lhgb/200310/t20031023_4917623.htm, Erişim: Temmuz 25, 2023

“Joint Statement of the Meeting of Heads of State/Government of the Member States of ASEAN and the President of the People's Republic of China Kuala Lumpur, Malaysia, 16 December 1997”, June 28, 2012, (Çevrimiçi), **ASEAN.org**, <https://asean.org/joint-statement-of-the-meeting-of-heads-of-state-government-of-the-member-states-of-asean-and-the-president-of-the-peoples-republic-of-china-kuala-lumpur-malaysia-16-december-1997/>, Erişim: Ağustos 20, 2023

“MOFCOM Spokesman Comments on the 301 Investigation of the US against China”, **Ministry of Commerce People's Republic of China**, August 23, 2017, (Çevrimiçi), <http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/policyreleasing/201708/20170802631394.shtml> , Erişim: Temmuz 30, 2023

“Position Paper on China’s Cooperation with the United Nations”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China**, October 22, 2021, (Çevrimiçi), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/202110/t20211022_9609380.html Erişim: Şubat 28, 2023

“Restoration of the Lawful Rights of the People’s Republic of China in the United Nations”, **United Nations General Assembly Resolution 2758**, October 25, 1971, (Çevrimiçi), <https://digitallibrary.un.org/record/192054>, Erişim: Şubat 27, 2023

“Section 301 of the Trade Act of 1974”, **CRSReports**, June 15, 2023, (Çevrimiçi), <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11346#:~:text=Section%20301%20of%20the%20Trade%20Act%20of%201974%20grants%20the,to%20certain%20foreign%20trade%20practices>, Erişim: Temmuz 30, 2023

“Speech by Xi Jinping at the United Nations Office at Geneva”, Embassy of the People’s Republic of China in the Republic of Iraq, January 23, 2017, (Çevrimiçi), http://iq.china-embassy.gov.cn/eng/zygx/201701/t20170123_2309166.htm, Erişim: Ağustos 4, 2023

“Staying Committed to and Jointly Promoting Development to Bring Asia-Pacific Cooperation to New Heights”, **Embassy of the People’s Republic of China**, November 17, 2022, (Çevrimiçi), http://mn.china-embassy.gov.cn/eng/gnyw/202211/t20221117_10977258.htm, Erişim: Haziran 13, 2023

“Şangay İşbirliği Teşkilatı”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi->

orgutu.tr.mfa#:~:text=17%20Eyl%C3%BCl%202021%20tarihinde%20Du%C5%9Fa nbe,'dan%20%C3%96zbekistan'a%20ge%C3%A7mi%C5%9Ftir., Erişim: 25 Haziran 23

“The ASEAN Declaration”, Bangkok, August 8, 1967, **ASEAN**, (Çevrimiçi), <https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>, Erişim: Ağustos 22, 2023

“The Global Assault on Civil Society”, **Freedom House**, (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/article/global-assault-civil-society>, Erişim: 26 Ekim 20

“The Global Security Initiative Concept Paper”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China**, February 21, 2023, (Çevrimiçi), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html, Erişim: Şubat 28, 23

“The Treaty of the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, **United Nations**, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html#:~:text=Article%20VI,strict%20and%20effective%20international%20control.>, Erişim: Ağustos 24, 2023

“The Truths About Senkaku Islands”, **Ministry of Foreign Affairs of Japan**, October 4, 2012, (Çevrimiçi), https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/three_truths_1.html, Erişim: Ağustos 1, 2023

The White House, May 18, 2020, (Çevrimiçi), <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/05/Tedros-Letter.pdf>, Erişim: Mart 8, 2023

“Statement by H.E. Ambassador Dr. Zhang Xiangchen at the WTO General Council Meeting”, **Ministry of Commerce**, May 10, 2018, (Çevrimiçi), <http://wto.mofcom.gov.cn/article/meetingsandstatements/201805/20180502741686.shtml>, Erişim: Nisan 6, 2023

“The World Bank in China”, **The World Bank**, April 20, 2023, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/en/country/china/overview#3>, Erişim: Nisan 26, 2023

“Undermining Democracy: 21st Century Authoritarians” **Freedom House**, June 2009, (Çevrimiçi), <https://www.refworld.org/docid/4a6d62352.html>, Erişim: 30 Ekim 2020

“US China Tariffs ‘Inconsistent’ With Trade Rules Says WTO”, **BBC**, 15 September 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/business-54168419>, Erişim: Temmuz 30, 2023

“What is ASEAN”, **Council on Foreign Relations**, April 11, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/background/what-asean>, Erişim: Ağustos 22, 2023

“Work Together to Build a Community of Shared Future for Mankind”, **Xinhua.net**, January 19, 2017, (Çevrimiçi), http://www.xinhuanet.com/english/2017-01/19/c_135994707.htm, Erişim: Ağustos 14, 2023

“WTO Analytical Index DSU- Article 23”, **WTO**, (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art23_jur.pdf, Erişim: Temmuz 30, 2023

“ Xi Jinping: Speech at s Meeting Marking the 110th Anniversary of the Revolution of 1911”, **Ministry of Foreign Affairs**, October 10, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.cn/ce/cebb/eng/sgxw/t1913995.htm> , Erişim: 13 Ağustos 22

“ Xi must be obeyed”, **The Economist**, September 18, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.economist.com/leaders/2014/09/18/xi-who-must-be-obeyed> , Erişim: 27 Eylül 22

“ 9th Politburo of the Communist Party of China” University of Toronto Model United Nations (UTMUN), (Çevrimiçi), https://static1.squarespace.com/static/533e6b7de4b0d84a3bd7c4be/t/5a70e5dd652dea149f49353a/1517348320179/Chinese_Politburo_Background_Guide.pdf , Erişim: 18 Ağustos 22

ÖZGEÇMİŞ

Vildan Meydan, lisans eğitimini 2010-2015 yılları arasında Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde almıştır. 2016 yılında Hitit Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atanan Meydan, aynı sene İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2018'de "Uluslararası Hukukta Tanınma Konusu Bağlamında Güney Osetya ve Abhazya Sorunlarının Değerlendirilmesi" başlıklı tezi ile yüksek lisanstan mezun olan Meydan, 2016 yılından bu yana aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde 2018 yılında başlayan Vildan Meydan'ın çeşitli konularda basılı yayınları bulunmaktadır.